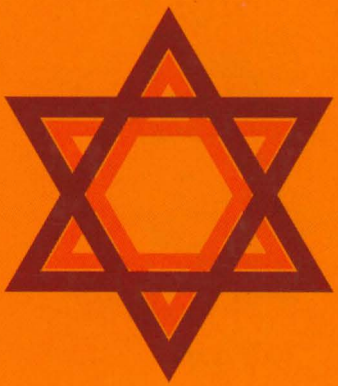
YAHUDİ TARİHİ

MAHMUT NÂNÂ

SELENGE

YAHUDİ TARİHİ

YAHUDİ TARİHİ

MAHMUT NÂNÂ

Arapçadan Çeviren
D. Ahsen BATUR

Selenge Yayınları
İstanbul - 2008

Selenge Yayınları No: 47
Tarih Dizisi 37

Dizgi-Sayfa Düzeni
Selahattin Uslucan

Tashih Redaksiyon
Nergize Turaeva

Kapak
Nüans Ajans

Baskı-Cilt
Bayrak Matbaası
Davutpaşa Cad. No: 14 Kat:2
Topkapı - İSTANBUL

ISBN 978-975-8839-59-9

Selenge Yayınları
Ticarethane Sok. No: 41/24 Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: 0.212 514 45 73 Fax: 0.212 511 09 35
www.selenge.com. tr
e-mail:selenge@selenge.com. tr

İÇİNDEKİLER

I. FİLİSTİN'E DAİR 15
- Kenan eli 16
- Eski kervan yolları 20
- Ahali 24
II. ESKİ İNANÇLAR 27
III. İBRANİLER 37
- Tevrat ne zaman ve nasıl yazıldı? 38
- İbranîler Aramî mi? 45
IV. ATALAR 53
- Tarah 53
- Abram 56
- Hayal gücünün rolü 77
- Eski İbrani göçleri 80
- İshak 83
- Esav 83
V. YAKUB/İSRAİL 86
VI. YUSUF 104
- Yusuf satıldı mı? 105
- Gettonun kökeni 109
- İbrani vezir 109
- İlk baskı 111
VII. MUSA 113
- Yalan ve tahrifat 114
- Ne zaman çıktılar? 117
- Mısır'dan ayrılan İbranilerin sayısı 120
- Yiyecekleri 124

- Amalikalarla savaş 125
- Labirentte geçen yıllar 127
- Ürdün'ün doğu kesiminde 128
VIII. KENAN ELİNDE 134
- Savaş hukuku 136
- Ürdün'e geçiş 138
- İsraillilere göre mucize 140
- Metinde zorlama 142
- Ay 143
- Planın başarısızlığı 143
- Etkileşim nesli 145
- Vefasızlık dersi 147
- Filistinliler 148
- Üstünlük kimde? 150
- Demirdeki tekel 151
- Boyunduruk altındaki krallar 152
- Dış etkenler 153
IX. DAVUD 155
- Davud'un soyu 155
- Davud'un ahlakı ve siyaseti 158
- Siyasi oluşum 161
- Aramiler sahnede 163
- Davud'un yaptığı işler 173
X. SÜLEYMAN 181
- Şüphelilerin temizlenmesi 181
- Alayiş ve debdebe 182
- Kim kime verdi? 183
- Tedmür (Palmyra) 184
- Tsoba 186
- Atların geldiği yer 187
- Musri 188
- Angarya 189
- Süleyman'ın inancı 191
- Süleyman'ın devletinin yıkılışı mantıki bir sonuçtur 195
- Hangi birlik unsurları? 197
- İsraillilerde iç çekişmeler 202
- Süleyman ve firavun 204

- Süleyman'ın gerçek azameti 207
XI. TARİHİ HAK HURAFESİ 210
- Nasıl çoğaldılar 211
- Yahudilerde tevhidin başlangıcı 213
XII. BÖLÜNME VE PARÇALANMA ÇAĞI 215
- İki krallık arasında savaş 216
- Judaea 218
- I. Şişank seferi 219
- Aramiler ve parçalanma 222
- Asurilerle yan yana 223
- İsrail'in düşüşü 225
- Sinnaherib ve Judaea 229
- Babillilerle yan yana 232
- Judaea'nın tasfiyesi 236
- Yahudi diasporasının aslı 237
XIII. AHİT 240
- Anlaşmaya nasıl sadık kaldılar? 241
- Çocukların etini yemek 244
- Urşelim ve tapınak 245
- Toprağa bağlandılar mı? 247
- Arazinin sınırları 249
- Aleni küfür 252
- Göçmenlerin gruplandırılması 253
- Yahudilerin nezdinde ahit hiç bozulmaz 254
XIV. BİLMEDİKLERİNİZ 255
- Tercihin anlamı 256
- Yahudi gettosunun teşviki 260
- Misyonerlik ve Yahudiler 261
- Tevrat'da köleleştirme konusu 265
- Daima yeni güçlerin arkasında 266
- Rezillikler zinciri 267
XV. UGARİT VE SİFİRLER 269
- Tarih ve hukuk literatürü açısından 270
- Edebiyat 272
- Eyüp kitabı 272
- Ugarit ışıkları 273
XVI. BABİL'DE 275

- Perslerle ittifak 276
- Daniel'in seferi ve gerçek 278
- Daniel ve Yusuf 280
- Ester kitabı 281
- Yahudi kadın ve diğer dersler 282
- Kitabın yazıldığı dönem 284
- İsimlerin özdeşleştirilmesi 285
- Amaç 287
- Yahudi gelenekleri ve gelişimi 288
XVII. YENİDEN FİLİSTİN'DE 291
- Tapınağın yeniden inşası 292
- Babil kültürünün izleri 295
- Yeni toplumun kuralları 297
- Dini konularda 299
- Siyasi konularda 302
- Cyrus 307
- I. Darius 309
- I. Artaxerxes 310
- III. Artaxerxes 311
XVIII. İSKENDER ve YAHUDİLER 316
- Efsanenin kronolojisi 318
- İskender'in ahlakı 320
XIX. MAKKABİ İSYANI 326
- Dolaylı sebepler 326
- Kahinlik makamı için yarış 327
- İsyan işaretleri 328
- İsyan olayları 330
- Olayın askeri yönü 334
- Psikolojik yönü 335
- Selevkusların durumu 337
- Tehlikeli partner Roma 339
- Bağımsızlık ve tebaalık arasında 342
- Makkabi isyanının eksileri 344
- Makkabiler ve Filistinliler 346
- Edomluların Yahudileşmeye zorlanışı 347
- Gerzim tapınağının yıkılışı 348
- Yahudilerin Mısır'a kaçışı 349
XX. HAŞMONEY KRALLIĞI 351

- Hirkan 351
- Aristobul 352
- Alexander Yuna 353
- Kraliçe Alexandra 357
- Yahudi partileri 359
- Dış etkiler 361
- Hasidimler 361
- Ferisîler 362
- Sadukîler 367
- Esenîler (Esidim) 370
- Kannaîler 371
XXI. ROMA İMPARATORLUĞU ve YAHUDİLER 373
- Roma-Yahudi dostluğunun sonu 374
- Julius Caesar 375
- Antipas 377
- Mattathias-Antigones 378
- I. Herod 379
XXII. I.YÜZYILDA DİASPORA YAHUDİLERİ 382
- Asya'da 382
- Afrika'da 384
- Mısır'da 385
- Grekya ve İtalya'da 387
- Roma'da Yahudi nüfuzu 387
- İstatistiki rakamlar 390
- Bir arada, yan yana 391
- Beslenme yasakları 391
- Dini törenler 393
- Dini törenlerde çatışma 394
- Siyasi dini bayramlar 395
- Diaspora Yahudileri arasındaki bağların güçlendirilmesi 396
- Yetmişler tercümesi 397
- Makkabiler kitabı 399
- Yahudi imtiyazları 403
- Paralı Yahudi askerlerin imtiyazları 406
XXIII. YAHUDİLER VE İLK HRİSTİYANLAR 408
- Hazreti İsa 408
- İncillerde durum gerekliliği 414
- Beklenen Mesih 416

- Sezar'ın hakkı Sezar'a 418
- İsa aleyhinde verilen karar 420
- Sahte dostluk 421
- İsa'nın şakirtleri ve devlet 422
- Tanrı'nın çocukları 423
XXIV. İSLAMİYET 427
- Seçilmiş kutsal halk 428
- Kin ve tahkir 432
- Yahudi polemikleri 435
- Yahudiler ve uygarlık 438
- Polemik edebiyatının olumsuz etkileri 440
XXV. NERON ve POPPAEA 442
- Josephus'un büyükelçiliği 444
- Poppaea ve Yahudiler 445
- Hristiyanlara takibat 447
- Gerçek nerede? 448
- Bu işten kimin çıkarı var? 451
- Yahudiler ve yakılan şehirler 454
- Tarihçi Gibbon'un görüşü 456
XXVI. POLEMİK SİYASETİNİN OLUMSUZ SONUÇLARI .. 458
- İskenderiye fitnesi 459
- Hristiyanlık ve olumsuzluklar 461
XXVII. TAPINAĞIN İKİNCİ YIKILIŞI 465
- Filistin'deki tepki 466
- Beklenen Mesih avuntusu 468
- Tehevvürle korkaklık arasında 469
- Massada kalesinde 470
- Josephus: Tarihçi ve general 472
- Olaylar zinciri 477
- Sanhedrin'in durumu 479
- Sünnetsizlerin tepkisi 479
- Kudüs'de iç çatışma 480
- İç savaşta yeni partner 482
- Kudüs'ün muhasarası 483
- Yıkımdan sonra 486
- Tapınağın yıkılışı ve diaspora Yahudileri 487
- İmparator Trajan 489
- Trajan ve Partlar 490

- Bar Kohba....492
XXVIII. TALMUD....495
- Giriş....495
- Araplar ve Talmud....497
- Dımaşk olayı (1840)....498
- Papalık ve kan iftirası....500
- Talmud'un batıniyeti....502
- Kan ve Hamursuz Bayramı....504
- Kurban edilen ilkler....506
- Hristiyan kanı....507
- Yabancıların en değerli olanlarını öldürün....508
- Öldürmeyeceksin!....510
- Kanın haram kılınması....511
- Söylenti mi gerçek mi?....512
- Yahudi mantığının tutarsızlığı....514
- Mesih'in asılması üzerine....516
- Biz ve Batı antisemitizmi....517
XXIX. ARAP YARIMADASI'NDAKİ YAHUDİLER....519
- Yemen Yahudileri....521
- Ashab-ı Uhdûd....522
- Zünnüvas putperest miydi?....523
- Yahudilerin sorumluluğu....524
- Hicaz Yahudileri....527
- Hicretten önce Medine toplumu....529
- Tilkilerle komşuluk....530
- Yahudi kitaplarında Araplar....531
XXX. İSLAM ve YAHUDİLER....534
- Yahudi tahribatları....541
- Bedir savaşından sonra....543
- Beni Kaynaka'nın kovulması....544
- Nadîr oğullarının kovuluşu....545
- Hendek savaşında....545
- Hayber'in düşüşü ve boşaltılması....547
XXXI. İSLAM ÜLKELERİNDEKİ YAHUDİLER....550
- İsrailiyyat....551
- İbni Sevda....552
- Osman'ın öldürülüşü....553
- Dini tahribat....553

- Ehl-i zimmet 555
- Yahudilerin durumları.....556
- Mesih örnekleri.....558
- Ömer ibni Abdülaziz ve Yahudiler.....559
- Harun Reşid 561
- Hazar melikinin Yahudiliği 562
- Yahudilerin Hazar melikinin çevresini sarmaları.....564
- Fatımîler arasında 566
- Hakim Biemrillah.....566
- Ebû Said Tüsteri.....568
- Fatımî siyasetinde Yahudi etkisi 569
- Fatımî akidesinin zayıflaması 571
- Yahudiler ve Haçlı Seferleri.....572
- Finansmandan sonra fitne çıkarma 573
- Yahudiler ve Moğollar.....576
- Reşidüddin Fazlullah 579
- Endülüs'deki Yahudiler.....579
KAYNAKÇA 581
DİZİN.....585

BU KİTAP

Bugüne kadar ülkemizde Yahudi tarihi konusunda bazı kitaplar çıkmıştır. Bunların çoğunun yazarı ya doğrudan Yahudi'dir, ya da Yahudi sempatizanı kişilerdir. Dolayısıyla bakış açıları da garazkâr ve sübjektiftir. Elinizdeki eser ise, yazarının Arap olması dolayısıyla, elbette objektif kabul edilemez. Ama konuyla ilgili Yahudi yazarların kitaplarını okuyanların, söylenenlerin doğru veya yanlış olduğunu anlamak için karşı tezleri de okumaları gerekir. Öbür türlü eksik bilgi ve yanlış kanaate ulaşmamız kaçınılmaz olur ki, bilim adına tehlikeli bir gelişmedir.

Yahudi tarihi konusunda yalnızca Arap tarihçilerin yazdıklarıyla yetinilmesi de doğru değildir. Fakat Rus tarihçisi L. N. Gumilev'in dediği gibi, bir milletin tarihini biraz da onların düşmanlarının yazdıklarına bakarak öğrenmek gerekir.

Kitabın yazarının Arap olması hasebiyle yer yer aşırı hissi davrandığı zamanlar olmuştur. Biz, aşırı akademik bir çalışma olmamakla birlikte, çevirdiğimiz ve yayınladığımız kitapta, başka bir halkın aleyhine haklı veya haksız hissi yakıştırmalara prensip olarak yer vermeyiz. Bu yüzden nadiren de olsa (...) işareti koyarak, yazarın konunun dışına çıkıp, aralarında husumet bulunan bir halk hakkında sarf ettiği bazı paragrafları atladık.

Her şeye rağmen bir noktaya dikkat çekmeden edemeyeceğiz. Tevrat'ı incelediğimiz zaman Yahudilerin tanrısı Yahve'nin tıpkı Yunan ve Roma tanrılarının veya cahilliye dönemi putlarının seviyesine indirildiğini görüyoruz. Örneğin Yahudi tanrısı, Yahudiler arasına karışıp düşmanlarına karşı savaşır, onlar adına düşma-

nı öldürür; serin yerlerde dolaşmayı sever, pişmiş et kokusundan hoşlanır, kuytu yerlerde gezmekten korkar; insanla güreşir; hatta doğurur, çocuk sahibi olur; bazen kendi halkına kızar, onu cezalandırır, ödüllendirir, oturup onunla anlaşma imzalar vs... Böyle bir tanrının İslam anlayışıyla bağdaşır bir tarafı olmadığı gibi, Hint ve Tibet tanrılarından, eski Yunan ve Roma putlarından ne gibi bir farkı olduğunu doğrusu anlayamadık. Ama daha da tuhafı, bu apaçık şirke rağmen, Kur'an'ın Yahudileri ehl-i kitap arasında göstermiş olmasıdır. Çünkü bugünkü Yahudi itikatlarıyla Kur'an'ın indiği dönemdeki Yahudi inançları arasında bir fark mevcut değildir.

Her halükârda elinizdeki bu eser, daha önce bazı Yahudi yazarların yayınlanmış tarih kitaplarıyla kıyas edilerek doğru hükme varılmasına mutlaka katkıda bulunacaktır. Ancak, şunun bilinmesinde fayda vardır: Biz, bu kitabı çevirip yayınlarken kesinlikle Yahudileri aşağılamak, Arapları yüceltmek gibi bir amaç gütmedik. Çünkü iki halk arasındaki husumet başka şey, tarihi gerçekler daha başka bir şeydir.

D. Ahsen Batur

I
FİLİSTİN'E DAİR

Tarihte Filistin adını ilk kullanan yazar, tarihin babası sayılan Herodot'dur. Herodot, bu ülkeye *Syria paleatina* adını vermiştir. Ayrıca Aşağı Suriye (Lower Syria) adıyla da biliniyordu. Tevrat'ın "Çıkış" kitabında da Mûsa'nın Filistin adını kullandığı biliniyor: "Uluslar duyup titreyecekler; Filistin halkını dehşet saracak!"[1] Bu söz, kurulacak olan Filistin göz önünde tutularak söylenmiştir. Çünkü Mûsa bu sözü İsrail oğullarının Filistin'e girişinden kırk yıl önce söylemiş olmalıdır ve Filistinliler o sıralar Filistin sahiline doğru akarak, orada yerleşme mücadelesi veriyorlardı. Dolayısıyla bir halkın henüz ele geçirip yerleşmediği bir toprak parçasına kendi adını vermesi mantıklı değil. Nitekim Mûsa, sözünün devamında Kenan halkını kastederek "Kenan'da yaşayanların tümü korkudan eriyecek" demektedir.

İbrahim'den bahsederken onun yakınına yerleştiği Filistinlilerden söz ettiğini göreceğiz, ama elbette İbrahim'in sözünü ettiği Filistinlilerin Girit Yarımadası'ndan ve Ege adalarından Filistin sahiline gelerek M. Ö. III. Yüzyılda yani İbrahim döneminden en az altı yüzyıl sonra Gazze ile Yafa arasına yerleşen sahil halkıyla herhangi bir ilişkileri yoktur.

Filistin adı Davud'a atfedilen 60. Mezmur'da da geçer: "Filistin'e zaferle haykıracağım!"[2] Aynı şekilde 87. ve 108. Mezmurla

1 *Çıkış*, 15/14-15.

2 *Mezmur*, 60/8.

Yeşaya [İşaya] kitabında geçen sözler, Filistin bölgesiyle kastedilen toprakların Filistin'in güney sahili olduğunu göstermektedir.

Bazı tarihçiler, Filistin adının 'çobanın ülkesi' anlamına gelen eski Süryanice *Palishan* kelimesinden geldiğini ileri sürmektedirler ki, fazla itimada şayan bir görüş değildir.

Araştırmacıların büyük çoğunluğu Filistin'in adını deniz kenarında yaşayan Hint-Avrupaî Filistinlilerden veya Phlistinea'dan aldığı konusunda hemfikirdirler. Başlangıçta onların yerleştikleri sahil şeridine, daha sonra ise tüm Güney Suriye'ye Filistin adı verilmiştir ki, küçük bir bölgenin adının bütün bir bölgeye verilmesinden başka bir şey değildir.

Daha fazla detaya girmeden modern Filistin'in İngiliz mandası dönemindeki coğrafi konumuyla konuyu kapatalım. İngiliz mandası dönemindeki Filistin, Ekvator'un kuzey kesiminde 29.3 ve 23.15 enlemiyle Greenwich'in 34.15 ve 35.4 doğu boylamı arasında kalan 27 000 km^2'lik toprak parçasıdır ...

Kenan eli

Kenan eli denilen bölge, Sami Kenan kabilelerini barındıran, bugünkü Filistin bölgesiyle Akdeniz üzerinde Lübnan ve Suriye sahillerini içeren topraklardır. Burası, Kenanlıların büyük ticaret şehirlerini kurdukları sahil kesimidir. Örneğin M. Ö. 1450-1195 yılları arasında altın çağını yaşayan Bogarith şehri bunlardandır ki, izleri Lazkiye şehrinin kuzeyindeki Rasşamra'da 1929 yılında ortaya çıkarılmıştır. Trablusşam'la Beyrut arasındaki Cübeyl (Biblos/Byblos) şehri ile Sayda (Sydon) şehri de Kenanlıların kurdukları şehirlerdendir. Bu şehirler arasında en ünlüsü, sahilden yarım mil açıktaki bir ada üzerinde kurulan Sur şehridir. Şehrin yüzölçümü 130 İngiliz feddanıydı (Bir İngiliz Feddanı 4000 m^2'dir).

Sözü edilen şehirler ve bunların kurulduğu bölge Fenike olarak bilinir. Fenikeliler ise Kenanlılardan başkası değildir. Onlara Fenikeli adını Yunanlılar vermiştir. Çünkü Kenanlılar solmaz erguvan renkli göz alıcı kumaşlar dokumakla şöhret yapmışlardı. Yunancada "Fenike" kelimesi kızıl renkli anlamındadır.

Filistin topraklarına yerleşen diğer Kenan kabileleri ise Kenanlı adını muhafaza etmişlerdir. Bu sözcüğün "eğilmek, bükülmek, alçalmak" anlamına gelen "kena'" kelimesinden geldiği sanılmaktadır. Onlar, yüksek Lübnan dağlarıyla kıyaslandığında basık bir bölgede yerleşmişlerdi ki, bu adlandırma Filistin'e verilen "Aşağı Suriye" adıyla da örtüşmektedir.

Bugünkü sınırlarıyla Filistin diye nitelediğimiz Kenan eli, üzerinde yaşayan halkın tarih boyunca çeşitli olaylara şahit olduğu oldukça önemli bir coğrafyadır. Asya ile Afrika kıtasının kesişme noktasında yer alan Kenan eli, bir yandan Akdeniz'in güneydoğu sahiline, diğer yandansa Kızıldeniz'e bitişik Akabe Körfezi'ne bakmaktadır. Bölgenin güneybatı kesimi çok eski dönemlerde çeşitli yönlere göç eden kabilelerin buluşma noktası ve aynı zamanda büyük göç dalgalarının hedefi haline gelen Bereketli Hilal'ın bir kısmını teşkil eder.

Asya'nın uzak bölgelerinden gelip Batı Asya, Kuzey Afrika ve Orta Akdeniz limanlarının bulunduğu medeni bölgelere giden ticaret kervanları Kenan elinden geçerdi. Yine Mısır, Asur ve Babil ordularının savaş alanına dönen Kenan eli, önce Yermuk ve Ecnadeyn'de Araplarla Bizanslılar, arkasından Hattin ve Beyt el-Mukaddes'de Araplarla Haçlılar ve en son olarak Ayn Calut'da Araplarla Tatarlar arasında nihai savaşlara sahne olmuştur.

Vahşi tarihî çatışmaların en sonuncusuna ise bu topraklarda Araplarla uluslararası siyonizmin temsilcisi yeni Haçlılar arasında şahit oluyoruz.

Filistin toprakları, tarihin hiçbir döneminde açgözlülerin hedefi olmaktan kurtulamamış, aksine sürekli olarak daha uzak hedeflere zemin hazırlayan bir ara hedef olmuştur. Çünkü Amerika'nın, Avusturalya'nın ve Yeni Zelanda'nın keşfinden önce XV. Yüzyıl sonlarına kadar üç kıtanın yani tüm dünyanın buluşma ve yol ayrım noktası bu topraklardı. Siyaset ve ekonomi sahasında kadim dünyayı elde tutmak isteyen her gücün bakışlarının odaklandığı noktanın Filistin olmasında şaşılacak bir şey yok.

Eğer Filistin'le İbranilerin çıkıp geldikleri Arap Yarımadası toprakları (Irak ve Suriye) ve bilâhare Mısır'ı birbirine kıyaslarsak, Mısır ve Irak'daki iki kadim medeniyete mensup halkların

faydalandıkları nimetlerin Filistin'e nisbetle çok çok fazla olduğunu görürüz.

Bu arada İbranilerin büyük göçleri esnasında faydalandıkları nimetlerin kaynağının da Filistin'den uzakta bulunduğunu belirtmek gerekir.

Birinci göç sırasında Abram'ın Filistin'e eli boş gelmediğini görüyoruz. (Abram, bu yolculuk sırasında hanımı Saray, yeğeni Lut, Harran'dan Kenan eline giderken sahip oldukları mal mülk ve hizmetkârlarla birlikteydi.)[3]

İkinci yolculukta Abram'ı bal ve süt ülkesinde açlığa maruz kalmış vaziyette görüyoruz. (Ülkedeki şiddetli kıtlık yüzünden Avram geçici bir süre için Mısır'a gitti.)[4]

Üçüncü yolculukta Abram'ın tekrar Mısır'dan çıktığını görüyoruz. (Abram çok zengindi. Sürüleri, altınları, gümüşleri vardı.)[5]

Dördüncü yolculuk sırasında İshak'ın da tıpkı babası gibi kıtlıktan mutazarrır olduğunu görüyoruz. Eğer Tanrı'nın emri olmasaydı İshak muhakkak Mısır'a giderdi, fakat bu defa çözüm yaklaşık olarak bölgeseldi. (İbrahim'in yaşadığı dönemdeki kıtlıktan başka ülkede bir kıtlık daha oldu. İshak Gerar'a, Filist kralı Ebimalik'in yanına gitti. Rab İshak'a görünerek, "Mısır'a gitme" dedi. "Sana söyleyeceğim ülkeye yerleş. Orada bir süre kal..")[6]

Beşinci göç sırasında Yakub Harran'a heybesi boş gitti ve iki hanımı Lea ve Rahel'in mehir parasını kazanmak için on dört yıl dayısı Laban'ın yanında çalıştı. Daha sonra Kenan eline büyük bir servetle dönmek için altı yıl daha çalıştı. Yaratılış kitabında anlatıldığına göre Yakub'un kardeşi Esav'ı razı etmek için verdiği rüşvet kabilinden hediyeleri sunacak kadar zengindi. "Yakub geceyi orada geçirdi. Birlikte getirdiği hayvanlardan ağabeyi Esav'a armağan olarak iki yüz keçi, yirmi teke, iki yüz koyun, yirmi koç, yavrularıyla birlikte otuz dişi deve, kırk inek, on boğa, yirmi dişi, on erkek eşek ayırdı."[7]

3 *Yaratılış*, 12/5.
4 *Yaratılış*, 12/10.
5 *Yaratılış*, 13/1.
6 *Yaratılış*, 26/1-2.
7 *Yaratılış*, 32/14-15.

Altıncı yolculuk sırasında genel bir kıtlık vardı. Yakub ve oğulları Mısır'a gitmişti. Yusuf da bunlar arasındaydı. Orada bir süre ikamet ettiler. Sonra İsrail* Mısır'dan göç etti. "Daha pek çok kişi de onlarla birlikte gitti. Yanlarında çok sayıda davar ve sığır vardı."[8]

İbraniler, her yolculukta Filistin'e bol servetle giriyor, sonra oradan aç ve meteliksiz olarak çıkıyorlardı.

Belki de İbranilerin tarihinde en yeni göç günümüzdeki göçtür ve Filistin'in süt ve balının hiç de kolay elde edilen bir şey ve sözü edilen balın bildiğimiz bal olmadığını bariz bir şekilde göstermektedir ve üstelik bu bal da ebedi değildir. Günümüz İsrail'ine para ve yardım yağmur gibi yağmaktadır, ama her geçen gün, Filistin'in bugünkü sınırlarıyla yeterli bir süt ve bal kaynağı olmadığını göstermektedir.

Geçmişte Kenanlılar Mısır, Babil ve Kuzey Suriye'de refah konusunda komşularından daha az şanslıydılar ve bu durum Suriye sahilindeki Kenanlıyı yani Fenikelileri denize yönelmeye, dalgalar arasında tacirleri ve uygarlık elçilerini taşımaya sevketmiş; iç bölgedeki Kenanlılar ise mütevazi durumlarıyla yetinmişlerdir.

Pek tabiidir ki bugünkü İsrail yöneticileri bu tarihi-coğrafi gerçeği göz ardı etmemiş ve varlıklarını sürdürmelerinin iki yoldan biriyle, daha doğrusu her ikisiyle birden mümkün olabileceğini anlamışlardır. Bunlardan biri, imkanlar dahilinde gasp edilen toprakları genişletmektir ki, bölgesel aktivite bu yöndedir; ikincisi ise büyük bir deniz ticaret filosu kurmak ve kadim Fenikeli Kenanlıların üç bin yıl önce oynadıkları rolü tekrarlamak suretiyle uluslararası alanda faaliyet göstermektir.

Tevrat'ın bölümlerinde sözü edilen süt ve bala gelince, Filistin'e işaret eden bu sözler geç dönem yazarlar tarafından Yahudilerin ruhunda küllenen duyguları uyandırmak ve tarihte atalarını Filistin'e çektiğini iddia ettikleri maddi dürtüleri kutsallaştırmaya sevketmek için uydurulmuş bir rivayettir. Daha ileride maddi dürtülerin her tür Yahudi hareketini tek tek ve bir bütün halinde yönlendiren sabit kutup olduğunu göreceğiz.

* Yakub'un lâkabı.

8 *Çıkış*, 32/38.

Gerçekte hiçbir normal insan vatanını süt ve bal fışkırdığı için değil, vatanı olduğu için sever. Nitekim bir çocuk da annesini güzel veya zengin olduğu için değil, annesi olduğu için sever. Annesi güzel ve zengin olabilir de olmayabilir de; ama onu aylarca karnında taşıyıp, doğum öncesi ve sonrasında itina göstermesi sevmek için yeterli bir sebeptir. Annelerimizi ve ülkelerimizi sevmemizin sebebi budur. Dolayısıyla kısır bir anne kendisini horlayacak çocuklar doğurmayacağı gibi, kısır bir toprak da bir halkı bağrına basmaz, vatan olarak da asla kabul edilmez.

Biz, Filistin'i bal ve süt fışkırdığı için değil, aksine vatanımız olduğu için seviyor, hanceremiz yırtılırcasına ve samimi bir kalple hürriyet, şeref ve fazilet için haykırıyoruz ki, bu, milli bir haykırıştır.

Eski kervan yolları

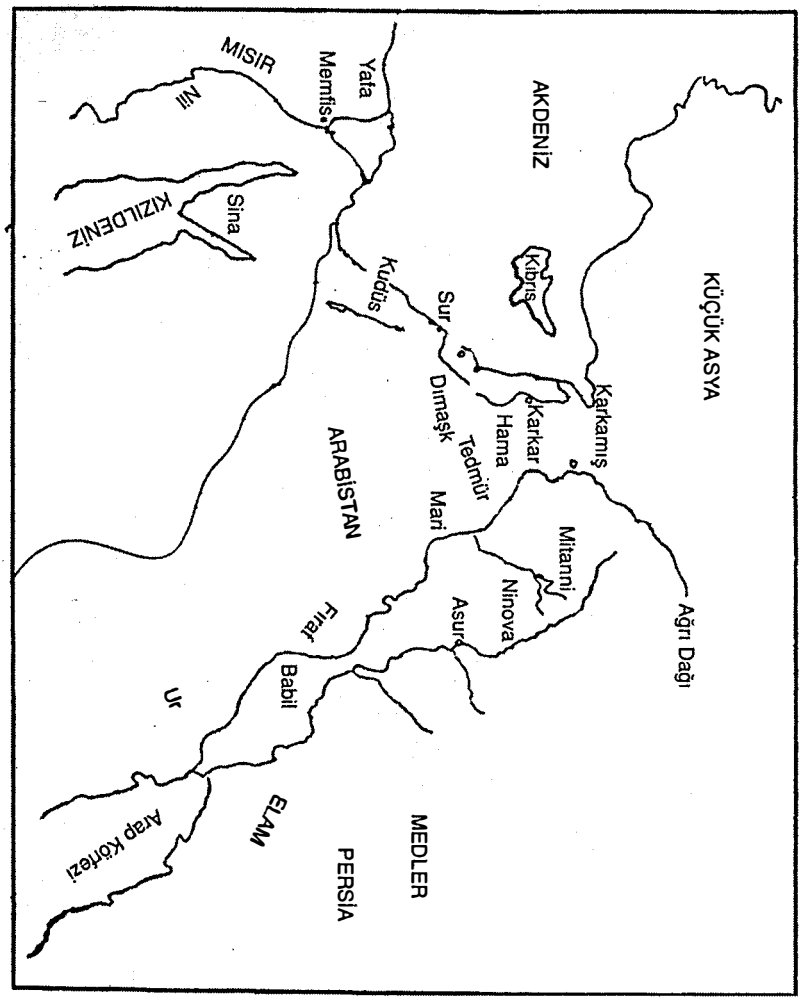
Filistin kuzey ve doğudan güney ve batıya veya aksi istikamete doğru uzanan uluslararası bir geçit olduğu için Mısır, Arap ülkeleri, Babil ve Hindistan arasında ticari malların nakledildiği kervan yollarıyla örülmüştür. Tabi ki bu yollar aynı zamanda Mısır, Babil ve Pers ordularının sürekli kullandıkları güzergahlardı.[9] Biz, bu çalışmamızda önemli mevkilerin adları üzerinde özellikle duracağız.

Bazıları hâlâ günümüz Filistin'inde ana yolları teşkil eden önemli ticaret güzergahları şunlardır:

Mısır'dan başlayan sahil yolu Ariş üzerinden Rafah'a (Raphia), oradan Gazze'ye ulaşarak daha sonra Lakiş[10] üzerinden Beyt Cibrin'e ve ondan sonra da el-Cebel üzerinden Urşelim [Kudüs]e ulaşmaktadır. Gazze'den kuzey istikametinde ilerleyen bir yol Filistin vadisinde sahilden biraz uzaklaşarak Askalan yakınlarındaki Mecdel (yani Burç) üzerinden Aşdod'a varmaktadır. Aynı yol Aşdod'dan sonra Akır'a (eski Akron), sonra Ramla ve Lidda'ya ulaşır. Aynı şekilde en önemlisi Beyt Havrun, Amvas ve Vadi-i Ali olan yollarla da Kudüs'e ulaşılır.

9 Tarihte ârizî olarak ortaya çıkıp kısa bir süre varlık gösterdikleri ve uluslararası bir güç haline gelemedikleri için Heksoslar, Hattiler, Hurriler ve Habiruları bilerek zikretmedik.

10 Tel ed-Duveyr.

İsrailliler'in Mısır'dan çıkış güzarhahı

Yafa'dan başlayan sahil yolu kuzey yönüne uzanarak Arsuf üzerinden Sezar Harabeleri'ne, oradan Tantura (Saray Harabeleri) üzerinden Atleet'e, oradan Hayfa'ya ulaşır ve tarihte önemli bir yeri olan Akka'ya vasıl olur.

Lidda'dan kuzeye yönelen başka bir yol Kafr Saba (veya Ras el-ayn) üzerinden Kakun'a ulaşarak Han el-Lecun'da son bulur.[11]

Megiddo vadisi içten sahile doğru açılan aşılması en kolay geçitlere sahiptir. Bu geçitler sayesinde bir taraftan Akka'ya, diğer taraftan ise güneybatıda Cenin'e (El-Gunaim) ulaşılır. Akka'dan sahil boyunca kuzeyden Ez-Zeyt (Akzib)e ulaşan yol, daha sonra Ras en-Nafura ve Ras el-Ebyaz üzerinden Sur'a gider.

Mısır'a tekrar dönüp başka bir yolla Filistin'e gitmek istersek, sahrayı kateden Süveyş Berzahı üzerinden er-Rahibi'ye (Rahbut'a), arkasından Hallasa (Ellusa), sonra Birşeba üzerinden kuzeye yönelerek ez-Zahiriye'ye, oradan el-Halil'e (Hebron) varırız. Buradan başka bir yolla el-Halil'e varıp, Vadi-i Araba'da ilerleyerek Sufa geçidi[12] üzerinden el-Halil'e ulaşmak mümkün.

Önemli ve zor bir yol, dağlık bölgeden geçerek en önemli merkez ve iç şehirlere ulaştıktan sonra Habron'dan Ramme'ye, oradan Beyyar Vadisi üzerinden Halhul'a ulaşır. Oradan da Beytlehem'i sağına alarak Urşelim'e yönelir.[13]

Urşelim (Kudüs)den başlayan bir yol doğuya doğru uzanarak Eriha'ya varır. Yine Urşelim'den kuzey yönünde uzanan başka bir yol Ram veya Rama üzerinden Şa'fat'a, oradan Bi're'ye (Beeroth), oradan Ayn el-Haramiye'ye uğrayarak, sırasıyla Sencel, Han el-Leben ve Nablus'a (Şekem) varır.

Nablus'dan başlayan bir yol Şeria nehrini aşarak Salt'a[14] ulaşır. Yine Nablus'dan çıkan başka bir yol, Tobas Sabas'a (Thebes)

11 El-Lecun adını Latince Legio'dan almaktadır ki büyük ihtimalle eski Megiddo'dur. Ras el-ayn ise Tevrat'da geçen Afik'dir.

12 Muhtemelen Safi Çukuru.

13 Halhul, kuzey yönünden el-Halil'e 4 km. uzaklıktadır. Kudüs'ün 10 km. güneyindeki Beytlehem Tevrat çağında da meşhurdu. Burada Nasıra şehrinin kuzeybatısına 11 km. mesafede başka bir Beytlehem vardır ki, adını Kenanlıların tanrısı Lahmu'dan (Ekmek) alır.

14 Belki de eski Ramut Cil'ad'dır.

uğrayarak Ürdün Vadisi boyunca kuzeydoğuya yönelerek Bisan'a varır.[15] Yine Nablus'dan yüksek bölgelerden geçerek Sebastia (Samaria) yakınından doğuya kıvrılıp Cenin'e, oradan kuzey istikametinde İbni Amir merasının (Yizrael) doğu tarafını dolaşarak Nasıra'ya ulaşır. Nasıra'dan Akka'ya uzanan bir geçit vardır.

Cenin-Nasıra yolunu takip eden kervan güzergahı El-Afula merkezinde çatallaşır. Birisi el-Afula'dan kuzeydoğu yönüne uzanarak Tur dağı[16] (Tabur) üzerinden Han et-Tuccar'a varıp çeşitli kollara ayrılır. Bunlardan biri Mecdel yakınında Taberiye gölüne (Kegirt veya Kennara) varır ve buradan Taberiye şehrinin hafif kuzeyinden geçer.[17] Göl sahilini yalayarak ilerleyen yol, Küçük Kegirt vadisini geçtikten sonra gölün karşısındaki dağları aşarak Côb Yusuf hanına ulaşır, oradan tekrar kuzey Ürdün vadisine yönelerek Benat Yakub Köprüsü vasıtasıyla nehri geçip Şam'a vasıl olur.

Ürdün Çukuru'ndan geçen bir kervan yolu daha vardır. Bu yol, kuzeyde Eriha-Bisan arasında uzanır. Bisan'dan başlayıp Mecami' Köprüsü vasıtasıyla Ürdün içinden geçip giden yol, kuzeydoğu yönünde Fayk'a, daha sonra Havran'a uğrayarak Dımaşk'a ulaşır.

Ürdün'ün doğu kesiminden geçen büyük bir kervan yolu daha vardır ki, güneyde Petra'dan başlayarak Karak (Kir Moab) üzerinden Ar ve İyr karşısındaki Rabbe'ye (Rabbath Moab) uzanır ve El-Mevceb (Arnun) nehrini geçerek kuzey istikametinde tepeleri aştıktan sonra Hasban (Haşbun)a, oradan da Amman (Rabat Ammun)a varır.

Batı Şeria'da Eriha'dan başlayan başka bir yol Salt'a uğradıktan sonra kuzey istikametinde Babuk (Mavi) nehri geçerek Cereş'e ulaşır. Aynı yol Cereş'den sonra kuzeybatı istikametinde Tibne'ye, sonra Makis (Gadara), daha sonra Ürdün Vadisi'ne ulaşır. Oradan

15 Betşan. Beyt-i Şan (Bisan)la Suriye'de Havran denilen Başan'ı birbirine karıştırmamak gerekir.

16 Sina'daki Tur dağı başka bir dağdır.

17 Taberiye şehri Roma imparatoru Tiberius zamanında (M.Ö. 20) kurulmuştur, ama Kenan eli haritasında yer almamaktadır. Taberiye gölüne ise Tevrat'da Kennara denilmektedir. Daha sonraları el-Celil Gölü adını aldı. Hz. İsa sahillerinde dolaştığı için hem meşhur oldu, hem kutsiyet kazandı. Burada geçen Mecdel, Mecdel Câd (Askalan)dan farklı bir yerdir.

da kuzeydoğu istikametine yönelerek Zevmel ve Havran'a, sonra oldukça incelerek Busra'ya ve oradan da Dımaşk'a varır.

Ahali

Araştırmacı için en zor konu, pek çok orijinal kaynağa müracaat etse dahi, tarih boyunca Filistin'e yerleşen halkların kimliği ve miktarı hususunda kesin bir karara varmaktır. Çünkü kaynaklar oldukça karmaşıktır ve bu yüzden güvenilir bir sonuca ulaşmak zordur. Susuzluğumuza deva olmayacak bir serabın arkasından koşmayı bir yana bırakarak ilk basit bilgilere müracaat etmek, alınacak en kolay tavırdır.

Sami dilini konuşan insanların Filistin'e damgalarını vurdukları muhakkak.

M. Ö. III. Binyıldan itibaren Filistin'i yurt tutan Amorîler, burada şehirler ve kaleler kurmuş; Filistin'e, Suriye ve Irak'a siyasî ve askeri yönden hâkim olmuşlardır. Amorîlerin başkenti Mari şehri[18] güzel kadınlarıyla meşhurdu.

Filistin'de Amorîlerle birlikte veya onlardan sonra Sami Kenanlılar yaşadılar. Muhtemelen Kenanlı göç dalgası çok güçlüydü ki, bölge onların adıyla Kenan eli olarak anılmaya başlamıştır.

Daha sonra Heksosların belli bir süre Suriye ve Mısır topraklarındaki katı hakimiyeti sırasında Hurriler, Habirular ve Hattiler buraya yerleşmiş veya buradan göç edip gitmişlerdir. Arkasından, M. Ö. II. Binyıl ortalarında Sami Aramîler tarih sahnesine çıkarak, yoğun bir şekilde orta Fırat, Dımaşk, Havran ve Beka vadisine yerleştiler.

İbranîlerin Kenan eli kapılarını çalmaya başladıkları dönemde, yani XIII. Yüzyıl sonlarında Hint-Avrupaî bir halk, Kenan eli sahillerine saldırarak Yafa ile Gazze arasında kalan kırk mil uzunluğundaki şeride yerleştiler. Bunlar, daha sonraları tüm Filistin'e adlarını verecek olan Filistîlerdi.

En yaygın görüşe göre asıl ülkeleri Girit ve Ege adaları olan Filistîler, memleketlerinin deprem ve Afrikadan gelen göç dalga-

18 Fırat nehrinin üzerinde Habur su yolunun güneyinde.

sıyla harabe haline dönmesinden sonra bazen kara yoluyla Küçük Asya'yı aşarak, bazen deniz yoluyla Suriye'ye gelip Filistin sahilinde karar kılmışlardır.

Her ne kadar Araplar bu eski dönemlerde Filistin ahalisinin oluşmasına büyük ölçüde katkıda bulunmamışlarsa da, önemli bir ağırlıkları vardı ve güney taraftan Filistin sınırlarına sokulmuşlardı. Nitekim M. Ö. VI. Yüzyıldan itibaren ilerlemelerini sürdürerek Sina'nın kuzeydoğu kesiminde Arap Nabat devletini kurmuş ve başkentleri Petra Romalılar döneminde yüksek bir medeniyet seviyesine ulaşmıştır.

Arap Yarımadası'na münhasıran Arap toprakları denmeye başlandıktan sonra Ürdün'ün doğusundaki toprakların tamamına da bu ad verilmiş ve Romalılar çıkıp gelince Ürdün'ün doğusuna resmen Arap yurdu adını vermişlerdir. İslamî fetihlerden sonra ise Filistin ve diğer Arap bölgeleri koyu bir Arap kimliğine bürünmüştür. Ürdün nehrinin iki yakasına saçılan Filistin ahalisi, şehirlisi, köylüsü ve vahalısıyla aslen Arap kabilelerine mensup olmakla övünürler.[19]

Akka, Hayfa, Nasıra ve ayrıca el-Celil [Galile]metropoliti Matran Gregorius Haccar'ın, İngiltere hükûmetinin Arap ihtilalinin sebeplerini araştırmak için 1937'de Filistin'e gönderdiği Kraliyet Komisyonu'na söylediği şu sözlere kulak verelim:

"Filistinli Arapların bu ülkeyi Yahudilerden binlerce yıl önce vatan edinen asıl Filistin yerlilerinin soyundan geldiklerini unutmayın. Yahudiler onları kovmaya muvaffak olamadılar ve ülke şu ana kadar onların adıyla kaldı. Yahudiler ülkenin ancak bir kısmını birkaç asır boyunca ellerinde tutabildiler. Sonra Filistin'de Hristiyanlık ortaya çıktı. Semavî kitaplara göre onların tamamı, ayrıca Yahudilerin bir kısmı Hristiyan oldu. Hristiyanlara yapılan baskılara rağmen Filistin Hristiyanlaştı. Tarihçilerin bir çoğu bu desiselere Yahudilerin sebep olduklarını kaydetmektedirler. Şu anda bu konuya girmek istemiyorum. Filistin, Hristiyan kiliseleriyle doldu. Arkasından İslami fetihler başladı. İslam kutsal şey-

19 Bazı yazarların Filistin'de eski Arap mevcudiyetini Kenanlıların ortaya çıktıkları M.Ö. III. Binyıl tarihine götürme görüşüne katılmıyor, aksine Kenanlıların saf Arap oldukları konusunda görüş birliğine varan tarihçilerin ittifaken kabul ettiği fikri benimsiyoruz.

lere saygılı davrandı. Çünkü bizzat kendisi İsa'yı yüceltiyordu. Ama Hristiyanların büyük kısmı İslam dinini kabul etti ve Arapça yayılarak tüm ülkeyi sardı.

İslamî Arap fetihlerinin en iyi yanlarından biri, fâtihlerin fethettikleri ülke halklarıyla kaynaşıp, onları kendilerine dönüştürmeleridir. Üstelik de çok az bir ordu ve görevli bırakarak. Hristiyanların bir kısmı kendi dinlerini muhafaza ettiler, ama bu, iki taraf arasında köken birliğine ve kan bağına zarar vermedi."[20]

Filistin'in eski sakinlerinin kimliği hakkındaki bu sözlerden sonra bunların arasında Samilerin diğer unsurlar, kabileler ve gruplara baskın çıkarak, onları yanlarına çekip kendilerine benzettiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bazı Yahudi kaynakları Davud peygamber zamanında Yahudi nüfusunu iki buçuk milyona veya biraz daha fazlasına çıkarırken, başka kaynaklar İsrail oğullarının Mısır'dan çıktıktan sonra Filistin'e saldırdıkları sırada nüfuslarının çeyrek milyon civarında olduğunu kaydetmektedir. Araştırmacı tarihçiler Çölde Sayım kitabının verdiği rakamı ihtiyatla kabul etmek gerektiği[21] ve detayların çok ciddi şüpheler taşıdığı konusunda bizleri uyarmaktadırlar. İsrail oğullarının Kenan elindeki savaşlarından bahsederken gerçekten akıl almaz abartılarla karşılaşacağız.

Kısacası dağlık bölgelerde ve sahra kesiminde yaşayan insanların dağınık ve az oldukları, en kalabalık Filistin kentinin el-Celil [Galile] olduğu söylenebilir. Ürdün'ün doğu kesimi ise Filistin'in daha tenha bölgesiydi. Bu yüzden ve başka bir sebepten dolayı Edom [Idumea], Moab ve Ammon kabilelerinin İbrahim'in önderliğinde birinci İbrani göçünün bir parçası olarak Doğu Ürdün'e yerleşmeleri mümkün olmuş, böylece İsrail oğullarının Ürdün nehrini geçip batıya doğru ilerlemeden önce buraya ayak basmaları kolaylaşmıştır.

20 Vuzarat al-I'lam, *Malaf vasaiq wa awraq al-qadıyya al-filistiniyye*, 3/239.

21 En. Bib., vol Iii, col, 3550: El-Ehram gazetesinin 20/8/1963 tarihli nüshasında J. Huxley imzasıyla yayınlanan bir makalede beş bin yıl önce medeniyetin başlangıç arefesinde dünyanın nüfusunun bir milyon olduğu belirtilmiştir ki, bu da Tevrat'ın mübalağada ne kadar aşırı gittiğini göstermektedir.

II
ESKİ İNANÇLAR

Mısır, Suriye ve Irak'da yaşayan eski toplulukların dini inançları ve görenekleri arasında benzerlikler vardı.

Her şehrin tapındığı ve kurbanlar sunduğu kendi özel tanrısı vardı. Belki de bu ülkelerde herkesin ibadet ettiği tek ortak tanrı, güneş tanrısıydı.

Mısır'daki güneş tanrısının en çok yaygın olan adları Ra, Amon ve Pitah'dı. Karanlıkları kovan ve hafif gemisiyle tek başına ebedi günlük gezisini yapan o idi.

Eski inançların tamamında ışık iyiliğin, karanlık da kötülüğün sembolüydü. Sümerlerin ay tanrısının adı Nanna, güneş tanrısının adı Utu idi. Bu ikisi, karanlık tarafından temsil edilen kötülüğü kovarlardı. Sümerlerde ayın başka bir görevi daha vardı ki, o da gizli geleceği okumak, insanların akibetlerini bilmekti. Güney tanrısının işi ise gerçek iyi ve salih kişileri keşfetmekti.

Mısırlılarda güneş tanrısının annesinin adı Nut, Sümerlerde Ninhursag'dı.

Amorîlerin ateş, Mısırlıların kötülük tanrısı olarak bildikleri bir diğer ortak tanrı da Şis'di. Hatta bugün bazı Arap ülkelerinde kendisine yaranmak ve şerrinden emin olmak için Şeytana tapan gruplar - belki de eski Şis'e tapanlar- bulunmaktadır. Söylendiğine göre bu kötülük tanrısı Şis'i veya Şeytanı Amorîlerden alarak meşhur göçleri sırasında Mısır'a taşıyan ve yerli halka hediye edenler Heksoslardır.

Mısır'da yılan kötülüğün tam tecessüm etmiş sembolü olarak görülür. Resimlerde tanrıların ayakları altında çiğnenen sefil bir yaratık olarak gösterildiği için "ubab" (serap) adı verilir. Yılan, Kenanlılarda da kötülük sembolüydü. Ona "livyatan" diyorlardı. İbraniler bu kötü sembolü cismiyle birlikte aldılar. Adı Tevrat sifirlerinde geçmektedir. Tevrat'da Rab'bin acımasız, kocaman, keskin kılıcıyla denizdeki canavarı cezalandırıp öldürdüğü o gün kıvrıla kıvrıla kaçan Livyatan tasvir edilmektedir.[1] (Livyatanın başlarını ezdin; çölde yaşayanlara onu yem ettin.)[2] Göründüğü kadarıyla burada 'çöl halkı'ndan maksat engerek yılanlarını yiyen yıldırım ordularıdır. Burada ibare bir öncekine nisbetle objenin Kenanî orijinli olduğunu göstermektedir. Çünkü metinde baş kelimesi çoğul olarak kullanılmıştır ki, sözü edilen Livyatan'ın birden çok başı olduğuna işaret etmektedir. Kenanlıların taptıkları canavar birkaç başlıydı. Bu çok başlı yılan motifi Yunan literatürüne de girmiştir. Yunanlılar efsanevi kahraman Herkül'e saldıran yılana Hydra diyorlardı.

Mısır'ın Oziris, İzis ve Horus yani baba, anne ve oğul üçlü mitolojisinde Kenanlıların Tammuz efsanesine aşırı bir benzerlik görülmektedir.

Mısır'da yer ve gök tanrıları karı-koca idiler. Erkek tanrıdan Oziris ve Set, kadın tanrıçadan İzis ve Neftis dünyaya gelmiştir. Oziris kızkardeşi İzis'le evlenince kötü kardeşi Set yani Amorî dostumuz ona kin bağlar ve öldürür. Sonra cesedini Akdeniz'e atar. Dalgalar cesedi Fenike sahillerine sürükler. Karısı İzis kocasının cesedini aramaya çıkar, bulur ve defneder. Fakat şanssızlığından Set onu bulur, parça parça eder ve her bir parçasını Mısır'ın bir tarafına fırlatır.

Oziris ve İzis'in oğlu Horus büyür ve babasının intikamını alarak kötülük tanrısı Set'e karşı ezici bir zafer kazanır.

Kenan edebiyatında Tammuz avlanmak için Lübnan ormanlarına çıkar. Orada bir domuzun saldırısına uğrar ve ölümcül bir yara alır. Tammuz sevgilisi İştar'ın önüne getirilir ve orada ölür. O andan itibaren Tammuz'un göz yaşlarının karıştığı İbrahim nehrinin suları ilkbahar mevsiminde kızıla boyanır.

1 *Yeşaya*, 27/1.

2 *Mezamir*, 74/14.

Son zamanlarda uzay gemileriyle ayın çehresini bize çirkin gösteren bilim adamlarının meslektaşları olan arkeologlar, bu güzel hikayeyi çirkinleştirerek, ilkbaharda İbrahim nehrinin taşıdığı kızıl toprağın kan rengiyle boyandığını iddia ettiler. Keşke dedikleri gibi olsaydı..

Burada Oziris'in bedeninin parçalanması ve parçaların Mısır'ın dört bir yanına fırlatılması olayı üzerinde kısaca duralım. Her şehrin başında diğer şehirlerle çekişip duran bir prensin bulunduğu eski Mısır'daki feodal yönetim döneminin bir sembolü müdür bu? Bununla Tevrat sifirlerinde anlatılanlar arasında bir bağlantı kurmak içimden gelmiyor. Örneğin orada anlatıldığı kadarıyla Şilolu Ahiya Süleyman'ın ölümünden sonra Şekem'i yöneten peygamber Yeroboam'la karşılaşınca, onun yeni elbisesini alıp İsrail oymaklarının sayısına uygun olarak on iki parçaya ayırır. Sonra Yarovam'a on parçasını kendisine alıp bir parçayı Şekem'de on İsrail boyunu yönetmenin sembolü olarak bırakmasını emreder. Süleyman oğlu Rehoboam Kudüs'de Yahuda [Judah] boyunu yönetir.[3]

Tabut hikayesi ve tabutun denize bırakılışı Irak topraklarındaki büyük Sami krallarının ilki Sargon'la ilgili olarak da anlatılır.. Nitekim Sargon (M. Ö. 1371-1316) kendisinden bahsederken ikinci annesinin - muhtemelen mürebbiyesinin - kendisini bir sandığın içine saklayıp nehre bıraktığını belirtir. Fakat nehir onu yutmaz ve aksine doğruca Eki'ye götürür. Eki onu evlat edinerek bahçevan olarak yanına alır. (Bahçevanlık yaptığım günlerde Aştar bana âşık oldu.. dört yıl ... daha .. kraldım.)[4]

Aştar'ın Sargon'u sevdiği gibi firavunun kızı da annesi tarafından bir sandığa konularak nehre bırakılan Mûsa'yı sever.

Böylece hikayenin iki defa Mısır'da, bir defa Irak'da olmak üzere üç defa tekrarlandığını görüyoruz.

Kralları tanrıların seçerek, yönlendirdikleri, kralın birinci vazifesinin tanrıya hizmet etmek ve onun için tapınaklar kurmak olduğu inancı eski uygarlıkların ortak yönlerindendir.

3 *Krallar*, 11/29. Göründüğü kadarıyla kahin Levililer oymağı bundan müstesna idi.

4 Yukarıda verilen tarihten Sargon'un 55 yıl hüküm sürdüğü anlaşılıyor, ama buradaki metinden 44 veya 34 yıl gibi bir saltanat anlamı çıkıyor. Çünkü on rakamı kayıttan silinmiş.

Kahinlerin Mısır ve Irak'da oynadıkları roller de örtüşmektedir. Onlar, zayıf krallar döneminde duruma hakim oluyorlardı. Örneğin Mısır'da firavuna hizmet etmeleri ve aynı zamanda doğrudan otoritelerini kullanmaktan âciz oldukları dönemlerde firavun aleyhine casusluk yapmaları için oğullarını ve öğrencilerini feda ediyorlardı.

Her Mısır başkentinde vakıf mallarının çekip çevrilmesi işine nezaret eden, gelirleri olan ve onu âyinlerin icrası için harcayan baş kahinin yönettiği bir kahinlik okulu vardı. Rütbece baş kahinden hemen sonra gelen kişiler sırasıyla tapınak babaları, temizleyiciler, musikişinaslar, ilahi korosunda bulunanlar ve buhur taşıyıcılardı..

İbraniler bu konuda pek çok şeyi kendilerine örnek almışlardır. "Atayacağınız kral, Tanrınız Rab'bin seçtiği kişi olmalıdır."[5] Kahinlere gelince, onların seçiminde Tevrat sifirleri [kitapları] oldukça sıkıdır. Kahinler, ancak Levililerden seçilebilirdi. Görevleri ölünceğe kadar devam eder, bir başkasına devredilemez ve kuşaklar boyu sürer.[6] Bunlar askerlik görevinden muaftılar. Ülkenin başına gelecek bir felaketten nasiplerini almazlardı. Buna karşılık sifirlerde onlara siyasi, dini ve medeni haklar konusunda sürekli artan imtiyazlar tanınmıştır.

Mısırlı kahinler keten elbise giyerlerdi. Levililer oymağından gelen İsrailli kahinler de keten elbise giymek zorundaydılar. İleride bu konuya tekrar döneceğiz.

Tevrat sifirlerinin bir çok yerinde İsrail oğullarının Yahve'ye tapmaktan yüz çevirdikleri, Kenanlıların ve onların çağdaşı veya onlardan önce bu ülkeye yerleşen Sami kardeşlerinin gelenek ve göreneklerini uyguladıkları, onların tanrılarına taptıkları anlatılmaktadır ki, böylece Kenanlıların veya onlardan önce yaşayan halkların inançları hakkında da genel bir bilgi sahibi olabilmekteyiz.

Sümerlerde ay, adı İbrahim'in doğduğu yer olarak Yaratılış kitabında da geçen Ur şehrinin koruyucu tanrısıydı. Sümerliler ona Nanna diyorlardı. Samiler Irak topraklarına gelince aya tapındılar ve ona Sin adını verdiler.

5 *Yasanın Tekrarı*, 17/15.

6 *Çıkış*, 28/43.

Onun oğlu güneş tanrısı Utu ise Sümerlerin Sippar ve Larsa şehirlerinin koruyucusuydu. Samiler onu da tanrı olarak benimseyerek Şamas adını verdiler.

Sümer savaş tanrısının adı Ninurta idi. Amorîler de onu savaş tanrısı olarak benimsediler ve Samice bir kelime olmadığını bile bile Amuru adını verdiler. Çünkü bu kelime, Sümerlerin batıdan gelen Samilere verdikleri isimdi. Muhtemelen Muru batıyla bağlantılı bir kelimedir. Eğer bu isimle orta çağlarda Kuzey Afrika halkına verilen Moors adı arasında bir bağlantı olduğu ortaya çıkarsa bunu yadırgamayız. Çünkü onlar, aralarında Yunanca ve Latince gibi Ari dilleri konuşan halkların da bulunması sebebiyle Orta Akdeniz'in doğu havzası ahalisine kıyasla batılıdırlar.

Sümerler büyük aşk ve bereket tanrıçasına İnanna diyorlardı. Samiler onu benimsediler ve Amorîler de savaş tanrısına arkadaş yaparak Aşirat adını verdiler. Aşirat eğlenceyi ve hareketliliği severdi. Babilliler ve Asuriler de aynı tanrıyı alıp İştar adını verdiler. Aynı tanrının Kenanlılardaki adı Aştart, Tevrat'daki adı ise Aştarot'dur.

İnanna/İştar'ın kocasının adı Sümerlerde Dumuzi, Kenanlılarda Tammuz'du. Ona ayrıca Adon lâkabı verilmişti ki, Kenancada anlamı "efendi/tanrı" demekti. Yunanlılar onu alarak Adonis adını verdiler ve Mısır tanrısı Oziris'le özdeşleştirdiler.

Yahudiler, Tevrat'ın Arapça çevirisinde Yahve'yi "Tanrı RAB" adıyla zikretmektedirler ki, İbranice Adon kelimesinin Arapça karşılığıdır. İbranice derken Kenancayı kastediyoruz. Çünkü İbraniler Kenancayı öğrenmiş, böylece bilâhare bu dil onlara atfedilmiştir.

Her şehrin koruyucu bir tanrısı olduğu gibi, her halkın da milli bir tanrısı vardı. Sümerlerin milli tanrısı Enlil'di. Yani göğün gücü ve krallar kralı. Gökle yeryüzünü birbirinden ayıran ve kâinatı yaratan o idi. Enlil'in kelime anlamı gök tanrısı demekti. Sümer krallarını seçen, onaylayan, başlarına kutsal tac koyan da o idi. Babilliler gelince, büyük gücü Enlil'den alarak, bu sıfatı en büyük tanrıları Marduk'a verdiler.

Amorîler Sümerlerin gök tanrısı Enlil'i alıp Hadad adını verdiler. Arâmîler de aynı adı kullandılar. Onlarda en önemli ve en

güçlü tanrı Hadad'dı. Bulutları yönlendirir, yağmur yağdırır ve toprağa yeniden hayat verirdi.

Kenanlıların hava tanrısının adı Ebil'di ve en büyük tanrıları bu idi. İbranilerde de en büyük tanrı o idi. Ugarit Kenanlıları ona M. Ö. II. Binyılın ilk yarısında İl diyorlardı ki, İbrani Yakub'un diğer adı İsrail ismi de büyük Kenan tanrısının adından alınmıştır.

Kenanlılar da, Amorî kardeşleri ve onlardan önceki Mısırlılar ve Sümerler gibi tapınaklar kurmuşlardı. Tapınakları yapmaktan asıl amaç, tanrıya kalacak bir yer temin etmekti. Onlara göre tanrı da tıpkı bir insanın evde yaşaması gibi tapınakda yaşardı. Tapınak sayesinde insan tanrısıyla ilişki kurar, onunla tanışır ve tavsiyeler alırdı.

Tapınakların en önemli özelliği, herhangi bir aletle dokunarak kirletilmeyen kireç taşından yapılmış bir sunakın mutlaka bulunmasıydı.[7] Ayrıca kabilenin erkek tanrısını remzeden bir kutsal anıt, yine kutsal bir sütun veya mukaddes bir ağaç bulunmalıydı. Bunun dışında sunağın, sütunun veya anıtın altında kahinlerin verdikleri haberleri aldıkları odalar yapılırdı. Bir de tapınakların yan taraflarında ibadet edenlerin duadan önce ayaklarını yıkamaları için sekiler bulunurdu.

Eski insanlar tapınak yapımı ve tarım sezonunun açılması münasebetiyle çocuklarını kurban ederlerdi. Amorîler ve Kenanlılar da bu dini geleneği sürdürmüşlerdir. Tapınak meydanının orta yerinde bir insan kurban sunulurdu.

Kenanlılar, şehirdeki tapınakların dışında dağ tepelerinde ve yüksek yerlerdeki açık havada da tanrılarına taparlardı. Önemli Kenan şehirlerinden Gezer'in[8] harabeleri yakınında küpler içinde tanrılara sunulan kurbanlara örnek teşkil eden çocukların kemikleri bulunmuştur.

Tevrat'ı incelediğimizde İbranilerin putperestlik gelenek ve göreneklerinin pek çoğunu benimsediklerini görüyoruz. Bir kere Mûsa döneminden tanıdığımız İl veya Yahve [Yehova], onların,

7 Hitti Ph., *Tarihu Suriya ve Filistin.*

8 Eski bir Kenan-Amorî şehri. Harabeleri 1873 yılında Kudüs-Yafa yolu üzerindeki Ramla'nın güneyinde yer alan Ebû Şuşa köyü yakınlarında bulunmuştur.

ama yalnızca onların milli tanrısı idi. İbrahim'in, İshak'ın, Yakub-İsrail'in ve İbranilerin tanrısı o idi. "Sizi kendi halkım yapacak ve tanrınız olacağım."[9] Zamanın ve dönemin şartları ne olursa olsun, diğer halkların da savaş ve barış zamanlarında, hasat ve ekin zamanında taptıkları kendi özel tanrıları vardı. "Bütün halklar ilahlarının izinden gitse bile, biz sonsuza dek Tanrımız Rab'bin izinden gideceğiz."[10]

Bölümlerinde birçok yerde tüm insanlığın tek bir tanrısı olduğu ısrarla vurgulanmış olmakla birlikte, Tevrat, İbranilerin dışındaki eski medeniyetlere mensup halkların tek tanrı düşünceleri seviyesine ulaşamamıştır.

Gerçi Gustave Le Bon[11] Mısırlıların tek tanrı inancına sahip olduklarını inkâr etmemektedir, ama kaynaklarda anlatılanların çoğu Le Bon'un kanaatini paylaşmamaktadır. Fransız bilim adamı Maspero "Mısırlıların tanrısı, mükemmel tek bir varlıktı, her şeyi bilir ve görür, ama görülmezdi" diyerek onun kendi başına var ve diri, göklerin ve iki yer yüzünün efendisi; babaların babası, anaların anası olduğu görüşüne varmıştır. Ona göre Mısırlıların tanrısı yok ve gaip olmaz; dünyayı doldururdu. Benzeri yoktu ve her yerdeydi.[12]

İleriki sayfalarda İbranilerin yüce sıfatlardan soyutladıkları, bazen de yüce tanrı bir yana dürüst bir insanın kendisine yakıştıramadığı özellikleri yamadıklarını Tevrat bölümlerinden örneklerle göreceğiz.

İbraniler, Kenanlılardan tanrılarının yaşaması için bir tapınak yapma fikrini almış; Mûsa'nın oradan oraya nakledilen bedevi tanrısınki gibi Rab'bin meskeni haline getirdiği toplantı çadırından sonra Kenan eline yerleşmesini müteakib tanrı için bir ev yapma talebi kendini göstermiştir. "Kral Davud ayağa kalkıp onlara şöyle dedi: 'Ey kardeşlerim ve halkım, beni dinleyin! Rab'bin Ahit Sandığı, Tanrımızın ayak basamağı için kalıcı bir yer yapmak istedim. Konutun yapımı için hazırlık yaptım.'"[13] Ama Tan-

9 *Çıkış*, 6/7.

10 *Mika*, 4/5.

11 *Al-Khudarat al-Mısrıyye*, Gustave le Bon, Kahire

12 Age.

13 *Tarihler I*, 28/2.

rı onu bu işten menetti ve binanın yapım işini oğlu Süleyman'a bırakmasını söyledi. "Rab bana şöyle dedi: 'Tapınağımı ve avlularımı yapacak olan oğlun Süleyman'dır. Onu kendime oğul seçtim. Ben de ona baba olacağım. Bugün yaptığı gibi buyruklarıma, ilkelerime dikkatle uyarsa, krallığını sonsuza dek sürdüreceğim.'"[14]

"Halkım İsrail arasında yaşayıp, onları hiç terketmeyeceğim."[15] Ve Süleyman tapınağı yaptı. "O zaman Süleyman şöyle dedi: 'Ya Rab, karanlık bulutlarda otururum demiştin. Senin için görkemli bir tapınak, sonsuza dek yaşayacağın bir konut yaptım."[16]

II. Tarihler kitabını yazanlar herhalde vicdanlarının sesini dinleyerek Tanrı'nın bir evde oturamayacak kadar büyük olduğunu düşünüp Süleyman'ın dilinden şöyle dediler: "Tanrı gerçekten yeryüzünde, insanlar arasında yaşar mı? Sen göklere, göklerin göklerine bile sığmazsın. Benim yaptığım bu tapınak ne ki!"[17]

Tevrat bölümlerini yazanların Kenanlılar hakkında naklettikleri göreneklerden biri de sunağın yapımında âlet kullanılmasının yasaklanmasıdır. Yahve'nin Müsa'ya seslenerek şöyle dediğini yazdılar: "Eğer bana taş sunak yaparsanız, yontma taş kullanmayın. Çünkü kullanacağınız âlet sunağın kutsallığını bozar."[18] Arkasından Süleyman Tanrı'nın evini yapınca şöyle dediler: "Tapınağın yapımında kullanılan taşlar taş ocaklarında yontulmuştu. Onun için yapım halindeki tapınakta çekiç ve balta dahil hiçbir demir aletin sesi duyulmadı."[19]

Eski medeniyet abidelerini taclandıran parlak edebi gelenekler ve üstün faziletleri anlatan bazı örnekler vermeden kadim inançlar bölümünü kapatmak doğru olmaz. Örneğin eski Mısırlıların Ölüler Kitabı'nda ruhun arındırılışı konusunda şöyle deniliyor:[20]

"Ey gerçeğin efendileri! Ben gerçeği taşıyorum.. Hiç kimseye zulüm ve ihanet etmedim. Yakınlarıma hiç cefa kılmadım. Gerçeği açıklarken hiç alçalmadım. Kötülükle hiç işim olmadı. Aile re-

14 *Tarihler I*, 28/6-7.
15 *Krallar I*, 6/13.
16 *Tarihler II*, 6/1-2.
17 *Tarihler II*, 6/18.
18 *Çıkış*, 20/25.
19 *Krallar I*, 6/7.
20 *Al-Khudarat al-Mısrıyye*, Gustave le Bon, Kahire., s. 57.

isi olarak gücümü aşan hiç bir işe niyetlenmedim, hiçbir zarar vermedim. Yaptığım işle kimseyi korkutmadım, bir fakire zarar vermedim, kimseye acı çektirmedim. Tanrıların hoşlanmadığı bir şey yapmadım. Kimseyi aç bırakmaya veya ağlatmaya çalışmadım. Kesinlikle öldürmedim; hainlikle herhangi bir cinayet işlemedim. Kimseye yalan söylemedim. Kesinlikle bir kulun yiyeceğine el uzatmadım. Birine tahsis edilen gıdayı eksiltmedim. Yüz kızartıcı bir iş yapmadım. Tapınaklarda rahiplerle utanç verici bir fiilde bulunmadım ... Ben temizim, temizim ben!.."

Fransız bilim adamı Champollion Mısır medeniyetinin İbraniler üzerindeki tesirleri konusunda şöyle der: "Yahudiler de Mısırlılara borçludurlar. Mısır göreneklerini öğrenenen en gözde talebelerden birisi de Mûsa'dır."[21]

Gustave le Bon, eski Mısır medeniyetinden İbranilerin zihinlerinde kalan şeyler konusunda şöyle der: "Yahudilere gelince, bazı maddi uygarlık nimetlerinin çoğunu alıyorlardı. Mısırlıların elinde yetişen Mûsa ise bir araya toplayarak Yahudi halkını meydana getirdiği bu köle insanlara ancak donmuş akıllarının alabildiğini kabul ettirebilirdi. Göçebe hayata, oradan oraya gitmeye ve vahşi yaşama alışan bu kölelere şaşaalı Mısır sistemlerini kabul ettirmiş olsaydı, bunlar tarihteki ömürlerinden daha kısa ömürlü olurdu."[22]

Le Bon ayrıca Tevrat sifirlerini yazanların diliyle Mûsa'nın Sina'da Tanrı'dan aldığı şeriatı korumaktan âciz kaldıklarını, hatıralarını yaşatamadıklarını ve rotasından çıkararak putlara tapmaya başladıklarını kaydetmektedir. Örneğin I. Krallar kitabında İsrail kralı Ahab zamanında (M. Ö. IX. Yüzyıl) İsrail oğullarından puta tapmayan sadece yedi bin kişi kaldığı belirtilmektedir: "Ancak İsrail'de Baal'ın önünde diz çöküp onu öpmemiş yedi bin kişiyi sağ bırakacağım."[23] Krallar kitabının söylediği böyle, ama verilen rakam biraz şüpheli. Çünkü Tevrat sifirlerinde, Tanrı'nın zamanı geldiğinde seçilmiş halkına yardımını yeniden başlatması için İsraillilerle tanrıları arasındaki bağın nihai olarak kopmamasına gayret sarfedilmektedir. Örneğin İlyas peygamber Tanrı'sına

21 Age., s. 82.
22 Aynı yerde.
23 *Krallar I,* 19/18.

hitap ederek İsrail oğulları "Senin anlaşmanı reddetti, sunaklarını yıktı ve peygamberlerini kılıçtan geçirdi. Yalnız ben kaldım. Beni de öldürmeye çalışıyorlar" demektedir.[24] Sonunda İlyas kaçarak Sina'nın güneyinde ücra bir yerdeki Hureyb'e sığınır ve orada son nefesini verir. Eğer çevresinde Baal'a secde etmeyen, gönlünü ona teslim etmeyen sadık yedi bin inanmış kişi olsaydı, İlyas kaçmaya bu kadar heveslenir miydi? Eğer Asur kralı Salmanasar'a İsrail kralı Ahab'ın ordularıyla birlikte saldıran Suriye krallarının tüm piyade askerlerinin sayısının atmış veya atmış üç binden fazla olmadığı göz önünde bulundurulursa, bu yedi bin inançlı insanın bir peygamberi korumak için hiç de küçük bir rakam olmadığı ortaya çıkacaktır.

Eski dini inançlar konusunda bu kısa bölümde anlattıklarımızın, bizi maksudumuza eriştirdiğini iddia etmek güç, ama bilinmelidir ki eski dinî inançların İbraniler ve Tevrat sifirleri üzerindeki etkisi burada kısaca göstermeye çalıştığımızdan çok daha fazla olmuştur. Burada anlatmaya fırsat bulamadığımız hususları da sonraki bölümlerde ele alacağız.

24 *Krallar I*, 19/10.

III
İBRANİLER

"Yazarın okuyucusunu uyarması ve İsrail'in başlangıcıyla ilgili kesin ve somut sonuçlara ulaşmanın imkansızlığını unutmaması gerekir. Bu karanlık konuda yapılabileceklerin tamamı ancak bir deneme niteliğindedir."[1]

Sözü edilen kaynağın İsrail'in veya daha doğru bir deyişle tarihlerinin ilk aşamasında İbranîler denilen halkın ortaya çıkışıyla ilgili söylediği söz bu.

Eğer Avrupa'nın karanlık orta çağlarını yaşadığı günlerde birisi böyle bir görüş belirtmiş olsaydı, kesinlikle hiç de imrenilmeyecek bir âkibete maruz kalırdı. Avrupa aydınlanma çağına girinceye kadar Batılılar Tevrat'da anlatılanların doğruluğundan zerrece şüphe etmemişlerdir. Hatta dünya XIX. Yüzyıla girdiğinde dahi Batılılar eski inançlarını sürdürmüşlerdir. Yalnızca ilk beş kitabın (Pentateuch)[2] Mûsa aleyhisselam tarafından getirildiğini söyleyen az sayıdaki ilim adamı bundan istisnadır. Onlar, Pentateuch'in The Sacred Historian (Kutsal Tarihçi) olduğuna inanıyorlardı.

Arkeologların XIX. Yüzyılda yaptıkları çalışmalar, eski tarihî rivayetleri akılcı ve bilimsel mercek altına yatırma kararı alan tarihçilerin çalışmalarıyla birleşince, iyi bir sonuç olarak Tevrat'ın

1 En. Bib., Vol. Ii, col/ 22) 8.

2 Beş kitap, Yaratılış, Çıkış, Levililer, Çölde Sayım ve Yasanın Tekrarı'dır.

sifirlerinde anlatılan şeylerin bir kısmının kabul diğerlerinse reddedilmesi gerektiği neticesi hasıl oldu.

Tevrat'ın arkeolojik bulgular ve modern bilimin tenkidine tâbi tutulması, şüphesiz tabii bir şeydir. Bunun sebebi, yeryüzünün karnı arkeologlar tarafından deşilip kayalar ve topraklar arasındaki sırlar açığa çıkarılıncaya, eski doğunun krallarının zaferleri, hezimetleri, barış ve savaş zamanındaki işlerinin kazındığı tabletler gün ışığına kavuşuncaya kadar eski tarihin koyu bir karanlık içinde kalmış olmasıdır...

Tevrat ne zaman ve nasıl yazıldı?

Bilim adamları Tevrat sifirlerinin pek çok çelişki içerdiğini, kullanılan yazı üslubunda bir sifirden diğerine, hatta bir bölümden ötekine, hatta ve hatta aynı bölümün paragrafları arasında bariz uyuşmazlıklar bulunduğunu farketmişlerdir.

Diğer yandan gereksiz yerde ince detaylara inilirken, en gerekli hallerde umumi bir bilgi verilmekle yetinildiği dikkat çekmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Tevrat sifirlerini yazanlar tarihle efsaneyi, akla yatkın ve asla yatkın olmayanı birbirinden ayırt etmekten âcizdiler.

Bilindiği gibi tarihî bir olayın yazılmadan önce vukû bulması gerekir. Tarih, önemli bir olay vukû bulduğunda yazacak kimse olduğu zaman yazılır. Vukû bulan olayın kayıt altına alınmasını, olaya sebep olan şeraitin ve olayın yol açtığı sonuçların incelenmesini engelleyen en güçlü faktör dürtüdür.

Kral Davud döneminden önce İsrail oğulları kendi bireyleri nezdinde dahi önemsiz bir topluluk olduğu için, bu dönem öncesinde böyle bir dürtü ve teşvik yoktu; bu yüzden bazı araştırmacılar İsrail tarihinin yazımının Süleyman dönemiyle (M. Ö. X. Yüzyıl ortaları) başlatılmasını tercih etmişlerdir. En eski İbranî tarihçileri sözü edilen yüzyılın yarısını kapsayan büyük olaylarla ilgili şeyler yazmışlardır ki, bu konuda bizzat yazılan maddeyi göstermekte ve II. Samuel ve I. Krallar kitabının siyasî meselelere vakıf olmayan ama Davud hanedanı ve sarayındaki günlük ha-

yatı en ince detaylarına kadar bilen bir tarihçi tarafından kaleme alındığını görmektedirler.[3]

Davud'dan önceki dönemlere gittiğimizde, burada hayalle gerçeğin yavaş yavaş birbirine karıştığını görürüz. Hatta yürümeyi sürdürdükçe şatafatlı ve şaşaalı efsaneler dünyasında yaşadığımızı, ama dişe dokunacak hiçbir bilginin bulunmadığını anlarız.

Geçtiğimiz yüzyılın sonlarından günümüze kadar Tevrat bölümlerinin yazılışının başlangıcıyla ilgili önemli bir anlaşmazlık olmamıştır. Biraz önce yazım işinin Milattan önceki onuncu yüzyıl ortalarında başladığı[4] şeklinde bir görüş olduğunu belirtmiştik, ama bu işin dokuzuncu yüzyıl ortalarında başladığı; ancak, o tarihten itibaren eserin hacminin artırıldığı, bazen eksiltildiği, bir bölümün başka bir bölüme dahil edildiği, daha sonra tekrar ayıklamalar yapıldığı ve nihayet M. Ö. II. Yüzyıl sonlarında Tevrat'ın bugünkü şeklini aldığı şeklinde bir görüş de var.

Tevrat'ın yazımı konusuna girmeden önce telif, tedvin, toplama ve düzenleme kelimelerinin manaları arasındaki ince farkları etraflıca anlatmamız gerekiyor. Telif, bir iş veya konu üzerinde otorite (authorit) sahibi olarak yazmak (authoraship) anlamındadır. Dolayısıyla müellif (author) bir şeyi icad, yahut hüküm çıkarma veya bir sonuca ulaşma konusunda bir şey üreten kişidir. Halbuki toplayan (câmi'), düzenleyen veya tedvin eden kişi, herhangi bir konuda otoriter olmadığı, yeni bir fikir ve hüküm getirme durumunda bulunmadığı halde belli sınırlar dahilinde bir iş yapar.

Tarih yazımcılığı, kaydedilen olaylar tarihin konusu olmakla birlikte, biraz önce sözünü ettiğimiz türlerden herhangi birine girer. Öbür türlü herhangi bir tarih hocası rastgele bir okula kurulurdu. Örneğin tarihçi Arnold Toynbee tarih yazımcılığı konusunda bu fikirdedir. Tarih yazarları arasında bir hüküm ortaya koyan müellifler olduğu gibi, bir araya toplayan, düzenleyen tarihçiler de vardır ki, yaptıkları işte gerçeği arama konusunun dışında bir özellikleri yoktur. Eğer bu özellikten uzaklaşırlarsa yavaş yavaş sapıtmaya başlar ve lanet okunan kişiler durumuna düşerler.

3 En. Bib., Vol. Ii, col- 2075.

4 En. Brit, Pentateuch maddesi.

Bu yüzdendir ki tenkitçiler Tevrat yazarlarına (authors/müellifler) değil (compilers/derleyenler) demişlerdir. Çünkü sifirlerde anlatılan şey ancak bu gruba girmektedir.

Alman bilim adamı P. Wellhausen Tevrat'la ilgili bir dizi araştırma ve çalışmalarını 1876-1901 yılları arasında yayınladığı tarihten itibaren Tevrat sifirlerini – beş kitabı – derleyenlerin gruplandırması, araştırmacıların ittifak ettikleri veya hemen hemen ittifaken kabullendikleri bir ekol haline gelmiştir.

Bunlar, en eski derlemecileri J ve E harfiyle gruplandırmışlardır. Birincisi Almanca Jahwist veya Jehovist kelimesinin baş harfidir ki "Çıkış" kitabında Mûsa'nın tarif ettiği Tanrı'nın adı Yehova (Jehovah) kelimesiyle bağlantılıdır. Yahuda ile ilişkilendirenler de vardır. Her iki kelimenin de Y veya J harfiyle başlaması ve kelimeler arasındaki yakınlıktan beş kitaptan 'Yaratılış, Çıkış ve Çölde Sayım'ın Milattan önce dokuzuncu yüzyıl ortalarında yazıldığı sonucu çıkarılmıştır.

İkinci rumuz olan E harfi ise İbranî kahinlerin veya daha önce Kenanlıların en büyük tanrılarını tarif ederken kullandıkları tanrı Elohim veya El'le bağlantılı Elohist kelimesinin baş harfidir. Aynı harfin Efrayim'le bağlantılı olduğunu söyleyenler de var. Bu durumda gerek Elohim veya gerekse Efrayim E harfiyle başladığı için, beş kitabdan (Pentateuch) 'Yaratılış, Çıkış ve Çölde Sayım'ın M. Ö. VIII. Yüzyılda yazıldığı, daha sonra bu iki çalışmanın yani J ve E'nin JE çalışması adı altında birleştirildiği ve bunun Yahuda hanedanı nezaretinde yapıldığı söylenmektedir.

Tesniye (Yasa'nın Tekrarı/Deuternomy) kitabının yazarını ise D harfiyle göstererek D'nin bu kitabı M. Ö. VII. Yüzyılda yazdığı sonucuna ulaştılar.

Yasa'nın Tekrarı kitabı konusunda pek çok soru işareti var. Tevrat sifirleriyle ilgili bir hikaye bu kitabın Süleyman Tapınağı'nda nasıl ele geçirildiğini anlatmaktadır. II. Krallar ve keza II. Tarihler kitabına göre Yahuda kralı Yaşua (Yeşu) zamanında (M. Ö. 637-608) kahin Halkiya Tanrı'nın evinde Yasa kitabını bulur ve görevi icabı durumdan kralı haberdar eden saray katibi Şafan'a bildirir. Kral, Yasa kitabı sözünü işitince şaşkınlığa kapılır ve kaybolan şeriat ve bundan gafil kalan halk için duyduğu üzüntüyle giysilerini parçalar.

Bir başka görüş ise orijinal Tesniye'yi Yahuda kralı Manasse döneminde (M.Ö. 686-642) yaşayan bir kişi veya grup yazmıştır. Peygamberlerin baskı ve tenkil hareketlerine maruz kaldıkları dönemde din de ciddi bir çöküş devresine girmişti. Kahinlerin kurallarıyla peygamberlerin kurallarını birbiriyle uyuşturmak için Tesniye kitabı oluşturulmuş ve uygun bir zamanda ortaya çıkarılmak üzere bir kenara bırakılmıştır. İşte ortaya çıkarılması için uygun zaman Yoşea'nın saltanatının on sekizinci yılında gelmişti.

Ancak, bu heykelin tapınağa konulup gerçekten tesadüfen mi bulunduğu yoksa bilerek oraya bırakılıp uygun bir zamanda kasıtlı olarak mı ortaya çıkarıldığı konusunda kesin bir görüş belirtmek zor.

Tesniye kitabı konusundaki başka bir görüş ise, onun Yahuda kralı Hizkiya (M. Ö. 715-686) zamanında ortaya çıktığı şeklinde. Bu görüş bir seramik parçasından elde edilen bilgiye ve orada verilen bazı dini reformlarla ilgili malumata dayanmaktadır. Tahmine göre kitap bu kral zamanında ortaya konulmuştur veya onun tecrübesi daha sonra böyle bir kitabın ortaya konulması için itici bir unsur olmuştur.

Levililer kitabı İsrailli kahinlerin meselelerini, görevlerini ve hukukunu belirlediği için, onun yazarını P rumuzu ile gösterip, kendisine kahin yazar (Priestly writer), ortaya koyduğu esere de kahinlikle ilgili belge (Priesty document) adını vererek, P'nin M. Ö. V. Yüzyılda Yaratılış, Çıkış ve Çölde Sayım kitaplarının yazımına iştirak etmenin dışında bu işi de yaptığı kararına vardılar.

Tevrat'ı veya bugün elimizde bulunan Ahd-i Kadim'in ilk beş kitabını teşkil için tüm bu işler yaklaşık M. Ö. 400 yılında tamamlandı.[5] Araştırmacıların daha önce belirtilen asıl yazarlara atfedilmesini şaçmalık olarak gördüklerini belirtmek maksadıyla diğer yazarlar için kullanılan ikincil rumuzlar da var. Bunlar, herhangi

5 Bu tarihin Tevrat'ın ilk beş kitabının yani Yaratılış, Çıkış, Levililer, Çölde Sayım ve Yaşanın Tekrarı'yla ilgili olduğunu, diğer daha yeni kitapların ise M. Ö. II. Yüzyıl gibi geç bir dönemde öncekilerle bütünleştirildiğini kaydetmek gerekir. Araştırmacılar, Tevrat düzenlemelerinin Mezmurlar ve Danyal kitabı gibi Makkabiler dönemine (M. Ö. 161-40) ait bazı unsurlar da içerdiğini belirtmektedirler.

bir karışıklığı önlemek için başka yazarlara atfedilen kitapları J ve E2 rumuzlarıyla göstermeyi tercih etmişlerdir. Araştırmacı ve tenkitçilerin kesinlikle sağlam temellere dayandıklarını gösteren birçok başka delilleri de bu araştırmamızda ortaya koyacağız.

Tevrat sifirlerinin yazımında kullanılan dil İbranicedir. İbranice derken kelimenin tam anlamıyla Kenan dilini kastediyoruz. Çünkü İsrailliler, en eski zamanlardan beri Irak ve Suriye'de yerleştikten sonra dilleriyle bölgedeki Sami ve gayr-ı Sami halkları etkiledikten başka, Kenan ilinde yerleşip o dilin hemen hemen aynısı olan Sami dilini konuşmaya başlamışlardı. Sami dilinin hakim dil oluşu bölgede ortaya çıkan halkların orijinlerinin belirlenmesinde zorluklara yol açmıştır. Örneğin Heksosların Sami mi, yoksa başka bir millet mi olduklarını belirlemek araştırmacılar için zorlaşmıştır. Çünkü Sami dili onların eski dillerini bastırmıştır, ama onların Hint-Avrupaî veya Hint-İranî bir halk oldukları neredeyse kesinleşmiştir.

Ancak bir şey kesindir: İsrailliler Kenan elini yurt tuttuktan sonra ülkenin eski sakinlerinin dilini almış ve kültür ve medeniyet unsurlarından özümseyip öğrendiklerine ilaveten onu da öğrenmişlerdir.

Nitekim Yeşaya kitabında İsraillilerin Kenan elinde konuştukları dilin Kenanca olduğu, o sıralar Mısırda beş şehrin bu dili kullandığı, bunlardan birinin adının da eş-Şems olduğu belirtilmektedir.[6]

M. Ö. I. Binyıl ortalarına varmadan önce Aramîce Bereketli Hilal bölgesinde konuşulan diğer dilleri bastırmaya başlamıştı. M. Ö. 715-686 yılları arasında Yahuda kralı Hezkiya döneminde Aramîcenin uluslararası diplomasi dili koltuğuna kurulduğunu görüyoruz. "Elyakim, Şevna ve Yoah 'Lütfen bizimle Aramîce konuş' diye karşılık verdiler. 'Çünkü biz bu dili anlarız. Yahudice konuşma. Surların üzerindeki halk bizi dinliyor."[7] Göründüğü kadarıyla Samaria'nın düşüşü (M. Ö. 722), Yahudilerin oradan sürülüşü ve yerlerini Aramîlerin alışı, ikinci defa M. Ö. 685 yılında düşüşünden önce komşu Yahuda krallığında Aramîcenin etki

6 *Yeşaya*, 19/20.

7 *Yeşaya*, 36/11.

alanını genişletmiş; bu durum konuşma dili olarak İbranice-Kenancanın çöküşünü hızlandırmıştır, ama sürgündeki İsrailliler bu lisanı yazı ve ibadet dili olarak korumuşlardır. Daha sonraki Yahudiler ise, Babil esaretinden kurtulduktan sonra ve İsa'nın zuhurundan uzunca bir vakit önce Kenan elinin mahalli Yahudi dili haline gelen putperest Aramî diline nisbetle ona kutsal dil adını vermişlerdir.

Bu olayın, sadece Aramîce kelimeler değil, Aramî diline ait deyiş ve ibareleri de yazı dillerine alan geç dönem Yahudilerin Tevrat'ının üslubuna etki etmesi kaçınılmazdı.[8]

İbranîler eski Kenan (Fenike) alfabesini kullanıyorlardı. M.Ö. VI-IV. Yüzyıllar arasında ise Aramî alfabesini kullanmaya başladılar ki, Aramîler tarafından geliştirildikten sonra Arap Yarımadası'ndan Çin'e kadar bir çok Asya ülkesinde kullanılan alfabe, eski Fenike alfabesinden başka bir şey değildir.

İbranî adı ve ortaya çıkışı

Bilim adamları ve araştırmacılar Tevrat sifirlerini gözden geçirip, eski İbranî tarihinin araştırılmasında ana kaynak olması hasebiyle muhtevasını akıl ve mantık terazisine vurduktan sonra, burada anlatılanların ve ileri sürülen görüşlerin tarih araştırmacısı nezdinde kabul edilebilir olması için kelimenin tam anlamıyla rivayetin doğruluğunun tespiti gerekir. Öbür türlü çarpıtılmış rivayetler kabul edilir ve bir kenara atılır.

İbranî adı konusunda pek çok şey söylenmiştir. Bir kısmına göre Yaratılış kitabında geçtiği gibi, İbranî adı İbranîler sülalesinden gelmedir. Yaratılış kitabında şu nesep zinciri gösterilmektedir: Abram b. Tarah b. Nahur b. Suruc b. Raav b. Abir b. Falic b.

8 Arap okur bu özümsemeleri Tevrat'ın Arapça çevirisinde bulamaz; çünkü söz konusu deyişler Arapçaya tercüme edilmiştir. Bunların İbranîce asıllarına ve Aramîce deyişlere 1984 yılında yayınlanan Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi'nin 2. cildinde işaret edilmiştir: Ezra kitabı (4/8); (18); (26); 7:42); Daniel: 2/4; 7/18; Yeremya: 10/11. Tevrat'ın Arapça nüshasında tesbit edebildiğim tek Aramîce ibare "yegar-sahaduta"dır ki anlamı taş veya tanıklık yığını demektir.

Erpakşad b. Sam b. Nuh. Görüldüğü gibi Abir burada Abram'ın beşinci dedesidir. Buna göre Abir'den inenlerin hepsi İbranî'dir ve ancak Abram'ın veya İsrail'in oğulları bu cihetten söz konusu isimle anılabilir.

Dikkatle incelenince Yaratılış kitabının[9] Sam'ı tüm Abir oğullarının babası saydığı görülüyor. Neden Abir adı seçildi de Sam tüm filanların veya oğullarından yahut torunlarından birinin babası sayılmadı? Bu tercih yahut Abir oğullarının bizzat seçilmesi, bizi Tevrat sifirlerini yahut bu ibareyi yazan kişilerin özellikle onlardan olduğunu ve birçok sebepten dolayı zihinlerde İsrail oğullarının Sam sülalesinden Abir'in oğullarından geldiği düşüncesini yerleştirmeyi amaçladıkları inancına sevketmektedir.

Başka bir grup tarihçi ise İbranî adının Kenan eline gelmek için nehri geçmelerinden dolayı "abere" (nehri geçmek) kelimesinden alınarak verildiği görüşünü tercih ediyor. Peki kastedilen nehir hangisidir? Rivayete göre Abram Kenan eline Harran'dan gelmiştir ve bu da Fırat ve Ürdün üzerinden mümkündür. Yine rivayete göre Abram'ın torunu Yakub Fırat ve Ürdün üzerinden gelmiş ve onun aşiretinden bilahare oymak denilecek olan oğullarını doğuran karılar aldıktan sonra geri dönmüştür.. Mûsa önderliğinde Mısır'dan çıkıp Tevrat'a göre kırk yıl Sina'da kaybolduktan sonra Yeşu b. Nun İsrail oğullarıyla birlikte - tamamıyla veya bir kısmıyla – doğudan batıya doğru Ürdün nehrini geçerek gitmiştir.

İbranîlerin bu adı almalarının sebebi Yeşu'yla birlikte Kenan eline gitmek için Ürdün nehrini geçmeleri olsaydı, İsrail oğullarının tamamı veya bir kısmı bu adı benimserdi. Eğer Mısır'dan çıkışlarından önce İbranî adıyla tanındıklarını, çalışmamızın akışı içinde kesinleştirirsek, bu sebep bütünüyle ortadan kalkacaktır.

Bu adın Yakub'un Fırat ve Ürdün nehirlerini geçmesinden dolayı verildiği düşünüldüğünde de durumda fazla bir değişiklik olmaz, çünkü İsrail oğulları diğer adı İsrail olan Yakub'un oğulları-

9 *Yaratılış*, 10/21.

10 Aram en-nehreyn (Feddan-ı Aram), Irak topraklarına doğru kıvrılmasından önce Suriye'de Fırat kollarından birini oluşturan Habur'dan itibaren kuzey ve kuzeybatı yönünde nehrin iki yakasına düşen topraklar için kullanılan bir deyimdir.

dır. Şayet bu adın Abram'ın Fırat ve Ürdün nehirlerini yahut herhangi birini geçtiği için verildiği kabul edilirse, o takdirde İbranî adı Abram ve yeğeni Lut'un soyundan gelenlerin tamamını kapsar.

Çünkü Lut, Aram en-nehreyn'deki[10] Harran'dan Kenan eline yapılan göç sırasında amcası Abram'a refakat etmişti. Keza Tevrat'da Lut soyundan geldikleri belirtilen Moablar ve Ammonlarla, yine Tevrat'da Yakub'un kardeşi Esav'ın sulbünden gelen Edomlular da İbranî sayılırlar.

İbranîler Aramî mi?

Tevrat, İbranîlerin aslının Aramî olduğuna işaret etmektedir. Abram yanında çalışan uşaklarından en büyüğünü İshak'a Kenanlılardan kız almasını yasaklar: "Oğlum İshak'a kız almak için benim ülkeme, akrabalarımın yanına gideceksin."[11] Ve uşak efendisi İbrahim'in emrini yerine getirerek "Aram en-nehreyn'e, Nahur'a gitti."[12]

İshak da oğlu Yakub'a aynı şekilde emretti: "İshak, Yakub'u çağırdı. Onu kutsayarak, "Kenanlı kızlarla evlenme" diye buyurdu. Hemen Feddan-ı Aram'a, annenin babası Betuel'in evine git. Orada dayın Laban'ın kızlarından biriyle evlen... Böylece Yakub Bi'r Seb'a'dan çıkıp Harran'a doğru gitti."

Yaratılış kitabı burada Aramîlerin topraklarının, aşiretin ve yakınların toprakları olduğunu belirtmektedir.

Daha sonra ise Yasanın Tekrarı kitabında şöyle deniliyor: ".. babam göçebe bir Aramlıydı. Sayıca az kişiyle Mısır'a gidip orada yaşamaya başladı. Orda büyük, güçlü, kalabalık bir ulus oldu."[13]

Yaratılış kitabında anlatılan soy ağacı hikayesi İbranîlerin Aramî asıllı olduğu konusunda daha önce anlatılanlarla ters düşmektedir. Çünkü Abram'ın soyu Erpakşad b. Sam'a dayanıyor, ama Abram'la Sam arasında Aram adlı bir ced yok. Aram, Yaratılış kitabının onuncu babında Sam oğlu Erpakşad'ın kardeşi olarak gö-

11 *Yaratılış*, 24/4.
12 *Yaratılış*, 28: 1-2.
13 *Yasanın Tekrarı*, 26/5.

rünmektedir ki, bu durumda Aramîler İbranîlerin uzak amcaoğullarıdır. Şu halde, İbrahim'in Kenan eline gittiği Harran şehrinin bulunduğu Aram en-nehreyn veya Fedan-ı Aram olarak bilinen bölgede Abram ve İshak'ın yakınlarının yaşamış olmaları itibariyle, İbranîlerin Aramîlere nispet edilmesi ancak kaçınılmaz bir hatanın aşırı şekilde hoşgörülmesiyle mümkündür.

Tarih biliminde Aramîlerin ancak M. Ö. 1500-1220 yılları arasında Suriye'deki olaylarda kendilerini gösterdikleri kabul görmüştür, ama bu bile İbranîlerin Aramî asıllı oldukları iddiası için iyi bir delil teşkil etmez. Çünkü Abram (İhrahim)in daha önce sözü edilen çağa yetişemediğini söyleyen tarihçi yok. Aksine İbrahim'in gerçek bir tarihî kişilik olduğunu reddetmeyen tüm tarihçiler, küçük tarih ihtilaflarına rağmen onun M. Ö. II. Binyılın birinci çeyreğinde, ama bu çağda yaşadığını belirtiyorlar.

Tevrat bölümlerini yazanların Amorîlerle Aramîleri birbirine karıştırmaları konusu ise tamamıyla başka bir şeydir ve Amorîlerin Yarımadaya (Irak ve Suriye'ye) M. Ö. III. Binyıl ortalarında göç ettikleri, Hammurabi'nin (M.Ö. 1792-1750) bilâhare mahvederek imparatorluğuna katmakla övündüğü halkın da Amorîler olduğu düşünülürse, bu karıştırma nazar-ı itibare alınabilir. Kelimelerin birbirine yakın harfler içermesi, dahası Amorîlerle Aramîlerin aynı Sami köke mensubiyetleri göz önünde bulundurulursa, bunların birbirine karıştırılmaları pek de tuhaf karşılanamaz.

Aralarında Julius ve Lahausen'in de bulunduğu bazı güvenilir tarihçiler, Tevrat bölümlerini yazanların, Mısır'da köle olarak yaşayan ve aşağılanan bir grubu itibarlı ve şerefli geçmişi olan bir halka akraba yapmak suretiyle bilâhare Suriye topraklarında parlak bir medeniyete imza atmış bir hanedanın şanından nasiplenmeyi amaçlayarak İbranî atalarını Aramîlere bağlamayı düşünmüş olma ihtimalini göz artı etmemektedirler.[14]

Habiru: Bazı araştırmacılar İbranî (Hebrew) sözcüğünün Habiro (Khabiro) veya Aperu yahut Habiru kelimesinin hızlı bir tahrifi olduğu görüşündeler. Habiru, aralarında ırkî yakınlık bulunmayan insanların bir araya gelmesinden oluşan topluluğa verilen isimdir. Bunlar bir halk veya kabile değil, vatanlarından

14 Dic. History of Israel.

kopmuş (displaced persons), benzer şartların ve ortak amaçların bir araya getirdiği bir zümre veya gruptular. M. Ö. III. Binyıl sonlarında Irak topraklarında ortaya çıkmış kanun kaçakları, âsi ve hırsızlardan oluşmuş çetelerdi. Daha sonra tarihe Heksoslar adıyla geçen topluluklardan birini oluşturdular. Habiru adı Hatti kralı Murşili (M. Ö. II. Binyıl ortaları) ile birlikte geçmektedir. Ayrıca bazı Tel Amarna tabletlerinde de adları zikredilmektedir.[15] Burada Akhenaton'un Urşelim valisi Abd Hayba'nın âsilerden yardım alarak Şekem'e hakim olan Habirulların tehdidine karşı efendisinden yardım istediğini okuyoruz.

M. Ö. XX. Yüzyılın sonlarında sızmaya başlayan Heksosların kökeni ve etnik mensubiyeti bilinmediği için, tarihçiler, onların Mısır ve Şam'da bıraktıkları eserlerden, Hatti, Hurri ve Habiru gibi değişik kökenlere mensup toplulukları da bünyelerine aldıkları sonucunu çıkarmaktadırlar. Ayrıca eski ve yeni tarihçilerden hiçbiri, bilâhare Heksoslar denilen bu gruplarla İbrahim'in Mısır'a göçü arasında bir ilişki bulunduğunu göz ardı etmemektedir.

Yahudi asıllı Yunanlı tarihçi Flavius Josephus (M. S. I. Yüzyıl) Heksoslarla İbranîler arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu savunan en eski tarihçilerdendi.

Josephus, eski Mısırlı tarihçi Manithon'a (M. Ö. III. Yüzyıl) dayanarak şöyle der: "Manithon bizim (yani Yahudilerin) hakkında aşağıdaki satırları yazmıştır ki, ben onun yazdıklarını bir şahit olarak aynen aktaracağım: Thotmes zamanında Tanrının gazap yıldırımının neden başımıza düştüğünü bilmiyorum. Doğudan gelen aşağılık bir halk ülkemize saldırmaya cesaret etti. Gelişleri hiç beklenmedik bir şeydi. Hiçbir direnişle karşılaşmadan, hiç bir savaş yapmadan kuvvetleriyle topraklarımıza tebelleş oldular. Komutanlarımı mağlup ettikten sonra şehirleri vahşice yaktılar, tanrıların tapınaklarını temelinden yok ettiler; halka son derece katı davrandılar; ahalinin bir kısmını öldürdüler; kadınları, çoğukları ve bir miktar insanı esir ettiler. En sonunda içlerinden Salanis adlı birini kral seçtiler."

15 Suriye ve Filistin valilerinin Mısır firavunu III. Amenofis ve daha sonra oğlu Akhenaton'a gönderdikleri mektupları ihtiva eden tabletler, Mısır'ın o dönemde yani M. Ö. XIV. Yüzyıl ortalarında, Asya'daki topraklarda sahip olduğu hakimiyetinin gevşediğini göstermektedir. Bu önemli tabletler 1887 yılında ortaya çıkarılmıştır.

Josephus daha sonra bir yorum yaparak şöyle diyor: "Arkasından iyi hükümdarlar ve Mısır'ın diğer halkları bu çobanlara karşı ayaklandılar. Büyük bir savaş çıktı ve hayli uzadı. Çobanlar, başkentleri Urayis'i 480 bin kişilik orduyla kuşatan Thomusis'e teslim oldular. O, onlardan Mısır topraklarını boşaltıp, istedikleri yere çekip gitmelerini emretti. Bu şartlar gereğince 240 binden daha fazla esir mallarını yüklenerek çöl üzerinden Suriye'ye gitmek üzere Mısır'ı terketti. O sıralar Asya'da hakimiyeti ellerinde tutan Asurîlerin savlet ve celadetlerinden korktukları için Judaea [Yahudiye] denilen, hepsini alabilecek yüksek bir yere bir şehir kurdular ve ona Urşelim adını verdiler." Josephus'un sözü bitti.

Yukarıdaki sözleri kendisinden alıntı yaptığımız Mısırlı tarihçi Selim Hasan şöyle der: "I. Josehpus'un Manithon'dan yaptığı rivayet öncelikle Yunanlı yazarların hakir gördükleri ve küçümsedikleri Yahudi kavminin itibarını yükseltme amacına yöneliktir. Dolayısıyla Josephus, Yahudilerle Heksosların tek bir unsur teşkil ettiklerini, Yunanlı ozan Homeros'un İlyada'da bahsettiği Truva savaşlarından yaklaşık bin yıl önce Mısır'dan çıktıklarını herkese ispat etmeye çalışmaktadır."[16]

Yunanlı Yahudi tarihçi Josephus'un rivayetinde ilk üzerinde durulması gereken husus, onun Yahudi veya Heksosların Urşelim'i kuran insanlar oldukları şeklindeki iddiasıdır.

Kenanlılar, - ki hepsi Sami oldukları için kardeşleri Yebusîleri de onlara dahil etmemizde sakınca yoktur, - bu eski şehri kuran ve ona Yaruşalem yani (bırak Selam (barış) yerleşsin) adını veren halktır. Şalem, Kenanlıların barış (selam) tanrısıydı. Bu isim Ugarit (Ras Şamra) tabletlerinden birinde geçmektedir. Fenikeli-Kenanlıların barışsever bir halk olduğu bilinmektedir.

Josephus'un Heksoslarla Yahudilerin aynı halk olduğu iddiasına gelince, bu kısmen doğru, kısmen yanlış bir savdır. İbranîler veya Habirular - ne derseniz deyin, - Heksos denilen bu müphem konglomeranın bir kolu olabilir, ama Heksosların İbranîler olduğu şeklindeki söz gerçekten uzaklaşmaktır.

Çünkü tarihçimiz Selim Hasan'ın değerli araştırmasına istinaden Habiruların kesinlikle İbranîler olduğu görülmektedir. Selim

16 Dr. Selim Hasan, Mısr el-Kadime, Kahire, 1948, s. 4.

Hasan şöyle diyor: "Görülüyor ki Heksoslardan bir kısmını bünyesinde taşıyan başka bir halk daha var ve bu halk şu ana kadar incelediğimiz diğer halklardan belirgin şekilde ayrıldığı için ayrıca incelenmelidir. Bu, Habiru halkıdır. Habirular ilk defa M. Ö. III. Binyıl sonlarında Mezopotamya'da tarih sahnesine çıkmışlardır. Daha sonraki yüzyıllarda Horanilerle[17] güçlü ilişkileri vardı. Habirular kendilerine özgü dilleri veya özel etnik yapıları olan bir halk değildiler ve aksine anlaşıldığı kadarıyla değişik kavimlerden oluşmuşlardı. Çoğunluğu Sami isimleri taşıyordu, ama bazen isimlerinin başka dillere ait olduğunu da ileri sürüyorlardı."

Metinlerdeki Habiru isimleri gözden geçirildiğinde bunların tamamıyla Habiru adları olduğu görüşü çürümektedir. Buna göre bu halk, belli bir özelliği olan etnik bir grup değildir. Dolayısıyla bunların bilâhare Yahudilere mensup etnik bir grup oluş süreci gözden geçirilmeden kimlikleri konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Arkeolog Chiera ve Speiser, Nuzi tabletlerinin incelenmesi sonucunda tamamı Habirular için kullanılan özel tabirler bulmuşlardır: Yabancı, köle, saldırgan, başı boş dolaşan, bigane ve tehlikeli.

Britannica Ansiklopedisi'nin en yeni baskılarında şu sözleri buluyoruz: Abraham, muhtemelen Habiro denilen social stratuma mensup yarı göçebe biriydi ve muhtemelen Hebrew (İbranî) sözcüğü de bu kelimeden gelmektedir.[18]

Habiruları incelerken onlara neden bu ismin verildiği konusu üzerinde durdum. Hayber, bilindiği gibi Hz. Peygamber'in kurduğu genç İslam devletinin ilk döneminde İslam tarihiyle olan ilişkisiyle meşhur olmuştur. Burası, Medine ile Suriye toprakları arasında Medine'den yüz mil uzaklıkta bir vadidir. İslam Ansiklopedisi'nde Yakut'a istinaden Hayber sözcüğünün İbranîce kale anlamında olduğu belirtilmektedir.[19] Sehl b. Muhammed el-Hatib, Hayber adının buraya ilk yerleşen Hayber b. Maiyye bin Mehlail adından geldiğini kaydetmektedir.

Demek ki Hayber sözcüğü en azından eski Yahudilerin tanığı bir yer veya insan ismiydi ve Arapça kelime türetme kurallarına

17 Khorib veya Horibler de denilir.

18 En. Brit, Abraham maddesi.

19 En. İs., Hayber maddesi.

uygun olarak harflerin yer değiştirmesi veya bazı harflerin atılması yoluyla oluşan eski Habiru adıyla bir ilişkisi olabilir.

Bundan başka Pakistan'la Afganistan arasındaki Hayber Geçidi hakkında da kafa yordum. Acaba onun Yahudilerle veya eski Habirularla bir ilişkisi var mıydı? Hayber Geçidi, Orta Asya'nın önemli ticaret yollarından biridir. Yahudilerse ticaretin inceliklerini Aramî ve Fenikelilerden öğrenmişler, özellikle de Kenan elindeki yurtları yıkıldıktan sonra ticareti uzun süre ellerinde tutmuşlardır. Acaba bu meşhur ticari geçidin adıyla onlar arasında bir ilişki olabilir mi?

Hayber Geçidi'ni arkamıza alıp Kuzeydoğu Asya'ya doğru ilerlersek, Sibirya'da Yahudilerin oturduğu Khabarovsk adında bir şehre ulaşırız. Vakıa Rusya'nın diğer yerlerinden gelen Rus göçmenler sebebiyle Yahudiler bu bölgede azınlık durumuna düşmüşlerdir.

Amerikan Ansiklopedisi'nde Khabarovsk'un 1858 yılında bir Rus kalesi olarak kurulduğu; deniz, kara, nehir ve hava ulaşımlarında önemli bir merkez rolü oynadığı ve Yerofie Khabaro adlı bir Rum tacirin adına binaen bu ismin verildiği belirtilmektedir. Ansiklopedide bu tacirin etnik mensubiyeti belirtilmiyor, ama öncelikle gezgin bir tacir, sonra bölge ve şehir halkının aslen Yahudi olması dolayısıyla onun Yahudi olduğu kanaatindeyim.

Şu halde biri Arap Yarımadası'nda Hayber, diğeri Sibirya'da Khabarovsk olmak üzere Yahudi adına atfen isimlendirilmiş iki yer mevcut.

Dikkatimi çeken bir diğer önemli husus ise, Tevrat sifirlerinde her fırsatta kabilelerin, toplulukların ve halkların isimleri zikredilirken Habiru adının kesinlikle atlanmış olmasıdır. Üstelik de çoğu kez hiç gereksiz olduğu ve kesinlikle konuyla bir alâkası bulunmamakla beraber, bıkkınlık verecek derecede bu kabilelerin adları zikredilirken.. Dahası, Tevrat bölümlerini yazanlar çoğu kez bariz tarih hataları yapmakta, örneğin İbrahim döneminde Kenan elinde hiç bulunmadıkları bir çağda Filistinlilerden bahsedilmesi gibi, anılan tarihlerde hiç olmayan halklardan söz etmektedirler.

M. Ö. III. Binyıl sonlarından yine M. Ö. XIV. Yüzyıla ait Tel Amarna tabletlerinin yazıldığı çağa kadar Bereketli Hilal topraklarında oradan oraya dolaşan Habirular, âsilerle, oraya buraya saldıranlarla ve fitne çıkaranlarla birlikteydiler. Tevrat sifirleri ise, sanki Habirular asla yokmuş gibi onlardan hiç söz etmemektedir ki, hayli düşündürücü bir husustur. Negatif de olsa bu husus Habiruların İbranîler olduğuna işaret eden deliller arasına alınabilir.

Yukarıdan beri anlatılan kesin ve ihtimali bilgilerden mutmain bir şekilde İbranî ve Habiruların aynı topluluk olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Bu sonuç, Tevrat'ın ısrarla ön plana çıkardığı saf ırkı savunarak, onun için başka halklarla kaynaşmayı ilahi intikamı gerektiren kötü bir fiil olarak gören İsrail oğullarının tarihlerini üzerine kurdukları kolonlardan birçoğunu çökertmektedir.

Ancak, kaydetmek gerekir ki İsraillilerin saf bir ırka sahip olamayışları, tahkir ve küçük düşürülmeyi gerektiren bir kusur değildir. Bizler, Allah'ın insanları birbirleriyle tanışsınlar diye halklar ve kabileler halinde yarattığını, Ademoğullarının tamamının aynı çamurdan yaratıldığını ve ancak iyi ve hayırlı işlerle birbirlerinden üstün olabileceklerini kabul ediyoruz. İnsanlar birbirleriyle kaynaştıkları, yardımlaştıkları ve savaştıklarına göre saf bir ırkın olabileceğini söylemek saçmalıktır. Düşmanlık ve husumet de insanların karışıp kaynaşmalarına geniş imkanlar hazırlar. Hiç kimseye karışmadan tam tecrit halinde yaşayan halklar gerçekten çok nadirdir. Dolayısıyla saf ırktan bahsetmek çok anlamsız bir sözdür ve özellikle İsrail oğulları yahut Yahudiler veya İbranîler gibi geçmişte ve günümüzde dahi çok dolaşan, başkalarıyla aşırı kaynaşan bir halk için böyle bir şey düşünülemez bile.

Acaba Yahudi öğretilerinin İsrail halkına kutsal halk, İsrail'in de Tanrı'nın büyük oğlu olduğu vehmini perçinlemeye yönelik olması, Habiru topluluğunun, fitne çıkarmak, güvenlik ve barışı bozmak için tutulmuş eşkıya kölelerin yanında olmaktan duyulan aşağılık duygusundan mı kaynaklanmıştır?

Habiruların İbranîler olduğu sonucu, Mısır'a göç edenlerin İsrail oğullarının tamamı değil bir kısmı olduğu, dolayısıyla oradan Mûsa'nın yönetiminde çıkanların bu halkın yalnızca bir kısmını

teşkil ettiği, diğerlerinin Kenan elinde ve Doğu Ürdün'de kaldıkları, Mısır'a göç edip oradan ayrılan kesimin Yusuf ve Benyamin'in ardılları Rahel ve Yakub'un oğulları olduğu görüşünü şiddetle desteklemektedir.

Bu da araştırmacıların düşündükleri şekilleri ortadan kaldırmaktadır. Çünkü onlar Kenan elindeki İbranîler, Habirular veya İsrail oğullarını Y-sir ile zikretmekte,[20] ayrıca Mısır'da veya Sina çölünde onlarca yıl geçirdikten sonra Kenan eline gelen İbranîlerden veya daha ince bir deyişle Rahel oğullarından önce Kenan elinden söz etmektedirler.

20 Dic. History of Israel'de böyle.

IV
ATALAR

Tarah

Tevrat'da zikredilen silsileye göre İbrahim'in babası Tarah'a kadar olan atalarını sayarken küçük bir problemle karşı karşıya geliyoruz. Basit hesapla Tarah'ın M. Ö. 2124'de doğduğunu, yetmiş yıl yaşadığını, İbrahim, Nahur ve Haran'ın babası olduğunu söyleyebiliriz.[1]

Yaratılış kitabı, Sam'ın çocuklarıyla ilgili verdiği bilgilerde, bir babanın iki veya üç oğlundan değil, her babanın bir oğlundan söz etmekte, daha sonra bu ifadeyi yumşatarak (oğul ve kız çocukların doğduğu)ndan bahsetmekte, fakat Tarah'ı anlatırken erkek mi kız mı olduğuna işaret etmeden bir defada üç evladından söz açmaktadır. Yukarıda sözü edilen üç evlattan birincisi M. Ö. 2054'de dünyaya gelmiş. Tevrat'a göre ise İbrahim'in doğum tarihi M. Ö. 1996. Buna göre oğlu İbrahim doğduğunda Tarah 128 yaşındaydı. Böyle bir şey kesinlikle kural dışıdır. Yaşça büyük oluşu değilse bile İbrahim'in Tevrat'da zikredilen atalarından Erpakşad'dan Nahur'a ve Tarah'a kadar geçenler 29-35 yaş arasında çocuk sahibi olurken, neden Tevrat'ın rivayetine göre Tarah aykırı bir şekilde yetmiş yaşındayken çocuk sahibi oluyor ve 128 yaşına geldiğinde de İbrahim doğuyor?

1 *Yaratılış*, 11/26. Tevrat'a göre canlılar 4004 yılında yaratılmış, Nuh ise Tufan sebebiyle 3249 yılında gemiye binmiştir.

Gördüğüm kadarıyla ve elimdeki mevcut kaynaklarda hiç bir araştırmacı İbrahim'in doğumuyla ilgili bu tutarsızlığa dikkat etmemiş ve bunu Tevrat'da özellikle sayılarla ilgili rivayetlerde rastlanan şeklî bir durum olarak değerlendirmişlerdir. Araştırmacıların tek ilgilendikleri şey, Tarah adlı birinin ismen ve kişilik olarak mevcut bulunduğu ve İbrahim'in babası olduğudur.[2]

Wenkler'e göre Terah sözcüğü dolunay anlamına gelen Yerah sözcüğünün kasıtlı olarak tahrif edilmiş bir şeklidir. Yine ona ve aynı görüşü paylaşanlara göre ay, Keldani şehri Ur ve Harran'ın tanrısıydı. Birincisi İbrahim'in atalarının yurdu, ikincisi ise İbrahim'in Kenan eline göç etmeden önce bir süre yaşadığı şehirdir.

Tarah adıyla Kuzey Suriye'deki Hatti özel isimlerini karşılaştıran Gensen, bu sözcüğün tanrıların adıyla bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir.

Wenkler, Stoken ve Gensen, Tarah sözcüğünden tanrıların kokusunun geldiği konusunda hemfikirdir.

Kimi araştırmacılar ise bu sözcüğün Tevrat'da Güney Filistin'de yaşayan bir kabile olarak adı geçen Yerhameel kabilesinin isminden geldiğini ileri sürerek, Yerah/Jarah ile tahrif edilmiş Tarah adı arasında bağlantı kurmaktadırlar. Onlara göre Yerhameeller eskiden Harran'da yaşıyorlardı; dolayısıyla şehir ismi Harran'la babasının adı Nahur olduğu için İbrahim'den başka iki oğlundan birine Nahur diğerine Haran adını veren Tarah arasında bir bağlantı olması muhtemeldir. Gerçekten de bu isimler arasında güçlü bir ilişki var. Örneğin Tarah, baba Nahur ile oğul Nahur arasına düşmektedir; Haran ise Harran şehrinin adına çok yakındır ve ayrıca Tarah babası ve oğlu Nahur adından uzak değildir.

Aşırıya kaçan kimi araştırmacılara bakılırsa, bunlar, erkek ve kadın tanrılardan, onların birbirleriyle ve insanlarla yaptıkları evliliklerden, Tammuz, Horus ve Herkül gibi efsanevi kahraman çocuklar dünyaya getirmelerinden bahseden eski efsanelere gönderme yapan şehir adlarıdır.

Tevrat sifirlerini yazanların bu tür efsanelerden esinlenmiş olmalarını yadırgamıyoruz. Örneğin Yaratılış kitabının altıncı bölü-

2 En. Brit. Terah maddesi.

münde benzeri bir efsane nakletmektedirler ki, buna göre ilahi varlıklar insan kızlarıyla evlenip çocuk sahibi oldukları günlerde, eski çağın ünlü kahramanları olan devler vardı.[3]

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi, İbrahim'in Yerhameel kabilesinin kahramanı olduğunu düşünmek için güçlü bir sebep bulunduğu, tekrar edilen Harran, Haran ve Nahur isimlerinin birbirine benzediği, bu isimlerin Tarah'la olan güçlü bağlantısının Tarah ve İbrahim'i metal bir paranın iki yüzü[4] haline getirdiği, Tarah sözcüğünün ancak Yerhameel kabilesinin adının bütünüyle bozulmuş bir şekli olduğu görüşündedir. Bazıları ise, bizzat İbrahim adının dahi - kelimeye yüklenen her türlü anlam bir yana, - bu kabile adıyla yakından bağlantılı olduğu kanaatindedir. İbrahim, "Ab rahim" veya "Ab rahm" yani şefkatli baba anlamındadır, ama buradaki "Ab/eb" kelimesi Allah'ın ismine işaret etmektedir. Aynı şekilde Yerhameel de "yerham" ve "il" kelimelerinden oluşmaktadır ki, "il/el" Kenanlılarda, daha sonra İsraillilerde Allah'ın adıdır.

Eski İbranilerin ataları arasında tarihi kişiliklerden çok sembolik kişilikler görenler, İbrahim'in Saray ile evlenmesini Yerhameel kabilesiyle İsrail kabilesi arasında bir kaynaşmayı sağlama amacına matuf olarak düşünmektedirler ki, bu durumda Hacer'le olan evliliği de kendi kabilesiyle Mısırlı Araplar arasında yakınlaşma sağlama amacını, keza Keddura'yla evliliği dahi kendi kabilesiyle Medyen kabilesinin de aralarında bulunduğu Arap kabileleri arasında uzlaşma sağlamayı hedefliyordu..

Tarah, tarihî veya efsanevi bir kişi yahut İbrahim'in atası veyahut onun bir kopyası olabilir, ama her halükârda İbrahim gerçek bir tarihî kişiliktir ve peygamberlerin babası sayılan kişinin çevresini hurafe, bulanıklık ve şüphelerle çeviren, onu tenkide maruz bırakan, varlığını mutlak inkâr noktasına getiren Tevrat'ın sifirleridir.

---

3 *Yaratılış*, 6/4.

4 Bu ifade, şu cümlenin Arapçaya çevirisinden alınmıştır: *Terah close connection with Haran and Nabur (Haran?) suggests that he is a double of Abraham.*

Abram

Yahudilerin tüm aşiretlerin babası durumuna getirdikleri kişi odur. Bizler ise peygamberlerin babası İbrahim aleyhisselamla, daha sonra Tevrat'ın insanlığa takdim etmek istediği İbrahim arasında ayırım yapmıyoruz. Yani ortada aynı ismi taşıyan iki değişik insan yok; Yahudi Abram/İbrahim, sıfatları ve hayat hikayesiyle, bildiğimiz peygamberlerin babası İbrahim arasında bir bağ mevcut. Yahudilerin bildikleri İbrahim'den söz ettiğimizde, konuyu ciddi bir tenkide tâbi tutmamız kaçınılmaz, çünkü önsözde belirttiğimiz gibi bu kitabın konusu Yahudi meselesini enine boyuna ele almaktır ...

Yaratılış kitabında Abram'ın Keldanîlerin Ur şehrinde dünyaya geldiği belirtilmektedir. Bizim bildiğimiz Ur, Fırat havzasının en güney ucundadır. İbrahim'in doğum tarihi konusunda hâlâ bazı karanlık noktalar var ve geçtiğimiz yüzyılda bazıları İbrahim'in gerçekten var olup olmadığıyla ilgili şüpheli görüşler belirtmişlerse de, Tel el-Harirî'de (Mari) ele geçirilen arkeolojik bulgular onun aya tabanlarının[5] ve keza İbrahim'in babası ve ailesinin taptığı putun bulunduğu ana merkez durumundaki Ur'da doğduğunu detaylı şekilde ortaya koymuştur.

Mari ve Nuzi kazıları, Tevrat'da bahsedilen İbrahim hikayesinin yaklaşık olarak M. Ö. XVII ve XVIII. Yüzyıllar arasındaki dönemin durumunu yansıtmaktadır; ancak, her yüzyıldaki rivayetçilerde olduğu gibi burada da dini ve sosyal durumlarla ilgili sözlü rivayetler göz önünde bulundurulmuştur.[6]

Tevrat kaynakları İbrahim'in doğum tarihi olarak M. Ö. 1996 yılını göstermektedir ki, Tufan'dan yaklaşık 350 yıl sonrasına tekabül etmektedir. Buna karşılık Tevrat, İbrahim'in putlara tapınmayı reddetmesinden önce geçen olaylar, babası, karısı Saray ve yeğeni Lut'la birlikte Harran şehrine[7] muhacereti konusunda susmaktadır.

İbrahim, Tarah'ın ölümünden sonra Rab'binin emriyle hanımı, yeğeni ve hizmetkârlarıyla birlikte Harran'dan çıkarak Ke-

5 En. Brit, vol. 13, s. 104.

6 Age., vol. 1, s. 45.

7 Fırat'ın kolları arasında, Habur civarındaki Fedan-ı Aram'a.

nan eline yöneldi. O sıralar yetmiş beş yaşındaydı. İbrahim'in Kenan eline muhacereti Tevrat'da Rab'binin emrine uygun olarak yapılmıştı: ".. sana göstereceğim ülkeye git; seni büyük bir ulus yapacağım, seni kutsayacak, sana ün kazandıracağım. Bereket kaynağı olacaksın. Seni kutsayanları kutsayacak, seni lanetleyeni lanetleyeceğim. Yeryüzündeki bütün halklar senin aracılığınla kutsanacak."[8]

Abram Şekem'e (Nablus) varınca, Yaratılış kitabında sözü edilen ilk toprak vaadini aldı. Sonra orada bir kıtlık yaşandı ve Abram Mısır'a gitti. "Mısır'a yaklaştıklarında karısı Saray'a 'Güzel bir kadın olduğunu biliyorum' dedi. 'Olur ki Mısırlılar seni görüp, bu onun karısı diyerek beni öldürür, seni sağ bırakırlar. Lütfen, onun kız kardeşiyim de ki, senin hatırın için bana iyi davransınlar, canıma dokunmasınlar.'"

Gerçekten de Abram Mısır'a girdiğinde Mısırlılar kadının çok güzel olduğunu gördüler. Firavunun yakın adımları da onu görüp firavuna söz ettiler. Neticede kadın firavunun sarayına alındı ve onun hatırı için İbrahim'e iyi davranıldı. Böylece İbrahim koyun, sığır, eşek, köle, katır, deve vs. sahibi oldu. Tanrı Abram'ın karısı Saray yüzünden firavun ve ailesine ağır darbeler indirdi. Firavun Abram'ı çağırarak 'Nedir bana bu yaptığın?' dedi. 'Neden Saray'ın karın olduğunu söylemedin? Niçin Saray kız kardeşimdir diyerek onunla evlenmeme izin verdin? Al karını, git!' Firavun Abram için adamlarına buyruk verdi. Böylece Abram ve karısını sahip olduğu her şeyle birlikte gönderdiler.[9]

Rivayet açık ve her ne kadar uzun bir yoruma ihtiyaç varsa da, herhangi bir izahata gerek yok.

Abram henüz Mısır'a varmadan önce sanki evvelden hazırladığı bir planı uyguluyormuş gibi hanımına kız kardeşi olduğunu söylemesini emreder. (Senin hatırın için bana iyi davransınlar; canıma dokunmasınlar). Böyle bir davranışı beklemesi, henüz gerçekleşmeden önce olmasını istediğini gösterir. Ancak, hayrı istemek başka, beladan çekinmek daha başka bir şey.

8 *Yaratılış*, 12/2-3.

9 *Yaratılış*, 12/11-20.

Olayı hikaye eden kişi, metni okuyanın Abram'ın firavunun Kenan elindeki kıtlıktan kaçarak ülkesine yabancı birinin geldiğini ve yanında firavunun haremine alınmaya layık çok güzel bir kadın bulunduğunu işitmesini sağlayabilmek için bir durum ayarlaması yaptığı hissine kapılmasını istiyor.

Firavun birinin hakkını gasbetmediği ve zulmetmediği için büyük belalara maruz kalacak bir günah işlemedi, aksine kimsenin nikahında olmayan güzel bir kadını aldı ve onun hatırına sözde kardeşi Abram'a ihsanlarda bulundu. Abram da bu lutufları kabul etti. Peki o halde bu büyük belalar niye..?

Burada haklı olarak bazı sorular yöneltmeliyiz: Mısır firavunu sırf güzel oldukları için kadınları evlerinden, otağlarından zorla çekip alacan vahşi biri miydi? Ve Abram, ilk defa girdiği Mısır'da olmasını istediği bir şeye istinaden arzusuna nasıl nail olabildi?

Abram, El-Cezire'den Kenan eline, oradan Mısır'a M. Ö. XX-XVII. Yüzyıllar arasında muhaceret etti. O sıralar Irak ve Mısır halkı oldukça rahat ve bolluk içinde yaşıyordu. Medeni seviyeleri de hayli yüksekti. Onların bu yukarı uygarlık seviyesine bir gecede ulaşmadıkları, aksine bunun için aradan nesillerin geçtiğini söylemeye lüzum yoktur.

Abram'ın El-Cezire'den ayrıldığı sırada ülkede kanunlar neredeyse oluşmuştu ve Hammurabi'nin güneş tanrısından aldığı bu ilahi emirler - ki öyle tasvir ediliyor, - bir araya getirilmeye hazırdı. Örneğin bu kanunlara göre zina suçu işleyen karı kocanın el ve ayakları bağlanarak boğularak ölmesi için nehre atılır; ancak, kocanın davasından vazgeçmesi halinde yalnızca kadın kötü fiilinin cezasına çarptırılırdı.[10]

Mısır'da ise zorla hür bir kadının namusunu kirleten kişi kuyuya atılırdı. Suçun karşılıklı rıza ile işlenmesi halinde, erkeğe bin sopa vurulur, kadınınsa karşısındakini suça tahrik etmesine yol açan güzelliğinden mahrum kalması için burnu kesilirdi.[11]

Firavun dahi cezasından çekindiği için tanrının koyduğu kanunları bozmaya gücü yetmezdi. Özellikle Mısırlı kahinlerin elle-

10 An. Ir.

11 *Al-Khudarat al-Mısrıyye*, Gustave le Bon, Kahire.

rinden geldiğince kanunların uygulanmasını sağlamak için hükümdarın hizmetine verdikleri oğulları ve bağlıları vasıtasıyla onu sıkı denetim altında tuttukları göz önünde bulundurulmalıdır.

Diğer yandan, M. Ö. 1996'da doğmuş olması hasebiyle Abram'ın Mısır'da bulunduğu dönem, eski Mısır tarihinin en parlak dönemi olan on ikinci hanedanın iş başında olduğu devirdi. O dönemdeki hükümdarlar ülkenin ve devletin birliği, içte ve dışta huzurun sağlanması, ülkenin kalkınması konusunda oldukça titizdiler. Vaktini güzel kadınlarla geçirmek isteyen bir firavunun o dönemde iş başında bulunması zordu.

Tartışmacı bir kişi tüm bu hususları bilmeden Abram'ın Mısır'da bir gariban olduğunu zannedebilir. Kanunlar, ülke vatandaşlarını himaye ederler, ama söz konusu bir yabancı olduğunda daha etkilidir.

Firavunun kanunun yabancılara uygulanışı konusunu göz önünde bulundurmaması için aşırı tahrik edilmiş olması gerekir. Kocası Abram'la birlikte Mısır'a vardığında atmış beş yaşını devirmiş bir Saray'ın bu yaşında Mısır firavununu tahrik edemeyeceği ve genç olsa bile o yaştaki birini arzulamayacağı ortadadır. Dahası haremine aldığı kadının bir kocası olduğunu bilerek yürürlükteki kanunları bozmayı göze almaz.

Yaratılış kitabında anlatılanlarda yukarıda üzerinde durulan hususlardan başka zayıf bir nokta daha vardır ki, o da Abram'ın bazı hükümdarlarının çağdaşı olabileceği tahmin edilen on ikinci sülalenin Menfis'in yirmi beş mil güneyindeki Leşt'de yaşadığıdır. Kenan elindeki kıtlıktan kaçan Abram Süveyş kıstağı boyunca yolu üzerindeki tüm gelişmiş şehirlerden bîhaber doğrudan yeni başkente mi yönelmiştir? Olayı nakleden kişi [Tevrat yazarı] neden Abram'ı doğrudan kral şehrine yönlendiriyor? Hikayeyi detaylarıyla anlatması gerekmez miydi? Abram'ın güzergahı üzerinde pek çok refah içinde şehir vardı ve her şehrin başında Yaratılış kitabında anlatılan hikayenin kahramanı olabilecek bir feodal bulunuyordu; ama efsane yalnızca firavunu kahraman olarak seçiyor ve ondan başka kimse yokmuş gibi gösteriyor.

Abram, aynı olayı bir kez de Gerar şehrinde Ebimalik'le yaşamak için Kenan eline dönüyor. Ebimalik'e Saray'ın kız kardeşi ol-

duğunu söylüyor; arkasından tanrı gece rüyasında Ebimalik'e görünüyor ve ona "Bu kadını aldığın için öleceksin, çünkü o evli bir kadındır" diyor. "Ebimalik henüz Saray'a dokunmamıştı. 'Ya Rab' dedi. 'Suçsuz bir ulusu mu yok edeceksin?' İbrahim'in kendisi bana 'Bu kadın kızkardeşimdir' demedi mi? Kadın da İbrahim için 'O kardeşimdir' dedi. Ben temiz vicdanla, suçsuz ellerimle yaptım bunu.' Tanrı düşünde ona 'Bunu temiz vicdanla yaptığını biliyorum' diye yanıtladı. 'Ben de seni bu yüzden bana karşı günah işlemekten alıkoydum, kadına dokunmana izin vermedim. Şimdi kadını kocasına geri ver. Çünkü o bir peygamberdir. Ama kadını geri vermezsen, sen de sana ait olan herkes de ölecek, bilesin. Ebimalik sabah erkenden kalktı, bütün adamlarını çağırarak olup biteni anlattı. Adamlar dehşete düştü. Ebimalik İbrahim'i çağırarak 'Ne yaptın bize?' dedi. 'Sana ne haksızlık ettim ki, beni ve krallığımı bu büyük günaha sürükledin? Bana bu yaptığın yapılacak iş değil.' Sonra 'Amacın neydi, niçin yaptın bunu?' diye sordu. İbrahim, 'Çünkü burada hiç Tanrı korkusu yok' diye yanıtladı 'Karım yüzünden beni öldürebilirler diye düşündüm. Üstelik Sara gerçekten kızkardeşimdir. Babamız bir, annemiz ayrıdır. Onunla evlendim. Tanrı beni babamın evinden gurbete gönderdiği zaman karıma 'Bana sevgini şöyle göstereceksin: Gideceğimiz her yerde kardeşin olduğumu söyle' dedim. Ebimalik, İbrahim'e karısı Sara'yı geri verdi. Bunun yanısıra ona davar, sığır, köleler, cariyeler de verdi. İbrahim'e 'İşte ülkem önünde, nereye istersen oraya yerleş' dedi. Sara'ya da 'Kardeşine bin parça gümüş veriyorum' dedi.[12]

Bu defa da Sara'yı yaklaşık doksan yaşında buluyoruz. Mısır firavunuyla Sara arasında geçen olayla ilgili yorumu tekrarlamayacağız, ama acûze Sara ile güzel Sara arasındaki bu tenakuz konusunda kullanılan üsluptan dolayı Yaratılış kitabını yazanları insaflı bulmuyoruz. Sara'nın yaşıyla ilgili söylenenleri verirken karşılaştığımız zorluk P belgesinde gösterilen yaşla, İbrahim ve yakınlarının Mısır'a ziyaretini anlatan J belgesi arasındaki farktan kaynaklanıyor. Belge Sara'yı hâlâ genç bir kadın olarak tasvir etmektedir.

Kısacası Yaratılış kitabında anlatılan Sara-firavun-Ebimalik hikayesi iki değişik rivayetin birbirine katılmasından başka bir şey

12 *Yaratılış*, 2/2-16.

değil. J rivayeti Abram ve karısının Mısır'a gurbete gitmesinden bahsediyor; Sara'yı genç ve cazibeli bir kadın olarak tahayyül ediyor ve kurguyu bu güzellik üzerine oturtuyor. P rivayeti ise bu hikayeyi ve Sara'nın yaşını görmezden gelerek, aradaki tezata yani güzelliğin zirvesindeki bir kadınla, eli yüzü kırış kırış olmuş bir kadın arasındaki farka dikkat etmeden iki rivayet arasındaki Yaratılış kitabını bir araya topluyor.

Kitabı Mukaddes Sözlüğü'nün işaret ettiği bu tenakuzun meseleyi çözüp çözmediğini yahut daha karmaşık hale getirip getirmediğini bilmiyoruz.

İbrahim'in özür dileyip yaptığı işi masum göstermeye çalışması üzerinde kısaca duralım. İbrahim, Sara'nın karısı olduğunu söylemesi halinde kendisini öldürmelerinden korktuğu için onu kızkardeşi olarak takdim ediyor.

Acaba Sara baba tarafından İbrahim'in kızkardeşi miydi? Yaratılış kitabı İbrahim hikayesini anlatırken başta böyle bir şey söylemiyor. Tevrat'a göre Sara, Tarah'ın gelini ve oğlu Abram'ın hanımıdır. Eğer kızı birinci dereceden akrabası olsaydı, gelinlik bağından daha yakın olan bu ilişkiye işaret edilmesi gerekirdi. Ama Tevrat yazarları sürükleyici olması açısından bunu gizlemeyi ve ancak yeri geldiğinde bahsetmeyi uygun görmüşlerse böyle bir şey mümkün.

Eğer Sara baba tarafından İbrahim'in kızkardeşi ise, o takdirde böyle bir durum onunla karısı olarak yakınlığını gizleyerek arkasına sığınacacağı bir özür olamaz. Onun kızkardeşi olduğunu söylemesi, aralarında evlilik bağı gibi bir yakınlığın bulunduğu konusunda suskun kalması da ahlakî yönden affedilemez. Hayatından endişe ederek, başına bir bela gelmesinden korkarak büyük bir gerçeği gizleyen kişi Tanrının mesajını iletme görevi konusunda nasıl güvenilir olabilir ki?

Sara'nın firavun ve Ebimalik'le olan iki hikayesi değişik dönemlerde yazarlar arasında uzun tartışmalara sebep olmuş, ama Yaratılış kitabında anlatıldığı şekilde kimse İbrahim'in tutumunu savunmamıştır; sadece bazıları bu iki olayın yani Sara ile firavun ve Ebimalik arasında geçenlerin onun ve kocasının çıkarına olduğunu söylemişlerdir.[13]

13 Bic, vol. 111 pp. 136 f.

Şu halde burada bir sır var.. İbrahim ve Sara'nın her iki olay sonunda elde ettikleri çıkar nedir? Sığır, koyun, gümüş, altın ve Gerar civarında İbrahim'in ve ailesinin yaşamak için seçeceği geniş bir toprak parçası.

Bu olumlu ders olmamış olsaydı, rivayet üçüncü kez tekrarlanmazdı. Bu defa kadın kahraman, Sara'nın gelini ve oğlu İshak'ın karısı Rebeka'dır. Rivayetin erkek kahramanı ise Gerar kralı Ebimalik'dir, fakat daha önce Sara'nın efendisi olan Ebimalik'le aynı kişi değildir. Çünkü nasıl firavun Mısır hükümdarının lâkabı ise, Ebimalik de Gerar kralının lâkabıdır.

"Yöre halkı karısıyla ilgili soru sorunca, 'Kızkardeşimdir' diyordu. Çünkü 'Karımdır' demekten korkuyordu. Rebeka yüzünden yöre halkı beni öldürebilir diye düşünüyordu. Çünkü Rebeka güzeldi. İshak orada uzun zaman kaldı. Bir gün Filistin kralı Ebimalik, pencereden dışarı bakarken, İshak'ın karısı Rebeka'yı okşadığını gördü. İshak'ı çağırtarak, 'Bu kadın gerçekte senin karın!' dedi. 'Neden kızkardeşin olduğunu söyledin?' İshak, 'Çünkü onun yüzünden canımdan olurum diye düşündüm' dedi. Ebimalik 'Nedir bize bu yaptığın?' dedi. 'Az kaldı halkımdan biri karınla yatacaktı. Bize suç işletecektin.' Sonra bütün halka, 'Kim bu adama ya da karısına dokunursa, kesinlikle öldürülecek' diye buyruk verdi."

"İshak o ülkede ekin ekti ve o yıl bire yüz mahsul aldı. Rab onu kutsamıştı. İshak bolluğa kavuştu. Varlığı gittikçe büyüyordu. Çok zengin oldu. Sürülerle davar, sığır ve birçok uşak sahibi oldu. Filistinliler onu kıskanmaya başladılar. Babası İbrahim yaşarken kölelerinin kazmış olduğu bütün kuyuları toprakla doldurup kapadılar. Ebimalik İshak'a, 'Ülkemizden git' dedi. 'Çünkü gücün bizim gücümüzü aştı." İshak oradan ayrıldı. Gerar vadisinde çadır kurup oraya yerleşti.."[14]

Üç defa tekrarlanan bu hikaye daha sonraları Yahudilere hiç unutmayacakları bir şey öğretti: Eğil yalan söyle, kalk yalan söyle. Eğer bir çıkarın.. toprak, emlak, gümüş ve altın gibi bir men-

14 *Yaratılış*, 26/7-17.

faatin olacaksa, yabancıların karını koyunlarına almaları, yalanın namusuna zarar vermesi önemli değil!*

İkinci büyük ders ise şu: Ey Yahudi! Sahip olduğun mal mülkten dolayı sana haset ediliyor. Bu senin kaderin. Dört bir yanını kıskanç insanlar çevirmiş. Bu dünyada kimsenin sana iyi gözle baktığını zannetme. Sen onların gözünde büyüksün ve ulusun. Dolayısıyla bu kin tuzağına karşı kendini korumalısın. Sana kin besleyenin gözlerini çıkar, sana öfkelenenlerin azı dişlerini sök. Öyle ki azametine göz dikmesinler, alın terini heba etmesinler.

Yaratılış kitabının fazla üzerinde durmamasına rağmen Filistinlilerin[15] İshak'a haset edip, tüm kuyularını kapatmalarına gelince, muhtemelen Filistinliler yabancı birinin kendi topraklarını ve meralarını kullanarak aşırı şekilde zenginleştiğini görüp, diğer meralar ve su kaynakları kuruduktan sonra onu aralarında görmek istememişlerdir ...

Abram Mısır'dan yanında Lut ve taşıyabildikleri kadar servetle döndü. Yaratılış kitabının Abram'ın yeğeni Lut'u çevresinden uzaklaştırmasına bahane olarak gösterebileceği yapmacık bir düşmanlık yaratması lazımdı. Böylece Abram'ın çobanlarıyla Lut'un çobanları arasında kavga çıktı. O sıralar Kenanlılar ve Feriziler de orada yaşıyorlardı. Abram Lut'a 'Biz akrabayız' dedi. 'Bu yüzden aramızda da çobanlarımız arasında da kavga çıkmasın.

* Yazarın Arap olması ve bu iki halk arasında ezeli bir husumet bulunması dolayısıyla, burada söylemiş olduğu söze bütünüyle katılmamız mümkün değildir. Pek çok halktan çıkacağı gibi, elbette Yahudiler arasında da yazarın işaret ettiği şekilde karaktersiz birileri çıkabilir, ama bunun bütün bir halka maledilmesi doğru olamaz. Örneğin tarih kitaplarında Çingiz-han'ın Uygurları fethettikten sonra bazı Uygurların hana müracaat ederek, daha önce kervansaraya gelen yolculara karılarını sattıklarını belirtip, aynı işi yapmalarına izin verilmesini istedikleri anlatılır. Halbuki bu olay Uyguristan'da yalnızca bir kervansarayda vardı ve bu işi yapanların da Uygur olup olmadıkları kesin değil. Uygur olmuş olsalar bile, yalnızca bir handa üç beş ahlaksızın böyle bir işi yapması bütün bir halka maledilemez. (çev.)

15 Okuyucunun burada bölge sakinlerinden çok önceden beri Filistinli diye bahsedilmiş olmasına dikkat etmesini rica ediyoruz.

Bütün topraklar senin önünde. Gel, ayrılalım. Sen sola gidersen, ben sağa gideceğim. Sen sağa gidersen, ben sola gideceğim.'"[16]

Lut, doğuya yönelip Sodom ve Gomorra topraklarına gitti. Böylece Abram'a ikinci vaad vakti geldi. "Lut Abram'dan ayrıldıktan sonra Rab Avram'a 'Bulunduğun yerden kuzeye, güneye, doğuya, batıya dikkatle bak' dedi. 'Gördüğün bütün toprakları sonsuza dek sana ve soyuna vereceğim. Soyunu toprağın tozu kadar çoğaltacağım. Öyle ki, biri çıkıp da toprağın tozunu sayabilirse, senin soyunu da sayabilecek. Kalk sana vereceğim toprakları boydan boya dolaş.' Abram çadırını söktü, gidip Hebron'daki Mamre meşeliğine yerleşti. Orada Rab'be bir sunak yaptı."[17]

Lut'un Kenan elinden kovuluşu, diğerine daha fazla toprak verme amacına matuftu. Böylece Lut'un soyu vaadedilen topraklarda hak iddia etmeyecekti.

Bundan sonra Abram'ın hikayesinde hayatında hiç yapmadığı bir olaya şahit oluyoruz. Çünkü ilk defa savaşacaktı.

Tekvin kitabının on dördüncü bölümünde anlatıldığına göre Lut gölü çevresinde yaşayan Sodom, Gomorra, Adına ve Semoyim kralları Elam[18] kralı Kedorlaomer'e bağlıydılar ve ona vergi ödüyorlardı. On iki yıl vergi ödedikten sonra on dördüncü yıl isyan bayrağı açtılar. Elam kralı, Şingar[19] diğer ülke krallarından dört müttefikiyle birlikte onların üzerine yürüdü. Hepsini mağlup ederek şehirlerini ele geçirdi. Lut ve hizmetkârları da esir alınanlar arasındaydı. O sırada Abram Hebron yakınlarında oturuyordu. Kurtulanlardan biri gelerek olup biteni anlattı. Abram Lut'un esir alındığını duyunca, evinde doğup yetişmiş üç yüz on sekiz adamını yanına alarak dört kralı Dan'a[20] kadar kovaladı. Adamlarını gruplara ayırdı, gece saldırıp onları bozguna uğratarak Şam'ın kuzeyindeki Hoba'ya[21] kadar kovaladı. Yağmalanan bütün malı, yeğeni Lut'la mallarını, kadınları ve halkı geri getirdi.

16 *Yaratılış*, 13/7-9.
17 *Yaratılış*, 13/14-18.
18 Acemlerin bugün Huzistan dedikleri bölge.
19 Şingar: Dicle ile Fırat arasında bir yer.
20 Dan: Tel el-Kadi.
21 Şam'la Tedmür arasında bulunan bir su kaynağı.

Yaratılış kitabının olayın vukû bulduğunu ileri sürdüğü zaman dilimine ve duruma göz atmak için biraz duralım.

Sözü edilen olayın vukû bulduğu gün Abram'ın Tevrat'ın kaydettiği gibi 83 yaşında olduğunu farzetmek için onun M. Ö. 1996 yılında doğmuş olduğunu kayd-ı itiraz ile bir kez daha kabul edelim. Bu tarihe, onun Mısır'da yirmi yıl kaldığını belirten bazı Yahudi tarihçilerin söylediklerini de katmıyoruz.[22] Eğer aynı dönemde Irak'ın tarihinde M. Ö. 1913 yılına dönersek Elamlıları o sıralar bu ülkede olup bitenlerden tamamıyla uzakta buluruz.

Irak'da yapılan arkeolojik kazılar Elam kralı Kedorlacmer'in yaklaşık M. Ö. 2150 yılında savaşmaya başladığı, bu tarihle Tevrat'da İbrahim'in onunla ilk savaşa girdiği tarih arasında 237 yıl fark olduğunu görürüz. Mari ve Nuzi kazılarında İbrahim'le ilgili işaretleri tarihlersek, bunlar bize M. Ö. 18. Yüzyıla götürecektir ki, bu durum onunla Kedorlaomer arasındaki çağ farkını daha da artırmaktadır.

Ur devleti M. Ö. III. Binyıl sonlarında çökmeye başladı ve 2006 yılında Elamlılar bir kez daha bu ülkeye sahip olarak, şehirlerini tahrip edip, krallarını ele geçirdiler ve yakıp yıktıkları şehirde küçük bir temsilci bıraktılar. Fakat aradan çok geçmeden Amorîler Elamlıları Ur'dan kovarak, Irak'daki hakimiyetlerine son verdiler. Elamlılar, M. Ö. XIII. Yüzyıl sonları ile XIII. Yüzyıl başları arasında nisbeten varlık gösterebildikleri Zagros dağlarıyla Şatt el-Arab arasına çekildiler.

Eğer Abram'la Kedorlaomer arasında vukû bulan olayı doğru kabul edersek, bu durumda üç dört asır geriye giderek Abram'ın zuhuruyla İsrailoğullarının Nun oğlu Yeşu komutasında Kenan eline girişine ulaşmamız gerekir ki, bu durum bütün tarihi altüst eder.

Britannica Ansiklopedesi bu rivayetle ilgili şöyle bir yorumda bulunuyor: "Nakilci Yahudi büyüklerini pohpohlayan bu yegane rivayetin küçük bir dikkafalılık olduğu açık."[23] Kitab-ı Mukaddes Ansikpoledisi, hikayenin Yahudi büyüklerini temize çıkarmak ve maneviyatlarını yüceltmek amacıyla Babil esaretinden

22 En. Bib. Vol 11, col. 2090.

23 Age., clt. 1, col. 1025.

sonra Yahudi alimlerinin işi olduğunu belirterek işin içinden çıkmaya çalışıyor.

Biritannica Ansiklopedisi ise, Yaratılış kitabında Abram'la Kedorlaomer arasındaki çatışmayla ilgili olarak anlatılanları yorumlarken, Elamlıların devletleri yıkıldıktan sonra Babil ve Asuri ordularında paralı askerler olarak görev yaptıklarını, bu yüzden uzaklara giderek, Suriye'de Haleb'e, Filistin'de Hasur'a kadar yayıldıklarını anlatmakta, ama Kedorlaomer'den bir kelime ile dahi söz etmeden "Bu gerçek Yaratılış kitabının 14. babında anlatılanların açıklamasına yardımcı olmaktadır" demektedir.[24]

Abram, Kedorlaomer'le onu destekleyen kralları bozguna uğratıp dönünce, Sodom kralı onu karşılamak için Kral Vadisi olan Şave Vadisi'ne gitti. Yüce tanrının kâhini olan Şalem kralı Melkisadık ekmek ve şarap getirdi. Abram'ı kutsayarak şöyle dedi: 'Yeri göğü yaratan yüce Tanrı Abram'ı kutsasın. Düşmanlarını onun eline teslim eden yüce Tanrı'ya hamdolsun.' Bunun üzerine Abram her şeyin onda birini Melkisadık'a verdi.[25]

Yüce Tanrı'nın kâhini olan bu Şalem kralı Melkisadık kimdir? Biraz önce söylenenlerden onun Abram'dan büyük olduğu anlaşılıyor. Bu görüşün oluşmasının sebebi bazılarının zannettiği gibi ancak büyüğün küçüğü kutsayabileceği olgusu değildir. Çünkü bu görüşe istinaden Melkisadık Allah adıyla kutsarken Allah'tan büyük değildir. Zira kutsayan Allah'dır. Anladığımız kadarıyla büyük küçüğü kutsadığı gibi, küçük de büyüğü kutsayabilir. Aksine Melkisadık'ın Abram'dan mevki olarak büyük oluşunun delili, Abram'ın ona malının onda birini vermesidir. Onda bir ise ancak daha büyük olana verilir.

Muhtemelen burada Mesihi inancın Melkisadık'la ilgili tarifini vermemizde fayda var: O, iyilik meleğidir; anasız, atasız, çocuksuz, başlangıcı ve sonu olmayan 'barış meleği'dir.[26]

Ancak bu tanımlama Talmutçuların hoşuna gitmemiştir. Çünkü böyle bir tanımlama Meryem oğlu İsa'nın babasız dünyaya gelişi inancını teyit etmektedir ki, Yahudi kahinler buna şiddetle

24 En. Brit., see Elam.
25 *Yaratılış*, 14/18-20.
26 *İbranilere Mektup*, 7/2.

karşı çıkarlar. Dolayısıyla Talmutçular Melkisadık'ın ancak Nuh oğlu Sam olabileceği görüşünde ısrar etmişlerdir.

Melkisadık'la ilgili Mesihi tanımlamayı reddeden Talmutçuların amacı, İbrahim'in soyundan gelenlerin kutsiyet ve üstünlüğünü bir kenara atan her türlü yorumu geçersiz kılmaktır. Çünkü onlar insan neslini İbrahim'le sınırlar ve diğer insanların değil, yalnızca İsrailoğulları'nın ondan türediğini ileri sürerler. Dolayısıyla birbiriyle ilgisi olmayan, atasız, anasız ve çocuksuz birinin mevkisinin İbrahim'in mevkisinden daha yüce olduğunu kabul etmeyi aşırı tehlikeli olarak görürler. Ama nesebi kendilerinden olmayan birisi İbrahim'den öşür almış ve kutsamıştır.[27]

Nuh oğlu Sam İbrahim'in soyundan gelmemekle, aksine onun sekizinci kuşaktan atası olmakla birlikte, İsrail oğullarının yüceliğini, seçkin ve üstün halk olduğu görüşünü kabul ettiği için, Melkisadık'ın Sam olduğu tanımlaması Talmutçular nezdinde makbul bir görüştür. Yahudi tarihçiler ve onların ileri sürdükleri görüşleri hiçbir tenkide tâbi tutmadan kabul edenler, Yaratılış kitabında anlatılanları gerçek olarak kabul etmektedirler.

Eğer Yaratılış kitabının on birinci babına bakar ve İbrahim'in doğum tarihinin basit bir hesabını yaparsak, ortaya atılan iddianın hiçbir şekilde kabul edilemez olduğunu görürüz.

Yaratılış kitabına göre Nuh oğlu Sam Tufan'dan iki yıl sonra dünyaya gelmiş ve Erpakşad'ın doğumundan sonra beş yüz yıl yaşamıştır. İbrahim'in hayatını yazanlar onun doğum tarihini M. Ö. 1996'ya yani Tufan'dan 350 yıl sonrasına bağlarlar.[28] Buna göre Nuh oğlu Sam ömrünün 23 yılı hariç geri kalan kısmını İbrahim'le aynı yıllarda yaşamıştır. İbrahim ise büyük dedesi Sam'ın ölümünden sonra 23 yıl hayat sürmüştür.

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi'ni yazanlar buna dayanarak, baba Sam'ın İbrahim davet edildiği sırada hayatta olduğunu belirtiyorlar. Sam'ın Şalem kralı Melkisadık olduğu tanımlaması ise birçok müfessir tarafından teyit edilmiştir. "Bu yüce insan Kenan'ı ziyaret ettiğinde, onun soyundan gelen ardıllarını da ziyaret etti.

27 *İbranilere Mektup*, 7/6.

28 Bib., vol. 111, s. 136 f.

Çünkü âdil bir kral ve yüce Tanrı'nın kahini oluşu sebebiyle kendisini izzet-ikramla karşılayacaklarından son derece emindi."[29]

Her halükârda Yaratılış kitabının on birinci babı ile, dünyanın yaratılışı, insanlığın ırklara ayrılışı tarihiyle ilgili anlatılanlar, bizi, daha önceki iki yüz yıl boyunca ve halen Yakın Doğuda yapılan kazıların ortaya çıkardığı tüm gerçekleri yalanlamaya zorluyor.

Tufanın Milattan önce 2346 yılında olduğu şeklinde verilen tarih son derece saçmadır. Çünkü bu tarihten önce uygarlığın gelişimiyle dolu geçen yüzyıllar, olayın İsa'nın doğumundan en az yedi bin yıl önce meydana geldiği savını yalanlamaktadır.

Tevrat'a göre Nuh aleyhisselamın doğum tarihi M. Ö. 2949'dur. Buna göre kral Menes, birleşik Mısır'ın yönetimini dedesi Nuh'un dünyaya gelişinden en az 4,5 asır önce devralmış, kral Sargon ise birleşik Irak'ı Nuh tufanından 22 yıl önce yönetmiştir.. Bir düşünün..

Tarih, hiç bir şekilde tufanın bilinen uygarlıklardan önce gerçekleştiğini inkâr etmiyor. Örneğin İngiliz bilim adamı George Smith (1872), British Museum'daki Assurpanipal kütüphanesinde Yaratılış kitabında okuduğumuza benzer bir tufan raporu keşfettiğini, yine Yaratılış kitabındaki Nuh'un Asuri kayıtlarındaki *Ut Napishtim* olduğunu belirterek herkesi hayrete salmıştı. Benzeri buluşlar daha sonra birbirini takip etti.

Tabii bilimlere gelince, İngiliz bilim adamı L. Woolly bu konuda 1929-34 yılları arasında Güney Irak'da ilk araştırmaları yaptıktan sonra "Tufanın geçmişte Irak'ın bilinen tarihinde bu bölgeyi sular altına aldığını, tufandan etkilenen bölgenin en az 300 mil uzunluğunda, 100 mil genişliğinde olduğunu ve suların da yine en az 25 kadem yüksekliğine ulaştığını" belirtti. Woolly'e göre bu tufanla Tevrat'da anlatılan tufan arasında çok sıkı bir ilişki vardı.

Woolly'nin sözünü ettiği tufan Nuh tufanı olsun veya olmasın, Irak halkı İbrahim döneminde soğuk gecelerde bu hikayeyi Kel-

29 Bölüm 2/2'de kahinlerin Babil esaretinden sonra, Kudüs'de diğer güçlere karşı hakimiyet sağlamak için kanlı bir mücadeleye girdiklerini görüyoruz. Dolayısıyla Melkisadık'ın Abram'dan önce olduğu, daha doğrusu bu hikayenin tamamıyla söz konusu mücadelede kahinlerin elini güçlendirme amacı taşıdığı görüşünden yanayız.

dani halk hikayelerinden birisi olarak birbirine anlatıyordu. Dolayısıyla İbrahim'in bu büyük tufan hikayesini Kenan eline taşımasında şaşılacak bir şey yok.[30]

Muhtemelen burada söylenebilecek en iyi şey, Hak Teala'nın dünyayı başıboş bırakmadığı, yüce zatıyla yaratılanlar arasında peygamber ve resuller vasıtasıyla bir irtibat halkası koyduğudur. Nitekim âyette "Uyarıcı göndermediğimiz bir halk yoktur" buyurulmaktadır. Erken çağlarda insanoğlu tek tanrıcılığı kavrayamamış, bu yüzden kendince tanrılar ve ilahlar yaratarak, yaratılış hikayeleri, tufan kıssaları ve benzeri olayları bunlara bağlamış; kendi hayalinde bunları süsleyerek, habbeyle kubbeyi birbirine karıştırmış ve böylece gerçekler hurafe sisleri arasında kaybolup gitmiştir. Yaratılış kitabında geçen yaratılış hikayesinin eski Keldani hikayelerinden esinlenmesinin sebebi de budur.

Abram, sözde Elam kralı Kedorlaomer ve müttfeklerinden aldığı ganimeti paylaştırdıktan ve Şalem kralı Melkisadık tarafından kutsandıktan sonra, Yaratılış kitabı babının Abram'a Kenan elini vadetmesini tekrarlayarak, soyunun bu ülkede yabancı olacağını ve Amorîlerin Filistin'de işledikleri suçlar tamamlanıncaya kadar dört yüz yıl boyunca buradan uzaklaşacaklarını, daha sonra Amorîlerden intikam almak için Abram'ın soyunun geri döneceğini hikaye ediyor.[31] Bu hikayede Yakub ve oğullarının Mısır'a gelip orada yaklaşık dört asır kaldıktan sonra Müsa'nın önderliğinde bu ülkeyi terkedeceklerine de işaret edilmektedir.

"O gün Rab Avram'la anlaşarak ona şöyle dedi: 'Mısır ırmağından büyük Fırat nehrine kadar uzanan bu toprakları - Ken, Keniz, Kadmon, Hatti, Peris, Refa, Amor, Kenan, Girgaş ve Yebus topraklarını - senin soyuna vereceğim'".[32]

Her ne kadar ahitleşen taraflardan İbrahim soyu henüz ışığı görmediği için hayali bir vaat olarak kalmışsa da, bu, anlaşmanın etkinliğini belirlemenin yanı sıra, vaadedilen toprak konusunda açık bir işarettir.

Sara, cariyesi Hacer'i hamile kalması için Abram'a sunuyor. O da İsmail'e hamile kalıyor, ama Sara şiddetli kıskançlık hastalığı-

30 An. İr.

31 *Yaratılış*, 15.

32 *Yaratılış*, 15/18.

na tutularak onu Abram'a şikayet ediyor ve ona 'Tanrı, seninle benim aramda hüküm versin' diyor.

Abram, karısı Sara'yı istediğini yapmakta serbest bırakınca, o da Hacer'i çöle gitmeye zorluyor. Belki de Mısır'a dönmeye teşvik etmiştir. Çölde ona Tanrı'nın melekleri görünüyor. Hacer, daha sonra Sara'nın belirttiği gibi Tanrı'nın kendisiyle konuşmayacağı alt tabakadan bir insandır. Melekler ona "soyunun daha da çoğalacağını" müjdeliyor ve doğuracağı oğluna İsmail adını vermesini emrediyor. "Çünkü Rab, sıkıntı içindeki yakarışını işitti. Oğlun, yaban eşeğine benzer bir adam olacak; o herkese, herkes de ona karşı çıkacak.."[33]

İşte bu noktada Tevrat yorumcuları alkışı basıp, birbirlerine fısıldaşıyorlar.. Rabbin meleklerinin haber kehanetlerinin nasıl gerçekleştiğine bir bakın.. İsmail'in nesli kim? Araplar değil mi? Arap dediğin insanlık düşmanı vahşi biri değil mi.. Tıpkı Tanrı'nın meleklerinin belirttiği gibi. O herkese düşman, herkes ona düşman?!..

İsmail ve onun neslinden gelenler, İbranilerin Tanrısının İbranilere vaadettiği tüm ayrıcalıklardan ve vaadetlerden vareste tutulmalı. Kim onun soyundan gelmişse, barbarlık alnına bir künye olarak vurulmalı ve herkesle kavgalı olmalı.

İsmail, babası seksen altı yaşındayken dünyaya geldi. Doğumundan on üç yıl sonra vaat bir kez daha tekrarlandı. Bu defa Tanrı, kendisiyle Abram ve soyundan gelenler arasına yeni bir işaret koydu: Sünnet. Abram, o gün kendisi sünnet oldu.[34] Oğlu İsmail ve Abram ailesinden gelen tüm erkekler de sünnet oldular.

Yine o gün Tanrı Abram'a İbrahim, Saray'a Sara adını verdi. Abram'ın cedd-i âli anlamına geldiğini söylediler. O, artık İbrahim olduktan sonra herkesin büyük ecdadı oldu. Saray'ın ise 'prensesim' anlamında olduğunu, Sara olduktan sonra herhangi bir prenses anlamına geldiğini bildirdiler. Yani yalnızca onun prensesiydi, sonra herkesin prensesi oldu. İbrahim ve Sara adlarının ne anlama geldiği konusundaki diğer ihtimali anlamları daha önce kısaca vermiştik ki, zaten çok önemli bir şey değil.

33 *Yaratılış*, 16/11-12.

34 *Yaratılış*, 17.

İbrahim, Rab'binden İsmail'e bakmasını istiyor, fakat Tanrı "Karın Sara sana bir oğul doğuracak, adını İshak koyacaksın. Onunla ve soyuyla anlaşmamı sonsuza dek sürdüreceğim" dedi.[35]

Bu, Yaratılış kitabının dahna önce Lut'u Kenan eline yerleşim hakkından mahrum ettiği gibi, İsmail'i de İbrahim'in büyük ve tek oğlu olma özelliğinden soyutlama konusunda attığı başka bir adımdır. Tüm bunlar, Vaadedilmiş Toprakları yalnızca İsrail oğullarına hasretmeye hazırlıktır.

Şimdi hızlı bir şekilde Mamra geçidinde (Hebron'da) Tanrı'nın yanında iki melekle birlikte insan suretinde gizlice İbrahim'e görünme olayına geçelim.. Onlar Sodom ve Gomorra'yı yerle bir etmeye giderken, İbrahim bu üç misafiri için sıradan bir buzağı kurban keser, onlara yağ ve süt ikram eder,[36] Tanrı ve arkadaşları afiyetle ikram edilenleri yerler, sonra da İbrahim'i tekrar Sara'nın bile inanası gelmediği bir çocukla müjdelerler: "Sara, 'Bu yaştan sonra bu sevinci tadabilir miyim?' diye içinden güldü, 'Üstelik efendim de yaşlı.' 'Rab için olanaksız bir şey var mı? Belirlenen vakitte, gelecek bu yıl bu zaman yanına döndüğümde Sara'nın bir oğlu olacak.' Sara korktu, 'Gülmedim' diyerek yalan söyledi. Rab, 'Hayır, güldün' dedi."[37]

Sonra üç adam işlerini bitirmek için kalktılar. İbrahim onların nereye gideceklerini bilmiyordu. Rab düşünmeye başladı. Maksadını İbrahim'e söylese miydi, yoksa susmalı mıydı? İbrahim büyük bir ümmet olacak, tüm halklar ona saygı duyacaksa nasıl susardı? Rab Tanrı istiharede bulundu. Tevekkül edip, amacını anlattı ve İbrahim'e büyük günahlar işleyip işlemediklerinden emin olmak için Sodom ve Gomorra'ya gittiğini, sonra duruma göre onları helak edeceğini bildirdi.

Bu hikayenin yorumuna girmeyeceğiz. Çünkü hâşâ lillah, Allah Teala insan suretine bürünmez, yiyip içmez; Sara'yla sohbet edip, ona 'hayır, güldün" demez.

---

35 *Yaratılış*, 17/19.

36 Tanrılara yiyecek ikram etmek Sümer-Keldani mitolojisinde kahinlerin öncelikli görevleri arasındaydı.

37 *Yaratılış*, 18/12-15.

Sodom ve Gomorra'nın yerle bir edilmesinden sonra İbrahim Gerar'a sığınır. Tevrat'ın naklettiğine göre Sara burada Ebimalik'in haremine girer ve daha sonra onun tarafından boşanır..

Arkasından İshak'ı doğurur. Kendisi doksan, İbrahim ise yüz yaşındadır.

Çocuk büyüyüp memeden kesildikten sonra, Sara, Mısırlı Hacer'in İbrahim'e doğurduğu çocuğun alay etmeye başladığını görünce İbrahim'den bu cariyeyi ve oğlunu kovmasını, ister ve bir cariyenin oğlunun oğlu İshak'la birlikte miras sahibi olamayacağını belirtir.[38]

İbrahim bu sözlerden üzülürse de, Tanrı devreye girer ve ona Sara'nın söylediğini yapmasını bildirir.

Burada Yaratılış kitabı İbrahim'le büyük oğlu arasına ince bir duvar çekiyor ve bunun Tanrı'nın apaçık bir emri olduğunu kaydediyor.

Yaratılış kitabında bu anlatılanları okuyan kişinin kafasında birçok soru işareti oluşur. İsmail'in adını bütünüyle görmezden gelerek, ondan bir yerde Mısırlı Hacer'in oğlu, bir yerde cariyenin oğlu, bir diğer yerde "çocuk" diye bahsedilmesinin sırrı nedir? Ayrıca Sara'nın bahane göstererek İbrahim'den çocuğu ve anasını kovmasını istemesine yol açan bu alay da nedir? Yaratılış kitabını yazanlar İshak'ın doğduğu sırada İsmail'in on dört yaşında olduğunu, kovma olayının İshak'ın büyüyüp memeden kesilmesinden sonra gerçekleştiğini, bu durumda İsmail'in on altı yaşından daha küçük olmadığını acaba gözden kaçırdılar mı? Eğer kaçırmadılarsa o takdirde nasıl olur da güya kucakta taşınan, bir kenara konulup içmesi için su taşınılan, kırbadaki su tükenince bir ağacın altına bırakılan bir çocuktan bahsederler? Daha sonra Tanrı'nın melekleri gelir ve Hacer'e "Kalk, oğlunu kaldır, elini tut; onu büyük bir ulus yapacağım" diyor. "Sonra Tanrı Hacer'in gözlerini açtı. Hacer bir kuyu gördü. Gidip tulumunu doldurdu, oğluna içirdi."[39]

Acaba çocuk mecazi anlamda mı bir ağacın altına bırakıldı? Yoksa Tanrı'nın meleğinin 'çocuğu kaldır' sözü de mecazi anlam-

38 *Yaratılış*, 12/9-10.

39 *Yaratılış*, 21/18-19.

da mı? Örneğin yolda giden iki arkadaştan birinin diğerine "Sen mi beni taşırsın, ben mi seni taşıyayım?" şeklindeki sözünün 'benimle konuş ve bana yol azabını unuttur" anlamında olduğu gibi mi? Bizce ne o ne de öbürü. Büyük ihtimalle J ve P nüshalarından biri hikayenin romantik yönüyle, diğeri ise hikayedeki kahramanların yaşlarıyla ilgileniyor ve tıpkı güzel Sara, ak saçlı Sara'da olduğu gibi bu iki unsuru birbirine karıştırma işi tekrarlanıyor.

Eğer burada anlatılanların birinci kısmına bakarsak şu satırı buluruz: "İbrahim sabah erkenden kalktı, biraz yiyecek, bir tulum da su hazırlayıp Hacer'in omuzuna attı, çocuğunu da verip onu gönderdi."[40]

Tevrat'daki bu ibarenin Arapça çevirisinden kesinlikle İbrahim'in ekmek, su kırbası ve çocuğu Hacer'in omuzuna veya omuzlarına yüklediği anlaşılıyor. Bir kadının omuzunda on sekiz yaşında bir çocukla[41] çöle dalması, - çocuk kendi oğlu da olsa,- mantıklı değil. Zaten Tevrat da Hacer'in Herkül gibi güçlü olduğunu söylemiyor. Ayrıca İsmail'in anasının omuzunda taşınmaya muhtaç felçli birisi olduğunu da belirtmiyor; aksine çocuk annesiyle aynı boyda veya ondan daha boyluydu. Hacer'in "Oğlumun ölümünü görmeyeyim.."[42] şeklindeki sözü, yukarıdakilere ilaveten Tevrat yazarlarının kovulan delikanlının yaşını gerçekten gözden kaçırdıklarının bir başka delili. Öbür türlü, nasıl olur da çocuk susuzluktan ölüm noktasına gelirken, anası ölmüyor? Sonra nasıl oluyor da İsmail çölün zorluklarına göğüs geremeyip, bir süre anasının kucağında taşınıyor, sonra eski bir hırka gibi kaldırılıp bir kenara atılıyor, melek gelip "kalk ve oğlunu kaldır" diyor? Daha önce "Oğlun yaban eşeğine benzer bir adam olacak; o herkese, herkes de ona karşı çıkacak" diye vasfedilen ve ok atacak kadar büyüdüğü belirtilen İsmail nasıl böyle bir duruma düşer? Elamlı Kedorlaomer başta olmak üzere beş kıralı mağlup ettiği söylenen, çölü övucunun içi gibi bilen bir bedevinin on sekiz yaşındaki oğlu nasıl olur da anasının omuzunda gezer, sonra bir ağacın altına atılır ve hem kendisi, hem de anası için su aramaktan âciz hale gelebilir? Tuhaf bir hikaye vesselam..

40 *Yaratılış*, 21/14.

41 Tevrat tarihi İsmail'in M. Ö. 1910'da doğduğunu, onun ve annesinin M. Ö. 1892 yılında kovulduğunu belirtiyor.

42 *Yaratılış*, 21/16.

Kısacası Yaratılış kitabı İsmail'i gözden çıkarıp, İshak'ı İbrahim'in biricik oğlu gibi göstermeyi başarmıştır. Ona göre İbrahim İshak'sız bir lokma bile yemez. Cariyenin oğlunun ise işi bitmiştir ve adı ancak gerekli olduğu zaman geçer.

Yaratılış kitabı daha sonra İbrahim'in Ebimalik'le iyi komşuluk üzerine bir anlaşma yaptığını nakletmektedir: "Daha sonra İbraim koyun ve sığır ayırarak Ebimalik'e verdi. Böylece ikisi bir anlaşma yaptı." İbrahim yedi dişi kuzu vererek pekiştirdiği bir anlaşma yapar ve bunu 'açtığı kuyunun kanıtı olması için verdiğini" belirtir. Sonra oraya Bi'r Seb'a (Yedi Kuyu) [Berşeba] adı verilir.

Yaratılış kitabında anlatıldığına göre bu bölgenin yani Gazze'ye yakın Gerar'ın sahibi yanında ordu kumandanıyla birlikte İbrahim'e geldiği için onu böyle bir anlaşmaya zorlar. Burada ve diğer yerlerde Filistinlilerden söz edilmesine gelince, bunun sebebi onların henüz M. Ö. XIII. Yüzyılda ülkenin güney sahiline yerleşmiş olmalarıdır.

Sonra Sara ölür ve İbrahim onu defnetmek için Makfela mağarasını satın alır. Hem de Hattili sahibi Efron'un kesin şekilde reddetmesine rağmen dört yüz gümüş şekel[43] ödeyerek.

Yaratılış kitabı İbrahim'in meydan okurcasına para teklif etmesine ve anlaşmayı sağlamlaştırmasına hayli önem veriyor. Çünkü bu olay İbrahim'in Filistin'de bir toprak parçası edinmesiyle ilgili ilk vesiledir ve Ebimalik'le yaptığı anlaşmadan kısa süre önce mekansız dolaştığı ülkede sahiplerinin rızasıyla bir toprak edinmiştir. Böylece Tevrat Makfela mağarasını İbrahim'e satın aldırarak ayaklarını muhkem şekilde Filistin'e bastırır. Tanrı'nın veya Balfour Deklerasyonu'nun vaatleri, her ne pahasına olursa olsun, altın, gümüş veya gasp yoluyla bir parça toprak alınmasıyla gerçekleşebilirdi.

İbrahim, kölesi ve kahyası durumundaki kişiyi oğlu İshak'a kendi aşiretinden bir gelin getirmesi için Aram-ı Nehreyn'de[44]

43 Bugünkü parayla 45 Sterline.

44 Aram-ı Nehreyn veya Feddan-ı Aram'da İbrahim döneminde en iyi ihtimalle Hammurabi'nin devletlerini yıktığı Amorîlere nispetle Amorî ülkesidir. Aramiler ise o dönemde bu bölgede mevcut değillerdi.

yer alan Harran'a gönderir. Köle, İbrahim'in kardeşlerinden Nahor'un kız torunuyla birlikte geri döner ve İshak onunla evlenir.

Daha sonra İbrahim kendisine altı oğul veren Keddura adında başka bir kadınla evlenir. Yaratılış kitabı burada da odalıkların[45] oğulları olan bu kardeşleri İshak'dan ayırır; İbrahim onlara hediyeler vererek, "henüz hayattayken onları oğlu İshak'dan ayırıp doğuya" uzaklaştırır.[46]

İbrahim 175 yaşında vefat etti. "Oğulları İshak'la İsmail onu Hattili Sohar oğlu Efron'un tarlasında Mamre'ye yakın Makfela mağarasına gömdüler. İbrahim o tarlayı Hattilerden satın almıştı."[47] Tarlanın satın alındığının tekrar hatırlatılması, bu durumu kimsenin unutmaması içindir. Bu hatırlatma İbranilerin yararınadır.

İbrahim konusunu kapatmadan önce, Yaratılış kitabında bir kez geçen bir söze işaret etmeliyiz, o da Gerar kralı Ebimalik'in Sara'yı haremine alması dolayısıyla İbrahim'in peygamber olduğunun belirtilmesidir. Tevrat'a göre ona karısını İbrahim'e geri vermesini Tanrı emretmiştir: "Şimdi kadını kocasına geri ver. Çünkü o bir peygamberdir. Senin için dua eder, ölmezsin."[48] Bu satırları yazdığım ana kadar İbrahim'in peygamberlik görevlerini yerine getirdiğini gösteren herhangi bir kayda rastlamadım.

Yaratılış kitabından okuduğumuza göre İbrahim bir gelenek olarak kendisi sünnet olmuş, oğlu İsmail'i, ailesindendeki tüm erkekleri, bilâhare sekiz gün sonra oğlu İshak'ı sünnet ettirmiştir. Tabii İsmail'i ve anasını kovduktan sonra. Arkasından Rab'binin emrine uyarak oğlu İshak'ı kurban etmeye yeltenmiş, neyse ki Tanrı bir koç göndererek çocuğu kurtarmıştır.

İbrahim'in Elam kralı Kedorlaomer ve müttefiklerine karşı savaştığı şeklindeki iddiaya gelince, Yaratılış kitabına göre bunun sebebi Kedorlaomer'in yeğeni Lut'u esir alıp, mallarına ey koymasıdır. İbrahim olayı öğrenince kölelerini yanına alır, saldırganlara

45 Anne tek bir kadın veya tek bir odalık olmasına rağmen metin İsmail de dâhil olmak üzere tüm çocukları -Ishak hariç,- cariye çocukları olarak nitelemek suretiyle çoğul haliyle kullanmaktadır.

46 *Yaratılış*, 25/6.

47 *Yaratılış*, 25/9.

48 *Yaratılış*, 20/7.

yetişir; Mamra, Aşkol ve Afer'deki Amorî komşuları da kendisin yardımcı olur. O da savaştan sonra alınan ganimetleri taksim edei

İbrahim'in Tanrı için şurada burada kurduğu iddia edilen su naklara gelince, eğer bir sunak yapılıyor ve sonra bırakılıp gidili yorsa, daha sonra onunla ilgili bir haber çıkmalıydı.[49]

Tevrat sifirlerini yazanlar arasında İbrahim, İshak, Yakub v İsrail oğulları içinde onları takip eden peygamberlerin getirdikle ri tevhit mesajının cihanşümul olduğuna işaret ederek her tü gayreti gizleme hırsına bağlılık konusunda apaçık bir ittifak var dır. Çünkü onlara göre Tanrı yalnızca İbranilerin milli tanrısıydı Dolayısıyla her biri kendi putlarına sahip diğer putperest komşu larının ona tapınmasını istemiyorlardı. O sıralar her şehrin kend tanrısı vardı. Tevrat bölümlerini yazanlar da bu geleneği sürdüre rek, taptıkları tanrının yalnızca ataları İbranilerin tapınageldikle ri milli bir tanrı olduğu vehmine kapıldılar ve dolayısıyla diğei halklarla birlikte tek bir tanrıya taparlarsa seçilmiş bir millet ola rak onların seviyesine düşeceklerini ileri sürdüler.

İbrahim'in Keldani şehri Ur'dan muhacereti konusuna gelince, bunun manevi bir teklifle herhangi bir ilgisinin olmadığını kaydetmek gerekir. Çünkü İbrahim Ur'dan babası, Sara ve Lut'la birlikte çıkmıştır. Yaratılış kitabı ise İbrahim'in babası Tarah'ın oğlu, gelini ve torunuyla birlikte Kenan eline gitme niyetinde olduğunu ileri sürmektedir.

İbrahim'in putlara tapan bir putperest olduğu konusunda elimizde herhangi bir kayıt yok. Onun put yapıp sattığı söylenir. Bu durum İbrahim'in Ur'dan Harran'a, oradan Kenan eline göç etmesini kesinlikle gerektirmez. Göçün tevhit göreviyle veya ibadet konusuyla da uzaktan yakından bir ilgisi yok. Eğer öyle olsaydı Yaratılış kitabı Tarah'ın Kenan eline doğru muhaceret niyetini mutlaka görmezden gelirdi.

Ayrıca İbrahim'in Kenan elinde yalnız olmadığını, yanında tıpkı kendisi gibi Allah'a iman etmiş, varlığa yokluğa birlikte katlanmış yardımcıları vardı. Peki bu yol arkadaşları nereye gitti?

49 Bazı batılı tenkitçiler Yakub ailesinin sunaklar yapmış olması fikrini destekliyor, ama Sara'nın firavun ve Ebimalik'le olan hikayesini ise, olaya sempatik yaklaşsalar bile, daha uygun buluyorlar.

Onlardan yalnızca Kedorlaomer'le yapılan savaş sırasında söz edildiğini görüyoruz. Sanırım Tevrat yazarları böyle bir savaşta İbrahim'i tek başına göstermeyi göze alamamışlar ve o yüzden sayıları üç yüz on sekizi bulan eğitilmiş uşaklarını ve ev horantasını yanına katmışlardır.

Sınırlı bir rakama çakılıp kalmayalım, ama bir peygamber ve resul olarak İbrahim'e, onu gönderen Allah'a, getirdiği mesaja ve tevhit görevine inanmış silah arkadaşlarının varlığını görmezden gelemeyiz. Ne var ki Tevrat yazarları böyle bir imanlı grubun varlığını görmezden gelmişlerdir. Onlara göre yalnızca İsrail oğulları Allah'ı tanımaya ehildir ve sadece onlar O'na ibaret edebilir. Keşke öyle olsaydılar!

Tevrat yazarlarının ön plana çıkarmaya gayret ettikleri bir diğer husus da İbrahim'e bazı kusurlar atfedip, arkasından Tanrı'nın bu kusurlar sebebiyle ona kızmadığı, aksine İbrahim'e olan sevgisinin hiç değişmediği noktasıdır. Bundan maksatları Yahudilere, Allah'a şirk koşmak da dahil olmak üzere işledikleri günahlar ne olursa olsun, Tanrı'nın kendilerine birazcık kızmış olsa bile, bu öfkenin ebedi olmadığını, ilahi cezayı göz önünde bulundurup tövbe etmeleri halinde Tanrı'nın onları affedeceğini ve önlerinde bembeyaz bir sayfanın yeniden açılacağı düşüncesini zerketmektir. Tevrat'da da belirtildiği gibi, Yahudi tarihinde bu amacın doğruluğunu gözler önüne seren pek çok örnekler görüyoruz..

Hayal gücünün rolü

İbrahim hakkında çok şeyler söylendi ve söyledik.

Peygamberlerin babası İbrahim aleyhisselamın hayatıyla ilgili uydurulan efsanelerin yanı sıra Tevrat'da anlatılan ve kendisine yakıştırılan aşağılık sıfatlardan şüphesiz ki çok yüce ve asildir.

Hanımıyla ilgili yakıştırmalar bir yana, onu, sırf otlaklar ve kuyularda kendisine ortak olmaması için öz yeğenini yanından uzaklaştırdığı, sırf karısı Sara istemedi diye oğlu İsmail'i ve anası Hacer'i kovduğu şeklinde bir erkeğe yakışmayan davranışlardan da tenzih ederiz.

Öncelikle kaydetmek gerekir ki, önceki yazarlar Yahudi nesillerine başta Tanrı'nın Yahudi tanrısı olduğu şeklinde kutsal konularda çarpıtılmış bilgiler bırakmışlar, İbrahim, İshak ve Yakub başta olmak üzere geçmişte yaşamış büyük şahsiyetleri ilk ata olarak göstermeyi yeğlemişlerdir.

İbrahim'den sonra gelen atalar ve özellikle de Yakub hakkında anlatılan hikayelerde akla hayale sığmayan uydurmalar ve yapmacık anlatımlara başvurulmuştur ki, bunlar, radyo ve televizyonun olmadığı dönemlerde ninelerin torunlarına soğuk kış gecelerinde anlattıkları masalları andırmaktadır.

Belki de Yunan medeniyeti döneminde yaşayan Yahudi tarihçileri, kendilerinden öncekilerin İbrani tarihi ve özellikle Yahudilere saygınlık kazandırma amacına matuf önemli kişilerin biyoğrafilerini özelliştirmeyle ilgili yazdıklarını görmüş, bunları gerçek zannederek olmuş olaylar gibi uydurmuş ve eski İbranilerin önde gelen kişilerine maletmişlerdir.

Onlara inanacak olursak İbrahim Gerar'dan bir orduyla Dımaşk'a gelmiş, orayı istila ederek hükmetmiş, sonra Kenan eline yerleşmiştir. Yine onlara göre İbrahim Mısır'da misafir olarak kaldığı yıllarda onlardan matematik ve astronomi öğrenmiş, alfabeyi ve İbrani dilini icat etmiştir.

Belki de Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi'nden aşağıda Arapçaya çevirerek vereceğimiz metin, Yahudilerin tarihi çarpıtma ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanma konusunda oynadıkları rolün çok eski ve önemli bir rol olduğunu, bunun, tarihi olayları kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde zorla değiştirmeye kalkışan modern siyonizmin uydurmalarından olmadığını gösterecektir.

Artabanos: Yahudilerin İbrahim'in Mısır'a gelişiyle bilâhere Yusuf'un oraya gelişi ve yine buna uygun olarak Mûsa, onun oradan çıkışı hikayesiyle Mısır tarihi arasında bir bağlantı noktası aramaya çalışmaları normaldir. Yahudilerin bu olaylara kendi mühürlerini vurmaları için başka bir sebep daha vardır. Mısırlı vatanperver yazarlar, Yahudiler ve onların Mısır'dan çıkışlarını, Mısır'a göç ettirilen ve oradan zorla kovulan kabilelerin hareketi olarak göstermişler, bu rivayetler okuyucular tarafından genellikle doğru ve güvenilir kabul edilmemiş, ama aklı başında tarihçiler nezdinde kabul görmüştür.

"Yahudi yazarların bilgi edinmek için orijinal kaynaklara ulaşma imkanları yoktu. Çoğu kez yaptıkları tek şey, aracı Yunanlı yazarların beş Tevrat kitabında bol bol rastlanan nakillerle ilgili bildikleri Mısır efsaneleri veya Mısır tarihinden alınmış olayları ve isimleri ayırım gözetmeden birbirine karıştırmaktan ibaretti. Böylece örülen yeni bir kumaş yeni bir geleceğin temelini oluşturdu.

"Bu şekilde Artabanos adıyla elimize ulaşmış bilgi kırıntıları bir hayli fazla. Bu da böyle bir ismin uydurma bir isim olduğu konusunda şüphelenmemiz için makul bir sebep oluşturuyor. Eğer bağımsız yabancı birinin topladığı bilgileri en güvenilir resmi kaynaklardan toplamış olduğu, Artabanos'un kitabının Mısır kaynaklarından ve Hellen kültürünün üst seviyesinden gerçek bilgiler topladığı kabul edilmiş olsaydı, Yahudilerin övünmeleri gerçekten haklı olurdu.

"Kitabın tüm Yahudi atalarını övüp yüceltmeye hasredilmiş olduğu ve onların güya Mısır medeniyetini kuran kişiler olarak gösterilmesini amaçladığı kolayca anlaşılıyor.

"Örneğin İbrahim yirmili yıllarda Mısırlılara astronomiyi öğretti.

"Tarlaların ölçülmesini ve sınırlarının belirlenmesini ilk olarak emreden kişi Yusuf'dur; ekilip biçilmeyen pek çok araziyi sulayarak ıslah çalışmalarını o başlatmıştır; kahinlere belli araziler tahsis etmiş, ölçü, tartı ve kontrol aletlerini ilk o icat etmiştir.

"Daha sonra Yusuf'un yanına gelen akrabaları ise Asos ve Heliopolis'de tapınaklar kurmuşlardır.

"Müsa hikayesinde ise Artabanos kalemini alabildiğince özgürleştirerek, hayalinin zirvesine ulaşmıştır. Örneğin Mısırlıların Hermes, Yunanlıların Mosius dedikleri Müsa, Firavun Hanferis'in kısır karısı, kraliçe Merbes'in evlat edindiği bir çocuktu. Teknenin mucidi, sulama ve savaş amaçlı olarak taş kaldıran aletleri icat eden Müsa idi. Ülkeyi otuz iki nom'a bölen, her noma orada yaşayan halkın tapındığı bir tanrı belgileyen de Müsa'dır. Felsefenin kurucusu ve kahinlerin kullandıkları hiyeroglif yazısını icat eden de odur.

"Sadece bu kadar da değil. Müsa büyük bir komutandı. Köylü ordusunun başına geçerek Etiyopyalılara boyun eğdirmiştir. Hermopolis şehrini o kurmuştur vs..

"İşte bu yüzden Hanferis Müsa'yı kıskanmaya başladı ve onu ülkeden kaçmaya zorladı. Mûsa yolda giderken kendisini öldürmek için gözleyen Mısırlı bir subayı öldürdü."

"Bu son örnekte tarihçinin tarihî olayları işine uygun geldiği şekilde nasıl çarpıttığını görüyoruz." Ansiklopediden alıntımız burada bitti.

Görüldüğü gibi değişen bir şey yok. Biz modern siyonizmin hayali isimler uydurduğunu zannederdik. Bu isimleri ilave ederek çarpıtılmış tarih yazmak, modern Yahudilerin yazdıklarının salt gerçekler olduğu vehmine kapılmalarını sağlamaya yönelik olarak zihinleri karıştırma gayesi gütmektedir. Gerçekten de dünyanın pek çok gazete ve matbuatında neşredilen makaleler, yazılan kitaplar, gayr-ı Yahudi kişiler tarafından yazılmış görünmekle birlikte, ya siyonizm tarafından satın alınan kişilerce kaleme alınmıştır, ya da tamamıyla hayali isimlerdir.

Modern siyonistler bu metodu kendileri icat etmiş değiller; aksine eski Yahudi yazarlar bu konuda onların piridirler.

Eski İbrani göçleri

Yaratılış kitabının İbrahim'den bahseden kısımları, gerçekte onun tevhit itikadını yayma konusunda yaptıklarını küçük göstermek amacıyla oldukça mütevazi davranmış, hatta onun oynadığı rolün önemini küçültmeye çalışmıştır.

İbrahim'in İbrani göçleriyle olan bağlantısına gelince, Batılı araştırmacılar bunu hülasa halinde vermişlerdir. Buna göre İbrahim göçebe İbrani hareketinin lideriydi. İbraniler Mezopotamya'dan Kenan eline göç etmiş, bazıları yoluna devam ederek Mısır'a ulaşmış, fakat çoğu Güney Kenan'da, Hebron'da ve Bi'r Seba'da kalarak bölge halkıyla kaynaşmışlardır.

"Lut hikayesi Ammon ve Moab halklarının aslen İbrahim'in önderlik ettiği İbrani göçüyle bağlantılı olduğunu, fakat onların yoldaşlarından ayrılarak Refalı, Emim ve Zamzumlu topraklarını işgal ettiklerini göstermektedir."

Bu verdiğimiz metin Maob ve Ammonluların Refalı, Emim ve Zamzumlulara ait üç bölgeyi işgal ettiklerini gösteriyor. Yasanın

Tekrarı kitabında (2/10-12) yazar Refalı, Emim ve Zamzumlu adının bir adın üç değişik söylenişi olduğunu kesin bir dille belirtiyor ki, buna göre Emimler Refalılardır; Moablılar onlara Emim diyorlar. Zamzumlular da Refalılardır ve Ammonlular onlara Zamzum adını vermişlerdir.

İbrahim'in önderlik ettiği İbrani göçünün Mozopotamya'dan Kenan'a gerçekleştirilen tek göç olmadığını, aksine Irak'ın kuzeydoğu kesiminde bilinmeyen yörelerden gelen Heksosların daha geniş göç dalgasının bir parçasını oluşturduğunu; bunların tüm Şam topraklarına yayıldıktan sonra barışçı bir görünümle Mısır'a sokuldukları, fakat orada güçlendikten sonra önce sahil şeridinde iktidarı ele geçirip, arkasından tüm Mısır'ı kontrol altına aldıklarını hatırlatmakta yarar var. Tüm bu olaylar Milattan önce ikinci binyılın birinci yarısında olmuştur ki, İbrahim önderliğindeki birinci İbrani göçü, arkasından Yakub liderliğindeki ikinci göç de bu dönemde vukû bulmuştur. Her iki olay da Kuzeydoğu Mezopotamya'dan Mısır'a doğru Kenan eli üzerinden gerçekleşmiştir.

Her iki İbrani hareketi de Heksos muhacereti dahilinde Hattilerin birbirine yakın zaman dilimlerinde Anadolu eteklerinden Kuzeydoğu Mezopotamya'ya ve genel olarak Suriye'nin kuzey şeridine aktıkları döneme rastlamış, bu durum daha önce Kenan eline gelip İbranilerle birlikte yaşayan kabilelerin değişik adlarla anılmalarına yol açmıştır ki, Tevrat sifirlerini yazanların etnik gruplarla ilgili isimleri birbirine karıştırmış olmasının sebebi de budur.*

Milattan önceki ikinci bin yılın birinci yarımında bölgeyi ele geçiren bu insan toplulukları arasındaki anlaşma kolaylığına gelince, bunlar Abrani veya Habiru, Hurri, Haytas yahut Hattilerdi

* Nitekim Ord. Prof. Şemsettin Günaltay da aynı konuya işaret ederek şöyle demektedir: "Samilerin menşei ve ilk beşiğinin neresi olduğuna dair bugüne kadar birçok nazariyeler ileri sürülmüştür. Bunlardan hakikatı hale uygun olmadıkları son keşif ve tetkiklerle anlaşılan nazariyeleri müdafaa edenleri şaşırtan, eskiden beri fikirlere hakim olan Tevrat an'anesi olmuştur. Bu an'anenin tarihi bir hakikatin ifadesi olduğu zannedildiği zamanlarda Sami olmıyan birçok kavim Sami kadrosu içine sokulmuş, bu telakki bir hakikat gibi tarih kitaplarının başına geçirilmiştir. (Yakın Şark, Elam ve Mezopotamya, s. 283).

ve hepsine toptan Heksos deniliyordu. Dil yönünden birbirleriyle kolayca anlaşmaları, M.Ö. IV. Binyıl ortalarında Akkadların Mezopotamya'ya yerleşmelerinden itibaren Sami dillerinin Bereketli Hilal'de yayılmasına yol açtı. Sami dilli halklar her ne kadar hayatlarının ilk dönemlerinde uygarlıktan fazla nasibini almamışlarsa da, dilleri yavaş yavaş eski dilleri bastırmaya başlamıştır. Dolayısıyla bölgeye birden çıkıp gelen bu insanların muhaceretleri sırasında bölgede hakim olan Sami dilleriyle konuşmalarında şaşılacak bir şey yoktur ve belki de Heksosların Sami asıllı oldukları ve hatta Araplarla Fenikelilerin karımışından teşekkül ettikleri şeklindeki yanlış kanaatin sırrı da buradadır. Özellikle Hurrilerin ve diğer ağırlıklı grupların Hint-İran asıllı oldukları kesinlik kazanmakla birlikte, değişik dil ve kökene mensup bu topluluklar arasında ortak bir anlaşma dilinin yani Samicenin yayılmasında birbirleriyle yoğun kaynaşmaları ağırlıklı rol oynamıştır. M. Ö. II. Binyıl ortalarında Mitanni Devleti denilen güçlü bir devlet kuran Hurrilerin Mezopotamya'nın doğusunda uluslararası alanda önemli rol oynamalarına, daha sonra Suriye'ye yayılmalarına ve Mısırlıların Kenan eline onlara nisbet ederek Khuru adını vermelerine rağmen, bunlar çok geçmeden Sami potasında erimiş, Doğu Suriye'de Aramiler, diğer yerlerde ise Kenanlı/Fenikeliler tarafından yutulmuşlardır. Dolayısıyla kavisli burun gibi Sami fizyonomik özellikleri arasında gösterilen özellikler de aslında Hatti-Hurri özellikleridir ve Samilerle ilgisi yoktur.

İnsan ırklarının tanımlanması konusunda en veciz ve değerli sözü filozof tarihçi Wells söylemiştir: "İnsan ırklarının bir bütün halinde birbiriyle son derece serbest bir şekilde karışıp, türediğini, birbirinden ayrıldığını, birbiriyle kaynaştığını, sonra tıpkı gökyüzündeki bulutlar gibi tekrar birleştiğini hatırlamalıyız. Irklar, birbirinden ayrılıp, bir daha bir araya gelmeyen ağaç dalları gibi değildir. Gercekte her fırsatta sözü edilen bu tekrarlanabilir karışım aklımızdan çıkarmamız gereken bir uyuşumdur. Bu vakıayı göz önünde bulundurduğumuz sürece yanlış yola sapmaz, sıkıcı taraf girliklere düşmeyiz. İnsanlar, mensup oldukları milliyeti gururla telaffuz eder, akıl ve mantığa ters düşen her tür aşırı öğretiyi ona yüklerler. Bir "İngiliz" ırkından veya Avrupaî ırktan söz ederler, ama gerçekte Avrupa halklarının neredeyse tamamı es-

mer, koyu beyaz, beyaz ve mongoloid unsurların zorunlu birleşimlerinden oluşmuştur."[50]

İshak

Sara'nın tek oğlu ve İbrahim'in tek varisidir. Tevrat bölümlerini yazanlar böyle belirtiyorlar. Tevrat'a göre M. Ö. 1897 yılında dünyaya gelmiş, yüz seksen yıl yaşamış ve M. Ö. 1716 yılında ölmüştür. İbrahim'in kardeşlerinden Nahor oğlu Tav'il oğlu Laban'ın kızkardeşinden olma Esav ve Yakub adında ikiz oğulları vardı.

Tevrat'ın anlattığına göre İshak'ın hayatında kayda değer önemli şeyler olmamıştır. O, İbrani tarihinde İbrahim ve Yakub gibi iki parlak yıldız arasında yer almayı başarmış bir insandı.

Esav

Onun bu yarıştaki şansı zayıftı. Göründüğü kadarıyla İshak'ın doğum öncesi ve doğum sırasındaki şartlar, anne babasından aldığı terbiye ona özel bir durum kazandırmıştı. Kendisine bakan annesi de babası da yaşlıydı. Babası yüz, annesi doksan veya doksan bir yaşındaydı. Annesi artık bir daha çocuk doğuramayacağı için üzerine aşırı titremiş, bu da onun kişiliğini zayıflatmış, başkalarının yönlendirmesine açık hale getirmişti.

İbrahim'in İshak'a kendi aşiretinden bir gelin getirmesi için Eliazer adlı bir uşağını Fırat civarına göndermek suretiyle işlerini çekip çevirmesi amacıyla başkalarını görevlendirmesi de bu teslimiyetçiliğin açık bir delilidir. Eliazer, denilen yere gidip İshak'ın içten bir saygıyla karşıladığı bir gelinle geri dönmüştür.

Kurban hikayesini ise Tevrat İshak'ın kısmeti olarak gösterir ve Tanrı'nın İbrahim'in soyuna Kenan elini verme vaadini aşırı bir şekilde ön plana çıkarır. Tevrat geleneğine göre İbrahim'in soyu İshak, sonra Yakub, sonra Yakub'un oğullarıdır. İbrahim'in büyük oğlu İsmail, Keddura'dan olan oğulları ve Yakub'un kardeşi Esav söz dışıdır ve mirastan hakları yoktur. Çünkü bu miras Tanrı'nın seçkin halkı İsrail oğullarının kutsal nasibidir.

50 Wells H. G. Mealim tarih el-insaniyye, Kahire, 1959.

Kurban hikayesinde İshak çekilip götürülmüştür ve kendi isteğiyle oynadığı bir rol yoktur. Babası onu tıpkı bir koyun götürür gibi çekip götürmüştür. "Birlikte giderlerken İshak İbrahim'e 'Baba" dedi. İbrahim, 'Evet, oğlum!' diye yanıtladı. İshak, 'Ateşle odun burada, ama yakmalık sunu kuzusu nerede?' diye sordu. İbrahim, 'Oğlum, yakmalık sunu için kuzuyu Tanrı kendisi sağlayacak' dedi."[51]

Gidecekleri yere vardıklarında İbrahim oğlunun elini ve ayaklarını bağlayarak sunakta odun üzerine koydu. Tam o sırada Tanrı'nın meleği kurbanlık için bir koç getirdi.

Eğer İbrahim oğlunu Tanrı'nın emrettiği gibi kurban etmeyi tamamlamış ve çocuk da itaat ve sabırla babasına "Sana emredileni yerine getir, baba!" demiş olsaydı, bu hikaye, bir babanın hikmetle doğru yolda yürüyüşü, çocuğun rıza ve inançla itaat edişi açısından mükemmel bir hikaye olurdu. Ama (Yahudiler) İshak'a bu saygıyı çok görerek ona bir suçtan dolayı idam mahkumu gömleği giydirmişlerdir.

Yaratılış kitabı aynı şekilde İshak'a olumsuz bir rol yüklemekte ve Yakub hikayesinde göreceğimiz gibi, kendi kendini aldatarak mirası bir diğerine devredileceği düşüncesiyle oğullarından birine aktarmaktadır.

Göründüğü kadarıyla İbrahim Sara'nın ölümünden ve Keddura'yla evlendikten sonra hayatının kalan kısmını oğlu İshak'dan uzak bir yerde geçirmiştir. Bu sürenin İbrahim'in hayatında otuz sekiz yıllık bir dilimi kapladığı tahmin edilmektedir. Bu süre zarfında Esav ve Yakub dünyaya gelir ve her ikisi de on beş yaşına geldiklerinde dedeleri İbrahim ölür. Ama Yaratılış kitabı bunu görmezden gelerek ikiz Esav ve Yakub'un İshak'ın Rebeka ile izdivacından yirmi yıl sonra dünyaya gelmesine rağmen sanki baba ile oğulu ve çocukları arasındaki bağ hiç kommadan devam etmiş gibi, bunu vaadedilen toprakların İbrahim soyunun mirası olarak görülmesinde önemli bir bağ şeklinde takdim etmektedir. Halbuki normalde İbrahim'in oğlu İshak'la birlikte ikizlerin sünnet düğününde bulunması gerekirdi. Kaldı ki o dönemin önemli bir işareti olan sünnet dahi bütünüyle gözden kaçırılmıştır.

51 *Yaratılış*, 22/7.

Bölgede kıtlık baş gösterince İshak Filistinlilerin kralı Ebimalik'e, Gerar'a gider. Orada karşısına Tanrı çıkar ve Mısır'a gitmemesini söyler. "'Sana söyleyeceğim ülkeye yerleş. Orada bir süre kal. Ben seninle olacak, senri kutsayacağım. Bütün bu toprakları sana ve soyuna vereceğim. Baban İbrahim'e ant içerek verdiğim sözü yerine getireceğim. Soyunu gökteki yıldızlar kadar çoğaltacağım. Bu ülkelerin tümünü onlara vereceğim. Yeryüzündeki bütün uluslar senin soyun aracılığıyla kutsanacak. Çünkü İbrahim sözümü dinledi. Uyarılarıma, buyruklarıma, kurallarıma ve yasalarıma bağlı kaldı.' Böylece İshak Gerar'da kaldı."[52]

Bu, Yaratılış kitabı yazarlarının bölgede meydana gelen kıtlık dolayısıyla ikinci kez tekrarladıkları hikayedir. Mısır'dan altın, gümüş, sığır, davar ve uşaklarla dönen İbrahim'e konulmazken İshak'a oraya gitme yasağının konulmasındaki gizli maksat ise ancak verilen sözün tekrarlanmasına hazırlık amacına matuf olabilir.

Söz konusu tekrar burada İbrahim'in Rab'binin emirlerine, yasak ve kurallarına uymuş olması mazeretine bağlanıyor ve bunun dışında Yaratılış kitabı sünnet ve hiç kurulmayan ve daha çamuru kurumadan kurban sunma işinin yapıldığı sunaklardan başka bu emir ve kuralların neler olduğundan hiç bahsetmiyor.

Tevrat tarihine göre söz konusu kıtlık M. Ö. 1804'de meydana gelir. İshak da daha sonraki yılları kral Ebimalik'le iyi komşuluk anlaşması yaparak Filistinlilerle birlikte su kuyularının yakınında geçirir.

Anlaşmanın yapıldığı gün İshak'ın uşağı efendisine yeni bir kuyu açmayı başardıkları ve su buldukları müjdesini verir. İshak kuyuya "Şeba" (ant) adının verir. Böylece şehrin adı günümüze kadar "Bi'r Seb'a" (Ant Kuyusu) olarak kalır.[53]

Eserin yazılışı sırasında bu konuda da bir karışıklık olmuştur. Şehrin adının bu yüzden "Bi'r Seb'a" olduğu söyleniyor. Eğer birazcık geriye gidersek aynı ismin benzeri bir anlaşmanın İbrahim'le Ebimalik arasında yapılması üzerine bu şehre verildiğini görüyoruz. Hatta İbrahim burada Ebimalik'e yedi kuzu verir ve bu yüzden şehre "Bi'r Seb'a" adı verilir.[54] Bu durumda acaba şehre "Bi'r Seb'a" adını veren kim? İbrahim mi, İshak mı?

52 *Yaratılış*, 26/1-6.
53 *Yaratılış*, 26/22-23.
54 *Yaratılış*, 21/31.

V
YAKUB/İSRAİL

Yaratılış kitabı bize Yakub'u henüz doğmadan hilekâr bir cenin olarak takdim ediyor. Güya Yakub anasının karnından kardeşinden önce çıkmaya çalışır, fakat Esav önce çıkmayı başarınca Yakub hemen onun topuğundan tutunarak arkasından dünyaya gelir ve bu yüzden "Yakub" adı verilir.[1] Doğumundan sonra ve tüm hayatı boyunca Yakub hilekâr, kurnaz ve cin fikirli birisi olarak takdim edilir. Hilede, nifakta ve ikiyüzlülükte üstüne yoktur.

Peygamber Yakub aleyhisselama bu asılsız sıfatları yamamaktan maksat, Yahudi toplumuna nesilden nesile başkalarına karşı davranışlarında ancak mükemmelen yerine getirmeleri halinde başarılı olabilecekleri duygularını aşılamaktır.

Tevrat'a göre Yakub ve Esav M. Ö. 1836'da veya bir sonraki yıl dünyaya geldiler. Merhum Arap tarihçisi Selim Hasen'e göre Yakub'a bu adın veriliş sebebi, ismin Heksoslarda "hür" ve "efendi" anlamına geliyor olmasıdır.[2] Bu, İbranilerin aslında Habiru topluluğu olması hasebiyle onlarla Heksoslar arasındaki yakın ilişki konusunda yeni bir delildir.

Yaratılış kitabına göre Esav ve Yakub büyürler. İshak, usta bir avcı olduğu için Esav'ı sever. Rebeka da İshak'a âşık olur.

Fakat Yakub Esav'ın kendisinden önce doğmuş olmasını bir türlü kabullenemez. Bir gün Yakub çorpa pişirirken Esav avdan

1 *Yaratılış*, 25/26.

2 Hasen Selim, *Mısr el-Kadime*, Kahire, 1948.

döner. Aç ve yorgundur. Yakub'a 'Şu kızıl çorbadan biraz ver de içeyim, aç ve yorgunum' der. Fakat Yakub ona 'ilk oğulluk hakkını' kendisine vermesini şart koşar. Esav açlıktan ölmek üzere olduğu için 'ilk oğulluk hakkından' vazgeçmeyi kabul eder. Yakub yine de ondan bunun için yemin etmesini ister ve yemin ettikten sonra biraz ekmek ve bir kâse çorba verir.[3]

Hikayenin akışı içinde Esav'ın ilk küçük düşürülüşü böyle olur. Çünkü İbranilerde 'ilk oğul' oluş saygı vesilesidir. Ayrıca ilk oğul mirastan iki pay alır; İbraniler ve civar halklarda ilk oğul diğer oğullara nispetle önceliklidir. Esav gibi avcı bir çöl adamının avdan eli boş olarak dönmüş olması inanılacak bir şey değil. En doğrusu Esav'ın annesi Rebeka'dan yemek istemiş olmasıdır. Yoksa Rebeka o gün yemek pişirmeyip, oğlu Yakub'u fırsattan faydalanarak 'ilk oğulluk hakkını' bir kâse çorba karşılığında kardeşinden satın alması için bizzat yemek yapmaya mı teşvik etmiştir? Esav'ı babasının evinde hakkından mahrum etmek ve sözde Tanrı vaadini Yakub ve oğullarına müyesser kılmak için uydurulmuş bir hikaye. Hatırlanacak olursa daha önce de aynı yolla Lut Kenan elinden uzaklaştırılmış, İsmail baba evinden kovulmuştu.

"Esav kırk yaşında Hattili Beeri'nin kızı Yudit ve Hattili Elon'un kızı Basemat'la evlendi. Bu kadınlar İshak'la Rebeka'nın başına dert oldular..."[4] Görüldüğü gibi burada da Esav Hattili iki kadınla evlenmek suretiyle anne babasına sıkıntı kaynağı oluyor ve İbrahim soyundan olmayan iki kadınla evlenmesi onun neslinden uzaklaşmasına zemin hazırlıyor.

Yakub bir kâse çorba karşılığında Esav'dan 'ilk oğulluk hakkı'nı satın alarak aşağılık bir anlaşma yapmakla yetinmez ve gözleri iyi görmeyen yaşlı babasını da aldatır. Bir defasında İshak Esav'dan kendisine av eti getirmesini, bundan yemek yapmasını ister ve bunun için kendisini kutsayacağını belirtir. Rebeka İshak'ın oğluna söylediklerini duyar ve hemen Yakub ve hanımına konuyu açarak kardeşinden önce davranmasını, babasına yemek hazırlayarak, ondan hayır duasını almasını ister. Yakub da annesinin isteğini yerine getirir ve kardeşinin elbisesini giyer. "Elleri-

3 *Yaratılış*, 25/27-34.

4 *Yaratılış*, 25/34-35.

nin üstünü, ensesinin kılsız yerini oğlak derisiyle kapladı. Yaptığı güzel yemekle ekmeği Yakub'un eline verdi."[5] Rebeka ve Yakub tüm bunları yemeği getirenin aşırı kıllı Esav olduğunu sanması için yaparlar. Yakub'un ellerinin üzerinin ve ensesinin üst kısmının oğlak derisiyle kaplanmasının sebebi de budur.

Neticede İshak bu hileyi yutar ve oğlu Yakub'u kutsar.

Esav iş işten geçtikten sonra çölden döner ve kardeşi Yakub'u öldürmeyi kafasına koyar. Yaratılış kitabı Rebeka'nın Esav'ın bu niyetini nasıl öğrendiğini belirtmiyor. Her ne ise, Rebeka Esav'ın niyetini öğrenir ve Yakub'la hanımını dayısı Laban'ın yaşadığı Harran'a kaçıp gitmeleri konusunda uyarır. Ayrıca kocasından Yakub'u Kenanlı bir kadınla evlenmemesi, aksine dayısının kızlarından birini alması konusunda uyarmasını ister. Böylece Yakub dayısı Laban'ın yaşadığı Feddan-ı Aram'da bulunan Harran'a göç eder.

Tevrat, Yakub'un Fırat boylarındaki aşiret topraklarına göç tarihini M. Ö. 1760 olarak vermektedir ki, buna göre Yakub o sıralar 77 yaşında olmalıdır. Yakub orada yedi yıl sonra yani 84 yaşındayken Lea ile evlenir. Daha sonra Rahel'le izdivaç eder ve iki hanımın iki cariyesini de eş edinir. Yakub'un bunca uzun yıl bekâr olarak kalıp kalamayacağını bilmiyoruz. Ancak bedevi görenekleri, Tevrat'ın kaydına göre yaşı bir buçuk asır veya daha fazlasına ulaşan yaşlı birinin evlenmesini hayli yadırgar. Özellikle İbrahim, İshak ve Yakub'un evlilik yaşlarını. Yine de Tevrat İbrahim'i yüz, hanımı Sara'yı doksan yaşında gösterir..

Neredeyse seksen yaşına gelen Yakub'u yarım yüzyıldan daha uzun bir süre evlilikten alıkoyan neydi, bunu ancak Allah bilir vesselam.

Yakub'un çekip gitmesinden sonra Esav amcası İsmail'in yanına gider ve karılarının üzerine amcasının kızı Mahalat'la evlenir.[6]

Yaratılış kitabının sayfalarını çevirerek 36. bölüme gelince bakın neyle karşılaşıyoruz. Esav karılarını Kenan elinden seçer. Hattili Elon'un kızı Ada, Hivli Sivon'un torunu, Ana'nin kızı Oholivama, Nevayot'un kızkardeşi, İsmail'in kızı Basemat.[7] Bir

5 *Yaratılış*, 27/16-17.
6 *Yaratılış*, 28/9.
7 *Yaratılış*, 36/2-3.

yerde bakıyoruz Beeri'nin kızı Yadit, Elon'un kızı Basemat ve İsmail'in kızı Mahalat'la evleniyor, bir yerde ise isimler değişiyor: Elon'un kızı Ada, Ana'nın kızı Oholivama ve İsmail'in kızı Basemat. Sanırım burada Tanrı Yakub'a oğlu Yahuda'yı ihsan etmeden önce adından Yahudi olduğu anlaşılan Yudit ismi uygun bulunmamış. Peki bu Yudit ismi nereden geldi? Olsa olsa Mûsa vasıtasıyla Tanrı'nın Yahve ismiyle bilinmesinden yüzlerce yıl önce Kenanlıların kullandığı isimlerden Yahuda adının Yakub tarafından oğluna verilmiş olması söz konusudur. Acaba Yahudiler Yahuda adını Mûsa'nın tanımladığı tanrılarının adı Yahve'ye nisbeten mi vermişlerdir? Yahut Yudit ve Yahuda adının Yahve'yle herhangi bir bağlantısı yok mudur?

Mahalat, bir yerde İsmail'in kızının adı olarak geçiyor, sonra aynı isim Hattili Elon'ın kızı için kullanılıyor, sonra adı İsmail'in kızı Basemat oluyor, Hattili Elon'un kızının ismi de Basemat yerine Ada'ya çevriliyor.. Sadece Yudit değil, babasının adı da ortadan kayboluyor. Çünkü ilk hanımın adı Hattili Beeri'nin kızı Yudit iken, birden bire Hivli Sivon kızı Ana'nın kızı Oholivama olarak zikrediliyor...

Yakub'u Feddan-ı Aram yolunda bırakmıştık. Yakub rüyasında Tanrı'yı görür. Tanrı kendisini ona tanıttıktan sonra "Atan İbrahim'in, İshak'ın Tanrısı Rab benim' dedi ve malum vaadi tekrar etti: "Üzerinde yattığın toprakları sana ve soyuna vereceğim."[8]

Yakub Harran'a vasıl oldu ve dayısı Laban'a yedi yıl hizmet ettikten sonra güzel kızı Rahel ile evlenme konusunda bir anlaşma yaptı.

Aradan yedi yıl geçtikten sonra Laban zifaf gecesinde yeğenini aldattı ve gece karanlığında ona Rahel'in yerine gözleri pek iyi görmeyen diğer kızı Lea'yı verdi. "Sabah olunca Yakub bir de baktı ki, yanındaki Lea! Laban'a, 'Nedir bana bu yaptığın?' dedi. 'Ben Rahel için yanında çalışmadım mı? Niçin beni aldattın?' Laban, 'Bizim buralarda âdettir. Büyük kız dururken küçük kız evlendirilmez' dedi." Yakub sonra bir yedi yıl daha hizmet ederek Rahel'i de aldı. Laban ayrıca Lea'nın cariyesi Zilfa ve Rahel'in cariyesi Bilha'yı da Yakub'a verdi. Yakub'un iki hanımı ve cariyesinden on iki erkek çocuğu ve bir de Dina adında kız çocuğu oldu.

8 *Yaratılış*, 28/13.

Yaratılış kitabının otuzuncu bölümü Yakub'un dayısının sahip olduklarını ele geçirmek için ona karşı kötü bir hile yaptığını hikaye etmektedir. Hikaye aslında hayli uzun, ama kısaca şöyle: Yakub evine dönmek ister ve karıları ve çocuklarını da beraberinde götürmek niyetindedir. Fakat Laban ondan memnundur ve ödüllendirmek ister. Yakub ödül kabul etmez, sadece sürülerden bir kısmını, noktalı ve benekli olanların kendisine verilmesini talep eder ve ileride dayısının kendisini denetlemek istemesi halinde, noktalı ve benekli olanların dışındakilerin ona ait olacağını belirtir. Böyle anlaşırlar. Fakat Yakub aselbent, badem, çınar ağaçlarından taze dallar keser. Dalları soyarak beyaz çentikler açar. Sonra bu çubukları koyunların su içtikleri yalaklara koyar. Koyunlar bu çubukların önünde çiftleşince benekli, çizgili ve noktalı yavrular doğuruyorlardı. Yakub dayısının hissesi olan hayvanları böylece bir kenara ayırır ve onları yalakların önünde çiftleştirir. Böylece kendi sürüsü artarken, dayısının sürüsü azalır ve o zenginleşirken, dayısı fakirleşir. Artık çok sayıda sürüsü, erkek ve kadın kölesi, deve ve eşekleri vardır ... Sonra Tanrı rüyasında Yakub'a görünür ve sahip olduğu şeylerle birlikte doğduğu topraklara dönmesini emreder. Bu konuda karılarına danışır. Onlar: "'Babamızın evinde hâlâ payımız, mirasımız var mı?' dediler. 'Onun gözünde artık yabancı değil miyiz? Çünkü bizi sattı. Bizim için ödenen bedelin hepsini yedi. Tanrı'nın babamızdan aldığı varlığın tümü bize ve çocuklarımıza aittir. Tanrı sana ne dediyse öyle yap.'"[9]

Yakub çocuklarını ve karılarını develere bindirip, sürülerini ve topladığı tüm malları alarak Kenan eline doğru yola koyulur. Üçüncü gün dayısı Laban onun kaçtığını anlar ve hemen arkasından yola çıkarak yedi gün sonra yetişir. "O gece Tanrı Aramlı Laban'ın düşüne girerek ona, 'Dikkatli ol!' dedi. 'Yakub'a ne iyi, ne de kötü bir şey söyle'".[10]

Laban yeğeni ve damadı Yakub'a kendisini aldattığı için hafifçe serzenişte bulundu. Çünkü Tanrı kendisini uyardığı için bir cezaya çarptırılmaktan korkuyordu. Sadece "Ama ilahlarımı niçin çaldın?" dedi.[11]

9 *Yaratılış*, 31/14-16.

10 *Yaratılış*, 31/24.

11 *Yaratılış*, 31/30.

Laban'ın sözünü ettiği ilahlar, tapmakta olduğu putlardı. Rahel babasının evde olmadığı bir sırada onun putlarını çalmıştı ve Yakub'un bundan haberi yoktu. Bu yüzden dayısının ithamını şiddetle reddetti.

Laban, Yakub, Lea ve diğer iki cariyenin çadırlarında putlarını aradıysa da bir şey bulamadı. Sonra Rahel'in çadırına girdi ve öylesine aradı. Rahel putları devenin semerine koymuş, üzerine oturmuştu. Babasına "'Efendim bana kızmasın, ama âdet görmekteyim, kalkamam' dedi. Laban etrafı didik didik etti, ama putlarını bulamadı.'"[12]

Laban putlarını bulamayınca bu defa Yakub, yavuz hırsız ev sahibini bastırır hesabı, ona sitemler etmeye başladı. Bu defa Laban onun gönlünü almak zorunda kaldı. "Gel anlaşalım; aramıza tanık koyalım". Yakub bir taş alıp onu anıt olarak dikti. Yakınlarına taş toplayın dedi. Adamlar topladıkları taşları bir yere yığdılar. Orada yığının yanında yemek yediler. Laban taş yığınına Yegar Sahaduta, Yakub ise Galet adını verdi.[13] Yegar Sahaduta, Tevrat'ta geçen nadir Aramice kelimelerdendir ve 'anıt taşı' anlamındadır.

Yarumcular ve araştırmacılar Rahel'in yaptığının doğru olup olmadığı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Acaba babasının putlarını niçin çalmıştı? Kimileri, kendisi hâlâ putperest olduğu için, Kenan eline vardıktan sonra tapınmak amacıyla çaldığını ileri sürüyorlar. Kimileri ise babasının Yakub ve beraberindekilerin Feddan-ı Aram'dan kaçıp Kenan eline giderken takip ettiği güzergahı öğrenemesin diye bu yola başvurduğunu belirtiyorlar. Üçüncü bir görüş, Rahel'in bu putların ait olduğu haneye şans getireceğine inandığı, babasına ve eski evinden ziyade yeni hanesine bereket getirmesi dileğiyle çaldığı şeklinde.

Her üç görüş de, Yakub'a bağlanmasına ve bunca yıl onunla bir yastığa baş koymasına rağmen Rahel'in putperestlikten tam olarak vaz geçmediğini göstermektedir.

Rahel'in babasını artık putlara tapmaktan vaz geçirmek amacıyla bu işi yaptığı şeklinde bir görüş de var, ama bu makbul bir görüş değil. Çünkü Yaratılış kitabı Yakub, babası ve dedesini,

12 *Yaratılış*, 31/35.

13 *Yaratılış*, 31/47.

kimseyi kendilerine özgü olan İbrani tanrısına tapınmaya yönlendirme gayreti içinde bulunmadıklarını, kendilerinden başka kimsenin bu tanrıyla tanışmasını istemediklerini göstermektedir ki, bu durumda Rahel'in babasını putlara tapmaktan vaz geçirmeye çalıştığı düşünülemez. Ayrıca Yaratılış kitabına göre Rahel babasına ve ailesine karşı herhangi bir sempati duymuyordu ve aksine o ve kız kardeşi Lea Yakub'u aldatılmış gafil babanın sürülerini ele geçirmesi için teşvik etmişlerdi.

Geriye tek bir ihtimal kalıyor ki, o da Rahel'in para edecek değerli şeyleri çalma arzusuyla putları aşırdığıdır. Çünkü putlar altın veya gümüşten yapılıyordu ve muhtemelen bu hırsızlık Yakub'un uzun yıllar dayısı yanında verdiği hizmetlerin ufak bir karşılığıydı ve belli ki alınan sürüler verilen hizmetleri karşılamıyordu.

Bu son görüş, İsrail oğullarının en yakınlarına dahi uyguladıkları muamelelerle tamamıyla örtüşmektedir.

Yakub, yirmi yıl önce kendisinden intikam almasından korktuğu için kaçtığı kardeşi Esav'ın obalarına yaklaşmıştı. Ondan çok çekiniyordu ve onu hediye kabilinden verdiği rüşvetlerle kandırma niyetindeydi. Burada 'rüşvet' kelimesini mecazi değil, gerçek anlamında kullandık. Çünkü hediye, birine karşı duyulan sempatiden dolayı ve hatır gönül için verilir. Yakub'da ise bu tür duygular yoktu ve kardeşinden aşırı şekilde çekiniyor bu yüzden Tanrısına "Yalvarırım, beni ağabeyim Esav'dan koru. Gelip bana, çocuklarla annelerine saldırmasından korkuyorum"[14] diye dua ediyordu. Yakub ağabeyi Esav'a önden adamlar gönderip gelişini duyurdu. Gönderdiği mesaj kendisini aşağılayacak cinstensti: "Ağabeyim Esav'la karşılaştığınızda 'kulun Yakub arkamızdan geliyor, diyeceksiniz."[15] Bir kardeş ağabeyine ancak kendisini ona karşı borçlu hissediyor ve aşırı şekilde korkuyorsa bu şekilde hitap edebilir.

Yakub, ağabeyine rüşvet olarak iki yüz koyun, yermi koç, yavrularıyla birlikte otuz dişi deve, kırk inek, on boğa, yirmi dişi, on erkek eşek ayırdı ve onları gruplar halinde ayırdı ki, ağabeyi görünce çok zannetsin ve kendisinden memnun kalsın.

14 *Yaratılış*, 32/11.
15 *Yaratılış*, 32/20.

Yaratılış kitabı bize Yakub'un Yabbuk ırmağının sığ bir yerinde insan suretine bürünmüş tanrıyla karşı karşıya geldiğini anlatıyor. Rivayete göre Yakub orada sabaha kadar bu insanla güreş tutar. Yakub'u yenemeyeceğini anlayınca onun uyluk kemiğinin başına çarpar. Yakub'un uyluk kemiği çıkar. "Adam 'Bırak beni, gün ağarıyor' dedi. Yakub 'Beni kutsamadıkça seni bırakmam' diye yanıtladı. Adam, 'Adın ne?' diye sordu.- Yakub. Adam 'Artık sana Yakub değil İsrail denecek' dedi. 'Çünkü sen Tanrıyla, insanlarla güreşip yendin.' Yakub 'Lütfen adını bağışlar mısın?' diye sordu. Ama adam 'Neden adımı soruyorsun?' dedi. Sonra Yakub'u kutsadı. Yakub 'Tanrı'yla yüzyüze görüştüm, ama canım bağışlandı' diyerek oraya Peniel adını verdi."[16]

Bu güreş üzerinde biraz duralım. Yakub'un güreştiği insanla açıkça Tanrı kastedilmiştir ve bu güreşten murat İsrail oğullarını o güne kadar ve o günden sonra hiç kimsenin sahip olmadığı özel bir ayrıcalığa kavuşturmaktır. Tanrı Tevrat'da adları geçen kişilerden birçoğuyla yüz yüze karşılaşmıştır ve bunların çoğu Yakub'a kötülük etmemesi konusunda uyarılan Laban hikayesinde olduğu gibi tanımadıkları ve inanmadıkları Tanrı'yı rüyalarında görmüşlerdir. Ama insanlar arasında Allah'la güreşme ayrıcalığı yalnızca Yakub'a nasip olmuştur. Ve bu güreşte Tanrı Yakub'u yenmekten âciz kalınca Japon güreş oyunlarından birine başvurup, uyluğuna bir darbe indirmiş, sonra da ona İsrail yani Allah'la, insanlarla ve kaderle mücadele eden gizli güç sahibi insan adını vermiştir. Tövbe tövbe!

Belki de bu güreş hikayesini anlatanların daha başka bir maksadı vardı. Hiçbir tanrının kendisiyle kuvvet yönünden boy ölçüşemediği İbrani tanrısı, İsrail oğullarının farklılıkları ortadan kaldırmak, tanrılarıyla kendileri arasındaki engelleri yok etmek istedikleri bir ayrıcalığa sahip olmasın. Öyle ki, onunla yüz yüze gelebilsinler, onunla mücadele edip güreşebilsinler ve şayet onu alt edemezlerse, o da onları alt edemesin.. Nitekim yalnızca Yakub tanrıyla, insanlarla ve kaderle mücadele etmeyi başarmıştır ve Yaratılış kitabına göre İsrail oğullarıyla tanrıları arasında bir mesafe varsa da, bu, önderlerinin aşabilecekleri, gücü ve sıfatları konusunda tanrıya ortak olabilecekleri kısa bir mesafedir. Bu söyledi-

16 *Yaratılış*, 32/24-31.

ğimiz şey mübalağa değildir. Bir biri ardına nakledeceğimiz rivayetler de İsrail oğullarının kendileriyle Tanrıları arasındaki ilişkiyi bu şekilde gördüklerini gözler önüne serecektir ki, şüphesiz yan yana yaşadıkları diğer putperest halkların inançlarından etkilenmiş olmalarının bariz bir delilidir.

Hikayeye göre Tanrı güreş sonunda İsrail adını verdiği Yakub'un kalbindeki manevi ruhu alt etmekten ümidini kesmiş ve yüz yüze gelmekten çekindiği ağabeyi Esav'la buluşsun diye onu bırakıp gitmiştir.

Yakub, ağabeyi Esav'ın kendisine doğru geldiğini görünce yedi kere yere kapanarak ona yaklaştı. Esav, Yakub'un beklediğinin aksine kendisine cömert davrandı ve ancak "Eğer sevgini kazandımsa, lütfen armağanımı kabul et. Senin yüzünü görmek Tanrı'nın yüzünü görmek gibi. Çünkü beni kabul ettin" diyerek ısrarlı davranmasından sonra onun hediye ve rüşvetini kabul etti.[17]

Yaratılış kitabında kaydedildiği gibi Esav'ın yüzünü görmekle ölümün soğuk çehresini görmeyi bir tutan Yakub'un iki yüzlülüğünün İsrail oğullarına yansımasının tipik bir örneği. Verilen hediye ve rüşvetin yanı sıra 'seni görmek Tanrı'yı görmek gibidir' şeklindeki sözü ise, ancak şerrinden ve intikamından çekindiği ağabeyinin hışmından kurtulma gayretidir.

Yakub, Tanrı'nın kendisine verdiği yeni lâkabdan dolayı sevinçten çamurlar içinde yuvarlanır. Bu yeni lâkabın anlamlarının sağladığı erkeklik, şeref, güç ve ihtişam nerede, kendisinin, iki hanımının, cariyelerinin ve evlatlarının Esav'ın karşısında yedi defa yeri öpmeleri nerede?

Esav kardeşi Yakub'a yola birlikte devam etmelerini teklif eder, ama Yakub ağabeyiyle birlikte gitmeme konusunda ikna edici özürler beyan ederek bu yolculukten çekinir ve onu bırakıp gider.

Yaratılış kitabını yazanlar, İshak'ın dilinden Yakub'a "Anneyin oğulları sana secde etsin!" ve Esav'a ise "Kardeşine hizmet edeceksin" dedirttiği halde yere kapanının ve köle rolünü oynayanın kim olduğunu görmezden geliyorlar. Bunun Yakub olduğu açık, ama Yaratılış kitabını yazanlar ve yorumlayanlar Yakub ve Esav'ı iki ayrı kişilik olarak gösteriyorlar..

17 *Yaratılış*, 33/10.

Yakub çadırını Şekem yakınına kurarak, bölge reisinden yerleşebileceği bir miktar toprak satın alır. "Orada bir sunak yapıp, ona el-Elohe İsrail adını verir."[18]

Şekem'de İsrail oğullarının hayatında ve onların başkalarıyla olan münasebetlerinde oldukça önemli rol oynayan büyük bir olay vukû bulur.

Otuz dördüncü bapta anlatıldığına göre Yakub'un kızı Dina civardaki kızları görmek için dışarı çıkar. O bölgenin beyi Hivli Hamor'un oğlu Şekem Dina'yı görür; onu yakalar, onunla yatar ve aşağılar. Fakat gönlünü ona kaptırır ve babası Hamor'dan onu kendisine eş olarak almasını ister. "Yakub kızının namusunun kirletildiğini işitti." Bu ifade, Yakub'un olayı kızından duymadığını göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Şekem zor kullanarak kıza sahip olmuş, fakat onu sevmiş ve iyi davranmıştır. "Aşağıladı" ibaresi ise ancak gelenek halini alan evlilik törenini yapmadığı anlamına gelebilir.

Bir başka delil, Dina'nın babasının evine dönmeyip, yiğidi Şekem'in evinde kalmayı kabul etmekle olan bitenden memnun olduğudur ki, bu, onun Şekem'le daha önce sözleşerek evden ayrıldığını gösterir... Hamor, Yakub'un evine giderek Dina'yı oğluna ister. Mihir miktarını tespit etmeyi Yakub'a bırakır ve ona iki ailenin kendisinin sahip olduğu bölgede birlikte yaşamasını teklif eder.

Yakub ve oğulları bu cömert teklifi doğrudan reddetmezler. Yaratılış kitabı Yakub'un oğullarının yapılan tekliften dolayı duydukları memnuniyeti görmezden gelerek, İbranilerin sünnetsizlerle evlenmemeleri dolayısıyla Hamor'un kabilesindeki tüm erkeklerin sünnet olmalarını şart koştuklarını kaydetmektedir. Hamor'un adamları ve Şekem henüz sünnetin acısını çekerken Yakub'un oğulları kılıçlarını çekip kuşku uyandırmadan kente girer ve bütün erkekleri kılıçtan geçirirler. Hamor'la oğlu Şekem'i de öldürürler. Arkasından Dina'yı Şekem'in evinden alıp çıkarlar. "Sonra Yakub'un bütün oğulları cesetleri soyup kenti yağmaladılar. Çünkü kızkardeşlerini kirletmişlerdi. Kentteki ve kırdaki davarları, sığırları, eşekleri ele geçirdiler. Bütün mallarını, çocuklarını, kadınlarını aldılar; evlerindeki her şeyi yağmaladılar."

18 *Yaratılış*, 33/20. (El-Elohe İsrail: Tanrı İsrail'in tanrısı).

Yakub, oğulları Şimon ve Levi'ye "Bu ülkede yaşayan Kenanlılarla Ferizlileri bana düşman ettiniz, başımı belaya soktunuz" dedi. "Sayıca azız. Eğer birleşir, bana saldırırlarsa, ailemle birlikte yok olurum." Şimon'la Levi "Kızkardeşimize bir fahişe gibi mi davranmalıydı?" diye karşılık verdiler.[19]

İsrail oğulları reislerini yakıp kavuran bu kıskançlık ateşi de neyin nesi? Sara'yla firavun ve Ebimalik, ayrıca Rebeka'yla Ebimalik ve diğer hikayeler unutuldu mu? Hayır, unutulmadı; yalnızca yeri geldiğinde İsrail oğullarının kullanması için rafa kaldırıldı. Bir yanda şerefi iki paralık olmuşluk, diğer yanda tuhaf bir namus zaferi. Önceki hikayelerde hem İbrahim'in, hem de İshak'ın rızasıyla bir evlilik olayı, şimdiyse Yakub ve oğullarının şerefinin iki paralık oluşu..

Burada İsraillilerin zihinlerine kazıyıp, birbirlerine miras bırakacakları bir ders var. Hamor ve Şekem olayında olduğu gibi fırsat elverdiğinde İsrailliler bir kavme zulmedebilir, zenginliklerini yağmalar ve kızkardeşlerine yapılanı sineye çekmedikleri için yapmacık erkekliklerini sergileyebilirler; yaptıklarını veya yaptıkları iddia edileni yaparlar. İbrahim'le İshak karılarıyla firavun ve Ebimalik arasından çekilirken, karılarının hanımları değil kızkardeşleri olduğunu söylerken bu erkeklik gururları neredeydi bilmiyoruz!

Aradan çok geçmeden bu defa da bizzat Yakub'un yatağında çok çirkin bir zina fiili gerçekleşti. Olayın kahramanları Yakub'un Lea'dan olma kızı Ruben ve ikinci hanımı Rahel'in hediye ettiği babasının cariyesi Bilha idi. Anlatıldığına göre İsrail o bölgede yaşarken Ruben babasının cariyesi Bilha'yla yattı. İsrail bunu duydu, fakat Bilha'nın Yakub'a Dan ve Neftali adlı iki çocuk doğurduğunu bilmesine rağmen bir şey yapmadı. Bu iki kardeş söz konusu olaydan etkilenmediği gibi, Ruben'in annelerine yaptıklarına da hiç kızmadılar.

Olayların seyrinden anladığımız kadarıyla yaptığı kötü işten dolayı büyük oğulluk hakkı Ruben'den alınıp Yusuf'a isnat edilmiştir. Yusuf'un oğulları Efrayim ve Manasse'nin diğer on bir amcaları gibi İsrail'in mirasından tam hisse hakları vardı. Esasen Ya-

19 *Yaratılış*, 34/30-31.

kub'un on iki oğlu olduğu için hisselerin on üç olması gerekirdi, ama Yakub'un Lea'dan olan üçüncü oğlu Levi ve oğulları İsrail'in mirasından mahrum edilmiş ve Levililerin nasibini Tanrı'dan almaları kararlaştırılmıştı. Bu yüzden Tanrı'nın emriyle kahinlik işi kıyamete kadar onlara verilmiş ve Mûsa ve Harun'dan itibaren İsrail oğullarının manevi liderleri onlar olmuştur.

Yaratılış kitabının naklettiği bir diğer olay ise Yakub'un Lea'dan olan dördüncü oğlu Yahuda ile ilgilidir. Yakub'un bu oğlunun özel bir yeri vardır. Çünkü Tevrat'ın kavline göre ilk İsrailli kral Davud onun soyundan gelmiş ve İsrail'in bütün torunlarını itaat altına almıştır.

Yaratılış kitabının 38. bölümünde Yahuda'nın kardeşlerinden ayrılarak ülke halkıyla komşu olduğu, kendisine Er, Onan ve Şela adında üç oğul doğuran Kenanlı bir kadınla evlendiği belirtilmektedir. Sonuncusu doğduğunda Yahuda Kezib'deydi.[20] Yahuda büyük oğlu Er'i muhtemelen Kenanlı bir kız olan Tamar'la evlendirdi. Bir süre sonra Er ölünce dul karısı Tamar'la kardeşi Onan evlendi. Çok geçmeden o da ölünce Yahuda kızı babasının evine gönderdi ve oğlu Şela evlenme çağına gelince onunla evlendireceği vaadinde bulundu.

Tamar kayınpederinin sözünü tutmak istemediğini anladı ve bir fahişe kıyafetiyle karşısına çıkarak onunla yattı. Tamar hamile kaldı ve Fares ve Zerah adında ikiz çocuk doğurdu. Bu hikaye yalnızca İsrail soyunun Kenanlı soyuyla karıştığına değil, aynı zamanda Yahuda'nın soyunun kendi geliniyle olan yasak bir ilişkiden türediğini gösteriyor. Nitekim Tamar'ın hamile olduğu anlaşılınca Yahuda onun yakılmasını istemiş, fakat kendisinden hamile kaldığını anlayınca fikrini değiştirmiştir.

Ortada garip bir durum var. Yahuda, Tamar'ı büyük oğluna alıyor. O ölünce ikinci oğluna alıyor. O da ölünce üçüncüsü büyüyünce onunla evlendireceği sözü veriyor. Sonra nedense fikrini değiştiriyor ve yüzünü peçeyle örtüp fahişe kılığına bürünen Tamar'la yatıyor. Bunun için de ona ücret olarak bir oğlak gönde-

20 Kezib veya Ekzib: Cireyn ile Adullam arasında güneyde bir kasaba. Aynı bölgede günümüzde Zib köyü olarak bilinen Akka'ya bağlı başka bir Ekzib daha bulunmaktadır.

receğini söylüyor, fakat oğlağı gönderinceye kadar mührünü, kaytanını ve asasını rehin bırakıyor. Acaba Yahuda gelini Tamar'ı başka bir alametinden değilse bile sesinden de mi tanımadı?

Hikaye binbir gece masallarını andırıyorsa da Yahuda'nın gelinini tanımamış olmasına inanmak zor. Tamar'ın ikiz doğurma hikayesi de daha önceki ikiz Yakub ve Esav'ın doğuş hikayesini andırıyor. Doğum yaparken ikizlerden biri elini dışarı çıkarıyor. Ebe çocuğun elini yakalayıp bileğine kırmızı bir iplik bağlıyor ve "bu önce doğdu" diyor. Fakat ne işse çocuk elini geri çekiyor ve o sırada kardeşi doğuyor. Ebe 'kendine böyle mi gedik açtın?' diyor ve bu yüzden çocuğa "Fares" adı veriliyor. Rivayete göre de kral Davud bu Fares'in soyundan gelmektedir. Olayların daha öncesine gider ve Mûsa'nın şeriatına dönersek, orada şu hükmü buluruz: "Zinadan doğan bir çocuk Rab'bin topluluğuna girmeyecek. Onun soyundan gelenler de onuncu kuşağa kadar Rab'bin topluluğuna girmeyecektir."[21]

Eğer onuncu kuşağa kadar ibaresinin üzerinde duracak olursak, Mûsa'nın şeriatının kral Süleyman'ı da Rab'bin cemaati arasından çıkardığı sonucuna ulaşırız. Çünkü Fares onuncu kuşaktan Süleyman'ın babasıdır. Ama biz Süleyman peygamberi Tevrat sifirlerinin bu karalamasından tenzih ederiz.

Yahuda ve Tamar hikayesinin ve Mûsa şeriatında bulduğumuz bu hükmün bizi götürdüğü böyle bir sonuca yapılacak tek itiraz, Mûsa şeriatının geriye dönük işletileceğinin belirtilmemesidir, fakat yapılacak bir kıyaslama bize ulaştığımız sonucu teyide imkan tanımaktadır.

Mûsa'nın şeriatında şöyle deniliyor: "Ammonlu ya da Moablı biri Rab'bin topluluğuna girmeyecek. Onların soyundan gelenler de onuncu kuşağa dek asla Rab'bin topluluğuna girmeyecek. Mısır'dan çıktığınızda yolda sizi ekmek ve suyla karşılamadılar."[22]

Halbuki burada geriye dönük bir uygulama söz konusu. Çünkü İsraillileri karşılamadılar diye Ammonlu ve Moablıların Tanrı'nın topluluğuna alınmayacağı belirtiliyor. Belgeler bu kötü muamelenin şeriatın konuluşundan önce yapıldığını gösteriyor ki,

21 *Yasanın Tekrarı*, 23/2.

22 *Yasanın Tekrarı*, 23/3.

bu da Mûsa şeriatının bir kanun konulmadan önce işlenilen bir suçun geriye dönük olarak cezalandırılması şeklinde uygulandığına işaret etmektedir.

Buna göre peygamberlerden herhangi biri de Tanrı'nın topluluğuna girmesi yasaklanan gayr-ı meşru evlatlar zümresine dahil edilmektedir.

Davud'un üçüncü kuşaktan dedesi olan Boaz'ın anası olarak adı geçen Rahab – ki adı Yeşu kitabında zaniye Rahab şeklinde zikredilmektedir, - Eriha sakinleri olan Kenanlı bir cariyedir. Rivayete göre evinde İsrailli casusları gizlemiş ve onların Eriha kralının askerlerinin elinden kurtulmasına yardımcı olmuştur. Yine rivayete göre Nun oğlu Yeşu bu yardımından dolayı onu ödüllendirerek evlenmiş. Bu evlilikten şu sekiz peygamberi doğuran kızlar dünyaya gelmiştir: Ermiya, Halkiya, Haasiya, Hanameel, Şalom, Baruh, Hazkiyal ve Huldab adında bir kadın peygamber. Matta İncili'nde belirtildiğine göre Selmon'dan olma Boaz'ı doğuran da bu Rahab'dır. Selmon'un Rahab'la Yeşu'nun ölümünden sonra evlenip evlenmediği meselesine girerek konumuzdan uzaklaşmak istemiyoruz. Belki daha sonraki araştırmalar bu Rahab'ın başına gelen olaylara ulaştıracak ve hakkında bildiğimizden daha fazlasını öğreneceğiz. Fakat daha önce adı geçen Rahut, Mûsa şeriatının Tanrı'nın topluluğuna girmesini yasakladığı Moablı bir kadındır ve dul bir kadın olarak Boaz'la evlenerek doğrudan Davud'un dedesi olan Obed'i doğurmuştur..

Bu arada dostumuz Yakub'dan epey uzaklaştık ve onun hilekârlıklarının, dalaverelerinin hikayelerini özledik.

Yakub'un oğullarını yapacaklarını yaptıktan sonra Tanrı Yakub'a bulunduğu yerden kaçmasını emreder. "Yakub ailesine ve yanındakilere, 'Yabancı ilahlarınızı atın' dedi. 'Kendinizi arındırıp giysilerinizi değiştirin. Beytel'e gidelim. Sıkıntı çektiğim günlerde yakarışımı duyan, gittiğim her yerde benimle birlikte olan Tanrı'ya orada bir sunak yapacağım.' Böylece herkes yabancı ilahlarını, kulaklarındaki küpeleri Yakub'a verdi. Yakub bunları Şekem yakınlarında bir yabanıl fıstık ağacının altına gömdü."[23]

23 *Yaratılış*, 35/2-4.

Tevrat'ı yazanların Yakub'a yakıştırdıkları bunca rezillik yetmedi de bir de Tanrı'ya şirk koşma ayıbını yakıştırmaları biraz tuhaf değil mi? Anladığımız kadarıyla o ve ailesi Feddan-ı Aram'daki dayısı Laban'ın yanına giderken yabancı tanrılara tapıyor ve Allah'ın hukukunu gözeteceğini belirterek şöyle diyor: "Sonra bir adak adayarak şöyle dedi: 'Eğer Tanrı benimle olur, gittiğim yolda beni korur, bana yiyecek, giyecek sağlarsa, babamın evine esinlik içinde dönersem, Rab benim Tanrım olacak. Anıt olarak diktiğim bu taş Tanrı'nın evi olacak. Bana vereceğin her şeyin onda birini sana vereceğim."[24]

Tanrıyla yapılan anlaşma nerde, bu adak ve verilenlerin onda birinin Tanrı'ya iadesi sözü nerde? Herhalde Tevrat'ı yazanlar Yakub'un Tanrı'yla tutuştuğu güreşten sonra ikisi arasındaki sınırı ona unutturmuş ve artık sözleşme, adak ve öşürlere ihtiyacı kalmadığı kanaatine varmışlar.

Sanırım Tevrat yazarları vaat edilen topraklarla ilgili sözlerin arasının açıldığını düşünerek, Yakub'un İsrail lakabını unuttuğunu, bunu tekrar hatırlatmak gerektiği düşüncesiyle, Tanrı'nın vaktiyle İbrahim ve İshak'a verdiği toprakları bu defa Yakub'a verdiğini, onun da Feddan-ı Aram'da Harran'a giderken oraya bir taş dikerek Beytel adını taktığını belirtmişler. Herhalde Tanrı Yakub ve oğullarının Şekem'de yaptıklarını, sonra yabancı ilahları kaldırıp atmalarını ödüllendirmek için böyle yapmıştır.

Yakub 147 yaşında öldü. Ölmeden önce ataları İbrahim, Sara, İshak ve Rebeka'nın yanına, Hattili Efron'un tarlasındaki mağaraya defnedilmesini vasiyet etti. İncil'deki bir kayda göre ise Yakub Şekem'e defnedildi. Çünkü Mısır'a gitmiş, orada vefat etmiş ve cenazesi Şekem'e nakledilmiştir.

Yaratılış kitabında anlatıldığına göre Şekem Yakub tarafından Hamur'dan satın alınmış, Yakub oraya putlarını gömmüş, olaydan sonra bir daha adı geçmeyen kızı Dina'nın başına gelenlerden dolayı alınan intikamdan sonra karılarını bu toprakların dışına çıkarmıştır ve İbrahim'in satın aldığı mağarada da buradadır.

Yakub veya İsrail, İsrail oğullarının ilk ata olarak kabul ettikleri kişilerin üçüncüsüdür. Diğer ikisi İbrahim ve İshak'dır. Belki

24 *Yaratılış*, 28/20-22.

de Yakub onlar nezdinde gerçek İsrailli olmak isteyen kişi için ideal örnektir. Yaratılış kitabını yazanların biyografisiyle ilgili rivayette inandırıcı bir açıklama bulamadığımız saygıdeğerlik sıfatları yamadıkları bir kişidir o: "Rab 'sizi sevdim' diyor. Oysa siz 'bizi nasıl sevdin?' diye soruyorsunuz. Rab, 'Esav Yakub'un ağabeyi değil mi?' diye karşılık veriyor, 'Ben Yakub'u sevdim. Esav'dan ise nefret ettim. Dağlarını viraneye çevirdim. Yurdunu kır çakallarına verdim."[25]

Yaratılış kitabı bize Tanrı'nın Yakub'u sevip, Esav'dan niçin nefret ettiğini gösterebilir mi?

Tanrı iftiraya uğramış bir mazlumu bırakıp, müfteri bir zalimi sevebilir mi?

Yakub ki, daha anasının karnındayken ilk oğul olma hakkını kazanmak için Esav'dan önce çıkmaya çalışmış, fakat bunu başaramayınca daha sonra bir kâse çorba karşılığında söz konusu hakkı hileyle ele geçirmiş, bunun için annesini babasını aldatmış, kardeşini boş ellerle evden uzaklaştırmıştır. Esav ise öfkeyle onu öldüreceğini söylemiş fakat yapmamış, aksine o Harran'dan dönerken sevgi ve muhabbetle karşılamış, bir arada yaşamak amacıyla yeni bir sayfa açmak istediğini belirtmiş, ama Yakub egoist duygularına mağlup olarak uzatılan eli geri çevirmiştir.

Bu sıfatları yüzünden mi Tanrı'nın Yakub'u sevip Esav'dan nefret ettiğini söylüyorlar? Kötülük, hilekârlık, korkaklık, ikiyüzlülük, bolluk zamanında Tanrı'yı unutup, ancak başı zorda kalınca hatırlamak aşağılık sıfatlar değil midir?

Malaki kitabına göre Tanrı Edomlu olduğu için Esav'a gazaplanmıştır: "Edomlular 'Biz ezildik, ama yıkıntıları yeniden kuracağız' deseler de, her şeye egemen Rab şu karşılığı verecek: 'Onlar kurabilirler, ama ben yıkacağım!'"[26]

Acaba İsraillilerin Tanrısı durup dururken yakıp yıkmayı seviyor muydu yoksa yakıp yıkmak işlenen bir suçtan dolayı mıydı?

Yaratılış kitabı ve Tevrat'da yer alan diğer kitaplar bize Tanrı'nın Esav'a iman etmesini, buna rağmen onun isyan ettiğini be-

25 *Malaki*, 1/2.

26 *Malaki*, 1/4.

lirtmiyor. İsrail oğullarının diğer halklara reva gördükleri tarumar da bunların emredilmelerine rağmen Tanrı'ya isyan etmelerinden dolayı değil. Aksine İsraillilerin Tanrısı yalnızca onlara özgüdür ve başkaları ona tapamaz. Gerçekte ise bu kuralı bozup başka tanrılara tapanlar kendileridir.

Bu büyük günahı işleyenlerin başında Yakub geliyordu, ama Tevrat yazarlarına göre o, yani İsrail 'büyük oğul'du. Esasen onlar bu sıfatla sadece Yakub'u değil, onun soyundan gelenlerin tamamını kastediyorlar ki, haksız yere sözü döndürüp dolaştırıp kendilerine getiriyorlar.

Tevrat'ın Yakub'u eğer saygıdeğer bir neslin atası olmuş olsaydı, yakınlarına sevgi, muhabbet ve mertlik dolu davranışlar sergilerdi. Halbuki Tevrat'a göre Yakub babasına, anasına, dayısına yalan söyleyen, onları aldatan, kardeşine kin besleyen ve Tanrı'sına şirk koşan biridir.

Hatta Yakub kendi oğullarına karşı sergilediği davranışlarında dahi insaflı değildir. Çünkü Tevrat'a göre Yakub oğlu Yusuf'u diğer kardeşlerinden daha çok seviyordu. Eğer bu sevgi Yusuf'un dürüstlüğüne, iyi kalpliliğine ve mertliğine bağlanmış olsaydı, elbette böyle bir şey hoş karşılanır, onun kazandibi olması dolayısıyla bir sevgiyi hak ettiği söylenebilirdi.

Ama acaba Yakub ve diğer İsrail oğulları ecdadının böyle aşağılık sıfatlarla tasvir edilmesinin sırrı nedir? Acaba bu güvenilir bir tarihçiliğin sergilemesi mi? Daha önce de belirttiğimiz ve bundan sonra da göstereceğimiz gibi hakikatlerin bu şekilde çarpıtılması, Tevrat yazarlarının tarihi saptırma, temiz önderlerin hayat hikayelerini bulanıklaştırma gayretinden başka bir şey değil.

Tevrat kitaplarını yazanlar Tanrı'nın Mûsa'yla birlikte isminin Yahve'yle iyi bir şöhrete kavuştuğu, tanrılar tanrısı olduğu ve kendisine tapınmak için sadece İsrail oğullarını seçtiği şeklindeki bir fikr-i sabiteden yola çıkmışlardır. İnsanoğlu hata etmekten salim olmadığı için kendi ata ve önderlerini ilk günahkâr kişiler olarak nitelemiş ve onların torunlarının günaha batmış olsalar bile babalarını taklit etmekten dolayı masum olduklarını vurgulamak istemişlerdir... Doğru; Yahve İsrail oğullarına işledikleri suçlardan dolayı kızabilir, ama eğer onlar pişmanlıklarını belirtir-

lerse Tanrıları hemen onları affeder ve şefkatli kolları arasına alır. İşte Tevrat yazarları bu noktadan hareketle peygamberlere olur olmadık suçlar isnat etmişler, Tanrı'yı yanılabilir, yaptıklarından dolayı pişmanlık duyan, yiyip içen, keyfi davranışlar sergileyen bir kişiliğe dönüştürmüşlerdir. Kendilerine göre Tanrı daima onları sever ve ne hata işlerlerse işlesinler, affeder, bağrına basar. Dolayısıyla İsrail oğullarıyla diğer insanlar arasında bir tercih farkı vardır ve bu tercih onlara İsa'nın zuhuruyla birlikte diğer insanlara karşı kin ve intikam duygularıyla davranmalarına zemin hazırlamıştır.

VI
YUSUF

Yakub/İsrail'in diğer oğulları için geçerli olmayan sebeplerden dolayı Yusuf olayını özel bir bölümde ele almayı uygun gördük.

Yusuf, Yakub'un büyük oğlu değil, yalnızca sevgilisi Rahel'den doğan büyük oğluydu, ama İsrail oğullarının Mısır'a muhaceret hikayesinin kahramanıdır. Mısır'da firavundan sonra iktidardaki en güçlü ikinci adamdı ve İsrail oğulları tarihinde hiçbir yerde ve zamanda Davud ve Süleyman'ın bile erişemediği önemli bir mevkiye yükselmişti. Çünkü Davud ve Süleyman dahi bu geniş coğrafyada onun ulaştığı yüceliğe ulaşamamıştı. Yusuf'un firavuna vezirlik yaptığı dönem, yönetimin Heksosların eline geçtiği dönemdi.

Yaratılış kitabına göre Yakub Mısır'a muhaceret ettiği sırada yüz otuz yaşındaydı. Güvenilir kaynaklara binaen İbrahim'in doğum tarihi M. Ö. 1996 olduğuna göre, Yakub ve oğullarının Mısır'a M. Ö. 1706'da göç etmiş olmaları gerekir ve bu tarihler ittifaken kabul edilen tarihi olaylarla itiraza mahal bırakacak şekilde ters düşmediğine göre, hiç tereddütsüz nirengi noktası olarak alınabilir.

Daha önce M. Ö. Yirminci yüzyılın bitiminden önce Heksosların sessizce Mısır'a doğru ilerlediklerini ve XVIII-XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren Mısır'da iktidarı ele geçirdiklerini, bu tarihlerde İsrail oğullarının Yusuf'un daveti ve firavunun onayı üzerine -Tevrat'a göre, - Mısır'a göç ettiklerini belirtmiştik.

Bilindiği gibi Heksoslar geldikleri topraklardan sökülüp atılmamışlar ve Mısır'a doğru ilerlerken yol üzerindeki topraklara

saçılmışlardı. Heksosların Mısır'da iktidarı ele geçirdikten sonra hakimiyet altına aldıkları toprakların mesahası konusunda bir fikir yürütmek zor. Çünkü o dönemde Mısır Kenan eli dediğimiz güney bölgeleri başta olmak üzere Suriye topraklarını içine alıyordu. Dolayısıyla - kesin olmamakla birlikte, - firavun ve veziri Yusuf'un hakimiyet alanı İsraillilerin Mısır'a muhacereti esnasında Kenan elini de kapsıyordu. İsrailliler, ancak belli bir dil grubu oluşturmayan veya milli bağlarla birbirine bağlanmamış topluluklardan oluşan yabancı istilacı Heksosların Mısır'ı tamamen hakimiyet altına aldıklarından emin olduktan sonra buraya intikal etmişlerdir. Bu durum, daha önce belirttiğimiz gibi, Heksosların bir kolunu oluşturan Habirularla İbranilerin aynı insanlar oldukları düşüncesini güçlendirmektedir. Bu, özellikle Mısır'a Abram veya İbrahim önderliğindeki ilk muhaceret için geçerlidir.

Yusuf satıldı mı?

Yusuf'un Mısır'a nasıl vardığı konusunda Yaratılış kitabında iki rivayet kaydedilmektedir.

Anlatıldığına göre Yakub Yusuf'u diğer oğullarından daha fazla seviyordu; çünkü Yusuf kazandibiydi. O yüzden ona renkli bir gömlek hazırlamıştı. Kardeşleri babalarının onu diğerlerinden daha fazla sevdiğini anlayınca, kıskançlıklarından onunla selamı sabahı kestiler.[1]

Yusuf'un kazandibi olduğu şeklindeki rivayet, onun küçük kardeşi Benyamin'in en son evlat olduğu rivayetiyle örtüşmemektedir. Çünkü eğer Yakub oğullarından birini daha çok sevecekse, doğumu sırasında annesi vefat eden, bu yüzden dünyaya geldiği andan itibaren ana kucağına hasret kalan Benyamin bu sevgiye daha çok layıktı.

Yaratılış kitabı, Yusuf'un kardeşlerinin ona kin beslemelerinin sebebi olarak, sözü edilen bölümde Yusuf'un gördüğü bir rüyayı kardeşlerine anlatması olayını göstermektedir: "'Dinleyin, bir düş daha gördüm. 'Güneş, ay ve on bir yıldız önümde eğildiler' dedi.

1 *Yaratılış*, 27/3-4.

Yusuf babasıyla kardeşlerine bu düşü anlatınca, babası onu azarladı: 'Ne biçim düş bu?' dedi. 'Ben, annen, kardeşlerin gelip önünde yere mi eğileceğiz yani?' Kardeşleri Yusuf'u kıskanıyordu, ama bu olay babasının aklına takıldı."[2]

Yusuf'un rüyasının yorumu ne olursa olsun, demek istediği şey onun büyük bir adam olacağı idi.

Kardeşleri onun hakkında kötü şeyler düşünmeye başladılar. Kimileri öldürülmesini teklif etti, ama bazıları buna itirazda bulundu ve itiraz edenlerin başında da Ruben geliyordu. Bazen Yahuda da itirazda bulunuyordu. Değişik rivayetlere göre Yusuf'un kardeşleri Doğu Ürdün'de Gilat'dan Mısır'a giden İsmail oğullarına ait bir kervan gördüler ve kardeşlerini İsmailîlere* satmayı düşündüler. Fakat burada da J ve E nüshaları arasında bir anlaşmazlık söz konusu. Çünkü E rivayetine göre Yusuf köle tabakasına mensup olmamalıydı. Yani kardeşleri doğrudan onu satmamalıydı. Bu yüzden E rivayeti Yusuf'u Midyanlı tacirlere bir kuyuda buldurtur ve onu İsmaililere yirmi gümüş dirheme sattırır. Kısacası E nüshası Yusuf'u köle tabakasına mensup olmaktan kurtarma gayreti içindedir. Kardeşleri de onu doğrudan İsmaililere satmamışlar ve kaderiyle baş başa bırakmışlardır. Bu durumda onu kuyuda bulan ve İsmailîlere satanlar Midyanilerdir ki, tam bir hırsızlık suçu işlemişlerdir.

Böylece Yusuf köle tabakasına mensup olmaktan kurtarıldı.

Yusuf'un anlattığına göre kendisi sakaların reisine "Ben Kenan elinden çalındım" diyerek firavuna kendisini zindandan serbest bırakmasını hatırlatması ricasında bulunmuş. Bu ibare E nüshasının ilave ettiği bir varyasyon olabilir, ama o, alışıldığı şekilde Kenan eli sözcüğünü kullanıyor ve Yusuf'un geride bıraktığı İbranîlerin sayısının azalması söz konusu olduğunda bu ibareyi zikrediyor. Yaratılış kitabının rivayetine göre Yusuf'un geride bıraktıklarının sayısı yetmiş beş kişiden fazla değil ve bu kadarcık insana istinaden Kenan elini İbranî yurdu olarak gösteriyor. Bu ibare İbranî sözcüğünün yalnızca İsrail oğullarını değil, onlarla

2 *Yaratılış*, 37/10-11.

* Alamut İsmailîleriyle karıştırmamak gerekir. Burada İsmail soyundan gelenler kastedilmektedir.

birlikte Esav'ın oğulları Edomîler ve Yaratılış kitabının Kenan eline gitmek için amcası İbrahim'le birlikte Fırat'ı geçen Lut'a nisbet ettiği Moablılar ve Ammonlular yahut muğlak anlamıyla Habiruları da kastetmiş olabilir.

Göründüğü kadarıyla doğrudan satış olayı ve Yusuf'un köle tabakası içinde gösterilmesi, genel anlamda Tevrat kitaplarını yazanlar nezdinde oldukça akla yakın bir hususstu. Yaratılış kitabını birkaç sayfa daha çevirdiğimizde Yusuf'un kendi dilinden bizzat kardeşleri tarafından Midyanilere satıldığını teyit eden ifadeler buluyoruz: "'Ben Mısır'a sattığınız kardeşiniz Yusuf'um' dedi. 'Üzülmeyin, çünkü beni buraya siz sattınız.'"[3]

Yusuf, firavunun yakın adamlarının başkanına çalındığını, kardeşlerine ise onlar tarafından Mısır'a satıldığını söylüyor..

Ben elimden geldiğince bu araştırmada kişişel kanaatimi yansıtmamaya çalışıyorum, o yüzden de Yusuf'un kardeşlerinin Allah'ın adına yemin ederek onu tacirlere satmış olmaları ihtimalini uzak görüyorum. "Bir kafile geldi. Sucularını gönderdiler. O kovasını kuyuya daldırdı. Sonra 'Müjde! Bu bir çocuk' dedi.." Bu ifade kardeşlerinin Yusuf'u tacirlere sattığı şeklindeki iftiranın asılsız olduğunu, tacirlerin onu kuyudan çıkarıp kayıp bir mal bulmuş olmaktan sevinerek Mısır'a sattıklarını açıkta ortaya koymaktadır.

Yusuf'un satılış hikayesindeki tenakuzlardan biri de Yaratılış kitabında Ruben'in kuyuya geri dönüp onu bulamadığını naklet-mesidir. "Ruben, Yusuf'u orada bulamayınca üzüntüden giysilerini yırttı. Kardeşlerinin yanına gidip 'Çocuk orada yok' dedi. 'Ne yapacağım ben şimdi?'"

Babasının cariyesine tecavüz eden, Yusuf'un itilip kakılması konusunda kardeşlerine suç ortaklığı yapan, onlara onu kuyuya atmalarını söyleyen Ruben nerde, sonra güya onu onların elinden kurtarıp babasına geri götürmek isteyen Ruben nerde? Bir ağabeyin ölüm tehlikesiyle burun buruna gelmiş küçük kardeşine davranışı böyle mi olur? Önce ortadan kayboluyor, sonra iş işten geçince ortaya çıkıp üstünü başını parçalıyor ve 'ben şimdi ne yapacağım?' diyor..

3 *Yaratılış*, 45/4-5.

Bu acı ve tenakuz konusundaki tek rivayet, E nüshasının Midyanileri Yusuf'u kuyudan çalmakla suçlayan rivayetidir. Yani E nüshasına göre kardeşleri Yusuf'u kuyuya atıp çekip gittiler, sonra Midyaniler gelip, onu bularak İsmailîlere sattılar ki, Ruben'in üstünü başını parçalaması da bunun delilidir.

E nüshası Ruben'i tamamen masum göstermekte, onun Yusuf'un kuyuya atılması olayında kardeşlerine yardım etmediğini belirtmekte ve çocuğu ortadan kurtarma konusunda samimi olduğunu ileri sürmektedir.

J nüshası ise Yusuf'a şefkatli davranan, kardeşlerine onu öldürmelerini yasaklayan, aksine İsmailîlere satmaları tavsiyesinde bulunan kişi olarak Yahuda'yı gösterir. Kudüs'de hüküm süren, Davud, Süleyman ve daha sonraki kralları çıkaran sülalenin kurucusunun da bu Yahuda olduğunu kaydetmeliyiz. Samaria'nın düşüşünden sonra da Lekan'ın Yahuda soyundan gelen kralların gölgesinde yaşadığını, dolayısıyla Yahuda'yı övmesinde, en azından kardeşlerine Yusuf'u öldürmeyip İsmailîlere satmaları tavsiyesinde bulunduğunu belirtmesinin normal olduğunu belirtmek gerekir.

Fakat Yusuf daha sonra İsrail oğullarını kurtarma görevini yerine getirmek için birkaç kuruşa satılan bir köle olmalıdır. Böyle bir varyant öldürülmesinden veya kuyuya atılıp kaderine terk edilmesinden daha iyidir.

Yusuf'un Mısır'da başından geçenleri burada anlatmamıza gerek yok. Şüphesiz o nefsine ve arzularına karşı büyük bir mücadele vermiş, Heksoslardan bir kral zamanında ülkede yönetimin başına geçmiş ve Yaratılış kitabının tam tasvir edemediği ideal ahlak davranışları sergileyerek en büyük mertebeye ulaşmıştır. Buna rağmen Yaratılış kitabı daha önce İbrahim, İshak ve Yakub'a yakıştırdığı kötü amelleri Yusuf'a da yakıştırmıştır.

Burada Mısır'dayken Yusuf'un yanına varan kişilerin kimliği konusunda tartışmayacağız. Onların tamamı İsrail oğullarından mıydı, yoksa bir kısmı mı onlardandı, tarih İsrail oğullarından bir gurubun Mısır'a muhaceret edip Goşen bölgesine yerleştiklerini inkar etmediğine göre, bu konuyu burada ele almamız amacımızı etkilemez. Bunların yalnızca Rahel'in göç eden oğulları olması da bir şey değiştirmez. Yaratılış kitabına göre Yusuf'un kardeşlerine ilk öğüdü sözünden çıkmamaları olmuştur.

Getto'nun kökeni

Yusuf, kardeşlerine firavunun kendilerine ne iş yaptıklarını sorması halinde 'koyun çobanı' olduklarını söylemelerini, böylece onları Mısırlılardan ayırarak ayrı bir yerde yaşamalarını sağlayacağını öğütlüyor. Çünkü Mısırlılar koyun çobanlarından iğrenirlerdi.[4]

Kısa bir süre soluklanarak Yaratılış kitabının Yusuf'un ağzından söylemek istediği konu üzerinde birazcık duralım. Yaratılış kitabı burada Yahudi probleminin oluşmasında ve asırlar boyunca gelişmesinde gerçekten çok tehlikeli bir rol oynayan Yahudi gettosunun ilk çekirdeğini atmaktadır. Yaratılış kitabı Yusuf'un ağzından İsrail oğullarına diğer insanlardan ayrılmaları tavsiyesinde bulunmaktadır. Aslında onlar isterlerse Mısırlılarla birlikte yaşamak için bu ülkeye gelmişlerdi. Firavun dahi Yusuf'a "Mısır ülkesi senin sayılır. Onları ülkenin en iyi yerine yerleştir" der.[5] Fakat onlar daha önce Nil deltasının doğusundaki Goşen'de herkesten ayrı bir yere yerleşme konusunda kendi aralarında yine kendi istekleriyle anlaşmışlardı. Kısacası kimse onları tecrit etmemiş, aksine tecrit edilmeyi bizzat kendileri istemişlerdir.

İbrani Vezir

Yaratılış kitabı kıtlık yıllarında Mısır'ı etkisi altına alan açlıkla mücadele konusunda vezir Yusuf'un uyguladığı bir sistemden söz etmektedir. Bu, ibret alınacak, dersler çıkarılacak zengin bir rivayettir.

Kıtlık öncesi yıllarda Yusuf gıda maddelerini toplayarak, "denizin kum taneleri kadar çok miktarda buğday stok etti; öyle ki ölçmekten vazgeçti, çünkü buğday ölçülemeyecek kadar çoktu"; sonra "Yusuf babasına, kardeşlerine ve ailesindeki herkese evlatların sayısına göre bedava yiyecek temin etti."

Tevrat'ın Yusuf'unun babası ve kardeşlerine devletin kesesinden bedava buğday verdiği anlaşılıyor. Halbuki aynı buğdayı Mısırlılara parayla satıyordu.

4 *Yaratılış*, 46/33-34.

5 *Yaratılış*, 47/6.

"Yusuf sattığı buğdaya karşılık Mısır ve Kenan'daki bütün paraları toplayıp firavunun sarayına götürdü. Mısır ve Kenan'da para tükenince Mısırlılar Yusuf'a gelerek, 'Bize yiyecek ver' dediler. 'Gözünün önünde ölelim mi? Paramız bitti'. Yusuf 'Paranız bittiyse, davarlarınızı getirin' dedi. 'Onlara karşılık size yiyecek vereyim'. Böylece davarlarını Yusuf'a getirdiler. Yusuf atlara, davar ve sığır sürülerine, eşeklere karşılık onlara yiyecek verdi. Bir yıl boyunca hayvanlarına karşılık onlara yiyecek sağladı.

"O yıl geçince ikinci yıl yine geldiler. Yusuf'a 'Efendim, gerçeği senden saklayacak değiliz' dediler, 'Paramız tükendi, davarlarımızı da sana verdik. Canımızdan ve toprağımızdan başka verecek bir şeyimiz kalmadı. Gözünün önünde ölelim mi? Toprağımız çöle mi dönsün? Canımıza ve toprağımıza karşılık bize yiyecek sat. Toprağımızla birlikte firavunun kölesi olalım. Bize tohum ver ki ölmeyelim, yaşayalım; toprak da çöle dönmesin.'

"Böylece Yusuf Mısır'daki bütün toprakları firavun için satın aldı. Mısırlıların hepsi tarlalarını sattılar, çünkü kıtlık onları buna zorluyordu. Toprakların tümü firavunun oldu. Yusuf Mısır'ın bir ucundan öbür ucuna kadar bütün halkı köleleştirdi. Yalnız kâhinlerin toprağını satın almadı. Çünkü onlar firavundan aylık alıyor, firavunun bağladığı aylıkla geçiniyorlardı. Bu yüzden topraklarını satmadılar.

"Yusuf halka, 'Sizi de toprağınızı da firavun için satın aldım' dedi. 'İşte size tohum, toprağı ekin. Ürün devşirdiğinizde beşte birini firavuna vereceksiniz. Beşte dördünü ise tohumluk olarak kullanacak ve ailelerinizle, çocuklarınızla yiyeceksiniz.'

"'Canımızı kurtardın' diye karşılık verdiler, 'Efendimizin gözünde lütuf bulalım. Firavunun kölesi oluruz.'

"Yusuf ürünün beşte birinin firavuna verilmesini Mısır'da toprak yasası yaptı. Bu yasa bugün de yürürlüktedir. Yalnız kâhinlerin toprağı firavuna verilmedi.

"İsrail Mısır'a Goşen bölgesine yerleşti. Orada mülk sahibi oldular, çoğalıp arttılar."[6]

Mahsustan tamamını naklettiğimiz bu metin, -Tevrat'ın istediği gibi,- Yusuf'un uzun yıllar devam eden kıtlık sırasında fırsatçılık yaparak merkezi bir karaborsa yarattığını ve muhacir Heksos kralı için Mısırlıları köle yapmayı amaçladığını göstermektedir.

6 *Yaratılış*, 47/14-27.

Yine metinden Mısırlıların karınlarını doyuracak ekmek için önce paralarını, sürülerini, ardından topraklarını ve kişisel hürriyetlerini verdikleri bir sırada, İsrail oğullarının Goşen bölgesinde refah içinde yaşadıkları, mülk edinip, çoğaldıklarını anlıyoruz. Tüm bunlar Yaratılış kitabının Heksos kralının lutfederek köleliğe kabul etmesinden mutlu olduklarını belirttiği Mısırlıların hesabına yapılmıştır.

Fakat gerçek bunun tam aksini söylüyor. Çünkü Mısırlılar silkinip kendilerine gelmiş, Heksosları ve İsrail oğullarını halkı köleleştirip varını yoğunu elinden alarak refah içinde yaşamalarına izin vermemiş ve güneyde iyi kalpli kumandanların liderliğinde örgütlenerek ayaklanmışlardır.

Ülkeyi zorbaların elinden kurtarmak için başlatılan ve 150 yıl süren bu mücadeleye I. Ahmes omuzlamış, Heksosları mağlup ederek, Filistin sınırlarına kadar sürmüş ve yeni imparatorluk adıyla bilinen üçüncü imparatorluk döneminde muhteşem bir medeniyetin temelini atmıştır.

Atı Mısır'a Heksoslar getirmişler ve Mısırlılar onlardan o dönemin en modern savaş tekniklerini ve büyük ordular donatma usullerini öğrenmişlerdir.

İlk baskı

İsrail oğullarının daha sonra baskı, istibdat ve kötü muameleye maruz kalması şaşılacak bir şey değil. İsrail oğulları zorba Heksos istilacıların hemen akabinde Mısır'a gelmişlerdi. Yaratılış kitabının apaçık belirttiği gibi içeride dostları ve yardımcıları vardı.

Çıkış kitabında bu konuya işaretle şöyle deniliyor:

"Sonra Yusuf hakkında bilgisi olmayan yeni bir kral Mısır'da tahta çıktı. Halkına, 'Bakın, İsrailliler sayıca bizden daha çok' dedi. 'Gelin, onlara karşı aklımızı kullanalım, yoksa daha da çoğalırlar, bir savaş çıkarsa düşmanlarımıza katılıp bize karşı savaşır, ülkeyi terk ederler.

"Böylece Mısırlılar İsraillilerin başına onları ağır işlere koşacak angaryacılar atadılar. İsrailliler firavun için Pitom ve Romses adında ambarlı kentler yaptılar. Ama Mısırlılar baskı yaptıkça İsrailliler daha da çoğalarak bölgeye yayıldılar. Mısırlılar korkuya

kapılarak, İsraillileri amansızca çalıştırdılar. Her türlü tarla işi, harç ve kerpiç yapımı gibi ağır işlerle yaşamı onlara zehir ettiler. Bütün işlerinde onları amansızca kullandılar."[7]

Mısırlıların Heksoslar ve İsrailli yandaşlarının elinden çektikleri azabı, dûçar kaldıkları aşağılanmayı unutmaları kolay değildi. Ayrıca İbraniler saldırganla işbirliği yapmakla suçlanmaktaydılar. Yeni gelmiş biri Mısır'a düşmanlık sergiliyordu.

Hollanda'daki bir müzede saklanan 19. sülale krallarından III. Ramses döneminde yani M. Ö. 13. Yüzyılda yazılmış iki papirus yaprağında şunlar yazılıdır:

1) Kuwer adlı katibin Beknetfah adlı başkana yazdığı mektupta şöyle deniliyor: Askerlere ve adalet sever kral Ramses Maryanan'ın evi için taş taşıyan ve polis müdürü Aynman'ın sorumluluğunda bulunan (ağabeyrulara) da erzaklarını ver şeklindeki buyruğunu yerine getirdiğim efendim için onu hoşnut etti. Ben de onların iaşelerini temin ettim...[8]

2) İkinci mektup da mana ve muhteva açısından birincisinden pek farklı değil. İkincisinde sadece Ramses Meriman'ın Manaf'ın güneyinde yapımını emrettiği güneş tapınağına taş götüren Abirulardan söz edilmektedir.[9]

Yukarıdan beri anlatılanlardan İsrail oğullarının Mısır'daki varlığının Yusuf'un kendilerine hazırladığı refah ve istikrara bağlı olduğu görülmektedir. Tevrat'da birçok yerde Yusuf'un İsrail oğullarının kendilerini bağladıkları Yakub'un mertebesine yükseltilmektedir. Nitekim Mezmurlar'da şöyle deniliyor: "Güçlü bileğinle kendi halkını, Yakub ve Yusuf oğullarını kurtardın. Sela"[10]; "Kulak ver ey İsrail'in çobanı, ey Yusuf'u bir sürü gibi güden."[11] Bu metinler ve benzerleri bazı tarihçiler tarafından Rahel'in oğullarının Mısır'da uzun yıllar boyunca tecrit halinde yaşadıklarını ve ülkeden Musa önderliğinde çıkarken de yalnız oldukları konusunda güçlü delil olarak kabul edilmektedir.

---

7 *Çıkış*, 1/8-14.

8 Abiru ve Habiru kelimeleri arasında büyük bir benzerlik görülüyor.

9 Azeb: 4.

10 *Mezmurlar*, 77/15.

11 *Mezmurlar*, 80/1.

VII
MÛSA

Firavun, İbranîler arasında dünyaya gelen tüm erkek çocukların öldürülmesini emretmişti. Mûsa, İsrail oğullarından Levililerden[1] bir anne babanın çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Çocuğun anne babası endişeye kapılarak onu bir sepetin içine koyup nehre bıraktılar. Hikayenin bundan sonrası özellikle din kitapları olmak üzere pek çok kaynakta mevcuttur.

Firavunun kızının evlatlık edindiği çocuk büyüyünce ona Mûsa adını koydular. Böylece Mûsa firavunun sarayında gençlik çağına ulaşarak sarayda terbiye gördü.

Mûsa bir Mısırlıyı öldürdüğü için ülkeden kaçarak Medyen'e sığındı. Burada şehrin Tevrat'da adı Yisron olarak geçen Arap kahini ona kucak açtı. Mûsa on'un kızı Saffora ile evlendi ve ondan Gerşom adını verdikleri bir oğlu dünyaya geldi.

Çıkış kitabına göre Tanrı Mûsa'ya göründü ve aralarında İsrail oğullarıyla dedeleri İbrahim, İshak ve Yakub'un yapageldikleri Allah'a tapınma bağının kesildiği konusunda bir konuşma geçti. "Ve Mûsa Allah'a dedi: İşte, ben İsrail oğullarına geldiğim zaman, onlara atalarımızın Allah'ı beni size gönderdi dersem ve onlar bana, onun ismi nedir derlerse, onlara ne diyeyim? Ve Allah Mûsa'ya dedi: Ben Ehye'yim.* İsrail oğullarına böyle diyeceksin: Be-

1 Levili Umran amcasının kızı Yukayit'le evlenmiş ve ondan Harun ve Mûsa adında iki oğlu olmuştur. (Çıkış, 6/20).

* Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirilerinde "Ehye"nin İbranice "Ben'im" anlamında olduğu belirtilerek, metindeki ibare "Ben

ni size Ehye gönderdi ve yine Allah Mûsa'ya dedi: İsrail oğullarına böyle diyeceksin. 'Atalarımızın Allah'ı, İbrahim'in Allah'ı, İshak'ın Allah'ı, Yakub'un Allah'ı Yehova beni size gönderdi; ebediyen ismim bu ve devirden devire anılmam budur. Git ve İsrail ihtiyarlarını topla. Onlara de ki: Atalarımızın Allah'ı, İbrahim'in, İshak'ın ve Yakub'un Allah'ı Yehova bana göründü ve dedi: Gerçekten sizi ziyaret ettim ve Mısır'da size yapılanı gördüm ve dedim: Sizi Mısır'ın sıkıntısından, Kenanlı ve Hatti ve Amori ve Perizzi ve Hivi ve Yebusilerin diyarına, süt ve bal akan diyara çıkaracağım'. Senin sözünü dinleyecekler; sen ve İsrail ihtiyarları Mısır kralına gideceksiniz ve ona diyeceksiniz: İbranîlerin Allah'ı Yehova bize rast geldi ve şimdi rica ederiz, çölde üç günlük yol gidelim, ta ki, Allah'ımız Yehova'ya kurban keselim"[2]

Yalan ve tahrifat

Bu metin Tanrı'ya önce Ehye sonra Yahve şeklinde yeni bir isim vermekte, arkasından onu İbranîlerin Tanrı'sı olarak göstermekte ve İbranîlerin Tanrı'sının Mûsa'ya firavuna yalan söylemesini emrettiğini, böylece onun da firavuna vararak "İsrail oğullarının bizimle birlikte gitmesine izin. Üç günlük mesafede bir yerde Tanrı'ya ibadet edip geri döneceğiz" dediğini iddia etmektedir. Hatta Tevrat'a göre Tanrı'nın emri bu kadarla bitmemekte ve ona Mısırlıları dolandırmasını emrettiği ileri sürülmektedir: "Ve Mısırlıların nezdinde bu kavme lutuf vereceğim. Oradan çıkıp giderken eliniz boş gitmeyeceksiniz. Her kadın komşusundan ve evinde olan misafirden gümüş şeyler, altın eşyalar ve giysiler isteyecek; oğullarınızı ve kızlarınızı onlarla süsleyeceksiniz ve Mısırlıları soyacaksınız."[3]

Metnin akışı içinde İsrail oğullarının Mısırlılara sadece birkaç günlüğüne çölde ibadet etmeye gittikleri, bu kısa yolculukları esnasında, bayram için altın, gümüş ve giysiye ihtiyaçları olduğunu söyledikleri okuyoruz. Tabii ki Mısırlılar da bu ricaya inanarak, "ma-

---

Ben'im" diye tercüme edilmiş, 'Yehova' sözcüğünün de aynı fiilden türediği belirtilmiştir. (çev.)

2 *Çıkış*, 3/13-18.

3 *Çıkış*, 3/21-22.

dem birkaç günlüğüne istiyorlar, bir mahzuru yok" diye istediklerini vermişler, ama hiç birinin aklına İbranîlerin kendilerini dolandırdıkları, bu konuda Tanrı'dan bir emir aldıkları şeklinde bir kuşku düşmemiştir. Allah elbette onların bu iftiralarından beridir.

Çıkış kitabına göre Mûsa ile İbranîlerin Tanrı'sı arasında şiddetli bir tartışma olur. Mûsa verilen görevi reddeder ve Rab'bine şöyle der: "Ey Efendim, bana bir yardımcı gönder! Tanrı Mûsa'ya öfkelendi. "Levili Harun senin kardeşin değil mi? Onun iyi konuştuğunu bilirim. O seni karşılamaya çıkacak ve seni gördüğünde sevinecek."

Çıkış kitabı burada daha önce hiç sözünü etmediği birini, Mûsa'nın kardeşi Harun'u ilk defa devreye sokuyor. Eğer annesi bir sepete koyup nehre bırakmamış olsaydı, Mûsa'nın başına gelecek felaketten Harun'un nasıl kurtulduğunu bilmiyoruz. Acaba annesi Mûsa için yaptığını Harun için de yapmış mıdır? Bu, çok uzak bir ihtimal gibi görünüyor. Çok büyük ihtimalle firavunun İsrail oğullarından dünyaya gelen tüm erkek çocukların boğazlanması yönünde verdiği emir sembolik bir emirdi ve sanırım üstünkörü bir şekilde uygulanmıştır. Öbür türlü olsaydı Mûsa'dan itibaren bir Yahudi nesli daha gelmezdi. Çünkü daha sonra bazı Yahudi gençlerin Mısırlı gençlerle kavga ettiklerini ve Mûsa'nın bu kavgaya müdahale ederken bir Mısırlıyı öldürüp Medyen'deki Arap kahine sığındığını biliyoruz.

Daha sonra Mûsa kayınpederi Yisron'dan Mısır'a dönmek için izin istiyor. Çünkü Rab'binin haber verdiğine göre "onun peşinde olanların hepsi ölmüştür." Ve "böylece Mûsa karısını ve çocuklarını alıp bir eşeğe bindirerek, elinde Allah'ın asasıyla Mısır'a döndü."[4]

Harun, kardeşi Mûsa'yı çölde karşılıyor. Burada İsrail oğullarının yaşlılarıyla bir toplantı yapılıyor ve Harun Tanrı'nın Mû-

4 *Çıkış*, 4/19-20. Çıkış kitabı burada "çocukları" ibaresini kullanırken Mûsa'nın çocukları demekle neyi kastettiğini açıklamıyor. Çünkü daha önce Medyen'deyken bir oğlu olduğu belirtilmişti. Yine Çıkış kitabına göre Mûsa'nın karısı Saffora oğlu Gerşom'u Mısır'a giderken yolda sünnet etmiştir. Diğer çocuk Eliazer'den ise yalnızca Mısır'dan çıktıktan sonra söz ediliyor. Bkz. Çıkış, 4/24, 31 ve 18/1-3.

sa'ya ilettiği bir mesajı naklediyor. "Onlar Tanrı'nın İsrail oğullarını gözettiğini, içinde bulundukları acınacak durumu gördüğünü duyunca hemen secdeye kapandılar."

Sonra bir yanda Mûsa ve Harun, diğer yanda Mısır firavunu arasında şiddetli bir çekişme başlıyor. Daha sonra firavunun Müsa'nın isteklerini yerine getirmesine sebep olan mucizeler sergileniyor. Müsa'nın firavundan istediği şey ise, ibadet yapıp geri dönmek şartıyla çölde üç gün uzaklıktaki bir yere gitmelerine izin verilmesidir.

"Ve halk hamurlarını, daha mayası tutmamış hamur teknelerini omuzları üzerinde elbiselerine sarılmış vaziyette taşıdılar. İsrail oğulları Müsa'nın sözüne göre Mısırlılardan gümüş ve altın takılar ve giysiler istediler. Tanrı Mısırlılara bu insanları hoş gösterdiği için istediklerini verdiler ve böylece Mısırlıları soydular. İsrail oğulları, çocuklardan başka, altı yüz bin kadar yaya erkek olarak Ramses'den Sukkot'a göç ettiler. Koyun, sığır ve pek çok hayvanla birlikte birçok insan da onlarla birlikte çıktı."[5]

"Onların kaçtığını öğrenince firavunun ve kullarının kalbi bu halka karşı değişti. 'Nasıl ettik de İsrail'i hizmetimizden kaçırdık?' dediler. (Firavun) savaş arabasını hazırladı ve kavmini yanına aldı."[6]

Acaba firavun kendi hizmetinde olan İsrail oğullarının ibadet etmek amacıyla çöle gitmelerine neden izin vermek istemiyordu? Yoksa iddia edildiği gibi köle olmaları dini vazifelerini yerine getirmelerine izin verilmesine engel mi teşkil ediyordu?

Gerçekte firavun İsrail oğullarının bağlılığından şüphe ediyordu ve bu şüphe yüzünden onlara karşı oldukça katı davranıyordu. Nitekim Çıkış kitabında Yusuf'dan bahsedilirken bunu teyit eden noktalara değinmiştik. Firavun Kenan elindeki kargaşadan haberdardı ve İsrail oğullarının elinden kurtulup oraya vararak akraba kabilelerle buluşmaları halinde bu huzursuzluğun daha da artacağını, ayrıca Mısır'dan kovulan Heksosların bir kısmının yerli halkla anlaşarak Kenan eline yerleşmelerinden ve orada yeniden siyasi ve askeri bir güç oluşturmalarından korkuyordu.

5 *Çıkış*, 12/34-38.

6 *Çıkış*, 14/5-6.

Onlar her halükârda düşmandılar ve düşman da fırsat bulduğunda isyan etmek için zorluklardan yılmazdı.

Dolayısıyla firavun ibadet amacıyla da olsa İsraillileri bırakmaktan çekiniyordu. Mûsa'nın ısrar ettiği bu talep zekice bir bahaneydi ve firavunun bu bahaneye ebediyen kulaklarını tıkaması zordu.

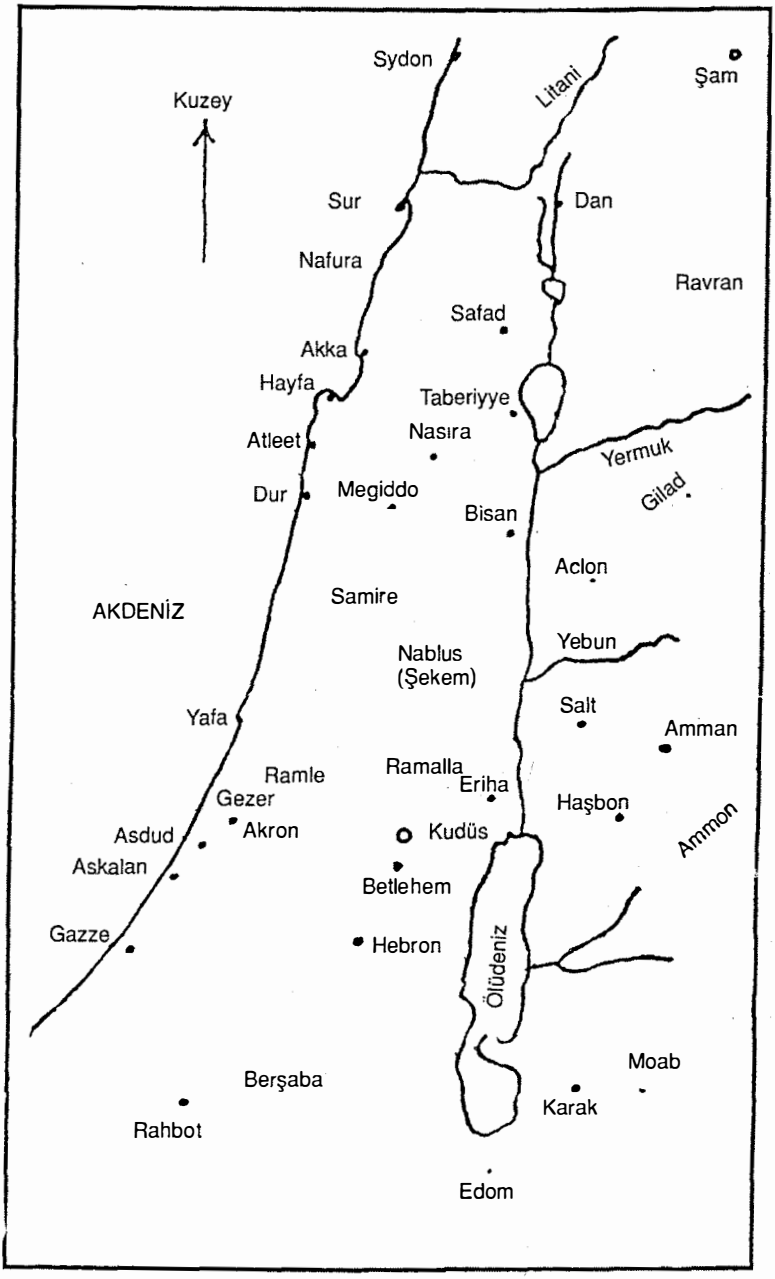
Ne zaman çıktılar?

İsrail oğullarının Mısır'dan çıkış tarihini ele alan bazı araştırmacılar, tarih olarak M. Ö. 1541 yılını gösteriyorlar. Bu tarihi Tevrat'a dayandıranların olayları derinlemesine incelemedikleri, gerçekleri ve gerçeğe benzeyenleri birbirinden ayırt etmeye çalışmadıkları açık.

Heksos yönetimi Mısırlılarda derin yaralar açmıştı. Bu yüzden onların günlerini hatırlatan her türlü olayı, hadise ve izi silmeye çalışıyorlardı ve öfkeliydiler. Dolayısıyla Mısır'da bir Heksos tarihinden bahsetmek fazla önemli ve ciddiye alınacak bir konu değildir. Yalnızca şunu kaydedebiliriz ki, Heksosların Mısır'ı terk etmeleri M. Ö. 1580'lerde ülkeyi yönetmeye başlayan 18. sülalenin kurucusu I. Ahmes zamanında tamamlanmıştır.

M. Ö. 1541 yılı I. Amenhotep'in tahtını 1540 yılında I. Tohatmes'e bırakarak terk-i dünya eylediği yıla rastlamaktadır. I. Tohatmes Mezopotamya'daki savaşları sürdürerek yolu üzerinde Şam topraklarının tümünü ele geçirmiş ve M. Ö. XVI. Yüzyılın geri kalan bölümünün tamamını yani İsrail oğullarının Sina çölünde geçirdikleri kırk yıllık zaman dilimini kapsayan tarihlerde iktidarda kalmıştır.

I. Tohatmes döneminden bahsederken M.Ö. 1479-1459 yılları arasında Asya'ya tam on yedi sefer düzenleyen III. Tohatmes'den bahsetmemek olmaz. Hatta Mûsa'nın da firavunu olan ve İsrail oğullarının onun döneminde Mısır'ı terk ettikleri söylenen II. Ramses günlerine gelinceye kadar geçen diğer firavunlardan da bahsetmek gerekir.

Sydon
Litani
Şam
Kuzey
Sur
Dan
Nafura
Ravran
Safad
Akka
Hayfa
Taberiyye
Atleet
Nasıra
Yermuk
Dur
Megiddo
Gilad
Bisan
Aclon
AKDENİZ
Samire
Yebun
Nablus
(Şekem)
Salt
Yafa
Amman
Ramle
Ramalla
Gezer
Eriha
Haşbon
Asdud
Akron
Kudüs
Ammon
Askalan
Betlehem
Gazze
Hebron
Ölüdeniz
Moab
Berşaba
Karak
Rahbot
Edom

Eğer Tevrat'da verilen bazı tarihleri muteber kabul eder de Yakub ve oğullarının Mısır'a tahminen 1706'da muhaceret ettiklerini, orada 430 yıl kaldıklarını[7] esas alırsak, İsrail oğullarının Mısır'dan çıkışının M. Ö. 1276 yılında gerçekleştiği[8] ve bunun da 1292-1225 yılları arasında hükmeden II. Ramses zamanına rastladığı sonucuna ulaşırız.

İsrail oğullarının Mısır'dan çıkışlarının, iktidar günlerinde Asya'ya yaptığı seferleri on yedi yıl süren ve en sonunda Hattilerle bir barış anlaşması imzalayan, anlaşmadan sonra 1250'de Hatti kralı tarafından Mısır'da ziyaret edilen ve hediye olarak kızlarından birini krala zevce olarak veren II. Ramses döneminde gerçekleştiğini kestirip atmak zordur.

Burada Gustave le Bon'un'un II. Ramses hakkında söylediği şu sözleri nakletmekte fayda vardır: "Bu hükümdarın iktidar yıllarının uzunluğuna rağmen, onun döneminde bir süre sonra Mısır'ın çöküşe geçmesine yol açan sebeplerin başlangıcına şahit oluyoruz. Halk, uzun yıllar devam eden savaşların ve kurulan muhteşem binaların külfetiyle bitip tükenmişti. Mütevazi zaferlerin sevinci yerini isyanlara bırakmış; köleler aşırı çalıştırılmaktan ve ezilmekten öfke yumağına dönmüş, İsrail oğulları için en zor günler başlamış ve bize kutsal kitaplarında çektikleri acıları anlatan tasvirler bırakarak bu büyük kralın hatırasına bol bol lanetler yağdırmışlardır."[9]

Belki de İsrail oğullarının Mısır'dan çıkışı konusunda en uygun tarih Minfatah b. Ramses ve II. Siti adlı kralların iktidar günlerine tekabül eden 1225-1209 yıllarıdır.

Gustave le Bon'u dinleyelim:

---

7 *Çıkış*, 12/40.

8 Tevrat'ın verdiği tarihler burada bariz bir tezata düşmektedir. Tevrat'a göre Yakub ve oğulları 1706'da Mısır'a gelmişler, İsrail oğulları ise 1491 yılında bu ülkeden ayrılmışlardır. İki tarih arasında 215 yıl var. Gördüğümüz gibi bu rakam, onların Mısır'da kalış süresi olarak verilen 430 yıllık sürenin yarısına tekabül etmektedir. Kanaatimizce Tevrat'ın verdiği bu ve benzeri tarihler gerçek tarihe nispetle sembolik tarihlere en yakın olanlardır.

9 *Al-Khudarat al-Mısrıyye*, Gustave le Bon, Kahire.

"Minfatah veya Aminofes döneminde, en muteber rivayetlere göre, İbranîler Mûsa'nın önderliğinde Mısır'dan çıkmışlardır. Eğer ülke bir kargaşa içinde olmasaydı İsrail oğullarından belli bir kısmı cezalandırılmakdan korkmadan kölelik ettikleri toprakları terk etmeye cesaret edemezdi."

Eğer Aminofes'in ülkesini korumak için bir çok savaşa girdiğini, Batıdan ve Akdeniz adalarından gelen saldırılara karşı zafer kazandıktan sonra Şam topraklarında başlayan isyanı bastırdığını göz önünde bulundurursak, İbranîlerin de o dönemde Mısır'dan kaçarak kölelik zincirinden kurtulmaya cesaret edebileceklerine ihtimal veremeyiz.

Belki de II. Siti'nin iktidar dönemi İbranîlerin Mısır'dan çıkışı konusunda en doğru tarihtir. Çünkü bu firavun döneminde iktidar zaafa uğramış, ondan sonra kimin tahta geçeceği konusunda şiddetli bir çekişme başlamış; devlet büyükleri ve vergi memurları iktidarı aralarında bölüşmüş; ülke kaosun ve açlığın kollarına itilmiş ve bu durum yabancı istilacıların iştihanı kabartırken, sınır bölgelerinde yaşayanları belirsizliğe ve anarşi ortamına itmiştir.

Mısır'dan ayrılan İbranîlerin sayısı

İsrail oğullarının Mısır'dan ne zaman ayrıldıkları o kadar da önemli değil. Buna karşılık bütün Yahudilerin ülkeyi terk edip etmedikleri konusunda pek çok görüş vardır ve araştırmacı güvenilir bir belge bulup onun peşinden giderken olasılıkları ardı ardına sıralayan başka belgeler ortaya çıkmaktadır.

Mûsa ile birlikte Mısır'dan ayrılanların sayısı konusunda pek çok zorluk karşımıza çıkmaktadır.

Çıkış kitabında şöyle deniliyor: "İsrail oğulları çocuklardan başka altı yüz bin kadar yaya erkek olarak Ramses'den Sukkot'a göç etti.."[10] Tevrat'ın verdiği rakam takribi. Demek ki ortada kesin bir rakam yok. Erkeklerden bahsediyor, ama çocukları dahil etmiyor. Peki çocukların sayısı ne kadar? Ayrıca kadınlar nerede? Çölde Sayım kitabı şöyle diyor: "İsrail oğullarından atalarının ev-

10 *Çıkış*, 12/27-28.

lerine göre bütün sayılanlar, yirmi yaşında ve ondan yukarı İsrailde cenge çıkan her adam, bütün sayılanlar altı yüz üç bin beş yüz kişi idiler."[11] Ve ayrıca şu satırları okuyoruz: "Rab'bin emri ile Mûsa ve Harun'un aşiretlerine göre saydıkları Levililerden bütün sayılanlar, bir aylık ve ondan yukarı bütün erkekler yirmi iki bin kişi idi."[12] Bir başka yerde ise şöyle deniliyor: "Ve Mûsa dedi: Aralarında bulunduğum kavim altı yüz bin piyadedir.."[13] Son metin Tanrı'yla konuşan ve bu insanların iaşe meselesini gündeme getiren Mûsa'nın dilinden söylenmiş.

Peki Mûsa ile birlikte Mısır'dan ayrılanlar bu kadar büyük rakamda mıydı? Mısır'dan kaçanların peşinden gelen bir firavun ordusunun olduğunu hesaba katmasak bile, çocuklar ve kadınlar hariç altı yüz bin kişilik bir yaya grubunun ülkeden bir defada çıkıp, yanlarında sürüleri ve eşyalarıyla birlikte su ve meraların bulunmadığı bir çölde yol almış olmalarının imkansız olduğunu görürüz.

Kızıl Deniz'in[14] yarılmasıyla ilgili anlatıyı okuduğumuzda İsraillilerin denizi bir gecede geçtiklerini ve denizin sabahleyin eski haline geldiğini görüyoruz. Eğer çocukları ve kadınları da hesaba katarsak en az bir milyon civarındaki insanın herhangi bir noktayı bir gecede geçtiğine inanmamız mı isteniyor?

Bu konu, ancak vaktiyle Mısır'a göç eden ve oradan ayrılanların Yusuf ve Benyamin'in çocuklarıyla, onlardan çoğalanların sayısının yedi bini geçmediği var sayımıyla halledilebilir.[15]

Denizin yarılması olayına gelince, bilim adamları bir tabiat olayı olarak böyle bir şeyin mümkün olabileceğini belirtiyorlar. Söylendiğine göre İsrailliler Mısır istihkamları ve Nil'in doğu tarafıyla Kızıl Deniz'in kuzeybatı tarafındaki bataklıklar arasına geldiklerinde yani Feytum civarında Mısır ordusuyla karşılaştıkları sırada artık kurtulmalarının imkansız olduğunu düşünmüşlerdi.

11 *Çölde Sayım*, 1/45-47.
12 *Çölde Sayım*, 3/39.
13 *Çölde Sayım*, 11/21.
14 *Çıkış, 14*. Bazı tarihçiler çıkışın Menzile Gölü yakınlarında gerçekleştiğini belirtiyorlar, ama bu konu bizi fazla ilgilendirmiyor.
15 Bkz. Philip Hitti, *Tarihu Suriya ve Filistin*, Beyrut, 1958.

Yalnızca Mûsa soğukkanlılığını muhafaza ederek İsraillileri doğrudan körfez sahiline doğru yönlendirdi. Çünkü burada güçlü esen doğu rüzgarı körfez tarafındaki suyu itmişti. Mûsa, halkına suyun çekildiği yatakta ilerlemesini emretti ve böylece güvenlik içinde batı yakasına ulaştılar. Peşlerinden gelen Mısırlıların savaş arabalarının tekerlekleri çamura saplanıp kaldı. Sabahleyin sular eski yerine dönünce iki taraf arasında bir engel oluşmuş oldu.[16]

Tarih, bize bu olayı teyit eden başka bir örnek daha sunmaktadır.[17] 1738'de Kırım'da vukû bulan Türk-Rus savaşının ilk günlerinde rüzgarlar Azak Denizi'nin kuzeybatı köşesindeki suları itmiş, böylece Rus birlikleri yarımadanın girişindeki müstahkem Türk mevzilerinin arkasında bitmeyi başarmışlardır.

Aynı kaynak bir askerin Menzile Gölü sahilinde bizzat şahit olduğu bir olayı da nakletmektedir. Askerin anlattığına göre Süveyş Kanalı'nın girişinde Menzile Gölü'nün suları rüzgar vasıtasıyla yedi mil itilmiştir.[18]

Yukarıda Mısır'dan çıkan İsrail oğullarının kadın ve çocuklar hariç altı yüz bin gibi büyük bir rakamda olmasının imkansızlığını gösteren bazı akli deliller sunmuştuk. Aynı şekilde Çıkış kitabında da bu altı yüz bin rakamının hiçbir tarihi değeri olmayan uydurma bir rakam olduğunu gösteren gizli işaretler mevcuttur.

Örneğin Çıkış'da şöyle deniliyor: "Firavun kavmi bıraktığında Allah onları yakın olmasına rağmen Filistinlilerin yurduna giden yoldan götürmedi. Çünkü Allah kavmin bir savaşla karşı karşıya kalıp pişman olarak Mısır'a dönmesini istemedi. Aksine onları Kızıl Deniz çölü yolundan dolaştırdı."[19]

Metinde sözü edilen Filistin toprakları Gazze ile Yafa arasında kalan yerlerdir. Metinde geçen İsraillilerin Mısır'dan çıkışı sırasında orada bulunan Filistinliler ise Girit ve Ege adalarından bilinmeyen bir sebeple sürüldükten sonra Suriye'de yurt tutmak için mücadele vermekteydiler.

16 En. Bib. See Israel.
17 Dic., see Exodus to Canaan.
18 Major-General Tullock.
19 *Çıkış*, 13/17-18.

II. Ramses'in arşivine göre Filistinliler M. Ö. 1269'da varılan Kadeş Anlaşması'ndan önce 1286'da vukû bulan savaşta Hattilerle birlikte Mısır ordusuna karşı savaşmışlardır. Keza III. Ramses'in arşiv kayıtları da M. Ö. 1190'da Mısır hakimiyetinin Suriye'de Asi nehrine ve Fenike sahillerine kadar yayıldığını göstermektedir ki, muhtemelen Filistinliler bu dönemde firavuna bağlılıkları sebebiyle daha sonra kendi adlarıyla anılan sahil şeridine yerleşmeyi başarmışlardı.

Filistinlilerin vatan edindikleri şehirlerin Gazze, Askalan, Asdud, Akron ve Gat gibi bir elin parmak sayısını geçmeyecek kadar mahdut bir bölge oluşturduğunu göz önünde bulundurursak, o dönemde nüfuslarının günümüzde bir şehrin nüfusunu dahi geçmeyecek düzeyde olduğu şeklindeki bir tahmin mübalağa sayılmaz. Örneğin Sümerler zamanında en parlak dönemini yaşadığı günlerde dahi Lagaş şehri sakinlerinin nüfusunun otuz beş bini geçmediği belirtilmektedir. Durum böyleyken Mısır ve Mezopotamya gibi refah ve bolluk nimetleriyle bezeli ülkelerin şehirlerinin nüfusuyla kıyaslandığında fakir bir ülkenin şehirlerinin nüfusunun ne kadar olduğunu tahmin etmek zor değildir. Buna göre İsraillilerin fetih döneminde Kenan elinin toplam nüfusunun yarım milyon civarında olduğunu söyleyebiliriz. Tevrat'ın abartılarını ise fazla kâle almamak gerekir. Çünkü İsrailliler Filistinlilerle ve Kızıl Deniz yolu üzerindeki devriyelerle çatışmaktan kaçındıklarına göre sayılarının Tevrat'ın verdiği rakamdan yüz kere daha az olması gerekir.

Eski tarihçilerden hiç biri, - tüm abartmalarına rağmen, - eski ordulardan hiçbirinin savaşçı sayısının dört yüz seksen bini geçtiğini söyleme cesaretini gösterememiştir, ama Yahudi tarihçi Josephus Heksosların başkenti Avaris'i kuşatıp ele geçiren ve buradan 240 bin Heksos'u süren Mısır ordusunun bu rakamda olduğunu söylemektedir. Hatta Josephus bununla da yetinmeyerek İbranîlerin ve İsraillilerin iki değişik ad taşıyan tek halk olduğunu ileri sürmektedir, fakat biz İbranîler veya Habiruların Heksoslara iltihak eden bir grup olduğunu kabul ediyoruz.

Yine de Josephus dahi İsrailli olduklarını iddia ettiği grubun 240 binden fazla olmadığını belirtmektedir, ama Tevrat bu rakamı tastamam 603 bin 550 kişiye çıkarmaktadır.

Çıkış kitabı güya Tanrı'nın İsraillilere hitaben şöyle dediğini kaydediyor: "Senin önünden eşek arılarını göndereceğim. Hivlileri, Kenanlıları ve Hattileri senin önünden kovacaklar. Ülke harap olmasın ve vahşi hayvanlar karşınızda çoğalmasın diye onları senin önünden bir yıl içinde kovacağım. Sen çoğalıp ülkeye sahip oluncaya kadar..."[20]

Eğer Mısır'dan çıkan İsrail oğulları Çıkış ve Çölde Sayım kitaplarının belirttiği gibi böylesine kalabalık bir rakamda iseler, o zaman bu metinde geçen "yerli halkın hır yıl yavaş yavaş kovulması" mealindeki sözlere ne gerek vardı? Demek ki İsrail oğullarının sayısı yerli halkı kovmaya yetecek miktarda değildi ve yıllar içinde yavaş yavaş çoğalmaları gerekiyordu.

Yiyecekleri

İsrail oğullarının yanlarında yeterli yiyecek malzemesi olmadan açlık ve susuzluk tehlikesinin kol gezdiği Sina çölünü geçmeleri kolay değildi. Susuzlukları gidermeleri ve aç karınlarını doyurmaları ancak Allah'ın bazı mucizeleriyle mümkündü. "İsrail oğullarına mensup her cemaat Mûsa ve Harun'a çölde sitemler etti. İsrail oğulları onlara şöyle dedi: Keşke Mısır'da Tanrının elinden ölseydik. Oradayken et kazanlarının başında oturuyor, doyuncaya kadar ekmek yiyorduk. Siz ikiniz ise bizi, bütün bu kalabalığı açlıktan öldürmek için bu çöle çıkardınız. Ve Rab Mûsa'ya dedi: İsrail oğullarının söylenmelerini işittim, onlara söyle: Akşam üstü et yiyeceksiniz ve sabahleyin ekmekle doyacaksınız ve bileceksiniz ki Allah'ınız Rab benim."[21]

Burada geçen et, bıldırcın kuşu, ekmek ise mann'dır.[22]

Bir defasında Mûsa sinirlerine hakim olamaz. "Niye bu kuluna kötülük ettin? Niye bana lutufta bulunmadın da tüm bu halkın yükünü omzuma yükledin? Tüm bu insanlara ben mi hami-

20 *Çıkış*, 23/28-30.

21 *Çıkış*, 16/3, 12.

22 Mann: Çığ damlacıklarından çıkan tatlı bir madde. Günümüzde Irak'da helva yapımında kullanılan ve bol miktarda bulunan bir maddedir.

le kaldım, ben mi doğurdum ki bana, tıpkı bir dadının emzikli çocuğu taşıdığı gibi atalarına and içtiğim diyara kucağında onları taşı, diyorsun? Bütün bu insanlara verecek eti nerden bulayım? Çünkü bana 'Bize et ver de yiyelim' diyerek ağlaşıyorlar. Tüm bu kavmi ben yalnız taşıyamam, çünkü benim için çok ağır. Yalvarıyorum, eğer bana bu şekilde davranacaksan, eğer nezdinde bir değerim olmayacaksa, beni hemen öldür ki sefaletimi görmeyeyim."[23]

Mısır'dayken rahat ve bolluk içinde yaşadıklarını, şimdi ise bıldırcın ve mann'dan bıktıklarını belirterek serzenişlerde bulunan ve balık yemek istediklerini belirten bir halkın şikayetleri karşısında Mûsa'nın kalp sektesinden gitmesinde şaşılacak bir şey yok. "Mısır'dayken parasız yediğimiz balığı, hıyarları, karpuzları, pırasaları, soğanları ve sarımsakları hatırlıyoruz.."[24]

Anlamıyorum, İsraillilerin Mısır'dan beraberlerinde sürüp götürdükleri onca davar bitmiş miydi? Hepsini yemişler miydi? Halbuki şeriatlarına uygun olarak koyun kurban ediyorlardı.[25] Yoksa sahip oldukları hayvanlara kıyamıyorlar veya Tevrat'da belirtildiği gibi Mısır'dayken beleşe yedikleri şeyleri mi istiyorlardı?

Amalikalarla savaş

Tevrat İsraillilerle Amalika arasında geçen erken bir çatışma hikayesinden bahseder. Amalikalarla savaştıkları bölge Sin çölünün kuzey kesimine düşmektedir. Burasının tam olarak nereye düştüğünü bilmiyoruz, ama muhtemelen çatışma, Akdeniz'in orta sahil şeridiyle Araba Vadisi üzerinden geçerek Kenan eline varmak amacıyla bölgeye girdiklerinde olmuştur. Ancak, İsrailliler bu teşebbüslerinde başarısız olunca güneye yönelerek Mûsa'nın on iki emrin yazılı olduğu levhaları Tanrı'dan aldığı Sina dağına vasıl olmuşlardır.

Çıkış kitabında şöyle deniliyor: "Mûsa elini kaldırınca İsrail galip geliyor, indirince Amalika galip geliyordu. Mûsa'nın iki ko-

23 *Çölde Sayım*, 11/11-15.
24 *Çölde Sayım*, 11/5.
25 *Çölde Sayım*, 7/10.

lu da yorulunca bir taş getirip altına koydular. Mûsa taşın üstüne oturdu. Harun ve Horid, biri bir elini, öteki diğer elini alıp güneş batıncaya kadar sabit olarak tuttular. Böylece Yeşu, Amalik ve kavmini kılıçla yendi."[26]

Bu rivayetten anladığımız, Mûsa'nın her elini kaldırışında İsrail'in galip geldiği, indirdiği zaman da mağlup olduğu; daha sonra askeri bir plan kurarak Amalikalara ezici bir yenilgi tattırdıklarıdır. Buna göre Harun Mûsa'nın elini kaldırarak öylece tutuyor, Horid de diğer elini kaldırıp sabitliyor, güneş batıncaya kadar bu şekilde tutuyorlar ve Yeşu Amalikaları kılıçtan geçiriyor.

Burada İsraillilerin muhteşem bir zaferiyle sonuçlanan çarpışma, bir başka yerde okuyucuyu İsraillilerin mağlup olduğu hissini veren bir tarzda anlatılıyor yahut zor zamanda İsraillilere olumlu bir rol yükleyen tek yanlı bir operasyon gibi gösteriliyor.

Örneğin Samuel kitabında onun Şaul'a söylediği sözlerle ilgili olarak şunlar yazılıdır: "Ve Samuel Şaul'a dedi: Rab, kavmi üzerine, İsrail üzerine kral olarak seni meshetmek için beni gönderdi. Şimdi Rab'bin sözlerini dinle. Orduların Rab'bi şöyle diyor: Amalik'in İsrail'e yaptığını, Mısır'dan çıktığında yolda ona karşı nasıl durduğunu arıyacağım. Şimdi git, Amalik'i vur ve onların her şeyini tamamıyla yok et. Onlara acıma. Erkek, kadın ve emzikli çocuk demeden, koyuna, deveden eşeğe kadar hepsini öldür."[27]

Yehova'nın Şaul'a verdiği bu acımasız kan dökme emri, İsraillilerin ruhunda kin, öfke ve doymak bilmez bir intikam alma duygusu yaratmış olmalı. Burada bir savaş olmuş olsa bile, bunun Yeşu'nun Amalikaları kılıçtan geçirdiği bir üstünlükle sonuçlanacak boyutlarda olduğu düşünülemez.

Diğer yandan, eğer İsrailliler gerçekten savaşı kazanmışlarsa onları düşmanı takip etmekten ve hayali zaferi doruğuna çıkarmaktan alıkoyan neydi?

Eğer gerçekten İsraillilerle Amalika arasında bir çatışma olmuş olsaydı, o takdirde daha sonra Amalikaları gözlerken duyulan korku ve endişeden söz edilmesine gerek kalmazdı. Çünkü

26 *Çıkış*, 17/8-13.
27 *I. Samuel*, 15/1-2.

onları gözetlemek için gönderilen casuslar Mûsa ve İsraillilere şöyle diyorlar: "Güney taraflarında Amalikler yaşıyorlar; dağlık bölgede Hattiler, Yebuslular ve Amorîler oturuyorlar. Deniz sahilinde ve Ürdün kıyısı boyunca Kenanlılar yaşıyorlar.. Gördüğümüz insanların hepsi uzun boyludur. Orada dev adamlardan Anak oğullarını, dev adamları gördük ve kendimizi çekirge gibi hissettik, onların gözüne de çekirge gibi göründük."[28]

Labirentte geçen yıllar

İsrailliler, casusların getirdikleri bilgileri işitince ağlamaya başladılar. Mûsa ile Harun onları cesaretlendirmeye çalışırken de onları taşladılar ve eğer ilahi bir müdahale olmasa belki de olay bir faciayla sonuçlanacaktı. Ve Tanrı Amalikaları gözetlemeyle geçen günlerin sayısına uygun olarak kesintisiz kırk yıl boyunca İsrail oğullarının çölde gezinmelerini kararlaştırdı. Bu hükümden amaç, Kenan eline girmeden önce yaşı yirminin üzerinde olan İsraillilerin ölüp gitmeleriydi.

İsraillilerin maneviyatını bozan ve onların kalbine korku salan casusları ise Tanrı veba hastalığıyla öldürdü. Yalnızca Nun oğlu Yeşu ve Bafna oğlu Kalib'e dokunmadı. Çünkü onlar yola devam edilmesini belirtmiş, diğerlerine karşı çıkmışlardı.

Casusların sundukları rapordan şunu anlıyoruz: İsrailliler daha önce Amalikaları görmemişler ve onlarla zaferle sonuçlanan bir çatışmaya girmemişlerdir. Bu tespit yüzlerce yıl köle olarak aşağılanmış bir hayat süren halkın ruhuna savaşma azmi üflemek amacıyla uydurulan diğer hayali hikayeler gibi böyle bir uydurma çatışmanın kesinlikle vukû bulmadığını göstermektedir.

Sina çölünde geçen bu gezinme yılları boyunca İsrail oğulları Yahudi dininin esasları ve detaylarını öğrenmiş; Mûsa da onları Tanrı'nın vahyettiği ilahi emir ve tavsiyelerle donatmıştır.[29]

28 *Çölde Sayım*, 13/29-33.

29 Bununla birlikte İsrail oğulları Kenan eline girmeden önce ve henüz Mûsa hayattayken Tanrı'nın emirlerini bir kenara atarak putlara tapmaya başlamışlar ve ancak yirmi dört bin kişinin ölümüyle sonuçlanan bir veba salgınından (*Çölde Sayım*, 25/9) sonra putperestlikten vazgeçmişlerdir.

Ürdün'ün doğu kesiminde

İsrailliler güneydeki kısa yoldan Kenan eline giremeyince Ölü Deniz'in güney tarafından dolaşarak kuzeye yönelmeye mecbur kaldılar. Ürdün'ün batısında yer alan Eriha şehrinin karşısındaki Şeria nehrinin doğusuna yönelmeden önce ise bazı çatışmalar vukû buldu.

İsraillilerin Ölü Deniz'in ve Şeria nehrinin doğusunda ayak bastıkları toprakları işgal etmelerinin en kestirme sahil yoluyla veya Ölü Deniz'le Şeria nehrinin batısında yer alan nispeten kısa başka bir yoldan Kenan eline girmelerinden daha kolay olduğu açık.

Bir kere Ölü Deniz ve Şeria nehrinin doğu kesimine giden yol üzerinde Lut peygamberin soyundan gelen akraba aşiretler yaşıyorlardı. Bunlar Moablılar ve Ammonlulardı. Ayrıca Yakub'un kardeşi Esav'ın soyundan gelen Edomlular da vardı. Bu aşiretlerin gerçekten Lut veya Esav'ın soyundan gelip gelmedikleri bizi fazla ilgilendirmiyor. Çünkü işin bu kısmı biraz efsanevi bir hikaye. Ama Tevrat yazarları İsraillilerle adı geçen aşiretler arasında yakın bir akrabalık bağı bulunduğundan emindiler ve bu yüzden Edomluların Esav'ın, Moablılar ve Ammonluların Lut'un soyundan geldiği yolunda bir rivayet uydurdular.[30]

Dolayısıyla biz Çölde Sayım kitabında (20/14-21) Edomluların İsraillilerin sınırlarından geçip gitmelerini engellemeleri şeklindeki kaydı önemli bulmuyoruz; çünkü Yasanın Tekrarı kitabında (2/1-25) Edomluların, Moabların ve Ammonluların, İsrail oğullarının kralları Sihon'un önderliğinde Amorîleri yenerek Haşbun[31] şehrini ele geçirdikleri ilk savaşa girmeleri için sınırlarından geçip gitmelerine izin verdikleri kaydını okuyoruz. Her ne kadar Tevrat İsraillilerle Başan (Havran) kralı Og arasında ikinci tarafından tamamen imha edilmesine kadar çarpışmaların sürdüğünü belirtiyorsa da, muhtemelen Amorîlerle yapılan bu savaş Mûsa'nın ölümünden önce Ürdün'ün doğusunda vukû bulan tek

30 Yaratılış kitabı (10/30-38) Moab ve Ammon'un, babaları Lut'u sarhoş ederek yatağına giren iki kızının cinsi münasebetinden türediğini kaydetmektedir.

31 Haşbun şehri Şeria nehrinin Ölü Deniz mansabının tam doğusunda yer almaktadır. Bugünkü Hasban.

önemli savaştı. Çünkü Sihon'la ilgili savaş rivayetiyle kıyas edildiğinde Og'la yapıldığı kaydedilen bu savaş hikayesi araştırmacılar tarafından ciddiye alınmamaktadır.

Harun'un ölümünün ardından İsrailliler Şeria nehrini aşıp batı yakasına geçmeden önce Mûsa da hayata gözlerini yumdu. İsraillilerin yönetimini ise Mûsa'nın hizmetkârı ve yol arkadaşı Nun oğlu Yeşu üstlendi.

Mûsa'nın İsrail oğullarıyla birlikte geçirdiği günler baştan sona acı ve kederle doluydu. Mûsa'nın kendileri için firavunun sarayındaki lüks hayatı tepip çıktığı bu görgüsüz halk, son derece nankördü; ona hayatını zehir etmiş ve ölümünden sonra da bütünüyle unutmuştu.

Mûsa haksızlığa uğrayan bir İbranî'yi kayırmak istemiş, ona zulmeden Mısır'lıyı öldürmüştü. Bir defasında da bir İbranî'ye kötülük eden başka bir İbranî'ye karşı çıktığında, o İbranî Mûsa'yı ifşa etme tehdidinde bulunmuş, o da Mısır'dan kaçarak Medyen'e sığınmış, orada Bedrun'la tanışarak kızıyla evlenmişti.

Tanrı Mûsa'ya İsraillileri Mısır'dan çıkarmasını emrettiğinde Çıkış kitabını yazanlar onu hırsızlar çetesinin lideri olarak lanse ettiler. Çünkü İsrailliler dini bir töreni yerine getirmek amacıyla Mısırlılardan emanet aldıkları altın ve gümüşleri geri vermemişlerdi. Tevrat ayrıca bu konunun Mûsa ile firavun arasında konuşulduğunu da belirtir. Keşke Tevrat yazarları yalnızca Mûsa'yı hırsızlar çetesinin reisi olmakla itham etmekle yetinselerdi. Çünkü Tevrat'a göre İsraillilerin Mısırlılardan altın ve gümüşleri ödünç alıp geri vermemesini Mûsa'ya bizzat Allah emretmiştir![32]

Mısır'dan çıkış hikayesinde Tevrat İsraillilerin kendilerini kölelikten kurtaran Mûsa'yı protesto ettikleri birçok durumdan bahsetmektedir ki, Yahudilerin geri dönüş düşüncesinden söz ederken bu konu üzerinde detaylı olarak duracağız.

Çölde Sayım kitabı ise Levililer ve Ruben'in oğullarının Mûsa ve Harun'a karşı başlattıkları bir başkaldırıdan söz etmektedirler ki, rivayete göre isyan ancak yerin yarılarak elebaşlarını yutmasından ve bir veba salgınından sonra bastırılır. Olay sonunda isyancılardan ölenlerin sayısı 14700'e ulaşır.[33]

32 *Çıkış*, 11/12; 12/1-26.

33 *Çölde Sayım*, 16.

Burada Elçilerin İşleri'nde Mûsa'nın hayatının zehir edilmesi ve iyiliklerinin nankörce karşılanması konusunda İsrail oğullarının yaptıklarıyla ilgili anlatılanlardan bazı alıntılar vermekte yarar görüyoruz: "Ey boyunları sert, yürekleri ve kulakları sünnetsiz adamlar! Siz daima Ruhulkudüs'e karşı duruyorsunuz, atalarınızın yaptığını siz de yapıyorsunuz."[34]

Burada Harun ve buzağı meselesi üzerinde birazcık durmamız gerekiyor. Elçilerin İşleri kitabı Harun'u İsrail oğullarının rezil taleplerini yerine getirmediğini kaydetmekte ve İsraillilerin "Harun'dan tapınacakları bir buzağı yapmasını istediklerini" belirtmektedir, ama Harun'un buzağıyı yapıp yapmadığına işaret etmeden yalnızca "bir buzağı yaptılar" demektedir.

Burada "faalû" fiilindeki çoğul vav'ı Harun'u değil, İsrail oğullarını işaret etmektedir. Çünkü buzağıyı yapan Harun değil, onlardan bir gruptu.

Şimdi de Çıkış kitabında yazılanları okuyalım: "Mûsa'nın dağdan inmekte geciktiğini görünce, Harun'un yanında toplanarak şöyle dediler: 'Kalk, bizim için tanrı yap, önümüzden gitsinler; çünkü Mûsa'ya, bizi Mısır'dan çıkaran bu adama ne olduğunu bilmiyoruz.' Harun onlara şu cevabı verdi: Karılarınızın, oğullarınızın ve kızlarınızın kulaklarındaki altın küpeleri kırıp çıkarın ve onları bana getirin. Herkes kulaklarındaki altın küpeleri çıkarıp Harun'a getirdi. Harun onları ellerinden alıp oymacı aleti ile biçim verdi ve dökme bir buzağı yaptı. Ve dediler: Ey İsrail, seni Mısır diyarından çıkaran ilahların bunlardır. Harun onu gördü ve onun önüne bir sunak yaptı. 'Yarın Rab'be ibadet edeceğiz' dedi. Ertesi gün erkenden kalktılar ve yakılan sunularını arz ettiler ve selamet sunularını getirdiler. Yemek ve içmek için oturdular ve oynamak için kalktılar."[35]

Bu esnada Mûsa Tur-ı Sina'da Rab'binin emirlerini telakki etmekle meşguldü. "Tanrı Mûsa'ya 'Aşağı in!" dedi. "Çünkü Mısır'dan çıkarıp yücelttiğin halkın senin gösterdiğin yoldan hızlı bir şekilde saptılar ve kendilerine dökme bir buzağı yaparak, ona secde edip, kurban kestiler."

34 *Elçilerin İşleri*, 7.

35 *Çıkış*, 32/1-8.

Harun'un kardeşi Müsa ile birlikte İsrail oğullarını Mısır'da ezilmekten kurtarmak için verdiği mücadele, bu halkın kadir kıymetini bilmesi gereken bir davranıştı, ama onlar onun temiz ismini lekelediler ve bir peygamber şöyle dursun, normal bir insanın dahi kendisine yakıştıramadığı aşağılık bir mertebeye indirdiler.

Çıkış kitabı, firavuna karşı çıkan, onu zalimlik ve despotlukla suçlayan, öfkesinden ve gazabından çekinmeden ona tehditler savuran, buna karşılık firavunun gazabını üzerine çeken bir peygamberi İsrail oğullarının tapması için altın bir buzağı yapmakla suçlamakta; hatta bununla da yetinmeyip buzağının döküm işi tamamlandıktan sonra icra edilen tapınma merasimini yönettiği şeklinde bir töhmet de yakıştırmaktadır.

Tüm bunların birer iftira olduğunu söyleyerek Harun'u müdafaa etmek amacında değiliz.. Çünkü o da bu halkın ahmaklığı karşısında âciz kalmış, firavunun huzurunda kardeşi Müsa ile birlikte verdiği mücadelede takındığı tavrı takınamamış, aksine İsrail oğullarını istediklerini yapmakta serbest bırakmış ve put yapmalarına seyirci kalmıştır.

Müsa, üzgün ve öfkeli bir şekilde halkına dönünce onları fena şekilde azarlamış, elindeki levhaları atarak kardeşinin ensesinden tutup "Bu halk sana ne yaptı ki, onlara bu büyük suçu işlettin? dedi. Harun cevap verdi: Efendimin öfkesi artmasın, bu halkı sen bilirsin, kötülüğe amadedir. Beni zayıf buldular, neredeyse öldüreceklerdi, bana düşmanmışım gibi davranma ve beni zalimler zümresine dahil etme."

Esasen Harun'un işlenen bu günahı engelleme konusunda yapabileceği fazla bir şey yoktu. İnsanî bir zaaf sergilemiş, canına zarar gelmesinden korkarak halkın altın buzağı dökmesine seyirci kalmıştır. Öbür türlü "İşte istediğiniz gibi bir buzağı yaptım, yarın da açılış töreni düzenleyelim" demek ancak boğazına kadar günaha batmış bir sapığın yapacağı iştir.

Çıkış kitabını yazanların bu hikayeyi uydurmaktan amaçları, zihinlerde İsrail oğullarının ve özellikle de haham tabakasının tüm günahlarının, hatta bunlar dini temelden sarsan büyük günahlar olsa bile, affedildiği düşüncesini yerleştirmektir. Bilindiği gibi Harun da Tanrı'nın emriyle bütün İsrailli hahamların babasıdır.

Yahudiler, Yakub'a yabancı tanrılara tapınma iftirasını attıkları yetmiyormuş gibi, Harun'a da benzeri bir iftira yakıştırdılar. Onlar daha önce Süleyman'a ve dinleri ve inançları, Allah yolunda verdikleri mücadeleleri konusunda en ufak bir şüphe bulunmayan temiz mü'minlere de buna benzer iftiralarda bulunmuşlardı.

Çölde Sayım kitabı peygamberleri aşağılık ve aptal insanlar seviyesine indiren bir başka olay daha anlatır. Mûsa'nın Habeşli bir kadınla evlendiğini belirtir, fakat onun kardeşi Harun ve kız kardeşi Meryem'in neden kızdıklarını anlatmaksızın yalnızca bu ikisinin Mûsa'nın aleyhinde "Tanrı yalnızca Mûsa ile mi konuştu, bizimle de konuşmaz mı?.."[36] dediklerini belirtir.

Tevrat'a göre Tanrı Mûsa'ya yardım etmiş, fakat Harun'a dokunmayarak Meryem'i cezalandırmıştır. Bunun sebebini bilmiyoruz. Meryem konuyu alevlendirdiği için yalnızca onun cüzamla cezalandırılmış, Harun kardeşi Mûsa'yla birlikte araya girmiş, Mûsa "Rabbım ona şifa ver!" diye bağırmış,[37] böylece Meryem mahalle dışında bir hafta geçirdikten sonra sağlığına kavuşmuştur.

Gustave le Bon şu sözleri söylerken son derece haklıydı: "Mısırlıların elinde yetişen Mûsa, bir araya toplayarak Yahudi halkını meydana getirdiği bu köleler güruhuna ancak kıt akıllarının alabileceği şeyler söyleyebilirdi. Göçebe hayata ve vahşi bir yaşama dönen bu köleler için Mısır'ın mükemmel sistemleri bir şey ifade edemezdi. Eğer Mûsa bu sistemleri onlara kabul ettirmeye kalksaydı, onlar zaten Mûsa'dan önce ortadan kalkmış, tarihte de izleri kalmamış olurdu."[38]

Tevrat yazarları Mûsa'nın hayatını tarihten silmişler veya çıkarıp atmaya çalışmışlardır. Çünkü Tevrat bölümlerinde ondan nadiren söz edilmektedir. Hatta onun getirdiği levhalar bile İsrailliler ce ortadan kaldırılmış ve zamanın kucağında tozlanmaya bırakılmıştır. Tarihçi ve araştırmacıların kelimenin tam anlamıyla Mûsa'ya indirilen şeriat olarak Tevrat'ın yalnızca ilk beş kitabını dahi şüpheyle karşılamalarının sebebi de budur.

36 *Çölde Sayım*, 12/2.

37 *Çölde Sayım*, 12/3.

38 *Al-Khudarat al-Mısrıyye*, Gustave le Bon, Kahire.

Mûsa İsrail dininin kurucusu ve Yehova'nın savaşlarının kumandanıydı. Kurduğu tapınağın baş kahini ve yargıçların önderiydi. Ölümünden bir süre sonra da peygamber olarak kaldı. Ama kelimenin bildiğimiz anlamıyla şeriat koyan, ilk beş kitabı yazan, bir hükümet teşkil eden kişi kesinlikle Mûsa değildi.[39]

Kısacık bir ilave daha yapalım: Mûsa'nın yüksek Mısır medeniyetinden, Medyen kahini Yisron'dan çok şeyler öğrendiği muhakkak. Fakat bu iki gerçeğin ve buna benzer diğer olguların ortaya çıkardığı en büyük hakikat, Mûsa'nın bildiğimiz anlamda "Kelimullah" olduğu, öğrendiği şeyleri vahy-i ilahi yoluyla telakki ettiği, Mûsa'nın ve İsrail oğullarının diğer peygamberlerinin öğretilerinin başına gelen tahrifat ve ortadan kaldırılma gibi hallerin onların taşıdıkları yüce mesajın şanını düşürmediği, aksine bu ilahi mesajı kavrayamayan Yahudilerin şanını küçülttüğüdür.

39 En. Bib., vol. II, col. 2222.

VIII
KENAN ELİNDE

Fenikeli Kenanlılar M.Ö. III. Binyılın ortalarında Arap Yarımadası'nın bir yerinden, muhtemelen Arap Körfezi sahillerinden muhaceret ederek Suriye'nin güneyine yani Filistin'e ve ülkenin güney deniz sahili boylarına yerleşmeye başladılar.

Kenan/Fenikelilerin alfabeyi icat ederek onu tüm eski dünyaya yayma başarılarına rağmen, yaşadıkları coğrafya onlara fazla merhametli davranmadı ve Nil, Fırat, Dicle nehirleri arasında güçlü devletler kuran diğer halklar gibi birleşik ve güçlü bir devlet kurmayı başaramadılar. Fenikeliler kaderlerine boyun büküp kendi şehir ve köylerinde yaşamayı kabullendiler ve bir güne bir gün büyük hülyaların peşinde koşmadılar. Ama bu topraklar Mısır ve Babil gibi iki güçlü devlet arasında kalınca, Kenan eli hem birbiriyle savaşan komşuların geçip gittikleri bir köprü, hem de kara ve deniz yoluyla yapılan dünya ticaretinin merkezi durumuna geldi.

Kenanlılar ve Akkadlar, Amorîler, Babilliler, Aramîler, Asuriler ve Kuzey Afrika'da yerleşen diğer halklar gibi Arap Yarımadası'ndan çıktıkları kesinlik kazanan diğer kabilelerin gerek orijin ve gerekse ortak dil açısından Sami halklar oldukları konusunda şüphe yok.

Tevrat yazarları ise Kenanlılar konusunda çeşitli amaçlarla olmadık hikayeler, en başta da hakkında bilgi edindikleri vahşeti masum gösterme masalları uydurmuşlar, İsrailli saldırganların bu ülke halkına karşı uyguladıkları savaş yöntemleriyle ilgili hayali şeyler ilave etmişlerdir. Örneğin İsrailliler Kenan eline yerleşip

yerli halkla kaynaşmaya başladıktan sonra, onlarla evliliklerin sürmesi, günlük yaşantı tarzı ve ibadetlerde Kenanlılara benzemenin devam ettirilmesi halinde ilahi cezalara çarptırılacakları konusunda uyarılmışlardır.

Yaratılış kitabına göre Kenan, Ham b. Nuh'un oğludur. "Ham'dan Kuş, Mısrayim, Fut ve Kenan dünyaya geldi. Kenan'dan Sydon, Hatta, Yebusi, Amori, Girgaşi, Huyi, Iraki, Sini dünyaya geldi." Bu isimlerdeki karışıklık ve hatalara rağmen maksadımıza ulaşmak için onlardan hızlı bir şekilde bahsedebiliriz.

Yaratılış kitabı Nuh'un şarap içtiğinden bahseder. "Ve Nuh sarhoş oldu. Çadırının içinde çırılçıplak soyundu. Kenan'ın atası olan Ham, babasının çıplak olduğunu görünce dışarıdaki iki kardeşine haber verdi. Sam ile Yafet bir elbise alıp onun iki omuzu üzerine örttüler. Sonra geri geri çekilerek babalarının çıplak yerini örttüler. Yüzleri geri çevrili olduğu için babalarının çıplak yerini görmediler. Nuh kendisine gelince küçük oğlunun kendisine yaptığını anladı. Kenan lanetli olsun, dedi. 'Kardeşlerine kölelerin kölesi olacaktır. Sam'ın Allahı Rab mübarek olsun ve Kenan ona kul olsun. Allah Yafet'e bolluk versin, Sam'ın çadırlarında otursun ve Kenan onlara kul olsun."[1]

Yaratılış kitabı Nuh aleyhisselam gibi saygıdeğer bir peygamberi kendinden geçinceye kadar içen, sonra ayıp yerlerini açan bir ayyaş yapmıştır. Ancak kitabın yazarları iki önemli noktada dalgınlık göstermektedir:

Bu aşağılık hikayeye Kenan'ın adı neden girdirilmiştir? Babasının ayıp yerini açarak kardeşlerinin önünde babasını alay konusu yapmak suretiyle günah işleyen Ham olduğu halde neden Nuh peygamber Ham'a değil de Kenan'a lanetler yağdırıyor? Eğer lanetten maksat günahkar Ham'ın nesliyse, bu büyük lanetin Kenan'a çevrilerek kardeşlerinin kölelerinin kölesi olması temennisinin anlamı nedir?

.....

Burada zavallı Kenan'ın başını hedef alan başka bir lanet daha var. Haham literatüründe Kenan'ın putperestler için put yapan

1 *Yaratılış*, 9/21-27.

yedi günahkârın ilki olduğu belirtilir ve bu işin Nuh'un gemisinde doğmuş olması hasebiyle daha önce diğerleriyle birlikte işlediği bir günahtan dolayı lanetlendiği söylenir.. Halbuki Nuh'un gemisinde cinsi temas yasaktı.[2] Demek ki Ham nefsine hakim olamadı ve lanet de oğlu Kenan'ın başına yapıldı.

Suçu işleyen babası, günümüzde dahi lanetten kurtulamayan ise zavallı Kenan..

Araştırmacılar Kenan'a yağdırılan bu lanetleri, İsrail'in hakimiyeti altında yaşayan Kenanlıların geçirdikleri kölelik hayatını haklı göstermek için takdir edildiğini belirtiyorlar. Kimilerine göre bu hayali İsrail hakimiyeti, Tevrat yazarlarının, bugünkü siyonist yazarların ve uşaklarının İsrail tarihini yazarken onun Kenan elinde hakimiyet kurduğu düşüncesini aşılama amacıyla kaleme alınmıştır. Daha sonraki kısımlarda Kenanlıların kendi istekleriyle İsraillilere katıldıklarını, onları kendi gelenekleri, uygarlıkları, yaşam tarzları ve ibadet şekillerini kabule teşvik ettiklerini, İsrailllilerin de iktidarlarının en parlak döneminde hakimiyet altında tuttukları topraklarda yönetimi onlarla paylaşmak zorunda kaldıklarını göreceğiz.

Savaş hukuku

"Savaşmak amacıyla bir şehre vardığında, onu [şehir halkını] barışa davet et. Eğer barışı kabul eder ve sana kapılarını açarlarsa, tüm şehir sakinleri hizmetine girip, kulun olmayı kabul edeceklerdir. Eğer barışa yanaşmaz da seninle savaşmayı tercih ederlerse, o zaman onu kuşatma altına al. Allah o şehri senin eline teslim ettiğinde, oradaki her erkeği kılıçtan geçireceksin; ancak, kadınları, çocukları, hayvanları ve şehirde bulunan her şeyi, bütün malını kendin için yağmalayacaksın. Tanrı Rab'bin sana verdiği düşmanlarının malını yiyeceksin. Bu millete ait olmayan ve senden çok uzakta bulunan tüm şehirlere böyle yapacaksın. Ancak, Tanrı Rab'bin miras olarak sana verdiği bu kavimlerin şehirlerinde nefes alan kimseyi sağ bırakmayacaksın; onları, Hattileri, Amorîleri, Kenanlıları, Ferizileri, Hivileri ve Yebusileri, Tanrı Rab'bin sana emrettiği gibi tamamen yok edeceksin."[3]

2 En. Am. See Canaan.

Burada verilen talimatlar son derece açık. İsrail savaş hukuku İsrail'in düşmanlarını - ki Yahudilerin nazarında tüm insanlık İsrail'in düşmanıdır, - iki gruba ayırır: Dünyanın öbür ucunda da olsa uzakta yaşayan düşman. Bunlar barışa davet edilecek; İsrail'in hizmetine girmek şartıyla barış yaparlarsa mesele yok, aksi halde onlarla savaşılacak ve zafer kazanılması halinde erkekleri kılıçtan geçirilecek, kadın ve çocukları esir edilerek, istenilen her türlü muamele yapılacaktır. İkinci gurup ise Tanrı'nın "hayırlı miras" olarak İsrail'e verdiği topraklarda yaşayan yakın düşmandır. Bunların statüleri farklıdır. Bunlara barış teklif edilmez, barış teklifleri reddedilir, kılıç çekmeseler, sözlü itirazda bulunmamış olsalar dahi hepsi kılıçtan geçirilir. Erkek, kadın, çoluk-çocuk ayrımı yapılmaz.

Milattan önce yedinci yüzyılda veya bir süre sonrasında yazılan Yasanın Tekrarı kitabında geçen bu sözleri okurken, İsrail oğullarının nerede olurlarsa olsunlar insanlığa karşı besledikleri bu kin ve öfkenin boyutunu kestiremiyoruz. Gerek Yasanın Tekrarı ve gerekse daha sonra yazılan Tevrat bölümlerinin samimi olarak veya tahrif ederek naklettikleri olaylar, Kenan eline saldıran İsraillilerin kitaplarında yazılanları aynen uyguladıklarını, insanlık değerlerini hiçe sayarak hamile kadınların karınlarını deşip, çocukların başlarını dışarı çıkardıklarını göstermektedir. Bu hayvanlığı sergilemelerinin sebebi "Öyle ki, kendi tanrıları için yaptıkları mekruh şeyleri yapmayı size de öğretmesinler, yoksa Tanrınız Rab'be karşı suç işlersiniz"[4] buyruğudur. Haktan, adalet ve insanlıktan nasibini almamış bir illet..

Mûsa, Yasanın Tekrarı kitabının dördüncü babında İsrail oğullarını Kenan elinde komşuları olan halkların takdir ve saygısını kazanmak için putlara tapınmamaktan uzak durma konusunda uyarmakta ve şeriata uymayı teşvik etmektedir: "Çünkü kendisine her yakarışınızda Tanrımız Rab'bin bize yakın olduğu gibi, kendisine böyle yakın Tanrısı olan hangi büyük millet vardır?"[5] Zaten Yehova da diğer çağdaş putperestlerin tasavvur ettikleri kabile tanrıları gibi bir tanrıydı. İbrahim, İshak, Yakub ve Mûsa gibi peygamberin tanıttıkları yüce Allah ise Tevrat hikayelerinde

3 *Yasanın Tekrarı*, 20/10-17.

4 *Yasanın Tekrarı*, 20/18.

5 *Yasanın Tekrarı*, 4/7.

geçen mitolojik bir kahraman değildir. Fakat İsrailliler onu bu mitolojik kahramanlara benzetmiş, daha doğrusu kısır akıllarıyla ancak böyle kavramış ve üstelik de daha Mûsa aleyhisselam aralarındayken putlara tapmaya başlamışlardır.

Tevrat, İsraillileri aykırı bir şekilde yetiştirdi ve bu aykırılık her yer ve zamanda onların ruhlarına damgasını vurdu. Gittikleri Mısır'da köle hayatı yaşadılar.. Daha önce ise Kenan elinde hükümranlık ve hürriyet konusunda kendilerinden daha güçlü halklar arasında yabancı olarak hayat sürdüler. Nesilden nesile aktarılan bu ezilmişlik duygusu Tevrat yazarlarını İsrail savaş hukukunu koyarak onu İsraillilerin Kenan eline yürüdükleri bir dönemde ortaya sürmeleriyle kanlı bir yasa halini aldı. Sanki İsrailliler ezilmişliğin intikamını almayı düşünüyorlardı.

Tevrat'ın İsraillileri katliam yasasına sarılmaya itmesinin sebebi olarak onların putperestliğe kayışlarını göstermek de mümkün. Putlara tapınma korkusu hiçbir şekilde ve en azından çocukların katledilmesini masum gösteremez. Çünkü çocuklar İsraillilerin Allah'a tapınmaktan vazgeçmelerinin sebebi olamaz. Çocuk ise bilindiği gibi bir fıtrat üzerine yaratılır ve onu ailesi belli bir yola yönlendirir. Yehova'nın İsrail oğullarının dinlerine fitne sokacağı korkusuyla Kenanlı çocukları öldürmelerini emretmesi abestir.

Ancak, bir amaçla konulan İsrail katliam yasasının hedefi, İsrailli olmayan halkların onlar arasında insanca bir hayat sürmesini engellemek ve gerektiğinde bunu katliamla halletmektir.

Ürdün'e geçiş

İsrail oğullarının Mısır'dan çıkışı konusunda iki husus belirsizliğini korumaktadır: Birincisi İsrail oğullarından kimlerin Mısır'a muhaceret edip, kimlerin oradan ayrıldığı; ikincisi ise çıkışın ne zaman ve nasıl gerçekleştiği, arkasından Kenan eline nasıl gelindiğidir.

Araştırmacıların büyük çoğunluğu İsrail oğullarından yalnızca belli bir kesimin Mısır'a göç ederek oraya yerleştiği, bunların da Yusuf ve Benyamin'in çocukları olduğu konusunda hem fikir-

dir. Diğerleri ise muhtemelen Mısır'a girip çıkıyorlardı. Fakat oraya giden ve oradan ayrılanların durumunu bir göç hareketi olarak görmemek gerekir. Çünkü bunlar geçici hareketlerdi ve İsraillilerin pek çoğu bunu yapıyordu.

Eğer tüm İsraillilerin Mûsa'yla birlikte Mısır'dan çıktığı konusu şüpheli ise, tüm Yahudilerin Yeşu önderliğinde oraya girdikleri konusu daha da şüphelidir ve tercih edilmesi gereken görüş de budur. Araştırmacılar, Mısır'dan çıkanların iki gruba ayrıldığını, bir grubun Berşaba yoluyla Kenan eline yöneldiğini belirtmektedirler. Bunlar daha önce Kenan elinin güney kesimini yurt edinen akrabalarıyla karşılaşmışlardır ki, en önemlileri de İsrail'in dördüncü oğlu Yahuda'nın soyundan gelenlerdir. Daha önce İsrail'in Kenanlılara damat olduğunu belirtmiştik. İkinci grup, Ölü Deniz'i soluna alarak kuzeydoğu istikametinde ilerlemiş, bunların bir kolu Batı Şeria'yı yurt edinmiş, diğer kolu ise Şeria nehrini geçerek Kenan eline doğru ilerlemiştir. Bu sonuncusu Rahel'in oğullarıydı. Manasse oğulları - veya onların bir kısmı, - ve Yusuf'un oğullarından Efrayim'in oğulları ile kardeşi Benyamin'in oğulları ise Rahel'in oğullarından Yeşu'nun önderliğinde hareket ediyorlardı.[6]

"Halk Şeria nehrini geçmek üzere konakladığı yerden yola çıktı. Ahit Sandığı'nı taşıyan kahinler önden gidiyorlardı. Sandığı taşıyan kahinler ırmağın kıyısına varıp suya ayak bastıklarında, Şeria nehri ekin biçme zamanında kabardı, kıyılarını bastı, ta yukarıdan gelen sular durdu, çok uzaklarda Saretan yakınında bulunan Adam kentinde bir yığın halinde yükselmeye başladı... Halk Eriha'nın karşısından ırmağı geçti."[7]

Yeşu kitabını yazanlar burada Ahit Sandığı'nı taşıyan kahinlerin ayağının değdiği suların akışının durdurulması, nehir yatağının kurutulması gibi mucizelerin gösterildiğini vurgulamak istiyorlar.

6 Yeşu'nun soyu konusunda ihtilaf vardır. Bazılarına göre Benyamin'in, bazılarına göre Efrayim'in oğullarındandır. Biz ise üzerinde ittifak oluşması için onu Rahel'in oğlu olarak kabul ediyoruz.

7 *Yeşu*, 3/15-16.

İsraillilere göre mucize

Allah'a ve kudretine inanan kişi her şeyin onun "kün feyekûn" emriyle olduğuna inanmak zorundadır. Keza biliyoruz ki, Allah'ın peygamberler, resuller ve evliyalar vasıtasıyla kullarına gösterdiği âyetlerin en büyük amacı insanoğlunu imana davet ve bu âyeti gösteren kişinin doğruluğundan şüphesi olanları ikna etmektir. Mucizenin gösterilmesinden sonra insanların yalanlama ve inkârda ısrar etmeleri helak olmalarına zemin hazırlar. Dolayısıyla tabiat kanunlarına aykırı bir şekilde gösterilen mucize ve harikulâde haller, aklın insanları hidayete erdiren yegane güç olması için âlemlere bir gazap olarak değil, rahmet olarak gönderilmiştir.

İsraillilere göre ise mucizeleri yalnızca İsrail'in Tanrısı gösterir ve bunu insanların kendisinin bir olduğu konusunda inançlarını güçlendirmek için değil, tapınmanın bir bedeli olarak sunar.

İsrail oğullarının Mısır'dan çıkış sebebi, ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamı veya devletin batıdan gelen saldırıları püskürtmekle uğraşması yahut iç kargaşaları önlemeye yönelik faaliyetleri değil, firavunun ve ordusunun İbranilere indirdiği darbelerdir.

İsrailliler Sina'da birbirine tutunamamış, Mûsa'nın önderliğine güvenmemiş oldukları dönemde Tanrı'nın mucizeleri devreye girmiştir. Denizin yarılması, üzerlerine mann ve bıldırcın yağdırılması, geceleri bir ateşin, gündüzleri bir bulutun önlerinde yürümesi, Şeria nehrinin sularının tutulması, bir süre sonra boynuzdan üflenen kuvvetli bir sesle Eriha surlarının yıkılması gibi..

Yahudilere göre, o tarihte Kenan elinde çok güçlü kabileler yaşadığı için kendilerine bir yer bulamadıkları sırada, Tanrı onlar adına savaştığından muvaffak olmuşlardır.

Bir bölgeye yerleşip nimetlerinden faydalanamadıkları zaman başka bir tapınma yolu seçmişler; en iyi koyunlarını, en güzel ürünlerini sunak taşında Tanrı'ya kurban olarak sunmuşlardır.

Söylendiğine göre Levili kahinlerin topladıkları öşür vergisi, İsraillilerin Tanrılarının kendilerine hediye ettiği,[8] ama mecazi anlamda sahibi oldukları için temlik ve satma haklarının bulun-

8 Bic. Vol. 2, p. 175.

madığı toprağın kira bedeliydi.[9] Tevrat yazarlarının üzerine yoğunlaştıkları ve İsrail oğullarının Kenan elinde yapmayı başardıkları her şeyi ilişkilendirdikleri pek çok mucizenin arkasındaki sır budur. Bununla saldırı operasyonuna ve ona iliştirmeyi düşündükleri kanlı vahşete kutsal bir görünüm kazandırmak, buna bağlı olarak da İsraillilerin zihninde bir şeyler verenin karşılığını alacağı, Tanrı'nın dedeleriyle yaptığı anlaşmanın bir takım şartlara bağlı olduğu düşüncesini yerleştirme amacı güdüyorlardı. Burada vermekten maksat itaattir. Anlaşmanın üzerine bina edildiği şart ihlal edildiğinde iptal edilmesi icap eder. Böylece İsrailliler Tanrı'larını terk edip, O'nun tüm emirlerine isyan ederek, her türlü günahı işleyip putlara taptıklarında Tanrı'nın verdiği sözü yerine getirmesi gerekirdi.

"Bak, bugün senin önüne hayatla iyiliği, ölümle kötülüğü koydum. Çünkü bugün sana Allah'ın Rab'bi sevmeyi, onun yolunda yürümeyi, onun emirlerini ve kanunlarını, hükümlerini tutmayı emrediyorum. Böylece yaşayacak, çoğalacak ve mülk edinmek için gitmekte olduğun diyarda Allah'ın Rab seni mübarek kılacak. Ama eğer kalbin döner ve itaat etmezsen, kapılıp başka ilahlara secde ederken, onlara kulluk ederken, bugün size bildiriyorum ki, mutlaka yok olacaksınız; Erden [Ürdün]den geçip mülk edinmek için gitmekte olduğunuz diyarda ömrünüz uzun olmayacak."[10]

Bu açık uyarıya damgasını vuran âtıfet ateşinin Yasanın Tekrarı kitabını yazan kişinin "vaat edilmiş toprak" ideasının çöktüğü bir dönemde (M. Ö. VII. Yüzyıl) kaleme almış olmasından kaynaklandığını; İsrail krallığının tamamıyla ortadan kaldırılıp, halkın Asurilerce esir edildiğini ve maneviyatı tekrar kazanma ümidinin geri dönmemek üzere kaybolduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

9 Toprak kesinlikle satılamaz. Çünkü siz benim nezdinde yabancı ve muhacirsiniz. (Levililer, 25/23)

10 *Yasanın Tekrarı*, 30/15-19,

Metinde zorlama

Yukarıda verdiğimiz alıntıda kahinlerin Ürdün nehrini geçmek için ayaklarını suya soktukları yerle ilgili verilen isimlerde bir karışıklık olduğu görülüyor. Önce suların Adam'dan Saretan tarafına doğru uzak bir yerde olduğu söyleniyor, ardından halkın nehri Eriha'nın karşısında bir yerden geçtiği belirtiliyor. Burada geçen Adam'la bugün Damiye sığlığı adıyla bilinen yer kastedilmektedir. Vadi-i Zerka kıvrımıyla Ürdün nehri üzerindeki Yebuk'u birbirine bağlayan Damiye Köprüsü kuzeyde Eriha'dan 16 mil uzaklıktadır ki, bu, Yeşu kitabını yazanların J, E, D ve P nüshalarında Damiye bölgesiyle Eriha'nın birbirine karıştırdıklarını[11] fark etmediklerini göstermektedir.

"Önemli değil, Tevrat yazarları hataya düşmüş olabilirler" diyenler çıkabilir. "Ama neticede geçiş işi Damiye sığlığından yapılmış, sonra savaşçılar güneye yönelerek Eriha'yı kuşatmış, ellerindeki boynuzdan yapılmış borazanlarla surlara doğru üflemişler ve Tanrı'nın kudretiyle o anda surlar yıkılıvermiştir. "Ve halk yüksek sesle bağırdı ve duvar olduğu yere çöktü: Halk şehre girdi."[12]

Bu noktada da pek çok soru işareti var.

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi, Eriha adının Tel Amarna tabletlerinde geçmediğini kaydetmektedir. O şehrin bir kralı, surları ve kapıları olduğu sözü şüpheli bir sözdür. Nitekim bu görüşün tespitinden yarım yüzyıl sonra yapılan kazılar konuya başka bir açıklık getirmiştir. 1952'de Engiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün denetiminde Eriha bölgesinde yapılan kazılar, Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi'nin ileri sürdüğü görüşü doğrudan destekleyen veriler ortaya çıkarmıştır.

Kazı ekibinin en önemli amaçlarından biri, İsraillilerin Eriha'yı yerle bir ettikleri şeklindeki tarihi vakıayı ortaya çıkarmaktı ve ilk başlarda bu amaca ulaşıldığı zannedildi, ama daha sonra ileri sürülen kanaatlerin yanlış bilgiden kaynaklandığı, M. Ö. 1500-1300 yılları arasında burada bir şehir veya hüküm süren bir krallık bulunduğuyla ilgili görüşlerin zayıflığı anlaşıldı.

11 En. Bb. See Jericho.

12 *Yeşu*, 6/20.

Kısacası Milattan önce XIII. Yüzyılda Eriha bölgesinde bir şehir bulunduğu görüşü, herhangi bir belgeye dayanmamaktadır ve tüm deliller, tüm surlar ortadan kaybolmuştur.

Yapılan arkeolojik araştırmalar Tevrat'da anlatılan Eriha'nın işgal edilmesiyle ilgili rivayetin daha önceki iki yüz yıl başlarında geçen olaylarla ilgili olduğunu, sözü edilen savaşçıların da Yeşu komutasındaki İsraillileri değil, Habiruları gösterdiğini ortaya koymuştur ki, tarihen de Yeşu ve beraberindeki İsraillilerin Habirulardan daha sonra ortaya çıktıkları bilinmektedir.[13]

Ay

Yeşu kitabında bir de Ay (ki harabe anlamındadır) adı geçmektedir. Tevrat yazarları İsraillilerin burada yaşayan halkı mağlup ve şehri istila ettiklerini belirtmektedirler. Halbuki yapılan arkeolojik kazılar sonunda Ay'ın erken bronz çağında yani M.Ö. 2200'lerden X. Yüzyıla kadar terkedilmiş bir harabe olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Araştırmacılar, Tevrat yazarlarının Ay ile onun kuzeybatı taraflarına düşen Beyt İbil'i birbirine karıştırdıklarını belirterek, İsraillilerin eline geçen Beyt İbil'in düşüşü ile çok uzun zamandır harabe halde bulunan Ay'ın yıkılışı arasındaki zaman dilimini ortaya koymuşlardır.

Planın başarısızlığı

Tevrat'ta İsrail oğullarının Mısır vadisinden Fırat'a kadar uzanan bölgeyi ele geçirip, Kenan elini yağmalayarak, Yahudi savaş yasalarında belirtildiği şekilde buralarda yaşayan halkın tamamen kılıçtan geçirildiği var sayımına gelince, gerçekte İsrailliler toprak edinip ve ahalinin kılıçtan geçirilmesi planının uygulanmasını asla başaramamış ve hiçbir dönemde - istisnası olmamak üzere,- bu topraklara sahip olamamışlardır.

13 En. Brit. See Cnaan, Jericho and Joushua.

Daha zaptedilmesi tamamlanmadan bölgenin İsrail boyları arasında taksim edilmesine ve İsraillilerin yerleştikleri topraklarla ilgili olarak Tevrat bölümlerinde aktarılan rivayetlerdeki aşırı muğlaklığa rağmen, gerçek, İsrail oğullarının Kenan elinde hakimiyeti hiçbir zaman ele geçiremedikleridir ve Tevrat yazarlarının bölgedeki İsrail varlığını abartmaları da iyi bir araştırma sonucunda hemen anlaşılmaktadır.

Bir kere Nun oğlu Yeşu komutasında Kenan elini işgal etmek için harekete geçen İsrail oğulları arasında bir birlik yoktu ve bu, Tevrat'ın tetkikinden de hemen anlaşılmaktadır. Yahuda oğulları yanlarında küçük gruplarla birlikte Kudüs ve Hebron civarındaki dağlık bölgeye yönelmiştir. Hakimler kitabının I. babında Yahuda oğullarının Kudüs'ü işgal ettikleri belirtilmesine rağmen, şehrin asli sakinleri olan Yebusîler saldırganları püskürtmüş ve düşmandan Dünya tepesine yerleşenleri itaat altına almışlardır.

Göründüğü kadarıyla İsrailliler kısa süre sonra Kudüs'den çekilmişlerdir. "Onlar Yebus yakınlarındayken gün iyice ilerlemişti. Uşak efendisine şöyle dedi: 'Lütfen, gelin Yebusîlerin bu şehrine sapalım ve orada geceleyelim.' Efendisi ona şu cevabı verdi: İsrail oğullarının olmayan yabancının şehrine sapmayacağız ve Gibea'ya geçeceğiz."[14] Kudüs İsraillilerin eline ancak peygamber Davud zamanında geçecektir.

Rahel oğullarına gelince, onlar da Megiddo ovasını işgal etmeye çalıştılar, fakat Kenanlılar ilk şaşkınlığı üzerlerinden attıktan sonra onlara ağır bir darbe indirerek Şekem (Nablus) ve güney kesiminde yer alan ortadaki tepeyle yetinmek zorunda bıraktılar. Hakimler kitabının birinci babında şu satırları buluyoruz: "Manasse Beytşan (Bisan) halkını ve köylerini, Taanak halkını ve köylerini, Dor ahalisini ve köylerini, İbleam ahalisini ve köylerini, Megiddo halkını ve köylerini kovmadı. Böylece Kenanlılar bu bölgede oturmak için direndiler... Zebulun Kitron halkını, Nanalol (Bin Amir ovası) sakinlerini kovmadı; Aşer Akko sakinlerini kovmadı. Eşiriler (Eşir b. Yakub'un oğulları) bölge halkı arasına yerleştiler. Çünkü onları kovmadılar. Naftali Betşamas halkını ve Betanat halkını kovmadı, aksine bölge sakinleri olan Kenanlılar

14 *Hakimler*, 19/11-12.

arasına yerleşti. Amoriler Dan oğullarını dağa sürdüler. Çünkü onlar öbürlerini ovaya inmeye bırakmıyorlardı."[15]

Bu şehirlerin işgal edilişi, buralarda oturan insanların kılıçtan geçirilişi, arkasından aynı şehirlerin ve ahalisinin tekrar ortaya çıkışı konusunda Yeşu kitabı ile Hakimler kitabı arasındaki akıl almaz çelişki üzerinde tek tek durmaya kitabımızın hacmi yeterli değil. Biz, yalnızca Tevrat bölümlerinin gerçekleri yazmayı becerememediği, pek çoğu tarihi vakıalarla ilgisi olmayan hayal ürünü rivayetlere dayalı farklı görüşleri yansıttığını belirtmekle yetindik.

Tevrat'da söz Mûsa'ya atfedilen beş kitapta olduğuna göre, diğer kitaplara herhangi bir hüküm çıkarılması için kaynak olarak itibar edilmesi gerekmez. Tevrat yazarlarının eski Kenan edebiyatına sığınıp, oradan intihal yaptıkları konusunda Rasşamra bulguları en güçlü belgedir ve bunlar Tevrat'ın içeriğinin güvenilir bir kaynak olarak kullanılamayacağını ortaya koymaktadır.

Etkileşim nesli

Gustave le Bon, İsrail savaş dönemini anlatırken şöyle diyor: "İsrail oğulları, bir millet değildi. Kanun tanımaz çetelerin karışımıydılar. Özünü bedeviliğin oluşturduğu küçük Sami kabilelerinden oluşmuş insicamsız bir topluluktular. Bu kabilelerin hayatı küçük köylere saldırıp, ele geçirme ve yağmalayarak birkaç günlük maişet çıkarma temeli üzerine kurulmuştu. Birkaç gün sonrası yine labirent ve sefalet hayatına dönüştü."[16]

İbranîerin Habirular olduğu, Habirularınsa ırkî bir grup değil sosyal bir tabaka oluşturdukları görüşü tercih edildiğine göre, eğer yukarıdaki geçen "küçük Sami kabileleri" ifadesinden "Sami" sözcüğünü çıkarırsak, bu anlatımın Hakimler dönemi denilen ve M. Ö. XII. Yüzyılın son çeyreğinden XI. Yüzyılın ilk üç çeyreğini kapsayan o devirdeki İsrail oğullarının durumuyla tamamıyla örtüştüğünü görürüz.

İsraillilerin vahid bir topluluk oluşturacak şekilde sosyal bir aşamaya gelmelerinin ancak Kenanlılardan önemli ölçüde etki-

15 *Hakimler*, 1/27-34.

16 *Tarih el-khudârât el-ûlâ*, Biladuna Filistîn, 1/1.

lenmelerinden sonra mümkün olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Hatta Davud'un kurduğu krallığın saf bir İsrail krallığı olduğunu söylemek zordur ve belki de en doğrusu başında Yahuda soyundan gelen bir peygamberin bulunduğu Kenan/İsrail devleti olduğudur.

İstilacılar, çoğunluğunu Kenanlıların oluşturduğu bir topluma karışmışlar ve imkan dahilinde onların uygarlıklarını özümsemeye başlamışlar; onlardan tarım, ticaret, çömlekçilik ve benzeri mahalli zanaatları öğrenmiş, hatta Kenanlıların dilini ve alfabesini almışlardır.

İsrailliler, koyun çobanlığından tarıma geçerken Kenanlıların bereket tanrılarına saygı duymaya itildiler. Böylece bir süre sonra Kenan tanrılarına kurban sunmaya başladılar. Bazıları işi kendi tanrıları Yahve'ye [Yehova'ya] hakarete kadar vardırdılar ve Kenanlıların bereket tanrıları Baal ve Aştarot'a taptılar. Bazıları ise, - münafıkların her yerde ve her devirde yaptıkları gibi, - sopanın ortasından tutarak, hem halkın koruyucusu olarak Yahve'ye, hem de ekin ve koyunların koruyucusu olarak Baal'a taptılar.

"İsrail oğulları Kenanlılar, Hattiler, Amorîler, Ferisîler, Hivliler ve Yebuslular arasında oturdular. Karı olarak onlardan kız aldılar, kızlarını onların oğullarına verdiler ve onların tanrılarına taptılar. İsrail oğulları Rab'bin gözünde kötü olanı yaptılar ve kendi Tanrıları Rab'bi unuttular. Baallara ve Aşerlere kulluk ettiler. Rab'bin öfkesi İsrail'e karşı alevlendi ve onları Mezopotamya kralı Kuşan-rişatayim'e sattı ve İsrail oğulları Kuşan-rişatayim'e sekiz yıl kulluk ettiler."[17]

Böylece kozmopolit nesil arasında zaman zaman hakimlerin çıkması için uygun dini ve siyasi zemin oluştu. Ve ortaya çıkan hakim, kendilerini Mısır'da kölelik hayatından kurtaran ve kendisine tapmaları ve ibadetlerinde ihlaslı olmaları için bu toprakları bağışlayan Tanrı'nın nimetlerine karşı nankörlük ve küfre gösterilen aleni tepkinin sembolü haline geldi.

Tanrı İsrail'e kızdığına göre, onların köleliğe mahkum olması gerekiyordu ve gerçekten daha sonraki günlerde İsrailliler sekiz yıl boyunca siyasi yönden Aramîlere bağlandılar.

17 *Hakimler*, 3/5-8.

Dini reformlar ve siyasi devrimlerin sembolü olarak ortaya çıkan bu hakimlerin çevrelerindeki putperestlikten etkilenmediklerini zannetmiyoruz. Örneğin Hakimler kitabında hakkında "Tanrı'nın ruhu Yiftah'la birlikteydi" denilen ve hakimlerin en önde gelenlerinden sayılan Yiftah Gileadi onlardandır. Gilead, Ammonlularla yaptığı bir savaştan sağ salim döndükten sonra evinden kendisini karşılamaya çıkacak ilk kişiyi Tanrı'ya kurban edeceği vaadinde bulunmuştu. Fakat kendisini ilk karşılamaya çıkan kızıydı ve o da sözünü yerine getirerek kızını kurban etmiştir. Peki bu insan kurban edilmesini yasaklayan bir şeriattan aleni bir sapma, kendi oğul ve kızlarını tanrı Baal'a kurban eden yerli halkın putperest adetlerini benimseme değil midir?

Vefasızlık dersi

İşrail hakimleri arasında gelecekten haber veren Debora adında bir kadın vardı. Keni Heber'in karısı Yael adlı bir şarkıcının sergilediği vefasızlığı anlatan bir şarkı ona atfedilir. Keniler Mûsa'nın kaynatası Hobab'ın[18] oğullarının soyundandır.

Anlatıldığına göre Kenanlı kral Hasor'un kumandanı Sisera ile İsrailliler arasında Megiddo ovasında bir savaş olur. O sıralar Sisera ile Keniler arasında sulh vardı. Kenilerin lideri Yael'in kocası Heber'di. Sisera savaşta yenildi ve Kenanlılarla Keniler arasındaki sulh anlaşmasına dayanarak Yael'in çadırına sığındı. Özellikle Yael kendisini karşılamak için çıktığında artık kurtulduğundan emindi. Yael ona "Gel yanıma efendim, gel, korkma!" dedi. Sisera onun yanına yaklaştı. Yael onun üzerine bir yorgan örttü.[19] Arkasından da onun dalgınlığından istifade ederek öldürdü. Bir başka rivayette ona vurarak ayaklarının dibine yıktığı anlatılıyor, ama iki değişik rivayet arasındaki bu çelişki bizi fazla ilgilendirmiyor. Ne de olsa Tevrat kitaplarında aynı olayla ilgili değişik rivayetler arasındaki çelişkilere alışmış durumdayız. Ama bizi ilgilendiren şey Tevrat'ın Yael'in yaptığı bu iğrenç işi övmesi.

18 Tevrat'da Mûsa'nın kaynatasının adı bir yerde Hobab, başka bir yerde Yisron olarak geçmektedir.

19 *Hakimler*, 4/18.

Sisera'nın Kenilerin çadırında öldürülmesi yalnızca barış halinde bulunan iki taraf arasındaki anlaşmayı bozmuyor, ayrıca eski bedevi toplumunun var gücüyle korumaya çalıştığı bir geleneği yıkmış oluyordu ki, eski toplum yarı göçebe döneme girdikten ve yerleşik düzene geçtikten sonra dahi bu geleneği unutmamıştır.

Daha da kötüsü, rivayete seksi bir görünüm kazandırarak, Yael'e Sisera'yı yanına çağırıp "Gel bana efendim, korkma gel!" dedirtmeleridir. İş bu kadarla da bitmiyor ve bir de Debora'nın kasidesinde Sisera'nın anasıyla gösterdiği analık şefkatinden dolayı alay edilerek "Sisera'nın anası kafesin arkasından, pencereden baktı ve bağırdı: 'Niçin onun cenk arabası bu kadar ağır geliyor?'"[20]

Anlaşmaları ve yürürlükteki gelenekleri bozmak, maksada erişmek için cinsi cazibeyi kullanmak, arkasından da insanı hayvandan ayıran tüm asil âtıfet duygularıyla alay etmek.. bu olaydan çıkarılacak derstir.

Bu eski ders, İsraillilere şöyle diyor: Başka halklarla yaptığınız anlaşmalara, ancak çıkarlarınız doğrultusunda sadık kalın ve milletlerin değerli geleneklerini görmezden gelin. Çıkarlarınızın gerektirdiği anda yaptığınız anlaşmaları bozmakta tereddüt etmeyin. Amacınıza ulaşmak için her türlü yola başvurun, düşmanları avlamak için kadını kullanmaktan çekinmeyin.

Filistinliler

Şu ana kadar Tevrat bölümlerinde geçen kabile ve halk isimleri konusundaki uzun tartışmaya girmekten kaçındık ve kaçınacağız, ama konumuzun gerektirdiği kadar bu meseleye eğileceğiz. Esasen Kenan elinde yaşayan halkların isimlerinin bu kadar çok gösterilmesinden amaç İsraillilerin ülkede sağladıkları başarıları abartmaktır. Kenanlılar, Amorîler, Hattiler, Feriziler, Girgaşiler, Yebusîler, Horlular, Hoblular vs. vs. Bu kadar çok ismin sayılması kazanılan zaferleri çok büyük zaferlermiş gibi göstermektir. Biz bu kabilelerin kökenleri ve Kenan elindeki mevcudiyet sebepleri üzerinde detaylı olarak duracak değiliz.

20 *Hakimler*, 5/28.

Filistinlilere gelince, onları Sami Kenanlılarla ilişkisi bulunmayan, birden ortaya çıkmış, bu topraklara yerleşmiş ve orada önemli faaliyetlerde bulunmuş sıradan bir halk olarak göremeyiz.

Filistinliler Yaratılış kitabında İbrahim ve İshak döneminden beri Kenan elinin güneybatı sahilinde yaşayan bir kavim olarak gösterilmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu bilgi gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Suriye topraklarının tamamında Filistinlilerden ancak Milattan önce ikinci bin yılın ikinci yarısında söz edilmektedir ki, bu tarih, İbrahim peygamber döneminden sonraki birkaç yüzyıla tekabül etmektedir.

III. Ramses'in (M. Ö. 1198-1167) tabletlerinde Akdeniz adalarının nasıl sallandığı, buralarda yaşayan halkın Girit ve Sicilya'dan Mısır ve Şam topraklarına geldikleri, kendisinin onlara saldırıp mağlup ettiği ve vergiye bağladığı anlatılmaktadır.

Filistinlilerin Suriye sahillerine yerleşmek amacıyla geldikleri muhakkak. Çünkü öbür türlü kadınlarını, çocuklarını ve eşyalarını öküzlerin çektiği arabalara doldurup gelmezlerdi. Onların hızlı bir şekilde Kenan dilini öğrenmiş olmaları, bir çok araştırmacıyı bu halkın kökenini belli bir yere bağlama konusunda tereddüde düşürmüştür. Kaldı ki, Kenan eli sahilindeki Filistin şehir adlarından başka, krallarının büyük kısmının adları da Samicedir.

H. J. Wells, deniz sakinlerin soy ve dil yönünden batıda Bask, güneyde Berberîlerle bağlantısı bulunan halklara mensup olduklarını belirtmektedir. Girit'de yapılan Knossos kazıları M. Ö. 2500'lerde medeniyetin zirvesine ulaşan çok eski bir Ege uygarlığını ortaya çıkarmıştır. Fakat bu uygarlık M. Ö. 1400'lerde tarihin derinliklerine gömülmüş ve muhtemelen şiddetli bir deprem Knossos'u haritadan silmiş, depremden kurtulanların işini de daha sonra Yunanlı işgalciler bitirmiştir.[21]

Hakimler ve I. Samuel kitaplarında İsraillilerle Filistinliler arasındaki savaşlarla ilgili anlatılanları ciddiye alacak olursak tarihi gerçeklerden ciddi şekilde uzaklaşmış oluruz. Çünkü bu iki kitapda on binlerce Filistinlinin İsraillilerin kılıçlarıyla can verdikleri hikaye edilmekte, fakat sonra nedense bu mağlup insan-

21 Meseller kitabı.

lar birden canlanarak düşmanlarını mağlup etmektedir. Sebebi malum.. İsrailliler Tanrı'nın nazarında bir günah işlemişlerdir. Ama tövbe edip Tanrı'ya dönünce mucizeler ve düşlerle azgın Filistinlilerin işlerini bitirmişlerdir.

Örneğin Hakimler kitabında Şimşon'un bir eşeğin çene kemiğiyle bin kişiyi öldürdüğü hikaye edilir. İsraillilerin tarihine ağır bir utanç damgası vuran bu mübalağalı hikayede Filistinlilerin Şimşon'u yakalamak istedikleri, Yahuda'ya gelerek halktan onu kendilerine teslim etmelerini istedikleri, fakat halkın reddettiği anlatılır. Yine içlerinden üç bin kişi Şimşon'un peşine düşer ve Filistinlilerin gelip teslim alması için onu yakalayarak bağlarlar.

Rivayete göre Tanrı'nın ruhu Şimşon'a hülul eder ve böylece Şimşon iplerini parçalayarak bir eşeğin çene kemiğini eline alıp bin kişiyi öbür dünyaya gönderir.[22]

Bu efsane, hurafe olmakla birlikte, İsraillilerin Davud'dan önceki dönemlerde kendileri üzerinde fiili hakimiyet kuranlardan ziyadesiyle korktuklarını göstermektedir.

Üstünlük kimde?

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi Samuel'in Filistinlilere karşı zafer kazandığını anlatan hikayenin (bkz. I. Samuel, 7/5-14) o dönemle ilgili tüm tarihi gerçeklere ters düşen sıradan bir efsane olduğunu belirtmektedir.[23] Filistinlilerin hakimiyet döneminde bazı İsraillilerin kendi kanından olanlara karşı Filistin saflarında savaştıkları bu efsanede anlatılmaktadır.[24]

Filistinliler ülkenin her yanına hakimiyeti ele geçirmişlerdi. Filistinli subaylar İsraillilerden vergi topluyor ve tıpkı Tel Amarna kitabelerinde belirtildiği üzere III. ve IV. Amenhotep zamanındaki Mısırlı memurlar gibi asayişi sağlıyorlardı.

İsraillilerin Filistinliler karşısında aşağılandıklarının en bariz delillerinden birisi, ikincilerin Ahit Sandığı'na el koyarak, onu

22 *Hakimler*, 15/9-16.
23 En. Bib. II, col. 3720.
24 *I. Samuel*, 14/21.

Eştot'a nakletmiş olmalarıdır. I. Samuel kitabında anlatıldığına göre bu tabut İsraillilere herhangi bir savaş neticesinde iade edilmemiş, aksine İsrail'in tanrısı basur hastalığı gönderdiği için Filistinliler sandıktan vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Bir araştırmacı Ahit Sandığı'nın Filistinlilerin elinde Samuel kitabının iddia ettiği gibi yedi ay değil, çok uzun bir süre kaldığını kaydetmektedir. Bu sandık Davud peygamber zamanında Filistinlilerle yapılan bir anlaşma gereğince İsraillilere iade edilmiştir.[25]

Diğer yandan I. Samuel kitabında anlatıldığı şekilde kral Şaul'un ölümü de İsraillilerin Filistinlilerin katı boyunduruğu altında oldukları görüşünü doğrulamaktadır. Şaul, İsraillilerin manen çöktüklerini görmüştü. Ürdün nehrinin ötesinde İsraillilerin kaçışmalarına ve Şaul ile oğlunun ölümüne şahit olan İsrailliler, bulundukları şehirleri terk ederek kaçmış, Filistinliler de gelip oralara yerleşmişlerdir.[26]

Demirde tekel

İsraillilerin Filistinlilere itaat arzetmeleri eşyanın tabiatına aykırı bir şey değildi. İsrailliler Kenan eline girmeye hazırlandıkları zaman yalnızca bir zamanlar İbrahim ve Yakub'la birlikte Fırat havzasından göç ederek barışçı amaçlarla geldiklerinde kendilerini güler yüzle karşılamış olan barışsever Kenanlılarla karşılaşacaklarını zannediyorlardı. Aynı günlerde ellerinde çelik kılıçlarla[27] Kenan eli sahillerini yurt tutmak için gelen beklenmedik misafir savaşçıların yolda olabileceği onların aklının ucundan bile geçmiyordu. O güne kadar bu bölgede demir bilinmiyor veya en azından silah yapımında kullanılmıyordu ve Suriye'nin kuzey kesimine birbiri ardınca sahip olan Anadolulu Hattiler ve Filistinliler ise demiri tanı-

25 İsteyen okuyucu sandığın Davud'un şehrine getirilişi münasebetiyle düzenlenen tören konusunda II. Samuel kitabına bakabilir.

26 *I. Samuel*, 31/7.

27 Bilindiği gibi demir silah yapımında M. Ö. III. Binyılda sınırlı bir şekilde kullanılıyordu ve daha çok bronz silahlar yapılıyordu. Demirin Yakın Doğu ve Güney Avrupa'da silah yapımında kullanılması M.Ö. 1200-1000 yılları arasında başlamıştır. Daha sonraki yıllarda ise bronz yavaş yavaş lüks eşya yapımında kullanılmıştır.

yorlardı. Fakat onlar demircilik sanatını bir sır gibi saklıyorlardı ve ancak dış baskılar sonucunda bu sanatı başkalarına öğretmeye mecbur kalmışlardı. Bunu I. Samuel kitabında geçen şu sözlerden de anlayabiliriz: "Ve bütün İsrail diyarında demirci bulunmuyordu; çünkü Filistinliler İbraniler kılıç yahut mızrak yapmasınlar demişlerdi. Bütün İsrailliler, herkes çapasını, sapan demirini, baltasını ve kazmasını bilemek için Filistinlilerin yanına inerlerdi."[28] Tevrat'daki bu kayıtta İsraillilerle Filistinliler arasında çatışma çıktığında Yahudilerin kılıç ve mızrağı bulunmadığını gösteriyor, fakat yalnızca Şaul ve oğlu Jonathan'ın silahlı olduğunu, ama buna karşılık silahsız olarak düşmanı hezimete uğrattıkları anlatılıyor.

Boyunduruk altındaki krallar

Araştırmacılar, yukarıda belirtilen tüm gerçeklere istinaden, Şaul'un Filistinlilere bağlı bir kral olduğu, iki taraf arasında geçen olayların, metbûnun boyunduruktan kurtulmak için çabalayan bir tâbiyi cezalandırma hareketinden ibaret bulunduğu kanaatindedirler.

Davud ise Şaul'un kendisini öldürmek için peşine adam taktığı bir sırada Filistin kralı Akiş'e sığınmıştır ki, bu davranış Filistinlilerin Davud'un iktidarı ele geçirmesini hoş karşıladıklarını ve Şaul oğlu İşbaal'ı babasının tahtından mahrum etmek istediklerini göstermektedir. I. Samuel kitabında Filistin kralı Akiş'in ağzından aktarılan şu söz de buna delâlet etmektedir: "Akiş, 'Halkı İsrail'in nezdinde tamamıyla kötülendi, bu yüzden ebediyen benim kulum olacaktır' diyerek Davud'a inandı."[29]

II. Samuel'de ise Şaul'un ordusunun başkomutanı Nerin oğlu Abner'in ve amcaoğlunun İşbaal için Filistinlilerden Eryaim tepelerini ele geçirdikleri ve onu Gilead, Aşuriler, Yizreel, Efraim, Benyamin ve bütün İsrail'in kralı yaptıkları" anlatılmaktadır;[30] ama bunun tarihi gerçeklerle bir ilgisi yoktur. Genel görüş İşbaal'ın Menahem'de, Davud'un ise Hebron'da Filistinlilere tâbi olarak yaşadıklarıdır.

28 *I. Samuel*, 13/19 vd.
29 *I. Samuel*, 27/12.
30 *II. Samuel*, 2/9.

Filistinliler, ancak tüm "İsrail"i içine alan bağımsız bir krallık kurma arzusunu göstermesi üzerine Davud'a karşı düşmanlık sergilediler ve Refaim deresinde onunla karşı karşıya geldiler.[31] Burada Davud'la Filistinliler arasında ilk büyük savaş vukû buldu, fakat savaş barışla sonuçlandı ve böylece Yahudiler Ahit Sandığı'na tekrar kavuştular.

Dış etkenler

Araştırmacıların genel kanaati, İsraillilerin Filistin boyunduruğundan kurtuluşunun kendi çabalarıyla değil, dışarıdan alınan bir destekle gerçekleştiği ve bu rolün Mısır tarafından oynandığı şeklindedir. Çünkü Mısır o sıralar Suriye'deki eski topraklarını yeniden kazanarak, hakimiyet tesis etmek istiyordu ve tabii olarak ilk ağızda Filistin sahilleri hedef seçilmişti. Gerçi bu konuda elimizde doğrudan bilgiler yok, ama olanlar da inandırıcı makul delillerdir.

Kral Süleyman zamanında "Mısır firavunu Gezer'i ele geçirerek ateşe verdikten sonra şehirdeki Kenanlı ahaliyi katledip burasını Süleyman'ın karısı olan kızına çeyiz olarak verdi."[32]

Bu rivayetin doğru olduğunu kabul edelim, ama acaba Mısırlılar takriben Yafa yolu üzerindeki Gezer'e gitmek için hangi yolu kullandılar? Saldıran tarafından doğudan Kudüs'ün nazır olduğu el-Halil dağlarına yönelmesi mantıklı gözükmüyor. Öbür türlü en azından firavunun Kudüs'de damadı Süleyman'ın yanında konaklaması gerekirdi. Demek ki firavun Gezer'e ulaşmak için sahil yolunu kullanmıştır ve oraya varması için de - havadan uçamayacağına göre, - beş Filistin şehrini veya bazılarını geçmesi gerekiyordu ve herhalde bunun için Filistinlilerden izin istememiştir. Bu duruma göre Filistinliler Davud'la çatışmaya girmeden önce Mısırlılar tarafından ezilmiş ve zayıf düşürülmüşlerdi.

Diğer dolaylı delillere gelince, Mısır'ın Libyalı kralı Şeşnak'ın kuzeyin güney kesiminden ayrılmasından sonra Kenan eline düzenlediği seferler sırasında Filistin şehirlerinden hiçbirinin adı geçmemektedir ki, bunun tek makul izahı söz konusu şehirlerin Şeşnak'ın seferinden önce düşmüş olduğudur.

31 *II. Samuel*, 5/17.

32 *I. Krallar*, 9/16.

Bu iki hususu göz önünde bulundurduğumuzda Filistinlilerin neden İsrailin gırtlağını sıkmayı bırakıp yeni ve daha güçlü bir düşmanla uğraşmaya yöneldiklerini, bunun da Davud'a Filistinlilerin ciddi bir baskısıyla karşılaşmadan krallığını müstahkem hale getirme imkanı sağladığını anlayabiliyoruz.

Tarihçi H. J. Breasted bu konuda şöyle diyor: "Beni İsrail kabileleri Filistin'de kendilerine bir vatan yarattılar. Şu an için bu işin o yöredeki sahil şeridinde yaşayan düşmanlarını boyun eğdirmek isteyen Mısırlıların yardımıyla olup olmadığından emin değiliz. Bunun sebebi Mısır'ın o sıralar Asya'ya yönelik politikasıyla ilgili tarihi bilgilerin azlığıdır.

"Belki de Fenikeliler Filistin tehlikesinin azalmasını fırsat bilerek, İsraillilerin büyük İbni Amir ovasındaki şehirleri (Yezrail veya Megiddo) Filistinlilerden miras olarak aldıkları bir sırada Dor (Tantura) şehrini istirdat etmişler; Filistinlilerse Yafa ile Gazze arasındaki sahil ovasının yarısıyla yetinmişlerdir."[33]

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi, bazılarının "Süleyman, nehirden Filistin topraklarına ve Mısır sınırına kadar olan tüm bölgeye hakimdi"[34] ifadesini yanlış anladıklarına işaretle, sahil şehrinin bu bölgesinin hiçbir zaman Süleyman'ın krallık sınırları içinde olmadığını ilave etmektedir.

"Kral Süleyman Filistinlilerin sahil şeridini sınırlarına kattı" ifadesi son derece açık ve yoruma müsait değilken, bunu nasıl anlamak gerektiğini gerçekten bilmiyorum. "Nehirden Filistin topraklarına.." ifadesi Süleyman'ın krallık sınırının doğuda Şeria nehrinden başlayıp Filistinlilerin hududunda son bulduğu anlamındadır ve Filistin topraklarını kesinlikle içine almıyordu.

33 KTM, s. 256.

34 *I. Krallar*, 4/21.

IX
DAVUD

Davud'un İsrail oğullarının ilk krallığının tahtına çıkışı İsrail tarihinde yeni bir olay olarak kabul edilir ve olayın önemi de Davud'un Yahuda ailesinden gelmiş olmasındandır. Bu aile o güne kadar Kenan elindeki İsrail olaylarının yönlendirilmesine katılmamış; Yahuda oğullarından hiçbiri genellikle İsrail yönetiminde söz almamıştı.[1] Şimdiyse Yahuda oğullarından birisinin değişik boylardan teşekkül eden tüm İsraillilerin başına kral olarak geçmesi için uygun fırsat gelmişti.

Davud'un soyu

Tevrat'ın belirttiğine göre Davud'un soy kütüğü şöyledir: Yakub oğlu Yahuda oğlu Farıs oğlu Hestron oğlu Ardam oğlu Amminadab oğlu Nahşon oğlu Salmon oğlu Boaz oğlu Obed oğlu Yesse oğlu Davud.

Yahuda'dan Davud'un öz babası Yesse'ye kadar olan soy kütüğü zincirini takip ettiğimizde, Davud'un Tevrat'ın iddia ettiği anlamda İsrailli olmadığı, İsraillilerin Kenan elinin asli unsurları olan halklarla, özellikle de Kenanlılarla herhangi bir bağlarının bulunmadığı görülüyor. Ama bu bilgilere ters düşen her şeye şiddetle karşı çıkılmasına rağmen, İsraillilerle Kenan eli ahalisi ara-

1 Bu durum, Yahuda oğullarının Kenan eline güneyden tek başlarına girdikleri ve Nun oğlu Yeşu ile birlikte Ürdün nehrini geçenler arasında bulunmadıkları görüşünü teyit etmektedir.

sında bir bağ kurulmaya çalışılıyor. Öyle ki Davud'un yönettiği halkın saf kan İsrailli mi, yoksa en tehlikeli sosyal oluşumları reddeden ırkî asabiyete doğru hızlı bir kayış olmasaydı, Davud'un sağlam bir topluluk yaratmak amacıyla temellerini atmaya çalıştığı kaynaşmanın ürününü temsil eden bir tebaa mı olduğunu söylemek zorlaşmaktadır. Yahudi asabiyeti, toplumun temellerini sarsan bu hayvanca çekişmeyi tekrar zirveye taşımış ve zamanla İsraillilerin veya Yahudilerin Babil sürgününden önce, sürgün esnasında ve sonrasında tanıdıkları başkalarını küçük görme olgusunun bir tepkisi olarak bu temelsiz ayrıcalık düşüncesi gelişmiştir.

Davud bu yeni Kenanlı-İsrailli toplumun temsilcisidir. Büyük dedesi Yahuda'nın soyunun Adlamlı[2] bir Kenanlı olan Tamar'la kurduğu gayr-ı meşru ilişkinin ürünü olduğu açıktır. Bu gayr-ı meşru ilişkiden Yahuda'nın Farıs ve Zarih adlı ikiz oğulları dünyaya gelmiştir. Matta İncili'nde Salmon'un Boaz b. Rahab'ın oğlu olduğu belirtilmektedir.[3] Tevrat tarihçileri, Nun oğlu Yeşu'nun zâniye Rahab adıyla meşhur olan Rahab'la evli olduğunu kaydetmektedirler. Yeşu kitabında anlatıldığına göre Yeşu'nun hücum etmeden önce bilgi toplamak amacıyla gönderdiği casusları saklayan bu kadın Kenanlıydı. Bu kadın Yeşu'ya İsrail oğullarının sekiz peygamberini doğuran[4] kızları dünyaya getirdikten sonra Salmon'la evlendi ve ondan da Davud'un ikinci dedesi Boaz'ı dünyaya getirdi. Boaz, Rut adında Moablı bir dul kadınla evlendi. Bu birliktelikten Davud'un dedesi Obed dünyaya geldi. Gördüğümüz gibi Kitab-ı Mukaddes'de belirtilen üç halde de Davud'un nesebinde bir eksiklik vardır. O halde önemli görülmediği için belirtilmeyen başka durumların varlığını kabul edeceğiz.

Demek ki, Davud katıksız bir İsrailli değildi. Dahası, İsrail ırkçılığını bir yana bırakırsak, Süleyman onun oğluydu. Süleyman Davud'un Hattili Uriya'nın dul karısıyla olan kaçamağından dünyaya geldi. Büyük ihtimalle bu kadın İsrailli değildi. Davud'un onunla evlenmesi bana göre asil bir sebebe dayanıyordu. Bu kadının eski kocası Davud'un iyi ve kötü günlerinde yanında olan

2 Beyt Cibrin'in 15 km. kuzeydoğusundaki Şeyh Medkur.

3 *Matta*, 1/2.

4 Bib., see Jericho.

savaşçılardan biriydi. Bir çarpışma sırasında ölmüş; Davud da ona saygısından ve tebaasıyla, özellikle de yerli halkla bağlarını güçlendirmek amacıyla kadını haremine almıştır.

Tevrat'ın naklettiği kaçamak[5] hikayesine göre bir defasında Davud kadını banyo yaparken görür ve vücudunu çok beğenir. Onu çağırttırır ve yatar. Kadının kocası cephede çarpışmaktadır. Kadın hamile kalır. Davud hemen zahiri kurtarmak ümidiyle kocasını geri çağırtır. Fakat adam evine gidip karısıyla yatmak istemez. Bu defa Davud onu sarhoş edip evine göndermek ister, ama adam gitmemekte direnir. Bunun üzerine Davud komutanını çağırıp bu adama savaşta tehlikeli bir görev vermesini söyler. Neticede adam çarpışma sırasında ölür ve Davud da onun dul karısıyla evlenir. Allah'ın bir peygamberine Tevrat'da yapılan bu iftira da daha önce örneklerini verdiğimiz iftiralardan biridir şüphesiz.

Bu efsaneye bir başka hikaye daha ekleniyor. Buna göre Tanrı, Davud'a Natan adında birini gönderir. Natan, Davud'a bir anekdot anlatır. Güya çok zengin, kalabalık sürüleri olan bir adam varmış, ama son derece cimriymiş. Misafirlerine hiçbir şey ikram etmek istemezmiş. Bir defasında bir misafiri gelmiş. Zengin cimri koyun ve kuzularına kıyamamış. Zavallı birinin tek bir kuzusu varmış. Onunla yatar onunla kalkarmış. Tutmuş misafirine o zavallının kuzusunu kesip ikram etmiş. Davud hikayeyi dinleyince, cimri zenginin öldürülmesi gerektiğine hükmetmiş. Natan ona "Ama o adam sensin!" demiş ve başlamış yaptıklarından dolayı acı acı tenkit etmeye. Tanrı'nın kendisinden intikam alacağını, karılarını gözünün önünde alıp yakınlarına vereceğini ve onların karılarıyla el alemin gözü önünde yatacaklarını belirtmiş..

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi Davud'un kaçamağından ve onu takip eden hikayeden bahsederken şu yorumu yapmaktadır: "Kesin olan şu ki, II. Samuel'in 11. ve 12. bablarında anlatılan efsane sonradan uydurulmuştur ve büyük ihtimalle katiplerden birinin muhayyelesidir ve bu katibin vermek istediği mesaj Davud'un bu olaydan sonra kutsal bir kişiye dönüştüğüdür. Daha sonraki nesiller Davud'un Uriya ve karısına yaptığı olaydan İsrail halkının Tanrı tarafından terbiye edildiği ve Rab'bin onları ah-

5 *II. Samuel*, 11/2.

lak ve iyi davranışların en büyük timsali yaptığı sonucuna ulaşmışlardır."

Bu yorumdan iki sonuç çıkarılabilir: Birincisi Tevrat'da anlatılan efsane ve ona iliştirilen hikayenin reddedildiği, ikincisi ise İsrailli alimlerin Allah'ın peygamberleri ve değerli insanların şerefiyle oynamak için uydurdukları hurafelerin masum gösterildiğidir. Bu efsane ve benzerlerinin İsraillileri ahlakın ve adabın en büyük üstadları haline getirdiği iddiası ise, onların uzun tarihlerinin ahlakın nasıl kötü bir dereceye indirildiğini gösteren tahriflere en güzel örnektir.

Davud'un ahlakı ve siyaseti

Tevrat'ın Davud'unun bizim bildiğimiz peygamber Davud'dan pek çok konuda farklı olduğunu söylemeye gerek yoktur. Konumuz bir noktada kutsal tarih denilen Tevrat'da belirtilen Yahudi tarihinin problemlerine parmak basmak olduğuna göre, meseleyi her yönden, özellikle Tevrat bölümleri açısından araştırmak, arkasından ulaşabileceğimiz sonuçları tenkit süzgecinden geçirmemiz bir zarurettir.

Araştırmacılar, baba Yakub'un hikayesinin hilekârlık, kurnazlık ve düzenbazlık sahneleriyle dolu oluşunu Yahudi tabiatının bazı unsurlarının yansıması olduğunu, bu özelliklerden bazılarının Davud'un hayat hikayesinde de sürekli ve vazıh bir şekilde işlendiğini belirtiyorlar. Acaba araştırmacılar bu görüşlerini hangi gerçeklere dayandırıyorlar?

Davud'un tarih sahnesine önemli bir kişilik olarak çıkışı, Filistinlilerin dev yapılı Golyat'ını attığı bir sapan taşıyla alnından vurması, sonra üzerine çıkıp kellesini kesmesiyle başlar. O andan itibaren de kral Şaul'un kalbine haset tohumları ekilir ve özellikle kadınlar Davud'un kahramanlığıyla, erlik meydanında verdiği sınavla ilgili şarkılar söylemeye başladıklarında bu haset ateşi daha da şiddetlenir. Sonunda Davud'u öldürmeye karar verir. Davud'la Şaul'un oğlu Jonathan arasında samimi bir dostluk olduğu için Davud arkadaşı sayesinde babasının kendisi hakkındaki niyetlerini öğrenir. Jonathan da babasının kötü planlarını bozma konusunda Davud'a yardımcı olur.

Sonunda Davud, Filistinli Gat kralı Akiş'e sığınır, fakat Akiş'in dostları onu Davud'a karşı doldururlar ve yanına sığınmasına izin vermemesi konusunda uyarırlar. Davud tehlikeyi sezer ve "onların önünde tavrını değiştirir; yanlarında deli numarası yapar, kapının kanatlarını tırmalar ve salyasını sakalına akıtır."[6] Böylece Şaul'dan sonra Filistinlilerin şerrinden de kurtulmayı başarır.

Daha sonraki günlerde Davud değişik inanç ve halklara mensup çaresiz insanları çevresine toplar; ailesini Moab kralının himayesine bıraktıktan sonra Şaul'a açıkça meydan okuyarak er meydanına davet eder. Rivayete göre onu yeke yek dövüşte alt eder, ama makamına duyduğu saygı ve bağlılık sebebiyle öldürmek istemez. Çünkü Akiş onun nazarında Tanrı'nın seçtiği bir kral veya kendi tabiriyle Rab'bin mesihidir.

Kanaatime göre Tevrat'da belirtildiği gibi, Davud'un çarpışmada mağlup ettiği sırada Şaul'u öldürmemesi yalnızca makamına duyduğu saygıdan kaynaklanmamıştır. Çünkü Davud, Samuel onu Tanrı'nın emriyle meshettikten sonra[7] zaten kendisini geleceğin kralı veya "veliahdı" olarak görüyordu. Muhtemelen Şaul'u öldürmekten kaçınmasının sebebi de bu düşüncedir. Öbür türlü eğer öldürmüş olsaydı, bizzat kendisi bir yıl zarfında tahtın ikinci kurbanı olurdu. Dolayısıyla Davud hikmetli bir davranış sergilemiş ve bir gün kendisinin oturacağı krallık tahtına bir kutsiyet kazandırmıştır.

Davud daha sonra Gat kralı Akiş'e sığınır. Göründüğü kadarıyla Akiş onu ve beraberindeki altı yüz adamını İsraillilere karşı kullanmak ister. Davud da kendisine bağlı adamların kralın düşmanının belası olacağı intibaını verir ve böylece Akiş, Davud ve adamlarının Sikla'da[8] yaşamalarına izin verir. Davud, İsrailli düşmanlara akınlar tertipler ve güya bu amaçla çıktığı zannına kapılan Akiş'e sırrını ulaştırabilecek kişileri ortadan kaldırırdı. Samuel kitabında belirtildiğine göre Akiş, Davud'un hilesini yutmuş, kendisine getirilen haberlere inanmış ve onun "ebediyen kendisine kul" olacağı kanaatine varmıştır.

6 *I. Samuel*, 21/13.

7 *I. Samuel*, 16/13-21.

8 Berşaba kazabasındaki Huvaylaka tepesi.

Bir defasında Davud, Akiş'in yanında İsraillileri karşılamaya çıkmak ister, fakat Filistinli komutanlar Akiş'i savaş sırasında Filistinlileri arkadan vurabileceği endişesiyle Davud'u Sikla'ya geri göndermesi konusunda teşvik ederler. Samuel kitabında Davud'un niyeti konusunda bir hangi bir söz yok. Gerçekten Yahudilere karşı Filistinlilerin safında çarpışmak mı istiyordu, yoksa önceden beri yapageldiği gibi Filistinlileri aldatma niyetinde miydi? Her halükârda bu savaş Şaul ve krallığı için bir dönüm noktasıydı. Nitekim kendisi savaşta düştü, intihar etti veya öldürüldü; ama cesedi Bisan sokaklarında sürüklendi ve Filistinliler Kenan elinde hakimiyeti ele aldılar.

Davud daha sonra Yahudalıların kendisini kral olarak nasbettikleri Hebron'a geçti. Bu sırada Şaul'un başkumandanı tahta ölen kralın zayıf karakterli oğlunu geçirmeye çalışıyordu, ama planları boşa çıktı. Şaul'un başkumandanını Ebner, hem Davud'un başkumandanı, hem de kız kardeşi Saruba'nın oğlu Yoab tarafından hazırlıksız olduğu bir sırada öldürüldü. Davud olaya çok sinirlendi, Ebner için üzüldü ve katiline lanetler yağdırdı. Ama bir yandan da onun zayıf, öldüren kişinin ondan daha güçlü olduğunu belirterek, Tanrı'ya katili hak ettiği şekilde cezalandırması için dua etti.

Aynı şekilde Şaul'un tahta geçen zayıf karakterli oğlu İşbaal da yatağında öldürüldü. Onu öldüren iki kişi kellesini Davud'a getirdiklerinde, Davud hemen onların öldürülmesini emretti. Daha önce Şaul'un ölüm haberini getiren kişinin öldürülmesini emretmiş, böylece çoğunluğun sempatisini kazanmayı amaçlamıştı.

Davud'un İsraillilerin kalbini kazanmak için yaptıkları sadece bununla sınırlı kalmadı. Aksine II. Samuel kitabından öğrendiğimize göre Gibeonluların da kalplerini fethetmeye çalışmıştır.

Gibeon, Bire ve gayr-ı Sami azınlıklardan bir grubun temsilcisi Hivlilere[9] komşu bazı şehirlerin sakinleri Kudüs ile Şekem arasındaki bölgede yaşıyorlardı. Bunlar İsraillilerle barış anlaşması yapmış, Yeşu da onları dış tehlikelerden koruyacağı taahhüdünde bulunmuştu. Onlardan bahseden iki yerde anlatılanlardan Mûseviliği kabul ettikleri anlaşılıyor. Ama Şaul anlaşmayı bozmuş ve onlara ağır bir darbe indirmişti. Davud zamanında ortaya çıkan

9 Yeşu'da Hivli, II. Samuel'de Ammonlu olarak gösterilmektedir.

kıtlık ise üç yıl sürmüş, Davud Tanrı'ya bu kıtlığın sebebini sorduğunda Tanrı ona "bunun Şaul'un Gibeonlulara yaptıklarının bir cezası" olduğunu söylemiş.

Davud eline geçen fırsatı kaçırmak istemedi ve Gibeon eşrafını çağırarak Tanrı'nın öfkesini nasıl yatıştıracakları konusunda fikirlerini aldı. Bunlar, Şaul'un soyundan yedi kişinin asılmasını istediler. Davud bu fikri kabul etti ve yedi kişiyi dağda asılmak üzere Gibeonlulara teslim etti.

Bu hikaye Davud'u bizi deha sahibi, uzak görüşlü bir kişi olarak takdim ediyor. Hatta hikayede anlatıldığından öte Davud anlaşma ve taahhütlere sadık adil bir yönetici görünümü sergiliyor ve iktidarı kaybetme korkusuyla değil, fazilete sahip çıkma adına ülke halkından bir grubun kalbini kazanmak için yaptığı işler anlatılıyor. Çünkü o, halka düşmanlarından intikam alma imkanı sağlamıştır. Şerefi için intikam alan insandan daha mutlu kim vardır? Ömrünü intikamını almış olmanın hazzını yaşamaya adamış bir bedevi veya yarı bedeviden mutlu insan olur mu?

Gibeonlular azınlık da olsa, yapılan iş, yöneticinin azınlıklara karşı himayesini sağlamak, onların şahsına mutlak bağlılıklarını temin etmekten ibarettir.

Tarihten biliyoruz ki azınlıklar diğer halklara göre baştaki yöneticiye daha bağlı ve daha itaatkârdırlar. Tarihte müstebit yöneticiler ve emperyalistler ya bu azınlıkları istismar etmişler, ya da onlar yüzünden mağlup halkları vurmuşlardır.

Davud'un bu işi yapmaktan bir başka amacı da, kendisini iktidarı gasp eden bir zorba olarak gören Şaul hanedanına ağır bir darbe indirerek Gibeonluları hoşnut tutmaktı. Çünkü Şaul'un akrabaları bir fırsat çıktığında Davud'un işini bitirip, kendi hakları olduğuna inandıkları tahtı ele geçirmekte tereddüt etmezlerdi.

Siyasi oluşum

Milattan önceki X. Yüzyıla gelmemize ve sahip olduğumuz bilgilerin doğruluğundan, bu olaylara dayanarak ulaşacağımız sonuçların güvenilirliğinden tam emin olmamıza rağmen, Da-

vud, Süleyman ve onların dönemleri üzerinde söz söylemenin kolay olmadığı bir vakıa.

Bu bölümün başında Davud'un İsrail krallığının tahtına çıkan ilk kral olduğunu söylemiştik ki, doğruluğu konusunda ayrıca bir delile ihtiyaç yoktur. Çünkü Şaul ilk kral olarak adlandırılmış ve Samuel de Tanrı'nın emri üzerine yağla onu meshetmişse de,[10] bu, krallardan çok valilere yapılan bir işlemdir ve belki de Şaul dönemini valiler devrinden krallar devrine geçiş dönemi olarak adlandırmak daha doğrudur.

Tevrat, Şaul'un Bisan'da Filistinliler tarafından öldürülmesini M. Ö. 1056, Davud'un Yahuda hanedanının başına Hebron'da kral olarak atanmasını 1048 ve Davud'un ölümünden sonra Süleyman'ın tahta çıkışını 1015 yılına bağlamaktadır. Bu tarihlere göre Davud, Tevrat'ın belirttiği gibi Davud ve Süleyman'la irtibat halinde bulunan Sur kralı Hiram'ın çağdaşı olamaz. Çünkü Hiram M.Ö. 980-936 yılları arasında krallık yapmıştır. Ayrıca, Tevrat'ı esas alsak bile, pek çok olay da bu tarihlerle örtüşmemektedir. Bu yüzden tarihçiler Davud dönemini M. Ö. 1005-936, Süleyman dönemini ise 955-935 yılları olarak kabul etmektedirler. Kimi tarihçiler de krallığın Süleyman'dan sonra ikiye bölünmesini M. Ö. 922 yılına bağlamaktadırlar.

Ancak, biz, zikredeceğimiz bazı olaylarda Tevrat'ın verdiği tarihleri kullanmaya zaman zaman mecbur kalacağız.

Davud Hebron'da geçirdiği 7,5 yıldan sonra Şaul hanedanı ve Şaul'un başkumandanı Ebner'le kendisi arasında vukû bulan olaylar sebebiyle rahat yüzü göremeyince, o güne kadar tüm işgal teşebbüslerine karşı direnen ve Yebusluların hakimiyetinde kalan Kudüs'ü işgal etmek için harekete geçti. Sonunda Davud Kudüs'ü işgal etti ve burasını kendisine başkent edinerek, hiçbir boyun önderlik mevkiine yükselemediği İsraillileri tek safta toplamak için faaliyetlere girişti. Yahuda oğulları Hebron ve güney bölge-

10 Mesihurrab (Tanrı'nın mesihi), Tanrı'nın veya ona vekalet eden bir kahin yahut müneccimin meshettiği kral demektir. Yağla birini meshetme (kutsama) kral olarak seçilen kişinin Tanrı tarafından seçildiğini sembolize eden eski bir gelenektir ki, İsrailliler bu geleneği erken Babillilerden almışlardır.

sindeydiler. Dolayısıyla gerek Yahuda oğullarının ve krallarının ve gerekse diğer Yahudi aşiretlerinin hakim olmadıkları bir şehrin başkent seçilmesi, birbiriyle çekişen tüm aşiretleri tek çatı altında toplayabilecek isabetli bir davranıştı. Çünkü barışı sembolize eden ve eskiden beri adı barışla özdeşleşen tek bağımsız şehir Kudüs'dü.

Başkentle ilgili durum budur. Davud'un oluşturduğu siyasi oluşumun boyutları ise daha da karmaşıktır.

Filistinliler: İsraillilerin Dor'un güneyinden deniz sahiline ve Ariş Vadisi'ne kadar ulaşamadıkları, Davud'un tüm yaptıklarının İsraillileri Filistinlilerin boyunduruğundan kurtarıp, bir grup Filistinlinin yardımını alarak diğer savaşlarda onlardan faydalandığı kesinlik kazanmıştır. Samuel kitabında belirtildiğine göre Filistinlilerin kuyuları Davud'un başkenti Kudüs'e 14 km. uzaklıktaki Beytlehem'de idi: "Davud o sırada hisarda, Filistin askerleri de Beytlehem'de idi. Davud iç geçirerek "Hani idi Beytlehem'de kapının yanındaki kuyudan bir su getirseler de içseydim!" dedi. Bu üç yiğit Filistin saflarını yararak kapı yanındaki Beytlehem kuyusundan su çekip Davud'a getirdiler. Fakat Davud o suyu içmek istemedi ve ona Rab'be takdime olarak döküp şöyle dedi: 'Tövbeler olsun ya Rabbi! Canlarını tehlikeye eden adamların kanını mı içeyim?"[11]

Tevrat'ın verdiği tarihlere bakacak olursak bu olay Davud'un ölümünden yalnızca üç yıl önce vukû bulmuştur. Demek ki Filistinlilerin İsrail devleti sınırları dahilinde Yahudilerin hakimiyet sağlayamadığı muhkem üsleri vardı. Onların bulunduğu semte Filistinliler semti deniliyordu ve Davud Beytlehem kuyusundan bir maşrapa su içmek için kendi adamlarının hayatını tehlikeye atmış, o olaydan sonra da Filistinlilerle hiç takışmamıştır. II. Samuel kitabının 21. babında sözü edilen Davud'un Filistinlilere karşı kazandığı zafere gelince, bu, sonu zaferle biten mukatelelerden yalnızca biridir. Bu rivayette İsraillilerin savaş meydanlarında mevzileri ele geçirdiklerinden söz edilmiyor. Tevrat, çarpışmanın Yafa yakınındaki Gob'da meydana geldiğini[12] belirtiyor, ama

11 *II. Samuel*, 23/14-17. Burada Tevrat'a göre Beytlehem'in (Efrate) Davud'un doğum yeri olduğunu de belirtmiş olalım.

12 *II. Samuel*, 21/18 vd.

Yafa'nın Yahudilerin eline geçtiğini ve ayrıca Beytlehem'deki Filistin semtinin düştüğünü kaydetmiyor.

Beytlehem'de Filistin kuvvetleri bulunduğuna göre, demek ki onların Filistin'in güney sahilindeki Filistinlilerle lojistik bağları vardı. Öbür türlü aradaki irtibat kopukluğu bu kuvvetlerin sonu demekti. Şu halde İsrailliler başkente yakınlığı dolayısıyla büyük öneme sahip olduğu için burada ancak ülkenin stratejik bir kesimini ele geçirebilmişlerdi.

Davud'un yaşadığı dönem, Tevrat bölümlerinin, özellikle de onun ve oğlu Süleyman'ın tarihini anlatan bu bölümün yazıldığı dönemden uzak değildi, ama yine de olayların anlatımında açık ve ciddi bir tahrifat, bir karışıklık göze çarpmaktadır. Bunun yanında I. ve II. Tarihler kitapları pek çok cihetten kronolojik tertip konusunda daha dikkatlidir.

Tarihler kitabında Davud'un Gat ve köylerini Filistinlilerden zapt ettiği belirtiliyor. Aynı yerde Davud'un Hama'daki Tsoba[13] kralı Hadadazar'a da bir darbe indirdiği kaydediliyor. Halbuki II. Samuel'in 18. babında geçen üç ibarenin bahsettiği bu olaydan sonra aynı kitabın 20. babında şu cümleyi okuyoruz: "Sonra Gat'da bir savaş daha oldu." Demek ki Gat birinci çarpışmada Davud'un eline geçmemişti. Sonra Samuel kitabını yazanlardan birisi Davud'un ağzından Abşolom'dan kaçışı sırasında kendisiyle beraber gelmek isteyen Gatlı İttay ve adamlarına hitaben şöyle diyor: "Neden sen de bizimle birlikte gidiyorsun? Dön ve kralla beraber kal; çünkü sen yabancısın, yurdundan sürülmüş bir adamsın" (II. Samuel, 15/19). Böyle bir söz ancak Gatlılar İsrail devletinden kurtuluş beklediği zaman söylenir. Bu metinden anlaşılan şudur: Gat'ın Filistinli halkı, İttay ve beraberindeki paralı askerleri vatandaşlıktan çıkarmış, kendi halklarını yadırgayıp Davud'a ve İsraillilere bağlandıkları için tüm haklarından mahrum edilmişlerdir.

Yine II. Samuel kitabında Huşalı Sibbekay'ın Gob (Yafa)da Filistinli Saf'ı öldürdüğü (21/18) belirtilmektedir. Halbuki I. Tarih-

13 Tsoba: Lübnan'ın Beka vadisindeki Atcer bölgesi. Hama'ya iki geçitle bağlanıyordu ve bunlar da o sırada Aramîlerin kontrolündeydi. Havran'da bir, Güney Filistin de üçüncü ve dördüncü bir Tsoba mevcuttur.

ler'de Saf'ı öldüren Hoşalı Sibbekay'ı bu defa Gezerli Sifay olarak görüyoruz.[14] Tüm bu hikayelerde hep İsraillilerin zafer kazandığına işaret edilmektedir, ama yine Tevrat'ın kendi ifadesiyle Gezer Hz. Süleyman döneminde firavunun eline geçmiştir. Tevrat o dönemde burada Kenanlıların yaşadığını belirtmekte, şimdi ise halkının Filistinli olduğunu kaydetmektedir.

Aramîler sahnede

M.Ö. II. Binyılın ortalarından itibaren Arap Yarımadası'nın bir yerlerinden gelen üçüncü Sami göç dalgası Suriye kapılarını dövmeye başlamıştı. Bunlar, Asuri yıllıklarında Ahlamu adıyla geçen Aramîlerdi. Örneğin Asuri kralı I. Tiglatpleser'in (M. Ö. 1115-1077) yıllıklarında bu şekilde geçer. Daha sonra bu isim hızlı bir şekilde ortadan kayboldu. Bu halk, kitabî Arapçaya yakın bir Sami dili konuşuyordu. Dilleri bölgedeki diğer Sami ve gayr-ı Sami dillerini zaman içinde bastırdı. İsa'nın konuştuğu dil bu idi ve Suriye'ye atfen de Süryanice adıyla anılmaya başladı.

Aramîler yavaş yavaş Suriye topraklarında siyasi varlıklarını hissettirmeye başladılar. Antakya ve Karkaş ovaları hariç Kuzey Suriye'den Hattileri kovdular. Hama, Tel Bersib, Tel Ahmer ve Arbad'da (Haleb'in kuzey taraflarında) kendi krallıklarını kurdular. Daha sonra Fırat havzasının bir kısmını ele geçirdiler. Bilâhare burası Aram en-Nehreyn adıyla anılmaya başladı. Arkasından hakimiyet alanlarını güneyde bizi en çok ilgilendiren bölgeye doğru genişlettiler ve burada Dımaşk ve günümüzde Mecdel Ancer adıyla bildiğimiz Beka vadisine düşen Tsoba'da bir krallık kurdular.

Burada bir hususu aydınlığa kavuşturmamızda fayda var. Eski tarihte krallık veya kral kelimeleri geçtiği zaman bunu bugünkü anlamıyla düşünmek yanlış olur. O dönemlerde kral demek, sahip olduğu belli miktarda bir toprağı veya bölgesi olan kişi demekti. Tevrat'da bu unvanların siyasi yönden bağımsız veya tebaa olmasına bakılmaksızın büyüklü küçüklü şehir emîrleri için dahi kullanıldığını görüyoruz.

14 *I. Tarihler*, 20/4. Gezer, Kudüs yolu üzerindeki Ebû Şuşa köyüne yakın Tel el-Gezer tepesi.

Kader, takriben 12. ve 11. yüzyıllarda Suriye topraklarına yerleşmek, buraları yurt edinmek isteyen, gerektiğinde didişmekten kaçınmamaya kararlı üç halkı aynı anda bir araya getirdi. Bunlar Aramîler, Filistinliler ve İbranîlerdi.

Filistinlilerle İbranîler arasında çıkan ve sonunda Filistinlilerin Yafa'dan Gazze'ye kadar uzanan bitişik sahil şeridine yerleşmesiyle sonuçlanan sürtüşmelerden yeteri kadar bahsetmiştik. Filistinlilerin buraya yerleşmeleri İsraillilerin Kenan elinin güneybatı bölgesini tam olarak kontrol altına almalarını engellemiştir.

Tevrat bize Aramîlerle İsrailliler arasında vukû bulan bir dizi savaştan bahsetmekte ve her zaman olduğu gibi İsrail zaferlerini abartmakta, elinden geldiğince de maruz kaldıkları yenilgileri ve bunların yol açtığı sonuçları gizlemektedir. Tevrat'ın bu konudaki tutumu, günümüzdeki savaşlarda devletlerin resmi tutumlarını anımsatmaktadır ki, bu resmi beyanların içinde yalnızca savaşın bittiğini duyuran beyanlar doğrudur. Tevrat da bu konuda farklı davranmamıştır: "Ve Davud Şam Suriyesi'ne asker yerleştirdi; Aramîlerse Davud'a hediyeler sunan kullar haline geldiler."[15]

Hediye sunma ifadesi pek çok vesilelerle yaygın olarak kullanılan bir ifadedir. Bir kere hediye sunmak illa da baş eğmek anlamına gelmez, dostluk kurmak amacıyla verilebildiği gibi, savaş belasını defetmek için de verilebilir. Hama kralı Togo, kral Davud'a bu türden bir hediye vermiştir. Doğrudur; Togo Aramî idi, ama o sırada kendisi yine bir Aramî olan Tsoba kralı Hadadazar'la savaş halindeydi. Hadadazar'ın Davud karşısında mağlup olması Hama kralı için bir kazançtı. O da savaştan sonra hemen oğlunu bazı hediyelerle Davud'a gönderdi. Tevrat yazarları bu olayı Davud'un hakimiyet alanına Hama'yı da kattığı şeklinde sunuyorlar ki, tarihî gerçeğe aykırıdır.

Tarihten bildiğimiz kadarıyla Asuri kralı Tiglatpleser yaklaşık M.Ö. 1100 yılında Mısır sınırına doğru ilerler. Nesi Panibdad adlı Veceh el-Bahri kralı onu hediyelerle karşılayarak ülkeye saldırmaktan vazgeçirmeye çalışır. Hiç kimse çıkıp da Tiglatpleser'in nüfuzunu Mısır'a kadar yaydığını iddia etmemiştir.

15 *I. Tarihler*, 18/6.

Yine kadim tarihten biliyoruz ki, Mısır'da XII. sülale kralları (M. Ö. 2000-1788) hem kendi yanlarına çekmek hem de Kuzey Suriye'de güçlenen Hurrilerle Mısır arasındaki güç dengesini sağlamak için Kenan, Amor, Ugarit vs. prenslerine hediyeler gönderiyorlardı. Eğer birisi çıkıp da XII. sülalenin Kenanlıların ve Amorilerin hegemonyası altına girdiğini söylerse, herhalde ciddi bir alay konusu olur. Anlattığımız bu iki vakıa yalnızca birer örnektir.

Konuyu şu şekilde toparlayabiliriz: Elbette Davud âlihimmet, fakat tamahkâr bir kraldı. Basireti sayesinde İsrail'in bölgedeki durumunu güçlendirmek için şartların uygun olduğunu görmüş, bu yüzden de önüne çıkan fırsatları değerlendirmeye girişmişti. Örneğin Davud Ammonluları krallığına katmak için uygun bir fırsat yakalamıştı. Ammonlular o sırada kurdukları krallıklarda kendilerini sağlamlaştırmadan önce bir yerleşme süreci geçiren Aramîlerden yardım istediler. Aramî Tsoba kralı Hadadazar Ammonluların yardımına koştu. Suriye (Şam) kralı da Aram en-Nehreyn'den topladığı kuvvetlerle ona yardıma geldi. Fakat "Abid Hadadazar İsrail karşısında ordusunun kırıldığını görünce Davud'a barış teklifinde bulundu ve hizmetine girdi. Bir daha da Ammon oğullarına yardım etmek istemedi."[16]

Bu olaydan sonra Ammonluların direniş gücü kırıldı ve Aramîlerle ilişkilerini kestiler. Davud'un bu Aramî-Ammonlu ittifakı karşısında prestijini artırdığı, kendisiyle barış akteden veya tamamıyla hakimiyet altına alınan Aramîlerin Tsoba'daki topraklarında, Doğu Ürdün'deki Ammon, Moab ve Edomluların yurtlarındaki madeni servetleri tasarrufu altına aldığını söylemeye lüzum yoktur. Keza bu zafer Davud'a Şam civarındaki bazı bölgeleri işgal etme, bazı askeri birlikleri oraya yerleştirme imkanı da sağlamıştır; ama İsrail garnizonları burada uzun süre kalamamış, aksine Tsoba kralı Hadadazar'ın ordularını yeniden tanzim ederek Şam'ı ele geçiren Elyada oğlu Razon adında çetin bir subay karşılarına yeni bir rakip olarak dikilmiştir. "..ve Hadad'ın yaptığı kötülükten başka, Süleyman'ın saltanatı sırasında da İsrail'e düşman oldu; İsrail'den nefret etti ve Aram'da hükümdarlık yaptı."[17]

16 *I. Tarihler*, 19/19.

17 *I. Krallar*, 11/25.

Davud'un krallık sınırlarının Fırat'a kadar ulaştığı iddiası, belgeli tarihte tutunamayacak çürük bir iddiadır.

Örneğin II. Samuel kitabının sekizinci babının 15-19. ibareleriyle, 10. babı okuyanlar, bariz bir çarpıtma suçunun işlendiği bu iki metin arasında boğulup kalacaktır. "Davud, iktidarını Fırat nehrine kadar genişletmeye gittiğinde Tsoba kralı Hadadazar'ı vurdu." Burada anlaşılmayan husus hükümdarlık sınırını Fırat kıyılarına kadar genişletmeye gidenin kim olduğudur: Davud mu, kral Hadadazar mı? "Hükümdarlık sınırını Fırat kıyılarına kadar genişletmek için" ifadesiyle kastedilen nedir? Burada Fırat nehrinden bahsedilmesine yol açan, arkasından Davud'un Fırat sahiline gelişi, Fırat'tan günümüzde Ariş vadisi – Nil nehri değildiye bilinen Mısır nehrine kadar uzanan bölgeyi krallığına katmasına sebep olan tahrik, yanılgı ve iddia nedir? Fırat nehri ile "On sekiz bin Suriyeli askeri tepelediği" Tuz Deresi – bizzat 8. babda,- arasındaki ilişki nedir? Bunlar, biri Fırat sahillerinde diğeri Tuz Deresi'nde, denizin güney kesiminde vukû bulmuş ayrı ayrı savaşlar mıdır?

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi, bu iki bölümle ilgili bir yorumda bulanarak şöyle diyor: Bu yazar ve ekolü keyfi bir karışım yaparak buna Davud İmparatorluğu adını verdiler ve onu uluslararası güçler arasına girebilecek çapta bir kuvvet olarak gösterdiler. "Bu nazariye - ki onu bu şekilde adlandırmamız gerekiyor, - bilâhare Davud'u yüceltme ve Davud tarzı bir Great Messianic Kingdom (Büyük Mesihi Krallık)[18] inşası fikrinde etkili oldu."[19] Bu, Amos'un Tanrı'nın ağzından söylettiği şu cümlede açık şekilde görülmektedir: "Davud'un düşmüş olan çadırını o gün dikeceğim ve onun gediklerini kapayacağını, yıkılmış yerlerini dikececeğim ve onu eski günlerde olduğu gibi yapacağını."[20]

Rason'dan 'İsrail'den nefret ederdi" diye bahsedilmesi İsrailli-lerin eski savaşlarında başvurdukları vahşi üslubun değişmediğini gösteriyor. Tevrat'ın rivayetine göre Davud Ammonluları mağlup edip başkentleri Rabbet Ammon (Amman)ı işgal ettikten sonra "halkı dışarı çıkarıp testereler, demir tırmıklar ve demir

18 Bu ifadeyi tercih ettim, çünkü krallık hakkındaki İsrail görüşünün Hz. İsa'yla bir alâkası yoktur.

19 En. Bib., see David.

20 *Amos*, 9/11.

baltalar altına koyarak, tuğla fırınında çalıştırdı. Ammon oğullarının tüm şehirlerinde böyle yaptı. Sonra Davud ve bütün halk Urşelim'e döndüler."[21] Mağlupların maruz kaldıkları bu muamele Davud'un karakterine uysun veya uymasın,[22] Tevrat'ı yazanların böyle bir vurgudan amaçları İsraillilerin düşmanlarına karşı besledikleri kinin boyutunu göstermek ve aynı zamanda bilâhare İsrail oğullarının gördükleri ve görecekleri zulüm ve işkencelerin bir karşılığı olduğunu savunmaktır.

Direnenler

Davud'un döneminde onun yönetimine karşı direnenler, tahtına göz dikenler ve bağımsızlığını kazanmak isteyenler hiç eksik olmamıştır. Bunların en tehlikesi de kendi oğlu Abşalom'du.

İşin tuhaf tarafı. Tevrat yazarlarının rivayet ettikleri olayların çoğunda seksi ön plana çıkarmalarıdır. Daha önce anlatılanlara ilaveten, kaydetmek gerekir ki, Tevrat'ı yazanlar Şaul'un başkumandanı Ebner ile Şaul'un ölümünden sonra oğlu Ebner arasında çıkan ihtilafın kral İşbaal'ın – ki Şaul'un amca oğludur,- başkumandanını babasının bir odalığına sulanmakla suçlamasından kaynaklandığını belirtmektedirler.

21 2. *Samuel*, 12/31.

22 Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi, II. Samuel'de Davud'a atfedilen işkenceyi masum göstermektedir: "Davud Moablıları mağlup etti ve onları yere yatırarak iple boylarını ölçtü. Boyu iki ip ölçüsünde olanları öldürmek, bir ip ölçüsünde olanları sağ bırakmak için ölçtü." Araştırmacılar Davud'a atfedilen bu gaddarlığın gerçekle ilgisi olmadığının ispat edilebileceğini belirtiyorlar. Birini testereyle doğramak, tırmıkla tırmalamak, ateşle dağlamak öldürmekten daha beterdir. İnsanların boyunu iple ölçüp bir kısmını öldürüp bir kısmını sağ bırakmak rahatlıkla yalanlanabilecek bir iddiadır ki, bizler asla Tanrı'nın bir peygamberine böyle aşağılık bir iddianın yakıştırılmasını kabul edemeyiz. Tevrat'ın bu tür şeyleri yazmaktan amacı, tarihî gerçekleri göstermek değil, Yahudilerin diğer halklara reva gördükleri muamelede takip edecekleri metot için yol gösterici olması düşüncesidir. Nitekim H. G. Wells de "Davud'a yakıştırılan bu hunharlık ve gaddarlık hikayesi uygar kralların tarihinde görülen vahşi bir hükümdarın tarihine benzemektedir," demektedir.

Aynı şekilde Abşalom'un üvey kardeşi Amnon'a diklenmesinin sebebi olarak, onun kız kardeşi Tamar'a sarkıntılık etmesi, namusunu kirletip, bekaretini bozması gösterilmektedir. Neticede Aşbalom bir fırsatını bulum kardeşi Amnon'u öldürür ve Başan (Havran)da Aramî Ceşur kralı olan dedesine sığınır. Tevrat'ın rivayetine göre Abşalom dedesinin yanında dört yıl kadar kalır. Babası daha sonra onu affeder ve Urşelim (Kudüs)de kalmasına izin verir, ama iki yıl süreyle sarayına gelmesini yasaklar. İddiaya göre Davud'un hanesinde vukû bulan bu iğrenç olay yani Davud'un oğlu Amnon'un yine Davud'un kızı ve Aşbalom'un öz kız kardeşi Tamar'ı kirletmesi, vaktiyle Davud'un Hattili Uriya ve kocasına yaptığı iğrenç muamele sebebiyle Tanrı'nın verdiği ilahi bir cezadır.

II. Samuel'de (16/20-22) ayrıca Abşalom'un danışmanı Akitofel'in nasihatiyle babasının oğlunun yanından kaçarken Kudüs'de karargahta bıraktığı odalıklarına tecavüz ettiği belirtilmektedir. Bu sözde nasihatten amacın, babasının odalıklarına düşman olan halkı onunla oğlunun arasını daha fazla açmak için Abşalom'un çevresinde kenetlenmeye teşviktir.. Asi evladın başarısızlığından sonra bu kadınlar Davud tarafından müebbet hapisle cezalandırılmıştır.

Abşalom'u babasına kafa tutmaya iteleyen gerçek sebeplerin en önemlisi belki de başta teyzesinin oğlu ve aynı zamanda babasının başkumandanı Yoab b. Saruba olmak üzere Davud'un en yakın dostlarının tahrikleridir. Çünkü Abşalom daha önce Yoab'ın arpa tarlasını yaktırarak ilk inatlaşma adımını attığı için bunlar tarafından saraydan uzaklaştırılmak isteniyordu. Savaşta mağlup olan Abşalom'a refakat etmesini isteyen Davud'un emrini hiçe sayan Yoab tarafından öldürülüşü Abşalom'un hazin sonu olacaktır. Yoab, çatışmadan sonra ormanda kaçarken başı meşe ağaçlarının arasına sıkışıp havada asılı kaldığı bir sırada Aşbalom'u mızrakla vurarak öldürdü.[23]

Davud'u Hebron'da iktidara getirmek için destekleyen Yahuda aşireti, diğer aşiretlere nazaran verdiği bu desteğin meyvesini toplamak istiyordu, ama kendisi de Yahuda aşiretinden olan Davud onlardan çekinerek diğer aşiretler nazarında kendi aşiretine bağlı olmak istemedi. Bu yüzden canı sıkılan aşireti babasına isyan eden dik kafalı oğlunun çevresinde kenetlendi.

23 *II. Samuel*, 14/28 vd.; 18/4 vd.

Göründüğü kadarıyla Davud dik kafalı oğlunu bastırınca Yahuda aşireti ona yaklaşmaya başladı. Bu yaklaşma, İsrail'de on kabilenin[24] kinini artırmak ve Şaul ailesinden yedi kişinin kellesini vurduran Davud'dan intikam almak isteyenlerin ateşini körüklemek için yeterli olmuştur. Peki bu kan dökme işi kimin vasıtasıyla gerçekleşmiştir? İsrail'le akrabalığı bulunmayan Gibeonlular.. Fakat bu olay biraz sonra üzerinde duracağımız Benyaminli Şeba b. Bikri'nin isyanına yol açmıştır.

Abşalom, başlattığı isyan hareketinde rüzgarın kendinden yana estiği kanaatine vardıktan sonra kral gibi davranmaya başladı. Hatta babası oğluyla girdiği bir cenkte başkenti Kudüs'ü terk edip kaçmış, Doğu Ürdün'ü sığınıp yeniden durumunu kuvvetlendirmiş ve Galile'de ipleri tekrar ele almıştı. Davud'un yaptığı akıllıca işlerden birisi Kudüs'den kaçarken Ahit Sandığı'nı yanına almamak olmuş, baş kahin Saduk'la Ebitar'a ve onlarla birlikte olan Levililere sandığın Kudüs'ten çıkarılmasının doğru olmayacağını belirterek yerine iade edilmesini emretmişti. Sandığın ve hizmetkârlarının geri gönderilmesinden amaç, Davud'a sadık olanların başkentte kalması, dik kafalı oğlu Abşalom'un yakınında bulunarak olup bitenleri kendisine ulaştırmaları, geri dönüş ve isyanı bastırma vaktinin gelip gelmediği konusunda görüş bildirmelerini sağlamaktı.

Davud'un sandığı geri göndermesinde onun gölgesinde ve himayesinde hareket edenleri koruduğu yolundaki inancının zayıflamasına sebep olan acı tecrübeler yaşamış olmasının rol oynadığı söylenmektedir. Gerçekten de İsraillilerle Filistinliler arasında çıkan savaşlardan birinde bu sandık ordunun önünde taşınmış,[25] fakat İsrailliler ciddi bir kırgın yemiş, sandığı göz kulak olmakla görevli iki kahin öldürülmüş, Filistinliler sandığı ele geçirerek kendi tapınaklarından birine götürmüş ve putlarından birinin yanına koymuşlardı. Dala sonra Davud sandığı istirdat edip Kudüs'e getirince, onun Tanrı'yı esaretten kurtarıp başkentteki yeni

24 Biraz sonra Kudüs'ün kuzey kesiminde yaşayan on İsrail aşiretini temsil eden İsrail'den ve yine Kudüs'ün merkezindeki Benyamin ailesiyle bu aşireti temsil eden Yahuda'dan bahsedeceğiz.

25 *I. Samuel*, 4.

yerine naklettiği söylenmişti.[26] Hatta Davud Kudüs'ü Yebuslulaların elinden aldıktan sonra orada yeni binalar kurmuş ve tanrı Yehova ve kutsal sandığı ağırlamaya layık bir bina yaptırmıştı. İsrailllilerin Ahit Sandığı hakkındaki görüşü sandığın Filistinlilerin eline geçmesinden sonra bir gelişme kaydederek yavaş yavaş Tanrı ve eviyle ilgili görüşün değişmesine yol açmıştır ki, Tevrat yazarlarının Süleyman'ın ağzından söylettikleri şu sözler de bunu göstermektedir: "Tanrı kendisinin koyu karanlıkta oturduğunu söyledi. Oturman için sana bir ev, ebediyen mesken tutacağın bir yer yaptım."[27] Ve arkasından söylenen şu söze ne demeli: "Gerçekten Allah yerde yaşar mı?"[28] Anlaşıldığı kadarıyla İsrailliler ilk başlarda Mûsa'nın tanıdığı Yehova'nın Sina dağında yaşadığına inanıyorlardı ve Sina'nın güneyindeki Horeb'den Filistin sınırlarına göç etmelerini ancak Yehova'nın gündüzleri bir bulut kümesi, geceleri ise bir ateş sütunu halinde kendileriyle birlikte göç etmesiyle bir çözüm bulmuşlar, akıllarınca Yehova'nın çöldeki önceki meskeninden vazgeçerek kendileriyle birlikte gelmeyi kabul ettiği kanaatine varmışlardır.

Davud'un dik kafalı oğlunu gözlemesi için gönderdiği casusların, elde ettikleri bilgilerin krala ulaştırılmasında önemli bir rolleri vardı. Bu casuslar, Abşalom'u yakın arkadaşlarının etkisinden bir noktaya kadar uzaklaştırmış ve kendi sözlerini dinletir olmuşlardı. Abşalom'un boyundan büyük işe kalkışarak, asıl görevini ihmal etmesi ve babasıyla arasında vukû bulan çarpışmada hayatını kaybetmesine de bu tavsiyeler yol açmış, ama neticede Davud'a karşı başlatılan bir isyan faslı sona ermiştir.

Ne var ki başkaldırının birinci etabı biter bitmez, sanki onun devamıymış gibi bir diğeri başlamış, buna da Davud'un Yahuda aşiretine diğerlerinden daha fazla meyletmesi yol açmıştır. Kuzeyde Benyamin ailesinden – Şaul'un mensup olduğu aşiretten- Bikri oğlu Şeba isyan bayrağı açarak "çevresine tüm İsrail erkeklerini toplamış, fakat Yahudalılar krallarına sadık kalmışlardı."

26 Bu sandıkla ilgili efsanelerde bariz bir tezat göze çarpmaktadır ve bu konuda söylenen sözlerin en zayıfı da I. Samuel kitabının 6. babında sandığın yedi ay esarette kaldığı şeklindeki rivayettir.

27 *I. Krallar*, 8/12-13, 27.

28 *I. Krallar*, 18/27.

Şeba'nın isyanı da başarılı olmadı ve Beyt-maaka'nın Abel[29] şehrinde kuşatıldı. Şehir halkı teslim olmayı tercih etti ve Şeba'yı öldürüp başını keserek Davud'un komutanına gönderdiler. O da bunu yeterli görerek Kudüs'e döndü.

Davud'un yaptığı işler

Davud zamanında bir yandan uluslararası şartlar, diğer yandan Davud'un şahsi kabiliyetleri, Kenan elinde sağlam temeller üzerine oturtulmuş bir devlet kurmak için büyük bir imkan sağlamıştı. O sıralar Mısır ve Mezopotamya çöküş dönemi geçiriyorlardı ve Suriye'de olup bitenlerle uğraşacak durumda değillerdi. Aramîler ise henüz gelişim aşamasındaydılar.

Gerçi eski Mısır İsraillilerin devletlerini kurmaya çalıştıkları Suriye topraklarının güney kesimindeki hükümranlık siyasetinden asla vazgeçmiş değildi; ama bu hükümranlık, Mısır'ın bir yandan birbiriyle çekişen prensler, diğer yandan Libya'nın batısından veya Kuzey Nubiya'dan saldırıya geçen düşmanlar sebebiyle bölünüp parçalandığı dönemlerde ancak sembolik bir hükümranlıktı.

Filistinlilerden söz ederken araştırmacıların Filistin'in İsrailliler üzerindeki boyunduruğunu gevşetmeyi sağlayacak bir takım sınırlı hareketlerde bulunduğu şeklindeki görüşlerine değinmiştik. Gerçekten de Mısır'ın bu tür hareketleri Davud'un ellerini Filistinliler karşısında daha fazla serbest bırakmıştı. Her ne kadar Davud bir yandan kendi şahsi kabiliyetleri, diğer yandan ordusu saflarında çarpışan paralı askerlerin destekleri sayesinde ispat-ı vücut etmeyi başarmışsa da, bu, biraz da Mısır'ın daha az faal olmasından kaynaklanmış, ama yine de Davud Mısır'a kendini fazla bağımlı hissetmemiştir. Ancak, Davud'u kötü sondan kurtaran şans, Mısır'ın Kenan elindeki hakimiyetini tekrar diklemeye girişen I. Şeşnak gibi tamahkâr bir firavun döneminde yaşayan oğlu Süleyman'a gülmemiştir. Eğer bir gün arkeoloji bilimi Mısır tarafından veya Babil ve Asuriler'den İsraillilerin - Süleyman'dan ön-

29 Ürdün nehrini oluşturan kollardan biri üzerindeydi ve belki de günümüzde onun yerinde veya yakınında Yukarı Galile'deki Huneyn köyü yer almaktadır.

ce- krallıklarını kurmaları konusunda doğrudan yardım aldıklarını ispat ederse, Davud'un krallığının fiilen bağımsızlığıyla ilgili kanaat değişecektir, ama yine de Davud'un Tevrat'ın abarttığı kadar büyük ölçekte değilse bile, Kenan elinde ilk küçük İsrail krallığının kurucusu olduğu görüşü sabit kalacaktır.

İlk İbrani krallığı, nisbî bir bağımsızlık ve fazla önemli olmayan uluslararası bir şöhret kazandığı bir altın çağın mutluluğunu tatmışsa da, bu dönemin Davud'un hayatının Tevrat'a göre M. Ö. 1048'da Hebron'da krala biat edip, yine aynı kaynağa göre 1015'de ölümüne kadar geçen çeyrek asırlık bir dönemini kapsayan küçük kırılmalarla dolu bir dönem olduğu görülecektir.

Devletlerin yaşı içte ve dıştaki istikrar, huzur, sükun ve barış yıllarıyla hesaplanırsa, rakamlarla tespit edilmiş olsa bile, bunların gerçeği yansıtmadığı suçlamasında bulunamam. Dolayısıyla burada Tevrat'ın verdiği tarihleri kaydederek, takdiri okuyucuya bırakacağım. Ancak, bu tarihlerin doğru olmamasının yanı sıra kronolojiyi de doğru yansıtmadığını bir not olarak belirtmek isterim.

1048* : Davud'un taç giyişi; Yebuslular ve Filistinlilerle savaş.
1043 : Sur kralı Hiram'ın Davud'la muhaveresi.[30]
1042 : Filistinlilerle savaş ve Ahit Sandığı'nın Kudüs'e nakli.
1040 : Filistinliler, Moablılar, Aramîler ve Ammonlularla savaş.
1035 : Amman'da (Rabbet Ammon) Ammonlularla savaşın arefesinde Hattili Uriya ile kaçamak hikayesi.
1030 : Abşalom'un, kardeşi Amnon'u kızkardeşi Tamar'ı kirlettiği için öldürmesi.
1024 : Abşalom'un isyanı.
1023 : Asi Abşalom'la savaş. Abşalom'un öldürülüşü.
1022 : Benyamin ailesinden Bikri oğlu Şeba'nın isyanı.
1018 : Filistinlilerle savaş.
1015 : Davud'un ölümü.[31]

* Burada verilen tarihlerin tamamı Milat öncesine aittir.

30 Biraz önceki uyarıyı bir kez daha hatırlatarak, Hiram'ın M. Ö. 980-936 yılları arasında hüküm sürdüğünü belirtelim.

31 Daha önce tarihçilerin Davud dönemini 1005-955 yılları arası olarak gösterdiklerini, bu tarihin onun Sur kralı Hiram'la muhaverede bulunduğu tarihle örtüştüğünü belirtmiştik.

Bu verilen rakamlardan sonra hâlâ Davud'un krallığının bir altın çağı yaşadığı söylenebilir mi? İşin en üzücü yanı ise bazı gözde Arap tarihçilerinin hakikati ve tarihi çarpıtma adına Yahudilere âtıfet besleyen, Davud'un kurduğu krallığa gerçeklerle örtüşmeyen özellikler ve menkıbeler yükleyen bir Batılı tarihçinin arkasına takılıp gitmeleridir. Belki de onlar (yani bazı Arap tarihçiler) bu davranışlarıyla tarih olduğunu ileri sürdükleri konulara şahsi duygularını karıştırmayan bağımsız araştırmacılar görüntüsü vermeye çalışmaktadırlar.

Bazıları şöyle diyorlar: "Gerçekte Davud'un kurduğu krallık, Filistin'de bir benzeri kurulmamış en güçlü milli devletti. Bu devletin sahil şeridinin tamamını sınırları içine almamış olması, G. A. Smith'in 'Filistin, tarihinin hiçbir döneminde tek bir milletin malı olmamıştır ve muhtemelen de olmayacaktır' cümlesinin birinci kısmının değerini azaltmaz."

Biz bu sözleri buraya koymaktan çekinmiyoruz, çünkü saçma olduğundan eminiz. Yalnızca kültürlü okuyucuya bazı Batılı tarihçilerin gönlünden geçirdikleriyle ters düştüğü zaman gerçeklere ne kadar tahammülsüz olduklarını göstermek istedik. 'Filistin, tarihinin hiçbir döneminde tek bir milletin malı olmamıştır' sözü, en basit tarihi gerçeklerle örtüşmeyen bir ifadedir. Aksine Filistin şu ana kadar Arap demekten kaçındığımız Amorîler, Kenanlılar ve Yebuslular gibi eski Arapların mülküydü. Bu isimlendirmeyi zikretmekten kaçınmamızın sebebi ise, tarihçilerin ittifakla kabul ettikleri bir şeye karşı ters bir tavır sergilememe prensibine bağlı olmamızdır. Çünkü bu tarihçiler, isimlerini verdiğimiz halkların Sami oldukları, asıl vatanlarının da Arap Yarımadası olduğu konusunda hemfikirdirler. Bu halklar saf Arap değillerse bile, İslamın gelişine kadar süren cahiliye döneminde tanıdığımız saf kan Arapların türedikleri eski sülalelerden geldiklerinde şüphe yoktur.

Filistin halkı, Arap fethinden önce bu ülkeye yabancı unsurlardan arındırılmış bir mülk olarak sahip olmamışlarsa bile, ondan sonraki Osmanlı İmparatorluğu dönemi de dahil olmak üzere, on dört asır boyunca oranın sahibidirler. Ve onlar bu ön dört asır boyunca, imparatorluğun sınırları içinde - başta Araplar olmak üzere,- kendi topraklarının idaresinde o günün vatandaşlık

hukuku anlayışının izin verdiği ölçüde tüm haklarını kullanan vatandaştılar. Diğer Arap ülkeleri ve özellikle Şam bölgesiyle birlikte Filistin'in de bu idari taksimatta yer alması söz konusu gerçeğin değerini küçültmez. Birinci Dünya Savaşı komploları arasında yer alan Sykes-Picot anlaşmasının çizdiği sınırlar ise, Osmanlı İmparatorluğu sınırları dahilinde kendi büyük vatan toprakları üzerinde bulundukları için Arap vatandaşı nezdinde herhangi bir önemi haiz değildir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz on dört asırlık dönemi sekteye uğratan yalnızca iki dönem vardır. Biri Milattan sonraki ikinci binin birinci çeyreğindeki kara Haçlı Seferleri çağı, ikincisi ise XIX. Yüzyıl başlarında 1948'de İsrail'in kuruluşuyla meyvesini veren Siyonist Haçlı Seferi çağıdır.

G. A. Smith'in sözünün 'Filistin, asla tek bir halkın mülkü olmayacak' şeklindeki ikinci kısmına gelince, bunu ancak önümüzdeki günler gösterecektir. Çünkü Filistin, yüz milyondan fazla Arabı barındıran Arap topraklarının tam ortasındadır ve Araplar her ne kadar bugün geri kalmış bir halk iseler de, şuurludurlar ve uyanmaları onları sevmeyen, onlara kin besleyenlerin umduklarından daha yakındır ...

Hislerime kapılıp konudan uzaklaştığım için okuyucudan özür dilerim. Biz yine konumuza dönelim.

Sur kralı Hiram'ın Davud'la başlattığı muhavere, İsraillilerin hayatında önemli bir dönüm noktasıydı. Hatta muhtemelen bu Fenikeli-İsrailli ilişkisi, iki kral arasındaki ilişkiler istikbale yönelik neticeler doğurduğu için, İsrail oğulları tarihinde içlerinden bir kralın başardığı en büyük işti.

İsrailliler denizden çekiniyorlardı. Onlara göre denize çıkmak Tanrıya lanet okumanın, kafa tutmanın sembolüydü. "Ah! Kalabalık halklar denizler gibi gürlüyorlar."[32] Yehova'dan kaçanın sığındığı yer denizdi, "Gözümün önünden uzak, denizin dibinde saklansalar da, oradan yılana emredeceğim ve onları sokacak."[33] Dolayısıyla İsraillilerin denizden faydalanmaları Batının ufkuyla tanışmaları sayesindedir.

32 *Yeşaya*, 17/12.

33 *Amos*, 9/3.

"Karada İsraillinin en büyük emeli asmasının veya zeytin ağacının altına uzanıp yatmaktı. Tembeldiler ve çalışmayı sevmiyorlardı." Tüm İsrail'de bir tek İsrailli demirci yoktu; çünkü Filistinliler İbranîler kılıç yahut mızrak yapmasınlar demişlerdi. Ve bütün İsrailliler, herkes çapasını, sapan demirini, baltasını ve kazmasını bilemek için Filistinlilerin yanına giderlerdi...Sonunda savaş gününde Şaul'la birlikte olan halkın elinde kılıç ve mızrak yoktu."[34]

Filistinliler demir işçiliğini tekellerinde tutuyor ve Hattilerin Anadolu'da yaptıkları gibi onlar da kendi bölgelerinde bu işin sırrını kimseye vermemeye gayret gösteriyorlardı. Ama bu böyle sürüp gidemezdi. Davud Filistinlilerle temas kurmuş, onlara sığınmıştı ve muhtemelen bu arada bilgileri dahilinde değilse bile gizlice demirciliği de öğrenmişti. Davud gibi hile yollarını gayet iyi bilen ve Şaul'la bozuştuktan sonra Filistin'e sığınan birinin çevresinde çetesini oluşturan bazı Filistinliler toplanmış olmalıydı ve demirciliği öğretenler de onlar olmuştu. Çünkü Davud demir madenleri yönünden zengin olan Moab topraklarını ele geçirdiğinde bu konudaki bilgisini devreye sokacaktı.

Her ne kadar Hakimler döneminde demir Filistinlilerin tekelindeyse de, altın ve bakır böyle değildi. Ama İsrailliler böyle gelişmiş zanaatlarda hüner sahibi değillerdi. Hakimler kitabında komşu Arap kabilelerinin madenciliği bildiklerini gösteren bir rivayet yer almaktadır: "Çünkü onlar İsmailî oldukları için altın halkaları vardı... Onun istediği altın halkaların ağırlığı bin yedi yüz şekel altındı. Hilaller, küpeler ve Midyan kralları üzerindeki erguvani esvaplar ve develerinin boynundaki zincirler buna dahil değildi."[35] İsrailliler, metal eşyalarını Arap ticaret kervanlarından satın alıyor ve karşılığını yağ, üzüm, kuru incir ve bazen de şarapla ödüyorlardı.

Göründüğü kadarıyla Fenikenin tacir kralı Hiram, Kenan elindeki gelişmeleri yakından takip ediyor ve özellikle Davud'un Edomluların, Ammonluların ve Moablıların Şeria'nın doğusuna kadar uzanan topraklarıyla, Ölü Deniz'in doğu ve güney kesimindeki arazileri ele geçirip, Orta Suriye ile Arap Yarımadası arasın-

34 *I. Samuel*, 13/19-22.

35 *Hakimler*, 8/24-26.

daki kervan yolunu hakimiyet altına alarak ispat-ı vücut ettikten sonra İsraillilerle ticari alanda işbirliği imkanlarını araştırıyordu.

Mısır'da geçmişteki olaylar sebebiyle ortamın karışık olması da Hiram'la Davud arasındaki bu işbirliğini teşvik ediyordu. İsrailliler güney ve doğudaki Arap komşularıyla Sur'daki Fenikeli müttefiklerinden ticareti ve inceliklerini öğrenmişlerdi. Dolayısıyla ticaretin kelimenin düz anlamıyla Davud'un saltanat yıllarının başlarında İsrailliler arasında yayılmaya başladığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Tarihçi H. G. Wells, bu noktadan hareketle Hiram'la Davud arasındaki ilişkiler konusunda ticari unsurun Davud ve krallığını Sur kralına bağlayan unsurlardan birisi olabileceği sonucuna varmaktadır. Wells'in işaret ettiği tehlikeli ilişki ise şu sözünde belirginleşiyor: "Öyle anlaşılıyor ki o (Davud), kendini Sur kralının himayesine terk etmiştir."[36]

Bu demektir ki, Davud'un krallığı hükümran bir devlet değil, bir gümeşte idi ve dolayısıyla Yahudilerin Yahudi tarihinin medar-ı iftiharı, çevresine dehşet saçan muhteşem krallık olarak göstermeleri bir aldatmacadır ve aynı krallığın Süleyman döneminde hızlı bir şekilde Mısır firavununun himayesine girmesi de bunu göstermektedir.

Davud, İsrail krallığında yeni gelenekler ihdas etmek istiyordu ve şüphesiz eski çetesine mensup silah arkadaşlarının yardımıyla tahta çıkmasına zemin hazırlayan şartlardan yararlanmış; bir hassa birliği teşkil etmiş, saray işlerini ileri gelen dostlarına ve danışmanlarına havale etmiştir. Bu danışmanlardan birisi de kimliği belirtilmeden II. Samuel kitabının sekizinci babının sonunda zikredilen Asuri katibi Seraya idi.[37] Davud'un hükumet kurma ve idaresi konusunda köklü bir uygarlığa sahip Mezopotamya ülkelerinden birine mensup olan bu katibin tecrübelerinden faydalanmamış olması mümkün değildir.

36 Wells, *Mealim*, 2, 283.

37 Samuel, Krallar ve Tarihler kitabında Davud'un sarayında görevli bir divan katibinin adı sık sık geçmektedir. İsminin bazen Seraya, bazen Şişa ve bazen de Şiva olduğu belirtilen bu katip her halükârda Israilli değildi.

Davud, hakimiyeti altında bulunan bölgelerde nüfus sayımı yaptırmışsa da, Tevrat sifirleri bu sayım sonuçları konusunda ittifak halinde değildir. Örneğin II. Samuel kitabına göre İsrail'in nüfusu sekiz yüz bin, Yahuda'nın nüfusu beş yüz bin kişiydi ve toplam 1 300 000 eli silah tutan insan vardı. I. Tarihler kitabı ise İsrail'in bir milyon yüz bin, Yahuda'nın dört yüz yetmiş bin olmak üzere toplam 1 570 000 kişi olduğunu belirtmekte ve bunların "eli silah tutan" kişiler olduğunu kaydetmektedir. İki kitabın verdiği rakamlar arasında ise 270 bin kişilik bir fark vardır. İki kitaptaki rakamların birbirini tutmaması dahi bu istatistiki bilginin suni olduğunu göstermektedir. Ayrıca Tevrat yazarlarının özellikle Yahuda'nın nüfusunu şişirdikleri görünüp durmaktadır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi Tevrat sifirlerinin Babil sürgününden sonra nihai gözden geçirilme merkezi Yahuda idi ve dolayısıyla onların küçük Yahuda aşiretinin nüfusunu abartmalarında bir garabet yoktur ki, amaçları da Yahuda aşiretini İsrail toplumunu teşkil eden on kabile arasında yüksek bir yere koymaktı.

Halk bu nüfus sayımından memnun değildi ve Davud'un bu işle görevlendirdiği yardımcıları da halkın cehaletinden yaka silkiyordu. Bunu, Tevrat yazarlarının halkı kendi dönemlerinde yapılan sayımlardan kaçınmaya teşvik etmelerinden, Davud'un yaptırdığı sayımı şeytani bir iş olarak nitelemelerinden anlıyoruz: "Şeytan İsrail'e karşı çıktı ve Davud'u İsrail'i saymaya tahrik etti." Arkasından da şu iddiada bulunuyorlar: "Bu iş Tanrı'nın hoşuna gitmedi. İsrail'i vurdu."[38]

Konuyla ilgili yapılan yorumlarda halkın bu nüfus sayımını, hürriyetinin kısıtlanması ve yeni devletin kendilerine ağır yükümlülükler yüklemesinin uğursuz bir başlangıcı olarak değerlendirip, hoşlanmadığı kaydedilmektedir.

Kısacası Davud'un devlet kurmadaki başarısı sınırlı bir başarıydı. Bu, onun başarılı bir yönetici olmamasından değil, aksine halkın bu kural dışı liderin icraatlarını anlayacak kapasitede olmayışından kaynaklanıyordu. Çünkü iç ve dış tehlikelere karşı dayanabilecek sağlam bir toplum bina etmede köşe taşı rolü üstlenen uyumdan tamamen uzak bir topluluktu. Onlar, Kenanlılar üzerine gelen İbranîlerdi. Vahid bir toplum oluşturmak için ge-

38 *I. Tarihler*, 21/1, 7.

rekli kaynaşma tamamlanmamıştı. Kuzey ve batıda Filistin ve Aramî, güney ve doğuda da Arap topluluklar bu iki grup arasında bir engel olarak duruyorlardı. Dahası, İbranîler birbirini çekemeyen haset ve kindar insanlardı.

Gerçi Davud iyi bir silahşor olarak şahsi kabiliyetleriyle ve başarılı bir idareci sıfatıyla bu zayıf devleti ayakta tutmayı başarmıştı, ama vefatından sonra yerine geçen oğlu Süleyman yalnızca sırtını Mısır firavununa dayayarak ayakta durabilmiş, o yüzden zaten beklenilen bölünme kimseyi şaşırtmamıştı.

Tevrat'da Davud'a atfedilen Mezmurlardan burada söz etmeyeceğiz. Çünkü bizden önce pek çok bilim adamı bunların Davud'a ait olduğu konusunda ciddi şüpheleri olduğunu belirttiler. "Bu konu üzerinde akli bir delille ittifak sağlanmadığı sürece, Davud'un Mezmurların yazarı olduğunu söylemek zordur. Mezmurlarda geçen pek çok ifade ve düşüncenin Samuel ve Tarihler kitaplarında da yer alması, Mezmurların bu kitaplardan alıntı olduğu şüphesi doğurmaktadır."[39]

I. Samuel kitabında okuduğum ve görmezden gelemeyeceğim bir cümleye burada işaret etmeden konuyu kapatmayacağım. Çünkü Tevrat yazarları Davud'un tevhit inancının doğruluğuna hiç değinmezken, bir çok yerde onun seks hayatından ve özellikle Hattili Uriya'nın karısıyla olan kaçamağından bahsetmeyi tercih etmişlerdir. I. Samuel'de dikkatimi çeken cümle şu: "Mikal, Terafim'i alıp yatağa koydu, başının altına keçi postu koyup, üzerini elbiseyle örttü."[40] Bu ifade Şaul'un kızı Mikal'ın kocası Davud'u öldürmek için peşinden gelen babasından kaçırmak ve onun adamlarına Davud'un hâlâ yatakta uyumakta olduğu izlenimi vermek için yerini Terafim'in yattığı yere serdiği olay anlatılırken geçmektedir. Bilindiği gibi Terafim putperestlerin taptığı bir puttu ve bu put bize Yakub'un karısı Rahel'in babası Laban'ın evinden çaldığı putları hatırlatmaktadır. Fakat bu Terafim bir devenin hörgücü arasında saklanabilecek kadar küçüktü, burada ise bir adam büyüklüğünde tasvir edilmektedir.

Terafim'i Davud'un evine getirten nedir? Yoksa onlar bununla Davud'un putlara tapmaktan hâlâ tamamıyla kurtulmadığını mı ima etmek istiyorlar? Bu konuya ileride tekrar döneceğiz?

39 Dic., see David.

40 *I. Samuel*, 11/12.

X
SÜLEYMAN

Davud oğlu Süleyman, babasının M. Ö. 974-962 yılları arasında tam tespit edilemeyen bir yılda ölümünden sonra tahta geçti. Tevrat'a göre tahta çıktığında küçük yaştaydı, ama biyografisine baktığımızda bu ifadenin doğru olmadığı görülüyor.

I. Krallar kitabında, Süleyman'ın krallık döneminin birinci kısmı bize lüks, ihtişam, barış ve zaferlerle dolu yıllar olarak gösterilir ve sıkıntılı dönemin onun yaşlılık günlerinde başladığı belirtilir.

Şüphelilerin temizlenmesi

Süleyman'ın babasının tahta çıkışı sakin bir ortamda gerçekleşmedi. Davud, oğlu Süleyman'a küçük yaşta ve çömez olduğu için onu bertaraf etmesinden korktuğu bazı kişileri saf dışı bırakmasını öğütlemişti. Bunların başında da oğlu Abşalom'u öldüren başkumandanı Yoab b. Saruba vardı. Gerçekten de bu Yoab, - Tevrat'ın verdiği bilgilere göre, - bazı hallerde dayısı ve efendisi Davud'a karşı dikleniyordu ve şayet Davud'un beraberinde getirdiği kendisine sadık altı yüz Filistinlinin yardımları olmasaydı, ne tahtında rahat oturabilir, ne de hayatından emin olabilirdi. Bu yüzden Davud'un Süleyman'a vasiyetinin ilk maddesi teyze oğlunun öldürülmesiydi.

Davud'un son günlerinde ve vefatından önce Süleyman'ın üvey kardeşi Adonya tahta geçmeye teşebbüs etmiş, kahin Ebit-

har ve Saruba oğlu Yoab da ona desteklemiş, fakat Filistinli silahşorlardan oluşan hassa askerleri, Davud'un gönlünün Süleyman'dan yana olduğunu bildikleri için bu teşebbüsü akim bırakmışlardı.

Davud vefat ettikten sonra Süleyman'ın ilk işi iktidar heveslilerini ve şüphelileri ortadan kaldırmaktı. Bu yüzden Süleyman, önce üvey kardeşi Adonya ve teyzesinin oğlu Yoab'ın kellerini vurdurup, kahin Ebithar'ı saraydan kovarak evinde göz hapsine aldırdı.

Alayiş ve debdebe

Tevrat, iktidar heveslilerinin ve şüphelilerin öldürülmesinden sonra Süleyman saltanatının alayiş ve debdebesini anlatmaya geçmektedir. Buna göre Süleyman Mısır hükümdarının damadı olmuş, firavun Gezer'i işgal ederek Süleyman'la evlendirdiği kızının çeyizi olarak damadına hediye etmiştir.

Yine Tevrat'a göre Süleyman'ın toprakları da genişlemiştir: "Ve Süleyman ırmaktan Filistinlilerin diyarına ve Mısır sınırına kadar bütün ülkeler üzerinde saltanat sürdü. Onlar vergiler sundular ve hayatta olduğu sürece Süleyman'a kulluk ettiler."[1]

Tevrat'da, Süleyman'la Sur'un Fenikeli kralı Hiram arasındaki ilişkilerin güçlendiğinden de bahsedilmektedir. Bilindiği gibi bu ilişkiler babası Davud zamanında başlatılmış, Süleyman zamanında zirveye ulaşmıştır. Bu ilişki, Kudüs kralını tüm hayatı boyunca en fazla meşgul eden faaliyetler arasındadır.

Süleyman, tapınağını ve sarayını Fenike kralı Hiram'ın verdiği teknik yardım ve gönderdiği kereste ile kurmuştur. Daha sonraları ise Süleyman İsrail'in (kuzey kesimimin) on iki sancağa ayrılması projesini gerçekleştirmiş; her bir sancağın başına yılın bir ayı boyunca ihtiyacı olan erzak ve diğer malzemeyi teminle mükellef bir naip koymuştur.

I. Krallar kitabında Süleyman "Edom'da Kızıl Deniz sahilinde Elot'un yan tarafında yer alan Etsyon-geber'de gemiler yaptırdı. Hi-

1 *I. Krallar*, 4/21.

ram, denizciliği bilen kullarını Süleyman'ın köleleriyle birlikte gemilerde gönderdi. Bunlar Ofir'e gelip oradan dört yüz yirmi talant altın aldılar ve onu kral Süleyman'a getirdiler"[2] denilmektedir.

Bu ticari faaliyet kervan yollarının tanzimini, ithalat ve ihracat kervanlarının korunmasını, güzergahlar üzerinde ticaret istasyonları kurulmasını gerektirdi. Bu yüzden Süleyman, "Gezer, Aşağı Beyt-Horon, Baalat'ı, ülkenin çöl kesiminde yer alan Tedmür'ü, Süleyman'ın depolarının bulunduğu bütün şehirleri, savaş arabalarının bulunduğu şehirleri, sipahilerin yaşadıkları şehirleri, ayrıca Kudüs'de, Lübnan'da ve hükümran olduğu tüm topraklarda yapmayı arzuladığı şeyleri yaptı."[3]

I. Krallar kitabıyla II. Tarihler kitabı karşılaştırıldığında, ikincisini yazanların Süleyman döneminin debdebesini gösterip, ölümünden sonra krallığın ikiye ayrılmasına yol açan kötü yönleri görmezden gelmeye özen gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Kim kime verdi?

I. Krallar kitabında şöyle deniliyor: "Süleyman Tanrı'nın iki evini, kral sarayını yaptıktan yirmi yıl sonra Sur kralı Hiram Süleyman'a erz ağacı ve kavak kerestesi ve ihtiyacı kadar altın yardımı yapmıştı. O zaman kral Süleyman Hiram'a Galile'de yirmi şehir verdi. Hiram, Süleyman'ın kendisine verdiği şehirleri görmek için Sur'dan çıktı. Şehirler hoşuna gitmedi. 'Kardeşim, bana verdiğin şehirler ne biçim şehir böyle?' dedi. Oralara bugüne kadar Kabul diyarı denildi. Hiram krala yüz yirmi talant altın gönderdi."[4]

Halbuki II. Tarihler kitabında aynı konuyla ilgili olarak şu satırları görüyoruz: "Süleyman Tanrı'nın evini ve kendi evini yirmi yılda kurduktan sonra, Huram'ın Süleyman'a vermiş olduğu şehirleri Süleyman yaptı ve İsrail oğullarını oralara iskan etti. Sü-

2 *I. Krallar, 27-29.* Britannica Ansiklopedisi (1970) baskısında Ofer'in Arap Yarımadası'nın güneyinde bulunduğunu belirtmektedir.

3 *I. Krallar, 9/17-19.*

4 Aynı yerde, 9/10-14.

leyman Hama-Tsoba'ya gitti ve onu yendi. Çölde Tedmür'ü ve Hama'da kurduğu depo şehirlerin tamamını bina ettirdi."[5]

Veren kim, alan kim? Birinde Hiram'ın şehirler aldığı, diğerinde aynı Hiram'ın o şehirleri verdiği söyleniyor. Aynı hikayeyle ilgili iki metin arasındaki bu korkunç tezat, Tevrat'ın ciddi bir süzgeçten ve tenkitten geçirilmeden kaynak olarak kullanılmasının ilmi hafife almak ve gerçeği önemsememek olduğunun bariz bir delilidir.

Birilerine göre Süleyman Hiram'a yirmi şehir vermiş ve bunların bedeli yüz yirmi talant altın olarak ödendikten başka, Hiram Süleyman'a borç olarak istediği altın ve inşaat malzemesi de göndermiş. I. Krallar kitabından açık seçik anladığımız bu. Ama ne işse II. Tarihler kitabını yazanlar bu hikayeyi beğenmemişler ve olayı ters yüz ettikleri gibi, bir de o şehirlere İsrail oğullarını yerleştirmişler..

Araştırmacılar Tarihler kitabında yazılanlara zerrece önem vermemişlerdir. Örneğin Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi'nde şöyle deniliyor: "Fenike'den ithal edilen kerestenin bedeli olarak ödenen tahıl, yağ ve muhtemelen yün yeterli olmadığı için Süleyman borcunu toprak vererek kapattı."[6] Britannica Ansiklopedisi ise şöyle diyor: "Süleyman Sur kralı Hiram'a olan borcunu kapatmak için Galile bölgesinden vaz geçmek zorundaydı."[7]

Tedmür (Palmyra)

Yukarıda sözü edilen her iki kitapta da Tedmür'ü Süleyman'ın kurduğu belirtilmektedir. Tedmür, Şam ovasında Humus'un 125 km. doğusunda yer almaktadır. Tevrat yazarları burada zihinleri bulandırmak suretiyle Yahudilere kral Süleyman'ın Fırat nehrine kadar vardığını ifade etmek istiyorlar. Bununla birlikte sınırları çizerken "nehirden Filistinlilerin yurduna kadar" ifadesini kullanarak, zaman ve mekana göre isteyenin istediği biçimde yorumlaması için nehrin hangi nehir olduğunu belirtmiyorlar. Burada

5 *II. Tarihler*, 8/1-4.

6 En. Bib., see Trade and Commerce.

7 En. Brit., see Solomon.

sözü edilen nehir Şeria nehri olabileceği gibi, Fırat nehri olarak düşünülmesi de mümkün. Bu bulanıklık bazı aykırı düşünürleri ve tezvircileri vehme sevk etmiş, böylece Süleyman'ın imparatorluğunun sınırının doğuda Arap Körfezi'ne dayandığı, Tevrat'da sözü edilen Hama şehri girişinin Toros dağlarının eteklerinde bulunduğu hayaline kapılmalarına yol açmıştır.

Tedmür'e dönelim. Tedmür'ü Süleyman'ın kurduğunu söylüyorlar. Nerede? Çölde.. ve "topraklarda", ama hangi çöl, hangi topraklar? Nasıl anlamak istersen, öyle anla!

Bu İsrail iddiasına kızanlar ise Tedmür'ün Süleyman doğmadan bin yıl önce kurulduğunu ve adının Fırat nehri üzerinde bulunan eski Amori başkenti Mari kazılarında ortaya çıkarılan eski metinlerde geçtiğini belirtiyorlar.[8]

Kanaatimce bu kadarcık bir belgeyle yetinmek önemli bir boşluk bırakmak olur. Metinde geçen "kurdu" veya "bina etti" sözcüğü temelden kurmak anlamına gelmez. Örneğin Süleyman'ın Gezer'i kurmadığını, yalnızca şehri onararak ana ticaret merkezlerinden biri haline getirdiğini bildikleri halde "Süleyman Gezer'i kurdu" diyorlar. Dolayısıyla "Tedmür'ü kurdu" ifadesi de bu anlamda kullanılabilir. Bunun anlamı, Süleyman onu temelden kurmadı, yalnızca Suriye çölünden geçen kervan yolu üzerindeki ana ticaret merkezlerinden birisi haline getirdi demektir.

Fakat gerçekleri çarpıtanlara ağır bir darbe Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedi'nden gelmektedir. Bu ansiklopedide Tevrat yazarlarının şehrin adını yanlış yazdıkları, doğrusunun - ki şüphesiz öyledir, - Revised Version (Gözden Geçirilmiş Nüsha) da geçen Tamar* olduğu belirtilmektedir. Aynı kaynak İsrail sınırının hiçbir zaman kuzeyde Tedmür'e dayanmadığını, böyle bir şey düşünmek için hiçbir sebebin bulunmadığını kaydetmektedir ki, zaten Tedmür de Tevrat'da bu münasebetle zikredilmez.

Şu halde Süleyman'ın kurduğu şehir Tedmür değil, Tamar'dır. Tamar veya Tamar kaleleri ise bugün Ölü Deniz'in batı sahilinin

8 BEDEN, 1/1. Mari günümüzde Fırat boyundaki Tel el-Hariri'dir.

* Kitab-ı Mukaddes'iun 1006 yılında Kitab-ı Mukaddes Şirketi tarafından yayınlanan Türkçe baskısında Arapça baskısının aksine şehrin adı Tedmür değil Tamar olarak yazılmış. (çev.)

ortalarında yer alan Ayn Gedi'ye düşmektedir. Şunu da kaydetmek gerekir ki, bugün Arapların oturduğu Taamure, güneydeki Beytlehem'le Ölü Deniz arasındaki bölgede yer almaktadır. Tamar, Taammur ve Taamure arasında kolayca bir benzerlik kurulabilir, ama her halükârda tam yeri neresi olursa olsun Tamar, Judaea bölgesinin güney sınırları dışında asla yer almamıştır. Bunu, Tevrat metnindeki Tamar'ın Gezer, Aşağı Beyt-Horon, Baalat'la birlikte zikredildiği ve hepsinin Kudüs sınırları dahilinde veya yakınında bulunduğu kaydından da çıkarabiliriz. Tedmür'ün bu şehirler arasına nereden girdirildiğini ise anlayabilmiş değiliz. Bu, olsa olsa, Tevrat yazarlarının, yukarıda belirttiğimiz gibi, zihinleri bulandırma gayretinden kaynaklanmıştır.

Tsoba

II. Tarihler kitabında şöyle deniliyor: "Süleyman Hama-Tsoba'ya gitti ve onu yendi." Acaba hangi Tsoba ve hangi Hama'yı kastediyorlar?

I. Samuel kitabında "Şaul İsrail'de krallığı ele aldı. Çevredeki tüm düşmanlarına karşı, Moab'a, Ammon oğullarına, Edom'a ve Tsoba krallarına ve Filistinlilere karşı savaştı. Nereye gittiyse galip geldi"[9] deniliyor. Bu metnin ne kadar doğru olduğu tartışmasına girmeyeceğiz, ama Şaul'un hayatını Bisan sokaklarından birinde asılmış olarak noktaladığını biliyoruz. Ancak burada sözü edilen Tsoba'nın nerede yer aldığını bilmek istiyoruz. Metinde Moablılar, Ammonlular ve Edomlularla birlikte Tsoba kralların-dan - bir kral değil,- söz edilmesi, bu Tsoba'nın Hama'dan veya Tsoba-Hama'dan veya Hama-Tsoba'dan uzakta bir yerlerde olduğu düşüncesini akla getiriyor. Ama nerede? Sözü edilen Tsoba'nın nereye düştüğünü araştırmak için Şaul hakkındaki rivayeti doğru kabul etmek zorundayız.

Davud'dan söz edilirken Hama'da bir Tsoba adı geçmektedir. Bu mübalağacı Tevrat yazarlarını takip etmemiz gerekir mi, gerekirse nereye kadar takip etmeliyiz, onu da bilmiyorum.

9 *I. Samuel*, 14/47.

Süleyman'ın savaş ve savaşçılıkla ilgisi olmadığı bilinir. Tsoba'nın adının geçmesi, Süleyman'ın oraya giderek, onu yendiği şeklindeki sözün hiçbir değeri yok. Belki de Tsoba Negev'de bir şehirdir veya Kudüs'e bağlı köylerden birinin adıdır. Kudüs'ün nahiyelerinden Kaster civarında günümüzde Tsoba ve Ktoyra adıyla bilinen bir köy vardır. Bunlar Mecdel, Bala, Caba, Ekzib, Vafik vs. gibi eski yer adlarıdır.

Atların geldiği yer

Krallar kitabında Süleyman'ın ticari işlerinden bahsedilirken şöyle deniliyor: "Süleyman'ın atları Mısır'dan getirilirdi. Kralın tüccar takımı onları sürü halinde belli bir paraya satın alırlardı. Bir savaş arabası altı yüz şekel gümüşe, bir at yüz elli şekele Mısır'dan getirilirdi. Tüm Hatti kralları ve Suriye krallarının savaş arabaları da onlar vasıtasıyla getirilirdi."[10] Burada Tevrat kitaplarında Mısır'dan bahseden tüm metinleri bulanıklaştıran bir noktaya ulaşıyoruz.

Metinde Süleyman'ın hem yerli tüketim, hem de Hatti ve Aramî krallarına satmak amacıyla Mısır'dan at ithal ettiği açık bir biçimde anlatılmaktadır. Araştırmacılarınsa görüşü şöyle: "Süleyman'ın Mısır'dan at ithal etmesi mantıklı değil. Çünkü Mısır, geniş meraları olmaması sebebiyle, tarihinin hiçbir döneminde at yetiştirip dışarı satmakla şöhret yapmış ülkelerden olmamıştır.

"Buna karşılık dışarı satmak amacıyla at yetiştirmesi mümkün olan ülkeler Anadolu'nun dağlık yöreleri, oralara yakın olan Küçük Asya ülkeleri ve Kuzey Suriye olabilir. Örneğin Hezekiel kitabında (27/24) Sur halkının atlarını Küçük Asya'daki Togarma'dan getirdiklerini belirtmektedir. Keza Herodot da Kilikya'nın yetiştirdiği atlarıyla ünlü olduğunu kaydetmektedir."[11] İyi de, Tevrat yazarlarını bu hataya düşüren ve Süleyman'ın Mısır'dan at ithal ettiğini söylemeye sevk eden nedir? Galiba Mısır'la Musri'yi birbirine karıştırmışlar.

10 *I. Krallar*, 10/28-29.

11 En., Bib., see Mizraim.

Musri

Asuri krallarından I. Salmanasar (takriben M. Ö. 1300) ve I. Tiglatpleser (M. Ö. 1100 civarı) kitabelerinde Kuzey Suriye'de Toros dağlarının güneyine doğru uzanan ve Kubad, Kiya, Kataonia ve Kilikya'yı içine alan, güneyde ise yaklaşık Asi nehri sahillerine dayanan Musrî adında bir devletten bahsedilmektedir. Aynı devlet ismi Musri'yi III. Salmanasar (M. Ö. 858-824) zamanında 853 yılında vukû bulan Karkar savaşında Asurilere karşı Suriye koalisyonunda yer alan küçük bir devlet olarak görüyoruz. Muhtemelen iki isim arasındaki bu sıkı benzerlik, Prestead gibi bazı büyük tarihçileri Mısır'ın Karkar savaşında Asurilere karşı oluşturulan Suriye cephesinde yer aldığını söyleme yanılgısına düşürmüştür ve belki de hem Mısır, hem de Musri bu ortak cephede yer almışlardır.

Yeroboam b. Ahab zamanında Kuzey İsrail Krallığı'nın başkenti Samaria'nın Aramîler tarafından kuşatılmasıyla ilgili olarak Tevrat'da şöyle denilir: "Çünkü Tanrı Aramî ordusuna araba gürültüsü, at kişnemesi ve büyük ordunun gürültüsünü işittirdi. Bunun üzerine onlar birbirlerine şöyle dediler: İşte, İsrail kralı Hatti krallarını ve Mısır krallarını üzerimize yürümek için bize karşı kiralamış."[12]

Araştırmacılar, bu metinde geçen Mısır kralları ibaresiyle Mısır'a değil, Suriye'nin kuzeyine düşen bölgeye işaret edildiğini ileri sürmektedirler. Öbür türlü bu ibare, ancak Mısır krallarının paralı askerlerden oluşan çete reisleri gibi İsraillilerin hizmetinde çalışmayı kabul edecek kadar basitleştiklerini farz ettiğimiz zaman geçerlidir.

Bu Musri'den başka Arap Yarımadası'nın kuzey taraflarında da başka bir Musri vardır. Tam olarak Ölü Deniz'in kuzey tarafında yer alan Moab sınırı üzerindedir. Araştırmacı Wincaart bu bölgeyle ilgili olarak İbrani tarihini Mısır'la ilişkilendiren birçok tarihi olaydan bahseder.[13] Örneğin Hacer Mısırlı değil Musri'li; İbrahim'in karısı Faron Sara, Musrili Bargu veya Fargu idi; İbrahim

12 *II. Krallar*, 7/6.

13 En. Bib., see Mizraim.

kurban sunacağı gün Tevrat'da geçtiği gibi Kudüs'deki değil Musri yakınındaki Merya dağına kadar eşlik etmiş; Tiglatpleser Edbagal adındaki adamını bir Mısır eyaletine değil, Arap Yarımadası'nın kuzeyindeki Musri eyaletine vali tayin etmişti; Musri kralı Farav, kızını Süleyman'la evlendirmiş, Gezer'i işgal edip düğün hediyesi olarak kızına vermişti. Sözü edilen Farav ise Mısır firavunu değil, Edomlu Hadad'ın, arkasından Efraimli Yeroboam'ın kendisine sığındığı kraldı.

Her ne olursa olsun, Mısır'la Musri arasındaki benzerlik konusunda verdiğimiz bu bilgiler, İsrail oğullarının ve onların komşu devlet ve halklarla olan ilişkilerinin karmaşık yönlerine ışık tutan bilgilerden yalnızca küçük bir kırıntıdır. Çünkü Tevrat'ın verdiği bilgiler mercek altına alındıkça ve arkeolojik veriler ortaya çıkarıldıkça - geçtiğimiz yüzyıl başlarından itibaren,- Yahudilerin kutsal kitaplarındaki tutarsızlıklar bir bir gün ışığına kavuşmaktadır. Zaten bir kişi veya kaynakla ilgili güven bir kez sarsıldı mı, artık onun söylediği her şey ihtiyatla karşılanır..

Angarya

Birinci Krallar kitabı Süleyman'ın tapınağı, sarayını, şehir ve kalelerini yaparken ülke halkını çalıştırdığını ileri sürmektedir: "İsrail oğullarından olmayan Amori, Hatti, Perizzi, Hivi ve Yebusilerden artakalan bütün halklara gelince, onlardan sonra memlekette kalan, İsrail oğullarının büsbütün yok edemedikleri çocuklarından, bugün de olduğu gibi, Süleyman angaryacı kullar topladı. Fakat Süleyman İsrail oğullarını kul olarak kullanmadı, çünkü onlar savaşçıydılar.."[14]

Araştırmacı ve bilim adamlarının bu metni reddetmelerini ve yalnızca İsrail oğulları dışındaki halkların köle olarak çalıştırılmadığını, Judaea halkı hariç yerli İsrailliler de dahil olmak üzere ülkede yaşayan her kesimden insanın bu işlerde hizmet verdiğini belirtmelerini tuhaf karşılamıyoruz.

Bilim adamları, Davud'un tarafsızlık konusunda ısrar eden oğlu Abşalom'un ayaklanmasını bastırdıktan sonra Yahuda'yı kayır-

14 *I. Krallar*, 9/20-22.

mak suretiyle on Yahudi boyuna kötü davrandığını, aynı kayırmacılığı oğlu Süleyman'a bırakmakla ona kötü örnek olduğunu; Süleyman'ın da babasının izinden giderek ülkeyi on iki sancağa bölüp Yahuda boyu dışındakilere vergi ve angarya yüklediğini belirtmektedirler.[15]

Aynı bilim adamları yukarıda metnin muhtevasına karşı çıkarken Süleyman'a kafa tutan Yeroboam b. Nabat el-Efraimi'nin Mısır'a kaçıp kral Şişank'a [Şoşenk]sığınmasını delil olarak gösteriyorlar.

Yeroboam, Yusuf hanesinde[16] Süleyman'ın işçi toplama işlerinden sorumlu memurdu. Oldukça katı ve disiplinliydi. Süleyman tarafından kölelerin başına reis atandıktan sonra Yusuf hanesinin tüm işlerine nezaret etme görevini üstlendi.[17]

Yeroboam, kendi boy mensuplarının vergi yükü ve angarya utancı altında ezilmesine dayanamayarak Süleyman'a baş kaldırdı. Durumun ümitsiz olduğunu görünce Mısır'a veya Musri'ye kaçtı. Burada bir yandan geri dönmek için Süleyman'ın ölümünü beklerken, bir yandan da kuzeydeki ayrılıkçı isyanı yönetiyor ve Kuzey lsrail krallığı tahtına çıkmaya hazırlanıyordu.

Durum bu iken neden her iki kitabın yazarları angaryanın lsrailliler dışında ülkenin tüm yerli halklarına yükletildiği iddiasını ileri sürdüler? Bunun sebebi, olsa olsa, Tevrat yazarlarının tarihi tarih için değil, hem o günün, hem de geleceğin olaylarını keyiflerine göre yönlendirmek maksadıyla istedikleri şekilde yazmış olmalarıdır.

"Tevrat yazarları geçmişle ilgili uydurma bir tarih sunma amacında değillerdi, ama geçmişe yönelişlerinde, kullandıkları veya gözden geçirdikleri rivayetlerde dini, siyasi vb. amaçlarını ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla rivayetleri gerçek tarihî olaylarla ilgili olsa da, bahsettikleri döneme ışık tutmamışlardır."[18]

15 En. Bib., see Solon; En. Brit., see Solomon.

16 Yusuf evi deyiminin Benyamin, Efraim aşiretiyle Manasse oymağının kastedildiği sanılmaktadır. Manasse oymağının diğer yarısı ise Batı Şeria'da yaşıyordu.

17 *I. Krallar*, 11/28.

18 Can., 2, p. 375.

Yaptığımız bu alıntının doğruluğu konusunda ilk akla gelen örneklerden birisi, Krallar ve Tarihler adlı kitaplarda geçen bu metindir. Kitapları yazanlar İsrail oğullarını angaryadan muaf göstermelerinin gerçekle örtüşmediğini gayet iyi biliyorlardı, ama 'keşke Süleyman onları bu angaryadan muaf tutsaydı, o zaman onların başkaldırarak kuzeyde Judaea'dan ayrılıp bağımsız bir krallık kurmalarına gerek kalmazdı' demek istiyorlardı ki, güdülen amaç İsrail oğulları boyları arasındaki bölünme ve ayrılıkların önünü almaktı.

Yahuda'nın on Yahudi boyuna uyguladığı baskının izlerinin kaldırılmasının başka bir sebebi de olabilir. Bu iki kitabı yazanlar, kuzey halkını sevmiyorlardı ve aksine Yahuda boyuna sempati besliyor, onun yücelmesini istiyorlardı. Bu yüzden kuzeylilerin isyan ve ayrılma faaliyetini haksız bir davranış olarak göstermekle ilgileniyorlardı. Vakıa Tevrat yazarları on boyun maruz kaldığı baskıyı görmezden gelme konusunda söz birliği etmiş olsalar da, Samaria halkının başlattığı isyana hak vermişlerdir (...)

Angarya yüklenen halklar arasında Amoriler, Hattîler vs.nin adının zikredilmesine gelince, bunlar İsrail oğullarının ortadan kaldıramadıkları insanlardı. Her iki kitabın yazarları bu ifadeyle İsraillilere uygun olmayan bir zamanda yapamadıklarını, uygun bir zamanda yapmaları tavsiyesinde bulunmaktadırlar.

İsrailliler ele geçirdikleri topraklarda yaşayanların tamamını bir şekilde ortadan kaldıramadıklarına göre, ilk fırsatta bunu yapmaları ve ele geçecek fırsatı kaçırmamaları gerekirdi. Eğer ülkenin yerli halkının kökü kurutulamıyorsa, en azından İsrail'in hizmetindeki köleler haline getirilmeliydi.

Süleyman'ın inancı

Davud'dan bahsederken Tevrat'ın naklettiği gibi karısı Mikal – ki Şaul'un kızıdır,- babasının ordularını aldatıp kocasını kaçırdığını, onun yatağına putu koyduğunu görmüştük. Davud'un evinde bir putun ne aradığını - eğer bu putun varlığı bazı görenek ve inançlarında Kenanlılara katıldığına bir delil izlenimi vermek amacı gütmüyorsa, - elbette sormak gerekir.

Süleyman'a gelince, Krallar kitabında hareminde bin kadın bulunduğu yetmiyormuş gibi bir de Tanrı'ya şirk koştuğu açık açık anlatılmaktadır. "Kral kızlarından yedi yüz karısı, üç yüz de cariyesi vardı. Karıları onun kalbini saptırdılar. Yaşlı Süleyman'ın karıları onun yüreğini başka ilahlara meylettirdiler ve babası Davud'un yüreği Tanrı Rab ile bütün olduğu halde onunki bütün değildi. Süleyman'ın Saydalıların tanrısı Aştarot'un ve Ammonluların mekruh şeyi Milkom'un ardından gitti. Süleyman Tanrı'nın nazarında kötü olan şeyi yaptı ve tamamıyla Rab'bin yolunda giden babası Davud gibi olmadı. Süleyman Yerusalem'in önünde bulunan dağında, Moab'ın mekruh şeyi Kemoş ve Ammon oğullarının mekruh şeyi Molek için yüksek bir yer yaptı. Kendi ilahlarına buhur yakan ve kurbanlar kesen bütün ecnebi karıları için böyle yaptı. Böylece Tanrı Süleyman'a öfkelendi. Ona iki defa görünen ve 'Başka ilahların ardından gitme,' diye emreden İsrail'ın Tanrısı Rab'den yüreği saptı ve Rab'bin emrettiği şeyi tutmadı. Ve Rab Süleyman'a dedi: 'Mademki bunu sen yaptın ve sana emrettiğim ahdimi ve kanunlarımı bozdun, mutlaka krallığı senin elinden çekip alacağım ve onu senin kölene vereceğim. Ancak, baban Davud'un hatırı için bunu senin sağlığında yapmayacağım, fakat kulum Davud'un hatırı için ve seçmiş olduğum Yerusalem'den ötürü bir boyu senin oğluna vereceğim."[19]

Her ne kadar Tevrat Süleyman'ın cezasının tehir edildiğini, ancak ömrünün son demlerinde işlediği günah sebebiyle krallığının parçalanmasına hükmedildiğini belirtiyorsa da, metin dikkatli incelendiğinde zihinlere perçinlenmek istenen bir mübalağa olduğu göze çarpmaktadır.

Yukarıda alıntısını verdiğimiz metinden sonra Tevrat Tanrı'nın Süleyman'ın karşısına Edomlu Hadad'ı düşman olarak çıkardığını,[20] bunu da yaşlılığında doğru yoldan saparak başka tanrılara meyletmesinin bir cezası olarak yaptığını kaydetmektedir.

Kral soyundan gelen Edomlu Hadad denilen kişi, Davud'un komutanlarından Saruba oğlu Yoab'ın Edom'da yaptığı katliamdan kurtularak, babasının adamlarının yardımıyla Mısır veya

19 *I. Krallar*, 11/4-14.

20 *I. Krallar*, 11/14.

Musri'ye kaçıp orada firavun yahut farav'ın misafiri olarak kalmıştır. Davud'un ölümünü müteakiben Moab'ın Süleyman tarafından öldürülmesi üzerine Hadad Edom'a dönerek onu Süleyman'ın boyunduruğundan kurtarır. Tevrat, Hadad'ın Davud'un ve Yoab'ın ölümünden sonra dönüşünü biraz önce alıntı yaptığımız aynı metin içinde vermektedir. Tevrat yazarları, Tanrı'nın yaşlılığında işlediği günahlar sebebiyle kendisini cezalandırmak için Hadad'ı düşman olarak karşısına dikmesiyle, aynı Hadad'ın Davud ve Moab'ın ölümünden sonra dönüşü arasındaki tezadı nasıl fark etmediler bilmiyorum. Çünkü Tevrat'a göre Hadad Süleyman'ın tahta geçtiği ilk yıl geri dönmüş ve aynı babın 25. cümlesinde belirtildiği gibi yalnızca Süleyman'ın son günlerinde değil, bütün saltanatı boyunca İsrail'in amansız düşmanı olmuştur.

Britannica Ansiklopedisi Süleyman'ın Siyon dağında yaptığı Süleyman Tapınağı denilen tapınaktan başka, aynı dağın doğu tarafında uzanan Zeytun dağında en azından başka bir tapınak daha yaptığını ve onu putperest tapınmalara tahsis ettiğini belirtmekle doğruya işaret etmektedir. Halbuki Tevrat bu tapınağı "yüksek bir yer" olarak göstermiştir. Yine Tevrat'dan öğrendiğimize göre Süleyman, Tanrı'nın İsrail oğullarına "onlar sizin aranıza girmesin, siz de onların arasına girmeyin, çünkü onlar kalplerini kendi tanrılarına meylettirirler" dediği firavun kızından, Moablı, Ammonlu, Edomlu, Saydalı ve Hattili... hanımlarının itikatlarına göre pek çok tapınak yaptırmıştır.[21]

Tevrat yazarlarının, İsrail oğullarının başına gelen her felaketi onların işledikleri günahlar dolayısıyla Tanrı'nın gazabına bağlamayı amaçladıkları bilinmektedir. Ama bunu yaparken geçmişte olan olayları gelecekte olacakmış gibi gösterme hatasına düşmektedirler.

Örneğin Tanrı'nın ağzından Süleyman'a krallığını parçalayıp, kölelerinden birine vereceğini söyletiyorlar, ama bunun Süleyman'ın sağlığında değil, oğlunun hükümdarlık günlerinde olacağını belirtiyorlar. Çünkü Tevrat yazarları Süleyman'ın ölümünün ardından krallığının parçalandığını, yanında çalışan ve metne göre Süleyman'ın kullarından olan Yeroboam adlı birinin krallığın

21 *I. Krallar*, 11/28.

kuzey bölgesini ele geçirdiğini biliyorlardı. Dolayısıyla onu Tanrı'nın ağzından söyleterek, güya işlediği bir günahın cezası olduğunu kaydediyorlar, bunu da ustalıkla yapıyorlar: Onu parçalayacağım.. ama şimdi değil...onu parçalayacağım, ama tamamını değil.. aksine bir boyu oğluna vereceğim.. gibi. Aynı üslup Tevrat'ın tamamında Tanrı'nın İsrail oğullarına öfkelenmesinden söz edilen tüm metinlerde görülmektedir. Yani Tanrı öfkeleniyor, tehdit ediyor, vuruyor.. ama ebediyete kadar değil, bütünüyle değil. Rivayetin tamamlanması için öfkenin belli bir zamanla sınırlı ve belli ölçüde etkili olması gerekiyor ki, Tanrı onlarla veya onlardan geride kalanlarla daha önce yaptığı anlaşmayı tamamlayabilsin..

Ayrıca.. Tanrı Süleyman'ı günahından dolayı cezalandırırken bunun iyiliğin yaygınlaştığı, tevhit mesajı prensiplerinin diriltildiği kısa fasılalarla peyderpey olması makuldür. Çünkü o zaman ilahi cezanın bir anlamı, mesajı ve hedefi olur.. Ama görüyoruz veya göreceğiz ki, Süleyman'dan sonra tevhit inancının imtihandan geçirildiği kırılma dönemi, Süleyman'ın hayatından yaşananlardan çok daha kötüdür. Çünkü Yeroboam kuzey topraklarında Süleyman'dan sonra iki altın buzağı yapmış ve İsrail'e "işte seni Mısır'dan çıkaran ilahların bunlar!"[22] demiş, arkasından halkına Süleyman Tapınağı'ndan yüz çevirip saf putperest ibadetini icra etmek için yüzlerini Beyt El ve Dan'a çevirmeleri gerektiğini söylemiş. Eğer Tanrı'nın verdiği ceza tövbe ve takvaya götürmüyorsa krallığın bu şekilde parçalanmasından, böyle bir ceza kesilmesinin ne önemi kaldı ki? Tevrat'a göre Tanrı Davud ve döneminden öyle memnundur ki, onun hatırına Süleyman'ın krallığının o henüz hayattayken parçalanmasına ve Yahuda [Judah] oğullarının her şeyi kaybetmesine gönlü razı olmuyor. İyi de, acaba Tevrat yazarları Tanrı'nın işlediği cinayetler sebebiyle elleri kanlı olduğu için Davud'u tapınağı inşa etmekten menettiğini unuttular mı? Nasıl oluyorsa Tanrı birden Davud'un işlediği tüm günahları unutuyor ve beklenmedik bir şekilde ondan hoşnut olduğunu bildiriyor!!..

Ne mutlu Tevrat'ın Davud'una! Eğer Tanrı'sına kendisinden hoşnut olunmamış vaziyette mülaki olmuşsa, suçları bağışlanacak, öfkelenilmeyecek ve mahvedilmeyecek. Eğer günahlarından

22 *I. Krallar*, 12/28.

tövbe etmeyi unutmuşsa, önemli değil, nasıl olsa Tevrat yazarları onun günahlarından daha sonra tövbe edip arınması için her şeyi ayarlamışlardır ve dolayısıyla Tanrı nezdinde Süleyman için de şefaat eyler ve bütün suç "tüm bunları bana unutturan lanetli şeytana"[23] yüklenir.

Yine de Tevrat yazarlarının geçmişte vukû bulan malum olayları bilinmeyen gelecek sigasıyla konuşmacıların ağzından verme konusunda hayli başarılı oldukları söylenebilir.

Süleyman'ın devletinin yıkılışı mantıkî bir sonuçtur

Bazı tarihçiler Süleyman'ın "hikmetin babası" lâkabını almayı hak edecek kadar hikmetli sözler söylediğini, ama hikmet sahibi bir yönetici olmadığını, aksine babasının biriktirdiklerini tüketip, kazandıklarını kaybetmiş olduğunu belirtiyorlar.

Süleyman'ın bu mevkie yüceltilmesinde bir gerçek payı varsa da, Tevrat'ın tanıttığı Süleyman hakkında böyle kesin bir hüküm yürütülmesini görmezden gelemeyiz.

Süleyman'ın lüks ve gösteriş düşkünlüğü, büyük hükümdarlara özenmesi doğru olabilir, ama tüm bunlar serzeniş ve şikayette bulunmaya sevk edecek kadar halkına ağır yükümlülükler yüklemesine yol açmıştır.

Yahuda [Judah] oğullarını bu yükümlülüklerden istisna tutması diğer on boyu kendilerini Yahuda'yla hak ve yükümlülüklerde eşit olmadıkları, kuzeyliler genel nüfusun çoğunluğunu teşkil ediyor olmalarına rağmen güneyli kardeşleri lehine baskı altına alındıkları ve mahkum durumunda bulundukları, kral ve Ya-

23 Burada Tevrat yazarlarının kahramanlarının hayat hikayelerini anlatırken benimsedikleri bir prensibe işaret etmekte fayda var. Onlar, bir kahramanın hayatından onun mensup olduğu halkın tecrübe merkezi oluşturmaktadırlar. Ki efsanelerde de genellikle böyle olur. Örneğin Davud'un işlediği günahların çokluğu onun eninde sonunda kutsal bir kişi olmasını engellememiştir. Aynı şekilde İsraillilerin işledikleri günahların çokluğu da onların kutsal olmalarına engel teşkil etmemiştir. Yahudi Ansiklopedisi de bu hususu tereddütsüz teyit etmektedir. J. En., see Book of Joshua.

huda'dan olan aşiretinin Kudüs'de bu nimetlerden yararlanma konusunda öncelikli - ve hatta yegane - zümre olduklarını düşünmeleri noktasında ikna etmiş olabilir.

Tüm bunlar doğru olabilir, ama krallığın yıkılışında ilk ve son günah keçisi olarak Süleyman'ın gösterilmesi hakkını vermez. Çünkü zaten krallık çürük temeller üzerine kurulmuş ve henüz binası tamamlanmadan duvarlarında çatlaklar oluşmuştu.

Süleyman'ın yaptıkları veya döneminde olan şeyler yeni değildi. Yahuda [Judah] boyu lehine tavır sergileme konusunda Davud oğlu Süleyman'dan önce hareket etmiş, onun bu davranışı Bikri oğlu Şeba'yı isyan ettirerek şu sözleri söyletmişti: "Bizim Davud'da bir nasibimiz yok;Yesse'nin oğlunda da bir nasibimiz yok. Herkes kendi çadırına, ey İsrail!"[24] Her ne kadar Şeba başlattığı isyanda başarılı olamamışsa da, daha sonra Süleyman'a başkaldıran ve onun ölümünden sonra kuzey krallığının tahtına geçen Yeroboam'a bir noktada öncülük etmiştir.

Tapınak ve Süleyman köşkünün temelleri zaten ta Davud zamanında Sur kralı Hiram'ın gönderdiği keresteler, duvar ustaları ve marangozların yardımıyla kurulan genel karargahta atılmıştı. Eğer Tanrı Davud'a tapınağı yapmayı yasaklamamış olsaydı, Süleyman döneminde olan babasının zamanında olacaktı.

Süleyman döneminde artan ticari faaliyetler babası Davud tarafından başlatılmış, oğlu babasının izinden gitmiş; ama bu faaliyetlerin nimetinden kendisi faydalanmış, zahmetini halkı çekmiştir. Bu zahmete katılmayan kesim yalnızca Yahuda [Judah] oğullarıydı. "Kral, gümüşü Kudüs'de çakıl taşları, çam kerestesini de vadideki firavun incirleri kadar bollaştırmıştı."[25] Şunu da kaydetmek gerekir ki, tek tacir kralın kendisiydi ve bu ticari işlerde ona yardım edenler ücretleri kral tarafından belirlenen memurlardı. Bunlara Krallar kitabında "kralın tacirleri" denilmektedir. Yahudiler henüz ticareti, ticari muamelatı ve gelenekleri iyi bilmedikleri için bu tacirlerin çoğu yabancıydı.

Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Fenikelilerin ortağı ve aynı zamanda tartışmasız o dönemin en büyük taciri olan Süleyman'ın

24 *II. Samuel*, 20/1.

25 *I. Krallar*, 10/27.

ticari faaliyetleri arttıkça ordusundaki paralı askerlerin sayısı da artmıştır. Bunların birinci görevi kervan yolunun ve mola yerlerinin güvenliğini sağlamaktı. Fakat yabancı paralı asker kullanmak da Süleyman'ın icat ettiği bir şey değildi ve bu işi daha önce başlatan babası Davud'du. Ayrıca paralı asker kullanma geleneği o dönemde oldukça yaygındı ve yalnızca Davud ve Süleyman'ın yaptığı bir şey değildi. Örneğin Fenikeliler ticari faaliyetlerinin yoğunluğu sebebiyle önemli sayıda paralı asker kullanıyorlardı. Yine aynı dönemde Mısır'da paralı askerler yönetim kademelerini tırmanıp, devleti yöneten aileler arasına girebiliyorlardı. Örneğin Libyalı paralı askerlerin komutanı Şişak veya I. Şişank [Şoşenk] 22. hanedanı kurmuş ve Mısır'ı M. Ö. 850'den 745'e kadar yaklaşık iki yüzyıl yönetmiştir.

Paralı asker kullanmanın yerli halkın ve tebaanın savaşçılık ruhunu zayıflatmak, onları çevresinde kendilerini ilgilendiren olaylara kayıtsız kalmaya sevk etmek gibi tehlikeli bir yönünün olduğu bilinmektedir. Devletin başında bulunan kişinin bu paralı askerleri kendi halkını tazyik etmek ve hoşuna gitmeyecek şeyleri yapmaya zorlamak için kullanması halinde, bireyleri devlete bağlayan duygular kaybolacağı gibi, devlet de varlık binasının temelini oluşturan kendi halkının sadakatini kaybeder.

Nitekim Süleyman'ın ölümünden sonra başlayan parçalanmanın sorumluluğunu Süleyman'a yüklemenin, onun babasının biriktirdiğini harcadığını, yine babasının kazandığını kaybettiğini söylemenin doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Davud ve Süleyman'ın krallığının başına gelen parçalanmada başka faktörlerin olduğu muhakkak. Bu faktörlerden bahsetmeyi ileriye atmak kesinlikle onları küçümsemek anlamına gelmez. Bu faktörler arasında, bir iç unsur olarak birlik unsurlarının zayıflaması ve Kenan elindeki İsrail varlığını etkileyen uluslar arası durumları ve yansımaları sayılabilir.

Hangi birlik unsurları?

İsraillilerin Kenan eline yöneldikleri ilk andan itibaren, Tevrat'ın belirttiğinin aksine birbirine kenetlenmiş bir kitle oluştur-

madıkları bilinmektedir. Bir kere Mısır'a toplu muhaceret etmedikleri gibi, oradan da hep birlikte çıkmış değiller. Ayrıca Yeşu önderliğinde Şeria nehrini geçerek Kenan eline gelenler de Yahudi boylarının tamamı değildi. Bu konuya daha önce yeterince değinmiştik.

Gerek hakimler [valiler] dönemi ve gerekse Davud ve Süleyman dönemi, İsraillinin kendi boyuna olan bağlılığını halkın tamamını kucaklayan bir devlete bağlılığa dönüştürmeyi başaramadı. İsrail boyları arasında birbirine karşı kıskançlık ve nefret tohumları çok önceleri atılmıştı.

Tevrat yazarları, M. Ö. IX. Yüzyıl ve daha öncesinden itibaren Tevrat'ı yazmaya başladıktan sonra çevrelerinde olup bitenlerin yoğun etkisinde olmakla birlikte, maziden bahsettikleri için, gözleri ve kulakları o maziye yönelikti. Çocuklar arasında ayırım yapmak İbraniler arasında uygulanagelen eski bir gelenekti ve Tevrat yazarları tarihi çarpıtarak İsrail boylarını birleştirmeyi amaçlamalarına rağmen kesinlikle bu gelenekten haberdardılar. Çünkü bizzat kendileri bu ayırım yapma geleneğinin ipiyle sımsıkı bağlanmışlardı.

Biraz geriye dönerek Tevrat yazarlarının ölüm döşeğindeki Yakub'un son sözleri hakkında yazdıklarına bir bakalım. Ancak, Yakub'un oğullarının ikisi hür kadınlardan ve aynı zamanda Yakub'un dayısı Rahel'in kızları olan Lea ve Rahel'in, ikisinin ise cariyelerden olduğunu belirtmemizde yarar vardır. Yine Lea'nın babası tarafından Yakub'a sevdiği ve nişanlandığı kız olarak kakalandığını, keza Tevrat yazarlarının önde gelenlerinin Yahuda [Judah] ve Efrayim'in soyundan olduklarını, sonuncusunun da Yusuf'un oğlu olduğunu hatırlayalım.

Yakub, en büyük oğlu Ruben'den yirmi üç kelimeyle bahsetmiş ve onun belinden düşen ilk çocuk olduğunu, ama babasının yatağına çıkarak onu kirlettiğini belirtmiştir.[26] Şimon ve Levi'den otuz beş kelimeyle bahsetmiş, zorbalığın onların kılıçları olduğunu belirterek, "onların meclislerine girme; çünkü onların öfkeleri lanetlidir" demiş; Yahuda'dan altmış iki kelimeyle söz etmiş, övüp göklere çıkarmış; oğullarının ona secde ettiğini söylemiş;

26 *Yaratılış*, 49/1-27.

Zebulun'un sahil şeridinde ve Sidon [Sayda] yakınlarında yaşayacağını söylemiş, hakkında on iki kelime sarfetmiş; İssakar'ın iri gövdeli bir eşek olduğunu, yük altında ezildiğini belirtmiştir vs...

Dina hakkında ise bir çift söz edilmemiş. Çünkü Tevrat yazarları onun akibetini bilmedikleri için üzerinde durmamışlar. Bunların tamamı aşağılık Lea'dan olan çocuklarıdır ve Yakub onlar arasında yalnızca Yahuda'yı övüp göklere çıkarmış, geleceğinde saltanat vaat etmiştir.

Yusuf'a gelince, babasının son sözlerinden aslan payı alan Yusuf hakkında sarf edilen kelime sayısı yetmiş altı ve hepsi de övgü dolu. Yusuf'un kan kardeşi ve sevgili hanımı Rahel'den olan Benyamin için on bir kelime sarf edilmiş ve yırtıcı bir kurt olduğu belirtilmiş.

Dan, Gad, Neftali ve Aşer ise cariyelerden doğan oğullardır. Yakub onlarla ilgili birkaç kelimeyle yetinmiştir. Dan, yol üzerindeki bir engerek yılanı, Neftali Lut'la kavgaya sebep olmuş başıboş bir geyik, Gad çetenin baskınını yemiş bir kişi, Aşer ise ekmeği semiz bir insandır.

Yakub'un üzerinde çok dikkatli durulması ve düşünülmesi gereken bu sözleri, bir hakikatten ziyade Tevrat yazarlarının o dönemdeki görüşlerini yansıtmaktadır. Ama bir şeye çok iyi işaret etmektedir ki, o da İsrail boyları arasında görmezden gelinemeyecek ve bastırılamayacak bir ayrılık olduğudur. Yakub'un oğulları arasında yaptığı bu ayrımı, İbrahim'in oğulları İsmail ve İshak ve keza İshak'ın oğulları Esav ve Yakub arasında da görüyoruz.

Çocuklar arasında ayrım yapmak, hiç de yaşatılması gereken ahlaki bir davranış değildir.

Gördüğümüz kadarıyla Yahudi tarihinde bazı boy isimleri ortadan kaldırılmakta ve Davud'dan önceki bazı isimler - ki aşağı yukarı tamamı Yusuf'un soyundan gelenlerdir,- tekrar tekrar ön plana çıkarılmaktadır. Yusuf'un soyundan gelenlerden de özellikle oğlu Efrayim ve kan kardeşi Benyamin'dir. Davud'la birlikte Yahuda adı diğer isimleri bastırmaktadır, ama İsrail tarihinden biliyoruz ki Yahuda, efsanevi kahraman Şimşon'u – ki Yakub'un cariye hanımından olan oğlu Dan'ın soyundan gelmedir,- prangaya vurulmuş vaziyette Filistinlilere teslim ettikleri için utançla anılır.

Levili adı İsrail tarihinin tüm aşamalarına damgasını vurmuştur. Çünkü Levililer Tanrı'nın seçkin kahinleri ve "Kelimullah" olan Mûsa'nın şahsında büyük kahramanlarıdır.

On boya mensup olanların Davud'un asmaları için Şaul'un ailesinden yedi kişiyi Gibeonlulara teslim ettiğini, yeğeni ve başkumandanı Saruba oğlu Yoab'ın başta Şaul'un kumandanı Ebner ve oğlu Eşbaal ve Davud'a başkaldıran Şeba b. Bikri olmak üzere onlardan birçok kişiyi katlettiğini, Şaul'un kendisine uykudayken tuzak kuran birinin suikastına kurban gittiğini unuttuklarını düşünmek zor. Tüm bunlar, her ne kadar zaman zaman Judaealı taraftarlarının tasarruflarının intikamını alıyor gözükse de, Davud'un gölge ve himayesinde oluyordu. Bu tasarrufları yeni bir devleti ayakta tutmanın gereği olarak yorumlamak mümkün değildi ve gerek Davud'un, gerekse Süleyman ve yardımcılarının pek çok tasarrufunu kabile taassubu yönlendiriyordu.

Süleyman'ın Sur kralı Hiram'a peşkeş çektiği bölgenin Nun oğlu Yeşu'nun eski taksimatında Aşer oymağına veya cariye Lea'nın oğlu Aşer b. Akub'a ait olması sıradan bir tesadüf müydü bilmiyorum.[27]

Bu münasebetle Tevrat yazarlarının Mûsa'ya atfettikleri bir şerî kanunu hatırlatalım: "İsrail oğullarının mirası bir boydan diğerine geçmeyecek; çünkü İsrail oğulları, her biri atalarının boyunun mirasına bağlı kalacak ve İsrail oğulları boylarından mirasa malik olan her kız, İsrail oğulları, her biri atalarının mirasına malik olsunlar diye, kendi babasının boyunun aşiretlerinden olan birine varacaktır."[28] Bu kanunun kabileciliği güçlendirdiğini ve İsrail oğullarını birlik ve beraberliğe teşvik eden tüm gayret ve kuralları hiçe saydığını görüyoruz.

İsrail oğullarındaki geleneklere dayalı bölünmeden söz ederken, onların Levili kardeşlerine tanınan ve korunması kendilerine bir çıkar sağlayamayan imtiyazları kaldırmaları doğruydu.

27 Yahudi Ansiklopedisi Yeşu kitabında geçen Kenan eli taksimiyle ilgili olarak, bunun genellikle zamanın şartlarına göre ondan belli ölçüde faydalanmayı amaçlayan, ama daima kahinlerin usulüne uygun olarak yapılan bir iş olduğunu belirtmektedir.

28 *Çölde Sayım*, 36/7-9.

Çünkü Harun'un ve Musa'nın babası Levili Umran'ın soyundan gelmelerinin kendilerine sağladığı en ufak bir üstünlük yoktu. Belki de Benyamin'in soyundan gelen kral Şaul'un taraftarlarına keten efod giyen seksen beş kişiyi öldürmelerini emretmesi Levililere duyulan kinin bir dışa vurumuydu. "Ve kahinlerin şehri olan Nob'[29]u kılıçtan geçirdi, erkekten kadına kadar, çocuklardan emzikli olanlara kadar ve öküzleri ve eşekleri ve koyunları da kılıçtan geçirdi."

Hakimler kitabının Levililerle diğer boy mensupları arasındaki ilişkiler hakkında verdiği bilgi dikkat çekicidir: Bir İsrailli Levili birine rastladığında onu kendisine baba veya kohen olarak kiralardı. Bir defasında Dan oğullarından bir grup Efraim oğullarından Mika adında birinin evine gelir ve onun put odasındaki putları soyarlar. Mika'nın evinde kendisi ve hanesi için kohen olması amacıyla kiraladığı Levili bir gulam vardır. "Dan oğullarının putları soyduklarını gördü. Onlara ne yaptıklarını sorunca, 'elinle ağzını kapat ve bizimle birlikte gel' dediler. 'Babamız ve kohenimiz ol. Bir adamın mı yoksa İsrail'de bir boy veya aşiretin koheni olmak mı daha iyi?'".[30]

Bunlar putlara tapıyor, kendilerine Levi oğullarından bir kohen arıyorlardı. Onunla karşılaştıklarında azarlayarak 'sus!' işareti yapıyorlar. Arkasından kendilerine kohen ve baba olmalarını istiyorlar. Aman ne güzel! Bir yanda putlara hizmet eden bir baba-kohen, hemen yanı başında ona 'sus'" diyen cemaati!

Biz, İsrail boyları arasında silaha ve vahşi mukateleye dayanmayan bir kardeşlik bağı bulamadık. Belki de İsraillinin silahla bir diğer İsraillide açtığı yara başkalarının açtığı yaradan daha derin, döktüğü kan da daha fazladır. Benyamin oğullarıyla diğer İsrail boyları arasında çıkan iç çatışmayla ilgili bir örnek, bu konuda yeterli olacaktır. Hakimler kitabında Benyamin oğullarının bir günde diğer İsrail oğullarından 22 bin kişiyi öldürdükleri, başka bir gün ise kendilerinin 25 bin yüz kişi kaybettikleri anlatılmaktadır.[31] Tevrat'ın verdiği bu rakamlarda bir abartı olduğunu kabul

29 *I. Samuel*, 22/18 vd.
30 *Hakimler*, 18/18-19.
31 *Hakimler*, 20.

etmek zorundayız, ama öyle de olsa bu rivayet Yahudi boyları arasındaki kanlı çatışmalar konusunda bir şahittir.

Davud ve Süleyman dönemi İsrailliler arasındaki bu kabile taassubunu ortadan kaldıramadığı gibi, İsrailliler de bu iki kralın Yahuda [Judah] oğullarına meyletmelerini bir devletçilik anlayışıyla bağdaştıramamış, onların diğer İsrail boylarına galip ve mağlup yahut efendi köle muamelesi yapmasını anlayamamışlardır. Özellikle de Süleyman döneminde bu kayırmacılık had safhaya ulaşmış ve devletin parçalanma vaadi ufukta belirmiştir.

İsraillilerde iç çekişmeler

İsrail oğullarının kendi aralarında iç çatışmalar olduğu gibi, komşu halklarla olan ilişkiler bundan daha da kötüydü.

İsrailliler veya ilk adlarıyla İbraniler, etnik kökenleri bilinmeyen bir topluluktur. Muhtemelen Heksosların bünyesinde Habiru adıyla oluşmuştur. Daha sonra onları Mısır'da köle olarak görüyoruz ve özellikle de Mısırlıların Heksoslara indirdiği darbeden sonra sırtını onlara dayayan köleleri daha da ezmişlerdir.

İsrailli yazarlar öncelikli vazifelerinin, halkın alnındaki kölelik işaretini silerek onu anlı şanlı milletler arasına katacak yeni bir ruh kazandırmak olduğunu anlamışlar; onlara El'in yalnızca İbranilerin tanrısı ve başkalarının taptıkları tanrılardan daha büyük olduğunu söylemişlerdir.

Bu yazarlar, İsrail oğullarına ayrıca Tanrı'nın babaları İbrahim, İshak ve Yakub'la bir anlaşma yaptığını ve o anlaşmaya uygun olarak Kenan elini kendilerine verdiğini, kendilerini denizin kumları kadar çoğaltacağını ve diğer halkların onlar sayesinde yükseleceğini belirtmişlerdir. Onlara göre Yahve -Musa döneminden beri Tanrı'nın adı,- İsrail'i ilk oğlu, İsrail halkını da kendi halkı olarak görmektedir. Yahve Mısır topraklarının karanlıkta kalmasını emrettiğinde yalnızca İsrail oğullarının evlerinde ışık kalacaktır.[32]

Yine onlara göre Yahve İsrail oğullarının bir kahinler krallığı olacağı, sözünü dinleyip, anlaşmasına uyduklarında kutsal bir

32 *Çıkış*, 10/23.

halk olup, yeryüzündeki tüm milletlerden üstün olacakları vaadinde bulunmuştur.

Kendi aralarında faizi yasaklamış, ama başkalarıyla olan ilişkilerinde serbest bırakmıştır. İbrani kardeşlerini, kendi istekleri dışında, ebediyen köle olarak kullanmalarını yasaklamış, diğer halklara mensup olanların köle edilmesi helal kılınmıştır. Başka halklara mensup olanlardan kız alıp vermeyi yasaklamışlardır. Meşhur önderlerinden Ezra'nın bu konudaki sözleri şöyle: "Bu işler bitince, reisler yanıma yaklaşıp dediler: 'İsrail halkı, kahinler ve Levililer, ülkede yaşayan halklardan Kenanlıların, Hattilerin, Perizzilerin, Yebusluların, Ammonluların ve Moabların, Mısırlıların ve Amorîlerin mekruh şeylerini yaparak kendilerini onlardan ayırmadılar. Çünkü kendilerine ve oğullarına onlardan kız aldılar. Mukaddes zürriyet ülke halklarıyla karıştı. Reisleri ve hükümdarları bu hainlikte başı çektiler."[33]

Ne var ki başkalarıyla kız alıp verme işleri yasağa rağmen durmadı, fakat Tanrı'nın kendilerine verdiği topraklarda yaşayan diğer halkların katline sebep oldu. Bununla ilgili Tevrat kurallarını, İbrani savaş hukuku konusunda Yasanın Tekrarı kitabında geçen sözleri nakletmiştik.

Vakıa İsrailliler peygamberlerinin öğretilerine uymadılar ve yerli halkla kaynaşarak onların görenek ve uygarlıklarını aldılar. Onların tanrılarına tapıp, putlarına benzer putlar yaptılar. Tüm bunlar yerli halkı sürgün ve öldürüp yok etmekten âciz kaldıklarını anladıktan sonra gelişti. Fakat burada bariz bir tezat var. İsrailliler, Tanrılarının emrine aykırı hareket ettiklerini bilmekle birlikte, diğer halklarla bir arada yaşamanın dinin öğretilerine uygun olduğundan emindiler. İsrailliler Kenanlıların uygarlıktaki ileri seviyelerini gördükçe kendilerinin ne kadar geri kaldıklarını fark ediyorlardı. Gerçi Kenanlılara İbrani tanrısını tanıtmışlardı, ama onları ona ibarete teşvik etmemişlerdi. Çünkü o, yalnızca kendilerinin tanrısıydı. Elinden gelen iyilik onlara, yine elinden gelen kötülük başkalarınaydı. Saldırdıkları ülkelerdeki halklara, kendilerine kucak açıp ellerindeki nimetleri bölüşmelerine rağmen olumlu hiçbir şey sunmadılar. Çünkü kavuştukları tüm nimetler yalnızca Yahve'nin kendilerine birer ikramıydı.

33 *Ezra*, 9/1-3.

İsrailliler, taşımakla yükümlü tutuldukları ama asla taşımadıkları tevhit mesajını Kenanlılara ulaştırmadıkları gibi, onların putlarına ve baallarına da taptılar. Acaba neden? Daha önce bunun bazı sebeplerini anlatmıştık. Çünkü böyle yapmakla önlerine sunulan nimetlerin hepsine konmak, ama kendilerinin olan bir şeyi kimseyle bölüşmemek istiyorlardı. Kenanlıların tanrılarına da taparlarsa, bunun bereket, bol ürün ve yağmur getireceğini zannediyorlardı. Yahve'ye tapmaları ise kendilerine esenlik ve özel bir sevgi kazandıracaktı. Diğer halklar Yahve'nin yalnızca kendi kullarına bahşettiği ayrıcalıklardan behremend olmasınlar diye onları doğru yola sevk etmemeleri gerekirdi..

Süleyman ve firavun

Kızını Süleyman'la evlendiren firavunun kim olduğu tam olarak bilinmiyor. Tevrat onun adını belirtmemiş ve yalnızca daha sonra Yeroboam'ın Süleyman'a isyan ettikten sonra sığındığı firavunun Şişank [Şoşenk] olduğunu kaydetmekle yetinmiştir.

Rivayete göre Gezer'i hakimiyet altına alan firavunun adı Basbaha' Anniyut idi. Arapça yazılan bazı tarih kitapları firavunun Gezer'i Süleyman'la evlendirdiği kızına çeyiz olarak vermesinin İsraillilerin kralına bir sevgi gösterisinden ibaret olduğunu belirtmektedirler.

Bu Mısır firavunu ister şimdi adını verdiğimiz kişi olsun, isterse başka birisi, Filistin'e gelerek Gezer'i hakimiyet altına aldığında bunu kesinlikle Süleyman'a sevgisinden yapmamış, Tevrat'ın dediği ve bazı tarihçilerin de tasdik ettiği gibi, Gezer'i kızına çeyiz olarak da vermemiştir. Kitaplardan öğrendiğimize göre, tam aksine Mısırlı kadın bu şehri kocasından çeyiz olarak almıştır. Bu mehir kocanın mülkü üzerindeki daimi bir ipotek olarak kalıyordu.[34] Eğer bu doğruysa - ki bence öyledir,- durum şöyledir: Firavun kızını Süleyman'la evlendirmiş, buna karşılık Süleyman Mısır'ın İsrail üzerindeki hakimiyetini tanımış; ancak ondan sonra firavun şehri onarıp Fırat havzasına giden kervanların hizmetine sunması şartıyla Gezer'i Süleyman'a vermiştir. Süleyman da Mı-

34 Le Bon, *Al-khudara*, s. 72.

sır'ın İsrail üzerindeki hakimiyetini tanıdığı için firavun şehrin anahtarını teslim etmekte bir sakınca görmemiştir.

O dönemde geçerli gelenekleri göz önünde bulundurduğumuzda, firavunun kızını Süleyman'la evlendirmesinin sebebini anlayabiliriz. Mısır Uygarlığı adlı eserin yazarı Gustave le Bon'un anlattığına göre firavunlar devletin çıkarı ve ülkenin güvenliği için gerektiğinde, elde edilecek bilgiler için ödenecek bedel ne olursa olsun, kızlarını yabancı ülkelere göndermeyi gelenek haline getirmişlerdi. Hal böyle iken firavun neden kızını Süleyman'ın sarayında bir casus ve kocasını Mısır'a bağlı tutacak bir eş olarak göndermeyecekti?

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi yeni kral Süleyman'ın Mısır ve Sur'la olan ilişkileri konusunda şöyle diyor: Mısır'a gelince, bu ilişkiler fiilen Süleyman'a belli oranda bir yükümlülük getiriyordu. Firavun bizzat Filistin'e gelerek Mısır'la Fırat havzası arasındaki kervan yolu üzerinde bulunan Gezer şehrini işgal etti. Arkasından kızını Süleyman'la evlendirdi ve işgal ettiği şehri çeyiz olarak verdi (I. Krallar, 9/10) Tevrat, Süleyman'ın Mısır'a karşı yerine getirmeye söz verdiği taahhütlerin ne olduğunu açıklamıyor. Muhtemelen bunlar kervan yolunun güvenliğinin sağlanması ve İsrail askerlerinin Mısır ordusunda görev yapmasıydı. Tek kelimeyle Mısır hükümranlığının tanınmasıydı.

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi, Yasanın Tekrarı kitabında geçen (16/17) şu sözlere atıfta bulunmaktadır: ".. fakat onun için [firavun için] atlar çoğaltılmayacak, halk at çoğaltması için Mısır'a gönderilmeyecek. Rab onlara 'artık bir daha bu yoldan dönmeyeceksiniz' dedi." Bu ifade, İsrail oğullarına yabancı birini başlarına kral seçmelerinin yasaklanmasından sonra gelmektedir. Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi Mısır için at yetiştirilmemesi ve halkın Mısır'a götürülmemesi ifadelerinden Mısırlıların İsrailliere bir takım görevler yükledikleri sonucuna varmaktadır ki, İsrailliilerin Mısır ordusuna asker vermesi de bunlar arasındadır. Süleyman'ın Mısır'a karşı yaptığı taahhütlerin aydınlığa kavuşturulması konusunda Yasanın Tekrarı kitabından faydalanmamızda bir sakınca yok. Çünkü bu kitap, her ne kadar Musa'nın ağzından çıkan sözleri içeriyorsa da, daha önce belirtildiği gibi, M. Ö. VII. Yüzyıldan daha önce yazılmamıştır. Aynı kitapta Müsa'nın

vefatından söz edilmektedir. Halbuki bugüne kadar birinin - Yasanın Tekrarı'ndaki Mûsa'nın dışında,- ölmeden önce kendi ölümünden bahsettiğini hiç görmedik.[35]

Süleyman'la Mısır firavunu arasındaki ilişki konusunda Prof. J. H. Breasted şöyle diyor: "Anlaşılan, o sıralar Süleyman Mısır hakimiyeti altında bulunan bir valiydi ve muhtemelen Gezer şehrini sınırlarına katmak suretiyle kontrolü altındaki bölgeyi genişleten firavunun kızıyla evlenmişti. Üzerinde durduğumuz yüzyıldan yaklaşık 300 sene önce kral Menfatah'dan bahsederken bu şehirden söz etmiştik. O zaman İsrail bu şehri itaat altına alamamış, ama Kenanlı komutanı I. Şişank'a [Şoşenk] isyan ederek, şehri kuvvet zoruyla almış ve yakıp yıktıktan sonra onu yeniden imar eden Süleyman'a hediye etmiştir. Böyle bir işin yirmi birinci sülalenin zayıf krallarına atfedilmesi mümkün değildir. Aksine Filistin'de Gezer gibi büyük bir şehri ele geçirerek yakıp yıkan kişi, galip bir ihtimalle büyük ve cesur bir hükümdardır ki, bu, o dönemde I. Şişank'tan başkası olamaz."[36]

Filizof tarihçi Wells ise aynı konuda şöyle diyor: "Meselelerin kişilere göre değerlendirildiğini göz önünde bulundurmamızda fayda var. Süleyman küçük bir şehri elinde bulunduran bir gümeşte idi ve saltanatının zirvesinde de değildi. Devleti yıkılmanın eşiğindeydi ve nitekim ölümünden birkaç yıl sonra yirmi ikinci sülale krallarından I. Şişank [Şoşenk] Kudüs'e ele geçirerek hazinelerini yağmaladı. Zaten pek çok araştırmacı da Krallar ve Tarihler kitabının Süleyman'ın haşmetiyle ilgili olarak naklettiklerini şüpheyle karşılamaktadır. Onlara göre sonraki yazarların milli gururu, bu hikayeye bir şeyler ilave edip, mübalağa yapmaya sevk etmiştir."[37]

Yaptığımız alıntılardan tarihçi Breasted'in Gezer'i işgal eden kralın I. Şişank olduğu hükmüne vardığı ve bunu kendisine göre vazıh delile dayandırdığını görüyoruz. Süleyman'ın bağımsız bir

35 Hahamlar bu çelişkiyi şu şekilde açıklıyorlar: Musa'nın vefatından bahseden kısım, Musa'dan sonra ilave edilen tek metindir. Kitabın geri kalanının tamamı Musa'ya aittir.

36 Yazar Menfatah'ın Hazor adlı bir şehri ele geçirmekle övündüğünden söz etmektedir.

37 Wells, *Mucez tarih el-alem*, s. 93.

kral mı, yoksa başkasına bağlı bir gümeşte mi olduğu söz konusu olunca, hepsi de bizi aynı sonuca götürdüğü için, şu veya bu görüşe fazla bel bağlamıyoruz. Ortak görüş, Süleyman'ın bağımsız bir kral değil, onu kızıyla evlendiren, Gezer'i işgal ederek kervan yolunun hizmetine sunması şartıyla Süleyman'a veren Mısır firavununa bağlı bir gümeşte olduğudur.

Mısır firavununun Filistin'de ve Gezer surları önünde görünmesi, yalnızca İsrail krallığı hükümranlığının fiilen sona ermesinin bir delili değil, aynı zamanda bu krallığın parçalanmaya başladığının ön habercisi idi. Nitekim Süleyman öldükten hemen sonra kuzeyde on Yahudi boyu Yeroboam önderliğinde ayaklanmış ve Süleyman'ın oğlu Rehoboam'ı reddederek, birincisini başlarına kral seçmişlerdir.

Süleyman'ın gerçek azameti

Yukarıda Tevrat'ın Süleyman hakkında anlattıklarıyla, yine Tevrat'a dayanarak yapılan iki bilimsel tenkidi ve ayrıca onun İsraillilerle ilişkisinin fazla olmadığını gösteren arkeolojik bulguları sunduk. Bizim tanıdığımız peygamber Süleyman ise yukarıdan beri anlatılanla hiç benzemeyen başka biridir. Davud hakkında anlatılan peygamberlere yakışmayan halleri nasıl reddediyorsak, Süleyman'a yakıştırılan putperestlik ve şehvetperestliği de aynı şekilde reddediyoruz.

Bizim için esas olan Kur'an'ın "Sad" suresinde Süleyman ve krallığı hakkında anlatılmış olanlardır: "(Süleyman) dedi: Rabbim, beni bağışla ve benden sonra hiç kimseye nasip olmayan bir mülkü bana hediye et. Sen, elbette karşılıksız armağan edersin. Böylece rüzgarı onun buyruğu altına verdik. Onun emriyle dilediği yöne yumuşakça eserdi. Şeytanları da, her bina ustasını ve dalgıç olanı, (kötülük yapmamaları için) sağlam kementlerle birbirine bağlanmış diğerlerini (verdik). İşte bizim ihsanımız böyledir. (Ey Süleyman) Artık sen de hesaba vurmaksızın, ver ya da verme. Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve dönüp geleceği güzel bir yer vardır."

Bu âyetler, Allah'ın Süleyman'a verdiği bu geniş mülkün, dünyevi ve maddi bir mülk olmadığını göstermektedir. Eğer öyle ol-

saydı, dar sınırlı bir krallık ve yine sınırlı bir güç olmazdı. Çünkü Süleyman'ın krallığı o dönemin küçük ve önemsiz bir krallığı olduğu gibi, bağımsız değil tâbi bir ülkeydi. Süleyman'ın Allah'dan kendisinden sonra kimsede olmayacak bir krallık istemesi, Allah'ın varlığının belgesi olacak eşsiz özelliklere sahip bir krallık istediği anlamındadır.

Allah Teala şöyle buyurur: "Yemin olsun, biz, Davud'a da Süleyman'a da bir ilim verdik. Onlar şöyle dediler: 'Bizi, mümin kullarının bir çoğundan üstün kılan Allah'a hamd olsun.' Süleyman, Davud'a mirasçı oldu ve şöyle dedi: 'Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi ve bize her şeyden biraz verildi. Elbette bu, apaçık bir lutuftur." Bu ayette Davud ve Süleyman'a verilen ilimler kıyaslamakta ve onlar arasında Allah'ın irade buyurduğu tercihe vurgu yapılmaktadır. Yoksa Allah'ın mü'min kullarının çoğuna bahşettiği dünya malı kastedilmemektedir. Keza Süleyman'ın ağzından söyletilen apaçık lutuf da kuş dili ve diğer ilim ve bilgiler gibi ilmî bir lutuftur. Süleyman Allah'dan korkan bir kuldu ve kendisine verilen bu benzersiz özellikleri istismar etmemiş; Allah'ın bahşettiği ilim ve hikmeti babasından devraldığı tevhit mesajını yayma yolunda kullanmıştır. Örneğin Saba melikesi kendisine getirilmiş, fakat melike onun vasıtasıyla iman ederek hidayete ermiştir. Allah Kur'an'da şöyle buyurur: "Kim yalnız dünya hayatını ve onun ziynetini isterse, biz onlara yaptıklarının karşılığını orada tastamam öderiz. Orada onlar bir eksikliğe uğratılmazlar. İşte onlar, kendileri için âhirette ateşten başka bir şey olmayan kimselerdir. (Dünyada) yaptıkları şeyler, orada boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmakta oldukları da boş şeylerdir."

İsa peygamber de bu konuda şöyle der: "Göklerin melekûtuna zengin adam zor girer."[38] "Yeryüzünde kendinize hazineler biriktirmeyin. Onları güve ve pas yiyip bozar. Hırsızlar delip girerler ve çalarlar. Aksine kendinize gökte hazineler biriktirin. Orada ne güve vardır, ne de pas. Hırsızlar da delip çalamazlar."[39]

Bizim Süleyman'ın büyüklüğü, sarsılmaz imanı, derin hikmeti hakkında anladığımız budur. Tevrat yazarlarının bir yandan ha-

38 *Matta*, 19/23.

39 *Matta*, 6/19-20.

remi ağzına kadar kadın dolu olarak gösterdiği Süleyman'la, Meseller kitabında şu sözleri söyleyen Süleyman'ı nasıl örtüştüklerini anlayabilmiş değiliz: "Hikmeti bulan adama ve anlayışa erişen adama ne mutlu! Çünkü gümüş kazanmaktansa onu kazanmak iyidir; ve onun kârı halis altından daha iyidir. Yakutlardan daha değerlidir ve hoşlandığın hiçbir şey ona denk olamaz... Tanrı dünyayı hikmetle kurdu; gökleri anlayışla pekiştirdi."[40]

40 *Süleymanın Meselleri*, 3/13-20.

XI
TARİHİ HAK HURAFESİ

Davud ve Süleyman çağını Tevrat'ın ve tarihçi araştırmacıların verdikleri bilgiler ışığında ele aldık ve öyle de yapmamız gerekiyordu. Kesin veya tercih edilen tarihi bilgilerin titiz bir tetkiki, bize, Davud ve Süleyman'ın hüküm sürdüğü bu ülkenin, modern siyonizmin Yahudilerin Filistin'de tarihi haklarının bulunduğu iddiasına dayanak olmak için ziyadesiyle zayıf ve temelsiz olduğunu ispat etmektedir. Çünkü bu topraklar, üzerinde yaşamış olmalarının dışında, İsraillilerin değildi. Onlar, Kenan eline yerleştikten sonra kendi problemlerinin halli konusunda ülkenin yerli halklarından yardım istemiş, yeni toplumlarının kuruluşu hususunda imkanları dahilinde onlardan bir şeyler öğrenmiş ve İsrailli olmayanlardan paralı asker tutmakta tereddüt etmemişlerdir. Hatta Davud'un İsrailllileri dize getirip, hakimiyet kurmasını sağlayan ordunun çekirdeğini oluşturan altı yüz kişilik çetenin tamamı Gatlı Filistinlilerdi. Eğer bu altı yüz kişi ve diğer Kenanlılar olmasaydı, İsraillilerin uzun soluklu ve sağlam bir devlet kurmak şöyle dursun, Davud'un çevresinde kenetlenmeleri bile çok zor olurdu.

Tevrat yazarları birçok konuda ihtilaf halindedirler, ama bir tek noktada hemfikirdirler ki, o da ülkenin yerli halklarının veya diğer komşu milletlerin İsraillilerin kültür seviyelerinin yükselişinde ve vahşi hayattan kurtularak kral asasının nimetlerinden yararlanacak noktaya gelmelerini sağlayan uygarlaşmalarında oynadıkları rolü sis perdesiyle karartmaktır.

Kendilerinin İbrahim, İshak ve Yakub gibi büyük ataların soyundan geldiklerini söylüyorlar, ama bilim adamları bu iddiaya

şüpheyle yaklaşmaktalar. Hatta bazıları, onların aslında kendi toplumlarından kovulmuş kanun kaçağı hırsız ve eşkıya sürüsünün oluşturduğu, bilâhare Habiru adını almış bir topluluk olduklarını ileri sürmektedirler. Tevrat'da bu isme rastlayamayız ve büyük ihtimalle bu suskunluğun sebebi, Habirularla İbranîler arasındaki organik bağın varlığını inkâr etmekten kaynaklanmaktadır.

Din önderlerinin ve yazarlarının (peruşim) başkalarıyla evliliği ve kaynaşmayı ısrarla reddetmelerine rağmen, Tevrat kitapları Tanrı'nın uyuyan gazabının başka halklarla kaynaşan İsraillilerin üzerine çevrilmesinin sebeplerini sayıp dökerken bu yabancı evliliklere değinmektedir.

Nasıl çoğaldılar?

Yakub'un on iki erkek çocuğu ve bir de Şekem katliamından sonra hakkında haber alınamayan Dina adında bir kızı oldu. Bugüne kadar kimse bu on iki oğulun İbrahim, Yakub ve İshak'ın yaptığı gibi Feddan-ı Aram'dan kız aldığını kaydetmiyor. Peki öyleyse hanımlarını nereden aldılar? Tevrat, Yahuda'yla ilgili olarak onun Kenanlı bir kadınla evlendiğini ve soyunun Tamar'la olan gayr-ı meşru ilişkisinden devam ettiğini belirtmektedir. Yaratılış kitabı Yakub'un ikinci oğlu Şimon'un Kenanlı bir kadınla evlendiğinden üstün körü bahsetmekte, Seyyare'nin genç yaşta Mısır'a götürdüğü Yusuf'un dışındaki kardeşlerinden hiç bahsetmemektedir. Tevrat, bu kardeşlerin evlendikleri kadınların kim olduğundan söz etmiyor. Onlar kesinlikle İsrail oğullarından değillerdi. Çünkü İsrail'in (Yakub'un) yalnızca Dina adında bir kızı vardı ve Tevrat yazarlarından hiçbiri kardeşlerinden herhangi birinin onunla evlendiğini belirtmemektedir. Zaten İsrail/Yakub'un oğullarının da o bölgedeki kadınlarla evlenmekten başka çareleri yoktu. Öbür türlü çoğalarak yetmiş kişi olmaları mümkün değildi. Bir tek Yusuf Tevrat'a göre Mısır'lı kahinin kızıyla evlenmiştir. Bilindiği gibi Yahudilerde nesep için anne yani tarla esastır. Eğer bu kuralı Yakub'un çocukları için uygularsak, bunlar Tevratî anlamda İsrailli bir kadından doğmadığından hiçbiri İsrailli kimliğine sahip değildir.

Bundan başka biraz önce işaret ettiğimiz gibi yetmiş kişinin Mısır'a muhaceret ettiği yalandır: "Yakub hanesinden Mısır'a gelenlerin tamamı, Yakub oğullarının hanımlarının dışında, onun soyundandır. Acaba Yakub'un oğulları hanımları geride, Kenan elinde mi bıraktılar, yoksa beraberlerinde mi götürdüler? Her halükârda Kenan elinde ve Mısır'da aldıkları hanımlar İsrailli değil, Kenanlı veya Mısırlıdır."

İsrail oğullarının Mısır'da kalışlarıyla ilgili pek çok olaya değinildi. Şimdi gelelim Müsa'ya. Tevrat'a göre Mûsa Midyan'ın Arap kahini Yisron'un kızı Saffora ile evlenmiştir. Arkasından Kuşlu bir kadınla evlenmiş, kardeşi Harun ve kız kardeşi Meryem onu çekiştirdikleri için Allah tarafından cüzzamla cezalandırılmıştır.

Müsa'dan sonra Nun oğlu Yeşu Eriha'nın efsanevi kadın kahramanı Kenanlı Rahab'la evlenmiştir. Söylendiğine göre bu Rahab İsrail oğullarının bir çok peygamber ve krallarının dünyaya gelmesinde önemli katkı sağlamıştır, ama her halükârda o da İsrailli değildir.

İsrail oğulları ifadesinin, tarihin hiçbir döneminde siyonistlerin Yahudi halkı dedikleri etnik grubun saf ırkî özelliğini oluşturduğu iddiasında kullanılabilecek etnik bir kavram olmadığını ispat için daha fazla örnekler göstermeye yerimiz yeterli değildir.

Elbette ki İsrailliler sadece dışardan kız almadılar, aksine İsrailli kadınlar da gayr-ı İsraillilerin hanelerine gelin gitmişlerdir, ama bunlar Tevrat yazarlarının Tanrı'nın ağzından Müsa'ya söylediğini iddia ettikleri sözlerin koyduğu kati yasakların henüz bilinmediği dönemde olmuştur: "Bu diyarda (Kenan elinde) oturanlarla anlaşma yapmayasın. Onların ilahlarına uyup secde etmesinler; onların ilahlarına kurban kesmesinler; biri seni davet etmesin ve sen de onların kurbanından yemeyesin, onların kızlarını oğullarına almayasın ve onların kızları kendi ilahlarına tabi olup zina etmekle, senin oğullarını kendi ilahlarına tabi kılarak zina ettirmesinler."[1] Bu açık emirler ne anlama geliyor? "İsrail oğulları Kenanlılar, Hattiler, Amorîler, Perizziler, Hivliler ve Yebuslular arasında oturdular ve kendilerine karı olarak onların kızlarını aldılar ve kendi kızlarını onların oğullarına verdiler ve

1 *Çıkış*, 34/15-16.

onların ilahlarına kulluk ettiler. İsrail oğulları Rab'bin nazarında kötü olanı yaptılar ve kendilerinin Allah'ı Rab'bi unuttular ve Ballara ve Aşerlere kulluk ettiler."[2]

İşte bu insanların karışımından olan topluluk kendilerinin İsrail kabileleri olduğunu iddia ediyorlar, ama aslında iddialarının asılsız ve batıl olduğunu, bu konudaki ısrarlarının içi boş bir kör taassuptan kaynaklandığını kendileri çok iyi biliyorlar.

Meseleye nesepleri açısından bakıldığında manzara böyle. İşin inanç yönüne gelince, İsraillilerin tevhit mesajını anlamaktan ve onu layık-ı veçhiyle taşımaktan ne kadar aciz olduklarını daha önce gördük.

Yahudilerde tevhidin başlangıcı

Tarihçi ve araştırmacıların İsrail tarihinde dirayetli muallimlerin M.Ö. VIII. Yüzyıldan önce mevcut olmadığı konusundaki ittifakı üzerinde düşünmeye değer. Örneğin Naku'[3] köyünde dünyaya gelen Amos, bazı tarihçiler tarafından tarihin ilk muvahhidi (tek Tanrı inancına çağıran kişi) olarak gösterilmektedir. Amos da bu yöndeki tebliğini ancak M. Ö. VIII. Yüzyıl ortalarında yapmıştır. Ancak, biz, bu tür sınırlamalara meyledecek değiliz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar yeryüzünün ilahî tebliğden hiç hâli kalmadığını biliyoruz elbette, ama Amos, Yeşaya, Ermiya ve benzerleri gibi göç dönem muallimlerin M. Ö. VIII. Yüzyıl ve daha sonrasında ortaya çıkmalarından önce Tevrat'ın tevhit mesajına sadık kalınmasını sağlama konusundaki başarısızlığını gördükten sonra, tarihçilerin Amos'u İsrail oğulları tarihinin ilk büyük ve önde gelen muvahhidleri arasında göstermeleri rastgele bir hüküm değildir.

Daha önce Yakub'un Feddan-ı Aram'dan dönerken karısı Rahel'in yükü arasında babasının evinden çaldığı putların bulunduğunu, Yakub'un Şekem yakınındaki Batama'da yabancı putları toprak altına gömdüğünü görmüştük. Yine rivayete göre Mûsa Sina dağında Tanrı'sından şeriat yasalarını alırken Harun İsrail

2 *Hakimler*, 3/5-7.

3 Beytlehem'in altı mil güneyinde.

oğullarına put döküp vermiştir. Demek ki, İsrailliler Mûsa'nın kendilerine öğrettiği şeriattan ve yaptığı Ahit Sandığı'ndan sonra dahi putlara tapmaktan vazgeçmemişler; aksine Kenan eline yerleşmelerinden sonra putperestlikleri daha da artmış ve nitekim Tevrat yazarları Davud'un hanımının kocasının yatağına bir put koyduğunu, Süleyman'ın kalbinin döndüğünü ve hanımlarının putlarına taptığını gayet emin bir şekilde söylemekten çekinmemişlerdir.

İsrail oğulları için geriye ne kaldı ki? Tek bir babaya ve tek bir aşirete mensup olmaları yalnızca şekil itibariyledir ve gerçekle ilgisi yoktur. Babil sürgününden önce çok nadiren putlarından ayrılmadıklarını itiraf etmeleri ise tevhit sancağı altında toplanma faziletini ellerinden çekip almaktadır.

...

Eğer ortada tarihi bir hak varsa, bu İsraillilere değil, nesilsen nesile Davud ve Süleyman'ın mirasını taşıyan Filistin halkına aittir.

XII
BÖLÜNME VE PARÇALANMA ÇAĞI

Tevrat'ın Süleyman dönemi için çizdiği tablonun hayali bir tablo olduğunu gördük. Ne o hür insanlardan oluşmuş bir halkı yöneten bağımsız bir kraldı, ne de "Yahuda ve İsrail nüfus olarak denizdeki kumlar kadar çoktu; yiyip, içip, keyif sürerlerdi."[1] Tevrat'ın Süleyman'ı diğer Yahudi boylarına nazaran Yahuda (Judah) boyunu yüceltmiş, ezici çoğunluğu teşkil eden tebaasını angarya ve vergilerle ezmiştir.

Süleyman'ın terk-i dünya etmesinden hemen sonra ona yani Yusuf hanesinin reisine karşı isyan bayrağı açan, ama henüz onunla baş edecek durumda olmadığını anlayınca Mısır'a sığınan Yeroboam b. Nabat geri dönmüştü. Göründüğü kadarıyla Süleyman'ın oğlu Rehoboam basiretsiz biriydi. Hisleri zayıftı ve küllerin altındaki ateşi hissedemezdi. On boy reisinin kendisini kral olarak kotaracakları Şekem'e - ki on boyun güç merkeziydi,- gittiğinde, bu reisler biat etmekte tereddüt göstermişler ve kendisinden daha önce babasının kuzey halkına yüklediği yükleri kaldırmasını, kendi boyu Yahuda ile diğer boylar arasındaki ayırıma son vermesini talep etmişlerdi.

Fakat Rehoboam akıllı danışmanlarıyla arasına bir set çekerek gururlu arkadaşlarının söylediklerine kulak salmış ve boy reislerine şu karşılığı vermişti: "Benim küçük parmağım babamın belinden daha kalındır. Ve şimdi babam üzerine ağır bo-

1 *I. Krallar*, 4/20.

yunduruk yükletti ise, ben boyunduruğunuzun üzerine katacağım, babam sizi kamçılarla tedip etti, fakat ben sizi akreplerle tedip edeceğim."[2]

Bu ahmakça cevap bardağı taşıran son damla olmuştu. "Tüm İsrail halkı kralın kendilerini dinlemediğini görünce, halk şu cevabı verdi: Ne Davud'da nasibimiz var, na de Yesse'nin oğlunda! Çadırlarınıza (dönün) İsrail (oğulları)!.. Şonra kral Rehoboam angarya işlerine nezaret eden Adoram'ı gönderdi. İsrailliler onu taşlayarak öldürdüler. Kral Rehoboam Kudüs'e kaçmak için hemen savaş arabasına bindi. Böylece İsrail, Davud hanesine karşı bugüne kadar âsi oldu. Tüm İsrail Yeroboam'ın döndüğünü duyunca, adam gönderip yanlarına çağırdılar ve onu tüm İsrail halkının kralı ilan ettiler. Davud hanesinin ardından gidenler yalnızca Yahuda oğullarıydı."[3]

İki krallık arasında savaş

Süleyman oğlu Rehoboam, kuzeyin krallıktan kopmasını kabul etmedi ve hem bölgeyi tekrar sınırlarına katmak, hem de infirak yanlılarını tepelemek için bir ordu toplamaya çalıştıysa da başaramadı. Krallar kitabı onun başarısızlığını, Tanrı'nın kendisine kuzeyli kardeşlerine karşı savaşmayı yasaklamasına bağlamaktadır, ama Rehoboam Tanrı'nın bu emrine fazla kulak asmadı ve iki taraf arasındaki savaş durumunu muhafaza etti. "Rehoboam'la Yeroboam arasında her gün savaş oluyordu."[4]

Rehoboam'ın İsrail boylarına karşı bu düşmanca tavrı sürdürmesi tabii idi. Çünkü Kudüs'ün refahı iki şeye bağlıydı:

Birincisi, Davud ve Süleyman'ın Sur kralı Hiram'la kurduğu ticari ilişkiler sebebiyle, transit ticaretten sağlanan gümrük gelirlerinden başka, sair gelirler de Yahuda oğullarının cebine giriyordu. Hiram'ın M. Ö. 936'da ölümü, birkaç yıl sonra Süleyman'ın terk-i dünya eylemesi üzerine Yahuda oğulları bu tür gelirlerden mahrum kaldılar. Çöküş dönemlerinde genelde böyle olur. Yahu-

2 *I. Krallar*, 12/10-11.
3 *I. Krallar*, 12/16-20.
4 *II. Krallar*, 14/29.

da oğullarının bir diğer gelir kaynağı, devlete hiç de sadık olmayan ve ilk fırsatta boynundaki yabancı boyunduruğunu söküp atmayı düşünen bir halkın sömürülmesinden elde edilen gelirlerdi. Nitekim krallığın ikiye ayrılmasından sonra Ammonlular, Moablılar ve Edomlular (Idumealılar) Ürdün'ün doğusunda ve Ölü Deniz'in güneyinde hareketlenerek kervan yolları üzerindeki stratejik noktaların işletmesini kendi hesaplarına yapmaya başladılar.

İkincisi: Yahuda boyunun bir devletin kendi vatandaşlarına yüklediği yükümlülükleri yapmaktan kaçınmayı alışkanlık haline getirmesidir. Angarya ve vergiler kuzeyli İsraillilerin omzuna yüklenmişti. Halbuki onlar nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturuyor ve daha geniş toprakları ellerinde bulunduruyorlardı. Ama Süleyman'ın tapınağını ziyaret eden hacıların bıraktıkları gelirler, Yahuda boyuna refah sağlıyordu. Bu durum karşısında kuzey kralı Yeroboam on İsrail boyuna Kudüs yolunu tıkadı. Onlara iki altın buzağı yaparak "Artık Kudüs'e gitmeye paydos. İşte sizi Mısır'dan çıkaran tanrılarınız bunlar ey İsrail! - dedi ve putlardan birini Beyt El'e, diğeri Dan'a koydu."[5]

Yahuda [Judah] oğulları için ne kalmıştı? Yalnızca halkı koyun yetiştirmekle uğraşan dağlık bir bölge. Halbuki tarımla uğraşan kuzeyli İsrail boyları boyunduruktan kurtulmuş, yerli sahiplerinden gasp ettikleri üzüm, zeytin, incir ve tahıl yönünden zengin tarım arazilerini işletmeye başlamışlardı. Bu durumda Yahuda [Judah] oğullarının dış ticaret gelirleri ve İsrail oğulları o günlerde Beyt El, Dan ve diğer şehirlerde kendi buzağılarına tapmaya başlayınca turizm girdileri ortadan kalkmıştı. Yahuda [Judah] oğulları artık kutsiyeti bozulan Süleyman Tapınağı'nın yüzüne bakmıyorlardı ve başka tapınaklar kurarak, her tepede, her yeşil ağacın altında kurban sunuyorlardı. Kısacası tapınağın koruyucuları kendi tapınaklarını aşağılamanın, şanını küçültmenin en kötü örneğini vermişlerdi.

5 *II. Krallar*, 12/28.

Judaea

Judah oğullarının elinde yalnızca Kudüs tepesi, el-Halil [Hebron] dağı ve Birşeba çölü kalmıştı. Rehoboam'ın tahkim ettiği şehirlerden ve II. Tarihler kitabının on birinci babında verilen bilgilerden Judaea'nın sınırlarını şu şekilde çizebiliriz: Kudüs'ün kuzeybatı ucunda Elon (Kudüs sancağındaki Yalo köyü) şehri vardı. Bu şehir Rehoboam tarafından tahkim edilmişti ve Kudüs'e yalnızca 14 km. uzaklıktaydı. Güney yönündeki en uç nokta ise Soko idi. Eğer güneyde en uç nokta olarak Soko'yu kabul edersek, günümüzde Şuvayka harabesi denilen ve Hebron şehrinin 16 km. güneybatısına düşen Soko'dan daha uzak bir nokta bulamayız. Judea, batı tarafından kesinlikle denize ulaşmıyordu. Çünkü o bölgede Filistinliler vardı. Filistinlilerle Judaea arasında ise diğer adı Ebyed olduğu zannedilen Şimon boyu[6] oturuyordu ve bunlar o çevreye saçılmışlardı. Aynı kaynağın verdiği bilgiye göre Judaea'nın yüzölçümü 1300 mil²'den veya 3327 km²'den fazla değildi ve onun da yarısı çöl, diğer yarısı su kaynaklarından yoksun dağlarla kaplıydı. Yani hayat, işi azıttıklarında Rab'bin kesmekle tehdit ettiği yağmur suyuna dayalıydı.

Judaea ve İsrail bölgesinin işgal ettiği sahanın belirlenmesinin, bizim buraları her biri hükümran devlet olarak kurulmuş iki ayrı devletin toprakları olarak gördüğümüz anlamına gelmez. Daha önce de belirtildiği gibi, bölgede klasik büyük devletlerin - özellikle Mısır ve Mezopotamya'dakilerin- doldurduğu zafiyet dönemleri, her ne kadar önce Filistinlilerin, arkasından Surluların boyunduruğundan kurtulamamışsa da, Davud'un vasallıktan kurtulmasına imkan tanımıştır. Keza Breasted'in görüşüne göre Süleyman ve ondan sonra güney ve kuzeydeki halefleri bu aşikâr vasallığın yükünü hissetmeye devam etmiştir. Güçlü komşulara vergi ödemek, her iki İbranî devleti krallarının alıştıkları sıradan bir gelenekti. Herhangi birisi bu vergiyi ödemekten yan çizerse, cezasını ağır biçimde ödüyordu. Bu bağımlılık ve vergi ödeme işi, M. Ö. 722'de Asur kralı II. Sargon'un İsrail'e indirdiği ağır darbe neticesinde küllerini diğer halklar arasına savurmasına, arkasından yine M.Ö. 586'da Babil kralı Nabukadnasar'ın Judaea'ya indirdiği darbeye kadar devam etmiştir.

6 Dic. See Judah.

I. Şişank seferi

Gezer'i fethedip anahtarlarını Süleyman'a teslim eden komutanın kimliği konusunda tarihçiler arasında bazı görüş ayrılıkları bulunduğuna daha önce işaret etmiştik. Tarihçiler bu olayı, firavunun Süleyman'a verdiği kızının düğün hediyesi şeklinde yorumluyorlar. Krallar kitabının Rehoboam'ın krallığının beşinci yılında vukû bulduğunu belirttiği Mısır seferi ise, şüphesiz M. Ö. 950-745 yılları arasında Mısır'da hükmeden ve yirmi ikinci hanedanın kurucusu olan I. Şişank [Şoşenk] - Tevrat'da Şişak- tarafından düzenlenmiştir.

Tevrat'da bahsedildiğinin aksine I. Şişank yalnızca Kudüs ve Judaea'ya sefer düzenlememiş, İsrail bölgesindeki bazı şehirleri de hedef seçmiştir. Her ne kadar Şişank'ın Karnak duvarındaki kitabelerinde söylenenlerde ve özellikle firavunun Mitannilerin (Hurrilerin Kuzeydoğu Mezopotamya'daki arazileri) topraklarına kadar geldiği ifadesinde biraz mübalağa varsa ise de, Kenan eli şehirlerinin isimlerinin detaylı olarak verilmesi Şişank'ın Megiddo bozkırını (İbni Amir veya Yezrael ovası) geçerek Ürdün düzlüğündeki Taberiye, Bisan vs. gibi Kenan ve İsrail şehirlerini zapt ettiğini göstermektedir.

Şişank'ın bu seferi neden düzenlediği konusunda ise yalnızca Breasted'in görüşlerini nakletmekle yetineceğim: "Şişank, Süleyman'ın halefi Rehoboam zamanında Yahudi krallığının ikiye bölündüğünü görünce, tüm Filistin'i hakimiyet altına alma vaktinin geldiğini anladı. Bu arada Rehoboam'ın kuzeyli düşmanı Yeroboam, Şişank'a müracaatta bulunarak korunma talep etti. Bunun üzerine Şişank M. Ö. 926 civarında Rehoboam'ın saltanatının beşinci yılında Filistin'e bir sefer düzenledi.[7] Eğer burada yazarını ve eserinin adını açıklamayacağım Arapça bir kitaptaki hatalara gözüm takılmamış olsaydı, konuyu burada kapatabilirdim. Üstelik bu yazarımız eserini bundan iki yüz yıl önce yazmış olsaydı yine mazur görürdük, ama henüz 1968 yılında kaleme aldığı eserinde söylediği şu sözler bizi gerçekten üzmüştür: "İlk bakışta Mısır'da işlerin iyi gitmemesi üzerine I. Şişank'ın takip ettiği dış politika önemli bir tutumdu. Onun tahta çıktığı günler-

7 Breasted, *Kitab tarih Mısr*, Hüseyin Kemal çevirisi, Kahire, 1929.

de Süleyman henüz Filistin'in tamamına hükmediyordu ve peygamber Yeşaya, Süleyman'dan sonra tahta çıkacak olan İsrailli prenslerden Yeroboam'a İsrail'e hükmedeceğini haber vermişti. Yeroboam, Süleyman'ın kendisine saldırmak için harekete geçince, Mısır'a kaçarak Mısırlıların güçlü İbranî krallarıyla iyi ilişkiler içinde bulunmaya gayret göstermelerine rağmen, Şişank'a sığındı (Krallar kitabı, 11/40). Yine de Mısırlılar İbranîlerin zaafından faydalanmak istediler ve yeniden bölgede hakimiyet sağlamak ümidiyle Filistin'in iç işlerine müdahalede bulunmaktan kaçınmadılar. Şişank'ın Filistin'e saldırı hazırlığı sırasında kızıyla evlenmeyi düşünen Yeroboam'ın tavsiyelerine kulak astığı görülüyor. İbranîler de zaten yaşı ilerlemiş olan ve kendilerini ağır vergi yükü altında ezen Süleyman'dan sıkılmışlardı. Süleyman'ın ölmesiyle birlikte kendi aralarında bölündüler. Şişank, onların birbirine düşman iki devlete bölünmüş olmalarını fırsat bildi ve Süleyman oğlu Rehoboam'ın yönettiği Judaea krallığı üzerine yürüyerek Kudüs tapınağındaki hazineleri ele geçirdi. Belki de Rehoboam'ın ve Mısırlıların müttefiki Yeroboam'ın Şişank'a karşı çıkmamalarının sebebi, peygamber Yeşaya'nın (ikinci defa) İbranî krallığının parçalanacağı ve Yeroboam'ın on iki boydan onuna hükmedeceği kehanetinde bulunmuş olmasıydı. Şişank, yürüyüşünü sürdürerek Filistin'de bazı şehirleri kısa bir süre için ele geçirdi ve arkasından Mısır'a döndü." Yazardan yaptığımız alıntı burada bitiyor. Okuyucunun bu alıntıdaki hata ve affedilmez gafları hemen fark ettiği ümidindeyim.

Yazarın burada Yeşaya'yı nereden getirdiğini ve Yeroboam için bulunduğu kehaneti nasıl uydurduğunu bilmiyoruz. Çünkü ne Tevrat'da böyle bir kayıt var, ne de güvenilir herhangi bir tarihçide. Bir kere Yeşaya kesinlikle M. Ö. VIII. Yüzyıldan önce dünyaya gelmiş değildir. Şişank ve İsrailliler hikayesi ise Milattan önce X. Yüzyılda geçmiştir. Sanırım yazar Yeşaya ile Tevrat'ın I. Krallar kitabında (11/29) geçen Şilolu Ahiya'yı birbirine karıştırmıştır. Çünkü Yeroboam'a yılışan ve kral olacağını söyleyen Ahiya'dır. Eğer yazar Yeşaya adını ikinci kez kullanmamış olsaydı, birincisi için dizgi hatası diyebilirdik.

Anlayamadığımız bir diğer husus, yazarın Mısır halkının güçlü İbranî krallarıyla iyi geçinmeye gayret ettikleri hükmüdür. Bir

kere İbranî kralları Mısırlıları kendileriyle iyi geçinmeye zorlayacak kadar hiçbir zaman güçlü olmamışlardır. Davud'u güçlü bir kral olarak kabul etsek bile, onun gücü o sıralar Mısır, Babil ve Asurî devletinin aynı dönemde geçirdiği sarsıntının getirdiği şanstan kaynaklanan nisbi bir güçtü. Kaldı ki Davud, bir İbranî lideri olarak ortaya çıktığı ilk dönemde, onun selefi ve düşmanı Şaul'u öldüren Filistinlilerin gölgesine sığınmıştı ve onlar Davud'un İbranîlerin başına geçmesini kendi çıkarlarına uygun bir iş olarak görüyorlardı. Fakat Davud'un kendilerine dirsek çevirdiğini fark edince İbranîler için baş ağrısı kesildiler. Sur kralı Hiram'ın Davud üzerindeki nüfuzu ne olursa olsun, o, Davud'un krallığındaki hakimiyetine hiç güvenmiyor ve bu krallığa şüpheli nazarlarla bakıyordu.

Davud'dan hemen sonra ise Süleyman, tarihçi Wells ve Breasted'in dediği gibi, küçük bir vasal krala dönüştü. Süleyman'ın kendi boyunu vergilerden muaf tutması ve angaryaları diğer İsrail boylarına yüklemesi krallığın ikiye ayrılmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Eğer angarya ve vergi yükü tüm vatandaşlara eşit şekilde bölüştürülmüş olsaydı ve eğer İsrailliler kabile taassubunu terk etmiş bulunsalardı, başlatılan isyan genel bir isyana dönüşür, Rehoboam'ın tahttan indirilip yerine tüm İsraillilerin kralı olacak başka biri getirilirdi.

Daha da tuhafı, yazarın Yeşaya veya başka bir peygamberin yaptığı uyarıya istinaden "Rehoboam'ın Şişank ve müttefiki Yeroboam'a direnmeyişi"ni reddetmesidir. Yeroboam'a gelecekle ilgili kehanette bulunanın Yeşaya değil Şilolu Ahiya olduğunu belirtmiştik. Belki de yazar şöyle demek istiyordu: Rehoboam, eğer bu kehanet olmasaydı karşı koyabilecek güçteydi. Esasen Rehoboam yalnızca Şişank'a karşı koymaktan âciz değildi ve keza daha önce ayrılıkçı kuzeylilerle savaşa girmekten de kaçınmıştı. Eğer bariz bir şekilde acz içinde olmasaydı, onları kuvvet zoruyla aynı çatı altında birleşmeye zorlardı.[8]

8 Unutmadan şunu da kaydedelim: Kuzeyliler Rehoboam'ın veziri Edvarem'i taşlayarak öldürmüş, kendilerinden biat etmelerini istemek üzere Şekem'e geldiğinde de kralı Kudüs'e kaçmak zorunda bırakmışlardır.

Şişank, düzenlediği seferle kuzey ve güneydeki önemli İbranî yerleşim birimlerinin çoğunu vurduğuna göre, Yeroboam'ın Mısır firavununun müttefiki olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü Rehoboam'ın şehirleri kadar Yeroboam'ın şehirleri de Mısırlılar tarafından vurulmuştur. Dolayısıyla İsrail kralı ile Mısır firavunu arasındaki ilişkinin müttefik ilişkisi olduğunu söyleyemeyiz ve muhtemelen Şişank'ın bu seferi düzenlemekten amacı, bölünmüşlükten yararlanarak her iki krallığı Mısır'ın hakimiyetini kabul etmeye zorlamaktı.

Diğer yandan Yeroboam İsrail prenslerinden değildi. Çünkü İsrailliler sadece tarihlerinin en eski döneminde değil, bugün dahi prens yani "emîr" unvanını bilmezlerdi. Yeroboam ise Tevrat'ın anlattığına göre isyan etmeden önce Yusuf hanesinden gelenlerin angarya işlerinde çalıştırılmasına nezaret ederdi ve zeki olduğunu fark eden Süleyman tarafından bu göreve atanmıştı...

Aramîler ve parçalanma

Aramîlerle İsrailliler arasındaki ilk çatışma Dımaşk'ın Aramî kralı II. Benhadad (M. Ö. 879-843) zamanında olmuştur. Çatışma, İsrail kralı Baaşa'nın güneyli rakibi Judaea kralını sıkıştırıp, kuzeyle olan irtibatını kesmeye çalıştığında, Judaea kralı Asa'nın - ki Rehoboam'ın torunudur,- Dımaşk kralından yardım istemesi üzerine çıkmıştır. Tevrat, Asa'nın şu sözlerle yardım talebinde bulunduğunu hikaye etmektedir: "Babanla babam arasında olduğu gibi, ikimiz arasında da bir ahit vardır. Sana gümüş ve altın gönderdim. Gidip İsrail kralı Baaşa ile olan ahdini boz ki, üzerimden gitsin. Benhadad, kral Asa'nın sözünü dinledi ve ordu komutanlarını İsrail şehirleri üzerine gönderdi."[9]

Judaea kralının Dımaşk kralından yardım istemesi üzerine Aramî kralı İsrail krallığının Galile ve Doğu Ürdün'deki bazı bölgelerini işgal etti. Benhadad'ın halefi Hazael, Kuzey İsrail Krallığı'nı Doğu Ürdün'deki şehirlerinden tecrit etmeyi başardı. "Rab o günlerde İsrail'i yontmaya başladı. Hazael bütün İsrail sınırlarında onları vurdu. Ürdün'den öte şarka doğru bütün Gilead diyarı-

9 *II. Tarihler*, 16/3-5.

nı, Gadlıları, Rubenîleri ve Manassîleri, Arnon vadisi kenarındaki Aroerden öte Gilead'ı, Başan'ı da."[10] Bunlar Doğu Ürdün'de olanlardı. Batı Ürdün'e gelince, Dımaşk kralı Hazael, Filistinlilerin sahil şeridindeki şehirlerine geldi ve Gat'ı işgal ettikten sonra Kudüs üzerine yürüdü: "Yahuda kralı Yehoaş, ataları olan Yahuda kralları Yehoşafat'ın ve Yehoram'ın ve Ahazya'nın takdis etmiş oldukları bütün mukaddes şeyleri ve kendisinin takdis ettiği şeyleri ve Rab evinin ve kral evinin hazinelerinde bulunan tüm altını aldı ve Suriye kralı Hazael'e gönderdi; o da Yeruşalim'den uzaklaştı."[11]

Dımaşk [Suriye] kralı Hazael daha sonra kuzey krallığı üzerine yürüyerek, onun tüm güç kaynaklarına el koydu. "Çünkü Yehoahaz'ın elinde yalnızca elli süvari, on savaş arabası ve on bin piyade kalmıştı. Zira Suriye kralı onları yok etmiş ve döven tozu haline getirmişti."[12]

Fakat Aramîlerin Kenan eli üzerindeki hakimiyeti fazla uzun sürmedi. Çünkü gittikçe güçlenen Asurîler tarafından tazyik edilmeye başlanmışlardı ve nihayet M. Ö. 722'de Asurî kralı III. Tiglatpleser tarafından tüm Aramî toprakları işgal edildi.

Asurîlerle yan yana

Asurîlerin Suriye'yi istila etmesinden önce bazı olaylar olmuştu ki, bunların ön önemlisi başta Dımaşk kralı Benhadad ve İsrail kralı Ahab b. Omri olmak üzere orta ve güney Suriye krallarından çoğunun Asurîlere karşı ortak cephe oluşturduğu Karkar savaşıdır (M. Ö. 853).[13] Suriye koalisyon ordusunun 62 bin piyadesi, 19 bin süvarisi, 3900 savaş arabası ve 1000 devesi vardı. Develeri Gindibo isimli bir Arap reisi göndermişti. Bu gücün önemli bir kısmı Dımaşk kralı Benhadad'a aitti: 20 bin piyade, 1200 süvari ve 1200 savaş arabası. Bundan başka Hama ve Fenike şehirlerinin kralları da koalisyonda yer almışlardı. Mısır'ın sembolik bir kuvvetle katıldığı rivayet edilmektedir. Çünkü her ne kadar

10 *II. Krallar*, 10/32-33.

11 *II. Krallar*, 12/18.

12 *II. Krallar*, 13/7.

13 Bu savaş Hama yakınlarında Asi nehri havzasında vukû bulmuştur.

fiilen bu koalisyonda yer almamışsa da, müttefiklerinin gittikçe büyüyen Asurî tehlikesini uzaklaştırmasını istiyordu.

Gerçi Asurî kralı III. Salmanasar kesin bir zafer kazanamamıştı ama, ardı ardına düzenlediği saldırılarla Suriye'yi bunaltarak bazı şehirlerini vergi ödemek mecburiyetinde bırakmıştı. Nitekim M. Ö. 842 yılına ait tabletlerinde şöyle denilmektedir: "Krallığımın on beşinci yılında Fırat'ı on altıncı defa geçtim. Aram [Suriye] kralı Hazael ordularına güveniyordu, ama onu alaşağı ettim... Yine o dönemde Surlulardan, Saydalılardan ve Yaho b. Omri'den haraç aldım."[14]

Aradan bir süre geçtikten sonra Asurîler derin bir uykuya daldılar ve ancak III. Tiglatpleser tarafından uyandırıldılar. Tiglatpleser, İsrail'e saldırarak kuzeydoğu sınırlarını ve Galile'yi işgal etti. Neftali boyunu esir alıp Asur'a götürdü. Göründüğü kadarıyla Samaria kralı, Tiglatpleser'e şu mesajı gönderen Ahaz adlı Judaea kralını tuzağa düşürmek için Dımaşk kralıyla işbirliği yapmıştır: "Ben senin kölen ve oğlunum. Gel ve beni üzerime yürüyen İsrail ve Aram kralının elinden kurtar."[15]

Daha önce işaret edildiği gibi, Tiglatpleser bu daveti alır almaz Dımaşk [Suriye] üzerine yürüyerek işgal etti. Judaea kralı, efendisi Tiglatpleser'i kazandığı zaferden dolayı tebrik etmek, kulluk görevlerini yerine getirmek ve bağlılığını sunmak amacıyla hemen Dımaşk'a gitti. Sonra baş kahini Ahaz'a putperest Dımaşk tapınağını örnek alarak Süleyman Tapınağı'nda bazı değişiklikler yapmasını emretti. "Ve Şabat günü için evde yapmış oldukları kapalı yolu ve kralın dışardan gireceği yeri Asur kralı yüzünden Rab'bin evine çevirdi."[16]

Böylece her iki İbranî krallığı Asurîlerin hakimiyetine girdi. Kudüs ve Samaria kralları Asurî başkenti Ninova'ya bağlı küçük

14 Bazıları İsrail kralının gerçek adının metinde geçtiği gibi Yaho b. Omri değil Yaho b. Yehv Şafaz b. Nemşi olduğun görüşünde. Çünkü Omri, Asurîlere karşı düzenlenen Karkar savaşına katılan Ahab'ın babasıdır. Aynı kişiler şöhretinden dolayı bazı İsrail krallarının da Omri olarak kaydedildiğini, bu yüzden Asur kralının Yaho ile Omri'yi birbirine karıştırdığını belirtiyorlar.

15 *II. Krallar*, 16/7.

16 *II. Krallar*, 16/18.

birer vali durumuna düştüler. Krallar kitabı tarihi gerçeği ters yüz ederek, Hoşea b. Ela adlı birinin Samaria kralına karşı askeri bir darbe yaparak, onu öldürüp tahtını ele geçirdiğini ileri sürmektedir.[17] Halbuki bilim adamları Hoşea'nın Kudüs ve Samaria'da süregelen şiddetli bir hizip çatışması neticesinde tahtı ele geçirdiğini kaydetmektedirler. Judaea kralı Ahaz, Dımaşk ve Samaria'dan kendisine yönelen tehditlere karşı tek garanti olarak gördüğü Asurîlere hasmâne tavır sergileyenlere karşıydı. Çünkü kendisini tahttan indirmek ve Kudüs'de hakimiyeti elinde tutan Davud ailesinin işini bitirmek isteyen komplolar hazırlanıyordu. Bu durumda Ahaz'ın Asurîlerden yardım istemekten başka yapacağı bir şey yoktu ve nitekim III. Tiglatpleser gelerek Aramîlerle işbirliği yapan Samaria kralı Pekah b. Remelya'yı tahttan indirip kendisine müzahir olan Hoşea b. Ela'yı başa geçirdi.[18]

Belki de böylece ilk defa yabancı bir kral, birinin tahta kral olarak iclası için kahinlerden veya yazıcılardan birinin Tanrı'nın adıyla kutsaması geleneğini bozarak İsraillilerin başına doğrudan bir yönetici atamış oluyordu. Demek ki Tevrat Asurî kralının İsrail'e yönetici atanması konusundaki doğrudan müdahalesini çarpıtarak Hoşea'nın Pekah'ı öldürüp yerine kral olduğunu ileri sürmektedir.

İsrail'in düşüşü

Asurî kralı V. Salmanasar döneminde (M. Ö. 727-722) İsrail kralı, velinimeti ve aynı zamanda kendisini Samaria tahtına kotaran kişi olarak güçlü kral III. Tiglatpleser'in ölmesiyle birlikte yıllık haraç yükünün de üzerinden kalktığı düşüncesiyle mutad haracını ödemekten kaçındı. Fakat galiba Asurî kralı, Hoşea'nın bu davranışını bir tür isyan olarak değerlendirmişti. ".. ve Asur kralı Hoşea'nın isyan ettiğini gördü; çünkü Mısır kralı Soy'a ulaklar göndermiş ve Asur kralına yıllık vergisini ödememişti. Asur kralı onu yakalayarak hapse attı. Asur kralı tüm bölge üzerine yürüdü. Samaria üzerine yürüdü ve üç yıl boyunca kuşattı. Asur kra-

17 *II. Krallar*, 15/30.

18 En. Bib. Israel; An. Ir.

lı, Hoşea'nın iktidarının dokuzuncu yılında Samaria'yı aldı, İsrail'i esir etti ve Asur'a sürdü. Onları Halah'da, Gozan nehri kenarındaki Habur'a ve Med [Madi] şehirlerine iskan etti."[19]

Güvenilir tarih kitapları, İsrail krallığını fetheden Asurî kralının II. Sargon (M. Ö. 722-705) olduğunu, dolayısıyla V. Salmanasar'ın henüz hayattayken intikamını alamadığını ve Samaria'nın düşüşünden önce öldüğünü, şehrin halefi Sargon'un iktidarının birinci yılında ele geçirildiği kaydetmektedirler.

Böylece Samaria, İbranî yönetiminin son gününü ve yaklaşık 27290 kişi olan Kuzey İsraillinin Babil sürgününe götürülüşüne şahit olmuştur.

Samaria'nın düşüşü ve halkının önemli kısmının esir edilmesi hikayesinde üzerinde durulması gereken bazı noktalar var. İsrail kralı Asur kralı tarafından tahta çıkarılmış ve karşılığında vergi ödemesi kararlaştırılmıştır; fakat İsrail kralı Asur hükümdarının ölümünü fırsat bilerek yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmış, bu yetmiyormuş gibi bir de Tevrat'da Sava[20] adıyla geçen ve Asurîlerin düşmanı olan Mısır firavunuyla temas kurmuştur.

Bu birincisi. Diğer yandan İsrail kralını Asurîlerin nezdinde kötü kişi yapan kim? Judaea [Yahuda] krallığının İsrail krallığı ile muhtemelen Hoşea'nın aynı anda ilişkiye geçtiği Mısır veya Musri arasında bulunduğunu hatırlayalım. Kılıç zoruyla Asurîlere bağlanan Judaea kralı Ahaz, muhtemelen kuzeyli komşusunda olup bitenleri sıkı bir şekilde gözetliyor ve elde ettiği bilgileri Ni-

19 *II. Krallar*, 17/4-6.

20 Bazı tarihçiler Sava (veya Soy) denilen kişinin Şabako (Sabakon) olduğunu belirtiyorlar, ama Şabako Samaria'nın düşüşü sırasında Mısır kralı değildi. Bilindiği kadarıyla Şabako, M. Ö. 712-663 yılları arasında Mısır'da hüküm süren 25. hanedanın kurucusudur ve daha önce belirtildiği gibi Wenckler'in görüşüne göre bu şahıs Arap Yarımadası'nın kuzeyinde yer alan ve tıpkı Mısır gibi bölgede kervan yolu üzerinde ticari çıkarları olan Musri bölgesinin önderlerinden biridir (En. Bib. Israel). Sanırım Wenckler'in görüşünü ikna edici bulan Breasted de bu konuda şöyle diyor: "Bu Sava'nın da sahil şeridinde yaşayan bilinmeyen emîrlerden veya adı Mısır sözcüğüne yakın olan Kuzey Arabistan'daki bir şehrin hakimi olması uzak bir ihtimal değildir."

nova'daki efendisine ulaştırıyordu. Zaten kendisinin III. Tiglatpleser'in "kölesi ve oğlu" olduğunu belirtmişti. Hoşea'nın Tiglatpleser'in halefi olan ve Ninova'da tahta çıkan V. Salmanasar'a vergi ödemeyi kesmesi üzerine onun ihanet içinde olduğu ve Asurîlerin düşmanlarıyla muhaverede bulunduğu anlaşılmış; bunun üzerine Asurîler Hoşea'nın defterinin dürülmesine, iç çalkantıları ve düşmanlarıyla yaptığı muhavereleriyle canlarını sıkan İbranî krallığının ortadan kaldırılmasına karar vermişlerdi. Kudüs kralı Ahaz'ın, on İsrail boyuna ve can sıkan ülkelerine yaptıkları için Süleyman Tapınağı'nda Tanrı'ya şükran kurbanları sunduğunu düşünelim.. Hatta Judaea kralı Ahaz'ın, karındaşı İsrail kralını sevmiyor olsa bile, bundan on yıl önce Aramî Dımaşk kralı Resin ve Samaria kralı Pekah'a karşı III. Tiglatpleser'den yardım istemesi, Tiglatpleser'i bu işe razı etmek için Tanrı'nın evindeki altın ve gümüşlerden başka saray hazinesindekileri de hediye olarak göndermesi, 722 yılında İsrail krallığının maruz kaldığı katl, yıkım ve esir edilip Babil'e götürülmesinde ağır bir sorumluluğu olduğunu göstermektedir. Elbette ki İbranî tarihinde ilk büyük esaretin doğrudan sorumluları Yahuda oğulları ve en başta da kralları Ahaz'dır. Eğer Ela oğlu Hoşea'nın Asurîler nezdinde itibardan düşmesinde Ahaz veya kavminden birinin rol oynadığı kesinse, bu sorumluluk daha da ağırdır. Asurî kralı İsrail krallığına indirilen darbede yalnızca cezayı uygulayan bir cellat rolü oynamıştır ve onun sorumluluğu kendisiyle aynı soydan ve kandan gelen İsrailli kardeşlerine karşı bu tertibi düzenleyen Kudüs kralının sorumluluğu yanında çok hafiftir.

Tevrat'ın kuzey krallığının tasfiyesinin Ahaz zamanında değil Hoşea'nın iktidarının üçüncü yılında babası Ahaz'ın yerine geçen oğlu Hezkiya döneminde gerçekleştiği şeklindeki kaydının bir önemi yok. Çünkü güvenilir tarihçiler, Hezkiya'nın Judaea tahtına ancak Samaria'nın 722-721 yılında düşüşünden sonra çıktığını, ülkeyi yönetmeye ise 720 veya 721'de başladığını belirtmektedirler.

Tevrat'ın gerçekle örtüşmeyen bir başka rivayeti ise M. Ö. 705 yılında II. Sargon'un halefi olarak tahta çıkan Sinnaherib'in kral Hezkiya'nın iktidarının on dördüncü yılında Judaea'ya saldırdığıdır. Halbuki tarih, Sinnaherib'in M. Ö. 701'den önce böyle bir sefer düzenlemediğini kaydetmektedir. İttifaken kabul edilen bu

gerçeğe göre Hezkiya'nın M. Ö. 715'de tahta çıkması gerekiyordu ki, -Tevrat'ın verdiği tarihe istinaden- Sinnaherib bu seferi düzenleyebilmiş olsun. Galiba Tevrat yazarları Asurîlerin kuzey krallığına saldırısında Ahaz'ın sorumluluğunu gizleyemedikleri için, bazı ağır suçlamalardan onu kurtarmak amacıyla Samaria'nın düşüşünden önce öldürmüşler.

Göz ardı edemeyeceğimiz bir başka gerçek ise, birinci ve hacim olarak daha büyük olan İsrail esaretiyle ilgilidir. Çünkü Asurîler İsrail oğullarından belli bir grubu esir alıp götüren ilk halk değildir ve Tevrat'a göre Samaria'nın düşüşünden önce de İsrail oğulları birbirlerini esir alıp götürme fiillerini gerçekleştirmişlerdir.

2. Tarihler kitabında anlatıldığına göre bizzat Ahaz döneminde ve İsrail kralı Fekah b. Remelya'nın Judaea'yı mağlup ettiği bir savaştan sonra Tanrı, Ahaz'ı İsrail kralının eline düşürür. Kral ona ağır bir darbe indirir ve Remelya'nın oğlu Judaea'da bir günde yüz yirmi bin kişiyi katleder. "Hepsi yiğit adamlardı; çünkü atalarının Allah'ı Rab'bi bırakmışlardı. Ve Efraimli bir yiğit, Zikri, kralın oğlu Maaseya'yı ve kral evinin reisi Azrikam'ı ve kraldan sonra ikinci adam olan Elkana'yı öldürdü. İsrail oğulları kendi kardeşlerinden kadınlar, oğullar, kızlar, iki yüz bin kişi sürdüler ve hem de onlardan çok çapul malı aldılar ve çapul malını Samaria'ya getirdiler."[21]

Artık Tevrat'da rastlamaya alıştığımız abartılara rağmen, prensip olarak İsrail oğullarının birbirlerine yaptıkları şekilde veya ondan daha katı muameleye maruz kaldıklarını görüyoruz. Belki de halkın önemli kesiminin çoluk çocuğuyla birlikte bir ülkeden başka bir ülkeye sürülmesi, onların kadın ve çocuklarından ayrılarak sürülmesinden, despot hükumetlerin hapishanelerine doldurulmalarından daha az zalimceydi. II. Sargon'un uygulaması ve İsrail krallığındaki insanları Fırat havzasına ve Med topraklarına sürmesi, yalnızca Asurî İmparatorluğu'nun güvenliğini sağlama tedbirlerindendi. Sargon, sadece Babil ve diğer şehirlerden topluluklar getirerek, onları Samaria'da sürgün edilenlerin yerine iskan etmiş, ama bir halkı asla kökünden söküp meçhul kaderine terk etmemiştir.[22] Hatta bu icraatını dahi - üzücü olsa bile,- bir takım giri-

21 *II. Tarihler*, 28/5-8.

22 Hitti, İsrail krallığının yıkıldığı sıradaki nüfusunun dört yüz bin olduğunu kaydetmektedir.

şimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra yapmıştır. Judaea kralının Asurîleri İsrail krallığına karşı kışkırtması muhtemelen Sargon'un imparatorluğun problemli bir bölgesinde tedip hareketine girişmesinde birinci dereceden teşvik unsuru olmuştur.

Tarihi kayıtlara göre II. Sargon'un halefi Sinnaherib, Babilli Marduk'un M. Ö. 703 yılında Elamlıların kışkırtması ve Aramîlerin yardımıyla giriştiği başarısız isyana iştirak edenleri cezalandırmak amacıyla 208000 Aramîyi Irak'ın güneyinden kuzeyine sürmüştür ki,[23] bu rakam Samaria'dan Babil'e sürgün edilen İsrailllilerin sayısından yedi misli daha fazladır.

Sinnaherib ve Judaea

Yakın Şark'da kralların, özellikle de muzaffer büyük kralların ölümü uluslararası ilişkileri oldukça fazla etkiliyordu. II. Sargon M. Ö. 705'de savaş meydanında öldürülünce, Asurî İmparatorluğu'nun sınırları dahilinde ve haricinde fırsat gözleyen pek çok kişi renkli rüyalar görmeye başladılar. Doğu ve güneydoğuda Elamlılar Güney Irak'daki Aramîleri Asurî boyunduruğundan kurtulmaya teşvik ediyor; batı ve güneybatıda ise Mısırlılar Suriye'nin orta kesimlerinde yaşayan Aramî ve Fenikelileri, Güney Suriye'deki küçük prensleri (prince eling)[24] tahrik ediyorlardı. Bunların amaçları ve özellikle iktisadi çıkarları, Suriye topraklarından geçen kervan yolu üzerindeki Asurî hakimiyetini ortadan kaldırmak ve mağlup imparatorluğun zenginliklerini bölüşmek noktasında birleşiyordu ve bu amaç iç karışıklıklar çıkarmak için yeterliydi.

Mısırlıların tahrikleri Sydon [Sayda] kralı Luli'yi, Askalan kralı Sedek'i, Judaea kralı Hezkiya'yı ve keza Akron halkını Ninova'yla ilişkilerini kesip, Sennaherib'e karşı isyan bayrağı açmaya sevk etmekte başarılı oldu. Fakat Asurî hükümdarı M. Ö. 701'de bölgede kendini gösterince Sydon kralı Kıbrıs'a kaçtı, Askalan kralı ise prangaya vurularak Asur'a götürüldü. Akron halkı zaten tekrar itaat arzettiği için sıra Judaea'ya gelmişti.

23 AN. I.r.

24 Bir önceki kaynak metinde bu kelimeyi tekil olarak kullanmışsa da, bunanla Samaria'nın düşüşünden önceki Filistin, Judaea ve İsrail prensleriyle Edom, Moab ve Ammon prenslerini kastetmektedir.

"Kral Hezkiya'nın iktidarının on dördüncü yılında Asur kralı Sinnaherib tüm muhkem Yahuda şehirlerine saldırıp, ele geçirdi. Yahuda kralı Hezkiya, Lakiş'deki Asur kralına adam göndererek 'Ben hata ettim, geri çekil; ne vergi yüklersen ödeyeceğim' dedi. Asur kralı Yahuda kralı Hezkiya'ya üç yüz talant gümüş ve otuz talant altın vergi kesti. Hezkiya Tanrı'nın evinde ve kral hazinesindeki bütün gümüşleri verdi. Ve Hezkiya o sıralar Rab'bin tapınağının kapılarında ve sütunlarında bulunan altın kaplamaları söküp Asur kralına verdi."[25]

Sinnaherib aldığı sonuçtan memnun bir şekilde ülkesine döndü. Suriye topraklarına barış getirmiş ve şehirlere kendi adamlarını vali olarak atamıştı. Hezkiya'dan aldığı gecikmiş vergiyle yetinmiş, kralın kızlarını ve karılarını kendisiyle birlikte Ninova'ya götürmüştü.[26] Sinnaherib daha sonra Judaea'yı Filistin sınırına yakın olan bazı şehirlerden tamamen soyutlayarak, onları bölgeye atadığı güvenilir valilerin hakimiyet alanına kattı.

İkinci Krallar kitabında anlatılan Sinnaherib hikayesinin devamını okuduğumuzda, Sinnaherib ordusunun da bu seferden sonra bir felakete maruz kaldığını görüyoruz. Fakat Tevrat rivayetinde bariz bir kopukluk var ve Kudüs surları ile M. Ö. 700 yılında Şabako'nun ölümünden sonra Mısır'da tahta geçen Tihraka arasında olup bitenlerden söz edilmemektedir. Krallar kitabı Tihraka'yı Kuş kralı olarak göstermektedir, ama esasen o, Sinnaherib'in Suriye'ye düzenlediği ilk sefer (M. Ö. 701) sırasında kral değildi. Breasted, Krallar kitabının Tihraka'yı yanlışlıkla kral olarak tanıttığını, aksine onun Şabako'nun başkumandanı olduğunu kaydetmektedir.[27]

Bazı tarihçiler Sinnaherib'in ordusunun başına gelen felaketin, sözünü ettiğimiz sefer sırasında değil, ikinci sefer akabinde vukü bulduğunu belirtmektedirler. Biritannica Ansiklopedisi yazarı, birinci seferin başarılı bir şekilde sona erdiğini ve Sinnaherib'in mutlu ve muzaffer olarak ülkesine döndüğünü yazmaktadır.

Sinnaherib, düzenlediği ikinci sefer sırasında Tel el-Irak'a (Süveyş Kanalı'nın otuz km. doğusunda) kadar gelmiş, fakat burada

25 II. Krallar, 18/13-16.

26 An. İr.

27 Breasted, *Kitab tarih-i Mısır*.

ordusu saflarında veba salgını çıkmış ve askerlerinin büyük bir kısmı telef olup gitmiştir. Tevrat'a göre salgın hastalıktan ölenlerin sayısı 185 bindir. Tevrat, Tanrı'nın meleklerinin Sinnaherib'in ordusuna bir gecede ağır bir darbe indirdiğini ve sabah uyandıklarında her yerde cesetlerle karşılaştıklarını kaydetmektedir.[28] Her ne kadar Tevrat bu olayı Hezkiya'nın ve çağdaşı peygamber Yeşaya'nın dualarına bağlarsa da, Herodot ip ve deriden yapılan ağırlıklarının tamamıyla, silahlarınsa fareler tarafından kemirildiğini kaydetmektedir.

Klasik bir gelenek olan Asurî tabletleri bu olaya hiç değinmemektedir ki, düzenlendiği iddia edilen bu seferi şüpheli hale sokmaktadır.

Esasen Sinnaherib'in hayatıyla ilgili kesitler M. Ö. 701 seferi ile felaketle biten bu sefer arasına bir çizgi çekilmesini gerektiriyor. Çünkü Sinnaherib'in tabletlerinde birinci seferle ilgili olarak okuduklarımızın, ordusunun mahvına yol açan büyük felaketin hemen ardından yazılmış olması pek makul gözükmüyor. Suriye'ye düzenlediği seferde kazandığı zaferden mağrur bir şekilde bahseden Sinnaherib, şöyle diyor: "Hakimiyetim altına girmeye yanaşmayan Yahudi Hezkiya'ya gelince, şehirlerinden 46'sını ve civar şehirlerden adedini bilmediğim kadar çok şehri muhasara altına aldım, zapt ettim, yağmaladım ve ganimet olarak aldım. O (Hezkiya), Kudüs'deki krallık başkentinde kafesteki serçe kuşu gibidir. Onu kuşattım ve korkunç krallık heybetim onun işini bitirdi."[29]

Eğer Sinnaherib veba veya başka bir sebeple 185 bin yahut daha fazla askerini kaybettiği bir seferden dönmüş olsaydı, gerçeği çarpıtma konusunda ne kadar cüretkâr olursa olsun, böyle bir olayı görmezden gelemez; satır aralarında da olsa kanayan bir yaranın izleri görülürdü.

Diğer yandan, şayet birinci seferden böyle bir hasarla dönmüş olsaydı, Hezkiya'ya kızlarını ve bazı karılarını kendisine yani Ninova'ya göndermesini emredemezdi. Bununla birlikte Asurî İmparatorluğu'nda çıkan bazı kargaşaları fırsat bilen bir takım güçler, bu felaketten sonra isyan ederek boyunduruktan kurtulmaya

28 *I. Krallar*, 19/35.

29 *History of Syria.*

çalışmışlardır; ama biliyoruz ki Sinnaherib ancak M. Ö. 681 yılında yani Suriye üzerine düzenlediği ilk seferden yirmi yıl sonra oğullarından bazıları tarafından öldürülmüştür.

Tüm bunlar, bizi, Sinnaherib'in bu felaket sebebiyle Mısır'ı fethedip, mağlup Suriye halklarını kendisine karşı kışkırtmaya yönelik siyasi faaliyetlerine son verme amacıyla düzenleyeceği ikinci seferden vazgeçtiğini düşünmeye meylettirmektedir.

Öte taraftan Tevrat yazarlarından alıştığımız üzere, Sinnaherib hikayesinde birbirini yalanlayan bir sefere rastlıyoruz. II. Tarihler kitabını yazanlar, II. Krallar kitabında Hezkiya'nın Sinnaherib'e itaat arzederek, tüm isteklerini kabul ettiğinden hiç söz etmeden, onun başından beri direndiğini, çarpıştığını, kuyuları kapatıp, surları tahkim ettiğini ve halkı toplayıp "Kuvvetli ve yürekli olun, Asur kralından ve yanındaki kalabalık ordusundan korkmayın, yılgınlığa düşmeyin"[30] dediğini kaydederek şu satırları ilave etmektedirler: "Bu yüzden kral Hezkiya ve Amos'un oğlu peygamber Yeşaya dua edip, göğe feryat ettiler. Tanrı bir melek gönderdi ve Asur kralının karargahındaki bütün cesur yiğitleri, beyleri ve kumandanları yok etti.. Böylece Rab, Hezkiya'yı ve Kudüs'de oturanları Asur kralı Sinnaherib'in elinden kurtardı ve onları her yönden korudu; Hezkiya bütün milletlerin nazarında itibar kazandı."[31]

II. Tarihler kitabı böyle söylüyor, ama tarih hiç de öyle demiyor. Çünkü Judaea M. Ö. 701'deki ilk Sinnaherib seferinden sonra mağlup bir vasal olarak VII. Yüzyılın birinci çeyreği boyunca Asurîlere vergi ödemeye devam etmiş; bu tarihten sonra ise mağlup halklar artık Ninova'nın boyunduruğundan kurtulma vaktinin geldiğine karar vermiş ve Asurî İmparatorluğu'nun ufkuna kara bulutlar yağılmaya başlamıştır.

Babillilerle yan yana

Judaea kralı Yoşeya [Josiah/Josias] zamanında (M. Ö. 637-608) Asur krallığı yıkıldı. Med yani Babil koalisyonuna bağlı kuv-

30 *II. Tarihler*, 32/7.

31 *II. Tarihler*, 32/20-23.

vetler Asurî başkenti Ninova'yı ele geçirerek 612 yılında yaktılar. Böylece yeni Babil krallığı (II. Krallık) ile Sinnaherib'in gönderdiği elçiyle yaptıkları müzakerelerde Yahuda'ya nisbetle Yahudi dili kullandıkları[32] söylendiği için artık Yahudi diyebileceğimiz İbranîler arasında yeni bir sayfa açılmış oldu.

Yahudiler, Asurî devletinin yıkılışından yüz yıl kadar önce, bölgede hakimiyeti ele geçirebileceğini ve Asurîlerin halefi olabileceğini tahmin ettikleri tüm güçlerle gizli görüşmelerde bulunuyorlardı. Örneğin Judaea kralı Hezkiya'nın kendisini Güney Irak kralı ilan eden Babilli asi lideri Merodak Baladan'ı tebrik etmesi, Baladan'ın hastalanan Hezkiya'yı dertlerinden kurtarması bu ilişkiler arasında gösterilebilir. Belki de Baladan'la Hezkiya arasındaki bu ilişkiler Sinnaherib'i henüz Baladan'ın isyanı tam bastırılmadan M. Ö. 701 yılında Hezkiya'yı tedibe sevk eden sebeplerdendi.

Yahudi kralı Yoşeya, muhtemelen iktidar asasının Babil kralının eline geçmesini, yükselen yeni güce bağlanmak suretiyle bölgede aktif nüfuzunu artırmak için bir fırsat olarak görmüştü ve bu yüzden Suriye topraklarındaki eski hakimiyetini diklemek için bölgeye saldıran Mısır firavunu II. Neko'ya diklenmişti, ama kader Yoşeya'yı yaptığı zulümlerin hesabını ödemeye mahkum etmiş olmalı ki, M. Ö. 608'de vukû bulan savaşta ölümcül bir yara aldı. Bunun üzerine Mısır firavunu Neko, Kudüs'de kendisine sadık bir kral nasbetmeye muvaffak oldu. Böylece Yoşeya'nın yerine oğlu Elyakim'i kral atayarak adını Yehoyakim olarak değiştirdi. Yehoyakim firavuna altın ve gümüş ödedi.[33] Judaea artık Mısır'ın hakimiyeti altındaydı (M. Ö. 607-567).

Judaea'nın düşüşü

II. Babil Devleti'nin kurucusu Nabupolassar, son günlerinin yaklaştığını hissedince, oğlu ve veliahtı Nabukadnasar [Buht Nasar]ı devletin ve ordunun başına geçecek şekilde eğitmeye başladı ve M. Ö. 607 yılında da Suriye'den Mısırlıları kovarak, ülkeyi

32 "Kulunla Aramîce konuş, çünkü biz o dili anlıyoruz; surlardaki halkın duyacağı şekilde bizimle Yahudice konuşma."

33 *II. Tarihler*, 36/4.

tekrar Babil'e bağlaması için gönderdi. Mısır garnizonlarının mevkilerini ölümüne savunmalarına, kahramanca savaşmalarına, çok kanlı çatışmalara rağmen Nabukadnasar Mısır hududuna dayanmayı başardı, ama orada babasının ölüm haberini alınca adeta kanatlanarak yirmi üç günde Babil'e ulaştı ve M. Ö. 23 Eylül 605'de başına krallık tacını koydu.

Babilliler Suriye'yi fethetmenin onu elde tutmaktan daha zor olduğunu anlamışlardı. Çünkü ülkenin kuzeyinde bulunan Fenikeliler, Filistinliler ve Yahudiler genel olarak Mısır'ın etki sahası içindeydiler ve Asurîlere vergi ödemekten henüz kurtulmuşken bu defa da Babillilere vergi ödemeyi kolaylıkla kabul edeceğe benzemiyorlardı. Mısır ise, Suriye üzerindeki nüfuzunu tekrar kazanma ümidini kaybetmediği için, ayağının altındaki halının çekilmesine seyirce kalıp teslim bayrağını açacak gibi görünmüyordu. Bu yüzden ateşe durmadan yağ serpiyor, Nabukadnasar da, tıpkı büyük Asurî savaşçısı Sargon'un bundan bir yüz yıl önce yaptığı gibi, bir isyanı bastırıp diğerine koşmakla oyalanıyordu. Nabukadnasar, veliaht olarak Suriye'ye yaptığı ilk seferden on iki yıl sonra Dımaşk, Sayda, Sur ve Urşelim [Kudüs]den vergi almak, isyanda direten Askalan'ı yerle bir etmek için ikinci defa ülkeye geliyordu.

Babillilerle Mısırlılar arasında savaş yıllarca devam edecekti. 601'de iki taraf arasında çıkan savaş kimseye zafer getirmemişti. Yahudilerin kralı Yehoyakim, vergisini üç yıl muntazaman ödedikten sonra Mısır-Babil savaşının ikincisinin aleyhine geliştiğini görünce Nabukadnasar'a kafa tutmayı kararlaştırdı.[34] Galiba Yehoyakim Mısır'daki gerçek iç vaziyeti göremeyecek kadar basiretsiz ve acemiydi. Peygamber Yeremya'nın Babil'e isyandan vazgeçmesi yolundaki uyarılarına rağmen durumunu iyice zora sokmuştu.

Nabukadnasar'ın intikamı Yehoyakim'in umduğundan da çabuk geldi. Kudüs M. Ö. 597'de işgal edildi ve Yehoyakim'in yerine bilâhare adı Sıdkıya [Sedekiya] olarak değişen amcası Mattanya vali tayin edildi.[35]

34 *II. Krallar*, 24/1.

35 Krallar kitabının anlattığına göre Yehoyakim Nabukadnasar'ın Kudüs'ü işgalinden üç ay önce ölmüş veya öldürülmüş; halk oğlu Yehoyakin'i tahta çıkarmış, fakat o da Babil kralı tarafından esir alınarak üç bin Yahudi'yle birlikte Babil'e götürülmüştür. Bu rakam 2.

Sıdkıya, adı kör gözlüye çıkmadan önce de basiretsiz biriydi. O da tıpkı Yehoyakim gibi kuvvetler dengesini ölçemedi ve Nabukadnasar'ın kendisine duyduğu güveni boşa çıkardı.

Bu esnada Mısırlılar tabletlerde adı Hafrakh olarak geçen İris zamanında Gazze'yi istirdat etmeyi başarmışlar ve ardından Sur ve Sayda'ya saldırmışlardı. Mısır ordusunun Filistin'in sahil şeridinde çıkardığı gürültü sanki rüzgar tarafından Sıdkıya'nın kulağına çalınmış gibi, Babil boyunduruğundan kurtulup İris'in eteklerine yapışmaya kalkıştı. "Ve o, Allah'ın adı üzerine kendisine yemin ettirmiş olan kral Nabukadnasar'a karşı isyan etti. İsrail'in Allah'ı Rab'be dönmemek için ensesini katırdı, yüreğini katılaştırdı."[36]

Fakat Nabukadnasar'ın bu defaki intikamı korkunç olacaktı. Ordusunun bir kısmını Kudüs'e doğru yola çıkardı ve operasyonu Humus yakınlarındaki Rable'de bulunan kampından yönetti. Kudüs on sekiz aylık bir kuşatmadan sonra düştü. Kral Sıdkıya gece karanlığından faydalanıp kaçmayı başardıysa da Eriha ovasında yakalanıp, elleri ve ayaklarına pranga vurularak Rable'ye getirildi.

Rable'de muhakeme edilen Sıdkıya ve oğulları hakkında son derece ağır bir karar verildi. Oğulları gözleri önünde öldürüldü. Hemen akabinde bu olayın dünyada gördüğü son manzara olarak hafızasında kalması için gözlerine mil çekildi ve prangaya vurulmuş vaziyette Babil'e gönderildi. Kudüs'e gelince, surları dümdüz edilerek temellerin üzeri toprakla kapatıldı, Süleyman Tapınağı yıkıldı ve enkazı üzerinde ateşler yakıldı.

Böylece M. Ö. 597 yılının Haziran ayında Kenan elindeki Yahudi tarihi kapanmış ve dünyanın başka ülkelerinde ikinci tarih sahnesi açılmıştı.

Krallar/24'de verilen rakamla karşılaştırılabilir. Yeremya 22/18-19'da ise Yehoyakim'in akibeti hakkında şöyle deniliyor: "Bundan dolayı Yahuda kralı Yoşeya oğlu Yehoyakim için Rab şöyle diyor: 'Vah kardeşim! Vah bacım! - diyerek onun için dövünmeyecekler. Vah efendim! Ah haşmetlim! - diyerek onun için dövünmeyecekler. Sürütülerek ve Yeruşalim kapılarından dışarı atılarak eşek gömülür gibi gömülecektir." Dikkat edilirse burada gelecek zaman kipi kullanılmıştır ki, bu da metnin tarihi bir rivayet değil, bir kehanet bilgisi içerdiğini göstermektedir.

36 *II. Tarihler*, 36/13.

Kudüs-Samaria arasında

Okuyucu, Kudüs ve Samaria'nın düşüşünden hemen sonra gerçekleşen bu korkunç olaylara ibret gözüyle bakmalı. İsimler üzerinde fazla durmamamız ve olayları kısaca anlatmamız, aralarında 135 yıl fasıla bulunan iki değişik zamanda iki ayrı olaydan değil, aynı zamanda olan tek bir olaydan bahsetmemizdendir.

Samaria'da Asurî kralı Tiglatpleser, isyan eden Pekah'ın işini bitirdikten sonra Hoşea b. Ela'yı tahta çıkarmıştı. Asur kralının Hoşea'ya da normal prosedürü uyguladığı muhakkak . Onu tahta çıkarırken yemin billahlar ettirip sadık kalacağına dair söz almıştı; ama Hoşea Tiglatpleser'in ölümünden sonra ipe un sermeye başlamış ve verdiği sözü bozarak Mısırlılarla muhavereye girişmiş ve Asurîlere ödediği vergiyi aksatmıştı. İşte bu yüzden Hoşea tahtından olmuş ve onun düşüşüyle birlikte İsraillilerin kuzeydeki devleti de resmen son nefesini vermişti.

Babil kralı Nabukadnasar Kudüs'de sabık asi kral Yehoyakim'i alaşağı ettikten sonra Sıdkıya'yı tahta çıkarmıştı.[37] Nabukadnasar ona da sadakat yeminleri ettirdi, söz aldı, fakat bir süre sonra Sıdkıya Mısırlılarla muhavereye başladı ve Babil'e gönderdiği vergiyi kesti. Sonuçta onun da alaşağı edilişiyle birlikte güneydeki Judaea devleti son nefesini verdi..

Judaea'nın tasfiyesi

Kudüs'ün düşmesinden ve kral Sıdkıya'nın prangaya vurulup Rable'ye götürülüşünden, orada oğullarının gözleri önünde infaz edilmesinden ve arkasından kendi gözlerine mil çekilmesinden sonra Judaea'nın Babil'e bağlı mamur bir vilayet olarak kalması mümkündü. Nitekim daha sonra Nabukadnasar komutanlarından Nabuzaradan'ı idari mekanizmada temizlik yapmak, bağlılıklarından şüphe edilenleri görevlerinden uzaklaştırmak amacıyla göndermiş, o da atmış küsur kişiyi tutuklayarak Rable'ye yollamış ve bunlar orada Nabukadnasar tarafından in-

37 Yehoyakim'den sonra yalnızca üç ay tahtta kalan ve sonra esir edilip Babil'e götürülen Yehoyakin'i hesaba almıyoruz.

faz edilmişlerdi.[38] Nabuzaradan daha sonra bazı toprak sahiplerini de tutuklayarak Babil'e gönderdi ve onların arazilerini topraksız insanlara dağıttı.

Babil kralı Judaea'ya vekil olarak Gedelya adında bir Yahudi atadı. Babillilerin yapılan bu temizlik hareketinden sonra halkın kalbini ve sadakatini kazanmak için yumuşak bir politika takip etmek istedikleri açık. Yahudi vali Gedelya da, işlerinin başına dönmeleri ve düzene saygı duymaları halinde halkı her türlü kötü muameleden koruyacağı taahhüdünde bulunmuştu. Halk Gedelya'nın çağrısına olumlu yanıt verdi ve oraya buraya kaçanlar evlerine döndüler. Tekrar çalışıp bol miktarda şarap ve incir üretmeye başladılar.

İşte hayatın tam normal seyrine döndüğü, ufukta mutlu bir geleceğin ışıkları parlamaya başladığı sırada, birileri başkentte ortalığı karıştırmaya, gizli gizli fitne fesat planlamaya başlamıştı. Tevrat'ın krallar soyundan olduğunu belirttiği İsmail b. Netenya, Ammonluların kralı Balas'la gizlice temas kurup Gedelya'ya suikast tertiplenmesi konusunda anlaşmıştı. Gedelya'nın subaylarından birisi bu komployu bir şekilde öğrenmiş ve efendisini uyarmıştı, ama galiba çok iyi kalpli olan Nedelya duyduklarına itibar etmemiş ve subayını yalancılıkla itham edip, gerekli tedbirleri almamış, hatta komplocuların amaçlarını gerçekleştirmesine yardımcı olacak bir de adım atmıştı. Bir gün Mizpa'daki sarayında bir şölen düzenleyerek İsmail ve bir grup hempasını davet etmiş, tabii şölen sırasında komplocular tarafından onun, bazı adamlarının ve hatta valinin karargahında kalan Babil garnizonundan bazı subayların kelleleri alınmıştı.

Olayı duyan ve bu ihanet ve zulmün cezasız kalmayacağını bilen halkın büyük bir kısmı Mısır'a kaçtı.

Yahudi diasporasının aslı

Yahudi diasporası, genellikle tek bir sebebe bağlanır ve bunun kuzey ve güney krallıklarında yaşayan Yahudilerin Asurî kralı III. Tiglatpleser zamanından Babil kralı Nabukadnasar ve yine iki

38 *II. Krallar*, 25/21.

Asurî kralı Sargon ve Sinnaherib devrinden itibaren maruz kaldıkları sürgün sebebiyle gerçekleştiği sanılır.

Aslında sürgün yoluyla vatanlarından koparılan Yahudilerin tam rakamını tespit etmek oldukça zordur. Çünkü Tevrat'da verilen rakamlar bazen sembolik, bazen de abartılıdır. Bu yüzden araştırmacılar tatminkâr bir sonuca varamıyorlar. Kimileri bir rakam vermekten kaçınıp Babil'e sürülenlerin binlerce kişi olduğunu söylerken, kimileri cehaletten kaynaklanan rakamlar ortaya atıyorlar.

Philip Hitti, Judaea'dan sürgün edilenlerin elli bin kişi olduğunu[39] ileri sürmüş, başka bir yazar da onun verdiği rakamı tekrar etmiştir. Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi[40] rakamlara kaynak olarak Yeremya kitabındaki şu sözleri göstermektedir: "Nabukadnasar'ın sürgün ettiği halkın sayısı şudur: Yedinci yılda üç bin yirmi üç Yahudi. Nabukadnasar (krallığının) on sekizinci yılında da Yeruşalim'den sekiz yüz otuz iki kişi sürdü. Nabukadnasar'ın (krallığının) yirmi üçüncü yılında muhafız başkomutanı Nabuzradan yedi yüz kırk beş kişi sürdü. Böylece sürülenlerin toplamı dört bin yüz dört kişi oldu."[41]

Sürgün işleminin M. Ö. 597, 586 ve 582 yıllarında gerçekleştiği belirtilmektedir. 200150 rakamı ise Sinnaherib'in kitabelerinde kaydettiği esir Yahudi sayısıdır ki, bu kayıt Sinnaherib'in ele geçirdiği şehir ve köylerdeki sekeneyi, kendi yerlerinde kalmış olsalar dahi, esir olarak gördüğünü gösterir. Gedelya'nın öldürülmesinden sonra kendi istekleriyle Mısır'a kaçanların sayısının ise Babil'e sürgün edilenlerden çok daha fazla olması mümkündür.

Her ne olursa olsun, Mezopotamya'ya sürgün olayı, araştırmacılar nazarında Yahudi diasporasının tek çekirdeği değildir. Çünkü Yahudiler, Davud'la Sur kralı Hiram arasında başlayan, daha

39 Hitti, *Tarihu Suriya*.

40 En., Bib., see Dispersion.

41 Yeremya, 52/28-30. II. Krallar 14/11 vd.da M. Ö. 597 yılı olaylarına atıf vardır. Burada verilen rakam tamamı erkek olmak üzere on bin kişiden fazladır ki, bu, Yeremya'da verilen rakamlarla asla örtüşmemektedir. Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi, Yeremya'nın verdiği 4600 rakamının tamamını erkek olarak kabul etmekte ve bazen sürgün edilenlerin rakamını 14 ile 18 bine çıkarmaktadır. Her halükârda Babil'e sürgün edilen Yahudiler, Kenan elini yurt edinen Yahudilerin çok önemsiz bir kısmıydı.

sonra Süleyman zamanında güçlenen ilişkiler sebebiyle ticarete ciddi şekilde ilgi duymaya başlamışlardı. Süleyman'ın ticari işlerine bakanlar da ilk önceleri Yahudiler değildi. Ama onlar bu işi öğrendiler ve bir süre sonra Fenikelilere benzerken, bilâhare Fenike adının tarihten silinmesi üzerine onların yerini aldılar.[42]

Ticari faaliyetler Yahudileri başka ülkelerde koloniler ve kendi yurtlarından uzakta Yahudi mahalleleri kurmaya sevk ediyordu ki, bu durum Süleyman'ın ölümünü müteakiben devletin ikiye bölünmesi ve bilâhare ardı ardına yıkılmasından sonra daha da hızlanmıştır.

Samaria ve Kudüs'deki kargaşa ortamından bir an önce kaçıp kurtulmak isteyen İsraillilerden belli gruplar, şanslarını süt ve bal diyarından başka yerlerde denemeye karar verdiler. Savaş sırasında düşman eline esir düşen Yahudilere iki seçenek sunuluyordu: Ya esir olarak kalıp efendisine ve ailesine hizmet edecek ya da efendisi bağışlayacak veya tarihin en eski çağlarından beri geçerli olduğu gibi köle olarak satılacaktı. Amos kitabında bu konuda şöyle deniliyor: "Gazze'nin üç hatta dört kat cinayetinden ötürü cezasını geri almayacağım; çünkü Edom'a teslim etmek için bütün kavmi sürgün ettiler.. Sur'un üç, hatta dört kat cinayetinden ötürü cezasını geri almayacağım; çünkü bütün kavmi Edom'a teslim ettiler ve kardeş ahdini hatırlamadılar."[43] Eğer Gazzeliler İsrailli-leri esir alıp Edomlulara satmışlarsa, Fenikeli Surlular onların İsraillileri öldürdüklerinden habersizdiler, ama bu durum - metinden de anlaşıldığı gibi, - Yahudi esirleri Edomlulara veya parasını ödeyen başkalarına köle olarak satmalarına engel değildi.

Zorla sürgün, savaş ve köle ticareti yoluyla köle edilmek, ticari amaçla veya rızk peşinde koşmak için kendi isteğiyle muhaceret ve fatih ordunun bireysel veya toplu cezalandırmasına bağlı olarak zorla veya isteyerek kaçmak.. işte tüm bunlar Yahudilerin Kenan elinden muhaceretine yol açan ana sebeplerdir.

Yahudi diasporası meselesinde en tehlikeli iddia, onların Kenan elinden zorla koparıldıkları iddiasıdır. Bir sonraki bölümde Yahudilerin Kenan eline tutunmaya çalıştıkları şeklindeki hayali iddia üzerinde duracağız. Çünkü bu konu oldukça şüphelidir ve hiçbir delili yoktur.

42 Burada Fenikelilerin devletlerinin yıkılmasından sonra Yahudileşmeyi tercih ettiklerini kaydetmeliyiz.

43 *Amos*, 1/6-9.

XIII
AHİT

Ahit veya 'misak' sözcüğü oldukça yaygın kullanılır ve iki şahıs veya topluluk veya birden çok insan arasında yapılan sözleşme ve anlaşma anlamına gelir.

Bu kelimenin bizi burada ilgilendiren anlamı, Tanrı ile İsrail oğulları arasındaki ilişki manasındaki anlamıdır. Kelimenin İbranice aslı *Berith*'dir ve Arapaçaya bazen 'misak', bazen de 'ahit' şeklinde tercüme edilmiştir. İngilizceye 'Covenant' şeklinde tercüme idilmiştir ki, bu, İbranice (Kenan diliyle) *Biritu* kelimesine yakın olan sözcüğün karşılığıdır.[1] Babilliler ve Asurîler bu kelimeyi bağlanmak, yemin veya 'misak' ve hatta dik durma ve kök salma anlamında kullanmışlardır. Sözcük, bu anlamlarıyla, iki eşit seviyedeki kişi arasındaki sözleşmeden ziyade, efendiyle kölesi arasındaki ilişkiyi hatırlatmaktadır.

Ahd-i Kadim sifirlerinde de bu sözcük Tanrı ile İsrail veya Tanrı'yla diğerleri arasındaki bir anlaşma anlamının dışına taşarak bazen bireyler veya topluluklar arasındaki ilişki anlamında kullanılmıştır.

Bu sözcüğün kişiler arasındaki ilişki şeklini izah için kullanılmasına örnek olarak Yakub'la dayısı Laban arasında geçen "Gel, şimdi sen ve ben bir söz keselim"[2] veya Davud'la arkadaşı Jonat-

1 En. Bib. see Covenant.

2 *Yaratılış*, 31/44.

han b. Şaul arasında "Her ikisi de Tanrı huzurunda söz verdiler"[3] şeklinde geçen sözler gösterilmektedir.

Tanrı ile kulu arasındaki ilişkiye gelince, bu konuda birinci sözleşme Tufan'dan önce Allah'la Nuh arasında olmuştur: "Seninle yaptığım antlaşmaya uygun olarak gemiye gir!"[4]

Konumuz olan ahit ise, Tanrı'nın Abram ile yaptığı ahittir: "O gün Rab Abram'la anlaşma yaparak ona şöyle dedi: 'Mısır ırmağından büyük Fırat ırmağına kadar uzanan bu toprakları.... senin soyuna vereceğim."[5]

Araştırmacılar 'misak'ın İbranice aslını yorumlarken Tanrının bu 'misak'a uymama halinde kendisine lanet okuduğunu belirtirler.[6] Tanrı'nın kendisine hangi hakla lanet okuduğunu ve sonucunun ne olacağını bilmiyoruz. Estaizubillah!

Tevrat sifirlerini yazanlar bu anlaşmanın İbrahim'den İshak'a, ondan Yakub'a geçerek Mûsa'ya kadar ulaştığını ve Sina'da Tanrı ile "masum oğlu" İsrail arasında resmi surette tamamlandığını belirtirler. Tanrı, İsraillilerin tanrısı, İsrailliler ise onun halkıdır. Planın birinci aşaması budur; ikinci aşama ise Mûsa'nın Sina dağında Tanrı'dan aldığı kanunlar ve nasihatlerin birleşmesidir: "Mûsa Tanrı'nın huzuruna çıktığında Rab dağdan kendisine seslendi: 'Yakub soyuna, İsrail halkına şöyle diyeceksin: Mısırlılara ne yaptığımızı, sizi nasıl kartal kanatları üzerinde taşıyarak yanıma getirdiğimi gördünüz. Şimdi sözümü dikketle dinler, anlaşmama uyarsanız, bütün uluslar içinde öz halkım olursunuz. Çünkü yeryüzünün tümü benimdir."[7]

Anlaşmaya nasıl sadık kaldılar?

Konunun akışı içinde Tevrat sifirlerinde geçenlerin çoğunun peygamberin babası İbrahim aleyhisselamdan başlayarak büyük

3 *I Samuel*, 23/18.
4 *Yaratılış*, 6/18.
5 *Yaratılış*, 15/18.
6 İncil Ansiklopedisi yukarıdaki anlamda şu cümleyi kullanmaktadır: He invokes Himself a curse see covenant.
7 *Çıkış*, 19/3-6.

peygamberlerin taşıdığı emanete yani tevhit misyonuna ters olduğunu ve bölgede yapılan kazılar sonunda ortaya çıkan tarihi gerçeklerle tezat teşkil ettiğini yüksek sesle duyuran onlarca delil gösterdik. Bir bölgedeki gerçeğin üzerini örtmeye cür'et eden kişi, başka bölgelerde onu ortadan kaldırmak veya deforme etmekten çekinmez...

Yine de biz anlaşmanın ihtiva ettiği tüm hak ve yükümlülük bentleriyle bir realite olduğunu varsayalım. Bu haklar İsrail oğullarının seçilmesi, onların Kenan eline iskanı, oraya muhacaretleri ve yerleşmeleri sırasında korunması; yükümlülükler ise İsrail oğullarının hiçbir yorum ve kolaylaştırma yapmadan Tanrı'nın emirlerine uymaları, yasaklarından sakınmalarıdır.

Tevrat sifirlerinden Tanrı'nın İsrail oğullarına verdiği sözleri yerine getirip, mucizeleriyle onları Mısır'dan çıkardığını, karaya çıktıktan sonra onları gözetip beslediği ve Kenan eline iyice yerleşinceye kadar onlar için savaştığını anlıyoruz.

Peki acaba onlar da Tanrı'nın hukukunu gözetip, öğütlerine kulak asdılar mı?

İsrail oğullarının Tanrı'ya verdikleri söze sadık kalacakları konusunda ettikleri yemine zerrece bağlı kaldıklarını düşünmek akla ziyandır. "O zaman Yeşu, halka 'Kulluk etmek üzere Rab'bi seçtiğinize siz kendiniz tanıksınız' dedi. 'Evet, biz tanığınız' dediler. Yeşu, 'Öyleyse şimdi aranızdaki yabancı ilahları atın. Yüreğinizi İsrail'in Tanrısı Rab'be verin' dedi. Halk, 'Tanrımız Rab'be kulluk edip O'nun sözünü dinleyeceğiz' diye karşılık verdi."[8]

Peki tuhaf tanrılarını bir kenara atıp yalnızca Allah'a taptılar mı?

Bu sorunun cevabını II. Krallar kitabı yazarlarının Samaria'nın düşüşü münasebetiyle yazdıklarında arayalım: "Bütün bunlar kendilerini Mısır firavununun boyunduruğundan kurtarıp Mısır'dan çıkaran Tanrıları Rab'be karşı günah işledikleri için İsrailliilerin başına geldi. Çünkü başka ilahlara tapmışlar, 'Rab'bin İsrail halkının önünden kovmuş olduğu ulusların törelerine ve İsrail

8 *Yeşu* 24/22-25. Bu metin, dünya Yahudiliğinin "Yehova Şahitleri" adıyla kurduğu gizli misyonerlik örgütüne işaret etmektedir. Bu örgüt, bazı Arap ülkelerinde hâlâ aşağılık siyonist faaliyetlerini sürdürmektedir.

kralların koyduğu kurallara göre yaşamışlardı. Tanrıları Rab'bin onaylamadığı bu işleri gizlilik içinde yapmışlar, gözcü kulelerinden surlu kentlere kadar her yerde tapınma yerleri kurmuşlardı. Her yüksek tepenin üzerine, bol yapraklı her ağacın altına dikili taşlar, Aşera putları diktiler. Rab'bin onların önünden kovmuş olduğu ulusların yaptığı gibi bütün tapınma yerlerinde buhur yaktılar. Yaptıkları kötülüklerle Rab'bi öfkelendirdiler. Rab'bin 'Bunu yapmayacaksınız' demiş olmasına rağmen putlara taptılar. Rab, İsrail ve Yahuda halkını bütün heygamberler ve biliciler aracılığıyla uyarmış, onlara, 'Bu kötü yollarınızdan dönün' demişti. 'Atalarınıza buyurduğum ve kullarım peygamberler aracılığıyla size gönderdiğim Kutsal Yasa'nın tümüne uyarak buyruklarımı, kurallarımı yerine getirin." Ama dinlemediler, Tanrıları Rab'be güvenmeyen ataları gibi inat ettiler. Tanrı'nın kurallarını, uyarılarını ve atalarıyla yaptığı antlaşmayı hiçe sayarak değersiz putların ardınca gittiler. Böylece kendi değerlerini de yitirdiler. Çevrelerindeki uluslar gibi yaşamamaları için Rab kendilerine buyruk verdiği halde, ulusların törelerine göre yaşadılar. Tanrıları Rab'bin bütün buyruklarını terk ettiler. Tapınmak için kendilerine iki dökme buzağı ve Aşera putu yaptılar. Gök cisimlerine taptılar. Baal'a kulluk ettiler."[9]

Bunlar, İsrail oğullarının Tanrılarıyla yaptıkları anlaşmaya göre yerine getirmeyi taahhüt ettikleri yükümlülüklerdi, ama kısmî iktibas yaptığımız metinden de anlaşıldığı üzere, onlar yükümlülüklerini yerine getirmedikleri gibi, en büyük günahı işlemişlerdir ki, bu, elbette şirk ve putlara tapınmadır. Halbuki zorda kalan bir halkın kendilerini bu badireden kurtaran Tanrı'ya adam gibi kulluk etmesi gerekirdi.

Çıkış kitabında Tanrı'nın İsrail oğullarına kendilerine verdiği topraklardaki halkı başka bir yere atma mukabilinde bir şart koştuğu anlatılmaktadır: "Gideceğiniz ülkedeki insanlarla antlaşma yapmaktan kaçın. Çünkü bu senin için bir tuzak olur. Onların sunaklarını yıkacak, dikili taşlarını parçalayacak, Aşera putlarını keseceksiniz. Başka ilahlara tapmayacaksınız. Çünkü ben kıskanç bir Rab, kıskanç bir Tanrı'yım. Ülke halkıyla herhangi bir

9 *II. Krallar*, 17/7-15.

antlaşma yapmayın. Yoksa onlar başka ilahlara gönül verir, kurban keserken sizi de çağırırlar; siz de gidersiniz."[10]

Azra kitabı bu tavsiyenin İsrail oğulları üzerindeki etkisinden bahsederek şöyle der: "Bütün bunlardan sonra, önderler yanıma gelerek şöyle dediler: 'İsrail halkı, kahinlerle Levililer dahil, çevredeki halkların -Kenanlıların, Hattilerin, Perizlilerin, Yebusluların, Ammonluların, Moavlıların, Mısırlıların[11]ve Amorluların iğrenç alışkanlıklarından kendilerini ayrı tutmadı. Kendilerine ve oğullarına bu halklardan kız aldılar. Böylece kutsal soy çevredeki halklarla karıştı. Önderlerle görevliler bu hainlikte öncülük etti."[12]

Tanrı, İsrail oğullarına insan kurban etmeyi yasakladı,[13] ama onlar bu korkunç günahı işleyerek "oğullarını ve kızlarını ateşe kurban ettiler"[14]; "Yahuda halkı gözümde kötü olanı yaptı, diyor Rab. Bana ait olan bu tapınağa iğrenç putlarını yerleştirerek onu kirlettiler. Oğullarını, kızlarını ateşte kurban etmek için Ben-Hinnom Vadisi'nde, Tofet'de puta tapılan yerler kurdular. Böyle bir şeyi ne buyurdum ne de aklımdan geçirdim."[15]

Çocukların etini yemek

Takriben M. Ö. 851-841 yılları arasında hüküm süren İsrail kralı Yoram b. Ahab döneminde Dımaşk'ın Aramî hükümdarı Benhadad (M. Ö. 879-843) İsrail'in başkenti Samaria şehrine hücum etmişti. "Samarra'da büyük bir kıtlık oldu. Kuşatma sonunda bir eşek kellesinin fiyatı seksen şekel gümüşe, dörtte bir kav güvercin gübresinin fiyatı ise beş şekel gümüşe çıktı ... Kadın şu cevabı verdi: 'Geçen gün şu kadın bana dedi ki, 'Oğlunu ver, bugün yiyelim, yarın da benim oğlumu yeriz'. Böylece oğlumu pişi-

10 *Çıkış*, 34/12-16.

11 Burada Mısırlıların adının geçmesi, Tevrat'da birçok kez zikredilen Mısırlılarla bu ülke halkının değil, Arap Yarımadası'nın kuzeyindeki bir bölgede yaşayan Musrî halkının kastedildiği görüşünü ileri süren Winckler'in görüşünü teyit etmektedir.

12 *Ezra*, 9/1-2.

13 *Nehemya*, 12/31.

14 *II. Krallar*, 17/17.

15 *Yeremya*, 7/30-31.

rip yedik. Ertesi gün ona, 'Oğlunu ver de yiyelim' dedim. Ama o, oğlunu gizledi.'"[16]

İşte İsrail oğulları Tanrı'nın ahdini bu şekilde anlamış; en kutsal idealler, en asil duygular çökmüş, anneler öz çocuklarını boğazlayarak etlerini yemekten kaçınmamışlardır.

Urşelim ve Tapınak

Tevrat sifirlerini yazanlar Urşelim [Kudüs] şehri ve Süleyman'ın kurduğu tapınağa bir takım kutsiyet sıfatları izafe etmelerine rağmen, hiç kimse bizzat Yahudilerin kendi başkentleri ve tapınaklarını aşağıladıkları kadar bu şehri ve tapınağı aşağılamamıştır.

Davud'un başkent yapmasından sonra Urşelim'e yapılan ilk tecavüz yeğeni Rehoboam zamanında olmuştur. "Süleyman oğlu Rehoboam Yahuda kralı olduğunda kırk bir yaşındaydı. Rab'bin adını yerleştirmek için bütün İsrail oymaklarının yaşadığı kentler arasından seçtiği Yeruşalem kentinde on yedi yıl krallık yaptı. .. Yahudalılar Rab'bin gözünde kötü olanı yaparak, işledikleri günahlarla Tanrı'yı atalarından daha çok öfkelendirdiler. Ayrıca kendilerine her yüksek tepenin üstüne ve bol yapraklı her ağacın altına tapınma yerleri, dikili taşlar ve Aşera putları yaptılar. Ülkedeki putperest törenlerinde fuhuş yapan kadın ve erkekler (ma'bun) bile vardı"[17]

İsraillilerin Tanrı'nın seçtiği kent Kudüs'de işledikleri en şeni amel, kraliçeleri Ahab kızı Atalya zamanında herkesin gözü önünde erkeklerle kadınların aleni zina yapmasıydı. Bu Atalya Kudüs'de yedi yıl hüküm sürmüş ve onun zamanında ahlakî çöküntü devletin bilgisi dahilinde had safhaya çıkmıştır.[18]

Fenikelilerin Kudüs'de Tanrı'nın meskeni olması için Süleyman'a kurdukları tapınak, Süleyman'ın kurulmasını emrettiği tek

16 *II. Krallar*, 6/25 vd.

17 *I. Krallar, 14/21* vd. Metinde geçen "ma'bun" kelimesi 'ibne' anlamındadır.

18 Yahudi Ansiklopedisine göre Atelya M. Ö. 841-836 yılları arasında hüküm sürmüştür.

tapınak değildi. Süleyman daha önce de Malkom, Kamuş ve diğer putperest tanrılarına tapınılması için başka tapınaklar ve tepeler kurmuştu. Böylece tapınağın yapımcısının koyduğu kutsiyet ilk defa bozulmuş; Süleyman'ın ölümünden ve kuzeyin ayrılmasından sonra İsrail oğullarının büyük çoğunluğunu teşkil eden kuzeyliler Süleyman tapınağından yüz çevirerek başka tapınaklara yönelmiş ve oralarda altın buzağıya tapmak vs. gibi putperest geleneklerini sürdürmüşlerdi.

Eğer İsrail oğullarının kuzey kolu Yahuda[Judaea] nın tapınağı dinle ilişkisi olmayan amaçları ve Yahve'ye tapınma maksadıyla kullandığına ikna olmamış olsalardı, Süleyman tapınağını terketmezlerdi.

Krallar kitabıyla Tarihler kitabını yazanlar, Mısır firavunu Şişank [Şoşenk]ın saldırı sırasında Kudüs'e ve kutsal tapınağa yaptıklarından yalnızca onun Tanrı'nın evinden ve kralın hazinesinden çaldığı altın ve mücevharatla ilgili olanları zikrettiklerini ibretle okuyoruz. "Rehoboam'ın krallığının beşinci yılında Mısır kralı Şeşnan Yeruşalem'e saldırdı. Süleyman'ın yaptırmış olduğu altın kalkanlar dahil Rab'bin tapınağının ve sarayın bütün hazinelerini boşaltıp götürdü."[19]

İçine Mûsa'nın on emrini ve levhaları koydukları ahit sandığının nerede olduğundan bahsedilmiyor; Şişank'ın onu diğer ganimetlerle birlikte Mısır'a götürüp götürmediği veya o yahut herhangi bir savaşçı tarafından parçalanıp parçalanmadığı bilinmiyor. Örneğin Yeremya kitabı uzun bir sessizlikten sonra şöyle diyor: "Ülkede büyüyüp sayıca çoğaldığınız günlerde' diyor Rab, 'halk artık 'Rab'bin Ahit Sandığı demeyecek. Sandık bir daha kimsenin aklına gelmeyecek; anımsanmayacak, özlenmeyecek, bir yenisi de yapılmayacak."[20]

Süleyman Tapınağı'nı ilk yıkanlar Nabukadnasar'ın Babilli Keldanî askerleri değildir. Aksine İsrail oğulları onu başkaların-

19 *Krallar*, 14/25-26 ve *II. Tarihler*, 12/9.

20 *Yeremya*, 3/16. Yeremya'nın verdiği tarih M. Ö. VII. Yüzyıl sonları ile VI. Yüzyıl başlarına işaret ediyor. Bazı kaynakların M. Ö. 626-586 şeklinde verdikleri tarihi dikkate almadık. Çünkü Yeremya Yahudilerin Mısır'a kaçışlarına şahit olmuş ve M. Ö. 582'de Gedelya'nın öldürülmesini müteakip orada onlara katılmıştır.

dan önce yıkmışlardır: "Çünkü o kötü kadının, Atalya'nın oğulları, Rab Tanrı'nın tapınağına zorla girerek bütün adanmış eşyaları Baallar için kullanmışlardı."[21]

Atalya'dan sonra tapınak tamir edilmiş.. sonra Kudüs kralı Ahaz tapınağın kudsiyetini bozmuş, Tiglatpleser'in emirlerine uygun olarak sunağa ve diğer kısımlara yeni düzenlemeler getirmiştir. "Asur kralını hoşnut etmek için Rab'bin tapınağına konan kral kürsüsünün setini kaldırıp kralın tapınağa girmek için kullandığı özel kapıyı kapattı."[22] Tapınağın kuruluş amacından büsbütün uzaklaştırılarak putperestliğin uluslalarası gösteri merkezine dönüştürülmesi için putların ve heykellerin buraya nasıl sokulduğunu daha önce anlatmıştık.

Böylece Yahudiler tapınaktaki her şeyi çalarak başka amaçlar peşinde koşmaya başladılar. Nitekim Yeremya onlara şu şekilde hitap etmiştir: "Rab'bin tapınağı, Rab'bin tapınağı, Rab'bin tapınağı buradadır.. gibi aldatıcı sözleri söylemeyin."[23]

Biraz önce verdiğimiz bilgiler, Kudüs ve tapınağa kutsiyet sıfatlarının kazandırılmasının geç kalmış, asaletten bütünüyle yoksun bir iş olduğunu ispat etmek için fazlasıyla yeterlidir. Yahudi liderlerin Babil sürgün günlerinde kurdukları tapınak da din Mesihlerinin giydirdikleri siyasi siyonizm düşüncesi temeli üzerine bina edilmiştir.

Toprağa bağlandılar mı?

İbraniler, Kenan eli hakkında söylenen "süt ve bal diyarı" söylencesini de fazla ciddiye almadılar.

Abram, Tanrı'dan Kenan elini kendi nesline vereceği konusunda söz aldıktan sonra buraya varmış, fakat fazla kalmadan hızla güneye doğru yoluna devam ederek Mısır'a girmiştir. Onun orada yirmi yıl kaldığı da yalandır. Her halükârda Mısır'dan kendi rızasıyla ayrılmamış, aksine Sara'nın kızkardeşi değil hanımı

21 *II.Tarihler*, 24/7.
22 *II. Krallar*, 16/18.
23 *Yeremya*, 7/4.

olduğu anlaşıldıktan sonra firavunun emriyle ülkeden uzaklaştırılmıştır. "Şimdi o senin karın, onu al ve git!"[24]

Yakub/İsrail'e gelince, o da Kenan elinden Feddan-ı Aram'a göç etmiş ve orada yirmi yıl yaşamıştır. Sonra o ve oğulları Mısır'a, Yusuf'un yanına gitmiş; dört nesil boyunca orada yaşayıp çoğalmışlar ve Tevrat'a bakılırsa oradan ancak firavunun baskılarından kaçarak çıkmışlardır. "Mısırlıların köleleştirdiği İsrailliler in iniltilerini duydum ve antlaşmamı hep andım."[25] Sanki Allah vaadini ve sözünü unuturmuş gibi Tevrat söz verilen toprakla ilgili bu uzun cefayı ora halkının günahkâr olması ve henüz olgunlaşmamış bulunmasıyla yorumlamaktır.

İsrailliler, Kenan eline doğru giderken yolda bir meşakkatle karşılaşsalar hemen kendilerini Mısır'dan çıkardığı için Mûsa'ya sitem ediyorlardı. "Çölde hepsi Mûsa'yla Harun'a yakınmaya başladılar. Keşke Rab bizi Mısır'dayken öldürseydi, dediler. Hiç değilse orada et kazanlarının başına oturur, doyasıya yerdik. Ama siz bütün topluluğu açlıktan öldürmek için bizi bu çöle getirdiniz."[26] ; bir süre sonra, "Niçin bizi Mısır'dan çıkardın diye Mûsa'ya söylendiler. Bizi, çocuklarımızı, hayvanlarımızı susuzluktan öldürmek için mi?"[27] dediler ve çok geçmeden şu sözleri söylediler: "'Keşke yiyecek biraz et olsaydı!' dediler. Mısır'da parasız yediğimiz balıklar, salatalıklar, karpuzlar, pırasalar, soğanlar, sarımsaklar aklımıza düşüyor."[28]

Mûsa'nın Kenanlılar hakkında bilgi toplamaları için gönderdiği casuslar geri dönüp de İsraillileri korkutacak şeyler anlatınca, "O gece bütün topluluk yüksek sesle bağrışıp ağladı. Bütün İsrail halkı Mûsa'yla Harun'a karşı söylenmeye başladı. Onlara 'Keşke Mısır'da ya da bu çölde ölseydik' dediler. Rab niçin bizi bu ülkeye götürüyor? Kılıçtan geçirilelim diye mi? Karılarımız, çocuklarımız tutsak edilecek. Mısır'a dönmek bizim için daha iyi değil mi? Sonra birbirlerine 'Kendimize bir önder seçip Mısır'a dönelim' dediler."[29]

24 *Yaratılış*, 12/19.
25 *Çıkış*, 6/5.
26 *Çıkış*, 16/2-3.
27 *Çıkış*, 17/3.
28 *Çölde Sayım*, 11/4-5.
29 Aynı yerde, 14/1-4.

Çölde Sayım kitabı bir grup Yahudi'nin Mûsa ve Harun'a karşı başlattıkları şiddetli isyandan söz etmektedir: "Bizi çölde öldürtmek için süt ve bal akan ülkeden çıkardın. Bu yetmiyormuş gibi başımıza geçmek istiyorsun. Bizi süt ve bal akan ülkeye götürmediğin gibi mülk olarak bize tarlalar, bağlar da vermedin."[30] Ve isyan ancak Tanrı'nın bazı isyan elebaşlarını yutması için denizi yarıp, diğer isyancıları öldürmek amacıyla veba hastalığı göndermesinden sonra yatıştı.[31]

Kenan elinin bir söz karşılığında tahsisi gerçekleşmemiş, yalnızca Doğu Ürdün'deki toprakların koyun gütmeye elverişliği olduğunu gördükten sonra Ruben'nin torunu, Gad'ın torunu ve Manasse'nin yeğeninin buraya yerleşmeyi kararlaştırması da İsrailliler tarafından ciddiye alınmamıştır. Bunun üzerine Mûsa, bu iki toruna ve yeğene buraya yerleşme izni vermiş, çarpışabilecek durumda olan diğerlerine ise Ürdün nehrini geçerek Kenan elini işgal etmelerini ve daha sonra Doğu Ürdün'e geri dönmelerini emretmiştir. Varılan bu anlaşma üzerine "Mûsa Gadlılarla Rubenlilere ve Yusuf oğlu Manasse'nin oymağının yarısına Amorluların kralı Sihon'un ülkesiyle Başan kralı Og'un ülkesini ve çevrelerindeki topraklarla kentleri verdi."[32]

Arazinin sınırları

Bu rivayetten, İsraillilerin nehrin batı tarafındaki Kenan elini kendileriyle İbranilerin Tanrısı arasında varıldığı iddia olunan anlaşma gereği verilen toprak gibi görerek alay etmelerininden başka, İsrail oyununun asıl amacının, tıpkı tarih boyunca tüm bedevi topluluk ve kabilelerinin mümkün olduğunca bol otlu ve sulu topraklar aradıkları gibi, yerleşebilecekleri bir bölge - herhangi bir bölge - aramak olduğunu da anlıyoruz.

30 Aynı yerde, 16/14-23.

31 Aynı yerde, 16/30, 49.

32 Aynı yerde, 32/33. Burada bazı araştırmacıların İsrail oğullarının Başan kralını yenerek topraklarını zaptettikleri şeklindeki Tevrat hikayesini reddettikleri konusunu bir kez daha hatırlatmakta yarar var. Araştırmacılar İsrail oğullarının o sıralar Batı Şeria'da tek önemli çarpışmaya girdikleri ve Sihon'a galip geldiklerini belirtmektedirler.

İsrail oyununa bir tür kutsiyet kisvesi giydirilmesi ve İsrail oğullarının Mısır'dan Müsa önderliğinde çıkarak Yeşu yönetiminde Kenan eline girişlerinin tamamıyla Tanrı'nın izniyle gerçekleştirilmiş toplu bir plan olduğu şeklindeki iddiaya gelince, bu, Tevrat'ı yazanların ve baş hahamların daha sonra İsraillilerin düşmanlığının çıkış noktası ve rehberi olması için uydurdukları yalan için hazırlanmış bir kılıftır.

Batı Şeria ise Tevrat'ın çizdiği ahit toprakları sınırları dahilinde değildir. Örneğin Çölde Sayım kitabının güya Tanrı'nın Müsa'ya söylediği söze istinaden belirlediği doğu sınırı, Kenare Denizi'nin (Taberi Gölü) kenarından doğuya doğru uzanmakta, sonra Ürdün'e doğru bir çizgi çekerek Ölü Deniz'e açılmaktadır.[33]

Esasen Kenan elinin yani ahit topraklarının sınırlarının Tevrat'daki tarife göre çizilmesi, bizi yalnızca, Yahudilerin eski düşmanca niyetlerini gösterme açısından ilgilendirmektedir. Tevrat sifirlerinin, yazımı M. Ö. IX. Yüzyılda başlayan ve ancak M. Ö. II. Yüzyılda tamamlanan tedvin çağlarında Yahudi bakış açısını yansıtan görüşler ve prensiplerle iğrenç bir şekilde bezendiğini kesinkes biliyoruz.

Tevrat, sınır bölgelerinin isimlerini bilerek muğlak bırakmış, Yahudilere metinleri şartlara göre yorumlamak için birçok fırsat sunmak amacıyla ortak isimlere de kasten keyfi adlar vermiştir. Biz, daha işin başında, bu kadar ortak ismin araştırmacıyı şüpheye sevkedip, bazen kesin bir hükme varmaktan uzaklaştıracağını belirttik.

Batı Şeria'nın Kenan eli sınırları dışında kaldığının en yakın delili, iki torunla yeğenin oraya yerleşmek için izin istediklerinde Müsa'nın öfkelenmesidir: "Mûsa, 'İsrailli kardeşleriniz savaşa giderken siz burada mı kalacaksınız?' diye karşılık verdi. Rab'bin kendilerine vereceği ülkeye giden İsraillilerin neden cesaretini kırıyorsunuz?"[34] Bu, hak iddia edilen toprağın Ürdün nehrinin batı tarafını kapsadığı, ama doğu kısmını içine almadığını kesinkes göstermektedir.

33 *Çölde Sayım*, 34/11-12.

34 Aynı yerde, 32/6-7.

Belki de Tevrat sifirlerinde fırsat bulduklarında Yahudileri düşmanlığa teşvik eden en tehlikeli şey, bunları yazanların Tanrı'nın ağzından söyledikleri şu sözlerdir: "Ayak basacağınız her yeri size veriyorum. Sınırlarınız çölden Lübnan'a, büyük Fırat ırmağından bütün Hatti ülkesi dahil batıdaki Akdeniz'e kadar uzanacak."[35] Çöl, Lübnan, büyük nehir ve zikredilen diğer bölge isimlerinin anılmasında şaşılacak bir şey yok.. Belki Yahudiler çizilen bu sınırları bilmiyorlardı, ama Tevrat'ı yazanların Tanrı'nın ağzından Yeşu'ya söylendiğini iddia ettikleri şu "ayak basacağınız her yeri size veriyorum" şeklindeki metne bir slogan gibi sarılmaları normaldir. Tevrat'ı yazanlar, hayallerinden geçirdikleri her yeri İsrail oğulları için icad edebilirlerdi. Nitekim daha önce de Süleyman'ın kurduğunu iddia ettikleri Tedmür şehrini kastederek Ölü Deniz sahilindeki Tamar'ı Şam ovasındaki Tedmür'e dönüştürdüklerini okumadık mı? Bu, onlarca, hatta yüzlerce kasıtlı tahrifattan yalnızca bir örnektir.

Kitabımızın ilerleyen bölümlerinde modern siyonizmin Tevrat yazarlarının istediği şekilde bu metni kesinlikle doğru anladığını ve Kuzey Kutbu yakınındaki Grönland'da da olsa Yahudi'nin ayağının değdiği her yeri kendilerinin saymayı hedeflediğini göreceğiz.

Bazı Arap yazarlar İngilizlerin II. Dünya Savaşı sırasında, Manda yönetimindeki Filistin'e Soleil Bunie şirketinde çalışan bir grup Yahudiyi getirerek, müttefiklerin kullanması amacıyla Fırat nehri üzerinde bir köprü kurmaları için Rakka bölgesine sevkettiklerini; Yahudilerin orada bulunmuş olmayı bir fırsat sayarak köprünün ayağına "Burası İsrail ülkesinin kuzey sınırıdır" sözlerini yazdıklarını kaydetmektedirler.[36] Bu olay modern İsrail'in kurulmasından birkaç yıl önce olmuştu.

Uydurdukları şeylerde zaman zaman pek çok tenakuza düşmeleri Tevrat yazarları için önemli değildir. Örneğin bir yerde ahit toprağının Bütte tabileri -İsrail oğulları için uydurulmuş bir miras ipi- için olduğunu söylüyorlar, başka bir yerde ise Süleyman'ın Galile bölgesinde Hiram'a sattığı şehirlerin sayısını belirtmek zorunda kalıyorlar. Hahambaşları ise her mekan ve zaman-

35 *Yeşu*, 1/3-5

36 *Biladuna Filistin*, 1/1.

da şartlara göre hükümler icat edebilirler. Yorum yapanların İsrail oğullarıyla sünnetsizler arasında yapılan hiçbir anlaşmanın İsrailliyi yükümlülük altına sokmadığı söylemesi sıradan bir şeydir. Çünkü onlar nazarında sünnetsizler hayvandan farksızdır; dolayısıyla Tanrı'nın seçkin kullarıyla hayvanlar arasında sözleşme ve belge olamaz, "Çünkü sana hizmet etmeyen ulus ya da krallık yok alacak."[37]

Tevrat sifirlerinin Yahudi liderlerden kendilerini kutsamalarını, övüp göklere çıkarmalarını, yazarlarına her türlü kutsiyet sıfatlarını yakıştırmalarını bekleme hakkı vardır. Çünkü kendilerine şu dünyada şartlar ve imkanlar elverdiği ölçüde hükümran olmaları için tüm kapıları açan bu sifirlerdir.

Aleni küfür

Yahudileri yerleştikleri Filistin'i terketmeye zorlayan şartları detaylarıyla verdik ve zoraki sürgünün bu illetlerden sadece biri olduğunu, pek çok Yahudi'nin Gedelya'nın ölümünden sonra Peygamber Yeremya'nın uyarılarıyla başlarını duvara vurarak ülkeyi kendi isteğiyle terkettiğini açıkladık. "Şimdi Rab'bin sözünü dinleyin, ey Yahuda'dan sağ kalanlar! İsrail'in Tanrısı, her şeye egemen Rab şöyle diyor: 'Eğer Mısır'a gidip orada yerleşmeye kesin kararlıysanız, korktuğunuz kılıç size orada yetişecek, tasalandığınız kıtlık Mısır'da yakanıza yapılacak, orada öleceksiniz.."[38]

Yahudilerin dedeleri de vaktiyle Mısır'dan çıkarken Mûsa'nın kendilerini çölde Kenanlıların elinden ölüme terketmekle suçladığı gibi, bunlar da Yeremya'yı "bizi Keldanîler ve Babillilerin elinde ölüme ve Babil'de esarete itiyor"[39] diye itham etmişlerdi.

Yahudilerin Yahve'yi daha Mısır'dayken inkâr ederek koyu putperestliğe döndükleri ortaya çıkmış ve yine oradayken Yeremya'ya şöyle demişlerdi: "Rab'bin adıyla bize söylediklerini dinlemeyeceğiz! Tersine, yapacağımızı söylediğimiz her şeyi kesinlikle yapacağız: Gök Kraliçesi'ne* buhur yakacak, atalarımızın, kral-

37 *Yeşaya*, 60/12.

38 *Yeremya*, 42/15 vd.

39 *Yeremya*, 43/3.

larımızın, önderlerimizin ve kendimizin Yahuda kentlerinde, Yeruşalem sokaklarında yaptığımız gibi ona dökme sunular dökeceğiz. O zamanlar bol yiyeceğimiz vardı, her işimiz yolundaydı, sıkıntı çekmiyorduk. Oysa Gök Kraliçesi'ne buhur yakmayı, dökme sunular dökmeyi bıraktığımız günden bu yana her yönden yokluk çekiyoruz; kılıçtan, kıtlıktan yok oluyoruz."[40]

Göçmenlerin gruplandırılması

Belki de Mısır'a kaçan Yahudilerin tevessül ettikleri bu aleni küfür, Tevrat sifirlerini yazanları Babil'e sürgün edilenleri övmeye, Tanrı adına onları kutsamaya sevketmiş; M. Ö. 597'deki birinci Yahuda [Judaea] esaretini iyi hurmaya, "o günden sonra gözleri kör olan kral" Sıdkıya ile kalanları ise pis kokusundan dolayı yenemeyecek durumdaki kötü hurmaya[41] benzetmişlerdir. Halbuki Yeremya Tanrı'nın adına gönderdiği bir mektupla bu sürgünleri bazı şeylere teşvik etmişti: "Evler yapıp içinde oturun, bahçe dikip ürününü yiyin. Evlenin; oğullarınız, kızlarınız olsun; oğullarınızı, kızlarınızı evlendirin... Sizi sürmüş olduğum kentin esenliği için uğraşın. O kent için Rab'be dua edin. Çünkü esenliğiniz onunkine bağlıdır."[42] Geride kalanları ise Tanrı şiddetli bir azap, ölüm, açlık ve veba ile tehdit etmişti.[43]

Görüldüğü gibi ahit toprağına bağlanıp kalmak değişik şekilde yorumlanmaktadır. Bir yerde ödüllendirilmesi gereken kutsal bir görevin ifası, bir yerde ise en şiddetli cezayı gerektiren bir amel.. Tabii şartlara göre..

Yeri geldiğinde bu çalışmamızda Yahudilerin birinci Babil sürgün dönemini ele alarak, arkasından Yahudilerin tarih boyunca hayali ahit yurdu olarak Filistin'e ne kadar süre bağlanıp kaldıklarını irdeleyeceğiz ki, hakikat de böylece ortaya çıkacaktır.

---

* Gök Kraliçesi: Babillilerin tanrıçası İştar.

40 *Yeremya,* 44/16-18.

41 Aynı yerde, 24/8.

42 Aynı yerde, 29/5-7.

43 Aynı yerde, 29/18.

Yahudiler nezdinde ahit hiç bozulmaz

Yahudilerin Tanrıyla yaptıkları sözde anlaşmanın şartlarını yerine getirmeyişleri, taraflardan birinin eda etmesi gereken yükümlülükleri yapmayı reddetmesiyle bozulmuştur. Çünkü eğer İsrail Tanrı'nın seçkin kulu olmuşsa, bu onun Rabbı Tanrı olarak kabul edip, emir ve buyruklarını yerine getirmesine bağlıdır; öbür türlü yeryüzünün varisi olarak seçilmesinin bir anlamı kalmaz.

Ama Tevrat sifirlerini yazanların bu konudaki görüşleri başka. Onlar İsrail oğullarının maruz kaldıkları her türlü tecavüzü reddedip, işledikleri günahlar sebebiyle Tanrı'nın bir cezası olarak o topraklardan sürüldüklerini kabul ediyor; hiçbir şekilde İsrailliilerin Tanrı'nın emir ve yasaklarına uymadıklarını saklamıyor ve hatta işlenen suç ve günahları abartmakta bir beis görmüyorlar.

Bununla birlikte, imkanlar elverdiği ölçüde, ahidin ezelden ebede kadar hiç bozulmadığını tekitle, ahidi kanun hükmüne sokuyorlar. Onlara göre bir kanun tebaanın ihlaliyle bozulmaz, geçerliliğini korur ve kanun uygulayıcısı anlaşmayı bozmadan ve ilga etmeden yalnızca ihlalciyi cezalandırır.[44]

Tevrat yazarlarına göre İsrail oğullarının başlarına gelenler bir tür cezadır, ama hiçbir ceza kıyamete kadar devam etmez; bir gün gelecek Tanrı vaktiyle İsrail oğullarının ecdatlarıyla yaptığı anlaşma konusunda yeni bir sayfa açacaktır. Dünyada bugüne kadar ne halklar gelip geçmiştir. Allah insanları topraktan ve sudan, İsrail oğullarını ise nur ve ateşten yaratmıştır. Allah bilir ya, aslında onlar soyguncu, eşkiya, hilekâr ve düzenbazlardan oluşan Habiru topluluğudur; günah ve adavette yardımlaşarak, Heksosların saflarında yer almışlar, onların izlerinden gitmişlerdir. Allah onlara tevhit görevini verip, onu yeryüzünde yaymalarını istemiş, ama onlar bu emaneti reddederek, kibirlenmiş ve diğer insanları küçümsemişlerdir.

44 En. Bib., see Covenant.

XIV
BİLMEDİKLERİNİZ

Tevrat'ın Yahudilerin kötü terbiye edilmesinin başlangıcı olduğunu söylemek iftira olur; aksine Tevrat sifirleri daha sonraki iki cihanşümul dinin yani Hrustiyanlık ve İslamın koyduğu yüce prensipleri içeriyordu. Ne var ki, sifirleri yazanları çevreleyen şartlar, onları, kafaları o anda kendilerine ızdırap veren günün şartlarıyla meşgul bir vaziyetteyken geçmişi yazmaya sevketmiştir. Tevrat sifirlerinin yazımının M. Ö. IX. Yüzyıl ortalarından önce başlamadığını göz önünde bulundurmamız gerekir ki, İsrail oğullarının tevhit görevinde aşırıya kaçıp mübalağalı bir şekilde çevrelerindekini taklit etmeye başladıkları dönemdir. Bu dönem, İsrail oğullarının bozulma dönemidir ve ancak içlerinden bir grup taşıdığı tevhit görevini unutmamıştır..

Yahudilerin Tevrat sifirlerinden öğrendikleri tek şey, "bu dünya yalnız ve yalnız ben!" prensibiydi. İşte Ugarit yılanının sayısız başı da bu aşırı "ben"den çıkmıştır.[1]

İbraniler Fırat havzasından Kenan eline muhaceretlerinden beri kendilerini gurbette ve yalnızlık içinde hissediyorlardı. Bu gurbet duygusu, her ne kadar hilekâr savaşçı rolünü oynasalar da, dıştan normal görünmelerine rağmen, bu insanlara kendine güven hissini kaybettirmişti.

Heksosların Mısır'dan kovulup, yenilgiye uğrayan orduları - ki İbraniler veya Habirular da onlar arasındaydı,- Mısır'da yaptık-

1 Livyatan, Tevrat'ın Ugarit'de bulunan Kenan edebiyatından aldığı mitolojik yılanın adıdır.

ları kötülüklerden dolayı intikam ve tenkile maruz kalınca, gurbet ve yalnızlık duygusu kölelik duygusuyla yer değiştirdi.

Mısır'dan henüz kaçmışlardı ki, bu defa da Mûsa onlara yeni bir din, görenek ve yükümlülükler getirdi. Onun yüklediği yükümlülükler onları kölelik düşüncesine karşı çıkmaktan aciz bırakıyordu.

Çıkış kitabını yazanların Mûsa'nın davet ettiği şeye iman aşamasının başlangıcı konusunda naklettikleri şeyler, Mısırlılardan duyulan şiddetli korku ve onlardan kaçış sırasında gösterilen mucizelerin etkisiyle bu davete samimi kalple inanmadıklarını göstermektedir. "Rab, o gün İsraillileri Mısırlıların elinden kurtardı. İsrailliler deniz kıyısında Mısırlıların ölülerini gördüler. Rab'bin Mısırlılara gösterdiği büyük gücü gören İsrail halkı Rab'den korkup O'na ve kulu Mûsa'ya güvendi."[2]

Esasen bu bir iman değil, kendilerini firavunun zulmünden kurtaran kuvvetin yol açtığı işgüdüsel bir teslimiyetti. Çünkü korku sebepleri ortadan kalkınca veya zayıflayınca, tekrar alışmış oldukları görenek ve ibadetlere geri döndüler. İbranilerin Sina çölünde hızlı bir şekilde putlarına geri dönmeleri ve Babil sürgününden önce geçirdikleri uzun süre zarfında tevhitle şirk arasında bocalamaları da bunu göstermektedir.

Tercihin anlamı

Tanrının diğer putperestlere karşı İsrail oğullarını üstün tutmasında kötü bir şey yoktur. Esasen asil bir görevin ifası için bir grup insanın seçilmesi onun şereflendirilmesi demektir. Allah, elleriyle yaptıklarına veya başkalarının elinden çıkanlara bakarak değil, kendilerini ve her şeyi Yaratan'ın kulları olmaları için onları şereflendirmek istemiştir. İnsan basitlik duygusuna kapıldığında, kendini yüceltmesi, ruhunu temizlemesi ve düşüncesini berraklaştırması için onun gittikçe artan manevi bir güçle takviye edilmeye duyduğu ihtiyaç fazlalaşır. Ancak bu açıdan baktığımız zaman Allah'ın tercih prensibiyle neyi murat ettiğini anlayabiliriz.

2 *Çıkış*, 14/30-31.

Fakat İsrail oğulları bu prensibi aşağılık karakterlerine uygun bir şekilde anladılar. Şirkte aşırı gitmiş ve rezillikte tüm insanları geride bırakmış olsalar da, kendilerinin diğerlerinden kesinlikle üstün oldukları vehmine kapıldılar.

Liderlerin sorumluluğu

Elbette bunun sorumlusu Tevrat sifirlerini yazan, onlarda tahrifat ve tadilat yapan ve yaptıklarını da kabul eden Yahudi bilginleridir. ".. oysa halkım buyruklarımı bilmez. Nasıl, biz bilge kişileriz, Rab'bin yasası bizdedir, diyebiliyorsunuz. İşte, bilginlerin yalancı kalemi yasayı yalana çevirmiş."[3]

İsrail oğullarının başlarına gelen felaketleri kaydeden bu bilginler, tuhaf bir şekilde tek bir prensipte ısrar ettiler: İsrail oğulları tüm insanların fevkindedir.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda uygarlığın gelişimi ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra ırkî üstünlüğün şiddetle reddi konusundaki yüzeysel uyuşum karşısında, bazı siyonist düşünürler "seçilmiş halk" kavramına yeni bir yorum getirilmesi çağrısında bulunduklarında, içlerinden biri şöyle demiştir: "Seçilmişlik kavramını bir ayrıcalık olarak değil, öncelikle temeyyüz olarak anlamak gerekir. Aslında seçilmişlik kavramı Tevrat dilinde günümüz sosyologlarının "pozitif kişilik" dedikleri şeyin geleneksel bir ifadesidir."

Seçilmişlik kavramına getirilen bu yeni tanımlama, Yahudinin "tercih"le ilgili genel düşüncesine tamamıyla terstir.

Yahudiler "seçilmişliği" bir temeyyüz veya pozitif kişilik olarak değil, çılgınlık derecesine varan aşırı bir ayrıcalık olarak anladılar. İşte delilleri:

Irkî ayrıcalık:

1- Tevrat sifirleri, İsrail oğullarının Nuh döneminde insanlığın henüz çocukluk günlerinden itibaren imtiyazlı olduklarını vurgulamış ve Sam ile Yafes'i Kenan'ın babası Ham'a karşı üstün tutmuştur.

3 *Yeremya*, 8/7-8.

2- İsmail'in birinci çocuk olarak doğmasına rağmen, cariyenin ikinci çocuğudur diye, İshak'ı ona karşı üstün tutmuştur.

3- Esav'ın birinci doğmasına ve esasen ikiz olmalarına rağmen Yakub'u Esav'a karşı üstün tutmuştur.

4- Fiziki olarak daha güzel yaratılmış ve daha doğrusu Yaratılış kitabının deyimiyle kazandibi olması hasebiyle Yusuf'u kardeşlerine karşı üstün tutmuştur.

Bunlar bireyler için olanları; bir de halk için olanlar var:

5- "Ta ki senin halkın geçinceye kadar ey Tanrım! Ta ki senin seçtiğin halk geçinceye kadar" (Çıkış, 15/16)

6- "Siz benim için kahinler krallığı, kutsal ulus olacaksınız." (Çıkış, 19/6).

7- "O zaman ben ve halkın yeryüzünün öteki halklarından ayırt edilebiliriz." (Çıkış, 33/16)

8- "İsrail topluluğuna de ki, 'Kutsal olun, çünkü ben Tanrınız Rab kutsalım.'" (Levililer, 19/1).

9- "Tanrı'nın dilinden: "Kır hayvanları, çakallarla baykuşlar beni yüceltecek. Çünkü seçtiğim halkın içmesi için çölde su, kurak yerlerde ırmaklar sağladım. Kendim için biçim verdiğim bu halk, bana ait olan övgüleri ilan edecek." (Yeşaya, 43/20-21). Yani eğer Tanrı İsrail oğullarının su ihtiyacını karşılamak için nehirler yaratmamış olsaydı, çöldeki hayvanlar yaşayamazlardı.

10- "O zaman bir avuç insandınız, sayıca az ve ülkeye yabancıydınız. Bir ulustan öbürüne, bir ülkeden ötekine dolaşıp durdular. Rab kimsenin onları ezmesine izin vermedi" (I. Tarihler, 16/19-22) Yani İsrail oğullarının tamamı mesih ve peygamberdir.

11- "Siz ilahlarsınız diyorum; yüceler yücesinin oğullarısınız hepiniz!"(Mezmurlar, 82/7-6)

Her halde o sıralar tanrıların bol olması sebebiyle İsrail oğulları nezdinde Tanrı kelimesinin yücelikten fazla bir nasibi yoktu. Çünkü pek çok tanrının yanında, krallardan da tanrılık iddiasında bulunanlar veya tanrının soyundan geldiğini ileri sürenler vardı. Dolayısıyla İsrail oğulları, yerini yaptıktan sonra kendilerine tanrı demekte tereddüt göstermiyorlardı. "Rab Mûsa'ya, 'Bak seni

firavuna karşı Tanrı gibi yaptım' dedi. Ağabeyin Harun senin peygamberin olacak. Sana buyurduğum her şeyi ağabeyine anlat. O da firavuna İsraillileri ülkesinden salıvermesini söylesin."[4]

İsrail oğullarının tanrısı insanlar has sıfatlardan münezzeh değildi. Bu düşüncelerin arkasında eski putperest tasavvurlar vardı.

Eski Babillilerden dünyanın yaratılış hikayesini kopyalayarak, Adem ile Havva'ya "cennetin ortasındaki ağacın meyvesini" yasakladığı için Yaratan'ı yalancılıkla itham etmişlerdi. Çünkü onların tanrısı yer, içer, kızarmış et kokusundan hoşlanır; çoğu kez yaptığı kötülükten, bazen de iyilikten dolayı pişman olur; bulutların üzerinde gezinir, kerubim[5] üzerinde oturur, parmaklarıyla Mûsa'nın şeriatını yazar[6]...

Tevrat'ı yazanlar İsrail oğullarını insanlığın en üst basamağına oturttuktan ve peygamberlik rütbesinden sonra bir de tanrılık rütbesi verdikten sonra, evin içine girerek kat üstüne kat çıkmaya başladılar.

Kutsal sınıf, Levililerdir. "Bana kahin olmaları için Harun'la oğullarını meshedip kutsal kıl"[7]; Levililer, "Tanrıları için kutsal olacaklar, Tanrılarının adını lekelemeyecekler. Çünkü onlar Tanrıları Rab'be yakılan sunu ve yiyecek takdimesi sunuyorlar. Kutsal olmaları gerekir. Kahinler fahişelerle, kirletilmiş kadınlarla, boşanmış kadınlarla evlenmeyecek. Çünkü kahin Tanrı için kutsal olmalıdır.."[8] ; "İşte, İsrailli kadınların doğurduğu ilk erkek çocukların yerine İsraillliler arasından Levilileri seçtim. Onlar benim olacaktır."[9] Ve Tanrı Levililerle ebedi.... bir anlaşma yapmıştır ki,[10] bozulmaz ve zail olmaz.

---

4 *Çıkış*, 7/1-2.

5 Biri kanatlı, insan başlı hayvan görünümünde iki timsal. Bunlar ahit sandığının başında ahit sandığını yaptıktan sonra rahmet kürsüsünde gölgelenmektedir. Bu ahit sandığı ve içindekiler de eski doğu geleneğinin bir kopyasıdır.

6 *Çıkış*, 31/18.

7 *Aynı yerde, 30/30.*

8 *Levililer,* 21/6-7

9 *Çölde Sayım, 3/12.*

10 Aynı yerde, 25/13.

Daha önceki bölümlerde Levililerin Hakimler döneminde nasıl paralı askerlere dönüştüklerini, tapınaklarda putlara sunulan yiyecekleri yemek için ne daleveralar çevirdiklerini ve bu yüzden Israilli kardeşleri tarafından paylandıklarını görmüştük. Belki de Levililerin bu şekilde aşağılanması Tevrat yazarlarını onları yüceltmeye, Tanrı ve Mûsa'ya yakın göstermek suretiyle mevki sahibi yapmaya sevketmiştir.

Bu zümrecilik, Israil kabilelerinden yalnızca birine dayandırılan kahinlik vazifesiyle sınırlı kalmamış, aksine hayatın değişik sahalarında da onları diğer kabilelere karşı üstün hale getirmiştir. Başlarında Davud'un bulunduğu Yahuda oğullarının iktidar sahibi kişiler olarak diğerlerine tercih edilmesini de burada zikretmek gerekir...

Yahudilerde kral, Tanrı'nın Mesihi ve seçilmiş kuludur, ancak, Tevrat yazarları bu krallık sıfatını Tanrı'nın nezdinde kötülük işleyen isyankâr krallar için görmezden gelmişlerdir.

Tevrat yazarları insanları liderleri kötülemekten menetmiş ve "Tanrı'ya sövmeyeceksiniz. Halkınızın önderine lanet etmeyeceksiniz"[11] demişlerdir.

Operasyonun içte ve dışta tamamlanması için "Rab Mûsa'ya şöyle dedi: 'Israil halkına de ki, 'Kuşaklar boyunca giysinizin dört yanına püskül dikeceksiniz. Her püskülün üzerine lacivert bir kordon koyacaksınız. Öyle ki, püskülleri gördükçe Rab'bin buyruklarını anımsayasınız."[12] Sonuçta giysilerini dahi diğer insanlardan farklı ve kendilerine özgü bir şekilde yapmışlar. Benim anlayamadığım, bu işi kendileri başlattığı halde, daha sonraki yüzyıllarda[13] onları başka insanlardan ayırt eden belli şeritler takma mecburiyetine tabi tutulmaktan neden şikayetçi olduklarıdır.

Yahudi gettosunun teşviki

Getto kelimesi, modern anlamıyla, bulundukları şehirde yalnızca Yahudilerin yaşadıkları mahallelere verilen addır. Tüm Ya-

11 *Çıkış*, 22/28.

12 *Çölde Sayım*, 15/37-39.

13 Ileriki bölümlerde bu konu üzerinde detaylı olarak duracağız.

hudiler bu tür gettolarda toplanır ve başkalarını aralarına almazlardı.

Tevrat sifirlerine göre tecrit edilmiş mahallerde yaşamayı isteyenler bizzat Yahudilerdi. Yusuf'un koyun çobanlığından başka bir iş bilmedikleri gerekçesiyle firavundan oturacakları özel bir bölge tahsis etmesini istemelerini kardeşlerine açık açık salık verdiğini, sonuçta Casan bölgesinde belli bir toprağın kendilerine tahsis edildiğini biliyoruz. Daha önce Yusuf'dan bahsederken İsrail oğullarının o andan itibaren tarihte Yahudi gettosunu kurduklarını belirtmiştik.

Şu ana kadar anlatılanlardan Yahudilerin Kenan elinde de bir Yahudi gettosu kurup, çevresini mümkün olduğunda yüksek duvarlarla çevirerek diğer insanlardan ayrılmak istediklerini gördük. Fakat Yahudilerle diğer yerli halk arasında barış tesis edilip, İsrailliler komşularıyla kaynaşmaya, kız alıp vermeye başlamışlardı.. Tevrat yazarları bunu Tanrı'nın öfkesini çeken bir iş olarak niteleyerek, azabı gerektiren bir durum gibi değerlendirmektedirler.

Tevrat yazarlarının koydukları vahşi savaş kanunu da bu kara Yahudi gettosunun ürkütücü bir teyidinden başka bir amaca matuf değildir. Tevrat yazarları, İsraillilerin yeryüzünde diğer insanlara karışmadan kalmaları için, onların ruhlarına nefes alan insan veya hayvanı sağ bırakmayı yasaklamış, ama İsrail oğulları bu vahşi görevi yerine getirmekten aciz kalınca, tabii olarak imkanlar elverdiği ölçüde başkalarıyla karışıp, kaynaşmaktan uzak tutulmuşlardır.

Tevrat yazarları, sanki tevhit mesajı serçenin nefesiyle patlayacak bir sabun köpüğü imiş gibi, getto fikrine dine bir karışma olur korkusunu kalkan etmişlerdir. Halbuki gerçek bunun aksini göstermektedir. Eğer Yahudiler tevhit mesajını anlamış olsalardı ve iyice idrak ettikten sonra onu yaymaya girişselerdi, o çağlarda durum başka olurdu. Ama Yahudi egosu buna imkan vermemiştir.

Misyonerlik ve Yahudiler

Pek çok tarihçi ve araştırmacı Mûseviliğin yayılmacı bir din olmadığı görüşünü reddetmektedir. Kimi tarihçiler de Yahudile-

rin tek geleneğe bağlı bir topluluk oluşturmadıkları gerçeğinden hareketle bu görüşe karşı çıkmaktadırlar.

Arap tarihçi Dr. Muhammed Avez Muhammed "Kolonializm ve Kolonialist Mezhebler"[14] adlı eserinde, özel bir bölüm ayırarak konuyu enine boyuna ele almış, Mûseviliğin yayılmacı bir din olduğuna da onların tıpkı gurbete çıkan birinin öz yurduna dönüp gelişi gibi Filistin'e dönmelerini göstermiştir. Yazar ayrıca Mûseviliğin İsrail oğullarıyla hiçbir bağı bulunmayan halklar arasında yayılmasını da delil ve belgeleriyle ortaya koymuştur.

Muhammed Avez, Mûseviliğin yayılmacı dinlerden olmadığını ileri süren görüşü tuhaf bir hurafe olarak değerlendirmektedir ki, onu bu görüş konusunda öfkelenmeye iten haklı sebepler üzerinde daha önce durmuştuk.. Bununla birlikte ben, Yahudilerin ilk başlarda tevhit dinini yayma konusunda olumsuz bir tavır sergilediklerini, Babil sürgünü öncesi dönemlerde hiçbir Yahudi misyonerlik faaliyetinin sergilenmediğini, eğer bu tür faaliyetler olmuş olsaydı, Yahudi olmayan halkların bu dine geçişler yapmasına engel bulunmadığını belirtmek zorundayım. Elbette bu konudaki delillerimizi de yine doğrudan Tevrat'dan alınan Yahudi tarihine dayandıracağız.

Babil sürgünü öncesi ve sonrasında Mûsevilik başka bir yayılmacı politika takip etmiş olabilir, fakat bu, ne Mûsa döneminde ne de M. Ö. VI. Yüzyılın başlarına kadar hiçbir dönemde olmayan âni şartların gerektirdiği bir zorunluluktu.

Tevrat yazarlarının İsrail oğullarına telkin etmek istedikleri şey şu idi: Allah, yalnızca İsrail oğullarının Tanrı'sıdır; o da diğer halkların tanrıları gibi güçlüdür, ama Yahudiler nazarında onlardan daha büyüktür. Eğer Tevrat yazarları başka bir şey demek istemiş olsalardı, firavunu Allah'a ibadet etmeye çağıran Mûsa'nın diliyle konuşurlardı, ama böyle bir şey olmadı. Bütün sifirlerde ve okuduklarımızda bir yandan Mûsa ile Harun ve diğer yanda firavun arasında geçen bir çekişme yansıtılır. Bu çekişmenin amacı İsrail oğullarının Mısır'dan çıkarılması ve dini âyinlerini ifa edebilmek için çöle gidişten ibarettir. Çöle çıkış, İsrail oğullarının Tanrı'nın emriyle Mısır'dan kaçış provasıdır.

14 *El-isti'mar ve'l-mezahib el-isti'mariyye.*

Yaptığımız araştırmalara binaen bu çıkış sırasında Yakub veya dedesi İbrahim'le akrabalık bağı bulunmayan kişi veya cemaatlerin de onlarla birlikte olduğunu daha önce belirtmiştik. İbrahim de Haran'dan ayrıldığında yalnız değildi. Karısı Sara ve yeğeni Lut'dan başka İbrahim'in dinine inandığından emin olduğumuz bir grup da ona eşlik ediyordu. Olayların mantığıyla uyuşmayan bu vakıa Tevrat yazarları tarafından gizlenmiş, İsrail oğullarına Tanrı'nın yalnızca kendilerinin özel tanrısı, şeriatın da yine yalnızca onların şeriatı olduğu düşüncesini yaratmak için olayın tüm izleri silinmiştir.

Tevrat'da - ilk beş kitapta- İsrail oğulları dışındakileri Allah'a imana davet eden bir sözcük bulmaya çalışan kişi buruk bir sükut-u hayale uğrar. Üstelik de bu beş kitap Mûsa aleyhisselama atfedilen şeriatın tamamını şamildir. İsrail oğulları dışındakilerden Allah'a inananlardan "garib" (yabancı) veya "guraba" (yabancılar) diye söz edilmektedir. "Rab Mûsa'ya şöyle dedi: 'Harun'la oğullarına ve bütün İsrail halkına de ki, 'İster İsrailli olsun, ister İsrail'de yaşayan bir yabancı (garib) olsun, biriniz Rab'be dilek adağı ya da gönülden verilen sunu olarak yakmalık sunu sunmak istiyorsa..."[15] İşte kurban kesen bu garib, Mûsa'nın şeriatına göre mü'mindir ve en azından bir şekilde İsrail oğulları gibi iman etmiştir; ama ondan yabancı diye söz ediliyor; onun mü'min olduğu, Allah'ın onun da Tanrısı olduğu dile bile alınmıyor. Rab, yalnızca İsrail'in tanrısıdır.

Daha önce İsrail oğullarıyla ülkenin yerli sakinleri Kenanlılar arasında, inanç sistemlerinin gelişmesi sebebiyle bir reaksiyon dönemi yaşandığını, taraflar tek bir inanç çevresinde toplanmamış olsalar bile, herkesin birbirinin tanrısını karşılıklı olarak tanıdığı, inançların birbirine geçtiği bir sulh ve uzlaşma ortamının yaratıldığını belirtmiştik. Tevrat sifirleri, İsrail oğullarının putperest komşularının inançlarından ödünç aldıkları hususlar üzerinde detaylı olarak dururken, Kenanlıların İsrail oğullarının inançlarından yaptıkları ödünçlemeyi görmezden gelmiştir ki, amaç, imanın yalnızca İsraillilerin tekelinde kalması ve başkalarının ona iştirakinin önlenmesidir.

15 *Levililer*, 22/17-18.

Hz. Süleyman, tapınağın inşası tamamlandıktan sonra yaptığı şükür duasında şu sözleri telaffuz etmiştir: "Halkın İsrail'den olmayan, ama senin yüce adını, gücünü, kudretini duyup uzak ülkelerden gelen yabancılar bu tapınağa gelip dua ederlerse, göklerden, oturduğun yerden kulak ver, yalvarışlarını yanıtla. Öyle ki dünyanın bütün ulusları, halkın İsrail gibi, senin adını bilsin, senden korksun ve yaptırdığım bu tapınağın sana ait olduğunu öğrensin."[16] Bu sözler, Allah'a imanın İsrail oğullarının tekelinde olmadığını, aksine yabancı ve garipleri de teşmil ettiğini açıkça göstermektedir; ama buna rağmen İsrail oğulları Tanrı'nın milleti olarak kalıyor, İsraillıler dinin yayılması konusunda olumsuz bir tavır sergilemeye devam ediyor, yabancılar ise onların hoşlanmamasına aldırmadan çıkıp geliyorlar..

Belki de İsraillilerin dışındakilerin Mûseviliğe geçirilişiyle ilgili yoruma müsait olmayan ilk açık işaret Ester kitabında geçen şu sözlerdir: ".. ülkedeki halklardan çok sayıda kişi Yahudi oldu; çünkü Yahudi korkusu hepsini sarmıştı."[17] Yine de o insanlar Yahudiler kendilerine tevhit dinini tebşir ettikleri için değil, onların korkusundan Yahudileştiler.

Yahudilerin tevhit dinini yaymaktan yüz çevirdiklerinin en önemli delili, kendileriyle İsa aleyhisselam arasındaki korkunç mücadeledir. Onların İsa'ya en çok muhalefet ettikleri husus, din konusunda İsraillilerle diğer halkların eşit tutulmasıydı. "İnsanların bir çoğu Yahudiliği kabul etti; çünkü Yahudi korkusu onları sarmıştı."[18]

Yahudilerin tevhit dinini yaymaktan yüz çevirişleri, Tanrı'nın yalnızca Rabbin "büyük oğlu" İsrail oğullarının Tanrısı olduğu konusunda ifrat derecedeki "ego"ları üzerine bu kadar söz yeter. İsrail oğullarının tek bir ırktan gelmedikleri konusunu ise daha önce pek çok belgeye dayanarak açıklamıştık ki, bunlardan en önemlisi, İbrani Habiruların, bireylerinin birbirine sağlam bağlarla bağlanmadığı, ancak yol kesmek ve kendilerine meyleden kabileleri aldatmak gibi muayyen çıkarların bir araya topladığı sosyal bir tabaka olduklarıydı.

16 *I. Krallar*, 8/41-43. ?

17 *Ester*, 8/17 ?

18 *Matta*, 11-12.

Tevrat'da köleleştirme konusu

Tevrat yazarları İsrail oğullarına "seçilmiş millet", "imtiyazlı halk" ve "kutsal topluluk" olduğu fikrini aşıladıktan sonra, diğer halkların köleleştirilmesi konusunu işlemeye başladılar. Çünkü onlara göre bir zaman İsrail oğulları köle idiler, şimdi ise kendilerini köle edenlerden ve tüm halklardan intikam alma vakti gelmişti.

Bireyler bazında İbrani köleliği kendisine yasaklamış, ama İbrani kardeşini belli bir süre köleliğe mahkum etmiş, belli mevsimlerde serbest bırakmayı uygun görmüştür. İbrani olmayanların kölelik süresi ise belirtilmemiş, aksine kölelik süresinin hayatı boyunca olacağı konusunda sarih açıklamalar getirilmiştir: "Kölеleriniz, cariyeleriniz çevrenizdeki uluslardan olmalı. Onlardan uşak ve cariye satın alabilirsiniz. Ayrıca aranızda yaşayan yabancıların çocuklarını, ister ülkenizde doğmuş olsun ister olmasın, satın alıp onlara sahip olabilirsiniz. Onları miras olarak çocuklarınıza bırakabilirsiniz. Yaşamları boyunca size kölelik edecekler. Ancak bir İsrailli kardeşine efendilik etmeyecek, sert davranmayacaksın."[19] Bu sözler, İbrani olmayan kişilerin ömürlerinin sonuna kadar köleliğe mahkum edildiklerini kesinkes ortaya koymaktadır. Onlara kötü muamele konusunda bir açıklık getirilmemişse de, İsrailli olmayanların ebedi köleliğe mahkum edilmeleri emrinden hemen sonra İsrailli dosta kötü muamele edilmesinin yasaklanması, başka ırklara mensup olanlara oldukça katı köle muamele edilmesi gerektiğine gizli bir işarettir.

Halkların köleleştirilmesi konusunda İshak'ın oğlu Yakub'a "Halklar sana kölelik edecek"[20] şeklindeki sözü ilk metindir.

Davud'un bir tesbihinin şu şekilde olduğu belirtiliyor: "Gilat benimdir, Manasse de benim, Efrayim miğferim, Yahuda asam. Moab yıkanma leğenim, Edom'un üzerinde çarığımı fırlatacağım.."[21]

Tevrat sifirlerinde İsrail'in hükümranlığı ve diğer halkların bu hükümranlığa boyun bükmesi konusunda pek çok hüküm geti-

19 *Levililer*, 25/44-46.
20 *Yaratılış*, 27/29.
21 *Mezmurlar*, 108/8-9.

rilmiş, bunlar zaman zaman tekrar edilmiş; bizim İsrail savaş hukuku dediğimiz kısımlarda İsraillilere tavsiye niteliğinde sunularak, Kenan elindeki herkesin öldürülmesi vazifesi verilmiş, o diyardan uzak olanlarla ise sulh yapılması emredilmiştir. "Orada yaşayan bütün uluslar sana boyun eğecek, senin kölen olacak."[22] Kenan eli dışındaki halklar barışı kabul etmez, savaşır ve mağlup olursa, erkekleri kılıçla öldürülecek, diğerleri köle edilecektir. Müşkül durumlarda ne yapılacağı konusunda ise Çölde Sayım kitabında "Hepsini yok et ki, yalnızca İsrail güvenlik içinde yaşasın."[23] denilmektedir. Bir başka yerde de Tanrı Samuel vasıtasıyla Saul'a şöyle der: "Şimdi git, Ameliklere saldır. Onlara ait her şeyi tümüyle yok et, hiçbirine acıma. Kadın erkek, çoluk çocuk, öküz, koyun, deve, eşek hepsini öldür."[24] Yahudi gettosu için tüm bu vahşi cinayetleri işliyorlar, sonra da arzularının hilafına oraya sıkıştırıldıklarını iddia ediyorlar.

Daima yeni güçlerin arkasında

İsraillilerin sabit özelliklerinden biri de, yükselen yeni güçlerin peşine takılmak ve onları kendi çıkarları için kullanmaktır. Bunu yaparken imzaladıkları herhangi bir anlaşmaya veya verdikleri bir söze sadık kaldıkları görülmemiştir.

Daha önce Heksosların peşine takıldıklarını, onlarla ilgili haberleri yakından takip ettiklerini ve Heksoslar Mısır'da iktidarı ele geçirince, hemen onlara bağlanıp, kendilerini hizmete adadıklarını ve onları Mısırlıları köleleştirmeye teşvik ettiklerini görmüştük.

Yahudiler, bu özelliklerini en çok Süleyman peygamber döneminde sergilemiş, krallığın bölünmesinden ve bölgedeki büyük güçler arasındaki rekabetin artmasından sonra, sabah Asurîlerin, öğleye doğru Mısırlıların, ikindi vaktinde ise Babillilerin yanında yer almışlardır.

İsrail oğullarının peygamberleri de bu meydana inmiş, bir o yana bir bu yana meyletmiş, bazen de bağımsız kalmışlardır. "Ne-

22 *Çölde Sayım*, 20/10-18.
23 *Çölde Sayım*, 33/27.
24 *I. Samuel*, 15/3.

den boyuna döneklik yapıp duruyorsun? Asur'da düş kırıklığına uğradığın gibi, Mısır'da da düş kırıklığına uğrayacaksın. Oradan da ellerin başında çıkacaksın."[25]

Babil yeni bir güç olarak yükseldiğinde Babil hükümdarı Tanrı'nın adamı olmuştur: "Babil kralının kollarını güçlendirip kılıcımı ona vereceğim. Firavunun ise kollarını kıracağım."[26]

Yahudiler henüz Babillileri kendi çıkarları doğrultusunda yeterince kullanmadan Persler yeni bir güç olarak sahneye çıkınca, "Siyon halkı, 'Babıl kralı Nebukadnasar yuttu bizi, ezdi, boş bir kaba çevirdi."[27] Ve Tanrı'nın cevabı gecikmedi: "Öcünüzü ben alacağım; onun ırmağını kurutacak, kaynağını keseceğim. Babil taş yığınına, çakal yuvasına dönecek.."[28]

Konumuzla yakından ilgili olması ve önemine binaen bu husus tekrar tekrar ele alınacaktır.

Rezillikler zinciri

İsraillilerin ve özellikle de Tevrat yazarlarının ruhuna işleyen çirkin egoizmin sonuçlarından biri de, gentile yani Yahudi babadan olmayan kişilerle olan muamelelerinde dürüstlüğe fazla önem vermemeleridir. Yeryüzünde var oldukları en eski çağlardan beri bu tür ilişkilerde rezilce bir yol tutmuşlardır.

1- Sara'ya yumşak davranmak suretiyle yaptıkları gibi çıkar sağlamak amacıyla kadını kullanmak;

2- Mısırlıların takılarını ödünç alıp, arkasından Tanrı'nın[29] emriyle Müsa'yla birlikte çıkarken onları kaçırmaları olayında olduğu gibi, başka insanların mallarını kendilerine helal görmek;

3- Başka halkları horlamak, onlara karşı kin beslemek, onların üstünlüğünü reddetmek. Bu babtaki deliller saymakla bitmez. Okuyucu isterse Hezekiyel kitabını okuyup, hayretten donakalabilir.

25 *Yeremya*, 2/36-37.
26 *Hezekiyel*, 30/24.
27 *Yeremya*, 51/34-38.
28 *Mezmurlar*, 105/44.
29 *Çölde Sayım*, 12/23.

4- Kesilen hayvan ve kuşların kanlarının haram kılınmasına, "ama kan içmekten sakın, çünkü kan candır ve canı etle birlikte yeme"[30]denmesine rağmen, öldürdükleri insanların kanlarını içmekle övünmüşlerdir: "İşte halk dişi bir arslan gibi uyanıyor; avını yiyip bitirmedikçe, öldürülenlerin kanını içmedikçe rahat etmeyen arslan gibi kalkıyor."[31]

5- Cimrilik. Sina çölündeyken Mısır'da bedava yedikleri eti özleyip Mûsa'dan kendilerine yiyecek bulmasını istemiş; Tanrı'nın gönderdiği bıldırdın ve helvayı yiyip oturmuş, sürüleri de yanlarında olmasına rağmen, sanki etleri acıymış gibi bir süre sonra bu nimetlerden bıkmışlardır.

6- Bu rezilliklerin tamamını birbir sayıp dökmek için Yakub'un hayatını anlatırken verdiğimiz bilgilere bir kez daha bakmak yeterlidir. Tevrat yazarlarının Yakub'a yakıştırdıkları yalancılık, hilekârlık, zulüm, korkaklık, zillet vs. gibi rezillikler bir milletin tamamına tevzi edilmeye yetecek miktardadır. Allah'a dil uzatmaları yetmiyormuş gibi, bir de Yakub'un onunla güreşe tutuşup yendiği ve böyle Yakub ismine ilaveten İsrail adını aldığı şeklindeki uydurmaları da cabasıdır.

30 *Çölde Sayım*, 23/24.

31 Çölde Sayım, 23/24.

XV
UGARİT VE SİFİRLER

İsraillilerin M. Ö. VI. Yüzyılın başlarına kadar hayatlarından kısaca bahsettikten sonra, şimdi de bu yüzyıldan önceki zaman dilimini gözden geçirelim. Tevrat sifirlerinin Babil sürgününden önce yazılıp bir araya getirilme işi tamamlanmadığı için, bazı bölümlerin tenkit ve tahlile tabii tutulmasının geçici olarak istisna edilmesi normaldir.

Ugarit kazılarında ortaya çıkarılan şeylerin Tevrat sifirlerinin ortaya çıkışında oynadığı rol üzerinde kısaca durmaya çalışacağız.

İçerik bakımından Tevrat'ı genel olarak üçe bölebiliriz: Tarih bölümü, hukuk bölümü ve literatür bölümü. Ancak bu taksim, bizi, ilk iki bölümün yani tarih ve hukuk bölümünün sifirlerdeki edebi temadan ayrı olarak bağımsız bir şekilde meydana getirilmediği vakıası konusunda yanıltmasın. Gerçekte sifirler tarihi, kelimenin eski ve yeni tüm anlamıyla tarih bilimi olmaktan ziyade bir tarih literatürüdür.

Bazı bilim adamları beş kitabın[1] önce manzum şekilde yazıldığını, sonra düz yazıya çevrildiğini ileri sürüyorlar. Eğer bu tahmin kesin olmuş olsaydı, o takdirde yasama kısmı tamamıyla veya tamamına yakın bir kısmıyla özel alanından çıkarak edebi alanda tatminkâr bir şekil alırdı.

Bu demek değildir ki, her şiir tarzı manzum söz şiirdir ve her menzum söz de şiir sayılır. Rivayetçilerin gönlünde yer alması istenilen her söz şiir tarzında düzenlenebilir.

1 Yani Tevrat'ın.

Manzum sözün ezberlenmesi, vezinli ve kafiyeli olduğu için düz yazının ezberlenmesinden kolaydır. Hafızadaki bitki isimleri arasında bağlantı kurmanın sebebi de budur. Bağlantı kurulması ise ezber ve nakletmede önemli bir yardımcı fonksiyondur. Örneğin gramer kuralları veya coğrafi bilgiler bazen manzum olarak düzenlenir. Eski zamanlarda kitabın ve okuyucunun azlığının, şiirin üstünlük kurmasının en önemli sebeplerinden olduğunu edebiyat tarihinden biliyoruz.

Tevrat sifirlerinde nakledilen tarih, edebi olduğu kadar tarihi olmadığı için, doğru değildir. Biraz önceki taksimimizi geliştirerek diyoruz ki, Tevrat genel şekliyle bir literatürdür. Tarih, hukuk ve gerçek anlamıyla edebiyat literatürüdür. Kullanılan dil ise bazen manzum, bazen düz yazıdır.

Tarih ve hukuk literatürü açısından

Son iki yüzyıl boyunca günümüzde eski Yakın Doğu'da yapılan arkeolojik kazıların sonuçlarının gün ışığına çıkmasıyla birlikte, bilim adamları, Tevrat sifirlerini yazanların tarih ve hukuk literatürü konusunda Mısır ve Irak'ın büyük nehirlerinin sahillerinde yeşeren medeniyetin oluşturduğu eski mirastan alıntılar yaptıklarını tespit etmişlerdir.

Örneğin İsrailli yazarların [sifir yazarlarının] dünyanın yaratılışı hikayesini kopya ettikleri asıl belge ile Nuh tufanı hikayesinin orijinali Babil'de bulundu. Bu bulgulardan önce bilim adamları Tevrat rivayetlerini bu iki hikayede esas kabul ediyor, onun dışındakileri eskilerin uydurması olarak değerlendiriyorlardı.

Yapılan kazılar, Tevrat yazarlarının efsanelere sataşarak, tarihi olayları anlatırken çarpıtmalar yaptıklarını da ortaya çıkarmıştır. Örneğin Eriha'nın Yeşu önderliğinde istila edildiği şeklindeki rivayetleri tarihin kirlenmesi ve tahrif edilmesidir. Keza Ay'ın istilası da hayalden ibaretti ve gerçekle hiçbir ilgisi yoktu. Mısır'dan çıkış hikayesinde, Mûsa ile birlikte ülkeyi terkedenlerin bir defada bir milyon civarında olduğu iddiasından başka, İsrail ordularının sayısıyla ilgili olarak çoğunlukla hayali rakamlar verilmektedir. Keza İsrailliler tarafından yok edildikten ve yerle yeksan kı-

lındıktan sonra hızlı bir şekilde yeniden türeyen düşmanların başına gelen hurafe türü felaketler de cabası..

Hukuk literatürü konusuna gelince, Mûsa'nın Mısır'da ve Midyan'da öğrendiklerinin etkisinde kaldığı son derece sarihtir ki, bu konudan Mûsa ile ilgili bölümde bahsetmiştik.

Mûsa şeriatının bazı maddelerini hızlı bir şekilde gözden geçirdiğimizde, onların kendisinden yüzlerce yıl önce[2] yazılan Hammurabi kanunlarının bir tür kopyası olduğunu görürüz. Hammurabi kanunlarının İbrani toplumunun sahip olduğu uygarlıktan daha yüksek bir uygarlığı yansıttığı görülüyor. Hammurabi zamanındaki Babil halkı, zanaat ve ticareti biliyordu ve bu konularla ilgili düzenlemeler getirilmişti. Halbuki İsrail yasaları ziraat ve koyun yetiştirmekle ilgilenen insanların meselelerini halletmek için konulmuştu.

Gerek Hammurabi kanunları ve gerekse Mûsa'nın şeriatı, yaygın örf ve geleneklerin bir kısmını yansıtmış, bazılarını daha kullanılışlı hale getirmiştir. Örneğin "intikam" saygıyla karşılanan bir bedevi geleneğiydi; bir şarta veya kayda bağlı değildi; ama Hammurabi kanunları, arkasından Mûsa'nın şeriatı intikam alma konusunda bir takım şartlar getirdiler ve "göze göz, dişe diş" kanunu vazettiler vs..[3]

Hammurabi kanunlarına göre köle dördüncü yıl hürriyetine kavuşur; Mûsa şeriatında ise yalnızca İbrani köle bu hakka sahiptir ve yedinci yılda yahut Yubil yılında azat edilir.[4]

Hammurabi kanunlarına göre hırsızlık yapan kişi çaldığını iki veya üç misliyle geri öderken, Mûsa şeriatında bu ceza beş veya dört mislidir (Çıkış, 22/1) yahut Örnekler kitabını esas alırsak (6/30) yedi mislidir.

2 Şeriat kitabı Tesniye'nin Yahuda kralı Yoşeya (637-608) döneminde ortaya çıktığını, Hammurabi ile Mûsa arasındaki zaman diliminin ise beş yüzyıl olduğunu daha önce belirtmiştik.

3 Hitti P., *Tarihu Suriya*.

4 Hezekiyal kitabında (41/17) her elli yılda bir İbrani yılının Nisana tekabül eden yedinci ayının onuncu günü azat yılı olduğu belirtilir. Yubil'de İsrail oğullarından olan kölelerin serbest bırakıldığını ve atalarının yurtlarına dönmelerine izin verildiğini belirtmek için borazan çalınır ve toprak da ekilmeyerek nadasa bırakılır.

Hammurabi kanunlarına göre annesini veya babasını döven kişinin eli kesilir, Mûsa şeriatına göre ise bu tür edebsiz evladın cezası ölümdür.

Hammurabi kanunları rüşvet alan kişiyi cezalandırılırken, Mûsa şeriatı sadece ayıplamak veya yasaklamakla yetinmiştir. Bu konuda Çıkış ve Yasanın Tekrarı kitabında birbirine benzer iki değişik metin bulunmaktadır: "Rüşvet almayacaksınız. Çünkü rüşvet bilge kişinin gözlerini kör eder, haklıyı haksız çıkarır."[5]

Edebiyat

Edebiyat, ana çizgileri itibariyle edebiyatçının yaşadıklarını veya duygularını anlatım sanatıdır. Bazı edebiyatçı ve tarihçiler, etkilenmiş oldukları Tevrat sifirlerini, özellikle de Mezmurlar ve Eyüp kitabını edebi yönden çok beğendiklerini belirterek, övgüler dizmektedirler. Bakalım.

Eyüp Kitabı

Tevrat bölümlerinden birisi de yazım tarihi tam olarak bilinmeyen Eyüp Kitabı'dır. Victor Hugo Eyüp'ü "Arapların ve Edomluların peygamberlerinden birisi olarak" görür ve ondan "Arap patriği" diye bahseder. Hügo'ya göre ilk drama üslubunun mucidi Eyüp'dür. Onun Arapça şiiri kaybolmuş ve Mûsa'ya ait İbrani tercümesinin dışında hiçbir şey ulaşmamıştır.[6]

Eyüp'ün hikayesi, Allah'ın verdiği nimete şükreden salih bir insanın hikayesidir. Fakat daha sonra Tanrı onu malı, ailesi ve bizzat kendisiyle ağır bir imtihana tabi tutarsa da, Eyüp hepsine katlanır ve başına gelen her bela ancak onun imanını artırır. Sonuç da Allah sabretmesinden ötürü onu iyi bir ödülle ödüllendirir.

Eyüp kitabı, ince anlam, zarif ifade ve düzgün cümlelerle Tevrat sifirleri arasında bir inci danesidir ve edebi ürün olarak onu öven, ondan bir şeyler iktibas eden kişi yanlış bir şey yapmış sayılmaz.

5 *Yasanın Tekrarı*, 16/19.

6 *Biladuna Filistin*, 1/1.

Ugarit kazıları sonucunda elde edilen bulgular hakkı sahibine teslim etmiş; bazen dil ve düşünce yönünden Ugarit metinleriyle Eyüp kitabı arasındaki tıpatıp benzerlik bilim adamlarını oldukça şaşırtmıştır. Keza Ugarit metinleriyle Mezmurlar kitabının edebi metinleri arasında da düşünce, edebi üslup, cümle yapısı ve şiir vezinleri açısından tıpatıp bir benzerlik tespit edilmiştir. Bilim adamları, Tevrat'daki İbrani şiirinin Ugarit şiirleriyle tam bir paralellik arzetmesi karşısında şaşkına dönmüşlerdir.

Tevrat bölümlerini yazanlar pek çok yerde yalnızca Ugarit metinlerinde geçen Baal kelimesini silip yerine Allah yazmakla yetinmişlerdir. Örneğin Ugarit metinlerinde şimşeğin Baal'ın, Tevrat metninde ise Tanrı'nın sesi olduğu belirtilmektedir. Eyüp kitabında (37/2) ve Mezmurlarda (29/3) "Rab'bin sesi şimşek gibi çıkar" denilmektedir. 29. Mezmurun tamamı noktasına virgülüne varıncaya kadar Kenancadan (Ugarit metinlerinden) alınmıştır.

Ugarıt ışıkları

Lazkiye'nin otuz kırk km. kadar kuzeyinde yer alan Ras Şamra'daki suni bir tepede sıradan bir Suriyeli çiftçi, vaktiyle Akdeniz'e nazır olan ve uygarlığın gelişiminde çok önemli roller oynayan en büyük Kenan şehrinin ortaya çıkmasına yol açan ilk duvarı bulmuş; 1929 yılında ise bir Fransız arkeoloji ekibi bölgeye gelerek çalışmaya başlamıştı.

Baal tapınağı ile Dacun tapınağı arasındaki büyük kütüphaneyi oluşturan yüzlerce levhadan mürekkep değerli bir hazine bir bir gün ışığına çıkarıldı. Fransız, Alman ve diğer milletlere mensup bilim adamları yaptıkları araştırmalar neticesinde bu emsalsiz buluşun bilim çevrelerini hayrete düşüren sonuçlarını yayınlamaya başladılar. Bilim adamları, M. Ö. 1450-1195 yılları arasında altın çağını yaşayan bu büyük uygarlığın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki faaliyetleriyle ilgili yeni ışıkları ortaya çıkarmaya hâlâ devam ediyorlar.

Her ne kadar Kenanlıların yaşadığı bir şehirse de, sahip olduğu coğrafi konum itibariyle sadece onlara ait değil, Mısır, Babil, Suriye, Hatti ve Ege uygarlıkları gibi eski doğu uygarlıklarının kesişme noktasıydı.

Ugaritliler, Sami diliyle konuşuyorlardı. Bilim adamları yaptıkları uzun çalışmalardan sonra, onun fasih Arapçaya en yakın Sami dili olduğunu, başlangıçta yirmi iki harfli olan alfabesinin daha sonra otuz harfli hale geldiğini ortaya koydular. Bu şehrin uluslararası bir şehir olduğu, kütüphanesindeki tabletlerin Sümerce, Akkadca ve Hurrice gibi diğer üç dili de içeriyor olmasından anlaşılıyor.

Ugarit şehrinin gizemleri henüz tamamıyla çözülmüş değildir ve çalışmalar devam etmektedir. Belki de deniz halklarının düzenledikleri saldırılar ve tabii felaketler, bu gelişmiş asil medeniyetin yıkılıp gitmesine yol açmıştır.

Yaptığımız inceleme sonucunda Ugarit bulgularının bazı gerçekleri kesin bir şekilde ortaya çıkardığını göstermektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Ugarit metinleri yalnızca yüksek ve köklü bir edebi ürün değildir; aksine bu metinler geçmiş dönemde yaşayan ataların hikayesini sözlü rivayet olmaktan çıkarmış ve Kenanca orjinaliyle yazılı kayıt altına almıştır. Ayrıca bu metinler Tevrat'ın değerinin ölçülmesine de zemin hazırlamıştır.

b) Ugarit tabletleri hamasi ve dini şiir temalarının yanı sıra ticaret ve teşri konularını da işlemektedir. Bu metinler sayesinde Tevrat'ın arka planını, Tevrat edebiyatını ve dini gözden geçirme imkanı doğmuştur.

c) Bu metinlerin ortaya çıkışı, bilim adamlarını Sami diliyle ilgili tetkikleri yeniden gözden geçirmeye, Orta Doğu edebiyatıyla ilgili peşin hükümlü[7] çalışmaları ve özellikle Tevrat araştırmalarını baştan sona tekrar tahkik etmeye sevketmiştir.

7 Bu tabletler ortaya çıkıncaya kadar heykelcilik, tiyatro vb. konularda ilk üstatların Yunanlılar olduğu kabul edilmişti, ama bu keşifle birlikte Fenikelilerin Yunanlıların hocası olduğu anlaşıldı.

XVI
BABİL'DE

Bu bölümde Yahudiler'in Babil'e sürgün ediliş döneminden, büyük bir kısmının Mısır'a kaçışından, üçüncü bir grubun ise Filistin'de kaldığından bahsedeceğiz.

Esasen, Yahudilerin sürgün hayatıyla ilgili güvenilir kaynaklardaki bilgiler zayıftır ve bunlara dayanarak onların oraya buraya dağıldıkları dönemin başlangıcında maruz kaldıkları etkileri detaylı olarak ortaya koymak zordur.

Her halükârda, ister 722'de düşen Samaria krallığının halkı olsun, isterse M. Ö. 586'da yıkılan Kudüs krallığının halkı olsun, Babil'e sürgün edilenler veya kendi istekleriyle oraya gidenler, yeni yerleşim yerlerine eski çelişkilerini de beraberlerinde götürdüler.

Babil'e gidenlerin bir kısmı kaderine boyun eğip Babil halkıyla bir arada yaşamayı öğrenmiş, fakat bunlar bir süre sonra büyük bir ihtimalle inanç ve hayat tarzı bakımından yeni toplum içinde eriyip gitmiş; behre-i nasibesi Tanrı tarafından yeterli nimetlerle doldurulmayanlar ise, şiirle uğraşmaya, Kudüs'le ilgili hatıralarını yadetmeye bolca vakit bulmuş, "Babil ırmakları kıyısında oturup, Siyon'u andıkça ağlamış"tır.[1]

Dünya nimetlerinden pek nasibi olmayan bu kişiler arasında Yahudilerin sürgündeki yazıcıları da [peruşim] vardı ve bunların başında da Hezekiyel geliyordu. Bu salih kişiler Yahudilere tek bir şey telkin ediyorlardı ki, o da başlarına gelen belaların Tanrı'ya karşı iş-

1 *Mezmurlar*, 137/1.

ledikleri günahlar yüzünden olduğu idi. Onlar Tanrı'nın emirlerine karşı gelip cezayı hakettikçe Tanrı da onları çeşitli ülkelere dağıtmış, Süleyman'ın kendisi için kurduğu meskeni olan tapınağı ve diğer şehirler arasından seçip beğendiği Kudüs'ü yıkmıştı.

Perslerle ittifak

Tevrat kitaplarında II. Babil Devleti'nin -Keldanilerin- yıkılıp, Perslerin ülkeyi ele geçirecekleri konusunda işaretler vardır.

Rivayete göre Babil kralı Belşasar büyük bir şölen tertipler. O sırada bir insan parmağı zuhur eder ve sarayın duvarı üzerine şu yazıyı yazar: "Mene, mene, tekel ve parsin."[2] Anlatıldığına göre kral bu sözcüklerin ne anlama geldiğini bilmediği için sihirbaz ve falcıları çağırıp bunları yorumlamalarını ister.. Fakat yalnızca Babil'in yaşlı kişilerinden Daniel peygamber bu sözcüklerin ne anlama geldiğini açıklar. "Mene: Tanrı senin krallığının günlerini saydı ve ona son verdi; Tekel: Terazide tartıldın ve eksik bulundun; Peres: Krallığın ikiye bölünerek Medlerle Perslere verildi."[3]

Tevrat'da belirtildiğine göre kral Belşasar'ın emriyle Daniel'e ergüvani bir hil'at giydirilip, boynuna altın zincir takılır "ve ülkede üçüncü önder ilan edilir."[4] Aynı gece Keldani kralı Belşasar öldürülür ve ülkesi atmış iki yaşındaki Darius'un eline geçer.

Bu rivayetin tarihi arka planında Babil'in son hükümdarı Nabunidus'un tebaası olan değişik toplulukları kazanmak amacıyla dini bir siyaset güderek Babillilerin en büyük tanrısı Marduk'un yanına diğer halkların tüm putlarını koyması üzerine, tapınak kahinlerinin buna kızarak yıldızı yeni parlayan Pers krallığıyla ilişkiye geçip, sürgündeki Yahudi liderleriyle yardımlaşmaları bulunabilir.

Hâlâ tam olarak bilinmeyen sebeplere binaen Nabunidus, iktidarı, kendisini ülke meseleleriyle uğraşmaktan alıkoyan eğlence ve lükse dalan zayıf karakterli oğlu Belşasar'a devrettikten son-

2 *Daniel*, 5/25.
3 *Daniel*, 5/26.
4 *Daniel*/5-29-35.

ra, başkenti Babil'i terkederek uzun bir süre Arabistan'ın kuzeyindeki Teyma'da yaşadı. Belşasar'ın bu ihmalkârlığı Marduk tapınağı kahinlerini ve yandaşları Yahudi önderlerini ihanetin kucağına itti. Böylece zayıf veliahdı öldürüp ülkenin yönetimini Perslere teslim ettiler.

Belki de bu tarihi arka plan Pers kralı Cyrus'u Filistin'e gitmeye pek hevesli olan Yahudilere geri dönüş yolunu tekrar açmaya sevketmiştir. Çünkü Cyrus, Zerdüşt dinine bağlıydı ve dolayısıyla diğer dinlere karşı müsamahakârdı. Başka dinlere karşı düşmanlık beslemiyor ve aksine Yahudileri Kudüs'deki tapınaklarını yeniden kurmaya teşvik ettiği gibi, diğer dinlerin saliklerini de arzu ettikleri şekilde yaşamaya cesaretlendiriyordu. Nitekim bu müsamahakâr davranışından ötürü Tevrat kitaplarında "Rab'bin mesihi" lakâbıyla anılmıştır. Cyrus'un Yahudilerin kendisine taktıkları övgü lakâbına pek aldırdığını söylemeye gerek yok. Belki de imparatorlukta durumunu biraz daha güçlendirdiği için bu tür bir lakâbı sempatik bulmuştur. Esasen o, Yahudilerin Kudüs'e geri dönüşüne izin vermekle, imparatorluğunun sürekli değişikliklere maruz kalan bir köşesini kontrol altında tutabileceğini ümit ediyordu. Çünkü Filistin Mısır'la hemhuduttu ve Mısır, gerek güçlü döneminde ve gerekse zayıf günlerinde Yakın Şark'ın siyaset sahnesinde arz-ı endam eden yeni bir gücün ilgi odağı idi.

Diğer yandan Mısır'ı istila etmenin her zaman zor bir iş olduğunu düşünen Cyrus, elinden geldiğince iyi hazırlanmalıydı. Bu yüzden Yahudilerin Filistin'e dönmesine ve orada tapınaklarını yeniden kurmalarına izin verirken, onları Mısır sınırına yakın bir bölgede borçlu bir müttefik olarak düşünüyordu. Yahudilerin ellerinden gelen yardımı yapacağından emindi ve ayrıca Samaria ve Kudüs krallıklarının yıkılmasından sonra Mısır'a giden Yahudilerin bulunduğu meçhulü değildi. Onlar da Mısır'a düzenlenecek saldırı sırasında yollara barikat kurmak, rehberlik ve casusluk yapmak suretiyle önemli bir rol oynayabilirlerdi.

Cyrus'un oğlu Cambyses'in Mısır'a düzenlediği başarılı sefer sırasında Yahudilerin oynadığı rolün saklanmaya çalışılmasına rağmen, Yukarı Mısır'da ilk defa M. Ö. 494'de I. Darius zamanında sözü geçen bir Yahudi yerleşim biriminin bulunduğunu, Pers subayların yönettiği Yahudi paralı askerlerden oluşan bir garnizo-

nun merkezinin mevcut olduğunu şaşkınlıkla öğreniyoruz. Sözü edilen yerleşim birimi Nil üzerinde, Asuan'ın karşısında File (Elephantine) denilen küçük bir adaydı.

Daniel'in seferi ve gerçek

Doğrudan Daniel'in kitabına müracaatla başladığımız bu bölümü küçük alıntılarla sürdürersek, bu sifiri yazanların uydurdukları tarihi mugalatalara iştirak etmiş oluruz.

Daniel kitabı Belşasar'ı Babillilerin (Keldanilerin) kralı Nabukadnasar'ın oğlu olarak gösteriyorsa da, gerçek öyle değildir. Ayrıca hiçbir zaman kral da olmamıştır ve yalnızca kral vekili olarak devlet işlerini çekip çeviren bir veliaht prensti. Gerçek tarihi tespitlere göre son Keldani kralı, Belşasar'ın M. Ö. 556-539 yılları arasında hüküm süren Nabunidus'tur ve ne o ne de oğlu Nabukadnasar'ın soyundandır. Yalnızca en büyük hükümdarı Nabukadnasar olan aynı hanedana mensupturlar.

Yine Deniel kitabına göre Med kralı Darius, Belşasar'ın öldürülmesinden sonra krallığı fethetmiştir. Kesin tarihi bilgilere göre Pers kralları listesinde Büyük Dara lakâbıyla bilinen ve M. Ö. 512-486 yılları arasında hüküm süren I. Darius'tan önce adı Darius olan herhangi bir kral yoktur. Babil'i zapteden (M. Ö. 539/38'de) kişi ise Medlerin değil 559'da yani Keldani krallığının yıkılışından yirmi yıl önce tahta çıkarak, 530'da vefat eden Pers ve Medlerin kralı II. Cyrus'dur. Bu arada kaydetmek gerekir ki, Medler Perslerin amcaoğullarıdır ve M. Ö. VII. Yüzyılda onlarla birleştikten sonra, III. Darius'un M. Ö. 330'da ölümü üzerine Makedonyalı İskender'in eline geçinceye kadar imparatorluk yönetiminde tali derecede kalmakla yetinmişlerdir.

Med kralı Darius'a gelince, Daniel kitabında Belşasar'ın öldürülmesinden sonra Babil Krallığı'nı zaptettiği kaydedilen Pers kralı değil, aksine hem Daniel hem de Pers İmparatorluğu döneminde yaşamayan, o dönemin olaylarını bizzat görmeyen ve işitmeyen Tevrat yazarlarının uydurduğu hayali bir kişidir.

Çok güçlü delillere karşın Daniel kitabının düştüğü bu bariz tarihi hatalar, bilim adamlarını, çok uzun bir süre boyunca pey-

gamber Daniel'in kendisine nisbet edilen kitabın yazarı olduğu şeklindeki eski inanışı reddetmek zorunda bırakmıştır ve bu görüşü henüz III. Yüzyıl gibi çok erken bir dönemde bizzat Platon'un reddetmiş olması da dikkate sezâvardır.[5]

Daniel kitabının M. Ö. II. Yüzyıldan önce yazılmadığı, tarih tenkit metodu sayesinde artık tarihçiler ve araştırmacılar arasında kesinlik kazanmış durumdadır. Bu kitabı yazan kişinin amacı, M. Ö. 167 yılında Kudüs tapınağını yerle bir eden ve Yahudileri dini takibat altına alan Selevkus kralı IV. Antiochus Epiphanes zamanında maruz kaldıkları tehlikeler konusunda ırkdaşlarını uyarmaktı. (Onların krallığının sonu yaklaşıp yapılan kötülükler doruğa varınca, sert yüzlü ve aldatmada usta bir kral ortaya çıkacak. Kendisinden gelmeyen büyük bir güce kavuşacak. Şaşırtıcı yıkımlar yapacak, el attığı her işte başarılı olacak. Güçlüleri ve kutsal halkı yok edecek.)[6]

Bilim adamlarının Daniel kitabının yazımının M. Ö. II. Yüzyılda tamamlandığı sonucuna ancak uzun araştırmalar ve kıyaslamalar neticesinde ulaştıklarını söylemeye gerek yok. Yine bu bilim adamlarına göre kitabın yazarı Daniel'in yaşadığı dönemdeki tarihi olaylar hakkında pek az bilgi sahibiydi ve bu yüzden de yaptığı rivayetlerde ve özellikle detaylarda olayı bizzat gördüğü izlenimi vermekten kurtulmak için kehanetlerde bulunmuş, bazen de Daniel'i rüyasında gördüğünü yahut onu rüyasında görenlerden işittiğini belirten kayıtlar düşmüştür ki, bunların itimada şayan bir tarafı yoktur.

Diğer yandan Daniel kitabında kullanılan İbranice, Babil'e sürgün gidenlerin konuştukları İbraniceye göre daha modern olduğu, edebi imaların M. Ö. VI. Yüzyılda değil, II. Yüzyılda kullanılan üslubu anımsattığı da tespit edilmiştir.

Bu kitabın Daniel'e ait olmadığını ispat eden bu kısa tenkitlerle yetinerek, daha fazla deliller sürmek suretiyle okuyucuyu sıkmak istemiyoruz. Araştırmacıların müttefiken ortaya koydukları tespitlerin doğruluğunu görmek isteyen okuyucu, bizzat Daniel kitabını okuyarak daha fazla delile ulaşabilir. Belki de Daniel ki-

5 En. Brit., see Danial, Book of.

6 *Daniel*, 8/23-23.

tabının birinci babındaki "Yahuda kralı Yehoyakin'in krallığının üçüncü yılında Babil kralı Nabukadnasar Kudüs üzerine yürüyüp kenti kuşattı" şeklinde yer alan cümle bile tarihin ters yüz edildiğinin bir kanıtıdır. Çünkü Nabukadnasar Kudüs'ü Yehoyakin'in krallığının on birinci yılında kuşatmıştır ki, Yahudi kralın iktidarının üçüncü yılına değil, M. Ö. 597 yılına tekabül etmektedir.[7] İhtimaldir ki bu cümle kitabın işaret ettiği olayların önemli bir çağdaşına nisbet edilen tarihi bir belge olarak değerinin daha yolun başında kaybolmasına sebep olmuştur.

Daniel ve Yusuf

Daniel kitabını okuyan kişi, daha ilk başlarda Daniel hikayesiyle Yusuf hikayesi arasında büyük benzerlikler olduğunu farkedecektir. Nasıl Yusuf firavunun rüyasını yorumlamak suretiyle iktidarda çok önemli bir mevkiye gelmişse, Daniel de muhayyel Babil kralı Belşasar zamanında "krallığın üçüncü kişisi" statüsüne yükselmiştir. Uydurma rivayetlerde bir kadın unsurun bulunması âdettendir ve burada da kraliçe hükümdarın dikkatini Daniel üzerine çekmekte ve "Atan kral Nabukadnasar onu sihirbazların, müneccimlerin, falcıların başkanlığına atadı"[8] demektedir.

Daniel kitabında sözü edilen ve Belşasar'ın krallığını zapteden hayali kral Darius'a gelince, Daniel onun iktidarını ve nüfuzunu kabul ettiği gibi, hükumetini güçlendirmesine de yardımcı olur.

Genelde insanlar Yahudileri ulaştıkları yüksek mevkilerden, hükümdarların takdirini kazanmalarından dolayı kıskanırlarmış. Hayali kral Darius'un çevresindekiler de Daniel'e komplo kurarak, kralın gazabını onun üzerine çevirmeyi başarırlar. Neticede kral onu aslanların bulunduğu bir çukura atttırır, fakat aslanlar ona dokunmazlar. Kral bu durum karşısında onu daha çok takdir eder ve "onun emriyle Daniel'i haksız yere suçlayan adamları, karıları ve çocuklarıyla birlikte getirilip aslan çukuru-

7 Bkz. *II. Krallar*, 23/24, 36-37 ve *II. Tarihler*, 36/5 vd.

8 *Daniel*, 5/11. Ancak Nabukadnasar'ın Belşasar'ın babası olmadığını, aksine onun Nabunidos'un oğlu olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

na atılır. Daha çukurun dibine varmadan arslanlar onları kapıp kemiklerini kırarlar."[9]

İşte Yahudilerin mutlu günleri burada sona erer. İnsanlar onları kıskanır ve başlarına felaketler getirmeye çalışırlar, ama Yahve duruma müdahale ederek, onları tehlikelerden kurtarır, tüm düşmanlarını, çocuklarını ve kadınlarını helak eder. Hatta kemiklerini bile ufalar..

Ester kitabı

Ester kitabı Yahudiler nazarında en hatırlı, en sevimli kitaptır. Ester kitabı, hayali Pers kralı Ahaşveroş zamanında aldığı akıllı tedbirler sayesinde başbakanlık mevkisine yükselen amcası Mordekay'ın yardımıyla Perslerin kraliçesi olmayı başaran Yahudi bir prensesin, Benyamin'in soyundan[10] gelen Ester'in hikayesini anlatmaktadır.

Yahudiler nazarında Ester'in değeri, onları imparatorluğun dört bir yanına sürmek isteyen Haman adlı bir başbakanın tezgahladığı bir oyunu boşa çıkarmak için kendisini tehlikeye atmasından ileri gelmektedir.

Ester ve amcası Mordekay en tehlikeli komployu ortaya çıkararak, kral Ahaşveroş'u ülkede başta başbakan Haman ve on oğlu olmak üzere Yahudilerin düşmanı olan herkesin öldürülmesini emreden bir krallık fermanı almayı başarırlar.

İşte bu yüzdendir ki Yahudiler her İbrani yılının Mart ayında, on dört ve on beşinci güne tekabül eden tarihte Pers imparatorluğunda on binlerce Yahudi düşmanının yok edilişini kutlarlar. [Purim Bayramı].

Tarihi açıdan baktığımızda Ester hikayesinin tarihi gerçeklerle en ufak bir ilgisinin olmadığını görüyoruz. Yazarının olaylara gerçek süsü vermeye çalışmasına rağmen, baştan sona hayali bir

9 *Daniel*, 6/24.

10 Muhtemelen kitabın yazarı Benyamin'in soyundan gelmektedir. Çünkü örneğin Yahuda'nın soyundan gelmiş olsaydı, kesinlikle Ester ve amcası Mordekay'ı Yahuda'nın torunları olarak gösterirdi.

hikayeden ibaret. Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi Arap edebiyatından bir örnek sunarak, Binbir Gece Masalları'ndaki Harun Reşid ve diğer tarihi şahısların hiç kimseyi burada anlatılan olayların gerçekliği konusunda ikna edememiştir, demektedir. Tıpkı bunun gibi Ester hikayesinde kral Ahaşveroş'un adının geçmesi ve bir takım tarihi olaylarda rol alması da söz konusu hikayeyi muhayyeleden vakıaya dönüştüremez.

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi şöyle devam ediyor: "Eğer bu kitap Yahudilerin ve hatta Hristiyanların kutsal kitaplarının bir bölümü olmasaydı, kimse onu gayr-ı tarihi madde olarak reddedemezdi.."[11]

Yahudi kadın ve diğer dersler

Tarih tenkitçileri bu hikayede en önemli unsurun kraliçe ve Ahaşveroş'un sarhoşların huzuruna çıkmayı reddeden karısı olduğunu kaydediyorlar. "Yedinci gün, şarabın etkisiyle keyiflenen kral Ahaşveroş, hizmetindeki yedi haremağasına Kraliçe Vaşti'yi başında tacıyla huzuruna getirmelerini buyurdu... Kraliçe, kralın emrine rağmen gelmeyi reddetti. Kral çok öfkelendi."[12]

Ester'in kraliçe olmak için başvurduğu yola gelince, yazar o konuda Yahudilerin nüfuz ve güç elde etmek istedikleri her zaman müracaat ettikleri bir metoda işaret etmektedir.

Kral iktidara geldikten ve yönetimi tümüyle ele geçirdikten sonra adamlarına kraliçe olarak seçebileceği değme güzelleri kendisine getirmelerini emreder.

Benyamin'in soyundan gelen Mordekay'ın bu emri nasıl işittiği, anne babasının ölümünden sonra kendi terbiyesine aldığı, güzelliğiyle dillere destan yeğeni Hedese'yi (Ester) elinden tutup saraya getirdiği ve saray hadımına teslim ettiğini bilmiyoruz. Ama sonucta Ester sınavları tek tek atlar ve kraliçe olur.

Ester'in kimliğini saray halkından gizlediği bir vakıa. "Ester, hangi halka mensup olduğunu ve soyunu söylemedi. Çünkü

11 En. Bib, see Esther, Book of.

12 *Ester*, 1/10-12.

Mordekay ona kimseye bunlardan bahsetmemesini öğütlemişti."[13] Pek çok bilinmeyenleri beraberinde taşıyan Ester'in yeni bir sırrı daha. Yahudilerin veya Yahudiliğin çevresindeki şartlar Yahudi kimliğini gizlemeyi gerekli kılmıştı ki, bu araştırmamızda bunun bir çok örneklerini göreceğiz.

Kitabın yazarının Yahudilere vermek istediği mesajlardan birisi de, fırsatını kollayıp gerektiğinde onu yerinde ve zamanında değerlendirmektir. "Mordekay kralın kapı görevlisiyken, kapı nöbetçilerinden ikisi, Bigtan ve Tereş, Kral Ahaşveroş'a öfkelendiler; onu öldürmek için fırsat kolllamaya başladılar. Durumu öğrenen Mordekay bunu kraliçe Ester'e iletti. O da Mordekay adına krala bildirdi. Durum araştırıldı; doğru olduğu anlaşılınca iki adam darağacında asıldı.."[14]

Mordekay marifetlerinin ücretini hemen istemedi ve bunu münasip bir zamana bıraktı. Başbakan Haman, diğerleri gibi kendisine itaat etmesi isteğini reddeden Mordekay'dan intikam almak amacıyla efendisi Ahaşveroş'dan imparatorluk sınırları içindeki tüm Yahudileri katlettirmek için izin istediğinde beklediği o münasip zaman gelmişti.

Tesadüfen "bir gece kralın uykusu kaçtı; tarih kayıtlarının getirilip kendisine okunmasını emretti."[15] Kayıtlarda krala karşı suikast tertipleyen Bigtan ve Tereş'den söz ediliyor, Mordekay'ın kralı bu komplodan kurtardığı belirtiliyordu. Mordekay'ın bu iyiliğini hatırlayan kral ona bir jest yapmak istedi.. Sonuçta başbakan görevinden azledildi ve Mordekay ile gizlediği Yahudi kimliğini açıklamak için uygun fırsatı bulan yeğeni Ester gözde haline geldi.

"Yahudiler bütün düşmanlarını kılıçtan geçirdiler, öldürdüler, yok ettiler. Kendilerinden nefret edenlere dilediklerini yaptılar. Sus kalesinde beş yüz kişiyi öldürüp yok ettiler."[16] Bu olay Mart ayının on üçüncü günü olmuştu. Ertesi gün başkent Şuşan'da üç yüz kişi daha katlettiler. Ülkenin diğer şehirlerinde de Yahudi düşmanı olanlardan yetmiş beş bin kişi katledildi.[17]

13 *Ester*, 2/21-23.
14 *Ester*, 2/21-23.
15 *Ester*, 6/1.
16 *Ester*, 9/5-6.
17 *Ester*, 9/16.

Ester kitabı Yahudiler nazarında yüksek bir yere sahiptir ve bunun sebebi de kitabın kendilerine intikam yollarını, gerektiğinde amaca ulaşmak için kadını bir vasıta olarak kullanmayı,* nüfuz elde etmek için en aşağılık metodlara başvurmayı, iktidardaki kişinin gözüne girmek için başkaları aleyhine casusluk yapmayı ve dini açıklamayı münasip bir zamana bırakmayı öğretmiş olmasıdır.

Yahudiler için Ester kitabı öylesine değerlidir ki, bu kitapta geçen konuları, verdiği dersleri içeren bir başka kitapla da onu desteklemiş ve Üçüncü Makkabi Kitabı adını vermişlerdir.[18]

.....

Kitabın yazıldığı dönem

Tarihi gerçekleri gözden geçirerek bu kitabın yazıldığı dönemi tespit etmek mümkündür:

1- Yazar, imparatorlukta olup bitenleri geçmişte olup bitmiş gibi göstermiş ve bir tür romantizm havası vermiştir. Yazar, Pers krallarının Agaklı Haman ve Yahudi Mordekay gibi yabancıları vezir olarak görevlendirmeyecek, kimliği bilinmeyen bir kadını kraliçe olarak yanlarına oturtmayacak kadar kökenlerine düşkün olduklarını unutmuş. Örneğin I. Darius büyük bir gururla "Ben Fars oğlu Farsım, Ari kökenden gelen bir Ariyim" derdi.[19] Buradan kitabın yazarının büyük bir ihtimalle Makedonyalı İsken-

* Yazarın bir Arap olması hasebiyle yalnızca Yahudileri bu konuda örnek göstermesi, iki halk arasındaki düşmanlıktan kaynaklansa gerektir. Gerçi L. N. Gumilev de Yahudilerin Roma İmparatorluğu'nda ancak generallerin koynuna Yahudi dilberlerini sokarak tutunabildiklerini kaydeder, ama Çinliler kadını bu sahada kullanmayı devletin resmi politikası haline getiren belki de tek halktır. Hatta veliahdı doğuran kadının doğumdan hemen sonra öldürüleceğini bile bile Çinli prensesleri Türk saraylarına göndermekten çekinmemişlerdir. Diğer yandan pek çok halk, bir kumandana veya beye yahut hükümdara gelin gönderdiği kadınlarından çeşitli şekillerde faydalanma yoluna gitmişlerdir. (çev.)

18 En. Bib. See Maccabees Third.

19 En. Brit., Persian History.

der'den sonra, belki M. Ö. III. Yüzyılda veya en iyimser tahminle II. Yüzyılda yaşadığı anlaşılıyor.

2- Ester'in muhtevasından Yahudilerin dört bir yana dağıtılmalarından sonra belli zaman geçtiği anlaşılıyor. "Krallığının bütün illerinde, öbür halkların arasına dağıtılmış, onlardan ayrı yaşayan bir halk var."[20] Bu dağıtılmışlık durumu Yunan uygarlığı bünyesinde çeşitli yerlerde Yahudi yerleşim birimlerinin kurulduğu döneme işaret etmektedir.

3- Çok sayıda insanın Yahudi olmasından bahsedilmesi (Ülkedeki halklardan çok sayıda kişi Yahudi oldu; çünkü Yahudi korkusu hepsini sarmıştı)[21] bu olayın ancak İskender'in fetihlerinin akabinde başlayan Yunan uygarlığı çağında geçtiğini göstermektedir.

4- En önemlisi de sosyal ve dini yönden içine kapalı olan dağınık Yahudi cemaatlerine karşı beslenen kin ve Yahudilerin bu kine karşı aynıyla karşılık vermesi, özellikle Hellen çağının sonuçlarındandı. Bu karşılıklı düşmanlık, - ki onu Yahudilerle Filistin ve komşu halklar arasındaki kadim düşmanlıkla karıştırmamak gerekir, - Ester kitabının ana konusunu oluşturmaktadır.

Bir diğer yandan kitapta kullanılan üslup da M. Ö. II. Yüzyıla ait gibi görünüyor. Yazarın Aramice düşündüğü ve konuştuğu, ancak İbraniceyi sonradan öğrendiği gibi bir izlenim var. Bu yüzden ifade akıcılığı yok. Yazar Tevrat'ın diğer bölümlerinin içeriğini gayet iyi biliyordu ve dolayısıyla eski efsanelerden yararlandığı gibi, dilin zaman içinde gelişmesi sebebiyle eskimiş olan bazı deyişleri kullanmıştır.

İsimlerin özdeşleştirilmesi

Bilim adamları Ester kitabında geçen isimlere ilgi göstermeden edememişlerdir.

Örneğin Ester'i kendisine karı olarak alan kral Ahaşveroş adı üzerinde durmuşlar ve onun M. Ö. 486-465 yılları arasında hüküm süren I. Xerxes olabileceğini kaydetmişlerdir. Bu kralın ha-

20 *Ester*, 3/8.
21 *Ester*, 8/17.

tununun adı da Amestris idi. Bazı araştırmacılar bu kraliçenin adını oluşturan harflerin Ester'in adında da bulunduğunu farketmişlerdir, ama asıl mesele Nabukadnasar'ın esir alarak kralları Yehoyakin'le birlikte 597 yılında Babil'e sürdüğü esirlerden olan ve Ester kitabında adı geçen Mordekay ile 486-465 yılları arasında hüküm süren Pers kralının çağdaşı Mordekay'ı birbiriyle nasıl uzlaştırılacağıdır. Ester'de şöyle deniliyor: "Sus Kalesi'nde Mordekay adında bir Yahudi vardı. Benyamin oymağından olan Mordekay, Kiş oğlu Şimi oğlu Yair'in oğluydu. Kiş, Babil kralı Nabukadnasar'ın Yahudi kralı Yehoyakin ile birlikte Kudüs'den sürgün ettiği kişilerden biriydi."[22] Mordekay sürgün edildiğinde kaç yaşındaydı? Eğer bir yaşında olduğunu düşünürsek, Xerxes'e tekabül eden Ahaşveroş'un krallığının ilk yılında 112 yaşında olması gerekir. Ben burada başka bir itiraz daha bulunuyorum ki, o da Ahaşveroş'la I. Xerxes'in özdeşleştirilmesidir.

Tarih kitapları I. Xerxes'in Pers kraliyet sarayında sık sık sahnelenen suikastlerden birinde öldürüldüğünü, katilinin de meşru veliaht prensi saf dışı bırakarak kralın oğullarından I. Artaxerxes'i tahta geçirmek isteyen hassa birlikleri komutanı Otabanos olduğunu belirtmektedir. Kraliçe ananın da kocasının ölümüyle sonuçlanan bu suikastle ilgili olmadığını düşünemeyiz. Çünkü daha sonra oğlu Artaxerxes'i kontrol altında tuttuğunu ve pis emellerini gerçekleştirmek için onu kullandığını biliyoruz.[23]

Eğer Ahaşveroş'la özdeşleştirilen Xerxes Yahudilerin tarafını tutan, çevresine Mordekay ve Ester'i alarak onları tüm düşmanlarını öldürme konusunda resmi fermanla destekleyen kişi ise, onun ardılı olan ve annesi Amestris'in etkisinde kalan I. Artaxerxes'in, babası Xerxes'in veya hayali Ahaşveroş'un güvendiği, içlerinden kendisine zevce ve Morkeday gibi bir vezir edindiği Yahudilere düşman olması gerekirdi. Yine tabii olarak Yahudilerin I. Artaxerxes zamanında Ahaşveroş'un yahut Xerxes'in boşadığı, yerine Ester'i aldığı kraliçe anasının intikamına maruz kalmaları beklenirdi.

Ama böyle bir şey olmadığı gibi, tam aksi gerçekleşti. I. Artaxerxes zamanında Ezra ve Nehemya saraydan Kudüs'e dönüş

22 *Ester*, 2/5-6.

23 En. Brit. Artaxerxes.

izni almayı başardıkları gibi, Babil'de sürgün bulunan diğer Yahudileri de Kudüs'e götürerek halkı yeniden şekillendirdiler.

Şu halde hayali Ahaşveroş, Xerxes olamaz. Tarihin tanıdığı başka bir kral da olamaz. Ahaşveroş'la Babil sürgün günlerinin başladığı tarihten imparatorluğun yıkıldığı tarihe kadar geçen süre içinde hüküm süren başka bir Pers hükümdarı arasındaki zaman dilimini göz önünde bulundurursak, I. Xerxes'le ilgili olarak ulaştığımız aynı sonuca ulaşırız ki, bu, bilim adamlarının Ester hikayesinin tamamıyla uydurma ve gerçek dışı olduğu yolundaki kanaatlerini destekleyen bir diğer hükümdür.

Ester adına gelince, bazıları onunla Samilerin tanrısı Aşere veya İştar yahut Aştarot arasında bir bağlantı kurdukları gibi, Mordekay adıyla Samilerin Babil tanrısı Murdok arasında da bağlantı kurmaktadırlar. Haman adı ise Elam tanrısı Humman'ın bozulmuş şeklidir. Kral Ahaşveroş'un karısı kraliçe Vaşti de yine Elam tanrısı Maşti'dir. İşte, bilim adamları, bu noktalardan hareketle Ester kitabının Babil ve Elam tanrıları arasındaki çatışmayı konu alan düzmeye bir tarih piyesinden başka bir şey olmadığı sonucuna varmaktadırlar.[24]

Amaç

Tüm bunlardan yani Ester kitabının yazılışından amaç, Yahudileri Purim bayramına ilgi göstermeye teşviktir. Uydurma hikaye ise yalnızca bu amacın gerçekleşmesi için bir vesiledir. Yahudi önderlerinin Yahudilerin düşmanlarını yok ettikleri bu hayali katliamların anıldığı bayrama ilgili göstermesi, hem Yahudi ruhunda kendisinden olmayan herkese karşı kahredici kin duygusunu yenileme, hem de ona ırkî bir gurur kazandırma amacına matuftur. Bu kitap, Mordekay ve Ester adlı iki Yahudinin üstün yetenekleriyle Yahudileri hedef alan bir faciayı düşmanlarından korkunç bir intikam alarak büyük bir bayrama dönüştürdükleri hikayesinden ibarettir.

"Mordekay bu olayları kayda geçirdi. Ardından kral Ahaşveroş'un uzak yakın bütün illerinde yaşayan Yahudilere mektuplar

24 En., Am., see Esther.

gönderdi. Her yıl Adar (Mart) ayının on dördüncü ve on beşinci günlerini kutlamalarını buyurdu. Çünkü o günler, Yahudilerin düşmanlarından kurtulduğu günlerdir. O ay, kederlerinin sevince, yaslarının mutluluğa dönüştüğü aydır. Mordekay, o günlerde şölenler düzenleyip eğlenmelerini, birbirlerine yemek sunmalarını, yoksullara armağanlar vermelerini buyurdu. Böylece Yahudiler, Mordekay'ın buyruğunu kabul ederek başlattıkları kutlamaları sürdürdüler."[25]

Göründüğü kadarıyla bu Yahudi bayramına verilen önem, Ester'deki şu sözlerden kaynaklanıyor: "Böylece bu günler her ilde, her kentte ve her ailede kuşaktan kuşağa anımsanacak ve kutlanacaktı. Purim günleri Yahudiler için son bulmayacak ve bu günlerin anısı kuşaklar boyu sürecekti."[26]

Ester kitabının yazarının Purim sözcüğünü nereden aldığını da belirtmemiz gerekiyor. Eserin yazarı şöyle diyor: "Çünkü bütün Yahudilerin düşmanı Agaklı Hammedata oğlu Haman onları yok etmek için düzen kurmuştu. Onları ezip yok etmek için pur, yani kura çekmişti."[27] Yazar Pur kelimesini kura olarak yorumlamış. Araştırmacı Jensen, Pur veya Bur sözcüğünün Asuri dilinde taş anlamına gelen eski bir kelime olduğunu belirtiyor.[28] Britannica Ansiklopedisi ise, Jensen'in teklifinden yetmiş yıl sonra bu sözcüğün Farsça olduğunu ve insanın bahtını öğrenmek amacıyla kura çekmesi anlamına geldiğini belirtmektedir. Özel şekilde hazırlanan küçük taşlar fal bakmada kullanılıyordu. Her ne olursa olsun Purim bayramı aslı ve kökü olmayan bir Yahudi bayramıdır. Tarihi gerçeklerle ilgisi yoktur ve tamamıyla hurafe bir olayın hatırasıdır.

Yahudi gelenekleri ve gelişimi

"Orada, Babil'de İbrani halkı tarihini bir araya toplayarak, geleneklerini geliştirip, yaydı."[29] Tıpkı ataları Kenan medeniyetin-

25 *Ester*, 9/20-23.
26 *Ester*, 9/28.
27 *Ester*, 9/24; 3/7.
28 En., Bib., see Esther.
29 Wells, *Mucez tarih al-alem.*

den faydalandıkları gibi, sürgün giden Yahudilerin de yüksek Babil uygarlığından çok şey öğrendikleri muhakkak. Ugarit tabletlerinin de gösterdiği gibi, Tevrat edebiyatına Kenan edebiyatından pek çok şey kattıklarını daha önce belirtmiştik.

Yahudilerin Babil sürgün günlerinin başlangıcında, yani M. Ö. VII. Yüzyıl sonları ile VI. Yüzyıl başlarında, eski İran inançlarını düzeltme görevini omuzlanan Zerdüşt ortaya çıkmıştır. Zerdüşt'ün öğretisine göre aydınlığı temsil eden iyi ruh ve karanlığı temsil eden kötü ruh vardı. Araştırmacılar Yahudilerin ruh, melek, şeytan ve ahiretle ilgili geleneksel inançlarının temelde Zerdüştî felsefeden büyük ölçüde etkilendiğini belirtmektedirler ki, 1955'de Ölü Deniz'e yakın bir yerde ortaya çıkarılan Kumran yazıtlarının üzerindeki örtü kaldırılınca bu hakikat daha da gün yüzüne çıktı.

Yahudi inançlarının Zerdüştizmden hangi konularda ne kadar etkilendiği hususu bu araştırmanın sahası değilse de, tarihçi Toynbee'nin de kaydettiği gibi, Zerdüşt akidesi ile Yahudi din ve kavmiyetçiliği arasındaki benzerliklere şöyle bir bakmak yeterli olacaktır.

Toynbee, Musevilik, Hinduizm ve Zerdüştizmden bahsederken, her üçünün de cihanşümul bir din olma yolunda kaydettiği gelişim esnasında yalnızca belli bir cemaatin veya halkın dini olarak kaldığını belirtmektedir. Örneğin Yahudiler henüz Allah'ı kainatın her yerde mevcut olan Efendisi olarak vasfederken, bir cemaatin tapındığı bölgesel bir Tanrı olduğu düşüncesinden vazgeçememiş, bu da Hristiyan ve Müslümanların onları çelişkili olarak görmelerine yol açmıştır.[30]

Toynbee'ye göre herhangi bir kişi Yahudi, Zerdüşti veya Hind toplumunun milli bir üyesi olmadan bu üç dinden birine mensup olamaz.

Esasen araştırmamızda bu konuya ileriki bölümlerde daha fazla yer vermemiz gerekecek. Burada yaptığımız kısa giriş yalnızca Mûseviliğin Zerdüştizmden etkilenmesinin, onu cihanşümul bir din olmaktan mahrum bırakarak geliştirilmiş bir kavmiyetçiliğin tutsağı yaptığını gösterme amacına matuftur.

30 D. Hasen, *el-Fikr ed-dini el-israili, atvaruhu ve mezahibu.*, 12, p. 82.

Burada kendiliğinden bir soru ortaya çıkıyor. Daha önce belirttiğimiz gibi İbraniler Tanrı'yı başlangıçta yalnızca bir kabilenin tanrısı olarak tasavvur ettiler. Tıpkı diğer tanrıların başka kabileler için yaptığı gibi, bu tanrı da o kabile için savaşıyor, onun diğer işleriyle uğraşıyordu.. O halde Zerdüştizmin bu konuda nasıl bir etkisi olmuş olabilir? Kanaatimizce Yahudilerin ilk önceleri Allah'ı alemlerin her yerde mevcut Tanrısı olarak düşünmeleri Babil sürgününün güzel yanlarından biriydi ve belki de Yahudi yazıcılar [peruşim], Allah'ı hem alemlerin her yerde mevcut Tanrısı, hem de gücünü kudretini Yahudi halkının çıkarlarına hasretmiş, düşmanlarını kahretmek için kullanmış İsrail halkına özgü bir tanrı olabileceği görüşünden hareketle Zerdüştizmden etkilenmemiş olsalardı, Tanrı kavramı o dar ve kavmiyetçi kavram çerçevesinde kalmayacaktı.

Biraz sonra Babil sürgünleriyle birlikte Filistin'e döndüğümüzde Yahudi yazıcıların koydukları yeni kanunlar mucibinde onların başka halklara karşı besledikleri adavetin nasıl yükseldiğini ve bu öfkenin Samarialı İsraillileri de kapsadığını göreceğiz.

XVII
YENİDEN FİLİSTİN'DE

Ezra kitabına göre Cyrus'un serbest bırakmasından sonra önderleri Şeşbasar ve Zerubbabil'in sevk ve idaresi altında Babil'den dönenlerin sayısı 42360'dır ve 7337 erkek ve kadın köle bu rakama dahil değildir.[1] Aynı kitabın başka yerlerinde bu konuda verilen diğer ihtilaflı rakamları bir yana bırakırsak, araştırmacılar bu rakamın kesinlikle aşırı abartılı olduğununu belirtmektedirler.

Kudüs ve Samiriye [Samaria] bölgesinden sürgün edilenlerin toplam sayısı en iyimser takdirle elli binden fazla değildir. Yahudilerin vaktiyle Filistin'in yerli halkıyla kaynaşmış olması sebebiyle onların bu ülkeyi bütünüyle boşalttıklarını düşünmek yanlış olur. Kendi istekleriyle ülkeden ayrılan ve yeni yerleştikleri topraklarda hayatlarından memnun olanların herhangi bir şekilde Filistin'e dönmeyi düşündükleri söylenemez.

Her ne kadar Yahudi din alimlerinin söylediklerine ilaveten Perslerin izin vermesi üzerine Filistin'e dönme konusunda farklı görüşlere sahip iseler de, dindar Yahudilerin bir kısmı, dini bir vecibe olarak dönüş işinin sürgüne son veren Tanrı'nın bir müdahelesiyle olması gerektiği ve O'nun İsrail'in yüceltilişinin başladığı işaretini vermesi lazım geldiği görüşündeydi.[2]

Göründüğü gibi Filistin'e dönüşü teşvik eden etkenler Babil sürgünleri arasında fazla güçlü değildi. Dini meselelerle fazla ilgi-

1 Ezra, 2/64-65.

2 Bkz. *Yeremya*, 32/36 vd.; *Hezekiel*, 34/11 ve EŞ, 40/3.

lenmeyen bir grup sürgün hayatında aradığı rahat ve istikrarı bulmuştu. Dini meselelerle ziyadesiyle ilgilenen grup ise, dünya nimetlerinden fazla behremend olmayanlardı. İşte bunlardan bazıları şansını bir kez daha denemek için Filistin'e dönmüştü. Cyrus'un dönüş iznini vermesini Tanrı'nın ilahi bir işareti olarak gören grup, insanları dönmeye davet ediyordu. Bir başka dindar grup ise Cyrus'un izninde ilahi bir işaret görmüyordu. Yeri gelmişken dindarlardan bu sürgünü eski günahların bir cezası olarak görenler, Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanmanın gerektiğini belirterek, Filistin'de kalanları da Mısır yerine Babil'e gitmeye teşvik ediyorlardı. Babil sürgününün ilk günlerinde bazı inatçı isyankârlar günahların bedeli olarak düşünülen bu sürgüne taraftar olmamış, bu yüzden "çürük incir" olarak nitelendirilmişlerdir.[3]

Dolayısıyla araştırmacılar, Ezra kitabında verilen rakamın hayli abartılı olduğu, Şeşbasar ve Zerubbabil'le birlikte vaktiyle Nabukadnasar'ın Süleyman Tapınağı'ndan alıp getirdiklerini yanlarına alarak Babil'den Kudüs'e dönen ailelerin fazla olmadığı görüşünde birleşmektedirler.

Tapınağın yeniden inşası

Davud soyundan veya Zerubbabil'in dayılarından olan Yahudi asıllı Şeşbasar'ın Kudüs'ün yöneticisi olarak seçilmesinden Süleyman Tapınağı'nın yeniden inşaasının amaçlandığı açıktır. Onun ve Zerubbabil'in görevinin kolay olmadığı da açıktır. Çünkü tapınağın yeniden inşa edilmesi konusunda bir hayli güçlükler mevcuttu.

Bir kere, Kudüslü yöneticilerin bu işe karışmalarını reddetmeleri sebebiyle Samiriye [Samaria] eşrafı tapınağın yeniden yapılmasına an fazla karşı çıkan kesimdi. "Yahudalılarla Benyaminlilerin düşmanları, sürgünden dönenlerin İsrail'in Tanrı Rab için bir tapınak yaptığını duyunca, Zerubbabil'in ve boy başlarının yanına vardılar. 'Tapınağı sizinle birlikte kuralım' dediler, 'çünkü biz de sizin Tanrı'nıza tapıyoruz; bizi buraya getiren Asur kralı Esarhaddon'un döneminden bu yana sizin Tanrınıza kurban sunuyoruz.' Ne var ki Zerubbabil, Yeşu ve İsrail'in öteki boy başları, 'Tan-

3 *Yeremya*, 29/17.

rımıza bir tapınak kurmak size düşmez' diye karşılık verdiler, 'Pers kralı Koreş'in (Cyrus) buyruğu uyarınca İsrail'in Tanrısı Rab için tapınağı yalnız biz yapacağız."[4]

Bu metin, Asurilerin kral II. Sargon tarafından M. Ö. 722'de ele geçirilen Samiriye bölgesine iskan ettikleri grupların ülkeyi terketmeyenlerle kaynaşarak onların inançlarını benimsediklerini; ancak Şeşbasar, Zerubbabil ve onlarla birlikte Babil'den dönenlerin tapınağın yeniden inşasının sadece sürgünden dönenlere tanınmış bir imtiyaz olduğunu düşündüklerini, orada yerleşip kalanların ve özellikle de Samiriye [Samaria] halkının bu işe karışamayacakları görüşünü savunduklarını gösteriyor.

Zerubbabil, Samiriye halkının aynı Tanrı'ya taptıkları, emirlerine uydukları şeklindeki sözlerine itibar etmemiş, hempalarıyla birlikte tapınağı yeniden inşası işini, onun sağlayacağı siyasi ve dini otoriteyi tekeline almayı düşünmüş, Perslerin sürgünden dönme ve tapınağı yeniden kurma iznini de istismar etmiştir.

Diğer yandan bizzat Kudüs Yahudilerinden bir kısmı da tapınağın yeniden yapımına karşıydı. Sürgündekilerin bir kısmının Kudüs'e dönüşün Tanrı'nın ilahi tecellisi olarak yapılması için yine Tanrı'nın müdahelesiyle olması gerektiğini düşündüğünü biraz önce belirtmiştik. Tıpkı bunlar gibi Kudüs'de de tapınağın yapımı konusunda benzer görüşte olanlar vardı. Ama bunlar binanın yeniden yapımı konusunda Yahudi bir önderden teşvik gören diğer grup karşısında fazla bir direnç sergileyememişti. "Kral Darius'un karallığının ikinci yılında, altıncı ayın birinci günü Rab, peygamber Hagay aracılığıyla Şealtiel'in torunu Yahuda [Judaea] valisi Zerubbabil ve Yehosadak oğlu başkahin Yeşu'ya seslendi: Her şeye egemen Rab diyor ki, bu halk, Rab'bin tapınağını yeniden kurmak için vakit daha gelmedi diyor. Sonra Rab, peygamber Hagay aracılığıyla şöyle seslendi: Bu tapınak yıkık durumdayken, sizin ağaç kaplamalı evlerinizde oturmanızın sırası mı?"[5]

Dindar Yahudilerden bir kısmının takındığı tavır, Yahudilerin Tanrı'nın zatıyla ilgili düşüncesindeki bu büyük gelişime işaret eden bir tavırdır. Bu Yahudiler, Tanrı'nın zaman ve mekan sınır-

4 *Ezra*, 4/1-3.

5 *Hagay*, 1/1-4.

larına bağlı insanlar gibi yaratılmış sıfatlara sahip bir varlık gibi görmekten vazgeçmişler; O'nun zaman ve mekanla ilgisi olmadığını, Kendisi için yapılacak tapınağın - mesahası büyük olsa bile,- Allah'ın azametini yansıtmak için çok küçük olacağını düşünüyorlardı. Nitekim bu düşünce Kral Süleyman'ın dilinden söyletilen şu sözlerde de görülmektedir: "Tanrı gerçekten yeryüzünde yaşar mı? Sen göklere, göklerin göklerine bile sığmazsın. Benim yaptığım bu tapınak ne ki!"[6] Bu düşüncenin, Suriye, Mısır ve Irak'da yaşayan eski toplumların çoğunda görülen yanlış kültlerden uzak, gerçek din konusunda vicdani şuura dayalı bir tavır olduğu muhakkak.

Burada M. Ö. VII. Yüzyıl başlarında gerçekleşen Babil sürgünü döneminde oluşan bu yeni düşüncelerle, ondan dört yüz yıl önce Süleyman'ın dilinden söylenen bu sözler arasında ne gibi bir ilişki vardır diye sorulabilir. Bu durumda Tevrat'ın bazı sifirlerinin M. Ö. IX. Yüzyıldan itibaren yazılmaya başlandığını, ancak tamamının M. Ö. II. Yüzyılda şimdiki şeklini aldığını hatırlatmamız gerekiyor.

Kudüs'deki Yahudi önderleri Tevrat'ın bazı bölümlerini daha sonra yeniden yapılandırmaya sevketme konusunda sürgündeki Yahudilerin önemli rolü olmuştur. Bu Yahudiler, siyasetten ve getirdiği yükümlülüklerden uzak kalmanın sağladığı imkanlar ölçüsünde, yüksek Keldani kültürünün önlerine serdiği geniş ufuklar sayesinde akli ve vicdani düşüncelerini geliştirmek için yeterli vakit bulmuşlardı.

Böylece kültürlü Yahudiler, tüm vakitlerini önlerindeki meseleyi hallettikten sonra tarihlerini ve soylarını kayıt altına almak ve Tevrat'ın sifirlerine yeni düşünceler dercetmek için harcadılar. Neticede Kudüs'e dönenler yanlarında Tevrat'ın ilk beş bölümünü de götürdüler. Pentateuch denilen bu beş bölümün tamamı Babil sürgün günlerinde yazılmış, daha sonra Kudüs'de tekemmül ettirilmiştir.

Dolayısıyla Süleyman peygamberin ağzından dinlediğimiz sözler ve eski sifirlerde yer alan buna benzer metinler, kültürlü Yahudi'nin Tanrı'nın zatına bakışının yüceldiği, O'nu mahluk sı-

6 *I. Krallar*, 8/27.

fatlardan arındırıp, zaman ve mekan bağından uzaklaştıran özelliklerle bezediği ve tevhit dinini kirleten bir takım hurafe ve ritüellerin temizlendiği o çağın ürünleri olarak kabul edilebilir.

Babil kültürün izleri

Sürgündeki Yahudinin ilim ve kültür öğrenimi konusunda kaydettiği gelişme, Kudüs'deki yeni toplumda sıradan Yahudi ile haham arasındaki ilişki için tehlikeliydi. Okuma-yazmanın yaygınlaşması haham tabakasını dini nüfuz ve siyasi otoriteyi temsil etme imtiyazından mahrum bırakmıştı. Şeriat ve uygulanışı hahamın inhisarındaydı. İşleri istediği gibi yürütüyordu. Sıradan vatandaşlar, karşılaştıkları problemlerin halli konusunda mutlaka hahama müracaat ediyor; onun yardımını istiyor; koyduğu yasaklara ve direktiflere uyuyordu. Ancak, Babil sürgünü döneminde ve sonrasında okuma-yazma gelişince, maharetli yazıcılar [peruşim] mütevazi öğüt verici görevini bir yana bırakarak daha tamahkâr bir görev üstlendiler ve halka şeriatı öğretmeye ve onu tüm gruplar arasında yaymaya giriştiler. Böylece Tanrı adına konuştuğunu iddia etmeseler bile eski peygamberlerin yerini aldılar ve mevcut şeriata sıkı sıkıya bağlandılar.

Örneğin Nehemya kitabının sekizinci âyetinde kahin Ezra ve beraberindeki kültürlü kişilerin ".. ayakta duran halka yasayı anlattıkları; Tanrı'nın Yasa Kitabı'nı okuyup açıkladıklarını, herkesin anlamasını sağlayacak biçimde yorumladıkları" belirtilmektedir.[7] Topluluklar arasında din kültürünün yayılması yönündeki bu gayret, öğretilenlerin Mûsa'ya atfedilmesi konusunda bir kutsiyeti hakedecek türdendi.. Nitekim Yasanın Tekrarı kitabında dini kültürün mümkün olduğunca yayılmasını emreden açık bir kanun vardır: "Halkı, erkekleri, kadınları, çocukları ve kentlerinizde yaşayan yabancıları toplayın. Öyle ki, herkes duyup öğrensin. Tanrınız Rab'den korksun. Bu yasanın bütün sözlerine uymaya dikkat etsin. Yasayı bilmeyen çocuklar da duysunlar, mülk edinmek için Şeria nehrinden geçip gideceğiniz ülkede yaşadığınız sürece Tanrınız Rab'den korkmayı öğrensinler."[8]

7 *Nehemya*, 8/7-8.

8 *Yasanın Tekrarı*, 31/12-13.

Şeriatın öğrenilmesinin halk arasında yayılmasının kahinler sınıfını ciddi endişelere sevketmiş olması tabiidir. Artık yazıcının görevi bir öncekinden devralması için Levililerden veya kahinlerin varislerinden olması şart değildi. Örneğin Ezra hem yazıcı, hem de kahindi; ama herkes Ezra gibi bu iki görevi aynı anda ifa edemiyebiliyordu. Bu durum, kahinler sınıfını çevreleyen kutsiyet duvarının yıkılmasından sonra önderlik konusunda çatışmalara yol açan tehlikeli bir unsurun ortaya çıkmasına sebep oldu.

Haham sınıfının bu değişim rüzgarına karşı direnmesi doğrudan mümkün değildi; bu yüzden cemaatler arasında dini kültürün yayılmasına apaçık bir şekilde karşı çıkmaktansa, şu iki yolla mevkilerini muhafaza etmeyi başardılar:

1. Tevrat sifirlerindeki belirsizlik ve tenakuzlardan kurtulmak, bu sifirlerde bir dizi ayıklama yapmakla mümkündü. Halbuki bilindiği gibi tenakuz ve belirsizliklerin olduğu gibi bırakılması kahinlerin işine geliyordu ve ısrarla halk nazarında bu kapalı kapıları açacak anahtarların ancak onların ellerinde olduğu; sıradan insanların Tevrat'daki bu hata, tenakuz ve belirsizlikleri çözebilecek durumda olmadıkları savunuluyordu.

2. Yahudiler katı bir şekilde dini ritüelleri yerine getirmekle mükellef tutuluyor ve bunların ancak kahin sınıfının yardım ve yol göstermesiyle ifa edilebileceği belirtiliyordu. Zaten şeriatın kendisi de Yahudi ile Yahve arasındaki ilişkiyi ancak tapınak ve Levili hizmetkârları vasıtasıyla düzenlenebilecek şekilde tek yetkiyi Levili kahinin eline vermişti. Nitekim Çölde Sayım kitabında sıradan İsrailliler Tanrı'nın eviyle ilgili gizemi öğrenmeye çalışmaktan şiddetle menedilmektedir: "İsrailliler Mûsa'ya 'Yok olacağız! Öleceğiz! Hepimiz yok olacağız!' dediler. Rab'bin Konutu'na her yaklaşan ölüyor. Hepimiz mi yok alacağız?"[9]

Bu iki yolla ve benzeri detaylar vasıtasıyla kahinler nüfuzlarını korumayı ve artırmayı başardılar. Hatta baş kahinin mevkisi öyle yükseldi ki, insanlar o makamı elde etmek için birbirlerini harcamakta hiç tereddüt etmediler.

Tüm bunlara ve kahin sınıfının düşmanlarına karşı birbirlerine kenetlenmelerine rağmen VI. Yüzyılda esen değişim rüzgarı-

9 *Çölde Sayım*, 17/12-13.

nın Yahudi'nin ruhunda yeni bir dalgalanma meydana getirdiğini kabul etmek gerekir. Bu önemli vakıanın tüm Yahudi tarihi boyunca yaptığı etkilere, özellikle mezhep ve cemaatlerin oluşumuna, onların birbirlerinden ayrılmalarına nasıl yol açtığına ilerleyen sayfalarda değineceğiz.

İşte Zerubbabil, böylesine puslu bir atmosferin sağladığı avantaj ve fikri çalkantılar ortasında, daha sonra kendi adıyla anılacak olan tapınağı yeniden inşaa etmeye muvaffak oldu. Bu olay, kral Cyrus'un tapınağın yeniden inşaası emriyle Şeşbasar ve Zerubbabil'in Kudüs'e dönüşünden yirmi iki yıl sonra, M. Ö. 516'da gerçekleşmişti.

Yeni toplumun kuralları

Pers kralı I. Artaxerxes döneminde (M. Ö. 465-424) biri Nehemya, diğeri Ezra'nın önderliğinde olmak üzere Babil sürgünü Yahudilerden iki grup daha Kudüs'e dönmüştü.

Kudüs'de yeni ortaya çıkan Yahudi yaşantısını tanzim konusunda bu iki grubun amacının aynı olduğu söylenebilir.

Nehemya, Babil sürgünü sırasında kralın sarayına girmeyi ve orada kral sâkiliği[10] vazifesini elde etmeyi başarmıştı. Hadım olduğu sanılıyordu.[11] Nehemya, krala olan bu yakınlığından faydalanarak, sarhoş olduğu bir sırada kendisini Kudüs valisi olarak tayin ettirmeyi başardı. M. Ö. 445 yılında Kudüs'e vasıl olduğunda yapmayı tasarlığı ilk iş, Babillilerin yıktığı şehir duvarlarını yeniden inşaa etmekti.

Surların yapımı da, tapınak meselesi de zor işlerdi. "Horonlu Sanballat, Ammonlu görevlilerden Toviya, Arap Geşem yapacaklarımızı duyunca, bizi küçümseyip alay ettiler. 'Ne yapıyorsunuz? Krala baş mı kaldırıyorsunuz?' dediler."[12]

Nehemya kitabı, Yahudilerin komşularının Kudüs surlarının onarılmasına şiddetle karşı çıkarak işi silahlı çatışmaya kadar gö-

10 *Nehemya*, 1/11.
11 *Hasen* 1.
12 *Nehemya*, 2/19.

türdüklerini ileri sürmektedir: "Sanballat, Toviya, Araplar, Ammonlular ve Aşdotlular Kudüs surlarındaki onarımın ilerlediğini, gediklerin kapanmaya başladığını duyunca çok öfkelendiler. Hepsi bir araya gelerek Kudüs'e karşı savaşmak ve kentte karışıklık çıkarmak için düzen kurdular."[13] Ancak, Nehemya'nın belirttiğine göre, Yahudiler surları onarıp, gedikleri kapatmayı başarmışlardır: "Bir elleriyle iş yapıyor, diğer elleriyle silah tutuyorlardı."[14] Fakat acaba bu başarı yalnızca Kudüslü Yahudilerin şahsi gayretinin ürünü müydü, yoksa doğrudan bir Pers askeri müdahelesinden mi kaynaklanıyordu? Bir kere Yahudiler komşuları arasında azınlıktaydılar. Nehemya da bunu kabul etmekte ve şöyle demektedir: "Kudüs enine boyuna büyük bir şehir, halk ise onun ortasında az sayıdaydı."[15] Öfkeli komşuların şevkini bu küçük azınlık mı kırmıştır? Bu sorunun cevabını Kudüs'e dönüş hikayesini anlatırken bizzat Nehemya veriyor: "Fırat'ın batı yakasındaki valilere gidip kralın mektuplarını verdim. Kral, benimle birlikte komutanlar ve atlılar göndermişti."[16]

Yahudiler böylece daha önce tapınağı yeniden yaptıkları gibi Kudüs duvarlarını onarmayı da başardılar. Tabi ki bu işi yaparken hemen yanı başlarında elde silahla onlara korumalık yapan Pers atlılarından yardım aldılar. Ne var ki, Yahudiler, her zamanki gibi burada da yapılan başarılı bir işi yalnızca kendilerine maletmek amacıyla aldıkları dış yardımı gizlemek için ellerinden geleni sergilemektedirler. Yapılan işlerin Tanrı'nın medet ve yardımıyla olduğunu belirterek, insanları ona itaat ve teslime teşvik ediyorlar; fakat yabancı bir güçten alınan yardımın gizlenmesinin mümkün olmadığı yerlerde bunun Tanrı'nın kullandığı ve hizmetlerine sunduğu bir vasıta olduğunu ileri sürüyorlar. Onların Cyrus'u "mesih" olarak niteleditklerini yani Yahudi sürgünleri Kudüs'e iade etmesi için Tanrı tarafından kral nasbedildiğini belirttiklerini hatırlayalım.

Nehemya, M. Ö. 445-433 yılları arasında Kudüs halkını ve komşularını Perslerin sağladığı destek sayesinde yönetti. Nehem-

13 *Nehemya*, 4/7-8.
14 *Nehemya*, 4/17.
15 *Nehemya*, 7/4.
16 *Nehemya*, 2/9.

ya'nın valiliği konusunda söylenecek şeyler, haham ve yazıcı Ezra hakkında söyleneceklerle yakından alâkalıdır. Çünkü kral Artaxerxes Nehemya'yı vali tayin ederken, ülkenin din işlerini çekip çevirme görevini de Ezra'ya vermiştir: "Krallığımda yaşayan İsrail halkından, kahinlerden ve Levililerden Kudüs'e gitmek isteyen herkesin seninle gidebilmesi için buyruk veriyorum. Elindeki Tanrı'nın Yasası'nın uygulanıp uygulanmadığı konusunda Yahuda [Judaea] ve Kudüs'de araştırma yapman için, ben ve yedi danışmanım seni görevlendirdik."[17]

Ezra, kraldan sözü edilen fermanı alır almaz, Nehemya'ya Yahuda valisi olarak atanmasını sağlayacak başka bir ferman daha çıkarılmasını beklemeden Kudüs'e hareket etti. Her ne kadar M. Ö. 430'da olan bir olayın kesin rakamını çıkarmak zor ise de, büyük bir ihtimalle Ezra Babil sürgünlerinden 1800 kadar erkek veya 5500-6000 civarında insanı Yahuda'ya alıp götürmüştür.[18] Öyle veya böyle, bu iki kişinin yaptığı işleri - aralarında bir fark olmadığı cihetle, - burada kısaca anlatmamız kitabın konusuyla tezat teşkil etmez. Zaten incelediğimiz kaynakların çoğu da Nehemya ile Ezra'yı bir bütün olarak görür ve hangisinin önce veya sonra olduğu konusu üzerinde fazla durmazlar.

Dini konularda

Nehemya ve Ezra, - Yahudi yazıcıların da belirttikleri gibi, - var güçleriyle vaktiyle İsrail oğullarının hafife aldıkları için belalara dûçar kalmaları sebebiyle Mûsa'nın şeriatına uymayı sağlamaya giriştiler.

Ezra'nın yüksek kültürü, Yahudiler nezdinde dini nüfuzunu güçlendiren köşe taşı durumundaydı. Böylece dini yaşantılarını düzenleyen yeni bir anayasanın hazırlanması konusunda görüş birliğine vardılar.. "Tanrı'nın kulu Mûsa aracılığıyla verdiği yasaya göre yaşamak, Egemenimiz Rab'bin bütün buyruklarına, ilkelerine, kurallarına uymak üzere ant içtiler, uymayacaklara lanet okudular. Çevremizdeki halklara kız verip almayacağız. Çevre

17 *Ezra*, 7/13-14.

18 En Bib., see Dispersion.

halklardan Şabat Günü ya da kutsal bir gün eşya veya tahıl satmak isteyen olursa almayacağız. Yedi yılda bir toprağı sürmeyeceğiz ve bütün alacaklarımızı sileceğiz."[19]

Bu metinden ve takip eden satırlardan, Yahudi Babil sürgününün en önemli işlerinden beş kitabın oluşturduğu Tevrat'a sıkı sıkıya bağlılık konusunda kararlı olduklarını, sözü edilen Yahudi kongresinde bunun teyit edilmesinin bu halkın tarihinde önemli bir dönem noktası teşkil ettiğini anlıyoruz.

Yahudilerin Kenan elinde geçirdikleri yıllar zarfında hiçbir zaman Müsa'nın şeriatına tam olarak bağlanmadıklarını daha önce belirtmiştik. Örneğin yetmiş yıl olduğu ileri sürülen esaret süresini, İsrailliler toprağın altı yıl ekilip yedinci yıl nadasa bırakılacağını emreden Mûsa şeriana ait kanunu bir yana bıraktıktan sonra, toprağın nadasa bırakılmasının sembolü haline getirdiler. Esareti sembolize eden yetmiş yılı da İsraillilerin Kenan eline yerleşmelerinden sonraki 490 yılına bağlayarak o yıl toprağın sürülmesini yasakladılar. Yani ikamet yıllarından her yedi yılı bir esaret yılı olarak kabul ettiler. Halbuki esaret süresinin hiçbir halde yetmiş yıl olmadığını söylemeye gerek bile yok. Çünkü esaret bir yılda sona ermemiştir. Samiriye esaretini görmezden gelip M. Ö. 597, 586 ve 582 yıllarında üç defa gerçekleşen ve ancak Cyrus'un emriyle Babil sürgünün resmen sona erdiği 538 yılında bittiği kabul edilen Yahuda esaret yıllarını kabul etsek bile durumda bir değişiklik olmaz.

Burada İsraillilerin baallara ibadet ettiklerini, Kenan eline geldikten sonra bir kısmının Babil'e sürgün edildiği, büyük bir kesiminin Mısır'a gittiği döneme kadar çeşitli dini inançlarında Kenan akidelerini taklit ettiklerini bir kez daha tekrar etmemize gerek yok.

Tarihleri boyunca Yahudilerin kalplerini ve akıllarını esir alan hangi şaraitte olursa olsun dünya halklarından ayrı durması gereken seçilmiş bir halk olduğu şeklindeki o katı düşünce olmasaydı.. Yahudi önderleri Nehemya ve Ezra'nın davetine uyarak Müsa'nın şeriatını uygulamaya azmettiklerinde ve emirleri yenileyerek uygulamaya koyduklarında, Babil sürgününden sonraki Yahudi hayatında köklü bir değişiklik beklememiz gerekirdi..

19 *Nehemya*, 10/29-31.

20 *Nehemya*, 13/25.

Biraz önce verdiğimiz metinden de anlaşılacağı gibi, Yahudi önderlerin üzerinde anlaştıkları ilk nokta sosyal yönden diğerlerinden ayrışmak, başkalarıyla kız alıp vermemekti ve belki de yeni Yahudi anayasasının bu maddesi Ezra ve Nehemya'nın kafasını en fazla meşgul eden hususlu. Karma evlilik konusunda ne düşündüğünü Nehemya'nın kendi hatıratından okuyalım: "Adamları azarladım, lanet okudum. Bazılarını dövüp saçlarını yoldum. Tanrı'nın adıyla onlara ant içirdim ve 'Yabancılara kız verip kız almayacaksınız' dedim."[20] Hatta Nehemya Samiriye önderi Horonlu Sanballat'ın damadı olan baş kahini kovmakta bile terüddüt etmemiştir. Onun Kudüs duvarlarının onarılması konusunda Nehemya'yla tartıştığını biliyoruz. Yabancılarla evlenme konusunda Ezra da oldukça katıydı. Hatta yabancı kadınlarla evli Yahudilere onları boşamalarını, onlardan olan çocuklarını gayr-ı meşru ilan etmelerini emrediyordu.[21]

Yabancılarla evliliğin yasaklanması, başkalarıyla karışıp kaynaşma, Şabat gününün ve tarlaların yedi yılda bir nadasa bırakılması, Yahudi kardeşlerin borçlarının silinmesi geleneğinin tesisinden sonra yaşı yirmiyi geçen her Yahudi erkekten tapınak vergisi alınmasına sıra gelmişti.

Yeni yasa, toplumla ilgili kuralların tesbitini gerektiren hallerde Yahudi bireyi teşrinin ana hedefi haline getirmişti. Ne var ki konulan kurallar umulan neticeleri sağlamadı. Toplumun, Tanrı'nın adil cezasını hakedecek günahlar işlemesi sebebiyle acılar yaşamasına yol açan ortak günahın itirafının yanı sıra, her bireyin de işlediği suçlarla ilahi kısası gerektiren ortak günahtaki rolünü itiraf etmesi gerekiyordu.

Burada Yahudi bireyin kabile düşüncesinden kabileler topluluğu düşüncesine bağlılık konusunda bir değişim geçirdiğini görüyoruz. Asırlar boyunca on iki boyun rol aldığı görülürken, bilinmeyen bir nedenle artık sadece Yahuda, Benyamin ve Levililerden söz edilmeye başlanmış, sonra bazen kimi küçük boyların, bazen sürgün öncesinde Yahudilerin yaşadıkları şehir ve köylerin isimleri, bazen de sürgündeki Yahudilerin oturdukları yer adları zikredilmiştir.

21 *Ezra*, 10/3-5.

Nehemya ve Ezra'nın yeni yasada bireyi göz önünde bulundurmasının onu kabile reislerinin sömürüsünden kurtarma amacına matuf olduğunu düşünmemek gerekir. Aksine yeni yasa Yahudi bireyi bu sömürüden kurtarmış, ama kabile reislerinin sömürüsünün yerini bu defa Nehemya kitabının on ikinci ibaresinde sözü edilen kongrede ilk defa oluşturulan yeni Yahudi liderliğinin yarattığı sömürü düzeni almıştır. Bu kongre Yahudi önderlere Tanrı ve şeriat adına resmen konuşma hakkı vermiştir.

Siyasi konularda

Bu konuda yaptığımız ilk tespit, Nehemya ve Ezra'nın Kudüs'e siyasi bağımsızlık kazandırma çabasından zımnen vazgeçtikleridir. Aksine onlar, önderlerin ümitlerini ve yeni İsrail'i müjdeledikleri prensipleri boşa çıkarıcı bir tavır takınmışlardı.

Burada Nehemya ve Ezra'nın Kudüs'de Yahudiler için siyasi bağımsızlık sancağını yükseltmekten vazgeçmelerinin, bağımsızlık düşüncesini bir yana bırakmaları anlamına gelmediğini, aksine uygun bir zemin için fırsat kollamaya çalıştıklarını söylemeye gerek yok. Çünkü tapınağın yeniden inşaası, duvarların onarılması ve Yahudi cemaatinin yeniden tanzimi, atılacak yeni adımların zeminini oluşturmak içindi.

Bazı tarihçiler Yahudilerin Nehemya ve Ezra zamanında Pers yönetiminin gölgesinde bir tür otonomi elde ettiklerini belirtirlerse de, bu nisbeten farklı bir otonomiydi.

Pers imparatorluğu, o sıralar tarihin şahit olduğu en büyük imparatorluktu. Doğuda Hindistan, batıda Yunanistan ve Libya'ya kadar uzanan çok geniş bir alanı hakimiyet altında bulunduruyordu. Bu geniş imparatorluk bünyesinde Kudüs'ün işgal ettiği mesahayı tahayyül edebilmek için, Suriye, Fenike ve Filistin'den ibaret olan nehir (Fırat) boyu bölgesinin imparatorluğun kontrolündeki yirmi küsur eyaletten sadece birini teşkil ettiğini ve Kudüs'ün bu üç parçadan birinde yer aldığını belirtmemiz yeterlidir. O sıralar Filistin Samiriye, Kudüs, Filistin ovası (Aşdot ve civarından ibaret sahil şeridi)nden ibaretti. Kudüs valisi - eğer varsa,- Perslerin tayin ettiği Samiriye satrabına bağlıydı. Eğer Kudüs'ün kendisin-

den çıkan bir valisi - örneğin Nehemya, - yoksa, o zaman şehir doğrudan Samiriye'den yönetiliyordu. Yani Pers satrap Kudüs'den seçtiği danışmanlar vasıtasıyla idare ediyordu. "Yahuda oğlu Zerah'ın soyundan Meşezavel oğlu Petahya İsrail halkının genel temsilcisi olarak Pers kralına yardımcı oluyordu."[22]

Burada geçen kral kelimesini görmezlikten gelebiliriz. Çünkü Tevrat yazarları kaybolan azametlerini Yahudilerin başkalarıyla olan ilişkilerini yücelterek telafi etmeye çalışıyorlardı. Halbuki, örneğin Yahudi önderlerin halkın her türlü işi konusunda danıştıkları mahalli Pers satrabı, başkent Susa'da oturan Pers meliki değildi. Aynı şekilde Nehemya'ya atfedilen şu sözde anlatılanları da görmezlikten gelebiliriz: "Çevremizdeki uluslardan bize gelenlerin dışında Yahudilerden ve valilerden yüz elli kişi soframa otururdu."[23] Çünkü burada sözü edilen valiler, Pers satrabının izniyle tayin edildikleri mütevazi mevkilerinden dolayı şükran duyguları besleyen ve Kudüs civarında yer alan komşu şehirlerin şeyhleriydi.[24]

Vakıa orada gerçekten otonom bölgeler de vardı. Çünkü Persler mahalli bölge yöneticilerini eski unvanlarından ve geleneksel yetkilerinden mahrum etmemişlerdi. Örneğin Kilikya, Cebele, Sydon ve Ketom (Kıbrıs'da) yöneticileri kral unvanı taşıyorlardı. Babil'i ise Cyrus Mardok'un lutfuyla "Babil kralı" unvanı almak suretiyle kendine ayırmıştı. Çünkü Babil kralları halkın işlerinin çekip çevrilmesi konusunda tanrıları Mardok'un naibi ve vekili sıfatıyla iktidarlarına meşruluk kazandırırlardı. Bu yüzden Cyrus da Babil'e silah zoruyla değil Mardok'un lutfuyla kral olmasını şenliklerle kutlardı ve Mısır Cyrus'u müteakiben Pers İmparatorluğu'nun hakimiyetine girdikten sonra bu taltiften mahrum bırakılmamış, Pers kralı Mısır firavunu lakâbını da almıştır. Fakat Mısır, Babil, Suriye ve Fenike'de başlayan bağımsızlık ayaklanmaları, Pers kralını daha önce taşınan taltif unvanlarını bırakmaya, bu ülkelerdeki dini inançlara saygısızlığı terketmeye zorlamıştır.

Bu bilgileri vermekten maksadımız, Kudüs'ün küçük mesahasının muazzam bir imparatorluk sınırları içinde çok önemsiz bir

22 *Nehemya*, 11/24.

23 *Nehemya*, 5/17.

24 En. Bib., see israel. Political Constitution.

yer işgal ettiğini ve burada Ezra ve Nehemya zamanında sağlandığı ileri sürülen otonominin kayda değer bir özelliği olmadığını göstermekti.

Bizim burada kaydetmek istediğimiz husus, Nehemya ve Ezra'nın Kudüs'de bir Yahudi cemaatı düzenleme ameliyesine zemin hazırlayan Yahudi kongresinin bu halkın geleceği konusunda tehlikeli bir etkide bulunduğudur ki, o da Kudüs'de Yahudi olmayan geçici bir iktidarın varlığının tanınmasıdır. Her ne kadar daha önce İsrail krallığının başında bulunan yöneticiler şu veya bu şekilde özellikle Mısır ve Mezopotamya devletleri başta olmak üzere komşu krallıkların tebaalığını tanımış olsalar da, geçmişte böyle bir şey varit olmamıştı.

Konumuzun akışı içinde şöyle bir baktığımızda Tevrat'da İbranilerin kendilerinden olmayan birini başlarına yönetici tayin etmelerini yasaklayan sarih emirler olduğunu görüyoruz: "Atayacağınız kral kendi kardeşlerinizden biri olmalı. Soydaşlarınızdan olmayan birini, bir yabancıyı kral seçmeyeceksiniz."[25] Yahudiler Babil sürgünü günlerinde bu sarih kanunu bilmiyor olsalar bile, Kudüs'e döndükten sonra da bilmemekte ısrarcı olmuşlardır. Çünkü bu kanunun uygulanması için yegane şart, "Tanrınız Rab'bin size vereceği ülkeye girip orayı mülk edinerek yerleştiğinizde.."[26] hükmünün yerine gelmiş olmasıdır. Gerçi bu metin Yahudilere başlarına illa da bir kral seçmelerini emretmiyor, ama şayet bir kral seçilecekse bunun mutlaka Yahudi olmasını şart koşuyor. Belki de Cyrus'a "Tanrının mesihi" lakâbının verilmesinde, peygamberlerinden birinin deyişiyle lakâbı Tanrı'nın verdiği düşüncesinden hareketle kanunun bir tür yorumu rol oynamıştır. Yani istediklerinde bir yabancıyı "seçilmiş halk"ın asil bir üyesi olarak kabul ediyor, Samiriye [Samaria] halkından olan İsraillilere yaptıkları gibi de aslen İsrailli olan birini üyelikten çıkartabiliyorlar.

Nehemya ve Ezra, Yahudi ortamına, onu çevreleyen şartlara bakışlarında gerçekçiydiler. Geleneksel Yahudi liderlik seyrine uygun olarak hareket ediyorlardı. Yahudi peygamberlerin çizdikleri pembe tablolar onları etkilememişti. Eğer yeni anayasa seçil-

25 *Yasanın Tekrarı*, 17/15.

26 *Yasanın Tekrarı*, 17/14.

miş halk ve seçilmiş toprak düşüncesinde katı olmamış olsaydı, Yahudiler de diğer halklar gibi tarihî kaderlerini yaşar, onunla çatışmaya girmez ve bu yüzden büyük acılar yaşamazlardı.

Nehemya ve Ezra, siyasi bağımsızlığı stratejik değil bir taktik gereği olarak görüyorlar, Pers nüfuzunun gölgesinde Yahudi toplumu için yapılacak yeni düzenlemeleri muhafaza etmeyi düşünüyorlardı. Kudüs'e komşu olan toplulukların yaptıkları suçlamaları da göz ardı etmemişlerdi. Örneğin Nehemya kitabında şöyle deniliyor: "Sanballat, beşinci kez aynı öneriyle habercisini gönderdi. Habercinin elinde açık bir mektup vardı. İçinde şunlar yazılıydı: 'Çevredeki uluslar arasında Geşem'in de doğruladığı bir söylenti var. Sen ve Yahudiler ayaklanmayı düşündüğünüz için surları onarıyormuşsunuz. Anlatılanlara göre kral olmak üzeresin. Yahuda kralı olduğunu Kudüs'e duyurmak için peygamberler bile atamışsın. Bütün bunlar kralın kulağına gidecek.."[27] Halbuki Nehemya ve Ezra, Pers kralının hoşnutluğunu muhafaza etmek için oldukça çaba gösteriyorlardı. Tabii bunu Persleri sevdiklerinden değil, bir kurtuluş fırsatı çıkıncaya kadar Yahudilerin ayaklarının Kudüs'e sağlam basmasını sağlamak için yapıyorlardı. Belki de Yahudilerin Suriye ve Mısır'da Perslere karşı yapılan ayaklanmalara katılmaları, baş kaldırı için uygun vaktin geldiği zannından kaynaklanmıştı. Bu olay M. Ö. IV. Yüzyılda III. Artaxerxes zamanında olmuş, neticede isyancılar şiddetli şekilde cezalandırılmış ve Kudüs Yahudilerinden bir kısmı Babil ve Hirkanya'ya[28] sürgün edilmişti. Belki de sırf bu yüzden Nehemya ve Ezra'nın siyasi bağımsızlıktan vaz geçmiş gözükmeleri yalnızca bir taktikti.

Samiriye'deki Pers satrabının doğrudan yüklendiği vergi ve askeri hizmet görevleri dışında, topluluğun sivil işlerini Kudüs'deki Yahudi reisleri yürütüyorlardı. "Halkın önderleri Kudüs'e yerleşti. Geri kalanlar aralarında kura çektiler. Her on kişiden biri kutsal kente, Kudüs'e yerleşecek, öteki dokuz kişiyse kendi kentlerinde kalacaklardı. Halk Kudüs'de yaşamaya gönüllü olanların hepsini kutladı."[29] Anlaşıldığı kadarıyla M. Ö. II. Yüzyıl başların-

27 *Nehemya*, 6/5-7.

28 İran sınırları içinde bulunan Horasan ve civarı. Mevcut kaynaklar buraya sürülenlerden bahsetmemektedir.

29 *Nehemya*, 11/1-2.

da Hellen çağında yeterince açık bir şekilde tebellür etmeyen Yahudi ihtiyarlar meclisinin nüvesi de bu insanlardan çıkmıştı.

Nehemya'nın anılarında geçen veya geçtiği iddia edilen "ihtiyarlar meclisi"ndeki temsilin demokratik bir halk temsili olduğu düşünmemek gerekir. Çünkü sıradan insanlar daha sonra genel kabul gören ve Yahudi Yüksek Kurulu [Sanhedrin] haline gelen bu meclise giremiyorlardı.

Babil sürgününden dönen Yahudiler Kudüs çevresinde kalan ve sürgünden sonra evlerini terketmeyen Yahudilere oldukça tepeden bakıyorlardı. Çünkü kendilerini yüksek Keldani uygarlığının nimetlerinden yararlanmış kişiler olarak görüyorlardı. Eğer vaktiyle Babil'e sürgün edilenlerin toplumun önde gelen kişileri olduğunu düşünürsek, Kudüs'e yeniden dönüp gelen bu insanların kendilerinde bir üstünlük görmeleri normaldir. Çünkü bunların bir kısmı aslen aristokrat kesime mensuptu. Diğer bir kısmı ise Keldani uygarlığından çok şeyler öğrendiğini düşünüyordu. Bu iki gruptan birinin varlığı Yahudi halkının yakınmalarının artması için yeterliydi. İkisi ise zaten çekilmez bir şey olurdu. "Bir süre sonra kadınlı erkekli halk Yahudi kardeşlerinden şiddetle yakınmaya başladı."[30] "Çünkü halk ağır yük altındaydı."[31] Yahudi ileri gelenlerinden böylesine ağır muamelelere maruz kalan halka ihtiyarlar meclisinde büyük ölçüde temsil hakkının verilebileceğini zannetmiyoruz.

Yahudi ihtiyarlar meclisinin ihdasından sonra, başa geçen kişinin Davud soyundan gelenleri bile hiçe sayayabildiği yeni bir mevki daha icat edilmişti: Baş kahin. Bu baş kahin, tapınağın ve ona bağlı birimlerin işlerini çekip çeviriyor, dini vergilerden ve kurbanlardan gelen gelirleri kontrol ediyordu. Kısa süre zarfında bu mevki kutsal bir vazifeye dönüştü ve sahip olduğu mali imkanlar sebebiyle aşgözlülerin de ele geçirmeye çalıştığı bir ödül halini aldı. Öyle ki sonunda o mevkiyi ele geçirmek için akıl almaz entrikalar ve cinayetler bile tertiplendi..

Josephus'a göre Kudüs'deki azınlık aristokrat kesimin yönetimine rağmen, ona bağlı şehirlerdeki kabile reisleri mahalli ikti-

30 *Nehemya*, 5/1.

31 *Nehemya*, 5/18.

darlarını sürdürüyorlar; Samiriye'deki Pers satrabı veya varsa Kudüs'deki mahalli yöneticileri de bu reis ve yargıçları [hakim] tayin ediyorlardı. Pers kralının Ezra için çıkardığı ferman da bunu göstermektedir: "Sana gelince, Ezra, sendeki Tanrı bilgeliği uyarınca yargıçlar ata. Bunlar Fırat'ın batı yakasındaki bölgede yaşayan bütün halka, Tanrı'nın yasalarını bilenlerin hepsine adalet sağlasınlar. Yasayı bilmeyenlere de siz öğreteceksiniz. Tanrı'nın yasasına ve kralın buyruğuna uymayanlar ya ölümle, ya sürgünle, ya mallarına el konularak, ya da hapsedilerek cezalandırılsın."[32] Kabile reisleri ve yargıçların seçiminde ise geleneksel kabile yapısı kuralları göz önünde bulunduruluyor ve Pers satrabının onayı alınıyordu.

Yahudiler ve Pers kralları

Cyrus

Yahudi tarihçi Josephus'un yazdığına göre II. Cyrus'un (M. Ö. 559-530) Yahudilere gösterdiği âtıfetin sebebi, Yeşaya'nın kehanetleri ve bunların Pers kralının üzerinde yaptığı etkilerdir.[33] Burada sözü edilen Yeşaya, M. Ö. VIII. Yüzyılda yaşamış olan peygamber Yeşaya değil, kim olduğu bilinmeyen başka biridir. Araştırmacılar ondan M. Ö. VI. Yüzyılda Babil sürgünü zamanında yaşayan II. Yeşaya diye bahsediyor ki, Yeşaya kitabının 40. bülümünden 55.ci bölümüne kadar olan kısmı da ona atfedilmektedir.

II. Yeşaya, Cyrus'la ilgili olarak şöyle der: "Tanrı, mesihine, sağ elinden tuttuğu Koreş'e sesleniyor. Uluslara onun önünde baş eğdirecek; kralları silahsızlandıracak; bir daha kapanmayacak kapılar açacak. Ona şöyle diyor: 'Senin önün sıra gidip dağları düzleyecek, tunç kapıları kırıp demir sürgülerini parçalayacağım. Seni adınla çağıranın ben Rab, İsrail'in Tanrısı olduğumu anlayasın diye karanlıkta kalmış hazineleri, gizli yerlerde saklı zenginlikleri sana vereceğim. Sen beni tanımadığın halde kulum Yakub so-

32 Ezra, 7/25-26. Burada nehri geçen halktan maksat yalnızca Yahudilerdir

33 Can., 3 pp, 407 f.

yu ve seçtiğim İsrail uğruna seni adınla çağırıp onurlu bir unvan vereceğim. Rab benim, başkası yok; benden başka Tanrı yok; beni tanımadığın halde seni güçlü kılacağım. Öyle ki, doğudan batıya dek Ben'den başkası olmadığını herkes bilsin. Rab benim, başkası yok. Işığı biçimlendiren, karanlığı yapan, esenliği ve felaketi yaratan, bütün bunları yapan Rab benim... Koreş'i doğrulukla harekete geçirecek, yollarını düzleyeceğim; kentimi o onaracak, sürgünlerimi ücret ya da ödül almadan o özgür kılacak. Böyle diyor her şeye egemen Rab."[34]

Evet.. Yahudi akıl hocaları sürgünleri Kudüs'e iade etmesi, Kudüs'ün ve tapınağın tamiri için Tanrı tarafından gönderildiğini Cyrus'un kulağına fısıldadılar, ama bu iş II. Yeşaya'nın iddia ettiği gibi bedelsiz veya hediyesiz olmadı. Bilindiği gibi Yahudi önderler Babil veliahdı Belşasar'ın öldürülmesinden sonra Pers savaşçılarının başkenti istilasını kolaylaştırmak için Mardok kahinleriyle işbirliği etmişlerdir. Bu konuya daha önce değindiğimiz için tekrar dönmeyeceğiz.

Josephus'un Yeşaya'nın kehanetleri ve bunların Cyrus üzerinde Yahudilere karşı âtıfet beslemesiyle ilgili etkileri konusunda söylediklerine gelince, onun bu sözlerinden maksat, uluslararası tarihin tamamıyla İsrail'i yüceltmek için ilahi bir tedbirden ibaret olduğu düşüncesini aşılamaktır. Yahudi tarihçi, her vesileyle bu duruşunda ısrar etmektedir. Bu münafık Yahudi tarihçisi,[35] Tanrı'nın Kudüs'ü yerle bir eden Romalıların yanında olduğunu da söylemişti. Çünkü ona göre tahrip, Yahudilerin işledikleri günahların bedeliydi. Esasen Josephus bu konuda Hezkiya ve Yeremya gibi Yahudi akıl hocalarının Tanrı'nın Sargon, Sennaherib ve Nabukadnasar'ı yalnızca lanetlenmiş İsrail'e darbe indirmek için bir vasıta olarak seçtiği yolundaki sözlerini tekrarlamaktadır.

Yahudiler, başkalarına karşı besledikleri intikam duygularını tatmin etmek için Cyrus'u bir vasıta olarak görüyorlardı. En başta da kendi tapınaklarını onarırken onun Babil tanrılarını tahkir ederek, tapınaklarını yıkmalarını sağlayacaklarını umuyorlardı.

34 *Yeşaya*, 45/1-13.

35 Josephus'un M. S. I. Yüzyılda veya Roma İmparatorluğu'nun yükseliş çağında yaşadığını burada hatırlatmamızda yarar vardır.

Tabii bunu tevhit ruhuna bağlı oldukları için yapmış değillerdi. Zaten Cyrus da tek Tanrı'ya inananlardan değildi. Buna rağmen ona Tanrı'nın mesihi lakâbını verdiler. Ama Cyrus'un Babillilere saygı duyduğunu, kendisini Mardok'un himmetiyle tahta oturan Babil kralı olarak ilan ettiğini görünce, bütün ümitleri yıkıldıysa da, içten pazarlıklı oldukları için duygularını belli etmemeye özen gösterdiler.

I. Darius

Adı Tevrat'da geçmediği veya açık bir şekilde zikredilmediği yahut muadili bir isimle kaydedilmediği için Cyrus oğlu Cambyses üzerinde durmayacağız. Kaynaklarda Cambyses'in File adasındaki Yahudi kolonisine özel bir ilgi gösterdiği şeklindeki bilgi, Darius kitabelerinde verilen malumata dayanmaktadır ki, bu kral döneminden önce söz konusu koloniden bahsedilmemektedir.

Kaynaklar, Cyrus'un damadı Darius'un Pers tahtını gasp yoluyla ele geçirdiğini, olayın kendi kitabelerinde bahsettiği şekilde olmadığını belirtmektedir. Bir kere Pers kralları listesinde kendisinden önce Gaumata adında bir kral olduğu kaydedilmektedir. Bu kral Cambyses'in haksızlığa uğrayan kardeşi Smerdis adını almış, M. Ö. 522 yılında bir sene kadar hükmetmiş. Belki de bu kral tahtı zorbalıkla ele geçirmişti ve Darius da Cambiyses'in öldüğü yıl iktidarı onun elinden yolup almıştı.

Bu zorbalık olayı duyulunca Pers İmparatorluğu'nun birçok yerinde isyanlar çıkmış, muhtemelen Perslerin amca oğulları olan Medler, Darius'un krallığını tanımayı reddetmiş ve bu isyan, ortalığı sakinleştirinceye kadar Darius'un iki yılını almıştır.

Mısır, Suriye ve Irak Perslere baş kaldırmış ve bu da Darius'u onları tekrar itaat altına almak için sefere çıkmaya zorlamıştır. Yahudilerin bu isyana katıldıklarını gösteren herhangi bir kayıt yok. Bazı tarihçiler Darius'a karşı başlatılan genel başkaldırı sırasında Yahudilerin Zerubbabil, peygamberlerden Zekeriyya ve Hagay önderliğinde bir şeyler yapmaya çalıştıklarını, ancak Darius'un Mısır'ı tekrar fethetmek için giderken 519/518 yılında Filistin'e şöyle bir uğramasının ortalığı yatıştırmak için kafi geldiğini be-

lirtmektedirler.[36] Bazı tarihçiler ise genel isyan sırasında Yahudilere sessiz kalmalarının ödülü olarak dahili ve harici zorluklara, komşu halkların karşı çıkmalarına rağmen, Kudüs'e dönmeleri, orada tapınağı yeniden yapmaları için Pers kralı tarafından izin verildiğini kaydetmektedirler.[37]

Bizzat Ezra kitabı Darius'la Yahudiler arasındaki ilişkilerin gerildiği konusunda en ufak bir telmihte bulunmadığına ve hatta aksine Cyrus'un tapınağın yeniden inşaası konusunda kararını desteklediği için Darius'a övgüler yağdırdığına göre, ikinci görüşü tercih etmemiz için bir neden yok. Ezra kitabında şöyle deniliyor: "... Tanrı'nın tapınağının yapım işlerine karışmayın. Bırakın Yahudilerin valisiyle ileri gelenleri Tanrı'nın tapınağını eski yerinde yeniden kursunlar ... Bundan başka buyuruyorum ki, bu kararı değiştirenin evinden bir kiriş çıkarılacak ve o kişi kirişin üzerine asılacak. Evi de bu suçtan ötürü çöplüğe çevrilecek..."[38]

I. Artaxerxes

Ezra kitabı, Pers krallarından Cyrus, Ahaşveroş ve Artaxerxes'ın adlarını zikrettikten sonra doğrudan I. Darius'a geçmektedir. Fakat tarih, Cyrus ile Darius arasında yalnızca Mısır fatihi Cambyses'i ve Gaumata isimli zorba bir kralı zikretmektedir.

Darius'dan önce geçen Ahoşveroş ve Artaxerxes'in isimlerine denk düşen bir Pers kralının ismi tarih kayıtlarında geçmemektedir. Tüm bunlara rağmen Ezra kitabında şu satırlara rastlıyoruz: "Bu olaylardan sonra, Pers kralı Artahşasta'nın krallığı döneminde... Seraya oğlu Ezra adında biri Babil'den geldi..."[39]

Tarihin I. Artaxerxes adıyla bildiği M. Ö. 456-424 yılları arasında hüküm süren Artaxerxes, Ezra'ya Kudüs'e dönmesi için izin veren ve Nehemya'yı Kudüs valisi tayin eden kraldır. Daha önce Artaxerxes hakkında verdiğimiz bilgilerin bir daha gözden geçirilmesinde fayda olacağı düşüncesindeyiz. İsimlerin özdeş-

36 En. Am., see Darius.
37 Can., 3.
38 *Ezra*, 6/1-12.
39 *Ezra*, 7/1-6.

leştirilmesi konusu ise bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Bilindiği gibi Artaxerxes, hassa birlikleri komutanı olan ve Artaxerxes'in babasını katleden, tahtın meşru varisini atlayarak kendisini tahta çıkaran Artabonus'un yardımıyla iktidara gelmiştir. Sahip olduğu iğrenç nüfuza rağmen Artaxerxes'in kraliçe annesi Amestris'in adı da komplocular listesine dahil edilmiş, asıl elebaşı olan Artabonus ise kraliyet sarayında yapılan bir düello sonucunda Artaxerxes tarafından öldürülmüştür.

Kralın intikamı Bactria[40] valisi olan kardeşi tarafından alınmış, ihtilal bastırılmış; bu defa Atina'dan yardım alan Mısırlılar ondan intikam almışlar, fakat ayaklanma kralın isyancıların elebaşısı Anaros'a af vaadetmesiyle sona ermiştir. Vakıa daha sonra kral, annesinin teşvikiyle isyancıların elebaşını katlettirmiştir.

Ezra ve Nehemya kitabında bu Pers kralını iyi kalpli, güzel ahlaklı birisi olarak görüyoruz. Hatta Nehemya ondan "dünya durdukça yaşasın" diye söz etmektedir.[41]

Nehemya'nın hadım olduğunu ve kralın sâkiliğini yaptığını belirtmiştik. Bu durumda onun da saray darbecilerinin sahnelediği oyunda rol almış olma ihtimalini nazardan uzak tutmamak gerekir. Tabii muhtemelen Nehemya'nın güvenini kazanarak komployla ilgili önceden muvafakatını aldığı, Yahudilerin Kudüs'le ilgili projelerine sıcak bakmasını sağladıkları kraliçe ana da onlarla birlikteydi.

III. Artaxerxes

II. Artaxerxes, II. Darius ve II. Xerxes'den hiç bahsetmeden kısaca M. Ö. 358-337 yılları arasında hüküm süren III. Artaxerxes üzerinde durmamızda bir sakınca yok. Çünkü bu üç hükümdar hakkında kayda değer bir bilgiye sahip değiliz.

III. Artaxerxes'in dikkat çeken işlerinden birisi, saray entrikalarından korktuğu için kendini korumak amacıyla yakınlarını öl-

40 Veya eski İran'ın kuzeydoğusundaki Baftar.

41 *Nehemya*, 2/3.

dürtmesi, belalarından uzak durmak için emri altındaki valilelere paralı askerlerini terhis etmeleri yönünde ferman vermiş olmasıdır.

Mısır M. Ö. 404'den itibaren Pers hakimiyetinden çıkmıştı. III. Artaxerxes 351'de bu ülkeyi tekrar hakimiyet altına almayı denediyse de, bir sonuç alamadı. Onun bu başarısızlığı muhtemelen bağımsızlık peşinde koşan Fenike şehirlerini ayaklanmaya sevketmiştir. Artaxerxes, kendisine isyan eden Sydon [Sayda] şehri hakimini cezalandırmak amacıyla büyük bir ordu topladı. Sydonlular saldırıyı durduramayınca toplu intihar eylemine giriştiler ve hem şehirlerini, hem de kendilerini yaktılar. Pers kralının Mısır üzerine yürüyüp 343'de onu mağlup etmesinden sonra dört bin yıl boyunca Nil vadisinde hüküm süren firavunlar sülalesi sona ermiş oldu.

Anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde Kudüs Yahudileri bazı amaçlarını gerçekleştirecek güçte oldukları düşüncesine kapılmış olsalar gerek ki, Perslere baş kaldıran Fenikelileri kendilerine örnek aldılar veya en azından takındıkları tavır Perslerin hoşuna gitmedi. Bu yüzden onlar da cezalandırıldılar ve Kudüs Yahudilerinden bir kısmı Babil ve Hirkanya'ya (Horasan'a) sürüldü.

Kudüs Yahudilerinin III. Artaxerxes'a karşı düzenlenen isyana katıldıklarının bir delili de, bizzat onun tarafından cezalandırılmış olmalarıdır. Eğer başkaldırıya katılmaları kesin ve etkin olmuş olsaydı, sürgün yalnızca bir kısmının Filistin dışında gönderilmesiyle sınırlı kalmazdı. Eski Yahudi tarihinden öğrendiğimiz kadarıyla Yahudilerin bir kısmı Filistin'den kendi istekleriyle göç etmiştir. Pers kralı Artaxerxes'in kendisine sadık olmadığından şüphelendiği kişileri cezalandırma konusundaki katı tutum ve acımasızlığını göz önünde bulundurursak, Yahudilerin işledikleri suçlar yüzünden değil de tahtının selameti için bir tedbir olarak akrabalarından pek çoğunu öldürten bir krala karşı düzenlenen başkaldırıdaki rollerinden söz edebiliriz. Sydonlular bile Artaxerxes tarafından acımasızca cezalandırılacaklarından emin oldukları için kendilerini yakmak suretiyle toplu intiharı tercih etmişlerdir.

Elimizdeki kaynaklardan hiçbirinde Kudüs Yahudilerinin, bir grubun Babil ve Hirkanya'ya sürgün edildiği şeklindeki belirsiz ifadenin dışında, başka bir cezaya çarptırıldıklarına işaret edilme-

mektedir. Zerubbabil Tapınağı hikayesinde Artaxerxes döneminde tapınakla ilgili bir tecavüz olayı olup olmadığını araştırdığımızda olumlu bir sonuca varamadık. Aksine Zerubbabil Tapınağı'na yapılan ilk dini tecavüz M. Ö. II. Yüzyılda Selevkus kralı Antiochus Epiphanes zamanında olmuştur.

Şu halde Kudüs Yahudileri III. Artaxerxes zamanında şiddetli bir cezalandırmaya maruz kalmamışlardır ki, bu da onların Fenikelilerin Perslere karşı düzenledikleri başkaldırıya fazla iştirak etmediklerini gösterir. Bu isyana bir şekilde karışmışlarsa da, bu, İsraillilerle Fenikeliler arasında Davud ve Süleyman döneminde başlayan ve Yahudilerin zaman zaman dostlarına karşı gösterdikleri vefasızlıklar sebebiyle ufak tefek yaralar alsa bile düşmanlık derecesine varmayan geleneksel dostluktan kaynaklanmışdır. Dolayısıyla Fenikelilere darbe indirmeye niyetlenen birinin Yahudilerin onlara karşı besledikleri dostâne duygulardan şüphelenmesini garipsememek gerekir ki, III. Artaxerxes'in Sydon isyanının ilk günlerinde böyle bir şüpheye kapılması, bu yüzden içlerinden bir grubu cezalandırmak amacıyla Filistin dışına sürmesi normaldir.

III. Artaxerxes'den Pers İmparatorluğu'nun Makedonyalı İskender tarafından yıkılmasına kadar geçen süre içinde iki hükümdar daha tahta çıkmıştır. Bunlardan ikincisi M. Ö. 330 yılında savaş meydanında İskender'den kaçarken terk-i dünya eyleyen III. Darius'dur.

Her ne kadar bazı tarihçiler, Tevrat'ın bazı sifirlerinde Yahudi cemaatinin Perslerden zulüm gördüğüne işaret edildiği kanaatinde iseler de, bu dönemde Kudüs Yahudilerinin durumlarıyla ilgili bir kayıt bulamadık. Bu dönemde Perslerden zulüm gördüklerine işaret edilmesinin sebebi de "kurtulmaları için ilahi inayetin gönderdiği"[42] yeni güç Makedonyalı İskender'i sevgiyle karşılamış olmalarıdır.

Yahudilerin hızlı renk değiştirmeleri ve bozgunda önde gitmelerine okuyucunun dikkatini çekmek isterim. Dün Nabukadnasar'ı İsrail oğullarına kötülük yapanları cezalandırması için Tanrı'nın seçtiği kılıç olarak niteliyorlardı: "Tanrı diyor ki,

42 En. Bib., see Israel.

... ben de kuzeydeki bütün halkları ve kulum Babil kralı Nabukadnasar'ı çağırtacağım."[43] ; "Hangi ulus ya da krallık Babil kralı Nabukadnasar'a kulluk edip boyunduruğuna girmezse, o ulusu onun eline teslim edene dek kılıçla, kıtlıkla, salgın hastalıkla cezalandıracağım."[44]; "Sizi sürmüş olduğum kentin esenliği için uğraşın. O kent için Rab'be dua edin. Çünkü esenliğiniz onunkine bağlıdır."[45]; "Babil kralının iki elini güçlendireceğim, kılıcımı eline vereceğim."[46]; "Gümüşe değer vermeyen, altını sevmeyen Medleri onlara karşı harekete geçireceğim. Oklarıyla gençleri parçalayarak, bebeklere acımayarak, çocukları esirgemeyecekler. Ben Tanrı, Sodom ve Gomorra'yı nasıl yerle bir ettimse, Keldanilerin yüce gururu ve krallıkların en güzeli olan Babil'i de yerle bir edeceğim. Orada bir daha kimse yaşamayacak, kuşaklar boyu kimse oturmayacak.."[47] Tanrıları önce gitmelerini, esenliği için çalışmalarını emrettikten sonra Babil'e karşı bu öfke niye? Çünkü "Babil kralı Nabukadnasar yuttu bizi, ezdi; boş bir kaba çevirdi. Canavar gibi yuttu bizi, güzel yemeklerimizle karnını doyurdu; sonra bizi kustu. Bize ve yurttaşlarımıza yapılan zorbalık Babil'in başına gelsin, diyor Siyon halkı... Bunun için Rab diyor ki, 'İşte davanızı ben savunacağım, öcünüzü ben alacağım; onun ırmağını kurutacak, kaynağını keseceğim, Babil taş yığınına, çakal yuvasına dönecek; dehşet ve alay konusu olacak. Kimse yaşamayacak orada."[48]

Halbuki Nabukadnasar Yahudilere bir şey yapmışsa, onlar "Tanrı'nın nazarında günah işledikleri" için Rab'bin kulu ve kılıcı sıfatıyla yapmıştı. Nabukadnasar'ın Kudüs'e zulmettiğini ve zulmünden sonra bizzat Tanrı'nın Yahudilerden Babil'in esenliği temennisinde bulunmalarını ve bu esenlik için dua etmelerini talep ettiğini düşünürsek, Nabukadnasar'ın sürgün işleminin tamamlanması, Kudüs tapınak ve surlarının yıkılmasından sonra Yahudilere zulmettiği konusunda herhangi bir söz söylenmemesi gerekirdi.

43 *Yeremya*, 25/9.
44 *Yeremya*, 27/8.
45 *Yeremya*, 29/7.
46 *Hezekiyel*, 20/24.
47 *Yeşaya*, 13/ 17 vd.
48 *Yeremya*, 51/34-37.

Bu durumda Nabukadnasar ve Babil'e lanetler yağdırılmasının sebebi nedir? Bunun sebebi yeni bir gücün ortaya çıkışıdır. Çünkü Persler yeni bir güç olarak ortaya çıkmış, Pers kralı Cyrus da Tanrı'nın hakkında "İşte kendisine destek olduğum, günlümün hoşnut olduğu seçtiğim kulum! Ruhumu onun üzerine koydum. Adaleti uluslara ulaştıracak"[49] dediği Allah'a inanan bir insan olmuştur. Hatta Cyrus "Tanrı, göklerin hakimi Rab yeryüzünün tüm krallıklarını bana verdi ve bana Yahuda'daki Kudüs'de bir tapınak yapmamı öğütledi" dediği için Tanrı'nın gerçek mesihidir.

Fakat Pers krallığı Yahudilerin ümitlerini boşa çıkarıp, Babil'i onlar için "bir harabeye, çakalların inine" çevirmeyerek, tüm düşmanlarından intikam almayınca, ortaya Makedonyalı İskender çıkmış, Yahudiler de eski güçlüleri unutup yenilerine kucak açmışlardır.

Yahudiler bu tarihi dersi hiç unutmadılar ve yakın geçmişte de tarihten öğrendiklerini gayet güzel tekrarladılar. Herzl zamanında önce Osmanlı sultanı Abdülhamid'i Tanrı'nın mesihi olarak gördüler. Ondan istediklerini alamayınca, Almanya kralına, onda da aradıklarını bulumayınca Rus çarına yöneldiler.. arkasından İngiliz kralına yöneldiler. Şimdi ise ABD başkanını Tanrı'nın mesihi olarak görüyorlar. Belki de yarın meçhul bir dinsizi Tanrı ordularının mesihi ilan edecekler ve böylece her zaman yeni güçlerin yanında yer alacaklardır.

49 *Yeşaya*, 42/1.

XVIII
İSKENDER VE YAHUDİLER

Yahudi Ansiklopedisi Makedonyalı İskender için şöyle der: "Hellen uygarlığını Suriye ve Mısır'a sokan İskender, Yahudi inançlarının gelişmesinde muhtemelen Yahudi ırkının dışında kimsenin yapamayacağı bir etkide bulundu."[1]

İskender (MÖ. 356-323) Yahudi literatüründe efsanevi bir kahraman olduğu için, tarihin en önemli kişilerinden birisi olan bu şahısla Kudüs'deki ve III. Darius'un ölümü üzerine İskender'in hakimiyetine geçen[2] Pers İmparatorluğu'nun dört bir yanındaki Yahudiler arasındaki ilişlere biraz değinmemizde fayda vardır.

İskender, Asos[3] savaşında Persleri yendikten sonra yedi aylık bir kuşatmanın ardından ele geçirdiği Sydon'a yöneldi. Arkasından Gazze'ye yöneldi ve iki aylık bir muhasaradan sonra orasını da ele geçirip,[4] Kudüs üzerine yürüdü.

Kaynaklarda belirtildiğine göre İskender Sydon'u kuşatırken Kudüs Yahudilerine adam göndererek kendisine bağlılıklarını bildirmelerini, kuşatmayı sürdürmek için gerekli lojistik desteği vermelerini istedi, fakat baş kahin Pers kralı Darius'a bağlılığından ötürü bu talebi geri çevirdi.

İskender Gazze'nin fethinden sonra Kudüs üzerine yürüyünce, baş kahin Perslere bağlılığını bir daha gözden geçirmek zo-

1 J. En., see Alexander the Great.
2 MÖ. 331'de vukû bulan Irbil savaşından sonra.
3 Akdeniz'in kuzeydoğu sahilinde.
4 Bu iki kuşatmadan biraz sonra bahsedilecektir.

runda kaldı. Bunun için bir rüya görmesi yeterli olmuştu. Baş kahin Yedu, gördüğü rüyadan hemen sonra sırtında erguvani bir pelerin, başında üzerinde Allah adı yazılı altın şeritli bölgesel tacıyla şehir meydanına ilerledi. Çevresinde de keten elbiseler giymiş diğer hahamlar ve şehir eşrafı vardı.

İskender şehre gelince baş kahinin önünde saygıyla eğildi. Bu sırada Yahudiler de koro halinde İskender'e tezahürat yapıyor, öncü birliğini selamlıyorlardı. İskender'in yakın çevresindekiler ve askerler, kralların önünde eğildikleri[5] muzaffer bir kumandanın sergilediği bu anormal davranışa bir anlam verememişlerdi. Kurmaylarından Barminu İskender'e bunun sebebini sorunca şu cevabı verdi: "Ben ona değil, kendisini bu en büyük kutsi mevkiyle şereflendiren Tanrı'ya secde ediyorum. Makedonya'dayken Asya'yı istila konusunda en uygun planlar üzerinde bocalayıp durduğum günlerde, rüyamda işte bu adamı gördüm. Beni Asya'yı istilada acele etmem konusunda teşvik ediyor, denizi tereddüt etmeden geçmemi öğütlüyor, orduma sefer sırasında yol göstereceğini ve bana Perslere karşı üstünlük vereceğini vaadediyordu."[6]

Daha sonra İskender sağ elini baş kahine uzatarak onun talimatlarıyla Yahve'ye kurban sunduğu tapınağa kadar eşlik etti. Baş kahin arkasından İskender'e Deniel'in kitabında bizzat kendisini ilgilendiren işaretler hakkında bilgi verdi. İskender, Deniel kitabında geçen "Teke Grek kralıdır; gözleri arasında gördüğün büyük boynuz birinci kraldır"[7] sözlerini duyunca son derece mutlu oldu.

İskender, ertesi günü Kudüs Yahudilerine ne istekleri olduğunu sordu ve baş kahinin talebi üzerine onlara dini vecibelerini tam serbesti ile ifa etmelerine izin verdi; onları yedinci yıl - Sabat yılı - vergisinden muaf tuttu ve bu imtiyazları imparatorluğu sınırları dahilindeki tüm Yahudilere tanıdı.

---

5 Yahudi Ansikpoledisi burada tazim yerine secde etmek anlamına gelen "adore" kelimesini kullanmaktadır. Sözlükte ise "bow" kelimesi kullanılmıştır ki, saygıyla eğilmek anlamındadır.

6 J. Enc.

7 *Daniel*, 8/21.

Efsanenin kronolojisi

Bu efsanenin içerikleri itibariyle tarihle hiçbir ilgisi olmadığını söylemeye gerek yok. Çünkü en az üç noktada intihal olduğu kesin:

a) Baş kahin Yedu'nun rüyası;

b) İskender'in rüyası;

c) Daniel kitabının özellikle kendisine işaret eden sözlerinin İskender'e gösterilmesi.

Birinci ve ikinci şık üzerinde durmayacağız, çünkü tarih rüyalar üzerine kurulmaz.

Özellikle de bu rüyalar İskender ve arkadaşı Yedu'ya atfedilen şekliyle olursa..

Daniyel kitabına gelince, onun M. Ö. II. Yüzyılda, yani İskender döneminden daha sonraki bir dönemde yazıldığı konusunda daha önce bilgi verildiği için, tekrar aynı konuya dönmeyeceğiz.

Yahudi Ansiklopedisi dahi bu hikayenin tarihi kronolojisinin pek çok bilim adamı tarafından şüpheli bulunduğunu kaydetmektedir. Kitab-ı Mukaddes Sözlüğü'nde ise şöyle deniliyor: "Bu hikayenin ne kadarının hayali olduğunu kestirmek mümkün değil.. Talmud'da ve Josephus'da geçmektedir. Plutarkhos, Cornius ve benzerleri gibi klasik tarihçilerin bu konudaki suskunluğu hikayenin uydurma olduğu hususunda yeterli bir argüman değildir. Zaten bu tarihçiler Yahudilerle ilgili her konuda genellikle susarlar. Hikayede hayali unsurlar bulunduğu ise kesin bir olgudur."[8]

Britannica Ansiklopedisi'nde de şöyle deniliyor: "Büyük ihtimalle bu efsanenin gerçek nüvesi, baş kahinin İskender'in kendisini Filistin'in güneyindeki Yahudi cemaatinin önderi ve yeni efendinin temsilcisi olarak tanıması mukabilinde ona karşı hüsn-ü niyet işaretlerini sunmasıdır. Böylece baş kahin Pers hakimiyet döneminde olduğu gibi başka bir memur veya valiye değil, doğrudan İskender'e bağlı olacaktır."[9]

8 Dic., see Alexander the Great.

9 En. Brit., see Alexander.

İskender bu şekilde Kudüs'ü ziyaret etmiş ve onun bu çekişmeden kazanan taraf olarak çıkacağını gören Yahudilerin bağlılık tezahürleriyle karşılaşmış olabilir. Ayrıca İskender'in geleneksel olarak hep aynı aileden seçilen baş kahinin önderliğinde Kudüs Yahudilerine sınırlı bir otonomi vermiş olması da muhtemeldir.. Yahudilerin imparatorluğun dört bir yanına dağıtılmış olması keyfiyetinin de İskender'in âtıfetine yol açmış olduğu nazardan uzak tutulmamalıdır ve muhtemelen bu âtıfet duygusu, onu, amaçları uğrunda hizmetlerinden yararlanmak istediği Yahudilere karşı sempati beslemeye sevketmiştir.

İskender'in askerlerine Makedonya'dayken gördüğü bir rüyadan bahsetmesi, acaba henüz Asya üzerine yürümeyi planladığı günlerde kendisiyle bazı Yahudiler arasındaki sabık bir ilişkiyi mi sembolize ediyordu? Kıyas yoluyla böyle bir şeyin olmuş olmasını uzak bir ihtimal olarak görmüyorsak da, bu anlatılanlardan hissi bir delil çıkaramayız. Ancak, şu kadarını söyleyebiliriz ki, Babil sürgünü sonrasında Yahudiler - dağıtılmışlığın yaşantılarına girdirdiği değişikliklere binaen, - sürgün öncesinde olduğu gibi, diğer Yahudilerle tedrici ilişkiler içine girmişler ve aradaki büyük mesafelere rağmen tek bir topluluk oldukları duygusunu güçlendirmişlerdir. İlk günlerden itibaren oraya buraya dağıtılmış olma durumunun ortak çıkarlar söz konusu olduğunda Yahudilerin aynı tavrı sergilemelerini ve birbirleriyle temasta bulunmalarını engellemediği konusunda pek çok veri mevcuttur. Yeni yerleşim yerlerinde Yahudiler arasındaki yazışma faaliyetiyle ilgili en iyi örnek, Makkabî hanedanı elçileriyle Kudüs Yahudilerinden Mısır'daki Yahudilere iki mektup göndererek büyük Yahudi bayramlarını kendileriyle birlikte kutlama konusunda teşvik etmeleridir.

Vakıa herhangi bir devletin çökmeye başladığını gösteren alametler, durumu değerlendiren kişilerin olayları yeniden ve daha akıllı bir şekilde gözden geçirmesini engellemez. Babil Yahudileri de Keldani devletinin çöküşünü, Perslerin yıldızının parlamaya başladığını görüp yarışı kazanacak at durumundaki Cyrus'a oynamışlarsa, Yunan topraklarını İskender'in babası Makedonyalı Philippe'in sancağı altında birleştirecek bu yeni gücü farketmiş ve onun cihan hakimiyet sancağını Perslerden teslim alacağı vaktin geldiğini sezerek içlerinden bazılarına bu yükselen yeni güçle

temasa geçmek için yola çıkmalarını söylemiş olmaları uzak bir ihtimal değildir. Her musibet bir nimeti de beraberinde getirir. Yahudiler de vaktiyle Kudüs'de krallarının gelişmeleri yakından takip etmeyip yanlış ata oynamaları yüzünden çektikleri acılardan gerekli tecrübeleri edinmişlerdi. Şimdi ise daha fazla hareket serbestisine, niyetlerini daha fazla gizleme ve rolleri dağıtma imkanına sahiplerdi.

Yedu'nun III. Darius'a ettiği bağlılık yemini sebebiyle baş kahinin Sydon'u kuşatan İskender'e Yahudilerin bağlılık göstermesini reddettiğini belirttiğini belirtmemek yanlış olur. Rüyalar, yapılan anlaşmaların bozulmasına sebep teşkil etmez; ama bağlılık sözünü veren Yahudi ise o zaman rüyalar bir mesnet durumuna geçebilir. Nitekim daha önce de sünnetsizlerle yaptıkları anlaşmaları bazı çıkarlar için bozmuşlardı.

İskender'in ahlakı

Yahudilerin, yeni bir güç olarak İskender'in eteğine yapışmalarını ve Perslerden yüz çevirmelerini haklı göstermek için genç Makedonyalı kralı peygamberler mertebesine yükseltecek bir kutsiyet çemberiyle çevirmeleri gerekiyordu. İskender'in Kudüs ziyareti hikayesini okuyan bir kişinin, onun ziyaret sırasında sağ elini baş kahine uzatıp onunla birlikte tapınağa girmesi ve baş kahin Yedu'nun açıkladığı seramoni kurallarına uygun olarak kurban sunması sebebiyle Yahudi tarihçilerin kralın Müseviliğe geçtiği şeklindeki telmihlerine inanması beklenemez.

Bir kere İskender'in ahlakı ve siyasi kültürü, Kudüs tapınağında yaptıklarına engel teşkil etmez. Çünkü İskender ileri görüşlü, zeki biriydi. Babası onu ideallerini gerçekleştirmesi için oldukça iyi eğitmişti. Yahudilere iltifat göstermek ve dini inançlarına saygılı olmakla sağlayacağı çıkarların farkındaydı. Nitekim baş kahinin önünde saygıyla eğilirken, bunu ona duyduğu saygıdan dolayı değil, onu yüksek makama getirerek onurlandıran Tanrı'ya saygısından yaptığını belirtmiştir.

Fakat Yahudilerin Tanrı'sını kabul eden aynı İskender, bir başka defa da Mısırlıların tanrısı Amon Ra'yı kabul ettiğini belirtmiştir.

İskender'in Mısır'ı fethettikten sonra ülkede hakimiyetini pekiştirmek için en çok ihtimam gösterdiği konulardan biri, gidişgelişte bin kilometreden daha fazla bir yol katetmesine rağmen, tanrı Amon Ra'yı ziyaret etmek ve Mısır baş kahininin eliyle takdis edilmek için Siva vadisine kadar yorucu bir yolculuğa çıkmakta tereddüt etmemesiydi. Burada baş kahin, İskender'in huzurunda yaptığı bir konuşmada "Gel, Ra'nın babalığını ve Hor'un mülkünü verebilecek kadar sevdiğim öz oğlum!"[10]

Böylece baş kahin İskender'i tanrı Amon Ra'nın oğlu olarak Mısır'ın meşru kralı ilan etmiştir ki, onun Kudüs'deki davranışıyla Siva'daki davranışı arasında önemli bir fark yoktur. Her ikisinde de fetih gücünü manevi güçle takviye etmeyi amaçlamıştır. Belki de tek fark Kudüs'de Yahve'ye, Mısır'da tanrı Amon Ra'ya sözde iman etmiş olmasıdır. Aslında her iki durumda da Tanrı adına hükümdarlık yaptığını halka gösterme amacı vardır. Böyle durumlarda tanrıların sayısının uğranılan başkentlerin sayısıyla orantılı bir şekilde artmasında sakınca yoktur. Esasen mağlup halkların kalbini kazanma yolunda ilk adımı Pers kralı Cyrus atmış, İskender de onun yolundan devam etmiştir. Dolayısıyla mağlup halkların fatih kralların mahalli davranışlarına bakarak onların kendi dinlerini ve tanrılarını benimsedikleri düşüncesi ancak aldatıcı bir vehimdir. Çünkü fatih krallar yalnızca kendi çıkarlarının koruyucusudurlar.

İskender'in mağluplara davranışı

Araştırmacılar ve güvenilir tarihçiler, İskender'in hayatında giriştiği en zor iki askeri operasyonun Fenikelilerin Sydon şehriyle Filistin'deki Gazze'nin kuşatılması olduğu konusunda hemfikirdirler.

Sydon, sahile yarım mil uzaklıkta müstahkem bir ada şehirdi. İskender Asos savaşından sonra buraya gelince, şehri fethetmekte zorlandı ve kuşatma altına alarak mancınıklarla surları dövmeye başladı. Müdafiler surlarda açılan delikleri hemen tamir ediyorlar

10 Hasen D. Selim. *Mısr el-kadime*, 14.

ve Kartacalılardan[11] herhangi bir yardım istemiyorlardı. Muhtemelen Kartacalılar da ana şehir Sydon'un rahatlıkla direnebileceğine inanıyorlardı.. Fakat yedi ay süren şiddetli bir kuşatmadan sonra şehir düştü ve halk pazarda köle olarak satıldı. Daha sonra güneye yönelen İskender, kayda değer bir direnişle karşılaşmadan Gazze'ye geldi. İskender ordusunu Gazze çevresine yığdı. Gazze'nin Sydon'un başına gelenlerden yeterli dersi aldığını, direnme göstermeksizin kapılarını açacağını zannediyordu. Fakat suküt-u hayale uğradı. Gazze, son ferdine kadar sert bir direnme kararı aldı. Fakat bu konuda söylenmiş bir sözü veya belirlenmiş bir sloganı yoktu. Güçlü surları, kendisini koruyacak bir donanması olmamasına rağmen tam iki ay boyunca işgalcilere karşı direndi. Bu iki ay boyunca İskender'in yüreği ağzına gelip gelip gitti. Gücü, vatan müdafaasının gerekliliği konusunda kamil bir inancı olmayan küçük bir şehir, saldırganlara karşı ölümüne direniyordu.. Hatta İskender, daha göreceği günler olmamış olsaydı, bir Arabın hançeriyle ağır şekilde yaralanmış ve ölmesine ramak kalmıştı.[12] Nihayet kahramanca direnen şehir düşmüş, işgalciler nefes alan bir canlının kalıp kalmadığını araştırmaya başlamışlardı. Buldukları tek canlı savaşçı şahir valisi Batis'di ve o da ağır yaralıydı. Eğer İskender mertlik ve insanlık sıfatlarından arınmamış olsaydı, şehrini müdafaa eden bu kahraman insana gerekli saygıyı göstermelerini emrederdi. Fakat İskender'in askerleri adamın üzerine çullandılar. İskender zaten yaşayan ölü durumundaki bu kahramanı sakat bırakmalarını emretti. İki ayağını yakarak kızgın bakır halkalar geçirdiler. Sonra sürükleyerek İskender'in savaş arabasının önüne getirdiler. İskender arabasını hızla sürüp azgın ve sarhoş askerlerin alaylı kahkahaları arasında adamı parçaladı.

Böylece kahraman Gazze düşmüş; erkekleri şehit olmuş, kadınlar ve çocuklar esir pazarında haraç mezat satılmış, evleri ise gasıpların istirahatgahına dönüşmüştü. Sydon ve Gazze'nin düşmesiyle birlikte İskender'in hayatında şahit olduğu an sıkıcı savaş günleri sona ermişti.[13]

11 M. Ö. IX. Yüzyılda Fenikelilerin şimdiki Tunus'da kurdukları bir koloni şehir.

12 *Mısr el-kadime*, 14, s. 417 vd.

13 Ali d. Cevad, *Tarih el-arab kabl'el-islam*, 2.

Yunanistan'dan başlayarak Hint topraklarında biten fetih günleri boyunca kazandığı zaferlerin en zorunu İskender Araplara karşı kazanmış, onların dışında bütün halklar ona saygı ve bağlılık göstermişlerdir. Üstelik onlar Gazzeli de değillerdi ve yalnızca düşman İskender'e karşı kahramanca direniş gösteren bir şehre yardıma gelmişlerdi. Şehrin direnişi İskender'i çok öfkelendirmişti; Arap Yarımadası'nı fethetmeyi denediyse de ümitsizlik ve yenilgi nasibi oldu.[14]

Burada anlatılanlar, İskender'i günümüzde süpermen dediğimiz türden efsanevi ve dahi bir kahraman olarak tanıyan bazı okuyuculara tuhaf gelebilir. Doğrudur; çocukluğumuzda bize okutulan ve hâlâ da okutulmaya devam eden sıradan tarih kitaplarında, - tüm düzeltme teşebbüslerine rağmen, - bize böyle anlatıldı. Sanki bu kitaplar düşmanlarımıza karşı verdiğimiz amansız mücadele konusunda ihtiyaç duyduğumuz duyguların tam aksini öğretmek, gerçek tarihi çarpıtmak için yazılmıştı. Belki de Yahudi tarihini anlatırken ilk defa İskender meselesinde asıl konumuzdan bu kadar uzaklaşmamızın sebebi de budur. Ama bu gerekliydi ve Yahudilerin tarihin bundan sonraki dönemlerinde nasıl insanlarla işbirliği yaptıkları, tarihi nasıl çarpıtıp değiştirdikleri konusuna yeni bir veche getirecektir. Onların bu çarpıtmaları yüzündendir ki, aslında tufeyli ve kaba saba kişiler olan bu insanlar dünya halklarının nazarında mükemmelliğin ve büyüklüğün timsali haline gelmişlerdir.

Filizof tarihçi Wells "İnsanlık Tarihinin Ana Hatları" isimli kitabında "Gerçekten İskender büyük müydü?" diye sorduğu soruya kendisine yakışan insani bir üslupla cevap veriyor. Wells bize İskender'in gençliğini ve çirkef anası yüzünden babasının başına gelen felaketi anlattıktan sonra Philippe'i büyük bir piyes yazan dahi bir yazara, İskender'i ise sahnede rol olan bir aktöre benzeterek şöyle demektedir: "Eseri yazan kişi ne kadar büyük olursa olsun, karanlıkta ve perde gerisindedir. Tüm ışıklar aktörün üzerine çevrilmiştir.. İşte baba ile oğulun durumu böyledir. Philippe, tüm askeri dehasını sergileyerek oğlu İskender'e düzenli ve eğitimli bir ordu hazırlamıştır ki, bu ordunun disiplinsiz ve içi geçmiş Pers ordusuna galip gelmesi gerekirdi."

14 Age.

Daha sonra İskender Pers İmparatorluğu'na tam altı yıl boyunca hükmetti. Hiç kimse ona karşı çıkmadı. Otuz bir yaşına gelmişti ve bununla birlikte bu yıllar zarfında yönetim konusunda kayda değer hiçbir şey yapmadı ve her şeyi nasıl bulmuşsa öyle bıraktı. Yeni şehirler kurmayı planladığı doğrudur, ama güllük gülistanlık şehirleri yerle bir ettiği de doğrudur.

Onun için doğunun Hellen'i diyorlar. Halbuki Mısır ve Babil İskender döneminden çok önceleri Yunan uygarlığından çok ilerideydi ve onun tarafından örnek alınmıştı.

Yunanistan'ın altın çağının, kendisiyle İskender dönemi arasında fazla uzun bir mesafe bulunmayan Perikles döneminin filozoflarının öğrettikleri gibi, Asya'ya Avrupa'yı birleştirmenin yolu, güvenli kara ve deniz yolları açmaktı. İskender'in hocası ve yol göstericisi, aynı zamanda siyasi ve askeri bir önder olan Aristo'dan da Asyalılarla Avrupalıların kaynaşması konusunda davetten daha fazlası istenmişti. Belki de Pers devletinin yıkılmasından sonra Aristo'nun çevresinde yapılan evlilik törenleri, genelde bir devlet yıkıldıktan sonra galiplerin mağlup tarafın kadınlarını keyiflerinin istedikleri gibi alıp satmaları şeklindeki geleneğin yaygın ve metazori bir uygulamasıydı. Eğer İskender Asya ile Avrupa'yı birleştirme yolunda sağlam adımlar atmak istiyorsa, Makedonyalı kadınların Asyalılarla evlenmesine izin vermeliydi. Bunu yapmadığı sürece hikaye galibin mağluba yaptığı muameleden öte gitmeyecekti.

İskender, savaş meydanlarında gösterdiği kabiliyeti ve idarecilik vasıflarını insanların gücünden faydalanmakta gösterememişti. Bu mağrur genç, sahip olduğu o geniş imparatorluğun geleceğini düşünmekten kaçıyor ve Wells'in dediği gibi kendisinden sonra dünyada hayatın biteceğini sanıyordu. Belki de bu yüzden dört bir yana yayılan bu devâsâ imparatorluk onun ölümünden sonra çökmüş ve en yakın arkadaşları arasında taksim ettiği ülkeler birbirinden kopmuştur.

İşte Yahudilerin eteğine yapıştıkları, önünde pervane oldukları, hakkında onu ismet sahibi peygamberler mertebesine yükselten yalan yanlış şeyler uydurdukları yeni kuvvetin temsilcisi İskender böyle biriydi.

Bazı Arapça eserlerde İskender'le ilgili olarak İslama ve Müslümanlara yakıştırılan bazı iftiralara bir göz atmadan bu konuyu noktalamak doğru olmaz. Çünkü bu İskender, Yahudiler nazarında beklenen mesih, Habeşli Hristiyanlar nazarında bir Hristiyan aziz, Müslümanlar nazarında ise bir İslam kahramanı olmuştur. İslamı İskender konusunda israiliyatın yamadığı şeylerden temizlemek burada bizim işimiz değildir. Kehf suresinde Zü'l Karneyn adlı salih bir kişiden söz edilmektedir. Allah Kur'an'da bu konuda şöyle buyurur: "Sana Zü'l Karneyn'i soruyorlar. Size ondan biraz bahsedeceğim de! Biz onu yeryüzünde güçlü bir iktidar sahibi yaptık ve ona her konuda bir yol gösterdik. O da gösterilen yolda yürüdü."

Bazı müfessirler Yahudilerin Makedonyalı İskender hakkındaki rivayetlerin tesirinde kalarak hataya düştüler ve Kur'an'da sözü edilen Zü'l Karneyn'in İskender olduğu zannına kapıldılar. İbni Kesir, tefsirinde Zü'l Karneyn'in Makedonyalı İskender olduğu şeklindeki sözlerle ilgili olarak "Ebu Zer'at er-Razi gibi büyük bir müfessirin bile onda peygamberlik alametlerini görmesi şaşılacak bir şey" demektedir. Halbuki İbni Kesir el-Ezraki ve diğer fakihlere istinaden Kur'an'da sözü edilen Zü'l Karneyn'in Hz. İbrahim'in çağdaşı olduğunu; ona inanıp peşinden gittiğini ve onunla birlikte Mekke'de Kabe'yi ilk kurduğunda binayı tavaf ettiğini kaydetmektedir.[15]

Mukadenyalı İskender'in Kur'an'daki Zü'l Karneyn olduğunu belirten kayıtların asılsız bir iftira olduğunu ve İslama sokulmuş israiliyat arasında yer aldığını göstermek için sanırım bu kadar bilgi yeterlidir.

15 Tefsir-i İbni Kesir, Mısır, V/322.

XIX
MAKKABİ İSYANI

İskender'in ölümünün hemen ardından Mısır'daki Ptolemelerle Suriye'deki Selevkuslar arasında acımasız bir çekişme başladı. Bu çekişmenin sebebi, her iki tarafın da birbirinin elindekine göz dikmiş olmasıydı. Mısır ve Suriye tek bir güç tarafından yönetilmediğine göre, küçücük Filistin'in bu iki ülkeyi yönetenler arasında coğrafi açıdan bir niza konusu olması kaçınılmazdı.

İskender'in ölümünden üç yıl kadar sonra ve tam olarak M. Ö. 220'de Mısır imparatoru Ptoleme Filistin'in üzerine yürüyüp Yahudi başkenti Kudüs'ü işgal etti. Kudüs, Selevkus kralı III. Antiochus Epiphanes 198 yılında Ptoleme'nin ordusunu Suriye'nin Banyas kasabası açıklarında mağlup etmesiyle Selevkusların hakimiyetine geçinceye kadar bir o yana bir bu yana gitti geldi.

Dolaylı sebepler

Ptolemeler de Selevkuslar da putperest Makedonyalılardı, ama her iki ülke yöneticilerinin yönetim anlayışı ve şekilleri birbirinden farklıydı. Her ikisi de hakimiyetleri altındaki toprakları Hellenleştirmeye çalışıyordu. Sadece yöntemleri değişikti. Ptolemeler bu işi sükunet ve suhûletle yapmaya çalışırken, Selevkuslar Hellen kültürünü cebir ve şiddetle kabul ettirme gayretindeydiler.

Muhafazakâr Yahudilerin Ptolemeler döneminde alışmadıkları bir tarzda Hellen kültürünün Selevkuslar tarafından zorla be-

nimsetilmeye çalışılmasından rahatsızlık duymamaları mümkün değildi. Çünkü Ptolemeler, Yahudilerin üst tabakasını pohpohlarken, Hellen kültürünü orta kesime öfkelendirmeden yavaş yavaş şırınga ediyorlardı.

Selevkus tahtına Antakya'da IV. Antiochus Epiphanes (M. Ö. 175-164) geçmişti. Muhtemelen Atina doğumlu olan bu kral, Hellen kültürü konusunda aşırı tutucuydu. Hiçbir istisna tanımadan bu kültürün devletin tüm reayasına kabul ettirilmesi konusunda acele davranıyordu. Kaderin ellerine teslim ettiği topluluklardan hiçbirinin sırtını Hellen kültürüne dönmesine tahammülü yoktu ve bunu kökünden kazınması gereken bir tür barbarlık[1] olarak görüyordu.

Filistin Mısır'ın hakimiyetindeyken Selevkuslar devletlerinin Mısır'a karşı güvenlik içinde olması için burasının sınırlarına katılması gereken topraklar arasında olduğu kanaatindeydiler. Muhtemelen Yahudilerin Ptolemelere sempatik nazarla baktıklarından şüphe ediyorlardı. Ptolemeler döneminde Yahudilere yapılan iyi muamele sebebiyle olsa gerek, Mısır'daki kolonilerde[2] yaşayan fakat Kudüs'le ilişkisi hiç kesilmeyen kalabalık Yahudi kitlelerinden başka Selevkuslar da bu ülkeye girmişlerdi ve şüphelerinde hiç de haksız olmadıklarını göreceklerdi.

Kahin makamı için yarış

III. Onias, kardeşi Yoşua'nın Antiochus Epiphanes'den onun yerine tayin edilmeyi rica etmek amacıyla Antakya'ya gittiği sırada Kudüs'ün baş kahiniydi. Onun bu isteği Selevkus kralının kafasına yattı ve hatta belki de onu Antakya'da huzuruna gelmesi için bizzat kendisi çağırmıştı.[3] Antiochus, Yahudiler arasında

1 Yahudilerin tüm yabancıları kaba insanlar olarak gördükleri gibi Yunanlılar da bütün yabancılara barbar diyorlardı.

2 Ptolemeler döneminde Mısır'daki Yahudi varlığına gösteren tarihi eserlere istinaden oraya buraya dağıtılan Yahudilerden bahsederken bu konu üzerinde ayrıca duracağız.

3 IV. Antiochus'u ağabey kardeşi birbirine düşürmenin yanı sıra Onias'ı tasfiye etmeye sevkeden önemli faktörlerden birisi de, Onias ile Selevkuslar adına halktan vergi toplayan ve bu yüzden ülkenin en

Hellenleştirme siyasetini yürütmek için aradığı en uygun kişinin Yoşua olduğunu farketmişti. Yoşua da zaten dobra dobra biriydi ve bölgedeki Hellen partisinin lideriydi ve aynı zamanda geleneksel olarak baş kahinin üyeleri arasından seçildiği aileye mensuptu. Kralı halka daha ağır vergiler yüklemeye teşvik eden de o idi. Yoşua, Hellen kültürüne bağlılığını ispat etmek amacıyla bir adım daha atarak, adını bir Yunanlı adıyla değiştirdi ve böylece Jason adını aldı. Hatta İsrail'in tanrısı Yahve'nin adını da Yunanlıların en büyük tanrısı Zeus olarak değiştirmekte bir beis görmedi.

Anlaşma tamamlanmıştı. Antiochus Epiphanes, Jason'u baş kahin olarak atadı. Filistin'de baş kahin dini otoritenin yanında mahalli yöneticilik yetkisine de sahipti ki, Ezra ve Nehemya'nın Babil sürgününden sonra yaptıkları anayasadan bahsederken bu konuya birazcık değinmiştik.

Jason, kralın gücüyle ağabeyinin elinden makamını aldığını müjdelemek için Kudüs'e döndü ve böylece Yahudiler arasında Hellenleşme dalgası yükseldi. Putperestlik akımları ortaya çıktı. Kudüs'de tapınağın yakınlarına oyun sahaları kuruldu ve hatta tapınak kahinleri bu oyunlara katılmak için kürsülerini oraya taşıdılar.

Fakat Jason, kardeşi için kazdığı kuyuya kendisi düştü. Çünkü Antakya'daki kral, Kudüs kahininin yaptığı vaatlerden daha fazlasını teklif eden birini, Benyamin'in torunlarından Menelaus'u bulmuştu. Bu zındık, baş kahin olarak tayin edilmesi halinde Hellenleştirme yolunda daha büyük adımlar atmanın dışında Yahudilere yüklenen vergilerden daha yüksek miktarda vergi toplayacağı sözünü verdi. Tabii Antiochus da onu Kudüs'ün baş kahini olarak tayin etmekte hiç tereddüt göstermedi.

İsyan işaretleri

Sözünü ettiğimiz dönemde Yahudi toplumunda tevhit inancını savunmak için kendilerini feda eden temiz mü'minler hiç eksik olmamıştır. Bu imanlı kişiler yolunu sapıtmış putperestler

zengin ve nüfuzlu ailesi haline gelen Hellenleşmiş Yahudi ailelerden Tobiadlar arasındaki çekişmeydi.

karşısında inançlarını savunma konusunda asla korkakça davranmadılar. Bunlara - ki en önde gelenleri Hasidimlerdi,- şariat kahramanları lakâbı takılmıştı. Belki de Antiochus'un mürted ve zındık Yahudilerden oluşan grubun bu şeriat kahramanlarının karşısına çıkardığı en yırtıcı tehlike Menelaus'du. Çünkü o, daha önce faziletli bir kişi olarak Yahudileri Hasidimlerin davetine katılmaya cesaretlendiriyordu ve Yahudi akidesindeki bu korkunç çöküntüye bir set çekmiş, sapıkların ne kadar tekrarlanırsa tekrarlansın geçmişten ders almadıklarını belirtmişti. Belki de kader, sapıkların kurbanlarına hazırladıkları azabın gölgesinde birbirini takip ederken gözlerini kapamıştı.

Her ne ise, Menelaus'un tayin edilmesinden sonra bir gürültü kopunca, satkın baş kahin, ortalığı sakinleştirmek için Antakya'daki efendisine müracaat edip, silahlı kuvvetler gönderilmesi talebinde bulundu. Sabık kahin Jason, halk arasında kendini gösteren hizipleşmeden faydalanarak, bir grup Yahudi'nin başına geçip Kudüs'e saldırdı. Menelaus şehir kalesine kapanmak zorunda kaldı.

Antiochus, Kudüs'de olanları ciddi bir isyan olarak algıladı ve Kudüs'e doğru yola koyuldu (M. Ö. 170). Onun gelişi fırsatçı Jason'un kaçması için yeterli oldu ve ortalık sakinleşti. Selevkus kralı bu kaçışı yeterli gördü ve hizipleşmenin sebeplerini ortadan kaldıracak veya en azından derinleşmesini engelleyecek akıllı bir çözüm yolu arama zahmetine katlanmadı. Aksine doğruca tapınağa yönelerek, saygısız davranışlarda bulundu. İçerdeki eşyaları ve erzakı yağmalayıp, birçok insanın kellesinin uçurulmasını emretti. Sonra halkı Selevkus kralına itaatkâr olmaya sevkedecek, Yahudi cemaatini rahatlatacak planın uygulanmasında Menelaus'a yardım edecek Philip el-Frenci adında sivil bir yargıç atadı.

İki yıl sonra Selevkus kralı komutanlarından Apollinus'u gönderdi. Bir kez daha Kudüs'ü kılıçtan geçiren Apollinus, karargahını tapınağa bakan Akra kalesine kurdu. Yaptığı ilk iş Yahudi ayinlerini yasaklamak, onun yerine putperest ritüellerin uygulanmasını emretmek oldu. Karşı çıkmanın cezası ölünceye kadar işkence edilmekti. Ayrıca bir de tapınağın içine Jupiter'i temsil eden bir put dikti. Artık kurbanlar bu putperest tanrısına sunuluyordu. Yahudi şeriatını uygulamak isteyenler takibata alınıyor ve ortadan kaldırılıyordu. Eğer biri çocuğunu sünnet etmeye kal-

kışırsa, annesi de çocuğu da şehir surlarından aşağı atılıyordu. IV. Antiochus Epiphanes'in amacına ulaşmaktan ümidini kesince büsbütün azıttığı şeklindeki sözler tamamıyla doğrudur. Çünkü sergilediği bu aşırılıklarla yalnızca dinine bağlı samimi Yahudilerin düşmanlığını celbetmemiş, aynı zamanda Hellenleşmeyi teşvik eden zındık ve mürtedlerin partisine mütamayil olan pek çok kişiyi de karşısına almıştı. Korktuğu için ve canını kurtarmak amacıyla itaat ediyormuş gibi gözüken Yahudiler de vardı, ama diğerleri ölümü sapığa itaat etmeye tercih etmişlerdi. Kısacası Filistin'de durum tamamen değişmiş ve samimi Yahudilerin inançları uğruna ölümü göze aldıkları anlaşılmıştı.

Baskı köylere kadar yayılmıştı. Modin köyünde[4] yaşayan yaşlı bir haham da despotun bir subayı tarafından putlara kurban sunmaya zorlanmıştı. Mattathias Hasmon (Haşmon) - ismi böyleydi,- bu isteğe şiddetle karşı çıktı. Bir Yahudi bu pis işi Mattathias'ın gözleri önünde yapmaya kalkışınca, yaşlı haham onu da Selevkuslu subayı da öbür dünyaya gönderdi. Putperest sunağını yıktı ve Yohanna, Şemon, Yahuda, Eliazer ve Jonathan adlı beş oğluyla birlikte dağa çıkıp kahramanca bir isyan başlattı.

İsyan olayları

Yaşlı Mattathias, M. Ö. 167'da çok da etkili olmayan bazı eylemlerden sonra vekaleti gözde oğlu Yahuda'ya vererek terk-i dünya eyledi. Yahuda'nın lakâbı Makkabi idi. Çekiç anlamına gelen bu lakâp, Haşmoney ailesinin resmi adı haline geldi ve Makkabiler olarak tarihe geçtiler.

İsyancılarla Selevkuslar arasında şiddetli çarpışmalar oldu. Her ne kadar Yahuda Kudüs tapınağını istirdat etmeyi başardıysa da, Akra kalesindeki Selevkus garnizonu ele geçiremedi. Yine de tapınağın geri alınması Makkabiler için büyük bir zafer sayılırdı. Yahuda, üç yıl boyunca putperestlerin yaptıkları bütün pislikleri tapınaktan temizledi. O günden beri Yahudiler her yıl 25 Kasım günü Hanukka bayramı olarak kutlamaktadırlar.

4 Kudüs'ün 16 km. kuzeybatısında bir yer.

Başlatılan isyanın amacı dini müdafaa etmekti, ama tapınak tamamen ele geçirildikten sonra bu hedeften sapmalar başladı. Antiochus'un M. Ö. 164'de ölmesi üzerine, hareket yeni bir kisveye bürünerek Yahudilerin Filistin'de mümkün olduğunda daha geniş topraklarda hakimiyet sağlamasını amaçlayan siyasi bir harekete dönüştü.

Yahuda'nın saldırıları şiddetini artırarak devam etti ve Akra kalesinde Selevkus garnizonu ciddi şekilde zorlanmaya başladı. IV. Antiochus'dan sonra tahtın naibi olan Lysias isyanın üzerine daha sıkı gitmeye karar verdi. Genç kralla birlikte isyancılara adam akıllı bir darbe indirmek için harekete geçti ve onlara Kudüs'de Beyt Zekeriya denilen yerde çok ağır bir hezimet tattırdı. Beş Haşmon kardeşlerden Eliazer bu çarpışmada hayatını kaybetti. Fakat kader Lysias'a zaferinin meyvelerini toplama şansı tanımadı ve M. Ö. 164'de isyancılarla bir anlaşma yaparak onların dini ibadetlerini istedikleri şekilde yerine getirme taleplerini kabul etmek zorunda kaldı. Ayrıca artık Yahudilerin hizipleşmelerine yol açan sebepleri de ortadan kaldıracaktı. Lysias, bu anlaşma gereğince zındık baş kahin Menelaus'u azledip yerine Kimos veya İbranice adıyla el-Yakim adında başka bir kahin atadı. El-Yakim, selefi gibi Kudüslüler nazarında sicili bozuk biri değildi, ama siyasi ilişkileri açısından halk tarafından fazla tutulmuyordu. Nitekim bir süre sonra Antakya'ya çekilip genç kral ve naibinin savaş meydanında ölmesi üzerine Selevkus tahtına çıkan I. Demetrius'dan destek istedi.

Demetrius, baş kahin el-Yakim'in yardım talebine olumlu karşılık verdi ve baş kumandanını Filistin'de düzeni yeniden sağlaması için bir orduyla yola çıkardı. Nikitas isimli bu kumandan, ülkede düzeni yeniden sağlama konusunda fazla zorlanmadı, ama o geri çekildikten sonra çatışmalar yeniden başladı ve Makkabi ailesinden Yahuda, Selevkusların File tümeni komutanı Nicanor'u mağlup edip, başını ve ayaklarını kesip Kudüs'de tapınağın kapılarından birinin önüne astı. Yahudiler bu güne Nicanor günü adını vererek ebedileştirdiler.[5]

5 Azar ayının on üçüncü günü olan bu tarihin Ester kitabında belirtildiği gibi Yahudilerin düşmanlarından intikam almalarını kutladıkları Furim [Purim] bayramından bir gün öncesine tekabül et-

Makkabiler henüz zaferlerinin tadını çıkarmadan Nikidas büyük bir orduyla tekrar geldi ve isyancı güçlere ağır bir darbe indirdi. İsyancıların lideri Yahuda da ölenler arasındaydı. (M. Ö. 61).

Selevkuslar düzeni yeniden sağladılar, fakat Yahudileri de dini ibadetlerini istedikleri gibi yapmakta serbest bıraktılar ve başlarına dert açan geçmiş hatalarını tekrarlamadılar. Ne var ki isyancı gruplar tüm uzlaşma kapılarını kapatmışlardı. Haşmoneylerin en küçüğü Jonathan'ın önderliğinde Ürdün'ün doğu kesimine çekilerek burayı yeni saldırılar için üs haline getirdiler.

Daha sonra I. Demetrius düzeni korumak amacıyla Jonathan'a bazı haklar tanıyarak ona ve silah arkadaşlarına Yahuda'ya geri dönme izni verdi ve böylece bir süre için çatışmalar durdu.

Bu arada Suriye'de Selevkus tahtına yeni bir talipli ortaya çıkmıştı. Soyu pek belli olmamakla birlikte kendisinin IV. Antiochus Epiphanes'in oğlu olduğunu iddia eden Alexander Balas adlı bu talipli ile I. Demetrius arasında çıkan savaşta Jonathan taraflardan birinin yanında yer almak zorundaydı. Alexander bu savaşta Jonathan'a Demetrius'dan daha fazla vaatte bulundu. Böylece Jonathan onun safında yer aldı.

Alexandre Balas, Demetrius'la girdiği savaşta onu mağlup ve katlederek M. Ö. 150-145 yılları arasında ülkenin yeni hakimi oldu. Jonathan'ı baş kahin tayin ederek, erguvani bir pelerinle altın bir tac hediye ettikten başka, "kralın sadık adamı" unvanını tevdi etti. Ayrıca savaş sırasındaki başarılarını ödüllendirmek amacıyla ona Filistin vadisinde bazı iktalar verdi.

Jonathan, daha önce I. Demetrius ile Alexander Balas arasında nasıl zikzaklar çizdiyse, bu defa da ölen kralın oğlu II. Demetrius ile Balas'ın oğlu VI. Antiochus arasında bocaladı ve kısa bir tereddütten sonra Balas'ın oğlunun safında yer alarak Gazze'yi kuşatıp, teslim olmak zorunda bıraktı. (M.Ö. 145-143).

---

mesi üzerinde düşünmek gerekir. Acaba bu tevafuk bazı araştırmacıların belirttikleri gibi Ester kitabının Antiochus Ephiphanes döneminden sonra yazıldığı ve Furim bayramının yalnızca Nicanor'un öldürülmesi olayının bir yansıma ve sembolü olduğu tezini güçlendirmiyor mu? Ayrıca Furim bayramının Nicanor gününden yalnızca bir gün sonra kutlanması Ester kitabının bir uydurma olduğunu göstermiyor mu?

Fakat Selevkus yöneticileri ve çevresindekiler az şeytan değillerdi. Alexander Balas'ın oğlu Antiochus'un kumandanı Tryphon, Akra'da bir tuzak kurarak Jonathan'ı, arkasından da kendi kralını öldürüp (M. Ö. 143) iktidarı ele aldı. Fakat dört yıl sonra II. Demetrius tarafından çevresindeki çember daraltılınca intihar etti.

Jonathan'ın öldürülmesinden sonra isyancıların başına kardeşi Şemon geçti. Şemon, II. Demetrius'a sadıktı. Yine de ondan fazla bir şeyler koparacağını ummuyordu, çünkü ortada iki kral vardı ve her ikisi de Selevkus tahtının sahibi olduğunu iddia ediyordu. M.Ö. 141 yılında Akra kalesindeki Selevkus garnizonu boşaltıldı, bir sonraki yılın sonbaharında ise Yahudi cemaatı Kudüs'e resmen yerleşti. Şemon, hem baş kahin, hem de baş komutandı.

Şemon yeni statüye bağımsızlık işaretlerini ilave etmeyi unutmadı. Yahudi tarihinde ilk defa bir Yahudi yönetici kendi sikkesini bastırıyordu ve Şemon bunu halkının bağımsızlığının önemli bir işareti olarak görüyordu. Hatta halka yönelik bazı talimatlar koyuyor, bir takım merasimler icat ediyordu ki, bunlar da bağımsızlığın önemli simgeleriydi.

Ne var ki Şemon'un hayatı bir ihanetle noktalanacaktı. Ptoleme adındaki Eriha valisi olan damadı, Ayn-ı Deyuk denilen yerde verdiği bir davet sırasında, iktidarı ele geçirmek amacıyla kayınpederine bir suikast tertipledi. Suikastte Şemon'dan başka Mattathias ve Ovadas adındaki iki oğlu da hayatını kaybetti. Şemon öldürüldükten sonra bu komplodan sağ kurtulan ve daha sonra I. Hirkan diye bilinen tek oğlu Kudüs'ün yöneticisi oldu (M.Ö. 135-104).

Şemon'un ölümüyle birlikte dinlerini çevresini saran tehlikeden korumak için inançları uğruna isyan eden Haşmoneylerin birinci devresi kapanmış oldu. Bu hareket zaten neredeyse ölü doğmuştu. Mattathias ve beş oğlu aşağılanmaya, küçük düşürülmeye karşı isyan bayrağı açıp, şerefli insanların yapması gerekeni yaptıktan sonra ya savaş meydanlarında ya da ihanetler sonucunda hayatlarını kaybetmişlerdi. Makkabi isyanının tarihin nazarındaki değeri ne olursa olsun, biz, inançları uğruna hayatlarını ortaya koyan insanların değerini takdir ederiz.. Hele hele bu, o dönemin en asil inançlarından ise..

Araştırmacıların büyük bir çoğunluğunun Makkabi isyanı konusunda müttefiken kabul ettikleri ana hatlar bunlardan ibaret-

tir. Şimdi de olayları hakkında bilgi verdiğimiz bu isyanın tam olarak ne zaman gerçekleştiği konusunu netleştirelim. Çünkü bu araştırmamızın amacı Yahudi meselesinin gerçekleriyle yüzleşmektir ki, bu da ancak Yahudilerin leh ve aleyhlerinde olanları bilmekle mümkündür.

Yahudiler, Makkabi isyanını dünya tarihindeki milli kurtuluş hareketlerinin öncüsü olarak kabul ederler; ama onların kendi çıkarları için olayları çarpıttıklarını biz zaten biliyoruz. Dolayısıyla onların Makkabi isyanını inanç yolunda ölümü göze almanın ve cesaretin en mümtaz örneği olarak görmelerinde şaşılacak bir durum yok.

Olayın askeri yönü

Günümüzde İsrail'de askeri öğrenciler Makkabilerin Selevkuslara karşı giriştikleri bu savaşları ders olarak okumaktadırlar. Birinci Makkabi seferi Makkabi isyanıyla ilgili olayları kapsayan tarihi dönemin (M. Ö. 175-135) ana kaynağı olarak gösterildiğine göre, bu isyanın gerçekleştirdiği askeri başarılar konusuna şüpheli nazarlarla bakma hakkımız vardır. Yahudi yazarların tarihi kendi amaçlarına alet etmeye pek meyilli olduklarını, zaferlerini aşırı abartmaya, liderlerini methetme konusunda aşırıya kaçmaya bayıldıklarını aklımızdan çıkarmamamız gerekir.

Muhtemelen Makkabi isyanının ana stratejisi düşmanı Yahudilerin dini ibadetlerini serbestçe yerine getirme hakları olduğunu kabul ettirip, Yahudi dinini yıkmaya yönelik putperest saldırılara bir son verdirmeye yönelikti. Sınırları batıda Akdeniz'e, doğuda Hindistan'a dayanan devâsâ Selevkus İmparatorluğu dahilinde küçük bir ülke durumundaki Yahudi topraklarında sınırlı güce sahip bir topluluk olarak yaşayan Yahudilerin bu stratejisi daha ileri bir hedefe yönelemezdi.

Küçük hacimli bu büyük stratejiden ancak yan stratejiler ve daha küçük taktikler çıkabilirdi. Dolayısıyla Makkabiler de ani baskınlarla düşman kuvvetlerini çökertmeyi ummuyorlardı ve yapılan ani gece baskınları ancak karşı tarafı hafifçe hırpalayıp küçük zararlar verebiliyor, ama ana bünye bunlardan etkilenmi-

yordu. Belki de isyancıların Bet Horon Geçidi'nde[6] öldürdükleri Selevkusların File tümeni komutanı Nicanor'un ölüm yıldönümünü her yıl kutlamaları, Makkabilerin Selevkuslara indirdikleri ağır zayiatın en parlak tablosudur.

Makkabi isyanının çok da güçlü bir isyan olmadığını gösteren en iyi delillerden birisi, isyancıların Akra'daki Selevkus garnizonunu tamamıyla temizlemekten âciz kalmış olmalarıdır. Selevkuslar bu kaleye M. Ö. 168'de yerleşmiş, Makkabi isyanı dönemi boyunca da garnizon olarak kullanılmış ve ancak 141'de Selevkusların iki kral tarafından yönetildiği günlerde boşaltılmıştır.

Makkabilerin Yafa, Gazze ve bazı sahil şehirlerini işgal ederek deniz yönünde genişleme başarılarının sebebi, isyan sırasında kendini gösteren çok tehlikeli uluslararası faktörlerin yanı sıra, Selevkuslarda çıkan iç kargaşa yüzünden imparatorluğun askeri gücünün çok büyük bir kısmını bu dahili çatışmalara ayırmış olmasıdır. Örneğin Yahuda komutasındaki Makkabi isyancıların sayısı on bir bine ulaşmıştı. Bunların sekiz bin gibi büyük bir kısmı Ürdün'ün doğusundaki Gilead dağını üs olarak kullanıyordu. Diğerleri ise operasyonlar için Filistin dağlarını kendilerine üs edinmişlerdi.[7]

Verilen bu bilgilerden Makkabi isyanının askeri öneminin Yahudilerin anlattıklarından daha az olduğu anlaşılıyor. Savaşçılar, çoğu kez gerilla taktiğiyle savaşıyor; vur-kaç operasyonları düzenliyor ve dağlık kesimleri belli aralıklarla kontrol altında tutabiliyorlardı. Onların sahil kesimini istila edip, İsrail oğulları tarihinde ilk defa Akdeniz şeridini kontrol altına alırken Antakya'daki iktidar kavgalarından faydalandıkları şüphesiz.

Psikolojik yönü

Makkabi isyanı, Babil sürgününden beri halkın düşünce yapısında oluşan bu tehlikeli gelişmeden sonra, inançlı Yahudilerin

6 Bet Horon, günümüzde Kudüs'un kasabalarından olan Bet Aver'dir.

7 Dic. Maccabees'de böyle, fakat Britannica Ansiklopedisi Makkabilerin Doğu Ürdün'e ancak Yahuda'nın ölümünden sonra çekildiklerini belirtmektedir. (En. Brit. see Jews).

özledikleri yeni bir ruha kavuştuklarının göstergesidir. Bu isyan, insanoğlunun kadim zamanlarda inancını ve vicdan hürriyetini savunmak için giriştiği savaşların en başında yer almaya layıktır. Bu isyanda Makkabilerin en büyük manevi desteğinin tevhit inancı olduğu, dinlerini kısmen geri getirerek ona bir devamlılık sağladıkları söylenebilir.

Makkabi isyanından önce Yahudi dininin sapık IV. Antiochus Epiphanes'in yok etme kararı aldıktan sonra can cekişmeye başladığı, altı Makkabi'nin - kahin baba ve beş oğlunun- ölümü göze alarak dinlerini dirilttikleri, savaşarak tekrar tevhit inancını getirdikleri açıktır.

Makkabi zafer veya yenilgilerinin Yahve mucizelerine bağlanması, - ki benzeri anlatım tarzını geçmiş dönemlerde de görmüştük,[8] - bu isyan sırasındaki hadiselerin bir hikaye olduğunu göstermektedir. Burada zafer veya yenilginin sebepleri manevi bir ruha bağlanmakta ve savaşta her ikisine de hazır olunması gerektiği vurgulanmaktadır.

Makkabi isyanı Yahudileri Mûsa şeriatının bazı hükümlerini tekrar gözden geçirmeye zorlamıştır.. Örneğin Sabat [Şabat/Cumartesi] gününde Yahudilerin herhangi bir iş yapması yasaktı. Saldırıya uğrayıp, düşmana hedef olsalar dahi o gün savaşmaları mümkün değildi. Yahudi liderler düşmanın bu yasaktan faydalanarak Sabat günlerinde kendilerine saldırmaları yüzünden zor durumda kaldıklarını farketmişlerdi. I. Ptoleme, Kudüs'ü M. Ö. 320'de bir Sabat günü fethetmiş, Yahudiler de o gün her türlü iş yasak olduğu için mukavemet göstermemişlerdi. Makkabi isyanı sırasında da Kudüs'ün Sabat günü işgal edilme denemelerinin artmasından başka, Mûsa şeriatının kanunlarına karşı çıkmamış olmak için sabır gösterip hiçbir direniş sergilemeyen bin kadar direnişçinin de yine bir Sabat günü öldürüldüğü söylenmektedir.

Yahudi liderler, tabii hayatın akışına uygun olarak bu kuralı tadil etmekte hiçbir tereddüt göstermediler ve nefsi müdafa durumunda Sabat günleri silah taşıma ve savaşma kararı aldılar. Eğer Yahudiler kendi kanunlarını insanlık toplumuyla müspet

8 Örneğin Amaliklerle yapılan savaşlar.

yönde bir kaynaşma sergilemelerini sağlayacak şekilde geliştirmek isterlerse, isyan günlerinde yapılan bu değişiklik örnek alınabilecek bir davranıştır.

Sabat günü çalışmanın yasaklandığı konusundaki hükümler son derece sarihtir ve bu kuralı bozana ölüm cezası konulmuştur. " ... Sabat gününü tutmalısınız, çünkü sizin için kutsaldır. Kim onun kutsallığını bozarsa, kesinlikle öldürülmeli... O gün çalışan herkes kesinlikle öldürülmelidir ... ebedi bir anlaşma .. ve ebedi bir işarettir."[9] Çölde Sayım kitabında ise Sabat günü çalışan bir adamın ölüm cezasına çarptırıldığı anlatılmaktadır: "İsrailliler çöldeyken Sabat günü odun toplayan birini buldular.. Onu Müsa'nın huzuruna getirdiler. Adama ne yapılacağı belirlenmediğinden onu gözaltında tuttular. Derken Rab Müsa'ya 'O adam öldürülmeli; bütün topluluk adamı ordugahın dışında onu taşa tutsun' dedi.. Ve Rab'bin Müsa'ya buyurduğu gibi onu taşlayarak öldürdüler."[10]

Makkabiler, dinî emrin kesinliğinin tüm açıklığına rağmen, bu kuralı tadil ettiler ki, Yahudi toplumunun dini önderlerinin herhangi bir günah işlemiş olma korkusuna kapılmadan kanunlarını çağın idrakine uygun bir şekilde geliştirebileceklerinin açık bir delilidir. Makkabilerden sonra gelen hiçbir dini lider, dinleri uğruna canlarını esirgemeyen Mattathias Haşmoni ve oğullarından daha temiz bir Yahudi olduğunu iddia edemez. Kısacası Makkabiler, Yahudi kanun koyuculara Mûsa şeriatını geliştirip, demiri cevher durumundan işlenmiş demir haline getirme yolunu açmışlardır.

Selevkusların durumu

Makkabi isyanı arefesinde Selevkusları sarsan kargaşa ve acıların ana hatlarını hızlı bir şekilde gözden geçirdik. Hoşmoney ayaklanmasının kronolojisini tamamlamak amacıyla bu ana hatların bazı çizgileri üzerinde durmamızda fayda vardır.

9 *Çıkış*, 31/12-18.

10 *Çölde Sayım*, 15/36-32. Bir önceki alıntı Sabat günü çalışan birinin cezasının ölüm olduğunu kesinkes belirtmesine rağmen, bu metinden Mûsa'nın böyle bir işin cezasının ne olduğunu bilmediği anlaşılıyor.

İsyan, IV. Antiochus Epiphanes'in Kudüs'e girip, tapınağın kutsiyetini ayaklar altına aldıktan-ve Yahudilere dini takibat başlattıktan sonra Mısır'a düzenlediği başarısız seferden dönerken patlak verdi.

Yahuda'nın isyan hareketinin liderliğini yaşlı babasından devralmasının hamen akabinde Antiochus Epiphanes, İran'da I. Mitrydathes adıyla kendini kral ilan bir önderin Partya'da başlattığı daha şiddetli bir isyanla sarsıldı. Epiphanes, Makkabi isyanını bastırmak üzere güneye yönelmeye hazırlanırken, birden bozulan düzeni yeniden sağlamak amacıyla doğuya hareket etmenin gerekli olduğu kanaatine vararak, Haşmoneylerle uğraşma işini naibi Lysias'a bıraktı ve bu da Yahudiler için ayrı bir şans oldu.

Lysias, Haşmoney kardeşlerden birinin öldüğü Beyt Zekeriya olayının ardından Makkabi isyanını tasfiye etmeye giderken, Epiphanes'in ölümü üzerine Selevkus tahtının vasisi olduğu bir anda, Antiochus'un süt kardeşi Philip'in tahtta hak iddia etmesi üzerine, çıkan kargaşayı bastırmak amacıyla alelacele Antakya'ya dönmeye mecbur kaldı ve bu durum daha önce belirtildiği gibi Yahudilere soluklanma imkanı sağladı.

Antakya'da naib Lysias'la genç kral V. Antiochus'un öldürülmesi üzerine tahta I. Demetrius adında bir kral geçti. Ardından IV. Antiochus Epiphanes'in oğlu olduğunu iddia eden Alexandre Balas taht kavgasına girişti. Onu, babası Alexandre Balas'ın yerine tahta çıkan VI. Antiochus'a karşı iktidar mücadelesine girişen I. Demetrius'un oğlu II. Demetrius ortaya çıkışı izledi. (M. Ö. 145)

Selevkus tahtı için başlayan bu şiddetli iktidar mücadelesinin ortaya çıkardığı nimetlerden en çok yararlananlar Makkabilerdi. Makkabiler, bir yandan bu nimetleri toplarken, bir yandan da Selevkuslar arasındaki taht kavgalarında taraf olarak yer aldılar ve I. Demetrius'a karşı Alexandre Balas'ı desteklediler. Bir süre sonra ise VI. Antiochus'a karşı II. Demetrius'un yanında yer aldılar ki, bu durum Makkabilerin savaşçılık kabiliyetlerinin yanı sıra kıvrak bir diplomasi sergilediklerini göstermektedir. Burada ahlakın, verilen sözlerin ve yapılan anlaşmaların hiçbir kıymeti yoktu. Yahudiler, Yahudi olmayan herkesi kendilerinin düşmanı olarak görüyorlardı. Çıkarları uğruna bir tarafla bazen dost, bazen düşman olabiliyorlardı ve Haşmoneyler de bu konuda bir istisna

değildi. Çünkü onlar da güçlü bir imana sahip olmalarına rağmen Yahudiliklerinden uzaklaşmamışlardı. Özellikle isyan hareketi inanç uğruna mücadele amacından uzaklaşıp siyasi bir harekete dönüştükten sonra, yüksek idealler ortadan kaybolmuş, pazarlıklar ve ayak oyunları devreye girmişti.

Tehlikeli partner Roma

Bu tarihî olaylar cereyan ederken, bir süre sonra dünyanın liderlik sancağını eline alacak olan Roma'nın yıldızı hızlı bir şekilde parlamaya başlamıştı.

İlk bakışta Roma'nın Doğu'dan uzak olduğu zannedilir, ama gerçek hiç de göründüğü gibi değildir. Çünkü Roma'nın Doğu hadiseleriyle ilgilenmesi, Mısır kralı II. Ptoleme'nin (M. Ö. 285-247) dostâne ilişkiler kurmak amacıyla bu ülkeye bir elçi göndermesiyle birlikte başlar. Roma, uzatılan bu dostluk elini geri çevirmez ve bu ilişkiden faydalanarak Doğu'da nüfuzunu güçlendirmeye girişir. II. Ptoleme döneminde Filistin'in Mısır'ın hakimiyetinde olduğunu, dolayısıyla Yahudilerin iki ülke arasındaki dostâne münasebetlerin devam ettiği günlerde rahat bir hayat sürdüğünü ve bu durumun III. Antiochus'un M. Ö. 198'de burasını işgal etmesiyle birlikte Ptolemelerin Filistin'den çekilmesine kadar devam ettiğini unutmamak gerekir.

III. Antiochus'un Filistin'i istila etmesinden üç yıl önce, yani M. Ö. 201'de Roma ile Kartaca[11] arasındaki 2. Pön savaşı şiddetlenmiş ve Fenikeli büyük komutan Hanibal savaştan sonra Suriye'ye sığınarak III. Antiochus'u Küçük Asya'daki topraklarına göz diken Roma ordularını defetme konusunda ikna etmişti. Böylece Selevkus ordularıyla Roma ordusu fiili bir çatışmaya girdiler, fakat M. Ö. 191'de Romalılar karşısında bozguna uğrayan Selevkus kralı Toros dağlarının ötesindeki tüm toprakları Roma'ya bırakarak büyük bir savaş tazminatı ödemeyi kabul etti.

Roma devleti, Ptoleme ordusunun Ferma (Pelesium) savaşında Selevkus kralı IV. Antiochus'a yenilmesi ve Ptoleme hükümda-

11 Sydon'lu Fenikelilerin M. Ö. IX. Yüzyılda Tunus bölgesinde kurdukları büyük şehir.

rı Flomator'un esir düşmesi üzerine olaylara seyirci kalmaz ve onun müdahelesi sebebiyle selefi gibi savaş tazminatı taksitlerini muntazaman olarak ödeyen IV. Antiochus Mısır'dan mağlup olarak ayrılır.

Kanaatimce bu ön bilgi, Yahudilerle Romalılar arasındaki erken ilişkilerin boyutunu göstermek için yeterlidir. Yahudiler Hellen kültürünün yayılması konusunda kendilerine müsamahakâr davranan Ptoleme yönetiminden memnundular, fakat yükselen yeni gücün temsilcileri olan Romalılara daha fazla sempati besliyorlardı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Yahudiler her yükselen yeni gücün eteğine yapışmaya pek düşkündüler. Hellen kültürünü yayma konusunda oldukça katı davranan ve Romalılar tarafından hiç sevilmeyen Selevkus hakimiyeti zamanında, öfkeli efendilerine diş gıcırdatmaya ve ondan kurtulmanın yollarını aramaya başladılar. IV. Antiochus'un putperest ritüellerinin uygulanmasını emretmesi üzerinde Haşmoney veya Makkabi isyanının başlamasıyla birlikte Yahudiler aradıkları fırsatı yakalamış oldular.

M.Ö. 161 yılı civarında Makkabi Yahuda ile Roma arasında açıktan açığa diplomatik temaslar başlamıştı. Yahuda Selevkus baskının giderek ağırlaştığını, kendisininse bu güce karşı isyanı devam ettiremeyeceğini anlamış; Roma'ya bir elçi göndererek himaye talebinde bulunmuş, Roma'nın hakimiyetini kabul edeceğini bildirmiş ve bu sayede Yahudilerin boynundaki Selevkus zincirini kıracağını düşünmüştü. Gerçekten de bu diplomatik girişim semeresini vermiş, Yahuda henüz Roma'nın yardımı yoldayken hayatını noktalamış, ama onun ölümünden sonra yerine geçen Jonathan zamanında Roma ile Makkabiler arasında bir ittifak sağlanmıştı.

Jonathan'ın I. Demetrius'a karşı yanında yer almasını isteyen Alexandre Balas'ın gayr-ı meşru taht talebinde Roma'nın ve Mısır'daki Ptoleme kralının desteğini almak istemesi, Hoşmoneylerle birlikte Roma'yı Selevkuslara karşı kışkırttıklarını gösteren önemli bir olaydır. Mısır kralı VI. Ptoleme, Alexander Balas'a Antakya tahtına çıkması için yardım vermekle kalmamış, bir de aralarındaki anlaşmayı pekiştirmek için kızı Kleopatra'yla evlendirmiştir. Josephus'un anlattığına göre Akka şehrindeki düğünde

Ptoleme, Balas ve Jonathan bir araya gelerek, Roma öncülüğünde üçlü bir anlaşma yapmışlardır.

Jonathan'dan sonra başa geçen kardeşi ve halefi Şemon, Roma'ya yeni bir elçi gönderdi. Yahudi elçi Nomenius görevini başarıyla tamamlayarak[12] tüm Doğu halkına Roma'nın Yahudilerle dostluk anlaşması yaptığı müjdesini getirdi.

Şemon'un öldürülmesinden sonra baş kahinlik ve prenslik makamına büyük oğlu Hirkan geçti (M.Ö. 135-104). Fakat bu arada VII. Antiochus Kudüs'ü bir yıldan daha uzun bir süre kuşatma altında tutarak Selevkusların Yahudiler üzerindeki hakimiyetini yeniledi. Hirkan, yüksek bir savaş ganimeti ödemeyi ve Yahudiye [Judaea] dışında Makkabilerin işgal ettikleri tüm şehirlerde Yahudilere yüklenen vergileri tediye etmeyi kabul etti.

Hirkan, bu ağır yükten kurtulmak için Roma'ya bir elçi göndererek, kendisine yardım edilmesi talebinde bulundu. Roma Senatosu'nun takip ettiği şark politikasına uygun olarak başkentte elçinin Yahudilere yapılan zulümler konusunda anlattıkları ve talepleri dikkatli bir şekilde dinlendi. Sonra Selevkuslara hitaben bir ferman yazılarak Yahudilerden vergi alınmasının durdurulması istendi. Ayrıca Antiochus'un[13] Yahudi prensine karşı yaptığı uygulamaların Roma konsülünün aldığı önceki kararlara ters düştüğü ve geçersiz sayıldığı bildirildi.[14]

Tarihçi Justin, Roma'nın Yahudileri desteklemesi konusunda şöyle der: "O sıralar Romalılar kendilerinin olmayan bir şeyi kolaylıkla hediye ediyorlardı."[15] Bize göre de tarih tekerrür etmektedir. Örneğin İngiltere modern çağda Balfour Deklerasyonu'nu yayınlayarak kendisine ait olmayan bir şeyi kolaylıkla hediye etmiştir.

Britannica Ansiklopedisi'ne göre Hoşmoney kardeşlerin başarılarında üç amil temel rol oynamıştır:

12 Josephus, Nomenius'un Roma'ya 1000 paund ağırlığında altın bir zırhı hediye olarak götürdüğünü kaydetmektedir.

13 VII. Antiohus M. Ö. Partlarla 29'da yaptığı bir savaşta öldürüldü.

14 En. Bib., see Rome (Empire).

15 Dic., see Maccabees.

(1) Askeri kabiliyetleri ve diplomatik becerileri;

(2) Selevkus devletinin dört bir yanına sıçrayan iç savaş ve kargaşa;

(3) Yıldızı parlayan Roma İmparatorluğu'nun Haşmoneylere sağladığı destek ve Selevkusları tarihten silmek amacıyla şark politikası gereğince çevirdiği siyasi entrikalar.[16]

Bağımsızlık ve tebaalık arasında

Yahudilerin Makkabilerin Filistin'de ikame ettikleri devletin bağımsızlığını şüpheli duruma düşürecek herhangi bir kaydı ortadan kaldırmaya yönelik gayretlerinde şaşılacak bir şey yok. Bu devletin tarihinin yazılmasında kullanılan kaynaklar Yahudi kaynaklarıdır. Birinci Makkabiler kitabı veya Josephus'un tarihi yahut bu ikisi dışında kalan kaynaklarda anlatılanları olduğu gibi doğru kabul etmek bir gaflettir. Tevrat yazarları da dahil olmak üzere Yahudi kaynaklarının tamamı, tarihi kendi çıkarları yönüne çevirmiştir ve bunun tekrar ispata ihtiyacı yoktur. Nitekim biraz önce Roma'nın Yahudi varlığının yarı bağımsız bir devlet statüsü kazanmasında oynadığı rolü gördük. Bu sayededir ki Haşmoney ailesinin bireyleri sözü edilen mirası devralmış ve Filistin'de iktidar Roma hakimiyeti sayesinde Herod ailesine geçinceye kadar durum bu şekilde devam etmiştir.

Makkabilerin Selevkusların elinin kolunun bağlanmasında Roma'nın rolünü itiraf eden Yahudi kaynaklarının belirttiği anlamda tam manasıyla bağımsız olmadığını söylemek kesinlikle bir ön yargı değildir. Nitekim aynı Yahudi kaynakları Roma'nın Yahudileri tedip etmeye çalıştığını ve itaat altına aldığını da kaydetmektedir. Kısacası Yahudilerin sahip oldukları gücün Roma'dan izinsiz herhangi bir şey yapmaya yeterli olmadığı sonucunu çıkarmak için fazla kafa yormaya gerek yok.

Bildiğimiz gibi isyancıların ilk başlardaki talebi ibadet serbestisi idi, ama Makkabiler Roma'nın nüfuzundan faydalanma imkanı olduğunu anlayınca, bu amaç dini müsamaha talebinin âtıfet-

16 En. Brit. see Jews (The Compaigus of Judas).

le karşılanması isteğinden siyasi isteklere dönüştü. Böylece Makkabiler hem Roma'nın nüfuzundan, hem de Selevkuslar arasındaki taht kavgalarının hazırladığı fırsatlardan yararlanmakta tereddüt etmediler ve başta Filistinliler, Samirîler [Samarialılar] ve Edomlular olmak üzere ülkedeki diğer gruplar aleyhine genişleme yolunda hızlı adımlarla ilerlemeye başladılar.

Ne var ki yabancı efendilere vergi ödemek suretiyle siyasi varlığı sürdürmenin zevk veren bir yanı yoktu. Konumuzun başlarında Yahudilerin Selevkuslara vergi ödemekten nefret ettiklerini ve bu boyunduruktan kurtulmak için Romalıların yardımını sağlamaya tevessül ettiklerini belirtmiştik, fakat Yahudi siyasi oluşumunun Selevkuslara vergi ödemeyi kestikleri dönemlerin tam tarihini vermemiz mümkün değil.

Yahudi siyasi olumuşunun başında bulunan kişinin Selevkusların hakimiyetindeyken taşıdığı lâkap ethnarch yani vassal prensti ve bu durum Haşmoneylerden Şemon'un Yahudi tarihinde ilk defa bir Yahudi sikkesi kestirmesine engel değildi. Bu durum dahi Yahudi siyasi oluşumunun bağımsız olmadığını yeterince göstermektedir. Şunu da kaydetmek gerekir ki, Yahudiler Selevkuslara istemeyerek boyun eğerek hürriyetlerini teslim etmişler, ama onlardan kurtulmak için yardım ve nüfuzuna sığındıkları Romalılara kendi istekleriyle tâbi olmuşlardır.

Eğer Yahudiler Makkabi siyasi oluşumunun bağımsızlığı konusuna bir ihtişam yüklememiş ve isyanı övüp göklere çıkarmamış olsalardı, biz bu konuya hiç girmeyecektik. Ama biz yine de Selevkuslara kafa tuttukları için Makkabileri tenkit etmiyoruz. Çünkü eğer onlar inançları uğruna isyan etmemiş olsalardı, akidelerini feda ederek dünya zevk ve nimetleri peşinde koşmayı tercih eden diğer insanlardan bir farkları olmazdı. Keza Selevkus devletinin içinde bulunduğu durumdan faydalanarak isyan ettikleri için de Makkabileri kınamıyoruz. Çünkü ideallerden ve prensiplerden taviz vermemek şartıyla, durumu değerlendirmek ve fırsatlardan yararlanmak faziletli hedeflere varmak için olumlu bir davranıştır. Hatta bu amaçlarını gerçekleştirmek için Makkabileri uluslararası fırsatlardan yararlanarak Romalılara sırtlarını dayadıkları için de çekiştirmiyoruz.

Ancak tenkit etmekten kaçınmamız, Makkabi isyanının kazandırdığı bağımsızlığın boyutlarını değerlendirmememizi gerektirmez. Kullanılan unvanları, uygulanan merasimleri ve sikke darbedilmesini bir yana bırakırsak, sözü edilen bağımsızlığın ancak Yahudilerin Selevkuslara vergi vermeyi reddettikleri dönemde bir boyut kazandığı söylenebilir. Ancak, Haşmoney siyasi oluşumunun Antakya'ya vergi göndermeyi kesmesi, Yahudi halkın yükünü hafifletmekten[17] ziyade yönetici kesimi beslemek amacına yönelikti. Çünkü vergiler herhalükârda toplanıyordu, fakat zaman zaman Antakya'ya gönderilmeyip prens/baş kahinin kazasına aktarılıyor, o da bunları paralı askerler beslemek ve bağımsız olmanın gerektirdiği diğer mali giderleri karşılamak için kullanıyordu.

Makkabi isyanının eksileri

Yahudi tarihinin en dikkat çekici yönlerinden biri, kendileriyle yurt edindikleri toprak arasındaki aykırı ilişkidir. Çünkü onlar, Filistin hariç, her yerde birlikte yaşadığı toplumla kaynaşmayı istemeyen, ama buna rağmen o ülkenin kendi insanlarına sağladıkları tüm nimetlerden yararlanmakta ısrar eden gariban rolünü oynamışlardır. Nimetlerin bölüşülmesine katılmak, ama külfetlere katlanmak istemiyorlardı; haklar istiyorlar, fakat yükümlülüklerden kaçıyorlardı. Eğer ortada bölüşülecek bir nimet varsa vatandaştılar; ama ülke bir felakete maruz kalmışsa yabancıydılar ve tek dertleri yeni bir vatan aramaktı. Yahudiler vatan konusundaki bu bakış açılarından hareketle, şahsi çıkarlarının gerektirdiği her dönemde bağrında yaşadıkları ülkeyi terketmekte veya ona karşı entrikalar çevirmekte bir sakınca görmemişlerdir. İçlerinden bu aykırı düşünceye karşı çıkarak bağrında yaşadığı toplumla bütünleşmek isteyenlerse, daima geleneksel Yüksek Kurul'un çeşitli ayıplamalarına ve hatta cezalandırmalarına maruz kalmışlardır.

Biraz önce "Filistin hariç" dedim, ama bu istisna ile Yahudinin Filistin'i vatan olarak görme duygusunun, ufuklarının ve idrakları-

17 Burada kahinlerin, tapınak hizmetkârlarının ve diğer Levililerin, Mûsa şeriatına uygun olarak, askerlikten ve vergiden muaf olduklarını bir kez daha hatırlatalım.

nın gelişmesine paralel olarak ahlak duygularının geliştiği gibi zaman içinde tekamül etmiş tabii bir duygu olduğunu kastetmedim.

İbraniler Filistine başka halklar gibi gelmediler veya başkaları gibi geldiler ama geleneksel liderleri - ki Tevrat yazarları da bu liderliğin üyeleri arasındadır,- Filistin'e olan bu yönelişi çarpıtarak, ona olmadık boyutlar kazandırdılar. Filistin'e İbranilerden başka yabancılar hiç gelmemiştir demiyoruz. Çünkü dünya dahi tamamen ıssızken üzerinde insanlar dolaşmaya başlamıştır. Keza Kenanlıların Filistin'de beş veya on bin yıl önce yaşıyor olduklarını da asla söyleyemeyiz. Ayrıca Kenanlılar Filistin'i yurt edinen tek halk değildi. Aksine Sami akrabalarından veya Araplardan yahut başka halklardan yerleşenler de vardı. Bunlar oraya savaş veya barış yoluyla gelmiş, sonra da birbirleriyle kaynaşarak zaman içinde bütünleşmişlerdir.

Demek istediğimiz, dünyada hiçbir halk Yahudiler kadar yaşadıkları toprakları ilk yurt edinen halk olduğunu iddia etmemiştir. Yahudilere kalırsa Filistin Yahve'nin yalnızca kendilerine mülk edinme ve üzerindeki halkı imha etme hakkı verdiği bir topraktır. Bu, ebediyen değişmez ve sonu gelmez bir ahittir. Eğer Yahudiler oradan ayrılmış ve sürgüne gönderilmişlerse, Filistin de onlarla birlikte sürgüne gitmiştir. Filistin dışında tüm topraklar pistir.[18] Eğer Yahudiler bir ülkede yaşıyorlarsa pis olmuşlardır; Filistin'de yaşayan gayr-ı Yahudiler de orayı pis etmişlerdir. İşte modern siyonistler Yahudi ile Filistin arasındaki bu hayali ilişkiye mükemmel Yahudiliğin ancak gölgesinde gerçekleşeceği "temel birlik" demektedirler.[19]

Bir şehre kutsiyet izafe ederek, orada yaşayanların akidelerine inanmayanların bir takım şüphelere binaen şehre girmelerinin yasaklanması kabul edilebilir; ama bu ülkenin ebediyen tek bir ırkî topluluğun mülkü olması için çevresinin dikenli tellerle çevrilmesi eşyanın tabiatına ve hayatın kanunlarına aykırı bir düşüncedir.

İşin tuhaf tarafı Yahudiler de böyle bir düşünceyi ciddi bulmuyorlar, ama söz konusu Filistin olunca durum bütünüyle değişiyor. Ne var ki gerçek hiç de öyle değildir ve Filistin, Yahudilerin

18 *Amos*, 7/17.

19 Fiyerfem?

Babil sürgününden dönüşlerinden günümüze kadar hiçbir zaman Yahudilerle mamurlaşmış bir ülke olmamıştır. Aksine daha sonra da göreceğimiz gibi Yahudiler Filistin'deki ikametlerine uzun asırlar boyunca ve özellikle İslami dönemde ara vermiş, ama bunu unutmuş gibi dünyevi sebepleri diğer sebeplerin önüne geçirerek orada yaşamışlardır.

Yahudilerin tapınağın Nabukadnasar tarafından yıkılmasından sonra Filistin'de kalan hemcinslerini ayıplamayı bazı peygamberlerine atfettiklerini, içlerinden Mısır'a gidenleri tenkit ettiklerini biliyoruz. Onlara göre Babil'e sürgün edilen veya kendi isteğiyle sürgün gidenler iyi insanlardır.[20] Halbuki onların Filistin'e dönmeleri için kölelik şartlarından ne değişmiştir? Babilliler yani Keldaniler gitmiş, yerlerine Persler gelmiş; Persler gitmiş Büyük İskender ve Yunanlılar gelmiş, Yunanlılar gitmiş Romalılar gelmiş, Romalıları da Araplar takip etmiştir. Tarihin hangi döneminde Tanrı'nın tecellileri Yahudileri Filistin'e çağırmıştır?

...

Makkabiler ve Filistinliler

Filistin ovası genel olarak Selevkusların Yahudiye dağlarında Makkabilere karşı operasyonlar düzenledikleri bir üs durumundaydı. Gerek savaşçı Filistinliler ve gerekse diğer topluluklar Makkabilere karşı ilk Selevkusların saflarında savaşıyor, bazıları da onların eline düşen Yahudi esirleri satın almakla ilgileniyorlardı. Bu, o dönemin âdetlerine göre sıradan bir şeydi.

Saldırılardan birisi sırasında Makkabi Yahuda Filistin ovasında Aşdod şehrini ele geçirip, yağmalayarak tapınaklardaki putları kırmayı başarmıştı. Daha sonra Jonathan aynı şehre bir saldırı düzenlemiş, baştan sona yakmış ve en büyük tanrı Dagon'un da bulunduğu tapınağı ateşe vermişti.

Jonathan'dan sonra Makkabilerin başına geçen Şemon ise Yafa'yı zaptetti ve halkı şehirden kovarak onların yerine Yahudileri yerleştirdi. Gazze'nin yakılarak yerle bir edilmesi ise (M. Ö. 96)

20 İR, 24/4-10; 29/15-19.

bilâhare kral unvanı alan Haşmoneyler zamanında gerçekleşti.

Demek ki Haşmoneyler isyandan önce tattıkları acılardan, ateşiyle yanıp kavrulduklarını korkunç zulmün sonuçlarından hiç ders almamışlardı. Yahudiler hep böyledir.. Başkalarına kötülük ederken başlarına gelen felaketlerin vaktiyle yaptıkları zulmün bir sonucu olduğunu unuttular. Kendilerine de zulmedilebileceğini akıllarına getirmedikleri için, hiç düşünmeden başkalarına zulmettiler ve böylece tarihleri yaptıkları zulümlerin acılarını tada tada geçti.

Edomluların Yahudileşmeye zorlanışı

Edomlular Tevrat'da Edom da denilen Yakub oğlu Esav'ın torunlarıdır ve dolayısıyla komşu halklar arasında Yahudilere en yakın olanlar onlardır. Tanrı İsrail oğullarını Mısır'dan çıkış sırasında Filistin'in güneyinde yaşayan Edomluların topraklarına saldırmalarını yasaklamıştır,[21] ama bu iki halk arasındaki ilişkiler her zaman istenildiği gibi olmamıştır. Kudüs'ün düşüşünden (M.Ö. 586) sonra Edomlular Yahudiye topraklarından bir kısmını sınırlarına kattılar, fakat Makkabiler onlara düşman muamelesi yaptılar. Yahuda onlarla savaştı. Hirkan ise Edomlulara Yahudiler gibi sünnet olmayı emredip, Yahudileşmeye zorladı. M. Ö. II. Yüzyılın sonlarından itibaren Edomluların adı Yahudiler arasında eriyip gitti. İleride bu dini zorlamanın Yahudilere neye maloldu-ğunu göreceğiz. Çünkü Edomlu Herod Roma çağının başlarında Yahudiye'de ve Filistin'in diğer yerlerinde krallığı ele geçirerek Yahudileri bir dehşet denizinin içinde boğdu.[22]

21 *Mezmurlar*, 83/7.

22 Yahudilerin kimseyi kendi dinlerine davet etmeyişleri ve başkalarını davetten hoşlanmadıkları, dinlerini kimseyle paylaşmak istemedikleri bilinir. Acaba bu olay Yahudiler tutumlarını değiştirip dini propagandaya başladıklarını mı gösteriyor? Prensip olarak böyle bir şey olmamıştır ve bu tür bir olayı beklenmedik şartların yarattığı âni bir atılım olarak görmek gerekir.

Gerzim tapınığının yıkılışı

Bu araştırmamızın akışı içinde Kuzeyli İsrailliler - Samarialılar - ile Yahuda'nın torunu arasında Kudüs'de vukû bulan bir dizi çatışmaya rastladık. Bu çatışmalar Samaria ve Kudüs krallıklarının düşmesi ve her ikisinin Babil'e sürgün edilmesine rağmen durmadı. Şeşbasar ve Zerubbabil'in dönüşünden sonra Samirîler [Samarialılar] Yahudilere Kudüs Tapınağı'nın yapımında yardımcı olmak istediler, ama Yahudiler onların bu işe karışmalarına şiddetle karşı çıktılar. İki taraf arasındaki adavet Ezra ve Nehemya zamanında daha da şiddetlendi. Irkî ayrım ve Yahudi olmayan ailelerden kız almanın yasaklanması bu dönemde bariz bir şekil aldı.

Baş kahinin torunu Kudüs'de bir cesaret sergileyerek Samirîlerin lideri Sanballat'ın kızıyla evlenmişti. Nehemya bu konuda hatıralarında şöyle der: "Başkahin Elyaşiv oğlu Yoyada'nın oğullarından biri Horonlu Sanballat'ın kızıyla evliydi. Bu yüzden onu yanımdan kovdum."[23] Göründüğü kadarıyla Samirîler bu sürgünü bağırlarına basıp başkahin yaparlar ve Gerzim dağında kendilerine özgü bir tapınak inşa ederler. Sonra da şeriatlarının tek kitabı olarak Tevrat'ı[24] kabul ederler. O sıralar Tevrat'ın tüm bölümlerinin yazımı henüz tamamlanmış değildi.

Gerzim Tapınağı'nın inşaası M. Ö. V. Yüzyılın son çeyreğinde tamamlanmış, Tevrat'ın ilk beş kitabı da Samirîlerle Yahudiler arasındaki nihai inanç ayrılığının temelini atmıştır. Yine de bu ayrılık IV. Antiochus Epiphanes'i Kudüs Yahudilerine karşı başlattığı katı istipdat siyaseti çerçevesinde Samirîlere ayrıcalıklı davranmaya - hem de Gerzim Tapınağı'nda Zeüs'ün bir heykelini koymayı kabul etmelerine rağmen, - sevketmemiş, Makkabi isyanına karışmamalarına rağmen hem Selevkuslardan zulüm görmüş, hem de sabık din kardeşlerinin intikamcı davranışlarına maruz kalmışlardır.

Samaria şehirleri Makkabilerin saldırılarına maruz kalmış, yakılıp yıkılmış, yağmalanmış ve Gerzim Tapınağı da bu tahribattan nasibini almıştır.

---

23 *Nehemya*,13/28.

24 Yani Pentateuch denilen beş kitap.

Samirîler, orta çağlarda Kahire, Şam ve Gazze bir yükseliş dönemi yaşadıktan sonra baht onlardan yüz çevirmiştir ve günümüzde sayıları iki yüzü geçmeyen küçük bir topluluk halinde hayatlarını Nablus'da sürdürmektedirler. Bilindiği gibi Nablus veya diğer adıyla Şekem, Süleyman'a isyan bayrağı açarak oğlu Rehoboam zamanında onun krallığından ayrılan ve on boya krallık eden Yeroboam'ın ilk başkentidir.

Yahudilerin Mısır'a kaçışı

Yahudilerin tamamı Makkabi isyanına katılmadı ve bir kısmı Yahudiye'deki istikrarsız durumdan sıkılarak yeni bir vatan aramak için ülkeyi terketti. Muhtemelen bu kaçan Yahudilerin bir kısmı Makkabilerin siyasi düşmanlarıydılar. Araştırmacılar, Roma konsülünün Mısır kralı VIII. Ptoleme'ye gönderdiği bir mektupta, ülkesine kaçan Yahudi siyasi suçlulardan bir kısmının Kudüs'deki Makkabi Şemon'a iade etmesi talebinde bulunduğunu kaydetmektedirler.[25] Bu durum Makkabilerin iktidara geldikten sonra Yahudi ve gayr-ı Yahudilerden düşmanları olan kişilere karşı aşırı katı davrandıklarını göstermektedir.

Tarihçi Toynbee, Makkabiler ve giriştikleri isyanla ilgili olarak şöyle diyor: "Bir zulmün kurbanı olan bu insanların gösterdikleri reaksiyonu araştırdığımızda, onların kendilerine yapılan zulmü kat kat aşan vahşi bir davranışı soğukkanlılıkla sergilediklerini görmek bizi şaşırtmıyor."[26]

Bölge halkları arasında Makkabi isyanına sempatik nazarla bakanların yalnızca Arap asıllı Nabatlar olması şayan-ı dikkattir. Bilindiği gibi Nabatlar M. Ö. V. Yüzyıldan itibaren Ölü Deniz'in güney ve doğu kesimlerinde kendi devletlerini tesis etmişlerdir.

Nabatlar[27] Romalılara sadıktı. Romalıların Suriye'de Selevkus devletini zayıflatabilecek her gücü desteklemiş olmaları bu Yahudi ve Nabat sadakatinin sebebini izah etmektedir. Diğer yandan

25 Bu durum Romalıların bölgeye resmen hakim olmadan önce Makkabileri desteklediğini ve o yörede nüfuz sahibi olduklarını göstermektedir.

2627 Toynbee, s. 376.

Makkabilerin Nabatlara iyi davranarak âtıfetlerini kazanmalarının kendi çıkarlarına olduğu konusunda ikna edilmelerinin bir sebebi de, Nabatların bölgede önemli bir güç oluşturmaları ve güneyde Akabe Körfezi'nden kuzeyde Şam da dahil olmak üzere Suriye'nin ortalarına kadar uzanan bölgeyi hakimiyetleri altında tutmalarıydı.

28 Yahudi tarihçiler Arap Nabatların İbrahim oğlu İsmail oğlu Nabayut'un soyundan geldiği görüşündedirler.

XX
HAŞMONEY KRALLIĞI

Makkabi veya Haşmoney isyanından bahsederken, bunun, akabinde hızlı bir şekilde bir yığın felakete maruz kalmış olmalarına rağmen, Yahudilerin övündükleri bir devletin kuruluşuna yol açtığını belirtmemek olmaz.

Hirkan

Haşmoney Şemon'un Eriha valisi damadının bir suikastına kurban gitmesinden sonra Yahudiye'de [Judaea'da] baş kahinlik ve prenslik makamına oğlu Yohanna Hirkan geçti (M.Ö. 134-104).

Bu Yahudi prensi gerçi kendisine kral unvanı almak istiyordu, ama bu unvan Yahudilerin alıştığı geleneklere ters atılmış bir adımdan daha şumullüydü. Çünkü Yahudilerin babadan oğula intikal eden inançlarında krallık yalnızca Davud hanesine özgüydü ve başka bir aşiretin - isterse Haşmoneylerin mensup oldukları Levililer olsun, - bu makama uzanması kolay değildi. Bu yüzden Hirkan, kral unvanı almasını tehlikeli addeden mer'i gelenekleri bozmadan bir kral gibi tasarrufta bulunuyordu.

Hirkan, Selevkus devletinin varlığını tehdit eden genel kargaşada küçük adımlar atmakla kalmayıp, krallığının sınırlarını güney, kuzey ve doğu yönünde genişletmeye çalıştı. Fakat VII. Antiochus zamanında Hirkan'ın faaliyetleri başarılı değildi. Çünkü Antiochus Hirkan'ın tüm emellerinin önüne bir set çekti ve şayet

Roma tarafından önü kesilmemiş olsaydı onu tamamıyla tasfiye edebilecek durumdaydı. Hirkan'ın bahtına Antiochus Partlarla girdiği savaşlardan birinde öldürüldü (M. Ö. 128). Böylece Yahudi baş kahinin eli serbest kaldı ve hemen genişleme çalışmalarına başladı. Bazı kaynaklarda onun Yafa ve Gezer'i işgal ettiği belirtilmektedir.[1] Halbuki bildiğimiz kadarıyla Yafa ve Gezer daha önce Hoşmeney Şemon tarafından işgal edilmiş,[2] bu iki şehirdeki yerli halk dışarı atılarak Yahudiler yerleştirilmişti. Anlaşıldığı kadarıyla VII. Antiochus bu şehirleri Yahudilerden istirdat etmiş, fakat Roma'nın emriyle Hirkan'a iade etmiş veya Hirkan Antiochus'un ölümünden sonra istirdat etmiştir.

Hirkan, sınırlarını doğuda da Ürdün'ün doğu kesimlerine kadar genişletmiş, fakat güneyde Edomluları kılıç zoruyla itaat altına alarak zorla Yahudiliğe geçirmiştir ki, bildiğimiz kadarıyla Yahudiler tarihleri boyunca ilk defa bir halkı bu tarihte zorla Yahudi yapmışlardır. Halbuki Yahudilerin Yahve'ye İsrail oğullarından başkasının tapmasını istemedikleri söylenir. Bu konuya tekrar döneceğiz.

İlerlemesini kuzey yönünde sürdüren Hirkan, Samaria'yı ele geçirerek Samirîlerin Gerzim dağında bulunan ve Kudüs tapınağının dengi olan tapınaklarını yıktı. Samaria o sıralar Samirîlerin çoğunlukta oldukları bir şehir değildi. Şehirde ve çevredeki küçük köylerde etnik kimliklerini muhafaza eden Yunanlılar da azınlık halde yaşıyorlardı. Buna rağmen Hirkan, şehrin yıkılmasını emretti ve sel sularını şehir harabeleri üzerine çevirterek tüm izleri ortadan kaldırdı.

Aristobul

Babası Hirkan'ın yerine baş kahin ve Kudüs valisi olan Aristobul, en zalim yöneticilerin temsilcilerinden kabul edilir. Yahudi tarihçi Josephus'un kaydına göre Aristobul tahtı ele geçirmek için üç kardeşini hapsetmiş, birini öldürmüş; annesini ise aç bırakmak suretiyle katletmiştir.[3]

1 Can., 8.
2 En., Bib., Philistines.
3 Can., 9, p. 397 f.

Bazı araştırmacılar, Aristobul hakkındaki bu büyük suçlamayı şüpheyle karşılamakta ve onu Ferisîler cemaatine intisap ettirmektedirler. Bu despot Yahudi kahinin iktidarı uzun sürmedi ve babasının ölümünden bir yıl sonra kendisi de helak oldu, ama bu süre zarfında Galile bölgesinde oturan İturenleri itaat altına alarak toprakları kuzey yönünde genişletti. O da tıpkı babasının Edomlulara yaptığının bir benzerini yaparak İturenleri Mûseviliği kabul etmeye zorladı. Dolayısıyla İsa peygamber zamanında Galile'de yaşayan halk İsrail oğulları değil, putperest ataların torunlarıydılar.

Bazı araştırmacılar bu kahinin kendisine kral unvanı aldığını kaydederlerse de, duvarın yüzeyine Yahuda'nın saltanat asasını ve Davud'un soy kütüğünü nakşettiren kardeşi Alexandre Yuna'nın [Jannaes'in] kral unvanı alan ilk kişi olduğu kesin.[4]

Alexander Yuna

Bu Yahudi kralı zamanında Haşmoney ailesi kahinliği elinde tutan bir aileden krallığı elinde tutan bir aileye dönüşmüştür.

Bilindiği kadarıyla bu Haşmoney kral, hayatının büyük bir kısmını içte ve dışta şiddetli savaşlarla geçirmiştir. İlk önce Akka şehrine saldırmakla işe başladı. Akka, o sıralar Mısır'daki Ptoleme hanedanının üçüncü kraliçesi Kleopatra'nın oğlu 9. Ptoleme Lasirus'a bağlıydı. Lasirus, M. Ö. 108-88 yılları arasında annesinden bağımsız olarak Kıbrıs'ı yönetiyordu. Alexandre Yuna Akka'ya geldiğinde Lasirus tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı. Bunun üzerine annesi III. Kleopatra Judaea kralının yenilmesinden sonra oğlu ve rakibi Lasirus'u durdurmak için Mısır'dan bir ordu gönderdi.[5]

4 "Şilo gelinceye kadar saltanat asası Yahuda'dan, hükümdarlık asası da ayaklarının arasından gitmeyecek ve milletler ona itaat edecektir." (Yaratılış, 49/10)

5 Olayı biraz daha aydınlığa kavuşturmaya çalışalım: III. Kleopatra Mısır'da M. Ö. 116'da tahta çıktığında oğlu 9. Lasirus da ona ülke işlerinin idaresinde yardımcı olarak atanmıştı. Kıbrıs o sıralar Ptolemelerin yönetimindeydi ve Kleopatra oğlu IO. Lasirus'u Kıbrıs'a vali olarak göndermişti. Fakat göründüğü kadarıyla oğluyla arasın-

Kleopatra Filistin'i sınırlarına katmak istiyordu fakat tarihçi Josephus'un anlattığına göre onun Yahudi kumandanı Ananias,[6] Mısır Yahudilerinin kendilerine düşmanlık etme tehlikesini ileri sürerek kraliçeyi Filistin'i ilhak düşüncesinden vazgeçirmiştir.

Gerek Josephus'un anlattığını ve gerekse ondan naklederek alıntı yapan Yahudi Ansiklopesi'nin yazdıklarını doğru kabul etmek için açık bir sebep göremiyorum. Yahudilerin kendi çıkarları doğrultusunda tarihi çarpıtma ihtimallerini ispat için yeni delillere de ihtiyacımız yok. Josephus, VI. Ptoleme Philomator ve karısı Kleopatra'nın Yahudiye [Judaea] kralını kendi ülkesini yönetmesi konusunda tamamen serbest bıraktıklarını, Mısır ordusunda Onias'dan Dosithius dönemine kadar Yahudiler bulunmadığını belirtmekte; fakat arkasından Filistin'i ilhak etmek isteyen ama ülkedeki Yahudilerin ayaklanma tehlikesini ileri süren ordu komutanının görüşüyle bu fikrinden vazgeçen III. Kleopatra zamanında Mısır ordusunda Ananias ve Halkias adında iki Yahudi generalden bahsetmektedir.

O sıralar Mısır'da vukü bulan siyasi olayların ışığı altında Yahudileri kendi yönetimi altında tutmak istiyen tarafın Roma olduğu kanaatindeyim. Çünkü Roma, Filistin'i ilhak eden Ptolemelerin bu avantajdan faydalanarak Selevkusların yıldızının bariz bir şekilde sönmeye başladığı bir sırada tüm Suriye'yi ele geçirmesinden korkuyordu.

---

da bir ihtilaf çıkmış ve Kleopatra onu Kıbrıs'dan geri getirtip ülke işlerinde kendisine yardımcı olmasını istemiş, ancak Lasirus kardeşinin yokluğunu fırsat bilip Kıbrıs'a kaçarak, annesine ve kardeşine karşı isyan bayrağı açıp bağımsızlığını ilan etmişti. III. Kleopatra 101 yılında ölünce IO. Ptoleme Mısır'ın yönetimini tek başına ele aldı ve 89'da çıkan bir halk ayaklanması sırasında öldürülünceye kadar ülkeyi yönetti. Böylece kardeşi 9. Ptoleme Mısır'a döndü ve birleştirilmiş Mısır ile Kıbrıs'ı M. Ö. 88-80 yılları arasında hakimiyeti altında tuttu.

6 Ananias, Filistin'den kaçarak Mısır'a sığınan bir grup Yahudi'nin başında bulunan kahin Onias'ın oğludur. VI. Ptoleme Philopator'un izniyle Heliopolis şehrinde askeri bir koloni kurmuş, Kudüs'deki Zerubbabil Tapınağına benzer bir Yahve Tapınağı inşa ettirmiş ve Ptoleme kralı ona masraflarını karşılaması için Mısır'da belli bir miktar araziyi vakfetmiştir.

O dönemde Roma hızlı bir şekilde yükseliyor ve yeni toprakları sınırlarına katıyordu, ama esasen bu ilhaklara ihtiyacı yoktu, çünkü toplanan vergiler Roma'nın kasasına girmiyor, aksine gümeştelerinin cebine akıyordu. O güne kadar Roma ordusunda görev yapan askerler yalnızca Romalı köylülerdi ve onların müstemleke garnizonlarında görevlendirilmesi devletin ekonomisine zarar veriyordu. Bu yüzden Roma, Balkan Yarımadası ve Küçük Asya'da İskender'in ardıllarına kalan toprakların yanı sıra Kartaca'nın düşüşünden sonraki Fenike topraklarını sınırlarına katmakta oldukça müteredditti.

Makkabi isyanından bahsederken Selevkus devletinin Suriye'de maruz kaldığı çöküntünün boyutunu ele almış olduk. Bu gerçeği göz önünde bulundurarak Roma'nın o sıralar yeni iklimleri sınırlarına katmakta neden gönülsüz davrandığını anlamış oluruz ve böylece Roma'nın bir yandan Selevkusların çöküşünden istifade ederek Suriye'yi, diğer yandan Ptolemelerin zaafından faydalanarak Mısır'ı ele geçirmekten kaçınmasının sebebini, Nabat devleti, Yahudi Haşmoney prensliği gibi Mısır ve Suriye'de ortaya çıkan kargaşanın gölgesinde teşekkül eden bağımsız veya yarı bağımsız küçük prensliklerin doğuşunu hazırlayan şartları da kavrarız. Roma'nın esasen siyasi nüfuzunu yaymak istemesine rağmen Mısır ve Suriye'de çöken iki devleti tekrar güçlendirmesinin, III. Kleopatra'nın Mısır'a, 9. Ptoleme Lasirus'un Kıbrıs'a geri dönmesinin, Kudüs'ün Yahudi kralı Alexandre Yuna'yı Roma'nın izin verdiği ölçüde sınırlarını genişletmeye bırakmalarının sırrını da bu çekingen davranıştan çıkarmak mümkün. Elbette Roma'nın Selevkuslardan ve Mısır'dan çekindiği kadar Yahudi devletinin veya bölgedeki diğer küçük krallıkların gücünden çekinmediğini söylemeye gerek yoktur. Çünkü bu küçük devletçiklerin hareket sahaları oldukça dar olduğu için sahip oldukları güç, hiçbir zaman Roma'nın siyasi çıkarlarını tehdit edecek boyuta ulaşamazdı.

III. Kleopatra'nın Filistin'den çekilişi gerçekten Yahudi kumandanı Ananias'nın tavsiyesiyle olmuş olsa bile, oğlu ve aynı zamanda rakibi olan Lasirus'u annesinin Mısır'a çekilişinden sonra Alexandre Yuna'ya tekrar saldırmaktan alıkoyan herhangi bir sebep yoktu. Lasirus'un Yahudilerle takışmaktan kaçınmasının asıl sebebi, büyük ihtimalle Roma'nın bölgede çekişen güçler ara-

sında kendisine rakip olanın yanında yer alacağı düşünce ve endişesiydi. Roma'ya lazım olan şey nüfuz ve otoriteydi, ama bunu kimin lehine kullanacağını tarafların diplomatik atakları belirleyecekti ki, hile ve rüşvetçilikte rakipleri Yahudilerin eline su bile dökemezlerdi.

Yahudi Ansiklopedisi'nin Josephus'a dayandırarak Yahudilerin Mısır'daki nüfuz ve ülkenin güçler dengesindeki ağırlığından söz etmesine gelince, diasporadan söz ederken bu konu üzerinde ayrıca duracağız.

Her ne ise, Yahudi kralı Alexandre Yuna yakaladığı fırsatı değerlendirerek Filistin'in sahil şerini işgal etti ve bir yıl kadar süren bir kuşatmadan sonra bir ihanetle Gazze'nin tamamını ele geçirip yaktı. Arkasından Ürdün'ün doğusuna yönelerek Um Kays yani Gadara'yı ve Golan tepelerindeki bazı bölgeleri işgal etti.

Fakat onun Ürdün'ün doğu kesiminde genişlemesi Nabat kralı I. Ubeyde'nin hoşuna gitmedi. Ubeyde, Yahudilere saldırarak ağır bir darbe indirdi. Alexandre Yuna, ordusundan arta kalanlarla perişan ve bitkin bir vaziyette Kudüs'e döndü (M.Ö. 90 civarı).

Bu yenilginin Kudüs'deki etkisi büyük oldu. Halk Ferisîlerin önderliğinde ayaklandı ve Alexandre Yuna belli şartlarda tahttan çekilebileceğini açıkladı. Fakat halk onun kellesini istiyordu. Böylece isyancılar karargahını Şam'a kurmuş olan Selevkus prensi Demetrius Enkairus'u davet ettiler ve onun yardımlarıyla Yuna'yı devirdiler. Ancak, isyancılar bu noktada düşünmeye başladılar.. Demetrius Enkairus'u yardıma çağırmakla, Yahudilerin en katı düşmanı olan IV. Antiochus Epiphanes'in oğullarından birine istikballerini teslim etmişlerdi. Bu düşüncelerle birden düşman aileye karşı tavırlarını değiştirip, saflarını dağıttılar ve bu da Kudüs kralına uğradığı yenilgiyi zafere çevirme imkanı sağladı.

Yuna'nın asilerden intikamı korkunçtu. Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi 'bu insanlık dışı baş kahini barışa razı etmek için Kudüs'de nehir gibi kan aktı'[7] derken, bir başka kaynak daha fazla detay vererek şöyle diyor: "Alexandre Yuna, Yahudi isyancıları ayakları altında ezdi. Sekiz yüz tanesini Kudüs'deki sarayının balkonundan görebileceği ve iniltilerini işitebileceği şekilde sıra ha-

7 En. Bib., see Israel.

linde çarmıha gerdirdi. Bu arada kendisi şarap içiyor ve haremindeki cariyelerle oynaşıyordu."[8]

Altı yıl süren bu iç savaşın ardından Alexandre Yuna, Arap Nabat kralı III. Haris'in şiddetli bir saldırısıyla karşı karşıya kaldı. (Takriben M. Ö. 85). Nabat kralı, Yahudi hasmına acı bir yenilgi tattırdıktan sonra, başkenti Petra'ya çekilmeden önce bazı imtiyazlar kopardı. En sonunda bu kana susamış vahşi kral Alexandre Yuna, Ürdün'ün doğusundaki bazı Yunan şehirlerine düzenlediği bir saldırı sırasında terk-i dünya eyledi. Bu zalim müstebit zamanında gelişmiş şehirler harabeye dönerken, aynı zamanda hırsızların ve eşkıyaların cirit attığı yerler haline geldi.

Kraliçe Alexandra

Bir kraliçenin Judaea devletinde tahta çıkışı Yahudi tarih akışına aykırı bir olay kabul edilir. Kraliçe Alexandra Salome, elinde Yahuda'nın asasını tutan ve Ahab'ın kızı Aseliye'den sonra Kudüs tahtına oturan ikinci Yahudi kadın olarak görülür. Salome, devleti kocası Alexandre Yuna'dan devraldığı şekilde ayakta tutmayı başarmıştır ki, Haşmoney hanedanının ulaştığı bu zirve, Davud döneminde İsrail devletinin yükselişte ulaştığı zirveye yakındır.

Alexandra Salome, bir kadın olarak baş kahinlik makamını işgal edemeyeceğini belirtince, bu göreve aciz, tembel ve sefih bir kişiliğe sahip olan büyük oğlu Hirkan atandı. Fakat sarayda her türlü yetkiden arındırdığı küçük oğlu Aristobolus kendisine reva görülen bu davranışa boyun eğmeyerek annesinin yaşadığı sürece muhalif kütlenin liderliğini üstlendi. Anne Salome ölünce oğulları Hirkan ve Aristobolus arasında taht kavgaları başladı ki, bu iç savaş aynı zamanda Haşmoney krallığının sonunun başlangıcıydı.

Hirkan'la Aristobolus arasındaki taht kavasında ibre ikincisinden yana ağmaya başlayınca, ağabeyi Hirkan hem krallık hem de baş kahinlik mevkiinden kardeşi lehine feragat etti.

Bu sırada çekişme sahnesine Edomlu bir lider de katıldı. Antipas veya Antipater adındaki bu lider I. Hirkan zamanında zorla Ya-

8 Can., 9, p. 400.

hudi dinine geçenlerdendi. Nabat devletiyle ve Nabat kralı III. Haris'le yakın ilişki içindeydi. Antipater, Nabat kralını şaşkın ördeğe dönen kral II. Hirkan lehine devreye girmeye ikna etmeyi başardı[9] ve Aristobolus'un yenilmesine zemin hazırladı. Yahudiler vaktiyle Alexandre Yuna'nın Nabat kralından yediği acı darbeden sonra kendilerinin bu Arap kralının karşısında duracak güçte olmadıklarını biliyorlardı. Bu yüzden Aristobolus Kudüs Tapınağı'na çekilip bekindi ve Nabat saldırısını püskürtmeye hazırlandı.

I. Pompey'in kumandanı Sakarus'un komutasındaki Roma kuvvetleri Şam'a geldiğinde Kudüs'de kuşatma altındaki Yahudi savaşçıları neredeyse kral Haris'e teslim olmak üzereydiler (M. Ö. 65). Romalıların müttefikleri Haris'e bir işaretleri kuşatmanın kaldırılması için yeterli oldu ve Haris meseleyi M. Ö. 63 yılında Şam'a gelen Romalı kumandana bırakarak başkenti Petra'ya çekildi.

Hirkan ve Aristobolus kardeşler birbirlerini tasfiye etmek amacıyla aynı anda Pompey'in desteğini kazanmak için harekete geçtiler. Bu arada Yahudi halkını temsilen bir heyet de Pompey'e müracaatta bulunarak Hoşmoney krallık nizamının kaldırılmasını ve yalnızca dini işlerini çekip çevirmesi için bir baş kahin atanılmasıyla yetinilmesini talep etti.[10]

Pompey Kudüs'e yaklaşınca Aristobulus Romalı generalin kendisine karşı olduğunu öğrenmek için fazla kafa yormaya gerek görmedi ve kendisine yardım eden, kaderlerini ona bağlayanları yüzüstü bırakarak teslimiyeti direnmeye tercih etti. Bunun üzerine adamları Kudüs Tapınağı'na bekinerek Romalıların oraya ulaşmasını engellemek amacıyla binanın şehirle bağlantısını sağlayan köprüyü yıktılar.[11] Direnişçilerin ezilmesi tam üç ay vakit aldı. Onların tepelenmesinden sonra Pompey daha önce Antiochus Epiphanes'in yaptığı gibi tapınağın en kutsal kısmına girmekte ısrar etti, fakat içerideki hazineye zarar vermeden yalnızca mekanı gezmekle yetindi.

9 Bazı tarihçiler Judaea devletindeki bu anarşiden dolayı Alexandre Salome'nin ölümünden sonra ikili krallığın başladığı, Ferisîlerin Hirkan, Sadukîlerin ise iç savaşta Aristobolus safında yer aldığını belirtmektedirler.

10 Can., 9, p. 402.

11 Dic., see Temple.

Pompey, Hirkan'ın Judaea'nın baş kahinlik makamında kalmasını uygun buldu, fakat devlet idaresinde Roma'nın Suriye valisine bağlı olmak şartıyla ethinarch unvanını iptal etti. Aristobolus'a gelince, binlerce Yahudi esirle birlikte Roma'ya götürüldü ve orada generallerin her muzaffer dönüşünden sonra başkent ahalisinin seyretmeye alıştığı mağlup milletlere mensup esirlerin gösterilerinde yer almaları emredildi.

Pompey, Yafa, Aşdod, Gazze ve diğer şehir ve köylerden kovulan Filistinlileri tekrar yerlerine iade etti ve idari yönden Roma'nın Suriye valisine bağladı. Samaria şehirlerini de aynı muameleye tâbi tuttu, fakat Edom [İduamea], Galile ve Perae'yi Yahudiye devletinin tasarrufuna bıraktı. Pompey'in bu davranışı kesinlikle Kudüs Yahudilerinin ve baş kahinleri Hirkan'ın isteğinden değil, büyük ihtimalle artık Roma'nın desteğiyle Judaea'nın fiili hakimi olan Edomlu lider Antipas'ın ve onun dostu olan Nabat kralı III. Haris'in ricasından kaynaklanmıştı. Böylece Kudüs'de Hoşmoney krallığı resmen sona erdi.

Yahudi partileri

Bahsettiğimiz dönemde Yahudiler arasında kendisini gösteren iç ve dış çekişmeler sonucunda ortaya çıkan partiler konusu, Yahudi tarihi yazılı bir döneme girmiş olmasına rağmen kolaylıkla içinden çıkılacak bir konu değildir.

Nehemya ve Ezra döneminin Yahudi şeriatının öğrenilmesi ve öğretilmesi kapısını sonuna kadar açtıktan, din ve ibadetle ilgili konularda rabbilerin saltanatını yıktıktan sonra kendini gösteren katipler (Soferim) grubunun zuhurundan daha önce bahsetmiştik.

Nüfuzlarını ve maddi çıkarlarını tehdit eden bu tehlike, rabbilerin gözünden kaçmamıştı ve bu yüzden halkın tapınağa ve orada yapılan dini ayinlerle olan bağlantısını daha da güçlendirmek için ellerinden geleni yapmaya başlamışlardı; ama beklenmedik şekilde ortaya çıkan şartlar soferim grubuna gelişmek ve büyümek için büyük fırsatlar sunuyordu.

Nehemya ve Ezra'nın Kudüs'de temellerini attıkları sosyal sistemin sağladığı şartlar sayesinde Judaea bölgesi dışındaki Yahudi-

lerin çoğalması, onların liderlerini Kudüs'deki Zerubbabil Tapınağı'ndan uzakta yapılacak ibadet merasimleri için yeni bir yol icat etmeye sevketti.

M. Ö. 722 ve 586 yıllarında Samaria ve Kudüs'ün düşmesinden sonra Yahudiler o tarafa bu tarafa dağılınca, Babil sürgünü peygamberleri Yahudi kitleleri kendi kehanetleri ve düşleriyle oyaladılar, ama harabe haldeki Kudüs Tapınağı bu kehanet ve hülyaların odak noktasıydı. Yine de 516 yılında tapınağın yeniden yapılması Yahudileri bir araya getiremediği gibi, dağınık vaziyette yaşamaları devam etti. Bu durumda Yahudi kitlelerin başlarında bulunan kişiler, bulundukları her yerde ibadet konusunu halletmek için bir yol icat etmek zorunda kaldılar. Belki de Mısır'a kaçan baş kahin Onias'ın M.Ö. 173'de Heliopolis'de Kudüs tapınağının bir benzerini yaptırması ilk icraattı ve Kudüs'dekilerin tepkisini çekmemişti. Halbuki bundan üç asır önce Gerzim dağında Samirîler bir tapınak yaptırdıklarında kıyameti koparmışlardı. Üstelik de Samirîler bu tapınağı Kudüs'dekilerin Zerubbabil Tapınağı'nın yapımına iştirak etmelerine onların İsrail oğullarına mensup olmadıkları bahanesiyle şiddetle itirazda bulunmalarından sonra bina etmişlerdi.

Filistin'deki Judaea topluluğunu ve diğerlerini çevreleyen şartların değişmesi, Yahudi alimlerini dini kavramları geliştirmeye zorluyordu ki, bu da ancak Tevrat bölümlerinin çağın ruhuna uygun bir biçimde yeniden yorumlanıp arındırılması suretiyle yapılabilirdi. Şartların zorlamasıyla birlikte soferim halkın ilgi odağı haline geldi. Soferim çevresinde toplanan halk onu kendisine önder olarak seçti. Böylece soferim, arıştırma, inceleme, içtihat ve yorumlama işleriyle uğraşmaya başladı. Yeni nazariyeler geliştererek, Yahudi cemaatlerinin bulundukları değişik merkezlerde fikir medreseleri açtı. Soferimin rolünün gittikçe önem kazanmasıyla birlikte, Romalılar tarafından tamamıyla yerle bir edilmesinden sonra Kudüs Tapınağı'nın yerini alan bu kurum Kenesseth veya Sinagog[12] halini aldı ve günümüze kadar da Yahudilerin bekasında en önemli rolü oynadı.

Esasen Kenesseth'in biri dar, diğeri geniş olmak üzere iki anlamı vardır. Dar anlamıyla dini ibadetlerin, dinî ve dinle ilgisi ol-

12 Sinagog, bazı araştırmacılara göre 'toplanma yeri' anlamındadır.

mayan toplantıların yapıldığı, Yahudileri ilgilendiren konuların ele alınıp incelendiği bina demektir. Geniş anlamı ise her türlü dini ve sosyal faaliyetleriyle birlikte mahalli cemaat demektir. Gaspedilen Filistin'deki İsrail parlamentosuna da bu isim verilmektedir ve modern siyonizmin gelenekle çağın ruhu arasındaki koordinasyon aracıdır.

Dış etkiler

Dış etkiler üzerinde durmaya kalktığımızda, diaspora Yahudilerinin durumlarına değinmemiz için biraz daha beklememiz gerektiği endişesindeyim.

Kenesseth veya Sinagogun anlamının izahı, bana, Perikles döneminde (M. Ö. 480-430) ortaya çıkan Yunan kurumu Eclesia'yı (Klise) hatırlattı. Eclesia Atina'da umumi toplantılara tahsis edilmiş bir binadır. Halk burada genel meseleleri ele alırdı. Perikles, ülkenin işlerinin çekip çevrilmesine iştirak etmelerini teşvik etmek, halkın sosyal, kültürel ve fikri seviyesini yükseltmek amacıyla bu toplantılara katılanlara ödül verirdi. Yahudilerin Kenesseth fikrini Yunanlıların Eclesia'sından almış olmaları uzak bir ihtimal değildir. Nitekim İsa'nın gelişinden iki yüzyıl önce de dinî literatürlerinde yeni fikirlerin etkileri görülmektedir.

Nehemya ve yoldaşı Ezra'nın çağdaşı olan Perikles'in döneminin ulaştığı parlak medeniyetin detaylarına girecek değiliz. Ancak felsefi görüşleriyle dünyaya ışık tutan Sokrat, şakirdi Eflatun ve değerli sekreteri Sofokles'in bu dönemde yaşadığını, onları siyaset ilminin babası sayılan Aristo'nun takip ettiğini söylememiz yeterlidir..

Hasidimler

Dindar Yahudiler bir takım yeni fikirlerin Yahudiler arasında yayılmaya başlamasını hiç de hoş karşılamadılar. Bunlar, Yahudi şeriatının hamilerini dini yeni tehlikelere karşı korumaya yoğunlaşmaya iteliyorlardı. IV. Antiochus zamanında Hellenleştirme faaliyetlerinin zirveye çıktığı günlerde kendilerine Hasidim

denilen bu dindar Yahudiler, Haşmoney devriminin bel kemiğini oluşturuyorlardı. I. Makkabi kitabı (2/42) onları İsrail'de Mûsa şeriatı yolunda canlarını feda eden güçlü savaşçılar olarak takdim etmektedir.

Makkabi isyanı asıl amacına ulaşıp Yahudiler dini özgürlüklerine kavuşunda, Hasidimler mücadelelerini durdurdular; fakat bu defa da Makkabi hareketi dinle ilgisi olmayan, hatta dindar ve dine lâkaydî rakipleri ezmeye yönelik siyasi bir harekete dönüştüğü için Hasidimlerle Makkabiler arasında soğuk rüzgarlar esmeye başladı.

Hasidimlerle Makkabiler arasındaki çatlağın ikincilerin nefsi müdafaa amacıyla Sabat günü savaşmaya cevaz vermelerinden kaynaklandığı söylenmektedir. Halbuki Hasidimler böyle bir cevazı reddediyor ve şiddetle karşı çıkıyorlardı. Bir diğer sebep ise Harun'un soyundan gelenlerin tekelinde bulunan baş kahinliğin Makkabilerin tekeline geçmesi idi.[13] Daha önce de gördüğümüz gibi Mattathias Selevkuslara karşı isyan bayrağı açmadan önce kahinlik yapmaktaydı ve kahinlik Harun soyundan sıradan bir kahinle baş kahinin eşit olduğu Levililerin tekelindeydi.

Ferisîler

Araştırmacılar, Ferisîlerin Hasidimlerden çıktığı görüşündeler. Öbür türlü, daha önceden kitlesel kökleri olmadan Ferisîlerin Yohanna Hirkan zamanında (M. Ö. 134-104) Sanhedrin'de[14] güçlü bir grup olarak ortaya çıkmış olması ihtimal dışıdır. Ferisîler, şeriat mirasını savunma bayrağını ellerine aldıkları için, Hasidimlerin ana varisleri sayılmışlardır.

Ferisîlerle onların şakirtleri olarak kabul edilen Hirkan arasındaki ihtilafın sebebinin, Hoşmeneylerden gelen bu baş kahinin bir defasında Sanhedrin üyelerine yönelttiği şu soru olduğu söylenmektedir: "Bana yakıştıramadığınız şeriat dışı tarafım nedir?" Ferisîlerden birisi, hiç tereddüt etmeden şu cevabı verir: "Senin derhal baş kahinlik makamından çekilmen gerekir. Çünkü senin

13 El-Kenise el-Mısriyye, s. 27.

14 Yahudi Yüksek Kurulu.

annen halkımızın Antiochus Epiphanes zamanında duçar kaldığı bir felaketin müsebbibidir." Hirkan, bu Ferisîyi yalancılık ve iftiracılıkla suçladıktan sonra Sanhedrin'den bu şahsın bir müfteriye verilecek ceza ile cezalandırılması talebinde bulundu. Ferisîlerin ittifaken o şahsın sopa ile dövülüp hapsedilmesi kararı alması, bir ölüm cezası verilmesini bekleyen Hirkan'ı öfkeden küplere bindirdi. Böylece bu olay Hirkan'ı Ferisîlerin düşmanı ve onların rakipleri olan Sadukîlerin dostu olmaya sevketti.

Rivayete göre Ferisîler "Ferisî" adını bu olaydan sonra almışlardır. Çünkü rakipleri olan Sadukîler onları Yahudi Yüksek Kurul'u Sanhedrin'den kovduktan sonra bu ismi vermiş, fakat Ferisîler de "dışlanıp kovulan" anlamındaki bu adı kendilerine şöhret kazandırdığı düşüncesiyle bir tür yüceltme sıfatı olarak kabul edip benimsemişlerdir.

Tarihçi Josephus tarafından nakledilen bu olay Talmud'da da geçmekte, fakat orada olayın kahramanı olarak Hirkan'ın oğlu Alexandre Yuna gösterilmektedir.[15]

Eğer rivayet doğruysa, burada sözü edilen ve M. Ö. 164 veya 163'de hayatını kaybeden Antiochus Epiphanes'le ilintili felakete sebep olmakla suçlanan kadının Alexandre Yuna'nın anası değil, Hirkan'ın anası olduğu görüşünü tercih edebiliriz. Çünkü suçlama konusu edilen kadının o sıralar çocukluk çağından çıkıp gençlik çağına girmiş olması gerekir. Hirkan'ın iktidara gelmeden önce otuz yaşında bir kadınla evlenmiş olması pek muhtemel değildir ve dolayısıyla kadının kocası Yuna değil, Hirkan'dır.

Anlatılan hikayede Hirkan'ın nesebinin söz konusu edildiği anlaşılıyor. Çünkü Hirkan'ın baş kahinlik makamından çekilmesini isteyen Ferisî, baş kahinin Levililer soyundan olması gerektiğini, Hirkan'ın annesinin ise esir düştüğünü ileri sürmüştür. Josephus ve daha sonra Talmud'un naklettiklerinin bir tenkit süzgecinden geçirilmeden fazla kabul edilebilir bir tarafı yok. Çünkü her iki kaynak da Ferisîlere sempati ile bakmakta, onların rakiplerine ise aleni bir düşmanlık sergilemektedir. Diğer yandan Talmut'un yazılışında Ferisîlerin önemli bir rol oynadıklarını, Jo-

15 Can., 9, s. 406.

sephus'un ise içinde yaşadığı yüzyılda[16] Yunanlı ve Romalı okuyucularını hoşnut etmek, onların Yahudilere sempati beslemelerini sağlamak amacıyla yazdığını da göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü hem Josephus'un kendisi Ferisîlerdendi, hem de Zerubbabil Tapınağı'nın yıkılmasından sonraki diaspora döneminde Yahudi meseleleriyle yalnızca Ferisîler ilgileniyorlardı.

Bu hikayeden çıkarabileceğimiz dersler, onun doğru olup olmamasından daha önemlidir. Bir kere Ferisîler, kelimesi kelimesine şeriata bağlanmak yerine onun yorumunda içtihat kapısını aralamışlardır. Örneğin Hirkan'ın müfteriye ölüm cezası beklediği olayda, Ferisîler suçlunun sopa ile dövülüp hapsedilmesi cezası vermişlerdir. Halbuki şeriata sıkı sıkıya bağlı olan Hirkan, böyle bir suçun cezasının idam olduğuna inanıyordu. Yahudi şeriatında bu olay halktan birinin baştaki yöneticiye karşı bir tel'ini olarak görülüyordu. Lanet (veya tel'in) ise sözlük anlamıyla kişinin rahmetten mahrum edilmesi anlamındadır. Hangi ceza Yahudilerin hem yöneticisi, hem de baş kahini olan Hirkan'ın makamından tardedilmesinden daha büyüktür? Belki de Hirkan o şahsın cezalandırılmasını isterken Tanrı'nın ve halkın yöneticisi olan kişinin aşağılanmasını yasaklayan "Allah'a küfretme, halkından olan bir yöneticiyi lanetleme!"[17] buyruğuna sığınmıştı. Tevrat'ın hükmüne göre Allah'a küfreden kişi taşla vurularak (recmedilerek) öldürülürdü.[18] Hirkan, Tanrı'ya küfreden birinin ölümle cezalandırılmasıyla yöneticinin lanetlenmesinin yasaklanması hükmünü birbirine kıyaslayarak, müfterinin ölüm cezasına çarptırılmamasına ciddi şekilde öfkelendi ve yalnızca dayak ve hapis cezası veren Ferisîleri suçluya kol kanat germekle suçladı.[19]

Anlaşıldığı kadarıyla Ferisîler, Mûsa şeriatının "göze göz, dişe diş" kuralına pek de sadık değillerdi. Onlara göre Tanrı bu kuralın

16 Josephus M. S. 95-37 yılları arasında yaşamıştır.

17 *Çıkış*, 22/28.

18 *Levililer*, 24.

19 Yahudi hakim ve kahinlerinin suçluyu yargılarken şeriata muhalif davranmaktan kaçındıklarını düşünmek yanlış olur. Aksine Yahudi tarihi bu zümrenin küçük günahlardan ziyade büyük günahlarda şeriata ters düştüklerini ve ondan yan çizdiklerini gösteren örneklerle doludur.

harfi harfine uygulanmasını kastetmiş olamazdı. Dolayısıyla düşman da olsa veya düşmandan intikam amacıyla yahut kısas olarak da olsa birinin gözünün çıkarılması şer bir fiildi. Tanrı ise şerri (kötülüğü) hem emretmez, hem de teşvik etmezdi. Bu yüzden bir para cezası 'göze göz, dişe diş' hükmü için yeterliydi. Buna göre Ferisîler hükmün zahiri anlamıyla değil, ruhuyla ilgileniyorlardı ve tabi ki hükmün şer'i anlamı göz önüne alındığında Ferisîler Mûsa şeriatına alenen karşı çıkmış oluyorlardı. Çünkü şeriatın hükmü son derece açıktı: "Kim komşusunu yaralarsa, kendisine de aynı şey yapılacaktır. Kırığa karşılık kırık, göze göz, dişe diş olmak üzere, ona ne yaptıysa kendisine de aynı şey yapılacaktır."[20] Varılan içtihatla hükmün icabı yerine getirildiği kanaatinde değiliz. Çünkü gözü çıkarılacak bir insana maddi bir ceza verdiğiniz zaman, hem göze göz olmaz, hem de Ferisîlerin hükmüne göre kendisine karşı bu tür bir eylemin yapıldığı kişinin kaybı telafi edilemez. Dolayısıyla onların yaptıkları bu yorum Mûsa şeriatının apaçık bir ihlaliydi ve şeriatın ruhuna ters düşüyordu.

Eğer Ferisîler hakkında söylenenlerle onların yaptıkları arasındaki tenakuzlar üzerinde durmaya kalkarsak konumuzdan biraz uzaklaşmış oluruz. Söylendiğine göre Ferisîler, İsrail'in dünya üzerindeki hakimiyetinin ancak gökten gelen doğrudan ilahi bir teşübbüsle gerçekleşeceği, bunun dışında insanların bu yönde girişecekleri her tür eylemin başarısızlıkla sonuçlanacağı düşüncesindeydiler.[21] Bu yüzden onlar yabancı boyunduğurunu - önce Yunan (Selevkus), arkasından Roma,- Tanrı'nın iradesine muhalif bir hareket olarak değerlendiriyor, ama yine de yabancı bir yönetimi, râvîlerin kalplerinde muhafaza edilen veya yazıya geçirilmiş olan Mûsa şeriatının kanunlarını gözetmeyen milli bir hükumetten daha fazla tahammül edilebilir olarak görüyorlardı.

Alexandre Yuna'nın M. Ö. 76'da ölümüne kadar Haşmoney yönetimi Ferisîler nazarında gayr-ı makbul bir yönetim olarak kalmış, fakat hem Ferisîlere hem de Sadukîlere karşı tutumunu değiştiren dul kraliçe Salome Alexandra döneminde hükumete ideal bir yönetim gözüyle bakmışlardır.

20 *Levililer*, 24/19-20.

21 En. Beb., see Israel.

Nitekim Talmud'da Alexandra döneminde ülkede huzurun sağlandığı; bir buğday danesinin bezelye danesi kadar büyüdüğü, bir arpa danesinin zeytin büyüklüğüne eriştiği ve Judaea'da hiçbir evde gamdan kederden iz kalmadığı belirtilmektedir. Peki bunun sırrı neydi? Salome'nin krallığı Tanrı'nın yeryüzüne hakim olması için eliyle kondurduğu bir krallığa mı dönüşmüştü? Ferisîlere göre İsrail'in insanların elleriyle yaratılmış olması bir yüzsüzlük değil miydi? Kesinlikle böyle bir şey söz konusu değildi ve tarihçilerin aciz, basiretsiz ve zayıf karakterli olduğunu ittifaken belirttikleri Alexandre oğlu II. Hirkan'ın baş kahinlik makamına getirilmesi bunun en bariz delillerindendi. Doğru, Ferisîler bu gölge kahinin zamanında keyiflerine göre hareket ediyorlardı ve Talmud'a göre ülke bin yıllık mutluluğu tadıyordu.[22] Bu ise, Salome'den öncekiler döneminde olduğu kadar Selevkuslar döneminde de şiddet ve vahşi takibata tâbi tutulan Ferisîlere ve dindar Yahudilere karşı kraliçenin tutumunun değişmesinden kaynaklanıyordu.[23] Kraliçe Salome'nin Ferisîlere karşı tutumumun değişmesi ise kocası Alexandre Yuna'nın ölmeden önce karısına yaptığı hayali bir vasiyetten kaynaklanmış. Söylendiğine göre aşırı dindarlardan tuhaf bir şekilde çekinen Alexandra, Ferisîlere sempati, onların rakipleri Sadukîlere ise düşmanca bir tavır sergilemek zorunda kalmış.

Burada Ferisîlerin açıklanan prensipleriyle, onların kaleminden çıktığı söylenen Talmuo metinleri arasında başka bir çelişki göze çarpmaktadır. Söylendiğine göre Ferisîler Sadukîlerin aksine Allah'ı yalnızca İsrail'in milli bir tanrısı olarak değil, alemlerin Rabbi olarak kabul ediyorlardı. Ayrıca Ferisîler Tanrı'nın zaman ve mekanla mukayyed olduğu, insanların amel ve sözlerine müdahelede bulunduğu görüşünü de kabul etmiyorlardı.[24] Halbuki Talmud Tanrı'ya insanlara mahsus sıfatları atfetmekte ve Tanrı'nın alın genişliğinin beş bin zirâ olduğunu iddia etmektedir.[25]

22 Can. 99, pp. 400 ff; Yahudilere göre millenium çağı İbrani takviminin başlangıcından itibaren geçen meşakkat ve zorluklarla dolu altı bin yıldan sonraki zamanı, Sabat istirahatini gösterir.

23 Can. 8, 533.

24 En. Brit., 12, p. 1049.

25 Vafi D. Ali Abdulvahid, *El-Yahudiyye ve'l Yahud*, 27.

Yahudilere âtıfet besleyen bazı tarihçiler, Ferisîlerin kötü kişiler olarak nitelenmesinin onların İsa'ya karşı takındıkları tavır yüzünden İncil'de riyakâr, fâsık ve nifakçı şeklinde nitelendirilmesinden kaynaklandığı görüşündeler. Örneğin İncil'de Vaftizci Yohanna tüm Ferisî ve Sadukîlere şu sözlerle hitap etmektedir: "Ne var ki, birçok Ferisîyle Sadukînin vaftiz olmak için kendisine geldiğini gören Yahya onlara şöyle seslendi: 'Ey engerekler soyu! Gelecek gazaptan kaçmak için sizi kim uyardı?'"[26]

Ferisîlerin iyi veya kötü oldukları konusunda araştırmacı ve tarihciler birbiriyle ters düşmüş olsalar da, Talmud'un yazılışından ve tapınağın yakılışından sonraki yirmi yüzyıl boyunca Yahudilerin değişik yerleşim birimlerindeki davranışlarında en büyük rolü oynamaktan sorumlu olanlar onlardır. Böyle bir cemaatin davranışlarıyla daha fazla ilgilenmek bizim konumuzun dışında kalmaktadır.

Sadukîler

Bu cemaate Sadukîler denmesinin sebebinin onların Davud aleyhisselamın kahini Saduk'a intisap etmelerinden kaynaklandığı söylenmektedir. Onların Milattan iki yüzyıl önce veya Miladi üçüncü yüzyılda yaşayan Saduk adında başka bir kahine intisap ettikleri söyleniyorsa da, bu konu bizi fazla ilgilendirmiyor.

Daha önce soferim tabakasının ortaya çıkışından, bunu müteakiben nüfuzlarını korumak isteyen rabbilerle çevrelerine toplanan Yahudi kitlelerini kutuplara ayırmaya başlayan yeni tabaka arasındaki çekişmeden bahsetmiştik. Dindarlık ve şeriat hamiliği sıfatları kazanan cemaatlerden nasıl Ferisîler partisi ortaya çıkmışsa, Sadukîler denilen bir diğer parti de kahinlerin, büyük tacirlerin ve aristokrat ailelerin oluşturduğu topluluk arasından çıkmıştır.

Yahudilerin Ferisîler ve Sadukîler olarak bölünmesine yol açan gerçek sebepler üzerinde de mutlaka durmamız gerekir. Esasen ortada birçok sebep ve görüş vardı. Mûsa şeriatına bağlı-

26 *Matta*, 3/7; 12/ 39 vd.

lık konusunda her iki parti de karşı tarafın görüşlerine ters düşen deliller ileri sürüyordu.

Bazı araştırmacılar, Tevrat hamileri rabbiler lakâbını almalarına yol açan şeriatı müdafaa sancağını yükseltenlerin Ferisîler olduklarını ileri sürüyorlar. Talmud da Sadukîlere epükürizm ve heretizm damgası vurarak, onları şeriat öğretilerinden ve farzlardan uzaklaşmakla suçlamaktadır. Eğer iki grup arasındaki ihtilafın aslına bakacak olursak Sadukîlerin Tevrat'a Ferisîlerden daha bağlı olduklarını görürüz.

Sadukîlerin ölümden sonra dirilişe inanmadıkları, ebedi hayatın varlığını kabul etmedikleri; melek ve şeytanların, kaza ve kaderin varlığını reddettikleri söylenmektedir. Onlara göre insan kendi fiillerinin sahibidir.. Tüm bu konularda Sadukîler Ferisîlerle taban tabana zıt bir görüşe sahiptiler. Sadukîlerin haklı olup olmadıkları şeklindeki kısır bir tartışmaya girmeyeceğiz, ama onlarla birlikte şu soruyu yönelteceğiz: Kıyametten, cennetten, melek ve şeytanlardan, kaza ve kaderden bahseden açık veya gizli [zahiri ve batınî] Tevrat âyetleri nerede? Mûsa'ya atfedilen beş Tevrat kitabında bu konularla ilgili herhangi bir işaret yoktur ve yalnızca yeryüzündeki bazı mutlu gezileri sırasında Tanrı'ya refakat eden veya kimi acil konularda ona naiplik eden meleklerle ilgili müphem bir atıf bulunmaktadır. Bunun dışında eğer bir İbrani günah işlemişse, bu dünyada başına gelen bir felaketle amelinin cezasını öder yahut bu felaketlerin tümünün sonucu olarak hayatını noktalar. Dolayısıyla kendisine zulmedilen kişi de bu dünyada başına bir felaket gelmiş yahut ömrünün baharında hayatını noktalamış kişidir. Ömrü uzatılan kişi ise Rab'binin katında bir nimet bulmuş sayılır..

Tevrat bu tehlikeli konuları ancak Babil sürgününü takip eden dönemde ele aldığına göre, ölümden sonra dirilmeye, kıyama, kaza ve kadere, melek ve şeytanların varlığına inanmayı reddeden Sadukîler suçlanamaz. Sadukîler, bu konuların M. Ö. VI. Yüzyıldan itibaren insan aklının gelişmesinden çıkan meseleler olduğu kanaatine varmak için ziyadesiyle akli bir gayret göstermek zorunda değillerdi. (Esasen M. Ö. VI. Yüzyıl tarihin insan aklının her yerde yeni bir cür'et sergilediği yüzyıl olarak kabul edilmeye

layıktır."[27] Nitekim İran'da Zerdüşt, Hindistan'da Budda, Çin'de Konfüçyüs ve keza Babil'de II. Yeşaya bu yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu tarihten kısa bir süre sonra Yunan filozofları dünyayı doldurmaya, düşüncelerinin sonuçlarıyla insanları meşgul etmeye başladılar.. Dolayısıyla Mûsa şeriatı konusunda uzman olan kişilerin ortaya attıkları, haksız yere İsraillilerin geçmişteki atalarına ve peygamberlere yamadıkları yeni fikirleri reddetmelerinden ötürü Sadukîleri suçlamak doğru olmaz. Çünkü bu yeni düşüncelerin dış etkenlerden kaynaklandığı gün gibi âşikârdı.

Sadukîlerin Tevrat sifirlerinde özellikle Mûsa'ya atfedilen sözlü rivayetlere[28] fazla itibar etmemeleri, tabii olarak Tanrı'nın yalnızca İsraillilerin ilahı olduğu görüşüne takılıp kalacaktı. Tevrat sifirleri ve özellikle Mûsa Tevratı diye bilinen ilk beş kitabın kesinlikle müsamahakâr olmayacağı bir nokta idi bu. Yahudilerin Tanrı'nın tüm dünyayı, bütün yaratılmışları kucaklayan efendisi olduğu düşüncesine ulaşmaları, Daniel kitabı gibi, ancak M. Ö. III. Yüzyıldan sonra yazılan bölümleriyle mümkün olmuştur. Araştırmacılar Daniel kitabının M. Ö. 167 yılında yazıldığı konusunda hemfekirdirler. Çünkü kitapta daha ziyade Yahudilerle IV. Antiochus Epiphanes arasında geçen olaylar üzerinde durulmaktadır. Biz yalnızca Daniel kitabını örnek gösterdik, ama başka kitaplar, baplar ve ibarelerin de kutsiyeti haketmeyecek kadar yeni olduğu Sadukîlerin gözünden kaçmış değildi.

Ferisîler bünyelerinde daha ziyade soferimlere yer veriyorlardı, ama Sadukîler de onlara karşı mücadele fikirleriyle kendilerini besleyen bu katiplere safları arasında yer ayırıyorlardı.

Bazı tarihçiler, Miladi I. Yüzyılda Judaea bölgesi ve halkının Romalılardan gördüğü zararın[29] sorumluluğunu Sadukîlere yüklemekte, onların Yahudilerin siyasi ve milli bağımsızlık fikrine mutaassıp yaklaşımlarını eleştirmektedirler. Bilindiği gibi siyasi

27 Wells, *Mealim*, s. 121.

28 Tevrat'ın yazımının M. Ö. IX. Yüzyılda başladığını, Yahudilerin de bunları ciddi bir süzgeçten geçirmeden ağızdan ağıza naklettikleri daha önce belirtilmişti.

29 Miladi 70 yılında Kudüs Tapınağı'nın yıkılmasından bahsederken, Yahudi parti ve cemaatlerinin bu konudaki sorumlulukları üzerinde ayrı ayrı durulacaktır.

ve milli bağımsızlık düşüncesi, başından beri Makkabilerin dini amaçlarını gerçekleştirdikten sonra siyasi bağımsızlığı da elde etmek için Selevkuslarla mücadeleyi sürdürmeye teşvik eden en tehlikeli faktördü.

Hatta bu taassup Yohanna Hirkan ve ardıllarını Samirîleri tepelemeye, Gerzim dağındaki tapınaklarını yıkmaya itmiş, Edomluları ve Eturileri sünnet olmaya, zorla Yahudiliği kabul etmeye icbara, Yafa, Gazze ve Aşdod gibi sahil şehirlerindeki halka kötü muamelede bulunmaya sevketmiştir.

Sadukîler - elimizdeki bilgilere göre, - kendilerini tapınakla ve Yahudi milli bağımsızlığıyla sınırladıkları için, tapınağın Miladi 70'de yıkılması, Yahudi otonomisinin iptali ve Judaea bölgesinin Roma'nın Suriye eyaletine bağlanmasıyla birlikte devirleri dolmuştur.

Essenîler (Esidim)

Essenîlerin ortaya çıkış tarihini Makkabi isyanı öncesine ve isyan dönemine bağlamak en doğrusudur. Nasıl aslında Ferisîler Hasidimlerin arasından çıkmışsa, Essenîler de Hasidimlerden türemişlerdir. Essenîlerle Ferisîler arasındaki fark, ikincilerin Yohanna Hirkan'dan önce Makkabilerle işbirliğini kabul etmeleri, Essenîlerinse her hal ve ahvalde böyle bir işbirliğine kesinlikle yanaşmamalarıdır ki, onların bu tutumu Makkabileri diğerlerine nisbetle daha erken bir dönemde Essenîlere kötü muamele etmeye sevketmiştir.

Ferisîlere ve en başta da Sadık Üstad (Righteous Teacher) lakâbı taşıyan önderlerine yapılan işkenceler Yohanna Hirkan'ın babası Şemon zamanında başlamış, onlar da çöle çekilerek orada görüşlerini geliştirmeye, nazariyelerini güçlendirmeye başlamışlardır.

Ölü Deniz yakınında bulunan Kumran kitabeleri (1947 ve sonrası) bize bu mezheple ilgili bazı bilgiler edinme imkanı sağlamaktadır.[30] Belki de bu mezhep hakkında endiğimiz bilgiler arasında en ilginci, onların çölde ve Essenîzmi kabul eden bazı Yahudi köylerinde komünist sistemi uygulamış olmalarıdır. Bu

30 En. Brit., see Dead Sea Scrolls.

küçük topluluğa mensup olanlar, imkanlar dahilinde kendi kendilerine yetmeye çalışıyor, üretenler ürettiklerinden yalnızca ihtiyacı olanı alıyorlardı. Bir de aydınlığı temsil ettiğine inandıkları beyaz elbiseler giyiyorlardı. Essenîler bir yanda doğruluk ve aydınlık ruhu, gökyüzünden gönderilen melekler, diğer yanda ise karanlık prensi ve beraberindeki şeytan ruhları arasında kutsal bir savaş olduğuna inanıyorlardı. Kendilerini yeni bir çağ, yeni bir Kudüs, yeni bir Davud, yeni bir dürüst kahin ve çağın ruhuna uygun yeni bir Mûsa yaratmak için verilen nihai savaşta Allah'ın ve meleklerinin yanında savaşan aydınlık (nur) çocukları olarak görüyorlardı. Tüm bunlar beklenen Kral Mesiya'nın gölgesinde oluyordu ve onlara göre yeni çağ kendilerine şah damarlarından daha yakındı..

Araştırmacılar Essenîlerin lideri Sadık Üstad'la ortaya çıkışı İsa aleyhisselamın müjdelediği gökyüzü krallığı çağının başlangıcına tekabül eden Vaftizci Yohanna (Zekeriya oğlu Yahya) ile kıyaslamaktadırlar. Bazı araştırmacılar Essenîlerin ilk Hristiyanlar üzerindeki etkisini kabul etmektedirler. Bilindiği gibi Essenîler tıbba özel bir önem vermişlerdi. İsa ve havarileri de hastayı tedavi ederken insanların yeni inanç çevresinde kutuplaşma âmilini güçlü bir unsur olarak kullanıyorlardı.

Göründüğü kadarıyla Essenîler - gizli veya yarı gizli bir fırka olarak,- akıllarından geçirmedikleri bir şekilde aniden köklerinin kazınacağını düşünüyorlardı. Bu yüzden onların akibetinin ne olduğu, (İsa'nın zuhurundan önce) kendileriyle en son kimlerin temasta bulunduğu konusu meçhuldür. Belki de onlardan bir grup Miladi 70 yılında Romalılar tarafından Kudüs'ün yerle bir edilmesine ve tapınağın yıkılmasına yol açan isyanı başlatan terorist bir partiye, Kannaîlere [Zealots] dönüşmüştür.

Kannaî'ler

İbranice Qanneem, Batı dillerinde Zealots (yurtseverler)[31] denilen bu Yahudi tedhiş örgütünün İsa'nın zuhurundan önceki

31 Luka İncili'nde (6/15) İsa'nın şakirtlerinden birinin adı (yurtsever diye anılan) Simun; Matta'da (10/4) Qannee Semun şeklinde geç-

son yüzyılda Filistin'de Galile'de ortaya çıktıkları söylenmektedir. Zealotlar Yahuda kralı I. Herod zamanında (M. Ö. 37-4) nüfuzlarını artırmış, sonra etkinliklerini Kudüs'de sürdürmüş ve Miladi 70 yılında tapınak yıkılıncaya kadar faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.

Bazı tarihçiler Qanneemleri Yahudi dini cemaatler arasından çıkararak, mevcut mezheplere mensup bireylerin kurduğu tedhişçi bir çete olarak görmeyi tercih etmektedirler. Örgütü kuranlardan birinin Ferisî bir Saduk, en eski önde gelen liderlerinin ise genel sayım sebebiyle Romalılara isyan eden Galileli Judas olduğu söylenmektedir.[32]

Josephus, takip ettikleri felsefe itibariyle Zealotların Ferisî, Sadukî ve Essenîlerden ayrıldıklarını, en belirgin özelliklerinin ise yabancı hakimiyetini kabul etmeyi, yabancı valiye, ona yardım eden Yahudilere uymayı reddetmeleridir. Bunlar, pelerinlerinin altına gizledikleri hançerlerle kendilerini şeriatın ve Yahudi milli varlığının koruyucuları olarak görmüşlerdir.

Roma işgali sırasında ve İsa'nın zuhurundan sonra Judaea'da mevcut olan dini ve siyasi partilerin önemlileri bunlardan ibarettir.

Yahudilerin kendilerinden kabul etmemeleri sebebiyle Samirîlerden ayrıca bahsedeceğiz ve haklarında detaylı bilgi sahibi olmak için zaman zaman onlar üzerinde duracağız.

---

mektedir. Biz bu eserde Qanneem adını kullanacağız ama zaman zaman Qannabi, Saffah (Kan dökücü), Katil veya Sikari (Hançer taşıyanlar) adlarını da kullanacağız.

32 Taberi Gölü'nün güneydoğu sahiline yakın bir yerde bulunan Gamala şehrinden olduğu için Judas of Gamala adıyla da bilinmektedir.

XXI
ROMA İMPARATORLUĞU VE YAHUDİLER

Artık olayları daha iyi kavrayabilmek için İsa'dan önceki I. Yüzyılda Roma'da yönetim ve idare tarzından hızlı bir şekilde bahsetmemiz gerekiyor.

Bilindiği gibi Romalılar M. Ö. VI. Yüzyıl sonlarında Etrüsk krallarını kovduktan sonra cumhuriyet yönetimine geçtiler. O tarihten M. Ö. I. Yüzyıla kadar geçen karmaşık olaylar bizim konumuz dışındadır.

Roma'da M. Ö. I. Yüzyılda ülke belli bir süre komutanlık yaptıktan sonra konsül seçilen kişiler tarafından yönetiliyordu. Bu geleneği ilk başlatan, M. Ö. 106'da Afrika'da zaferler kazandıktan ve kanuni süresini doldurduktan sonra kansül seçilen Marius'dur. İtalya'da köleler Spartaküs'ün önderliğinde gördükleri şiddetli zulme karşı isyan ettiklerinde, imparatorluk Lucullus, Pompey, Crassus ve Julius Caesar adındaki dört prensipat tarafından yönetiliyordu. Crassus iki yıl devam eden bir mücadeleden sonra isyancıları mağlup etmeyi başardı ve Spartaküs'e bağlı altı bin isyancı Roma'ya giden yol boyunca direklere bağlanarak idam edildi.

Lucullus Küçük Asya ve Ermenistan'daki fetihlerinden sonra kendisini emekliye ayırınca, diğer üç prensipat yani Pompey, Julius Caesar ve Crassus, cumhuriyetin tüm yetkilerini ellerine alarak Roma'da ilk üçlü yönetimi kurdularsa da, Crassus İran'da düzenlediği başarısız seferlerinden birinde Partlar tarafından öldürülünce meydan Pompey ve Caesar'a kaldı.

Roma-Yahudi dostluğunun sonu

Roma-Yahudi dostluğunun kanlı bir çekişmeye dönüşmesi şaşırtıcı bir şey değildir. Daha önce de Yahudilerin zayıfladıklarını hissettikleri an Persler'i yüzüstü bırakıp Büyük İskender'e teveccüh ettiklerini, ona methiyeler düzdüklerini, arkasından Haşmoneylerin liderliğinde ikinci Yahudi communwealth'ini kurmalarına manevi nüfuzuyla imkan sağlayan Roma'nın uzak ufukta yıldızı parlamaya başlayınca İskender'in halefleri olan Suriye yöneticileri Selevkusları tanımadıklarını görmüştük.

Yahudiler galiba insanların yalnızca onlara hizmet etmek için yaratıldığına kesinkes inanmışlardı. Bu inançları, yükselen güçlerin kendilerine yaptıkları yardımdaki hikmeti görmeyecek kadar basiretlerini bağlamıştı ve çaptan düşen güçlerin kuyruğundan düşmeyi marifet sayıyorlardı. Doğru yoldan ayrılıp rezillik deryasında yüzdükçe diğer halkların onlara yardım elini uzatmalarını sağlayanın bizzat Yahve olduğunu zannediyorlar, fakat yapılan yardımın bedeli talep edilince canları sıkılıyor, nankörlüğü tercih ediyorlardı.

Fakat burada Yahudilerin Roma'yı reddetmeleriyle ondan önceki yeni güçleri reddetmeleri arasında bir fark vardı. Diğerlerini şevketleri sönüp, yıldızları solmaya başladığı sırada terketmişler, ama Roma'ya yıkılmaya başladığı sırada değil, aksine gücünün zirvesinde olduğu bir anda düşmanlık sergilemeye başlamışlardı. Şu üç husus göz önünde bulundurulmadan bu vakıayı kavramak zordur:

a) Yahudilerin Judaea'da Roma'ya karşı başlattığı isyan geniş çaplı bir isyan olmadığı için sonuçları bölgedeki tüm Yahudileri etkilememiştir.

b) Roma kolonilerinin değişik bölgelerinde zaman zaman kendini gösteren isyan ve karışıklıklar ve sözü edilen Spartaküs başkaldırısı, gerçekten pek çok benzerlikleri bulunan bir örnekti.

c) Müttefik Arap prensleriyle birlikte tüm Suriye'yi ele geçiren Partlar (M. Ö. 40-38), bölgede yeni bir güç olarak zuhur etmiş, Sur şehri hariç diğerlerinin tamamından Romalıları kovmuşlardı.[1]

1 Partlar, Cyrus'dan III. Darius'a kadar Akemenid hanedanının yönettiği Pers İmparatorluğu'nun Makedonyalı İskender tarafından yıkılmasından sonra Selevkuslara tabi olarak yaşamış, fakat bağım-

Julius Caesar (M.Ö. 100-44)

Caesar'la Pompey arasındaki balayı uzun sürmedi. Pompey, cumhuriyet geleneklerine Caesar'dan daha fazla saygılıydı. Roma senatosu Caesar'ın iktidarı meslektaşı Pompey ile bölüşmekle hırsının sönmeyeceğini, ikisi arasındaki çekişmenin bir diğer sebebinin Caesar'ın içgüdülerine çok bağlı olduğunu, Doğu'ya yaptığı ilk ziyarette Bithynia kralı Nikomedes'le sapık cinsi ilişkiler kurduğu konusundaki dedikodularla ilgili kesin bir delil olmamakla birlikte, sınır tanımaz bir şekilde sekse düşkünlüğünü biliyordu. Ne var ki meşhur Roma kralı hakkındaki bu tür sapık ilişki dedikoduları tekrar tekrar dilden dile dolaşacaktı.

Pompey ile Caesar arasındaki çekişmenin bir başka sebebi daha vardı. Çıkan dedikodulara göre Caesar'la Pompey'in karısı Mucia arasında gizli bir ilişki mevcuttu. Pompey, meslektaşının ahlaksızlıklarını, özellikle kadınların evli olduğuna bakmadan aşk ve tutku konusundaki tutarsızlıklarını bildiği için, ona karşı dürüst olmasını gerektiren bir şey olmadığını anlamıştı.

Artık aralarındaki çekişmeye kılıç hakemlik yapacaktı, fakat Pompey Caesar karşısında yenildi ve her şeyi ona terkederek Mısır'da son nefesini verdi.

Roma senatosu büyük kriz anlarında askerlerin en büyüğünü diktatör tayin ederdi. Caesar önce on yıllığına kendisini diktatör tayin ettirdi, arkasından da ömür boyu Roma diktatörü oldu. Caesar Mısır'da meşhur Ptoleme prensesi Cleopatra ile karşılaştı. Caesar, bu fettan kadının hoşlandığı şekilde iltifatlar yapmaya ihtiyaç duymadı ve daha ilk karşılaşmalarında tutku derecesinde birbirlerine bağlandılar. Caesar ordusuna ve Roma'ya karşı olan yükümlülüklerini unutmuş, kendisini şehvetin uçkuruna teslim etmişti. İskenderiye'deki mahalli kumandanlardan biri ona baş kaldırdı ve nispeten büyük ordunun başına geçip üzerine yürüdü. Eğer Filistin'den yola çıkan takviye kuvvetler zamanında yetişmeseydi, Caesar'ın işini neredeyse bitiriyordu, ama takviye kuvvetlerin gelişi galibiyet ibresinin yönünü değiştirdi.

---

sızlıklarını elde ederek başkenti Ctesiphon olan güçlü bir devlet kurmuşlardır. Medain de denilen bu şehir daha sonra Araplar tarafından yıkılıncaya kadar Sasanilere de başkentlik edecektir.

Caesar Roma'ya tanrılaştırılmış Mısır kralı fikriyle birlikte döndü. Roma'daki tapınaklardan birine ornatılan heykelinin üzerine "Alt edilemez tanrıya.." ibaresini yazdırdı. Uygarlaşmış Roma cumhuriyetinde son defa parlayan bir protesto ateşinin ortasında kalan Caesar, senatoda hançerlendi ve büyük rakibi Pompey'in heykelinin ayakları altında can verdi.[2]

Tarihçi Wells, Caesar'ın şahsiyeti hakkında şöyle der: "Julius Caesar'ın kişiliği, insanın hayalindeki kişilikle değerler ve gerçek boyutları arasındaki tüm uyuşum vesilelerini ortadan kaldıran bir sarsıntı yaratmıştır. Caesar, bir sembol olmuştur. Bence onun önemi, askeri komplocu safhasından Roma'nın genişlemesi ve ilk imparatorluk olma aşamasının başladığı dördüncü safhanın başlangıcına geçmesini sağlayan bir uyarıcı olmasından gelmektedir."[3]

Marshall Montgomery ise Caesar için şu sözleri sarfetmektedir: "Elde ettiği başarılara rağmen tenkit konusuydu. Ordusunun yeniden tanzimi konusunda gerekli değişiklikleri yapmada başarılı olamamış, süvarilerini istenilen seviyeye ulaşacak eğitimden geçirmemişti. Ordusunda keşif işi son derece kötüydü ve ordunun ulaşım hatlarını ihmal etmişti. Aykırı bir strateji anlayışı vardı. Bir organizasyon ve taktik adamı olarak hiçbir buluşu olmamıştır. Siyasetteki metodu da savaştaki metodu gibiydi. Siyasetin zirvesine çıktığında aldığı kararlar ve icraatları çok hızlıydı..

"Güce ve sertliğe inanırdı. Galya'da sergilediği vahşet, intikam ve öldürmeler bunun bir delilidir. Bunun yanında iç savaşta galip geldiğinde müsamahakârdı; düşmanlarına karşı lütufkârdı. Dolayısıyla aklını oynatmış olup olmadığı şüphelidir."[4]

Bunlar, birisi en gözde tarihçilerden, diğeri ise yirminci yüzyılın en büyük savaş adamlarından birinin Caesar hakkındaki görüşleridir. Eğer Büyük İskender hakkında söylediklerimiz hatırlanacak olursa, bu iki insanın kişiliklerinde bariz benzerlikler bulunacaktır. Bu gerçek, bizi, Yahudilere âtıfet duyguları besleyen bu iki kişinin çevresine örülen kutsiyet halesinin sırrını sorgulamaya itmektedir.

2 Wells, s. 352.

3 Age., s. 150.

4 Montgomery, *El-Harb ibret tarihi*, 2/146.

Antipas

Kudüs'ü Pompey'in orayı işgal ettikten sonra II. Hirkan'ı valî ve baş kahin olarak makamında bıraktığı, perde gerisinde ise Edomlu Antipas'ın küçük geminin dümenini fiilen idare ettiği ve Judaea'da kendisinin ve ailesinin çıkarları doğrultusunda tasarrufta bulunduğu bir sırada terketmiştik.

Antipas, daha önce Pompey'in hoşnutluğunu kazandığı gibi dehası sayesinde Caesar'ın da güvenini kazanmış; Romalı generalin İskenderiye'de saldırıya uğradığı zaman Caesar'a sadakatini gösterme fırsatı yakalamıştı. Kleopatra'nın bazı fitne hareketlerini önceden sezmiş ve İskenderiye'deki Caesar ordusuna yardım için bir grup Yahudi'yi devreye sokmuştu.

Yahudi tarihçiler ve hempaları, Yahudilerin İskenderiye'de Caesar'a verdikleri yardımı abartarak, eğer onların yardımı olmasaydı Caesar'ın işinin bitik olduğu izlenimi vermekte, buna karşılık Arap Nabat kralı I. Malik'in Romalı diktatörün isteği üzerine gönderdiği süvari birliğinin oynadığı rolü önemsiz göstermektedirler.

Biz, bu olayı Arap Nabatların Romalılara yardım konusunda oynadıkları rolle iftihar ederek ortaya atmıyoruz. Zaten bunda övünülecek bir şey de yok, ama tarihe geçmiş bir olayın aydınlığa kavuşmasına yardımcı olacak bir gerçekten bahsediyoruz.

Her ne kadar Arap Nabatlar bazı metinlerde Mısırlı olarak gösterilen İskenderiyeli Ptoleme komutanına karşı Romalı bir saldırgana yardım etmişlerse de, aynı Nabatlar M. Ö. 24 yılında, kral II. Ubid zamanında, Süveyş limanından hareket eden ve amacı Roma çıkarına kervan yollarını ve Yemen limanlarını ele geçirmek olan Roma donanmasına da yardım ettiler, ama donanma ağır bir yenilgi aldı. Filo komutanının arkadaşı olan tarihçi Strabon donanmanın maruz kaldığı yenilginin sebebini komutanı yanlış yönlendiren Nabat rehberin ihanetine bağlamaktadır.[5] Keşke tüm ihanetler böyle olsaydı!

Julius Caesar, yaptıkları yardımdan dolayı mükafaat olarak Yahudilere vaktiyle Pompey'in kendilerini uzaklaştırıp Filistinli sa-

5 Hitti, *Tarih el-Arab*, s. 58. Bu deniz seferi Roma imparatoru Augustus Caesar zamanında düzenlenmiştir.

hiplerine iade ettiği Yafa şehrini verdi. Böylece Kudüs ikinci kez Akdeniz'le bağlantılı hale geldi. Antipas ve Edomlu taraftarlarına gelince, Roma diktatörü onları da Roma vatandaşlığı ile ödüllendirip, vergiden muaf tuttu. Caesar oraya buraya dağıtılan Yahudilere âtıfetini hiç esirgemedi ve tıpkı Büyük İskender döneminde olduğu gibi onlara hatırı sayılır imtiyazlar bahşetti. Rivayete göre Yahudiler, M.Ö. 44 yılında suikasta kurban gitmesinden sonra Caesar'ın mezarının yeri konusunda Roma'da kendini gösteren çekişmelere fiilen katılmışlardır.

Caesar'ın öldürülmesinden sonraki günler Antipas için biraz sıkıntılı oldu. Çünkü suikasta öncülük edenlerden Cassius, Roma konsülünün naibi olarak Suriye legatı tayin edilmişti. Antipas bu defa da hile yoluna başvurdu. Hemen çeşitli yardımlar ve özellikle maddi desteklerle paraya çok ihtiyacı olan bu Romalı yöneticinin kalbini kazanma yoluna başvurdu.

Antipas, Caesar'ın katillerinin Makedonya'nın Philby mevkiindeki akibetlerini görecek kadar yaşamadı,[6] ama oğlu Herod babasının oyununu sürdürerek M. Ö. 40 yılında Roma'dan Judaea kralı unvanı almayı başardı.

Mattathias –Antigones

Ne var ki, başta Marcus Antonius olmak üzere Romalı generallere takdim ettiği pek çok değerli hediyeler sayesinde elde ettiği yeni makamında göreve başlamak Herod'a nasip olmayacaktı. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi Sur şehri hariç Suriye'nin tamamını zapt eden Partların istilasıyla yeni bir sahne açılmış, Aristobolus'un oğlu Antigones Partlarla yaptığı uzun müzakere ve pazarlıklardan sonra baş kahinlik ve Judaea kralı unvanını koparmış, böylece amcası II. Hirkan'ın yerine geçmişti. (M. Ö. 40-37)

Fakat Partlar Hirkan'ı Akka'ya bağlı Zeyt köyüne götürerek hapsetmiş, sonra kendi adamları Antigones'e teslim etmiş, bu Haşmoney kralı da kendisiyle baş kahinlik kürsüsü arasından nihai olarak çekilmesi için amcasını sakat bırakmıştır.[7]

6 Antipas, Malik adlı bir Nabatlı tarafından zehirlenerek öldürüldü.

7 Çünkü Yahudi şeriatına göre bedenen sakat olan kişi başkahinlik makamına gelemezdi.

Rivayete göre Aristobolus oğlu Antigones halk arasında kök salan nifakı bastırmak maksadıyla kestirdiği sekkelerin bir yüzüne Yahudi communwealth'ine işaret amacıyla İbrani harfleriyle Mattathias ve baş kahin, diğer yüzüne ise Yunan harfleriyle yalnızca "Kral Antigones" yazdırmıştır.

Antigones tahtta uzun süre oturamadı. Marcus Antonius'un orduları ve yardımcıları Antipas oğlu kral Herod'un savaşçıları Kudüs'ü isgal ettiler. Antigones kendisini Romalı general Susius'a teslim etti. O da onu Herod'un isteğine uygun olarak katledildiği Antakya'ya gönderdi.

I. Herod

Herod, Judaea tahtına çıkmak için Roma ileri gelenlerini ikna etmek maksadıyla imparatorluğun başkentine geldi. O sırada Roma'da fiili iktidar Caesar'ın yeğeni ve oğulluğu Octavius'un, Marcus Antonius ve senatonun elindeydi. Roma senatosu, geçmiş tecrübelere dayanarak, Yahuda tahtında saf kan bir Yahudinin oturmasının, ülkede pek çok Yahudi partisi bulunması ve tüm halkın üzerinde ittifak sağlayacağı Roma'nın çıkarlarını gözetecek bir liderin olmaması sebebiyle şiddetli kargaşalara sebep olacağı düşüncesindeydi. Bölge meseleleri konusunda tecrübeli olan Marcus Antonius, Herod'un saf kan Yahudi olmadığını,[8] dolayısıyla hiçbir mahalli parti veya gücün ona müzahir olmayacağını, bu yüzden onun tahtta bulunması sayesinde Roma'nın başının rahat olacağını kaydetti. Dolayısıyla Herod'un becermesi gereken iki önemli görevi vardı: Biri ne pahasına olursa olsun Roma'nın desteğini muhafaza etmek, diğeri Haşmoneylerin ve taraftarlarının can damarlarını kesmek.

Herod, Yahudiler arasında en popüler olan Ferisîlerin güvenini kazanmaya çalıştı ve bunun için kahinlerin ve aristokrat taba-

8 Örneğin I. Hirkan Herod'un kabilesi olan Edomluları zor kullanarak Mûsevi dinine sokmuştur. Dolayısıyla İsrail oğulları soyundan gelen Yahudilerle, genellikle Mûsa şeriatında yabancı olarak vasıflandırılan başka milletlere mensup Yahudileri birbirinden ayırma geleneği vardı.

kasının partisi olan Sadukîlerin pençelerini törpülemekte tereddüt göstermedi. Yine de Ferisîler ona şüpheli nazarlarla bakmaya devam ettiler ve Josephus'un ifadesiyle bağlılık yemini etmeyi reddettiler. Essenîlerin de Herod'a karşı tavrı farklı değildi. Çünkü her iki cemaat de, Yahudileri hoşnut kılmak ve gönüllerini almak için takip edeceği yol ne olursa olsun, Herod'un yarı Yahudi olduğunu unutmamıştı.

Herod görünüşte Yahudileri Hellenleştirme niyetinden vazgeçmiş olsa da,[9] bu yolda büyük gayret sarfetmiş, tiyatrolar, olimpiyat sahaları, lüks saraylar ve muhkem kaleler kurdurmuş, ama Yahudilerin âtıfetini kazanmak, sessizce ve kendisinden bir buçuk asır önce Antiochus Epiphanes'in yaptığı gibi çevresinde çok fazla toz kaldırmadan gerçekleştirmeye çalıştığı Hellenleştirme politikasında takiye yapmak için Kudüs tapınağını da yeniden inşa ettirmişti.

Herod'un Roma'daki adamı hiç şüphesiz Marcus Antonius'du ve Herod onunla ilişkilerini olabildiğince güçlendirmek için hiçbir cimrilik göstermemişti. Antonius Kleopatra ile karşılaşıp da aşk ateşine kapılınca, Herod Romalı generalin himayesinin devamlılığını garantilemek için bu hırslı kraliçenin kaprislerini alevlendirmeye girişti. Böylece Filistin'deki bazı bölgeler Kleopatra'nın payına verildi ki, bunlar arasında en meşhuru bereketli tarlaları ve zengin bağları olan Eriha bölgesiydi.

Octavius'la Antonius'un arası bozulduğunda, Herod ikincisinin yanında yer aldı, fakat mücadeleden Octavius zaferle çıkınca, Herod, kalbini kazanamamış olsa da, hiç olmazsa galibin öfkesini yatıştıracak bir plan yapmaya mecbur kaldı.

Uyguladığı hile Herod'un imdadına yetişecekti. II. Hirkan'ın hikayesini anlatırken yeğeni Antigones'in bir daha baş kahinlik kürsüsüne çıkmaması için onu sakat bıraktığını yukarıda anlatmıştık. Part birlikleri İran'a dönerken, Antigones'i Kudüs tahtına çıkarmanın bedeli olarak çekilen peşkeşler arasında bulunan Hirkan'ı da beraberlerinde götürdüler. Fakat Partlar Babil'deki Yahu-

9 Her ne kadar dünyanın siyaset merkezi Roma'ya kaymışsa da, Hellen nüfuzu Roma İmparatorluğu'nda, özellikle doğu kesiminde etkisini sürdürmeye devam ediyordu.

dilerin isteği doğrultusunda Hirkan'ı serbest bıraktılar ve Herod'un Kudüs tahtına çıkışını müteakip Babil'den ayrılmasına izin verdiler. Hirkan, Kudüs'de Herod ailesinin kanatları altına sığındı. Ama artık Azrail kapısını tıklatmıştı. Herod onu Octavius'a karşı suikast tertiplemekle suçlayarak infaz etti ve arkasından apar topar Rodos'a gidip Octavius'un ayaklarına kapandı. Sonuç, Herod'un düşündüğü gibiydi.

Octavius Herod'u tahtında tutmakla kalmadı, bir de Kleopatra'nın Filistin'deki mülklerini, Marcus Antonius'un bahşettiği bölgelerden başka Suriye'deki tımarları da onun krallığına kattı. Böylece Herod M. Ö. 4 yılında ölünceye kadar birinci Roma imparatorunun güvenini kazanmış oldu.

XXII
I. YÜZYILDA DİASPORA YAHUDİLERİ

Konumuzun akışı içinde Yahudilerin yeryüzüne yalnızca Kenan elindeki İsrail ve Judaea krallıklarının yakılışı sebebiyle dağılmadıklarını, aksine onları Kenan elinden bu iki krallığın düşüşünden önce göçe zorlayan başka sebeplerin bulunduğunu, bunların başında da Davud'la Sur kralı Hiram arasında başlayan, daha sonra ise Süleyman'la yine Hiram arasında gelişen geniş ticari ilişkilerin geldiğini belirtmiştik.

Asya'da

Bilindiği gibi Persler Babil'i işgal edip, o dönemde dahi tarihin şahit olduğu en büyük imparatorluğu kurmalarından sonra, özellikle Cyrus'un Babil yolunu açmaları ve II. Babil devletinin işinin bitirilmesine yardımcı olmaları gibi hizmetlerden dolayı Yahudileri ödüllendirmekte terüddüt göstermediler.

Akemenid hanedanı kralları - Cyrus ve ardılları - Yahudilerin uzlaşma, casusluk ve komplo düzenleme konularındaki kabiliyetini sezdiklerinden, mağlup milletlerin kontrol altında tutulmasında kendilerinin gören gözleri, duyan kulakları olmaları için Filistin dahil olmak üzere fethedilen tüm ülkelerde kapıları onlar için açtılar. Böylece Yahudiler Babil ve Horasan (Hirkanya) üzerinden Elam, Medya, Favus, Ermenistan, Kubad, Kiya, Karadeniz sahilleri, ayrıca Küçük Asya ve Suriye'nin Akdeniz'e bakan kıyılarına saçıldılar.

Yahudiler, Babil esaretinden çok önceleri Suriye'nin değişik bölgelerine yayılmışlardı. Dolayısıyla eski İbranileri bilâhare Filistin'e yerleşmelerinden önce Irak, Suriye ve Mısır arasında dolaşıp durmaya sevkeden olaylar üzerinde tekrar duracak değiliz. Persler döneminde Yahudilerin Suriye'deki nüfusları ne olursa olsun, bu nüfusun İskender'in fethinden ve Selevkusların bölgedeki hakimiyetinden sonra daha da arttığı muhakkak.

Selevkuslardan söz ederken, onların hızla gelişen ve Roma İmparatorluğu döneminde Roma ve İskenderiye'den sonra dünyanın üçüncü kenti durumuna gelen Akdeniz sahilinde ve Asi nehri üzerindeki başkentleri Antakya'dan da söz edeceğiz.

Tarihçi Josephus "Yahudi Tarihi" adlı eserinde daha önce ordusunda paralı asker olarak görev yapan Yahudileri Antakya'ya iskan eden ilk kralın I. Selevkus olduğunu kaydetmektedir. Bu Yahudi hücrelerinin Antakya'ya yerleşmesinden sonra diğer Yahudiler de Filistin dahil olmak üzere Selevkus devletinin diğer bölgelerinden hızla gelişen başkente akın etmeye başladılar. Romalıların tüm Suriye'yi ele geçirmelerinden sonra Şam, Antakya, Hama, Sayda ve Sur gibi önemli şehirlerde özel Yahudi mahalleleri oluştu ve bunlar gerek Judaea bölgesiyle ilgili siyasi olaylarda ve gerekse İsa'nın zuhurundan önce vukû bulan dini hadiselerde etkili oldular. Küçük Asya'ya gelince, muhtemelen Yahudi cemaatleri buradaki bazı şehirlerde Yunan çağından önce köle olarak satılmışlardı. Hatta Josephus, Selevkus kralı III. Antiochus döneminde iki bin Yahudi ailenin Irak'dan Lydia ve Frigya'ya götürüldüğünü kaydetmektedir.

Her halükârda Roma'nın Yunan topraklarını ve Küçük Asya'yı işgali, oraya buraya dağılmış Yahudiler için önemli bir olaydı. Haşmoneylerin Selevkuslara karşı başkaldırı sırasında Roma'nın manevi desteğine güvendikleri, hatta bir elçiyle Roma'ya altın bir zırh hediye gönderdiklerini, bu yüzden senatonun Doğu halklarına Roma'nın Yahudilerle dostluk ittifakı kurduğu mesajı gönderdiğini biliyoruz. İşte Yahudiler bu fırsatı değerlendirerek Roma'nın hakim olduğu topraklarda ve Küçük Asya'daki başkentlere yayılmaya başladılar.

Amerikan Ansiklopedisi (1965) sözünü ettiğimiz tarihi dönem boyunca diaspora Yahudilerinin Uzak Doğu'ya gittiklerini

gösteren arkeolojik bulguların ortaya çıkarıldığından söz etmektedir ve belki de bu bulgular modern siyonistleri Yahudilerle Japonlar arasında yakın bağlar kurmaya sevketmiştir. Güya Japon imparatoru Davud peygamberin soyundan ve Japonlar da kayıp on Yahudi kabilesinden birinden türeyen sülaleden imişler..

Arap ülkelerine dağılan Yahudilere gelince, Yahudilikle İslam arasındaki eski ilişkileri ele alacağımız bölüme kadar bu konu üzerinde durmayı geriye bırakıyoruz.

Afrika'da

Yahudilere yayıldıkları Asya sahillerinden başka Afrika'nın Akdeniz'e kıyısı bulunan topraklarda da rastlıyoruz. Fenikelilerin Kuzey Afrika'da yerleştikleri veya kurdukları yerleşim birimleriyle - ki en önemlisi Kartaca'dır,- daha sonra Fenikelilerin vaktiyle imar edip yerleştikleri Kuzey Afrika, İspanya, Fransa ve özellikle Akdeniz sahillerindeki şehirlerde tarih sahnesinden çekilişi veya isimlerinin ortadan kayboluşunu müteakiben, onların ticari mirasını devralan Yahudilerin yaşadıkları şehirler haline geldiğini kesin olarak biliyoruz. "Sur ve Kartaca'nın düşüşünden sonra Fenikelilerin Mûseviliğe girişi kolay ve cazip bir şey olarak görmüş olmaları gerekir. Onların diliyle İbranice arasında bir bağ vardı. Muhtemelen Afrika ve İspanya'daki Yahudilerin çoğunluğu Fenike asıllıydı."[1]

Kuzey Afrika'nın Mısır'la Kartaca arasında kalan bölgesinde Yunanlılar M. Ö. VI. Yüzyıldan önce ticaret kolonileri kurmuşlardı ve bunların en önemlisi de Libya'da daha önceleri Kırnıkiye adıyla bilinen Barka bölgesinin sahil şeridine düşen Cyrene şehriydi.

M.Ö. 85 yılına ait belgeler, Yahudilerin Cyrene sakinlerinin önemli bir kesimini oluşturduklarını ve bu Yunan kolonisinde önemli imtiyazlara sahip bulunduklarını göstermektedir. Bar-

1 Wells, *Mealim*, s. 290 vd. Burada Fenike diliyle İbranice arasındaki ilişkiye değinmek gerekir. Çünkü İbrani dili dediğimiz şey Kenancadan başka bir şey değildir. Fenikeliler ise Suriye-Lübnan sahilinde yerleşen, daha sonra Akdeniz havzasına yönelen Kenanlıların yalnızca bir kısmıdır.

ka'nın III. Ptoleme döneminde (M. Ö. 246-222) Mısır'a ilhak edilmesinin Yahudilerin buraya yerleşmelerine imkan tanıdığını, ilk Ptoleme krallarının himaye ve âtıfetinden yararlandıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Mısır'da

Mısır, firavun Neko zamanında (M. Ö. 609-593) Mûsa önderliğinde ülkeyi terkeden Yahudilerle ikinci kez tanıştı. Kral Neko, Judaea kralı Yoşeya'yı öldürmüş ve onun yerine babasının ölümü üzerine Yahudiler tarafından kral seçilerek Mısır'a gönderilen Yehoahaz'ı esir edip kardeşi Elyakim'i Judaea kralı olarak atamıştı.[2]

Yahudilerin Mısır'da bulunuşunun, bazı tarihçilere göre Neko'dan daha önce Yahudi paralı askerleri ordusuna alan babası I. Psammetik zamanında başladığı belirtilmektedir.

Daha sonra Judaea düşünce oradan ayrılan Yahudiler aralarında peygamber Yeremya'nın da bulunduğu büyük bir grup halinde Yohanan b. Karih önderliğinde Mısır'a gittiler. Bunlar Mısır'da Migdol, Tahpanhes (Tel Defni), Nof (Menfis) ve Patrus (Yukarı Mısır)a yerleştiler.[3]

Psammetik ve Neko adındaki firavunları çıkaran 26. sülale döneminde Mûsevilerin Yahudi paralı askerlerin bulunduğu Asuan karşısındaki File (Elephantine) adasında askeri bir koloni kurdukları, koloninin gelişerek Mısır'daki Pers satrabı zamanında araziler ve köleler edindikleri anlaşılıyor.

Her halükârda Yahudilerin Mısır'a adamakıllı yerleşmeleri İskender'in Mısır'a seferi ve kendi adıyla anılan şehri kurmasından sonradır. Rivayete göre İskenderiye şehrine Yahudiler kurulduğu ilk günden itibaren yerleşmişlerdir. Yine de araştırmacılar bu konuda müteredditdavranmakta ve Yahudilerin İskenderiye'ye kuruluşundan bir süre sonra yerleştiklerini belirtmeyi tercih etmektedirler.

Ancak başta Kudüs'den gelenler olmak üzere Yahudilerin İskender'e hizmet sunma yarışına girmeleri, bizi, onların gittiği her yerde İskender'in peşine takıldıkları sonucuna götürmektedir. Bi-

2 *II. Krallar*, 23/34.

3 *Yeremya*, 44/1.

lindiği gibi Yahudiler daha önce fatihlerin ve ardıllarının peşine takılmışlardır. Örneğin İskender'den önce büyük imparatorluğu kuran Perslerin peşine takılmışlardı. Eski el yazmalarında Pers ordularının ve Mısır'a doğru yol alan vergi memurlarının arkasından giden doğulu tüccar grupları arasında Yahudi isimlerine de rastlanmaktadır.[4]

Yahudiler, Persler ve Makedonyalı İskender orduları gibi öncü güçlerin peşine takıldıkları kadar, Avrupa'da Yahudilerin daha önce hiç ayak basmadıkları yeni ülkeler fetheden Romalıların peşine de takılmışlardır ki, konunun akışı içinde bunun üzerinde durulacaktır.

İskender'in Mısır'a gelişinden otuz kuşak kadar önce bu ülkeyi yurt edinen pek çok Yunanlının bulunduğunu biliyoruz.[5] Bunlar İskender'in gelişini ve boyunlarındaki Pers zincirinin kırılışını sevinçle karşılamışlardı. İskender'le Yahudiler arasındaki ilişkiler de dostâne ve samimi idi. Tüm bu faktörleri göz önünde bulundurduğumuzda, Yahudilerin Mısır'a ve özellikle İskender'in Doğu Akdeniz havzasının en önemli ticaret merkezi olması, aynı zamanda gururunu kıran, halkı ezilip köle pazarında satılmadan önce yedi ay boyunca kendisine karşı kahramanca direniş sergileyen Sur şehrinin ticari önemini ortadan kaldırmak için planladığı İskenderiye'ye ayaklarını muhkem basma konusundaki hamasetlerini tasavvur edebiliyoruz.

İskender'in ardılı olan Ptolemeler döneminde Yahudilerin Mısır'daki nüfuslarının hızla arttığı görüyoruz. İskender'in Suriye'deki halefleri Selevkuslar zamanında Judaea bölgesindeki olaylardan bahsederken bu konuya değinmiş, Filistin'den gelen Onias'ın VI. Ptoleme Philometor'un teşvikiyle kurduğu Yahudi askeri kolonisine işaret etmiştik.

Romalıların Mısır'da hakim oldukları süre zarfında Yahudiler kuzeyde denizden güneyde File adasına veya Yahudi yazar Philo'nun dediği gibi Libya sırtlarından Etyopya sınırlarına kadar yayılmışlardı.[6]

4 Can., 6, p. 137.

5 26. sülale firavunlarından I. Psammetik'in teşvikiyle Yunanlılar Mısır'a yerleşmişlerdir.

6 Mısr el-kadime, 14.

Grekya ve İtalya'da

Eğer daha erken değilse, Yahudiler Grekya'ya ve İtalya'ya M. Ö. II. Yüzyılda gelmişlerdir. Bazı tarihi kayıtlar Yahudilerle İspartalıların çok eski dönemlerde tanıştıklarını gösteriyor. Hatta Makkabi kitaplarından birindeki asılsız bir iddiaya göre İspartalılarla Yahudiler arasında ırkî bir yakınlık varmış.[7] Eğer Yahudiler İspartalılarla ilişki kurmamış olsalardı, böyle asılsız bir iddia ortaya atmazlardı. Tarih bize Yahudilerin çıkar sağlayacakları veya menfaatlenecekleri bir halkla hemen bir akrabalık ihdas ettiklerini göstermektedir ki, bu saçma iddialardan en göze batanı da kendilerinin Japonlarla akraba oldukları ve Japon imparatorunun Davud'un soyundan geldiği yalanıdır.*

Yahudiler, bu yalanı, Japonya'nın yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünyanın en önde gelen ekonomik güçlerinden biri haline gelmesinden sonra çıkarları bu ülkeye yanaşmayı gerektirdiği zaman uydurdular. Londra'da yayınlanan Jewish Cronicle gazetesi 23/3/1963 tarihli nüshasında şöyle diyordu: "Japon imparator ailesi Davud'un soyundan gelmektedir. Japon halkı kayıp on Yahudi kabilesinden biriyle akrabadır."

Daha önce Romalı general Pompey'in Kudüs'i işgal ettikten sonra Yahudi esirlerin Roma'ya götürülmesini emrettiğini, bunların orada çok geçmeden kölelik azabını tatmadan vatandaşlık hakkı elde ettiklerini belirtmiştik. Demek ki Roma'da bu esirlerin gelişinden önce bir Yahudi nesli vardı ve onlar bu esirleri parayla satın alıp kölelikten kurtarmış, vatandaşlık hakkı sağlamışlardı.

Roma'da Yahudi nüfuzu

Roma'daki Yahudiler nüfus ve nüfuz yönünden öyle güçlenmişlerdi ki, Çiçeron[8] bile (M. Ö. 59) Yahudilerin Roma'da sem-

7 *I. Makkabi*, 12/21.

* Son yıllarda İsrail'de Yahudi bir profesörün Yahudilerle Türklerin aynı kökten geldikleri ve akraba oldukları şeklindeki iddiaları da bir hayli tartışma yaratmıştı. (Çev.)

8 Dic. Rome.

patisi kazanılması gereken bir güç olduğunu söylemek zorunda kalmıştı. Yahudilerin Roma'daki nüfuslarına ve diğer halklar arasındaki nüfuzlarına değinen Çiçeron şöyle diyordu: "İnsanın Roma'da yalnızca yargıçların işitebileceği şekilde yavaş sesle konuşması gerekir. Çünkü Roma'da Yahudilerin kışkırtacakları kişiler vardır ve önde gelen devlet adamları onlarla birliktedir." Çiçeron, ayrıca Yahudilerin gökyüzünün seçkin dostları oldukları iddiasına değinerek, onların büyük güce sahip olduklarını, yardımcılar ve taraftarlar bulma konusundaki başarılarından dolayı insanların kalplerine korku saldıklarını belirtmektedir.

Taraftarlardan maksat Yahudiliğe geçen aristokrat kesimdir. Josephus da Hristiyanlığın birinci yüzyılında onlardan söz etmekte ve geleneksel Yüksek Kurul'un başka halklar arasında Museviliği yayarken nüfuzlu kişileri ve özellikle aristokrat tabakasına mensup kadınları tercih ettiğini, asıl amacın ise onların koruyucu gücünden faydalanmak ve Roma kentlerinde Yahudi nüfuzunu güçlendirmek olduğunu belirtmektedir.[9]

Kitab-ı Mukaddes Sözlüğü de Romalı yöneticilerin hoşlanmadıkları Yahudilerle takışmaktan kaçındıklarına işaret ederek, Miladi 19 yılında Tiberius'un Roma'da Yahudi nüfuzuna bir sınır getirilmesi gerektiği kanaatine vardığını, bu yüzden Sardinya adasında artan hırsızlık olaylarının önünü almak için gönderilen askeri birliklerde dört bin Yahudinin görev almasını uygun bulduğunu, ama asıl amacının Yahudileri Roma'dan uzaklaştırmak olduğunu belirtmektedir.[10]

İmparator Claudius, Miladi 49 yılında tüm Yahudilerin Roma'dan sürülmesi konusunda bir ferman çıkarmıştır ki, muhte-

9 Age. (Rus tarihçi L. N. Gumilev de "Hazar Çevresinde Bin Yıl" adlı eserinde Yahudilerin Roma'da Yahudi dilberlerini Romalı generallerin koynuna sokmak suretiyle tutunabildiklerini kaydetmektedir. Çev.)

10 Bu bilgiden İmparator Claudius'un Yahudilere karşı uyguladığı icraatla onlara geleneksel baskı uyguladığı sonucu çıkarmamak gerekir. Aksine Claudius kendinden önceki Caligula'nın iptal ettiği Yahudilerin İskenderiye, Antakya ve imparatorluğun diğer bölgelerinde elde ettikleri hak ve imtiyazlarının iade edilmesi konusunda ferman çıkarmıştır.

melen bunun sebebi Yahudi mübeşşirlerle Hristiyan misyonerler arasındaki din kavgasının Roma'da yol açtığı huzursuzluktur. O sıralar herkes ilk Hristiyanları mevcut Yahudi mezheplerinden türemiş bir grup olarak görüyordu ve bu yüzden imparator başkentte huzur ve asayişi sağlamak için böyle bir uygulamayı gerekli görmüştü. Fakat bu ferman ciddiye alınmadı ve esasen uygulanması da zordu. Çünkü Yahudilerin Roma'da sahip oldukları büyük sosyo-politik nüfuz böyle bir fermanın uygulanmasını imkansız kılmıyorsa da, hayli zorlaştırıyordu.

Yahudilerin Miladi birinci yüzyılda Roma'da sahip oldukları nüfuz konusunda Caligula, Claudius ve Neron'un çağdaşı olan filozof Seneca'nın yazdıkları da ayrı bir delildir. Yahudilerin Romalı vatandaşlar üzerindeki güçlü nüfuzundan sıkıldığını belirten Seneca "Bu mel'un ırkın[11] görenekleri şaşkınlık verecek ölçüde yayıldı. Mağluplar galiplere kanunlar koyuyorlar."

Josephus, Seneca'nın bu sözleriyle Yahudi geleneklerinin Romalılar arasında yayılışına işaret ettiğini belirtiyor. Bu, Neron'un maşukası Poppaea'nın imparator aşıkı üzerindeki etkisine bir işarettir. Bilindiği gibi Senaca'nın Neron'la olan ilişkisi, meselelerin özünü bilen birinin ilişkisiydi. Çünkü o, Neron'un hocası ve çocukluğundan itibaren lalasıydı. Poppaea'ya gelince, onunla bir daha karşılaşacağız.

***

Grekya ve İtalya dışındaki ülkelere gelince, biraz önce İspanya ve Güney Fransa'nın sahil şehirleri de dahil Akdeniz havzasında Fenikelilerin sahneden çekildikleri yerlerde Yahudilerin ortaya çıktığından bahsetmiştik.

Yahudilerin Akdeniz sahillerinden uzakta kalan Orta Avrupa ülkelerine varışlarının ilk aşamaları hakkında dakik bilgilere sahip değiliz. Yalnızca bu ülkelerde onların fâtih Roma ordularının peşine takıldıklarını biliyoruz ve dolayısıyla önemli ticaret merkezlerine bu şekilde yerleştikleri söylenebilir. Yahudilerin Roma İmparatorluğu'nda devlet hesabına mültezimlik görevini tekellerine almalarının onların impatorluğun tabii bir olay haline geldiği ülke başkentlerine yayılmalarını sağladığı, kesin bilgiler olma-

11 Yani Yahudilerin.

makla birlikte, ispat için fazla bir çabaya ihtiyaç duymayan hususlardandır.

Netice itibariyle Yahudilerin Miladi I. Yüzyılda tüm dünyaya yayıldıklarını, bu çağda yaşayan coğrafyacı Strabon'un şu cümlesinden çıkarabiliriz: "Yahudiler her devlete nüfuz ettiler. Dünyada onların olmadığı bir yer bulmamız zor."[12]

İstatistiki rakamlar

Elimizdeki cılız istatistiki bilgilere dayanarak şu rakamları verebiliriz:

- Judaea devletinin yıkılışından sonra (M. Ö. 586) Yahudilerin nüfusu 125 bin civarındaydı.

- Miladi I. Yüzyıldaki nüfusları ise 5 milyon kadardı* ve bunun dört milyon kadarı Roma İmparatorluğu sınırları dahilindeydi. Bunun bir milyonu Mısır'daydı ve Mısır'ın o zamanki nüfusu sekiz milyondu (Mısırlılar, Yunanlılar, Yahudiler ve diğerleri).

- Yalnızca İskenderiye'de yaşayan Yahudilerin sayısı 250 bin, yani toplam nüfusun yaklaşık Yu idi.

- Romalılar döneminde Antakya'daki Yahudiler toplam nüfusun %30'nu oluşturuyorlardı.

- Yine Romalılar döneminde Yunan şehirlerindeki[13] Yahudilerin oranı toplam nüfusun %7'siydi.

- Roma İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan dört milyon Yahudiden yalnızca 700 bini Filistin'de yaşıyordu ki, Antakya ve İskenderiye'deki oranlarının yerli halkın nüfusuna kıyaslandığında, burada %17,5 gibi önemsiz bir yüzde teşkil etmektedir.

- Toplam beş milyon Yahudinin bir milyonu ise Roma'ya bağımlı olmayan Asya ülkelerindeydi ki, bunların en önemlisi Fırat'ın doğusundaki Part topraklarıydı.

12 Am. P. En., see Jews.

13 Yunan şehirleri, Yunancanın ve Yunan kültürün etkin olduğu şehirler anlamında mecazi bir deyiştir ve hem Grekya, hem de diğer ülkelerdeki şehirleri kapsar.

* Bu rakam hayli abartılıdır (çev.).

Netice itibariyle Miladi I. Yüzyılda Filistin'deki Yahudilerin nüfusu, tüm dünya Yahudi nüfusunun yalnızca %14'ydü.[14]

Kudüs tapınağının yıkılmasından önce Yahudileri Filistin'den ayrılmaya teşvik eden zorlayıcı sebepleri göz önünde bulundurduğumuzda, modern siyonizmin Yahudileri tarih boyunca Filistin'e bağladığını iddia ettiği tarihi ve dini faktörlerin gerçekçi olmadığı anlaşılacaktır.

Bir arada, yan yana

Tevrat, Yahudilere içinde yaşadıkları şehir ve köylerde hayatlarına katıldıkları halklardan ayrılmayı zorunlu hale getiren bir hayat tarzı getirmiştir.

Konumuzun akışı içinde Tevrat yazarlarının Yusuf'a atfettikleri bir vasiyetten söz ettiklerini belirtmiştik. Güya Yusuf, babasından ve kardeşlerinden firavuna müracaat ederek Mısırlılardan ayrı yaşayacakları bir arazi tahsis edilmesi talebinde bulunmalarını istemektedir. Keza Tevrat yazarları İsraillilerle Musa'yla birlikte Mısır'dan kaçarak geldikleri Kenan eli ahalisini birbirinden ayıran sağlam bir duvardan söz etmektedirler.

Tevrat bölümleri bu konuda yalnızca emirler ve yasaklar getirmekle yetinmemiş, Yahudi sosyal yaşantısını da fert ve birey boyutunda bütünüyle pranga altına almıştır. Bu yasakların bir kısmıyla hedeflenen amaç Yahudinin izolasyonunu ağır bir esarete dönüştürmektir.

Beslenme yasakları

Levililer kitabında tarlaya iki çeşit tohum ekilmesinin ve üzerine iki çeşit iplikle dokunmuş giysi giyilmesinin yasak olduğu

14 1970'li yıllarda ise İsrail'deki Yahudi nüfusu takriben 2,75 milyon, tüm dünyadaki Yahudi nüfusu ise 13-14 milyon kadardır (dünya Yahudilerinin nüfusu konusunda dakik bir rakam elde etmek mümkün değildir) ve bu durumda İsrail Yahudilerinin dünya Yahudi nüfusu toplamı içindeki oranı %20 civarındadır.

belirtilmektedir.[15] Keza Mûsa'ya atfedilen şeriat da Mısır'dan Kenan eline gelen İsrail oğullarına diktikleri bir ağacın meyvesini ancak ağaç beş yaşına geldikten sonra yemelerini emretmektedir. Güya ağaç ilk yıllarında kabuklu yani sünnetsiz olurmuş ve bu yüzden meyvesi yenilmezmiş. "Dördüncü yıl ağacın bütün meyvesi şükran sunusu olarak Rab için kutsal sayılacak. Beşinci yıl ağacın meyvesini yiyebilirsiniz."[16]

Hayvanlardan İsrail oğullarına kuzu, tavşan ve domuz; kuşlardan akbaba ve kartal, devekuşu, baykuş, pelikan, papağan, çavuşkuşu, yarasa vb.; balıklardan ise yüzgeçleri ve pulları olmayan türler yasaklanmıştır. Ayrıca oğlağı annesinin sütüyle pişirmek, eti herhangi bir süt ürünüyle terbiyelemek, yahut bunları aynı kapda tutmak da yasaktır. Keza kan Mûsa şeriatında nefsin kendisi olduğu için haramdır.

Yahudilerde yemeklerin helal olması için bir takım şartlar vardır. Örneğin inek, koyun veya kuşun kesilebilmesi ve yenilebilmesi için bedeni kusurlardan azâde olması gerekir.

Tüm bu yasakların Yahudi'ye günlük hayatı çekilmez ağır bir yük haline getirdiği muhakkak. Eğer buna katlanıyorsa kendisini rahatlatacak bir çıkış bulabilme ümidiyle katlanıyordur. Tüm bu sebepler Yahudi'yi getto hayatı yaşamaya sevketmiştir. Yahudi'yi sürekli zapt-u rapt altında tutmak suretiyle nüfuz kazanan lider kadrosu, onu diğer insanlardan ayrı ve uzak tutmaya gayret etmek zorundaydı ve bunun için en kestirme yol da Yahudi'nin günlük yaşantı tarzıyla diğerlerinin yaşantı tarzı arasına koyu bir çizgi çekmekti.

Bir sünnetsizin Yahudi'ye haram ve helal edilen yiyeceklerin neden haram veya helal edildiğini anlaması kolay değildi ve onun bunun Yahudilerin Allah'ın seçkin kulları olduğu düşüncesiyle diğer halklardan kendilerini üstün tutma gayretinden kaynaklandığı fikrine kapılması tabii idi. Sonuçta bu kanaate varan sünnetsiz, kendisini Yahudi'yi horlama ve tahkir etmeye mecbur hissetmiştir. Çünkü Yahudilerin bireysel ve toplumsal davranışlarında kendilerine karşı saygılı tavır takınmaya davet eden bir şey göremiyordu.

15 *Levililer*, 19/19.

16 *Levililer*, 19/24-25.

Dini törenler

"Adem, karısı Havva ile yattı. Havva hamile kaldı ve Kayin'i doğurdu. 'Rab'bin yardımıyla bir oğul dünyaya getirdim' dedi. Daha sonra Kayin'in kardeşi Habil'i doğurdu. Habil çoban oldu. Kayin ise çiftçi. Günler geçti. Bir gün Kayin toprağın ürünlerinden Rab'be sunu getirdi. Habil de sürüsünde ilk doğan hayvanlardan bazılarını, özellikle de yağlarını getirdi..."[17]

Eski halklar, mevsimlik dini tören esaslarını bu ilk kültürden almışlardır. Ölümünden sonra toprağın dirilmesini sembolize eden bahar bayramları, hasat bayramları ve hayvan üreme mevsimleriyle ilgili bayramlar vs..

Sunulan kurbanlar yalnızca ürünler veya hayvanların ilk doğanlarıyla sınırlı kalmamış; insanoğlu zalim tanrılarına insan da kurban etmeye başlamıştır.

İbranilerin komşu halkların ve özellikle de Kenanlıların putperest görenek ve inançlarının çoğunu ödünç aldıkları için, dini bayram ve törenlerinin büyük çoğunluğunu da onlardan almış ve yalnızca bazı değişiklikler girdirmişlerdir. Bu tören ve göreneklerin kutsal bir kisve kazanmasından ve özellikle Tevrat yazarlarının bunları Mûsa'ya ve onu takip eden İsrail oğulları peygamberlerine gönderilen ilahi vahiylere bağlamasından sonra, onların dar bir çerçeve içine sıkışıp çok az gelişme göstermesi kaçınılmazdı.

Bundan bin yıl önce uygulanan görenek ve geleneklerin günümüzde kavramlar ve zevkler değişikliklere uğradığı için külliyen veya kısmen uygulanamayacağını söylemeye gerek bile yok.

Gerçek ilahi vahiy insan hayatının ve sosyal ilişkilerin temel kanunlarını koymuştur. İnançlar ve ibadetlerin özünde önde veya arkada yer almayan formaliteler ve ikinci derecedeki kanunların konulup uygulanması, dünya hayatının izlediği seyre, değişen şartlara ve spontan şekilde ortaya çıkan durumlara göre insanoğlunun akıl ve tasarrufuna bırakılmıştır.

Biz, burada Yahudilerle diğer insanlar arasındaki sosyal ilişkilerde yan yana yaşamanın sosyal etkisi üzerinde duracağız. Sü-

17 *Yaratılış*, 4/1-4.

rekli olarak Miladi birinci yüzyılda diğer halkların Yahudileri aşağıladığı ve tarafların karşılıklı olarak birbirlerini kötüledikleri söyleniyor. Dolayısıyla burada söz konusu aşağılama ve kötülemenin suni sebeplerini ortaya koymaya çalışacağız.

Kudüs tapınağının yıkılmasına (Miladi 70) yol açan Yahudi ve gayr-ı Yahudi sürtüşmelere çoğu kez Yahudilerin formalitelerde ısrarcı olmalarının, putperest halkları kendilerini inanç ve dini ritüellerinde katı olmakla suçlamalarının sebep olduğunu görüyoruz. Yani eğer Yahudiler önemsiz detaylarda müsamahakâr olabilselerdi, putperestler özellikle Roma İmparatorluğu'nda devlet tarafından onaylanan dinler arasında yer alan ve kutsallarına hakarete ceza kesilen Mûseviliğe önemli konularda meydan okumaya girişmezlerdi.

Dini törenlerde çatışma

Daha önceki bölümlerde Ester kitabında bütün Yahudilere "kuşaklar boyu sürecek" Purim [veya Furim]i bayram olarak kutlamayı emreden direktifler bulunduğunu belirtmiştik.

Purim bayramı yeme, içme, eğlenme ve bol bol harcama bayramıdır. Yahudiler bu bayramda düşmanlarından aldıkları intikamı ve düşmanlarına karşı besledikleri kini bastırmak için döktükleri kanların hatırasına aşırı şekilde itişip kakışırlar.

Bu bayram "yeme içme" bayramı olduğuna göre, herhangi bir şehirde yaşayan ve hayatta olan Yahudiler arasında kutlanması gerekirdi ve diğerlerinin de bu bayramın neden icat edildiği, Yahudileri onu kutlamada taşkınlığa iten sebeplerin neler olduğunu bilmeleri tabii idi.[18] Bu bayramın konulmasına yol açan olaylar Yahudilerle bir arada yaşayan insanlar nazarında ister gerçek olsun, ister hayali, başka halkların bu şamatalı bayrama gösterdikleri tepki Yahudilerin çıkarına olamaz.

Yahudilerle diğer halklar arasındaki kin ve nefret ateşini körükleyen başka Mûsevi bayramları da var. Örneğin Keffaret Gü-

18 Tevrat'ın Yetmişler tercümesi olarak bilinen Yunanca çevirisi Helen dünyasına bu ve diğer Yahudi bayramlarının sebepleri konusunda bilgi sunmuştur.

nü, Yahudilerin geçmiş günahlarından dolayı pişmanlık ve tövbe günüydü.[19] Söylendiğine göre Nabukadnasar bir Keffaret Günü'nde (10 Ekim) Kudüs'ü işgal etmiş, bayram da büyük hüzün gününe dönüşmüş. Yahudi din alimleri bu olayın anısına Yahudilere diğer insanlarla yaptıkları anlaşma ve sözleşmeleri - dini konulurda olanlar da dahil,- bozmalarını emretmişler; Yahudi olmayanlara borçlu olan Yahudilerin bu borçlarını helal ettirmelerini istemişlerdir. Yüksek Kurul, Yahudi din adamlarını Keffaret Günü'nü anlaşma ve sözleşmelerin bozulması gününe döndürmeye iten sebebin, Yahudilerin dinlerini değiştirmeye zorlanması olduğu iddiasındadır. Yahudi'nin din değiştirmeye zorlanmasıyla yapılmış anlaşmayı bozma arasında ne gibi bir ilişki olduğunu gerçekten bilmiyoruz. Dinde zorlamadan veya bir kişinin yaptığı benzeri bir hata yüzünden kin duyarak bütün insanların hakları nasıl reddedilebilir bilmiyoruz. Halbuki anlaşmaların bozulması ancak bozulmayı gerektiren kesin bir huccet olduğunda mümkündür. Daha sonra Talmud'dan öğreniyoruz ki, insanlar Yahudiler nazarında yalnızca konuşan birer hayvandırlar ve Yahudi de ancak mecbur kalırsa onlarla insani düzeyde muamelede bulunabilir. Fakat Yahudi diğer halklarla olan muamelatında sosyal örflerin, hukukun ve zorunlulukların icbar etmediği durumlarda bu kuralları hiç tereddüt göstermeden bozabilir.

Siyasi dini bayramlar

Bayramlar, genellikle, saf dini hatıralarla diğer halklarla bir arada yaşayan Yahudi'nin kutlamasının öfke doğurduğu siyasi hatıraların karışımıdır.

Biraz önce Yahudilerin Purim kutlamaları üzerinde kısaca durduk ve üçüncü bölümde de M. Ö. 165 yılında Makkabiler tarafından Kudüs tapınağının putperest pisliklerden temizlenişinin hatırasını yaşatmak amacıyla düzenlenen Hanukka bayramını anlatırken bunu gözler önüne serdik.

Yahudilerin bulundukları her yerde kutladıkları bu türden bir bayram, onlarla diğer halklar arasında sürtüşme tehlikeleri yarat-

19 Zaza, *El-Fikr ed-dini el-İsrailî*, s. 202.

maktadır. Bu bayram, görünüşte tapınağın temizlenip paklanması olayının hatırasını yaşatma şenliğidir, ama gerçekte Haşmoneylerin Selevkuslarla girdikleri sonu gelmez çatışmalardan birinde kazandıkları zaferin kutlanmasıdır. Bilindiği gibi Selevkuslar Yunanlıdır; Yahudiler de onların tahakkümü altında bulunduklarını düşününce çevrelerindeki insanların duygularına meydan okumakta tereddüt göstermiyorlardı. Yunanlılar ve hatta Romalıların, Roma İmparatorluğu sınırları dahilinde bu tür bir Yahudi bayramını temaşa ederken bir arada yaşadıkları bu insanlara öfke duymamaları, onlarla çekişmeye zorlanmamaları mümkün değildi.

Meseleyi daha da karmaşık hale getiren husus ise, Filistin'deki Yüksek Kurul'un gerek Kudüs'de ve gerekse başka yerlerde yaşayan tüm diaspora Yahudilerinin bu tür kutlamalara katılmalarını istemesidir.[20]

Şöyle bir düşünelim: Yahudilerin Selevkuslara karşı kazandıkları zaferi kutlamaları Romalıları onlara karşı öfkelendirmez ama, Yahudi'nin Romalı general Titüs'ün Miladi 70 yılında Kudüs'e saldırdığı günü oruçlu geçirmesi veya aynı yıl Kudüs Tapınağı'nın ikinci kez yıkılmasının anısını oruçla yadetmesi Romalıları öfkelendirecektir.

O dönemde yaşayan insanların Yahudilerin baştaki yönetim sayesinde kondukları nimetleri gıpta ile seyrederken, aynı Yahudilerin baştaki yönetimin yıkılmasına davetiye çıkaran hatıraları yadetmelerini anlamaları zordur.

Diaspora Yahudileri arasındaki bağların güçlendirilmesi

Diaspora Yahudilerinin karşılaştıkları en büyük güçlük, mekan ve ibadet arasında tam bir uyum sağlanamamasıydı. Tevrat'da çerçevesi çizilen Yahudi şeriatı, kitabın yazarlarının - ki onlar da neticede insandı,- belli bir mekanda, belli bir zamanda ve belli şartlar altında yaşayan bir topluluk için düşüncelerini yansıtmaktaydı. Örneğin Filistin şartlarına uyan bir şey Filistin dışında tamamen veya kısman geçerli olmayabilirdi; yahut Milattan önce

20 II. Makkabi kitabında Filistin Yahudilerinden Mısır Yahudilerine bu anlamda iki mektubun gönderildiği belirtilmektedir.

dördüncü yüzyılda geçerli olan bir şey, Milattan sonraki birinci yüzyılda tamamen veya kısmen geçerliliğini kaybedebilirdi. Veya herhangi bir ülkede bir tür otonomi hakkına sahip Yahudilere uygun düşen bir şey, değişik ülkelerde yaşayan Yahudilere tamamen veya kısmen ters düşebilirdi.

Bu yüzden Yahudi mütefekkirlerin Yahudi toplumunun spontan durumlara ayak uydurmalarını sağlayacak yeni bir düşünce geliştirmeleri gerekliydi. Zaten Yüksek Kurul'un da diaspora şehir ve köylerindeki Yahudileri felakete sürükleyecek bir mekan izolasyonuna zorlamaları zordu. Örneğin İskenderiye veya Antakya yahut Roma ve diğer yerlerdeki Yahudilerin bir kısmı getto hayatından sıkılıyordu. Yahudi aristokrat tabakasının çocukları diğer halklara mensup hemcinsleriyle bir arada yaşamak istiyorlardı. İşte bu durumlar Yahudileri tüm ırkdaşlarını bir çerçeve içinde toplayabilecek sağlam bir bağ yaratma gayretine iteledi.

Bu birlik bağının sağlam olması için bazı unsurlara ihtiyaç vardı ve Yüksek Kurul diaspora Yahudilerinin hiçbir engelle karşılaşmadan inançlarını korumak ve ibadetlerini yerine getirebilmek amacıyla tek tip hayat tarzına geçmeleri için hazırlıklara başladı.

Yetmişler tercümesi

Babil sürgününden sonra Yahudileri eriyip gitmekten kurtaran en güçlü bağın, özellikle M. Ö. V. Yüzyılın ortalarından itibaren Judaea bölgesinde bir Yahudi toplumu oluşturma konusunda Ezra ve Nehemya'nın öncülük ettiği mücadeleden ve Zerubbabil tarafından tapınağın yeniden yapılmasından sonra nihai şeklini almaya başlayan bu büyük edebi ürün (Tevrat sifirleri) olduğunu söylemeye gerek yoktur.

Elimizdeki Tevrat metninin ancak M. Ö. I. Yüzyılda oturaklı bir şekil aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Araştırmacılar aynı metinlerin büyük kısmının M.Ö. 134-64 yılları arasında Haşmoney krallığı çağına ait olduğu konusunda tartışmaktadırlar.[21]

21 Bkz. *Mezamir*, 89/19-27 ve özellikle 26; ayrıca II. Samuel, 7/14. Araştırmacılar burada M. Ö. 102-76 yılları arasında hüküm süren Haşmoney kralı Alexandre Yuna'nın kastedildiği görüşündeler.

Fakat eski İbranice olan sifirler, sıradan Yahudi'nin anlayacağı dilde değildi. Filistin Yahudileri İbrani dilini bırakıp Aramî diliyle konuşmaya başlamışlar, diaspora Yahudileri ise bulundukları ülkelerdeki halkın dilini almışlardı. Sözü edilen dönemde yüzyılın en yaygın dili Yunanca olduğu için Tevrat'ın Grekçeye tercümesi kaçınılmaz olmuştu.

Rivayete göre Mısır hükümdarı II. Ptoleme Philadelph (M. Ö. 285-247) Filistin'den 70 - veya 72- Yahudi bilgini getirterek onlardan Tevrat'ı Yunancaya tercüme etmelerini istemiş, çarpık bir çeviri olmasına rağmen, ortaya çıkan esere de "yetmişler tercümesi" adı verilmiştir.

Aslında yetmişler tercümesi M. Ö. III. Yüzyıldan itibaren Yahudi din bilginleri tarafından nesilden nesile tamamlanmış bir çeviridir.

Bizi bu çeviride iki nokta ilgilendirmektedir:

1. Çeviri bazı kitapları kapsamaktadır ve İbranice aslı olan Makkabi, Tobiya ve benzeri sifirler atlanmıştır. Ester ve Daniel kitaplarına bazı bölümler ilave edilmiş ve eklemeler yapılmıştır ki, bunlara *apokrif* denilmektedir.

2. İbranice orijinale ilave edilen bazı bölüm ve sifirler, daha sonra orijinal metinler gibi kutsal kabul edilmiştir. İlave sifirlerin vahyedilmiş ve kutsal olduğunu söyleyenler, bunların içeriğinin sıradan Yahudilerden gizlenmesi gerektiği için Tevrat'a alınmadığını ileri sürmektedirler.

Şunu da kaydetmek gerekir ki, Mısır Yahudileri İskenderiyeli Yahudi filozof Philo zamanında (M. Ö. 20-M. S. 40) yetmişler tercümesinin tamamıyla vahyedilmiş olduğuna inanıyorlardı ve bu yüzden çeviriyi orijinaliyle karşılaştırmayı akıllarından bile geçirmediler. Bu inanç yaklaşık bir yüzyıl boyunca geçerliliğini korudu, ama sonunda Yahudi rabbiler yetmişler tercümesinin kutsiyetini reddederek, İbranice aslıyla karşılaştırmaya başladılar. Hristiyan papazlar da bu konuda Yahudi rabbileri takip ettiler ki, Yahudi ve Hristiyanlar nezdinde hazfedilen bölümlerin kutsallığı (kısmen veya külliyen) üzerindeki ihtilaf da bu noktada çıkmıştır.[22]

22 Con., 9, p. 429.

Her ne olursa olsun, Tevrat'ın Yunancaya - daha sonra Latinceye- çevirisi önünde açılan ufkun genişlemesi, diaspora Yahudilerinin hayatlarında beklenmedik gelişmelere ve putperest hayatına büyük dönüşümde çok büyük rol oynamıştır.

Diaspora Yahudilerine gelince, onlar da yetmişler tercümesinde temsil edilen dini Tevrat edebiyatı çerçevesi dahilinde birbirlerine bağlanmalarını sağlayan bağlara kavuşmuşlardı. Bu edebi dini ve fikri akademi, değişik Yahudi grupları arasındaki boşluğu doldurmuş, neşredilen yazılı metin onları varlığa döndüren, onu şekillendiren ve eriyip yok olmaktan koruyan ortak gıda olmuştur.

Yetmişler tercümesi putperestlere de Mûseviliğin esasları ve edebiyatı hakkında bilgi sahibi olma imkanı vermiştir. Putperestlerin o dönemin uluslararası kültür dili olan Yunanca sayesinde tanıştığı bu kültür konusunda farklı görüşlere sahip olmaları normaldi. Bazı putperestler Yahudileri ve dinlerini benimsiyor, tek tanrı inancının mümkün olamayacağı görüşünü, insanların dini ve felsefi konulardaki ihtilaflara kesin bir cevap olarak görüyorlardı. Bazı kültürlü putperestler ise Yahudilere, inançlarına ve boyunlarındaki kölelik halkasına savaş açmışlardı.

Belki de böyle bir çatışma Yüksek Kurul tarafından hoş karşılanmıştı. Çünkü diaspora Yahudileri arasındaki Hellenleşme akımının durdurulması ve onların diğer halklarla kaynaşmasının önlenmesi gerekiyordu. Yetmişler tercümesinde İbranice orijinale yapılan ilaveler, muhtemelen Yahudileri diğer halklardan tam olarak ayırmak ve onları gelenekçi Yüksek Kurul'un amaçları için birer maşa haline getirmek için Yahudi cemaatleriyle diğerleri arasına düşmanlık tohumları serpme planına matuftu.

Öbür türlü, örneğin Makkabiler kitabının İbranice orijininde olmadığı halde yetmişler tercümesine ilave edilmesinin hikmeti nedir?

Makkabiler kitabı

Makkabiler kitabı, bir tür yarı tarih kitabıdır. M. Ö. 175-135 yılları arasındaki olayları yani IV. Antiochus Epiphanes'in tahta çıkışından Haşmoney Şemon'un ölümüne kadar geçen zamanda-

ki kırk yıllık hadiseleri konu edinmektedir ve her halükârda o dönemi müteakiben başlayan Makkabi isyanı olaylarını anlatan en temel kaynaktır.. Bu kitabı bir yana bırakırsak;

II. Makkabiler kitabını da, - ki o dahi M. Ö. 176-161 yıllarını ihtiva eden yarı tarihi bir kitaptır, - bir yana bırakırsak.. Çünkü herhalde yalnızca Makkabi Yahuda'nın Selevkus File birlikleri komutanı Nicator'u M. Ö. 161'de mağlup edip, başını ve ellerini keserek Kudüs tapınağının kapılarından birine asmasını anlatmak için yazılmıştır.

Evet, bu iki yarı tarih kitabını[23] bir yana bırakıp üçüncü kitaba gelirsek, baştan sona efsane ve hurafelerle dolu olduğunu görürüz. Çünkü kitabın meçhul yazarı yeri geldiğinde Yahudileri düşmanlarından kurtarmak, onların yenilgilerini zafere, ümitsizliklerini ümide dönüştürmek için devreye giren tuhaf güçlerden söz etmektedir.

Üçüncü Makkabi kitabında Mısır hükümdarı IV. Ptoleme Philipator'un M. Ö. 217'de Rafya (şimdiki Rafah) savaşında Selevkus kralı Büyük Antiochus'u yendikten sonra Kudüs'de tapınağın en kutsal yerine nasıl çıkmak istediği, ancak buraya yalnızca Yahudi baş kahinleri girebildiğinden boş yere tapınağın kutsiyetini kirletmemesi için yalvarıldığını anlatarak, bu sırada baş kahin Şemon'un heybetli cüssesiyle secdeye varıp hararetli bir şekilde dualar okuduğu hikaye edilmektedir.

İşte tam o sırada kral Ptoleme felç olur ve kutsal mekandan uzak bir yere götürülür. Fakat Ptoleme Mısır'a dönüp kendisine geldikten sonra Yahudilerden intikam almaya yemin eder. Tüm hıncını İskenderiye Yahudilerine yöneltir. Onları şehrin kuruluşu sırasında Makedonlarla birlikte elde ettikleri tüm imtiyazlardan mahrum bırakır ve putperestliklerinin, tanrı Pakos'a tapmalarının belgisi olarak sarmaşık yaprağı takmalarını emreder.

Ptoleme bununla da yetinmez ve Mısır'daki tüm Yahudilerin prangaya vurularak İskenderiye'ye getirilmesini emreder. Arka-

23 Yahudilerin gururunu rencide eden, kibirlerini budayan tarihi gerçekleri görmezlikten geldiği yetmiyormuş gibi, hakikatları birbirine karıştıran ve Haşmoneyleri övüp göklere çıkartan bu iki kitaba yarı tarih kitabı denilmektedir.

sından beş yüz filin alkolle sarhoş edilerek yarış meydanında toplanan Yahudiler üzerine salınmasını ister.

Bu arada kralı bir uyku bastırır ve uykuya dalar. Verdiği emrin uygulanma vakti geçip gider. Ertesi gün uyandığında verdiği emirleri unuttuğu gibi, aklında tek kalan şey Yahudilere ve babalarına beslediği dostâne duygulardır, ama aynı günün akşamı fillerden sorumlu çavuşa Yahudilerle ilgili verdiği emirlerin yerine getirilmesini emreder. Danışmanlarının kendisinin bu müteredditdurumu karşısında gösterdikleri tepkiye öfkelenerek tüm Yahudileri cehenneme göndermeye, Yahudiye'ye saldırıp, tapınağı yıkmaya yemin eder.

Üçüncü gün şafakla birlikte meydana giderek fillerin ayakları altında intikamının kurbanı olan Yahudileri bizzat görmek ister. Yahudiler yüksek sesle Tanrı'ya dua ederek kendilerini rahmet kanatları altına alması niyazında bulunurlar. Kahin Eliazer duasını bitirir bitirmez gökten iki heybetli melek iner ve sarhoş filler daha kral ve askerleri ne olduğunu anlayamadan, askerler üzerine saldırarak ayakları altında çiğnerler. Nasıl filler tüm öfkelerini askerlerden almışlarsa, kral da tüm öfkesini danışmanlarından çıkarır. Yahudilerin prangalarının çözülmesini emreder ve sonra masrafları sarayın hazinesinden karşılanmak üzere yedi gün eğlenmelerini emreder. Ayrıca Mısır'da daire başkanlıklarına Yahudileri atar ve onlara Yahudileri korumaları talimatını verir.

Bu sahne, kralın Yahudi eşrafına atalarının dininden dönen Yahudileri cezalandırma görevini yüklemesiyle biter. Üç yüz mürted Yahudi öldürülür ve Yahudiler Mısır'da huzur ve güven içinde yaşarlar.

Üçüncü Makkabi kitabında anlatılan hikayenin özeti böyle. Gerçi eserin yazarı inandırı olsun diye bazı tarihi olaylara da yer vermiş ama, bir efsane kitabında bu önemsiz bilgileri kaydetmeye dahi gerek yok. Çünkü onları bile güvenilir olmaktan çıkarıp, düzmece şahitler ve malum tezatlarla süslemiş.

Kısacası kitap, çok iyi bir hurafe ve efsane eseri olduğunu gösteren yeterli belgiye sahip. Mevcut kaynakların hiçbirinde IV. Ptoleme Philipator'un Kudüs'ü ziyaret ettiğini veya Yahudilere takibat yaptırdığını gösteren herhangi bir kayıt mevcut değil. Yal-

nızca Jospehus "Yahudilerin Haberleri" adlı eserinde kahramanı VII. Ptoleme Physcon olan benzer bir hikaye nakletmektedir.

Söylendiğine göre bu kral[24] Yahudilere kızmış. Çünkü Yahudiler taht kavasına girdiği kızkardeşi ve aynı zamanda düşmanı olan Kleopatra'nın yanında yer almışlar. Kral, öfkesinden dolayı fillerden sorumlu çavuşa onları hayvanların ayakları altında ezdirmesini emretmiş.. Hikayenin bundan sonrası III. Makkabi kitabının yazarının rivayetiyle aynı. Ancak, Josephus birinci rivayette olmayan hayli romantik bir unsuru devreye sokmakta ve kralın gözdesinin[25] araya girerek Yahudilere yapılan işkencenin durdurulmasını, hepsinin affedilmesini istediğini, onun ricası üzerine kralın kararından vazgeçtiğini ilave etmektedir.

Araştırmacılar, Josephus'un III. Makkabi kitabını görmediği, dolayısıyla her ikisinde anlatılan olayların birbiriyle örtüşmesinin iki yazarın da nesilden nesile aktarılan gayr-ı tarihi bir olayı aynı folklorik kaynaktan almış olabilecekleri kanaatindeler. Josephus'un kralın gözdesinden, onun devreye girerek Yahudileri takibattan kurtarmasından bahsetmesi, Tevrat'da bir kitabın adı olan ve daha önce hikayesinden bahsedilen efsanevi Ester rivayetini anımsatmaktadır.

Dr. Selim Hasen, VII. Ptoleme'nin Yahudilere takibat yaptıran bir kişiden onlara âtıfet besleyen bir kişi haline dönüşmesi olayına ilmi bir yorum getirerek şöyle demektedir: "Bu değişimin sebebini tahmin etmek güç değil. II. Eugergetes (VII. Ptoleme) İskenderiye'yi fethettikten kısa süre sonra kızkardeşi Kleopatra'yla barışarak onunla evlendi. Kral prensesle barışıp evlendiğine göre artık can düşmanının taraftarlarına işkence ettirmesinin ne gereği vardı? Muhtemelen kral düğün günü Kleopatra'nın tüm eski dostları için genel af çıkarmıştır. Herhalde Yahudiler böyle bir affı ve sonucunu beklemedikleri için olayı bir tür mucize gibi görmüşlerdir.. Yine tanrıları bizzat devreye girmiş ve kendi halkını önlenmesi imkansız bir felaketten kurtarmıştır."[26]

Yetmişler tercümesi ve buna bağlı olarak özellikle Makkabi sifirleri gibi gizli kitaplarla ilgili bu kadar söz yeterli. Yetmişler ter-

24 II. Euergetes de denilir.

25 Kaynaklarda Anaka veya Iren olarak geçmektedir.

26 Hasen Selim, *Mısr el-Kadime*, 14, s. 762.

cümesi konusuna biraz fazla yer vermemizin sebebi, onun çeşitli konulardaki etkilerine inanmamızdan kaynaklanmıştır. Bu etkilerin en önemlileri şunlardır:

1. Diaspora Yahudileri, kendilerine karşı düşmanca bir tavır sergilendiği ve tanrıları Yahve'nin gerektiğinde kendilerini kurtarmak için harikulâde fiillerle devreye girdiğine inanmışlardır;

2. Diaspora Yahudileriyle diğer halklar arasındaki uçurum derinleşince, bu cahiller Yahudilere diğer halklara yapılan muamelelerin yapılamayacağına, aksine onların arkasında duran ve onları üzenleri üzen korkulu güçlerin varlığına inanmışlardır. Bu aykırı düşünce, Yahudi'yi kendisinin daima haklı, karşısındakininse her zaman haksız olduğu vehmine sevketmiştir.

Yahudi imtiyazları

Tevrat ve yetmişler tercümesiyle temsil edilen eklerinin ortaya koyduğu yaşam kuralları, inanç ve fikir birliğinden sonra diaspora Yahudilerini kucaklayacak ve sağlam bir birlik bağını oluşturacak unsurlardan biri de, Yahudileri geleneksel Yüksek Kurul'un[27] çizdiği hayat tarzını uygulamalarını sağlayacak vasıtalardı.

Bunun için öncelikle diaspora Yahudilerin ibadetlerini yapabilmelerini ve göreneklerini yaşatabilmelerini sağlayacak kişisel özgürlüğe sahip olmaları gerekirdi. İbadet ve göreneklerden maksat, Yahudilerin Namus'dan[28] uzakta sınırlarını çizmekte zorlandıkları sivil hayatla ilgili meselelerdi.

Yahudiler, Pers Akemenid sülalesi döneminde imtiyazlar ve müktesep haklar elde etmeye başlamışlar; Cyrus, onların Filistin'e dönmelerini hoş karşılamış, fakat az bir kısmı dönmüştü. Büyük çoğunluğu ise Filistin'den uzakta, Perslerin himayesinde rahat bir hayat sürüyordu. Bu durum baht rüzgarının Pers İmparatorluğu'ndan yüz çevirmesine kadar sürdü. Yahudiler artık başlarında yeni fâtih Makedonyalı İskender'in zafer taclarıyla dolaşıyorlardı vs..

27 Geleneksel Yüksek Kurul'dan kasıt Yahudi Yüksek Konseyi yani Sanhedrin'dir.

28 Namus: Mûsa aleyhisselama atfedilen şeriat kuralları.

Yahudilerin Persler, Yunanlılar veya Romalılar döneminde elde ettikleri imtiyazlar sabit değildi. Bazı dönemlerde neredeyse sıfıra iniyor, bazen de en yüksek seviyesine çıkıyordu.

Sürekli gelişen büyük imparatorluklar kurmayı amaçlayan fâtih halklar, Yahudileri bu amaçları için yardımcı bir araç olarak görüyorlar; sundukları ve sunacakları hizmetlerin bedeli olarak da onlara bir takım imtiyazlar veriyorlardı. Geçmişte Cyrus, İskender ve Julius Caesar böyle yapmışlar, daha sonrakiler onların izinden gitmişti ve her yeni sömürgeci güç de aynısını yapacaktı.

Örneğin Cyrus Yahudilere Kudüs tapınağını yeniden bina etmelerine izin vermiş; Yahudi eşrafına bu amaç için yardım toplama yetkisi bahşetmiş, ayrıca vaktiyle Nabukadnasar'ın el koyduğu tapınak hazinelerini iade etmiş, Judaea valisi olarak atanan Şeşbasar da bunları Kudüs'e götürmüştü.

M. Ö. 516'da Zerubbabil'in tapınağı eski temelleri üzerine yeniden bina etmesiyle Miladi 70'de tapınağın tekrar yıkılmasına kadar Kudüs'de Yahudiler için yeni bir hayat başlamış; Yahudiler bu süre zarfında bugün tanıştığımız inanç ve geleneklerini aşağı yukarı tebellür ettirmişlerdi.

Perslerin Levililer, tapınak kahinleri ve orada çalışanlara sağladıkları ilk imtiyaz vergi muafiyetiydi. Pers imparatoru I. Artaxerxes'in Zerubbabil tarafından Kudüs'e götürülen fermanı buna açıkça işaret etmektedir.[29]

Perslerden sonra Makedonyalı İskender de Filistin'de Yahudilere imtiyazlar tanıdı. Dini geleneklerini uygulama imkanına kavuşan Yahudiler, ayrıca Tevrat'a göre Tanrı'nın toprağın nadasa bırakılmasını emrettiği yedinci yıl olan Şabat yılında vergiden muaf tutuldular. İskender, bu imtiyazların tüm diaspora Yahudileri için de geçerli olmasını istedi.

Josephus'un İskender ve ardıllarının Yahudilere sağladıkları imtiyazlar konusunda anlattıklarında biraz abartı olduğu gibi, Ester, Ezra ve Nehemya kitaplarında Pers krallarının Yahudilere mutlak baş eğdikleri şeklindeki hayali mübalağalar da dikkatlerden kaçmamaktadır. Josephus'un da kendinden önceki Yahudi

29 *Ezra*, 7/24.

elitleri gibi geçmişi yazarken bakışlarını geleceğe çevirdiği muhakkak. Yahudi önderlerinin hülyalarını süsleyen bu temenni ve rüyaların tarihi birer gerçekmiş gibi satır aralarına serpiştirilmesinden amaç, iktidarı ellerinde tutanların tıpkı kendilerinden öncekilerin yaptıkları gibi Yahudilere istedikleri imtiyazlarını vermeleri temennisidir.

Örneğin Josephus eserinin birçok yerinde Makedonyalı İskender'in Yahudilere Makedonların sahip oldukları hakları verdiğini ileri sürmektedir. Bu iddia, bazı tarihçileri, İskenderiyeli Yahudilerin bu şehrin kurulduğu ilk günden itibaren Makedonlar gibi tam vatandaşlık haklarına sahip olduklarını söylemeye sevketmiştir.

Halbuki tarihi araştırmalar Josephus ve çağdaşı İskenderiyeli Yahudi filozof Philo'nun eserlerinde bariz abartılar olduğunu ortaya koymuş, ama daha da tuhafı bunların dışında Artapanos, Aristias ve Aristobolus gibi tarihi çarpıtan yazarlar da bu abartılara itimat etmişlerdir.

Araştırmacılar, İskender'in ardılları Ptolemeler veya Selevkuslar ve bilahare Romalılar döneminde Yahudilerin tam vatandaşlık hakkı elde ettikleri hususuyla ilgili söylenenleri reddederken, tam vatandaşlık hakkının vatandaşın yaşadığı şehrin tanrılarına tapınmayı kabul etme zorunluluğu gibi basit bir kurala dayanıyorlar.[30] Yahudilerin çoğunluğu tam vatandaşlık haklarından yararlanmak için böyle yüksek bir bedel ödemeyi reddedince, diaspora Yahudilerine verilen özel imtiyazlarla yetinmek ve imkanlar ölçüsünde bu imtiyazlardan azami ölçüde yararlanmaktan yana tavır sergilediler. Örneğin Yunan başkentindeki Yahudiler bu toplum arasında otonomi hakkına yakın bir hakka sahiptiler. Yahudi vatandaşları kendi hakemlerinin karşısına çıkıyor, Mûsevi şeriatının kurallarına göre muhakeme ediliyorlardı. Yahudi toplumunu ve ortak alanları ilgilendiren kanunlar çıkaran kendilerine özel Gerousiai denilen bir konseyleri de vardı. Kudüs'deki Yüksek Yahudi Kurulu'nun (Sanhedrin'in) çıkardığı dini meselerle ilgili kanunlar hükmi yönden diaspora Yahudileri için de geçerliydi.

30 *How*, p. 107.

Sanhedrin'in Judaea bölgesi dışındaki otoritesi konusunda Elçilerin İşleri kitabında Papa Pavlos'un söylediği şu sözleri gösterebiliriz: "Bir keresinde baş kahinlerden aldığım yetki ve görevle Şam'a doğru yola çıkmıştım.."[31] Pavlos bu sözü söylediğinde Müseviydi ve henüz Hristiyan olmamıştı; henüz zulmeden değil, zulmedilendi. Yüksek Kurul'un emriyle Şam'a giderken yüklendiği görev de, burada Hristiyanlığa geçen Yahudileri boğmak ve şehir valisini onların aleyhine kışkırtmaktı.

Paralı Yahudi askerlerin imtiyazları

Diaspora Yahudileri askerlik görevinden muaftılar, ama isteyenler paralı asker olarak ordu saflarına katılabilirlerdi. Bu askerlere sağlanan imtiyazlar öylesine cazipti ki, her meşrepten ipi kopuğu kışlaya çekiyordu.

Bir kere paralı Yahudi asker emekli olduğunda adını vatandaşlar listesine kaydettirebilirdi. Yani Müsevilikten döndüğünü, o şehrin tanrılarına tapmayı kabul ettiğini veya tam vatandaşlık hakkının yüklediği diğer sivil görevleri yapacağını tescilletirdi.

Tarihçilerin Patential Citizenship dedikleri bu vatandaşlık hakları, ancak özel şartlar dahilinde istendiğinde yürürlüğe giriyordu. Bu durum Josephus'u haksız yere İskenderiye ve Antakya Yahudilerinin tam vatandaşlık haklarından faydalandıkları iddiasını ileri sürmeye teşvik etmiştir. Halbuki 1924'de bulunan imparator Claudius'a ait bir mektup[32] Josephus'un söylediklerinin doğru olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Paralı askerlerin bedeva veya sembolik bir para karşılığında belli miktarda bir toprak parçası ve ziraat aletleri edinmesi, kendisine köle ve sığır temin etmesi hakkı eskiden beri vardı. Perslerin Mısır'a saldırı sırasında File adasında kurulan askeri kolonideki Yahudi paralı askerlerin yanı sıra, kral VI. Ptoleme Philometor'un Yahudilere ikamet hakkı verdiği Mısır'daki Liontopolis'de kurulan meşhur ikinci askeri kolonisindeki paralı Yahudi askerler de bu haktan yararlandılar.

31 *Elçilerin İşleri*, 26/12.

32 Can, 9, pp. 429 f.

Selevkus hükümdarı III. Antiochus ise Küçük Asya'da kurduğu Yahudi kolonisinde Yahudi paralı askerlere toprak vermekle yetinmemiş, ayrıca ev, ziraat aletleri ve sığır da vermiştir.

Paralı askerler sembolik bir para karşılığında veya ücretsiz olarak arazi elde ettikten sonra uzayıp kısalabilen süreler zarfında bazı vergilerden muaf tutuldukları gibi, hasat sırasında öşür vergisinden de muaftılar. Paralı asker, kendisine verilen araziyi satabilir, ölümü halinde varislerine bırakabilirdi. Varisleri yoksa bu araziler hazineye intikal ederdi. Bununla birlikte Yahudi paralı askerlere sağlanan imtiyazlar da, duruma göre artabilir, azaltılabilir veya iptal edilebilirdi. Kudüs'le hükümdar arasındaki ilişkiler bozulduğu zaman, hükümdar tüm öfkesini diaspora Yahudilerinden alırdı veya aksi. Herhangi bir bölgede yaşayan Yahudi eşrafının hükümdara yaklaşıp, bir şekilde sempatisini kazanmasının semeresi, hükümdarın imkanları dahilinde o bölgede veya başka bir yerde yaşayan Yahudilere lutuf olarak yansıyordu. İlerleyen sayfalarda bu konuda bir çok örnek verilecektir.

Miladi birinci yüzyıl başlarına kadar diaspora Yahudileri ve yaşantıları hakkında verdiğimiz bu kısa bilgi, sanırım daha sonraki olayların aydınlığa kavuşturulmasında bir arka plan vazifesi görebilecektir.

XXIII
YAHUDİLER VE İLK HRİSTİYANLAR

Hazreti İsa

Rivayetlerin büyük çoğunluğuna göre Hazreti İsa, I. Roma imparatoru Augustus zamanında Filistin'de I. Herod'un krallık yaptığı günlerde Beylehem şehrinde M.Ö. dördüncü yılda[1] dünyaya geldi. Öğretilerini henüz otuz yaşındayken Galile [el-Celil] Yahudileri arasında yaymaya başladı.

İsa'nın ve İncil'in üzerinde ittifak ettiği ana prensipler kısaca şu şekildedir:

1. Allah, İsrail oğullarının değil, alemlerin Rab'bidir. "... O, güneşini kötülerin de, iyilerin de üzerine doğdurur; yağmuru iyi kalplilerin de üzerine yağdırır, zalimlerin de."[2] Bu kesin hüküm, Tevrat'ı dolduran ve Tanrı'nın yalnızca Yahudilerin Rabbi olduğunu, diğer insanları sadece onlara hizmet etsinler diye yarattığını iddia eden eski safsataya son vermiştir.

2. Tercih edilmiş ve seçilmiş halk kavramı yanlıştır. "Size şunu söyleyeyim, doğudan ve batıdan birçok insan gelecek, Göklerin Egemenliği'nde İbrahim'le, İshak'la ve Yakub'la birlikte sofraya oturacaklar. Ama bu egemenliğin asıl mirasçıları dışarıdaki ka-

1 Burada Milattan önce ifadesi İsa'nın doğumundan önceki dönemi gösterir. İki tarih arasındaki fark ise Batılıların kullandıkları takvimin hesap tertibinden kaynaklanmaktadır.

2 *Matta*, 5/45.

ranlığa atılacak. Orada ağlayış ve diş gıcırtısı olacak."[3] Bu hüküm, İbrahim, İshak ve Yakub'un soyundan gelmiş olmalarının kutsiyet kazanmaları için yeterli sayıldığı ve bunun kendilerine arzu ettikleri her türlü nimeti sağladığı iddiasında olan Yahudilere açık bir reddiyedir.

3. Hazreti İsa, kendisiyle annesi, teyze çocukları arasındaki yakınlığın onları yüksek bir mevkiye getirmeyeceğini belirtmekle ikinci şıkta belirtilen hususu bir kez daha teyit etmektedir: "İsa'nın annesiyle kardeşleri ona geldiler, ama kalabalıktan ötürü kendisine yaklaşamadılar. İsa'ya 'Annenle kardeşlerin dışarıda duruyor, seni görmek istiyorlar' diye haber verildi. İsa haberi getirenlere şöyle karşılık verdi: 'Annemle kardeşlerim, Tanrı'nın sözünü duyup yerine getirenlerdir.'"[4]

4. Zalimlere itibar edilmemesi, İsa'nın verdiği bir örnekle açıkça sergilenmiştir. İsa'nın anlattığına göre Kudüs'e giden bir kişi, yolda eşkıyalar tarafından durdurulup soyulur ve dövülüp bir kenara atılır. Oradan geçen bir Yahudi papaz adamla ilgilenmemek için yolun öbür tarafına geçer. Bir Levili ise adama aldırmadan yoluna devam eder, fakat bir Samirî adamla ilgilenir. İsa'ya göre Samarialı kişi kahinden ve Leviliden daha hayırlıdır.[5] İsa'nın hangi insanlara değer verdiği İncil'in değişik yerlerinde örneklerle açık şekilde belirtilir. Örneğin Yahudiler selam-sabah vermedikleri halde İsa Samarialı bir kadından içecek su istemekte tereddüt göstermez.[6] Hatta İsa, vergi memurları ve günahkârlarla birlikte yemek yemekten de çekinmemiştir.[7] Halbuki Yahudiler böyle şeyleri büyük günah sayarlardı.

5. İsa aleyhisselam, seçilmiş halk efsanesinin geçersizliğinin yorumlanmasını kabul etmezdi. "Bu nedenle size şunu söyleyeyim, Tanrı'nın egemenliği sizden alınacak ve bunun ürünlerini yetiştiren bir ulusa verilecek."[8]

---

3 *Matta*, 8/12/12.
4 *Luka*, 8/19-21.
5 *Luka*, 10/25-27.
6 *Yuhanna*, 4/6-10.
7 *Matta*, 9/11.
8 *Matta*, 21/43.

Hatta İsa şakirtlerine tevhit mesajını tüm dünyaya yaymalarını emretmişti: "İsa onlara şöyle buyurdu: 'Dünyanın her yerine gidin, Müjde'yi bütün yaratılışa duyurun."[9]

6. Hazreti İsa, Yahudilerin parayı taparcasına sevmelerini yermiş, parayı aşağılamış ve yüksek sesle şöyle buyurmuştur: "Hiçbir uşak iki efendiye kulluk edemez. Hem Allah'a, hem paraya kulluk edemezsiniz."[10]

7. İsa aleyhisselam Kudüs'e geldiğinde "tapınağın avlusuna girerek oradaki bütün alıcı ve satıcıları dışarı kovdu. Para bozanların masalarını, güvercin satanların sehpalarını devirdi. Onlara şöyle dedi: 'Evime dua evi denecek' diye yazılmıştır. Ama siz onu haydut inine çevirdiniz."[11]

8. Bir önceki prensibe uygun olarak İsa aleyhisselam krallığının bu dünyada olmasını reddetmiş, tüm gücüyle gökyüzü krallığı için dua etmiştir: "İblis İsa'yı bu kez çok yüksek bir dağa çıkardı. O'na bütün görkemiyle dünya ülkelerini göstererek, 'Yere kapanıp bana taparsan, bütün bunları sana vereceğim' dedi. İsa ona şöyle karşılık verdi: 'Çekil git, Şeytan! Tanrın Rab'be tapacak, yalnız O'na kulluk edeceksin' diye yazılmıştır."[12]

Bir defasında Roma valisi Pilates, İsa'ya iddia edildiği gibi kendisini gerçekten Yahudilerin hükümdarı olarak görüp görmediğini sordu. "İsa ona 'Benim krallığım bu dünyada değildir' diye karşılık verdi. 'Krallığım bu dünyadan olsaydı, yandaşlarım, Yahudi yetkililere teslim edilmemek için savaşırlardı. Oysa benim krallığım buradan değildir.'"[13]

9. İsa, ruh ve kalp temizliğine, inanç paklığına oldukça fazla önem vermiş, hiçbir zaman Namus'a yani Musa'nın şeriatına dil uzatmamış, ama geleneksel Yüksek Kurul'u öz ve cevherle değil, dış görünüş ve kabukla uğraştığı için acı bir dille tenkit etmiştir. Hiçbir zaman Cumartesi gününü istirahat günü olarak görmemiş; yıkanmamış elle yemek yemenin insanı necis yapmayacağını savunmuş

9 *Markos*, 16/15.
10 *Luka*, 16/13.
11 *Matta*, 21/12-13.
12 *Matta*, 4/8-10.
13 *Yuhanna*, 18/36.

ve peygamberliğine inananları, midesine yemek tıkıştırmaktan çok kalpteki kötü fikirleri çıkarmaya önem vermeye davet etmiş; Müsa şeriatına harfi harfine bağlı kalınmasını isteyip de ruhunu ihmal eden Yahudi rabbileri 'körün klavuzluk ettiği köre' benzetmiştir.[14]

10. İsa aleyhisselam, açıkça dinle devleti birbirinden ayırt etmeye çalışırdı. Yandaşlarına "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Allah'ın hakkını Allah'a" vermelerini emrederdi. Nitekim şakirtleri de ondan sonra bu yoldan yürüyerek Hristiyanlara ırkı, mezhebi ve meşrebi ne olursa olsun baştaki yöneticilere itaati tavsiye etmişlerdir.

Clausner ve Wellhausen gibi Batılı bilim adamları, Yahudilerin İsa'yı reddetmelerini onun öğretisinin kavmiyetçilik üzeri (spra-anational) yani tüm insanlığa yönelik olmasına bağlamaktadırlar. Bu görüş, Clausner'i İsa'ya ait olan öğretilerin hahamlar ve Ferisîlerin edebiyatında da bütün açıklığıyla görüldüğü fikrine kapılmasını engellememiştir.[15]

Haham Agus, bu görüşü çürütmek maksadıyla Yahudilerin İsa'ya karşı çıkmalarının onun Yahudi kavmiyetçiliğini hafife almasından kaynaklanmadığını, onun diğer halkları küçümseme konusunda söylediği sözlerin Talmud'da dahi bulunmadığını, Yahudilerin onu reddedişlerine çağdaşları olan Ferisîleri kendisinin gerçek Mesih olduğuna ikna edememesinin yol açtığını ileri sürmektedir.[16] Agus, ayrıca İsa'nın milliyetçi bir yöneliş izlediği ve öğretilerini halklar arasında yaymaktan vazgeçtiği şeklindeki iddiasını ise Matta İncili'nde geçen bazı sözlere bağlamaktadır. Matta İncili'nde İsa'nın bir defasında on iki şakirdini toplayıp onlara öğretilerini insanlar arasında yaymayı emrederek şöyle dediğini görüyoruz: "Öteki ulusların arasına girmeyin. Samirîlerin kentlerine de uğramayın. Bunun yerine, İsrail halkının yitik koyunlarına gidin."[17] İsa peygamber, Sur ve Sayda taraflarına hareket ederken de şöyle der: "O yöreden Kenanlı bir kadın İsa'ya gelip, 'Ey Efendi, ey Davud oğlu, halime acı! Kızımı cin çarptı, çok kötü

14 *Matta*, 15/14.

15 Can 9, pp. 430 J. Muhtemelen Clausner Tevrat'ın bazı bölümlerinde bu anlamdaki sözlere işaret etmektedir. Örneğin Mezmurlarda (67, 2) şu sözler vardır: "Halklar sana şükretsin, ey Tanrı; bütün halklar sana şükretsin!".

16 Hat. 12, pp. 86 f.

17 *Matta*, 10/5-6.

durumda' diye feryat etti. İsa kadına hiçbir karşılık vermedi. Öğrencileri yaklaşıp, 'Sal şunu gitsin!' diye rica ettiler. 'Arkanızdan bağırıp duruyor.' İsa 'Ben yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim' diye yanıtladı. Kadın ise yaklaşıp, 'Ey efendim, bana yardım et!' diyerek onun önünde yere kapandı. İsa ona, 'Çocukların ekmeğini alıp köpeklere atmak doğru değildir' dedi. Kadın, 'Haklısın, efendim' dedi. 'Ama köpekler de efendilerinin sofrasından düşen kırıntıları yer.' O zaman İsa ona şu karşılığı verdi: 'Ey kadın, imanın büyük! Dilediğin gibi olsun.' Ve kadının kızı o saatte iyileşti."[18]

Haham Agus, bu metne işaretle bizzat Talmud'da dahi başka halkları böylesine aşağılayan bir söz bulunmadığını kaydetmektedir.

Bu kitabın konusu dinler arası diyalog değildir. Yahudilerle diğerleri arasındaki mahvedici çatışmanın gerçek sebepleri de esasen bizi ilgilendirmiyor. Aksine kitabımızın konusu Yahudi meselesi, kökenleri ve detaylarıdır.

Haham Agus, İsa'nın kavmiyetçiliğinin delilini Matta İncili'nde geçen 'İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim' sözüne, diğer halkları aşağılamasını ise onları köpeğe benzetmesine bağlamakta ve Talmud'da dahi bu tür sözlerin yer almadığını belirtmektedir.

Haham Agus, Talmud'da diğer halkların köpeğe benzetilmediği sözüyle bir gerçeğe işaret etmektedir ve zaten günümüzde kimsenin de Talmud'un Yahudi olmayanları insanın tasavvur edebileceği en çirkin sıfatlarla vasfettiği şeklinde bir endişesi yok. Tabi ki Talmud'daki şu sözleri okumamışsa: "Yahudi olmayanların mezarları İsrail oğullarının kalplerini donduruyor. Çünkü yalnız Yahudiler insandır; diğer halklarsa ancak değişik hayvan türleridir."[19]

Tevrat'ı yorumlayanlar denilen Hahamim, goyim yani Yahudi olmayanları insan sıfatlarından arındırırken adeta kendilerinden geçiyorlar:

- "Kutsal bayramlar pisler için değil, sizler için; köpekler için değil, sizler için konulmuştur."

18 *Matta*, 15/23-28.

19 Mesad Pavlus Hanna, *Hemeciyye et-tealim es-sihyoniyye*, Beyrut 1969, s. 139 vd.

- "Yahudi olmayana et verilmesi doğru değildir; eti köpeğe ver, çünkü köpek gayr-ı Yahudiden daha üstündür."

- "Yalnızca seçilmiş millet ebedi hayata layıktır; diğer halklar ise eşektir."

- "Gayr-ı Yahudinin vahşi domuzdan farkı yoktur... Hamamdan çıkan bir Yahudi kadın, ilk bakışta eğer bir köpek, eşek, mecnun, gayr-ı Yahudi, kuzu, domuz, at ve abraş görürse tekrar yıkanmalıdır."*

- "Allah, gayr-ı Yahudileri Yahudilerin yüzü suyu hürmetine insan suretinde yaratmıştır. Çünkü gayr-ı Yahudiler gece gündüz durup dinlenmeden Yahudilere hizmet etmek için vardırlar. Bir prensin hayvan suratlı bir hizmetkârı olamaz; aksine onun hizmetkârı insan suratlı bir hayvan olmalıdır."

Talmut'un diğer halklar veya kendi tabirleriyle goyim hakkındaki görüşü[20] budur ki, Matta İncili'nde İsa'nın ağzından söyletilen o söz bunlar yanında hiç mesabesindedir.

---

* Halklar arasında karşılıklı kötü nitelemeler bazen Tanrı katından inmeyen kitaplarda yer alan saçma sapan sözlerden, bazen bu halklar arasındaki etnik kavgalardan, mezhep çatışmalarından çıkabilir. Yahudilerle Hristiyanlar arasında bu tür söz düelloları ve çirkin yakıştırmalar olduğu gibi, Müslümanlarla Yahudi ve Hristiyanlar, yahut din unsuru olmaksızın örneğin Türklerle Ermeniler, Türklerle Kürtler, Türklerle Çerkesler vs... arasında da bu tür sataşmalar ne yazık ki sözlü edebiyata, bazen de yazılı literatüre girmiştir. Özbekistan'da kaldığım yıllarda yanımızda çalışan Özbek delikanlı beni çok güzel bir Yahudi kadınla tanıştırmak istediğini söyledi. Sebebini sorduğumda, "Ben onunla yatamıyorum, çünkü kırk gün boyunca yıkanmak için süt alacak param yok; ama senin bu imkanın var" diye cevap verdi. Arkasından da din adamlarının güya "Yahudi bir kadınla yatan kişi kırk gün sütle gusül abdesti almak zorundadır" dediğini anlattı. Elbette ki hiçbir Müslüman din adamı böyle asılsız bir söz söylemez. Ama sanırım bu tür söylentiler, Yahudilerin kendilerinden olmayan halkları it, domuz, eşek vs. gibi hayvanlara benzetmesi ve "necis" olarak nitelemesine misilleme olarak çıkarılmıştır. Hatta bu tür söylentilerin Yahudi neslinin bozulmaması için bizzat Yahudiler tarafından çıkarıldığını söyleyenler de var (çev.).

20 Talmud'dan bahsederken bu konu üzerinde daha detaylı durulacaktır.

İncillerde durum gerekliliği

Bir İncil'de yer alan bir ibarenin diğer bir İncil'de yer almamasının gizli sebebini anlayabilmek için dört İncil'in yazılmasındaki durum gerekliliğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Süryani papaz Şenuda şöyle diyor: "Matta İncili'nin Yahudiler ve Hristiyanlaşan Yahudiler için yazıldığı açıktır. Amacı ise Nasıralı İsa'nın, kahinlerin başı ve İsrail'in kralı olan beklenen Mesih olduğunu ispattır. İsa'nın Mûsa ve diğer peygamberlerin şeriatına zarar vermek için gelmediğini, yalnızca İsrail halkının kaybolan koyunları için gönderildiğini belirleyen sözlerini kaydeden tek İncil odur."[21]

Matta İncili'nin Yahudiler, Markos İncili'nin Romalılar, Luka İncili'nin diğer halklar ve özellikle Yunanlılar için yazıldığını söyleyen kişinin istinat ettiği delilleri ortaya koymak gibi bir niyetimiz yok. Kitabımızın amacı da bu değil. Ancak, filan İncil'in filan topluluk, filan İncil'in tüm insanlık için yazıldığı sözü, şu veya bu İncil'in yazılmasını iktiza eden ahvali anlamamızı sağlamaktadır. Örneğin Yahudiler ve Hristiyanlığı kabul eden Yahudiler için yazılan İncil, onları Mesih gerçeği konusunda ikna etmek içindir. Bu İncil Yahudilerle Tevrat'da yazılanlar konusunda diyaloga girmiş, ama onlara düşmanlık sergilememiş veya inançlarına aykırı bir şekilde polemiğe girmemiştir. İncil, kulaklarını tıkamaları, kibirlenip inatlaşmaları halinde aleyhlerinde delil olması için, imkan dahilinde durumu düzeltilebileceklerin sevgisini kazanmaya çalışan bir uyarıcı ve reformist görevi üstlenmiştir.

Vakıa, haham Agus'un İsa'nın sadece İsrail halkının koybolan koyunlarını doğru yola çekmek için gönderildiği konusunda yalnızca Matta İncili'nde yazılan sözlerin bazılarını onun kavgacı bir ırkçı olduğu hususunda delil olarak göstermeye çalışması, diğer İncillerde İsa'nın şakirtlerine daveti İsrail halkıyla sınırlı tutmalarını belirtmediğine göre, saçma bir çabadır. Hatta bizzat Matta İncili dahi Agus'un İsa'nın yalnızca İsrail oğullarına gönderilmiş ırkçı ve kavmiyetçi bir peygamber olduğu şeklindeki zorlama id-

21 Papa Şenuda, *El-kenise el-mesihiyye fi asr er-rusul*, Kahire 1971, s. 276.

diasını çürüten delillerle doludur. Örneğin Matta İncili'nde Allah'ın İbrahim'e taştan evlatlar yaratabileceği, güneşi hem iyiler, hem kötüler için doğdurduğu, yağmuru salihler ve zalimler üzerine aynı anda yağdırdığı; doğudan ve batıdan pek çok insanın gelip gökyüzünde İbrahim, İshak ve Yakub'la birlikte koltuklara oturacakları; Allah'ın buyruklarını yerine getirenlerin İsa'nın kardeşi ve ailesi olduğu manevi yakınlıktan yoksun olan maddi yakınlığın bir kıymeti bulunmadığı belirtilmektedir.

Belki de yalnızca Yahudiler ve Hristiyanlığı kabul eden Yahudiler için yazıldığı söylenen Matta İncili'nin bitiş kısmı İsa'nın mesajının cihanşümul olduğu ve kavmiyetçi olmadığı konusunda yukarıdan beri söyleye geldiklerimizin tamamını özetlemektedir: "Gidin ve tüm milletleri irşad edin.."[22]

Haham Agus, Yahudilerin İsa'yı reddetmelerinin sebebinin onun beklenilen Mesih olduğu konusunda halkı ikna edememesi olduğunu söylüyor. Acaba İsa'nın beklenilen Mesih olduğu konusunda Yahudileri ikna etmesi için ortaya koyması gereken deliller nedir?

Yeşaya kitabında Yahudilerin beklediği Mesih şu şekilde betimlenmektedir: "İşay'ın kütüğünden yeni bir filiz çıkacak, kökünden bir fidan meyve verecek; öğüt ve güç ruhu, bilgi ve Rab korkusu ruhu onun üzerinde olacak... Onun döneminde kurtla kuzu bir arada yaşayacak, parsla oğlak birlikte yatacak.."[23] Yahudiler İsa'nın beklenilen Mesih olmadığı konusunda kendilerini ikna edemediğini şu şekilde izah ediyorlar: Meryem'in oğlu bu peygamberlik işini beceremedi; geldi gitti, dünyada çalkalanma bitmedi, barıştan ufukta eser yok. Kurtla birlikte olan kuzu, parsın yanında yatan oğlak nerde?

Yahudinin her şeye maddi açıdan bakması, saf mü'minlerin kalbinde yaşayan tatlı gerçeği görmesini engellemektedir. Biraz önceki metinde sözü edilen durumun gerçek olduğunu düşünelim. Bunun gerçek olduğunu var saymamız İsa'nın peygamberliğine halel getirmez. Çünkü burada sözü edilen kurtla kuzunun, parsla oğlakın koyun koyuna yaşaması barış ve huzuru anlatan iki mecazi ifadedir. İnanan kişiyi meleklerin kanatları üzerinde

22 *Matta*, 28/19.

ruha, güzel kokulara ve nimetler cennetine götüren bir barıştan daha sevimlidir? Fakat "Tapınak üzerine yemin edenin yemini sayılmaz, ama tapınağın altını üzerine yemin eden, yemini tutmak zorundadır."[24] diyen bu maddeci halk elbette İsa aleyhisselamın kastettiği barışı anlayamaz.

Beklenen Mesih

Kurtla kuzunun, parsla oğlakın koyun koyuna yaşamasından kastedilen şey mecazi bir barıştır. "İnekle ayı birlikte otlayacak; yavruları bir arada yatacak; aslan sığır gibi saman yiyecek; emzikteki bebek kobra deliği üzerinde oynayacak. Sütten kesilmiş çocuk elini engerek kovuğuna sokacak..."[25] Yahudiler nazarında bu barış ancak bekledikleri Mesih geldiği zaman gerçekleşecek. "Kral Mesih'in geldiği gün Beyt el-Makdis'in damında durup İsrail'e şöyle nida edecek: "Ey miskinler! Kurtuluş gününüz yaklaştı. Eğer inanıyorsanız üzerinize, yalnız sizin üzerinize doğdurluğum ışığımla sevinin.. Bugün herkes yazıldığı gibi Kral Mesih'in ve İsrail'in ışığına gelecek: Uluslar senin ışığında yürüyecek, krallar saçtığın ışıkta yürüyecekler ve yazıldığı gibi Kral Mesih'in ayakları altındaki toprağı öpmek için gelecekler. Herkes gelecek ve Mesih'in ve İsrail'in önünde yüzleri üzeri yere kapanacak ve 'onun ve İsrail'in kulları olacağız' diyecekler ve İsrail'de her bir kişinin 2800 kölesi olacak."[26]

Bu, onların Yahudiler için tüm dünya üzerinde egemenliklerini gerçekleştirecek olan beklenilen Mesih hakkındaki tavassurlarıdır. "Çünkü denizin zenginlikleri senin olacak; ulusların serveti sana akacak."[27] Onların bütün düşünceleri denizin zenginliklerin, ulusların servetlerinin kendilerine akması ve İsrail'de her bireyin 2800 kölesi olmasıdır.

Tartışmaya girmeden, burada sözü edilen kehanetin Yeşaya'dan çıktığını kabul edersek, kimi alimlere göre bazı Yahudile-

23 *Yeşaya*, 11/1 vd.
24 *Matta*, 23/16.
25 *Yeşaya*, 11/7-9.
26 *Bint el-Haris, el-Katibet el-müstaşrika kifah fi'l berriyye*, s. 64.
27 *Yeşaya*, 60/5.

rin Babil'den dönüp Zerubbabil önderliğinde tapınağı yeniden kurmalarıyla bu kehanet gerçekleşmiş oluyor. Ama Yahudiler böyle mütevazi bir gerçekleşmeyi kabul etmeyip, Mesih'den arzu ettikleri malum isteklerinin tamamını gerçekleştirme misyonu bekliyorlar.

Meryem oğlu İsa, Yahudi önderlerinin kendisini takip etmeleri için, Allah'ın hâlâ yalnızca Yahudilerin Tanrısı olduğunu, Tevrat yazarlarının iddiasına göre Tanrı'nın babaları Abram (İbrahim) ile yaptığı sözleşmenin geçerliliğini koruduğunu, Yahudilerin Tanrı'nın seçkin milleti olduğunu; kahin ve ilahlara gelince[28], diğer ulusların yalnızca Yahudilere hizmet etmek ve onların mutluluğunu sağlamak için yaratıldığını, bekledikleri Mesihlerinin görevinin bu dünyanın tamamına malik olmak olduğunu; çünkü onun kral, onlarınsa onun vezirleri, müsteşar ve yardımcıları, diğer insanların köle oldukları ve var oluşlarının sebebinin de Yahudilere (ilahlara) dünyevi nimetleri sağlamak olduğunu söylemek zorundaydı.

Yahudilerin kendisini kabul edip peşinden gitmeleri için Mesih'in bu özellikleri fazlasıyla kendisinde toplaması gerekiyordu. Öbür türlü zaten her peygamber rezil bir iddiacıdan başka bir şey değildi.

Keşke Yahudiler bu kadarla yetinselerdi. Aksine, eğer Tanrıları kendilerinin Tevrat'da yazdıklarının dışında bir şey indirseydi, kesinlikle onu inkâr eder, cezalandırır, arzu ve isteklerine sınır koymayan, gönüllerini hoş tutan başka bir tanrı bulurlardı. Bu söylediklerimiz abartı veya ifrat değildir. Bu sözlerimizden şüphe edenler varsa, buyursun Yahudilerin en kutsal kitabı Talmud'a baksın. Orada Tanrı'nın tapınağı yıkmak ve Yahudileri dört bir yana dağıtmakla büyük bir hata işlediği için gece gündüz göz yaşı döktüğünü, yaralı aslanlar gibi inlediğini görecektir. Mesela bu tanrı şöyle diyor: "Yazıklar olsun bana! Evimin soyulmasına, tapınağımın yıkılmasına ve oğullarımın oraya buraya dağıtılmalarına izin verdim."[29] Bu defa İsrail oğulları şöyle fısıldaşıyorlar:

28 Tevrat'da Yahudilerin tanrısının dilinden söyletilen bu ifadeye bir kez daha işaret edelim: "Siz ilahlarsınız' diyorum; Yüceler Yücesi'nin oğullarısınız hepiniz!" (*Mezmur*, 82/6)

29 Mesad Pavlus Hanna, *Hemeciyye et-tealim es-sihyoniyye*, s. 111.

"Kendi evinde tesbih edilen krala ne mutlu!" Ama evlatlarını kötü yolda yuvarlanıp gitmeye terkeden bu baba hangi övgüye layıktır?

Açıkçası Yahudiler kendilerini kötü yola gitmeye bırakmış olsa da, Allah'ın üzerlerindeki hakkına nankörlük ediyorlar. Her türlü ihlal ve kusur, kendilerine göre korkunç kötü dünyaya yuvarlanmalarından dolayı onlara haklar kazandırmıştır. Kabul ettiklerine göre kendilerini yaratan, onları seçen Tanrı'larına bu şekilde davrananların İsa'yı reddedip asılmasını istemelerinde şaşılacak bir şey yok. Zaten İsa'dan önce utanmazlıklarını yüzlerine vurmada, sapıklıklarını ortaya çıkarmada onun kadar ileri gitmeyen başka peygamberleri de öldürmüşlerdi.

Yüksek Kurul'un İsa'yı bu şekilde vahşice reddetmesine şaşmamak gerekir. Eğer Yüksek Kurul İsa'nın insanlık misyonu kabul edip, onun gösterdiği doğru yolda yürümeyi, getirdiği mesajın gereğini yerine getirmeyi ve dolayısıyla seçilmiş millet olma iddiasından, dünya krallığından, diğer milletlere, inançlarına ve nimetlerine tahakküm etme sevdasından vazgeçmeyi kabullenselerdi, asıl buna şaşmak gerekirdi.

Sezar'ın hakkı Sezar'a

İncil'de İsa'nın devletle olan ilişkisi konusunda verilen ilk metin, Yahudilerin Romalıları ona karşı kışkırtma çabaları dolayısıyla yer almıştır. "Daha sonra İsa'yı söyleyeceği sözlerle tuzağa düşürmek amacıyla Ferisîler'den ve Herod yanlılarından bazılarını O'na gönderdiler. Bunlar gelip Isa'ya, 'Üstad' dediler, 'senin dürüst biri olduğunu, kimseyi kayırmadan, insanlar arasında ayrım yapmadan Tanrı yolunu dürüstçe öğrettiğini biliyoruz. Sezar'a vergi vermek Kutsal Yasa'ya uygun mu, değil mi? Verelim mi, vermeyelim mi?' Onların ikiyüzlülüğünü bilen İsa şöyle dedi: 'Beni neden deniyorsunuz? Bana bir dinar getirin bakayım.' Parayı getirdiler. İsa, 'Bu resim, bu yazı kimin?' diye sordu. 'Sezar'ın' dediler. İsa da 'Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin' dedi."[30]

30 *Markos*, 12/13-17.

Bu metni okuyan kişi, ilk bakışta, Yahudilerin ne yapacaklarını bilemediklerini, Sezar'a itaat edip vergi ödemekle, temerrüt edip ödememe arasında müteredditt kaldıklarını zanneder.

Esasen Yahudiler, kendilerinden olmayan birine samimi kalple bağlanmış olsalar, şeriatlarının en basit öğretilerine ters düşmüş olurlardı. Ama bu durum onların karınlarından konuşmalarına engel değildi. Nitekim kendi kitaplarında bazı putperest kralları ve adamlarını Tanrı'nın mesihleri olarak göstermişlerdi.[31] Kendileri ve çıkarlarına hizmet ettiği sürece diğer halklara bu şekilde davranmaları caizdi.

Hristiyanlığın Filistin'de zuhuru sırasında Yahudiler arasında, Romalılara vergi ödeyip ödememe konusunda çok ciddi tartışmalar olmuştu. Bu tartışmalar özellikle Kannaîlerle* diğer Yahudi mezhepleri arasında yoğunlaşmıştı. Bu Kannaîler Yahudilerin mali yükümlülüklerin altında ezilen yoksul kesimiydi. Halbuki Yahudi eşrafı devletin âtıfet ve himayesinden faydalanıyorlardı.

Biraz önceki alıntıda Ferisî ve Herod yanlılarının İsa'yı tuzağa düşürme konusunda işbirliği yaptıklarını okurken, amaçlarının İsa'yı devlete âsi durumuna düşürüp Kannaîleri Romalılara düşmanca davranışlara teşvik etmekle suçlamak olduğunu anlıyoruz.[32]

Burada Yahudi eylemindeki opportunizmi anlamak pek kolay değil. Çünkü Ferisîler Herod yanlıların düşmanıydılar. Söylendi-

31 Örneğin Pers kralı Cyrus'u Tanrı'nın mesihi olarak niteledikleri daha önce belirtilmişti. (Yeşaya, 45/1).

* Kannaî veya Kanaî, Roma İmparatorluğu'nun Filistin'deki hakimiyet döneminde yabancı boyunduruğuna karşı mücadele eden ve daha ziyade hançerle iş bitiren şiddet yanlısı bir Yahudi grubu. Diniler tarihi uzmanları Kannaîleri mezhep olarak kabul edip etmeme konusunda hemfikir değiller. Yahudi kutsal kitaplarında daha ziyade çoğul şekli "Kannaim" olarak geçmektedir. Batılılar ve Yahudi kaynakları Kannaîleri iki gruba ayırmaktadır. Zealots ve sicarii. İncil'de "sikariiler" şeklinde geçmektedir. Zealots ise Kannaim kelimesinin Yunancasıdır. Kesin olmamakla birlikte Hasan Sabbah da örgütünü kurarken bu "sikarii"leri örnek almış olabilir. Bilindiği gibi Sabbah'ın fedaileri de cinayetlerini hançerle işlerlerdi. (çev.)

32 Burada el-Halil'de Kannaim (Sikari/Zealots) ortaya çıkışına işaret etmek gerekir. Çünkü el-Celil İsa'nın ortaya çıktığı ve en yakın dostlarını sakinleri arasından seçtiği bölgedir.

ğine göre saf kan Yahudi olmadığı için kral Herod'a bağlılık yemini etmeyi reddetmişler; daha sonra Roma imparatorundan Judaea bölgesindeki krallığın ilga edilmesi talebinde bulunmuşlardı. Şimdi ise İsa'ya karşı Herod yanlılarıyla işbirliği yapıyorlardı.

Ne var ki barış peygamberi Yahudilerin kötü niyetlerini anlamış ve planlarını bozmak maksadıyla "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Allah'ın hakkını Allah'a verin" demiş ve bu sözle misyonun en önemli amacının kalplerdeki bozukluğu tamir etmek, sağlam bir imana ve tevhit fıtratına dönmesi için nefsi şehvani arzulardan temizlemek olduğunu göstermiştir. Madem ki dirhem ve dinar bu dünyaya ait bir maldır, onunla dünya ehli uğraşsın; Sezar kendi hakkı olan dirhem ve dinarı alsın, Allah da hakkı olan ibadet ve itaati..

İsa aleyhinde verilen karar

Sanhedrin, İsa'nın bu açık öğretisini Romalıların Yahudilere düşman edilmesi ve yönetimin kendilerine sağladığı tüm hakların askıya alınmasını teşvik olarak yorumladı. "Bunun üzerine baş kahinler ve Ferisîler, Yüksek Kurul'u toplayıp dediler ki, 'Ne yapacağız? Bu adam birçok doğaüstü alamet gerçekleştiriyor. Böyle devam etmesine izin verirsek, herkes ona iman edecek. Romalılar da gelip kutsal yerimizi ve ulusumuzu ortadan kaldıracaklar.' İçlerinden biri, o yıl baş kahin olan Kayaf'a 'Hiçbir şey bilmiyorsunuz' dedi. 'Bütün ulus yok olacağına, halk uğruna bir tek adamın ölmesi sizin için daha uygun. Bunu anlamıyor musunuz?'"[33]

Böylece İsa hakkında o dönemin en üstün Yahudi icra kurulu olan Sanhedrin yani Yüksek Kurul tarafından ölüm fermanı çıkartıldı. Bu hükmün verilmesine zemin hazırlayan sebepler malumdu. Bu adam bir çok mucize gösteriyor.. Eğer onu böyle bırakırsak herkes ona iman edecek.. Peki bu imanın akibeti ne olacaktı? İnananlar, çağın Yahudi krallığını kurmak için çalışmaktan vazgeçerek, semavi krallığa bağlanacaklardı. Bu dünyanın geçici nimetleri, yok olup giden dünya malı, sapık ve hilekâr bir yönetim, Tanrı'nın sunduğu ebedi hayat ve cennete kıyasla bir hiçti. O güne kadar hep yüzüstü sürünen ve yükseğe çıkmaktan aciz ka-

33 *Yuhanna,* 11/47-50.

lan Sanhedrin'in idealleriyle bu hedefler kesinlikle örtüşmüyordu. Sanhedrin'in İsa hakkında çıkardığı ölüm kararı Yüksek Kurul'un düşüncesi ve çalışma metoduna uygundu. "O günden itibaren onu öldürmek için düzen kurmaya başladılar."[34]

Sahte dostluk

Sanhedrin'in İsa hakkında ölüm kararı çıkarttırma çalışmalarına rağmen, onun öğretilerin Yüksek Kurulu tüm dünyevi yetkilerden soyutlamaya ve Romalıların bunları tekellerine almaya itme korkusu vardı. Yine de Yüksek Kurul Roma'nın Nabat asıllı valisi Pilates'i İsa'yı asmaya teşvik ediyor; Romalılara, imparatorlarına dostluk gösterilerinde bulunuyor ve bu dostluğun gerektirdiği tüm yükümlülükleri layık-ı veçhile yerine getirmeye çalışıyordu.

Yahudiler İsa'yı vali Pilates'e getirdiklerinde şöyle dediler: "Bu adamın ulusumuzu yoldan saptırdığını gördük. Sezar'a vergi ödenmesine engel oluyor, kendisinin de Mesih yani bir kral olduğunu söylüyor."[35] Fakat Pilates'in İsa'nın asılma konusundaki ısrarları karşısında müteredditi kaldığını görünce şöyle dediler: ".. bu adamı salıverirsen Sezar'ın dostu değilsin! Kral olduğunu ileri süren herkes Sezar'a karşı gelmiş olur."[36]

Burada Yahudilerin valileri düşmanlarına karşı düşmanca tavır takınmaya sevkettiklerini, arkasından istediklerini yaptıramamaları halinde tehdide başvurmaları konusundaki klasik metodlarını görüyoruz. Nitekim bu defa da İsa'yı asmaktan vazgeçmesi durumunda imparatora ihanet etmiş olma suçlamasını yöneltiyorlar. Pilates'i bu şekilde tehdit eden Yahudiler aslında kendilerinin Sezar'a ve Roma'ya hiç de sadık olmadıklarını, İsa'nın Roma İmparatorluğu'yla veya başka bir imparatorlukla boy ölçüşebilecek bir kral olma gayretinde bulunmadığını gayet iyi biliyorlardı. Yahudi eşrafı Pilates'in huzurunda "Bizim için Sezar'dan başka kral yoktur!"[37] derken bal gibi yalan söylüyorlardı.

34 *Yuhanna*, 11/53.
35 *Luka*, 23/2.
36 *Yuhanna*, 19/12.
37 *Yunanna*, 10/15.

İsa'nın şakirtleri ve devlet

İsa'nın şakirtlerinin onun kilise-devlet münasebeti konusundaki öğretileriyle ilgili düşüncesi, inanan kişiyi var gücüyle dünyaya tutunup, ebedi hayata hazırlanmak için nefsi temizlemekten uzaklaştıran Mesihi inançla sıkı bir şekilde örtüşüyordu.

Örneğin Pavlos Roma halkına hitaben yazdığı mektubunda şöyle diyordu: "Herkes, baştaki yönetime bağlı olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle, yönetime karşı direnen, Tanrı buyruğuna karşı gelmiş olur. Karşı gelenler yargılanır. İyilik edenler değil, kötülük edenler yöneticilerden korkmalıdır. Yönetimden korkmamak ister misin, öyleyse iyi olanı yap, yönetimin övgüsünü kazanırsın. Çünkü yönetim, senin iyiliğin için Tanrı'ya hizmet etmektedir. Ama kötü olanı yaparsan, kork! Yönetim, kılıcı boş yere taşımıyor; kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salan öç alıcı olarak Tanrı'ya hizmet ediyor. Bunun için yalnız Tanrı'nın gazabı nenedeniyle değil, vicdan nedeniyle de yönetime bağlı olmak gerekir. Vergi ödemenizin nedeni de budur. Çünkü yöneticiler Tanrı'nın bu amaç için gayretle çalışan hizmetkârlarıdır. Herkese hakkını verin: Vergi hakkı olana vergi, gümrük hakkı olana gümrük, saygı hakkı olana saygı, onur hakkı olana onur verin."[38]

Papa Pavlos burada Mesihi inancın krallara ve yönetime karşı tutumunu tanımlıyor. Ona ona krallık makamı "Allah'ın verdiği bir mertebedir"; kim yönetime direnirse Allah'ın tertip ve iradesine karşı gelmiş olur ki, karşı gelenlerin ve asilerin cezası ikab-ı ilahidir.

Pavlos, müridi Timoteos'a yazdığı mektupda da şöyle diyor: "Her şeyden önce şunu öğütlerim: Tanrı yoluna tam bir bağlılık ve ağırbaşlılık içinde sakin ve huzurlu bir yaşam sürelim diye, krallarla bütün üst yöneticiler dahil, bütün insanlar için dilekler, dualar, yakarışlar ve şükürler sunulsun."[39]

Pavlos'un meslektaşı Petrus da Hristiyanların samimi bir kalple kral ve valilere itaat etmelerini istiyor: "İnsanlar arasında yetkili kılınmış her kuruma - gerek her şeyin üstünde olan krala, ge-

38 *Romalılar*, 13/1-17.

39 1. *Mektup*, 2/1-2.

rekse kötülük yapanların cezalandırılması, iyilik edenlerin onurlandırılması için kral tarafından gönderilen valilere - Rab adına bağımlı olun. Çünkü Tanrı'nın isteği, iyilik yaparak akılsızların bilgisizliğini susturmanızdır. Özgür insanlar olarak yaşayın, ancak özgürlüğü kötülük yapmak için bahane olarak kullananlar gibi[40] kullanmayın. Tanrı'nın kulları olarak yaşayın. Herkese saygı gösterin. İmanlı kardeşlerinizi sevin, Tanrı'dan korkun, krala saygı gösterin."[41]

Tanrı'nın çocukları

Yaptığımız araştırma, Yüksek Kurul'un İsa'yı kabul etmemesi konusuyla ilgili bir nokta üzerinde durmamızı da gerektirmektedir.

Yuhanna İncili'ne göre Yahudiler Allah'ın oğlu olduğunu söylediği için İsa'yı recmetmek amacıyla ellerine taş aldıklarını anlatmakta, onun kendisini savunmasını ise şu sözlerle hikaye etmektedir: ".. size Baba'dan kaynaklanan birçok iyi işler gösterdim' dedi. 'Bu işlerden hangisi için beni taşlıyorsunuz?' Yahudiler şöyle yanıt verdiler: 'Seni iyi işlerden ötürü değil, küfür ettiğin için taşlıyoruz. İnsan olduğun halde Tanrı olduğunu ileri sürüyorsun.' İsa şu karşılığı verdi: 'Yasanızda, siz ilahlarsınız, dedim diye yazılı değil mi?'"[42]

Yuhanna, İsa'nın ağzından Yahudileri protesto ederek, onlara şöyle diyor: Sizler kendinizin Allah'ın oğulları, hepinizin ilah olduğuna inandığınız halde, neden beni Allah'ın oğluyum dememi yadırgıyorsunuz?

Yuhanna'nın burada seksen ikinci Mezmur'da Tevrat yazarlarının Tanrı'nın ağzından söylettikleri "Sizler ilahlarsınız, hepiniz

40 Petrus bu sözleriyle Yahudilere imada bulunmaktadır. Çünkü kendisi aslen bir Yahudi olduğu için, elbette onları başkalarından daha iyi tanımaktadır.

41 *Petrus'un I. Mektubu*, 2/13-17.

42 *Yuhanna*, 10/31-34. Diğer İnciller arasında İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu açık şekilde belirten tek İncil Yuhanna'nınkidir. Papa Şenuda bu konuda şöyle diyor: "Yuhanna'yı İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu söylemeye iten sebep Mesih'in lahutiliğini ispattır."

Göğün oğullarısınız dedim" sözüne atıfta bulunduğu aşikâr. Madem ki İsrail oğullarının her biri ilahtır ve madem ki hepsi Göğün oğludur da, neden Davud'un soyundan gelen tanıdıkları İsa'ya, kendilerinden birine bunu yakıştıramıyorlardı?

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi bu metne işaret ederek, onun Haşmoneyler döneminde yaşayan, onlara alay eden ve ilahlar ve Tanrı'nın oğulları oldukları iddialarını yüzlerine vuran bir Ferisî yazarın sözü olduğunu belirtmektedir. Aynı ansiklopedi sözlerini şöyle sürdürüyor: Eğer Haşmoneyler böyle oldukları iddiasında bulunmamış olsalardı, böyle alaylı bir yüze vurma söz konusu olmayacaktı.[43]

Tevrat yazarları Yahve ile aralarındaki mesafeyi daraltmışlar ve Tanrı'nın ağzından şu sözü söyletmişlerdir: "İsrail, benim ilk oğlumdur." Aynı yazarlar Natan'ın oğlu Süleyman'ı kastederek Tanrı'nın Davud'a şu sözlerle hitap ettiği şeklindeki kehanetine de atıfta bulunuyorlar: "Adıma bir tapınak kuracak olan odur. Ben de onun krallığının tahtını sonsuza dek sürdüreceğim. Ben ona baba olacağım, o da bana oğul olacak."[44]

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi verilen metnin Babil esaretinden sonra ve tapınağı yeniden inşa eden Zerubbabil döneminde binaya bir tür kutsiyet kazandırmak amacıyla yazılmış olabileceğini belirtmektedir.

Yeşaya kitabının dokuzuncu babında Babil sürgünü şairlerinden birinin kral sülalesinden kudretli tanrı olduğunu iddia edecek bir çocuğun doğacağını haber verdiğini görüyoruz: "Çünkü bize bir çocuk doğacak, bize bir oğul verilecek. Yönetim onun omuzlarında olacak. Onun adı Harika Öğütçü, Güçlü Tanrı, Ebedi Baba, Esenlik Önderi olacak."[45]

Araştırmacılar, bu kehanette Nabukadnasar'ın birinci tapınağı yıkmadan önce Babil'e sürdüğü kral Yahoyakin'in oğlunun doğuşuna işaret edildiği kanaatindedirler. İşin tuhaf tarafı Harika Öğütçü, Güçlü Tanrı denilecek çocuğun babası olan kralın aynı kitapta "Tanrı'nın nezdinde kötü işler yaptı" diye anlatılması, bu-

43 En. Bib., see Son of God.

44 *II. Samuel*, 7/13-14.

45 *Yeşaya*, 9/6.

na rağmen Yahve'nin onu 'güçlü tanrı' olacak bir çocukla ödüllendirmesidir.

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi, Yahudi krallarının Tevrat'da Tanrı'nın çocukları olarak gösterilirken Beklenen Mesih'e Yahudilerin böyle bir sıfat yakıştırmamalarını tuhaf karşılamakta, Hristiyanlık öncesi Yahudi edebiyatında Mesiya'ya kral lâkabı verilmediğini belirtmektedir. Aynı ansiklopedi, Yunan felsefe pınarından su içen Yahudi filozoflardan saydığı İskenderiyeli Philo'nun Allah'ın oğluyla ilgili Mesih inancına giden yolu açtığını kaydederek, onun sözün yani Logos'un "kamil oğul" ve "Allah'ın ilk oğlu" anlamına geldiği görüşünden hareket ettiğini ileri sürmekte ve şöyle demektedir: "Philo hiçbir zaman Logos'un bir insan veya uknum olduğunu belirtmemiş, ama "Allah'ın oğlu"nun 'Allah'la kainat arasındaki rabıtayı sağlayan, semavi bir kişilik, buna karşılık kendisine yakıştırılan tüm sıfatlardan doğan tasavvurdan daha büyük olduğu sonucuna varmıştır ki, onun düşüncelerinin tarihi önemi de bu noktada gizlidir."[46]

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi konuyu şu sözlerle bitiriyor: "İsa, ne İsrail'in başına kral olmak, ne de normal insanın tabiatından ayrılan kendi sıfatlarını ilan etmek amacıyla Allah'ın oğlu lâkabını kullanmış değildir. Aksine "Allah'ın oğulları" tabirini kullanırken, Allah'ın ahlakını taklit eden faziletli insanları kastediyordu."

Yaratılış kitabının - ki Tevrat'ın ilk kitabıdır, - altıncı babında Allah'ın oğulları ifadesi apaçık bir şekilde zikredilirken, Ahd-i Kadim'in orasını burasını karıştırıp bu konuyla ilgili başka metinler arayacak değiliz: "Yeryüzünde insanlar çoğalmaya başladı, kızlar doğdu. Allah'ın oğulları, insan kızlarının güzelliğini görünce beğendikleriyle evlendiler. Rab, 'Ruhun insanda sonsuza dek kalmayacak, çünkü o ölümlüdür' dedi. İnsanın ömrü yüz yirmi yıl olacak. Allah'ın oğullarının insan kızlarıyla evlenip çocuk sahibi oldukları günlerde ve daha sonra yeryüzünde Nefiller vardı."[47]

Başka bir deyişle nefiller yani dev adamlar Yahudi geleneğinde Yahve'nin torunlarıdır. Tevrat yazarları inanan insanın vicdanına Allah'ın oğulları olabileceği fikrini kazıdıklarına göre bu ifadeyle

46 En. Bib., see Son of God.

47 *Yaratılış*, 6/1-4.

meleklerin mi, yoksa başka bir şeyin mi kastedildiği bizi ilgilendirmiyor. Nitekim Talmud da Yahudi rabbilerin ve Tevrat yazarlarının görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır: "Yahudilerin ruhları Allah'ın bir parçası olma lutfuna mazhar olmuştur. Onlar Allah'ın cevherinden çıkar. Tıpkı bir çocuğun babasının cevherinden çıktığı gibi. Diğer insanların ruhları ise şeytandan türemedir.."[48]

Yukarıdan beri anlattıklarımıza istinaden Yahudilerin Tevrat kitaplarında yazdıklarıyla ve daha sonra onlara yaptıkları şerhlerle, Allah'ı mülkünü ve sıfatlarını bölüşecek, mutlak vahdaniyetini şüphe ve tartışma konusu haline getirecek bir oğul[49] veya ortak edinmekten tenzih eden ezeli tevhit mesajının tahrifinden doğrudan sorumlu olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

48 Mesad Pavlus Hanna, *Hemeciyye et-tealim es-sihyoniyye*, s. 111.

49 Bazı ilahiyatçılar erkek çocuk ve oğul (veled/ibn) kelimelerini birbirinden ayırmaya çalışarak, veled'de bildiğimiz tabii doğumla doğan, ikincisiyle ise muhabbet ve eşsiz anlamı bulunduğu görüşünü savunmaktadırlar.

XXIV
İSLAMİYET

Bu araştırmamızda, İbranîlerin Samilerden bazı uygarlık verilerini aldıklarını, bunların en başında da Filistin'in en eski sahipleri olan Sami Kenanlılardan öğrendikleri dillerinin yer aldığını belirtmiştik.[1] Buna rağmen Sami düşmanlığı veya "antisemitizm" deyimi yalnızca Yahudilere düşmanlık olarak yerleşti. Hatta şu veya bu sebeple Araplar Yahudilere düşmanlık sergiledikleri zaman da, köken ve uygarlık itibarıyla sahralı Samiler olmalarına rağmen, Sami düşmanları veya antisemitist olarak nitelendirildiler.

Britannica Ansiklopedisi'nin en son baskılarındaki antisemitizm maddesine göz attığımızda, bu terimin Yahudi aleyhtarı söz ve fiilleri tanımlamak için kullanıldığını, diaspora Yahudilerinin genel yaşantısının ayrılmaz bir parçası haline geldiğini görüyoruz.[2] Aynı ansiklopedide bu cemaatler arasındaki "ayrışmanın" bu nefrete yol açan unsurlardan biri olduğu belirtilerek şöyle deniliyor: "Sen, kendinden farklı olan birine kin besliyorsun; krizler sırasında genellikle bir günah keçisi arıyor, bireysel kötülükleri genelleştirerek, bunu o kötülüğü yapan kişinin mensup olduğu topluluğa maletmeye meylediyorsun."

En yaygın anlamıyla antisemitizm sebeplerine geçmek için, bu nefretin genelleştirilmesi ve normal karşılanmasıyla ilgili bu görüşü kabul edebiliriz.

---

1 Habiru maddesine bkz.

2 En. Brit., see Anti-Semitism.

Belki de sorulacak ilk soru şu olacaktır: Kim kime düşmanlık besliyor? Düşmanlık sergileyenler kim? Yahudiler mi yoksa Sami olmayanlar mı?

Yahudiler, sürekli olarak tüm dünyada kendilerini düşmanlığa düşmanlıkla karşılık veren kişiler olarak göstermeyi tercih ediyorlar. Onlara göre antisemitistler bu düşmanlığı başlatan ve sergileyen taraftır; onlar Yahudilere kin ve öfkeyle doludurlar. Yahudilerse hep antisemitistlerin tenkil hareketlerine maruz kalmış mazlumlardır.

Tabii Yahudi düşmanları da Yahudilerin her nerede olurlarsa olsunlar adavet unsurlarını beraberinde götürdüklerini, antisemitizmin de Yahudinin yaptıklarına karşı bir tepki olduğunu söylüyorlar.

Peki bu iki zıt görüşü savunan taraflardan kim doğruyu söylüyor?

Sözü, gerçeği dile getiren belgelere, Yahudilerin doğruluğunu tasdik etmekten başka çare bulamadıkları şahitlere bırakalım.

Seçilmiş kutsal halk

Her ne kadar günümüzde bu halkın elitleri olduğunu iddia eden kişiler, seçilmişliğin bir imtiyaz değil bir temeyyüz olduğu yorumunu getirerek, kimliğin bunun üstünde olmadığını belirtiyorlarsa da, bunu, ırkçıların kendilerini savunmaya cesaret edemedikleri, aksine zahiren ırkçılığın ortadan kaldırılması gerektiğini savundukları bir çağın ruhuna ters düşmemek için yapmaktadırlar.

Örneğin Herzl'in Yahudilerin seçkinliği konusunda söylediği şu söze bakalım: "Halkımız, her konuda dünyanın diğer halklarından daha kabiliyetlidir ve insanların bizden hoşlanmamasının gerçek sebebi de budur."[3]

Acaba gerçekten Yahudiler her konuda diğerlerinden daha mı kabiliyetlidir? Ne yazık ki pek çok kişi bu sözde bir hakikat payı görmektedir. Hatta şu veya bu sebeple kendilerini Yahudi düşmanı olarak görenler arasında dahi diğer halkların Yahudileri sev-

3 *Herzl*, s. 238.

meme sebeplerinden birisinin onların ticaret ve kapital konusunda kendilerinden üstün oluşu olduğunu söyleyenler vardır.

Birey veya cemaatin müsait ortamların sağladığı imkanlarla kazandığı kabiliyetle diğer kabiliyeti birbirine karıştırmamak gerekir. Bazıları kabiliyetin kişinin veya cemaatin etnik mensubiyeti sebebiye yaratılıştan kesbettiği ayrılmaz bir özellik olduğunu iddia ediyorlar.

Yahudilerse diğer halklara nispeten ırkî özelliklere sahip bir topluluk teşkil etmekten en uzak olan kişilerdir. Doğrudur; özellikle yapılan son araştırmalardan sonra hiç kimse saf bir ırka mensup olduğunu iddia edemez. Ama etnik kimliği belirlemek için baş vurulan genel yöntemler hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Günümüzde bizzat Yahudiler arasında bazılarının etnik unsuru Yahudileri meydana getiren unsurlardan biri olarak görmekten vazgeçen, onun yerine tek coğrafya ve tek ırk unsurlarından oluşan inanç ve kültür unsurlarını koymaya çalışan kişiler görüyoruz.

Peki bu nasıl olur? Diyorlar ki: Yahudiler, kutsal kitapları Tevrat ve Talmud'da temel çerçevesi çizilen inançlarına uygun bir şekilde kendilerine özgü bir hayat yaşadıkları gettolarda ömür geçirdiler. O halde birbirinden uzak olsa dahi bu mahallelerde yaşayan Yahudileri bir araya toplayan hafife alınmayacak bir birlik mevcuttu. Onlar, haftada bir gün çalışmıyor, haftada bir gün belli yemekleri yemiyor ve senenin belli mevsimlerinde yalnızca belli yemekleri yiyorlardı. Nerede olurlarsa olsunlar, bayramlarını hemen hemen aynı şekilde kutluyorlardı. Ancak mürted Yahudiler onlara uymuyorlardı. Gayr-ı Yahudi toplumların bünyesine karışan Yahudi, gettoyla aynı yolda yürümenin ve geleneklerinden bütünüyle kopmamanın sağlayacağı kişisel çıkarını hesaplarken hata etmez.

Günlük hayatımızda kuyumculuk, ticaret, alım-satım ve döviz işlerinde Yahudilerin bariz bir şekilde sağladıkları başarı da bu birlik unsurları arasında ayrı bir yere sahiptir.

Peki acaba Yahudiler yaratılıştan tacir oldukları için mi bu sahada öne çıktılar?

Daha önce Yahudilerin ticareti kuzeyde Fenikeliler, güneyde Araplardan öğrendiklerini gördük. Birinci Kudüs Tapınağı'nın yı-

kılmasından sonra büyük bir çoğunluğu Babil ve Mısır'a intikal edince, kendilerinin uluslararası ticarette hayli mesafe katetmiş kişiler olarak diğer halklardan farklı olduklarını gördüler. Ticaretin yoğun olduğu şehirlerdeki Yahudiler aralarındaki sıkı ilişkilerin kendilerine bol kazanç sağlarken, birbiriyle ilişkisi bulunmayan, şehir surlarının dışına çıkmamış, diğer şehirlerdeki tacirlerle ilişki kurmayan, meslektaşlarıyla bilgi alış verişinde bulunmayan tacirler dağınıklık içerisindeydiler.

Yahudilerin ticaret ve döviz işlerinde başarılı olmalarında önemli bir etken daha vardır ki, o da kendilerinin diğer halklarla benzeri olmayan bir metodla teamülde bulundukları şeklindeki dini inançlarıdır. Onlar seçilmiş halktır; onların dışındaki herkes cevheri olmayan bir hayvan mesabesindedir. Nitekim Talmud'da şöyle denilir: "Allah, gayr-ı Yahudileri Yahudilerin yüzü suyu hürmetine insan suretinde yaratmıştır. Çünkü gayr-ı Yahudiler gece gündüz durup dinlenmeden Yahudilere hizmet etmek için vardırlar. Bir prensin hayvan suratlı bir hizmetkârı olamaz; aksine onun hizmetkârı insan suratlı bir hayvan olmalıdır."[4]

Bu sözün üzerine Talmud'da sünnetsizin kanını Yahudiye helal kılan sözler aramak yerine, çok uzağa gitmeden, Çıkış kitabında Mûsa ve İsrail oğullarına Mısır'dan çıkışları arefesinde halkı aldatarak altın ve gümüşlerini gaspetme icazeti veren sözlere[5] bakmak yeterlidir. Halbuki aynı İsrail savaş hukuku Kenan elinde bu işi yapan herkese ölüm cezası kesmektedir.[6]

Mademki sünnetsizin malı ve kanı Yahudiye helaldir, o halde İsrailli kendinden olmayan birini aldatsa, yeminini bozsa, onu faiz yükü altında inletip, namusunu kirletse ne lazım gelirdi?

Tüm bunlar İsrailli için helaldir ve hatta Tanrı'nın rızasını kazanması için yerine getirmesi gereken bir farzdır. Ancak duruma hakim değilse ve şartlar elvermiyorsa bunu gizli yopmak zorundadır. Çünkü diğer insanları yalanla, hileyle, riyakârlıkla aldatırken Yahudi sırrını ortaya çıkarmak "Tanrı'nın kutsal adına sürülmüş bir leke sayılır"[7] Ama bu sır ortaya çıkmıyorsa, Tanrı'nın

4 Mesad Pavlus Hanna, *Hemeciyye et-tealim es-sihyoniyye*, s. 14.

5 *Çıkış*, 12/36.

6 *Yasanın Tekrarı*, 20/10-18.

7 Mesad Pavlus Hanna, *Hemeciyye et-tealim es-sihyoniyye*, s. 154.

adına bir halel gelmiyorsa, Yahudi dinini yüceltmek, ihtişamına ihtişam katmaktır.

Bu rezillikler en eski ve köklü Yahudi gelenekleri olduğu için "oğullar onu atalarından tevarüs etmiş, göğüslerinde taşıdıkları kutsal bir şey gibi nesilden nesile aktarmışlardır."

Sünnetsizin karşısındaki insanın kendisine kurduğu tuzaklardan habersiz, örf ve ahlak bağlarıyla eli kolu bağlıyken, Yahudi'nin her türlü yasak, ahlaki ve sosyal örflerin getirdiği sınırlamalardan azâde olmasına rağmen artık diğer insanlarla ilişkilerinde başarısız olması ayıp kaçmaz mı?

Amaç, Yahudi'ye izlenecek yolu helal kılar. Herzl da hatıralarında "insanın amacına ulaşması için her yolu denemesi gerekir"[8] demektedir. Yahudi'nin rüşvet vermesi, amacını gerçekleştirmek için yöneticileri rüşvetle kandırmasında beis yoktur. Yöneticilere faydası değecek her tür hizmetin sunulması, rüşvetin para veya kadın olması farketmez.

Kutsal saydığı şeyleri savunurken Yahudi'nin bir şeyden kaçınması gerekmez. Daha önce Abram ve Hacer'in önce firavunla, arkasından Abimelik'le olan hikayesini, keza İshak ve karısı Rebeka'yla Abimelik arasında geçen olayı hatırlayalım.. Büyük maddi çıkarlar sağlayan birbiriyle bağlantılı bu iki hikaye ve benzerleri, gerçek veya uydurma olsun, Yahudi'nin maddi dünyanın efendisi olan paraya nasıl hükmedeceğini öğrendiği ebedi bir ders değil midir?

Daniel kitabında rivayet edilen hayretâmiz hurafalerden söz edelim: Babil'in bir numaralı adamı ve Kudüs fâtihi olan kral Nabukadnasar, Yahudi ileri gelenlerinden Daniel önünde yüzüstü yere kapanır. Çünkü Daniel yaptığı rüya yorumlarıyla kralları ve komutanları mutlu kılan bir kişidir. "Nakubadnasar onu Babil vilayetine vali olarak atadı ve Babil'in tüm bilgelerinin başkanı yaptı."

Nabukadnasar ve Babillilerden sonra Pers Darius tahta çıktı. Aynı Daniel'i devletin erkanı ve saltanatın sütunları olan üç vezirden birisi olarak atadı. Daha sonra hurafelerle dolu Ester kitabında bir kadının cazibesi ve güzelliğini kullanarak ipleri ele geçirip, düşmanlara darbe indirmesiyle ilgili hikayeyi hatırlayacağız. Ar-

8 Herzl, s. 396.

kasından Tevrat yazarlarının Nehemya'yı hükümdarın sarhoşluğundan faydalanarak İsrail oğullarının gördükleri zulümleri anlattığını hatırlayalım. Makedonyalı İskender'le olan hikaye, Tanrı'nın onu kendileri üzerinde zulmü kaldırması için gönderdiği vehmine kapılmasını sağlayan ve kutsal kitaba sokulan uyduruk hikayeyi düşünelim.

Bu hikayelerin en tehlikeli yanı, onların kutsal kitaplarında yazılmış ve rivayet edilmiş olduğu inancıdır. Eğer yaptıkları şeyleri kutsallık halesiyle çevrelememiş olsalardı, iş biraz değişirdi. Fakat din adına ve onun gölgesine sığınarak işledikleri cinayetler, yaptıkları pis işler, şiddetli intikama davet eden sapık şeylerdir...

Kin ve tahkir

Sanhedrin'in kuruluşuyla birlikte Tevrat'ın İbranîceden Yunancaya çevirisi (Yetmişler tercümesi) ve İbranîce aslında olmayan yeni bölümlerin ilavesi sırasında, çağdaş pagan elitler Yahudi edebiyatı, gelenekleri ve inanç kavramları hakkında bilgi sahibi oluyorlardı.

Yetmişler tercümesine istinaden Yahudi'nin günlük hayatını gözlemleyen elitler, Yahudilerin Yahve'nin emir ve kanunlarından yalnızca kendilerine acil maddi çıkar sağlayanları uygulayıp, onun dışındakileri bir hileyle kulak ardı ettiklerini görmüşlerdi.

Kendi gettolarına çekiliyor, kendilerinden olmayanların aralarında yaşamasına izin vermiyor, ama isterlerse kendileri başkalarının arasında yaşıyorlardı. Örneğin İskenderiye gibi bir şehirde yalnızca Yahudilerin yaşadığı bir veya iki mahalle vardı, ama bunun dışında Mısırlılar ve Makedonlar arasında yaşayan Yahudiler de mevcuttu.

Bir sünnetsizin böyle bir duruma kızması normaldi. Yahudiler kendilerini soyutluyorlardı, çünkü diğer insanları kendilerine düşman olarak görüyorlar, kendi geleneklerine göre yaşamak istiyorlar, ama düşmanlarından bir engelleme görmek istemiyorlardı. Peki o halde neden bazı Yahudiler düşmanlarının arasında yaşayabiliyor ve Yahudi mahallesi kendi geleneklerine karşı çıkan bu insanları boykot etmiyordu?

Bir Yahudi'nin diğer halklar arasında eriyip gitmesi yasakken, kralların saraylarına giren, onlara sakilik, içki arkadaşlığı yapıp, eğlenmelerini sağlayan bu Yahudilere ne demeliydi?

Yahudiler değişik dönemlerde ve değişik münasebetlerle özel imtiyazlar elde ettiler, ama neden vatanlarında yaşadıkları başka halklara tabii haklarından dolayı kin besliyor ve özel durumlarından dolayı elde ettikleri bu imtiyazlardan taviz vermeden aynı hakları istiyorlardı?

Yahudiler her zaman her şeyi istiyor, hiçbir şeyden de vaz geçmiyorlardı. Örneğin Roma İmparatorluğu sınırları dahilinde mahalli işlerin idare edildiği meclislere katılmak için yaşadıkları şehirlerde vatandaşlık hakkı elde etmeye çalışıyorlardı. Kendilerine özel mahallelerinde kendi işlerinin çekip çevrilmesi konusunda bağımsızdılar, ama bu haklarından vazgeçmeden şehir idare meclisinde de bulunmak istiyorlar, elde ettikleri imtiyazlara ilaveten ülkenin yerli halkının haklarından da faydalanmayı arzuluyorlardı. Kendilerine "Tamam, kendinizi yabancı olarak görmekten vaz geçin, hiçbir çekince koymaksızın vatandaşlar arasına katılın; bütün haklardan faydalanın ve tüm yükümlülükleri yerine getirin" denildiğinde cevapları şu oluyordu: "Tüm haklara evet, ama tüm yükümlülüklere hayır!"

İşin en tuhaf yanı da, dini gelenekler açısından kendilerini düşman toprağında ikamet eden kişiler olarak gördükleri halde, Roma İmparatorluğu sınırları dahilinde vatandaş haklarını talep etmeleriydi. Onların nazarında İsrail toprakları dışındaki her yer "necis"tir, düşman toprağıdır; İsrail halkının dışındaki her halk onların düşmanıdır. "Ama sen, kulum Yakub! Korkma, çünkü ben senin yanındayım. Seni aralarına sürdüğüm ulusların hepsini, tümüyle yok edeceğim. Ama seni asla yok etmeyeceğim.."[9]

Diğer halkları, - özellikle de avam tabakasını, - Yahudi'ye karşı kin bağlatan hususlardan biri de, her yerde Yahudi'yi devlet adına vergi tahsildarı olarak görmesidir. Kral naipleri ve eyyamcılar, malları güvence altında olsun diye saldıkları tüm vergilerin zengin kişi veya cemaatler tarafından toplanmasını özellikle istiyorlardı. Çünkü vergi mültezimi devletin saldığı vergiyi topla-

9 *Yeremya*, 46/28.

makta başarısız olması halinde eksik kısmı kendi kasasından karşılayabilirdi. Tabii olarak mültezim hükumete taahhüt ettiği vergiden daha fazlasını toplayabilmek için - yine devletin himayesinde,- her türlü zulmü sergileyebiliyordu. Yahudi vergi tahsildarlarının yığdıkları muazzam servetler, sahip oldukları geniş yetkiler hakkında hayali hikayeler insanlar arasında kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Halkı Yahudilere karşı kin beslemeye sevkeden hususlardan biri de, Yahudi mültezimlerin vergi toplama konusunda kendi halkına karşı müsamahakâr, diğerlerine karşı ise gaddar olmasıdır.

Tarihçi G. Downey,[10] imparator Neron zamanında Roma vergi politikasının belirlenmesinde Yahudilerin etkisine işaret ederek, köylünün maruz kaldığı zulmün sorumluluğunu onlara yüklemektedir. Çünkü bu politika tarıma zarar vermiş ve onu zarara uğratan bir uğraşı durumuna getirmiştir ki, sonuçta köylülerin bir çoğu toprağını terkederek karnını doyurmak için hırsızlık ve eşkıyalığa soyunmuştur.

Unutmamak gerekir ki, diaspora Yahudilerinin çok büyük bir kesimi toprak ve ziraatla uğraşmış, bu yüzden Yahudiler tarım alanlarında uygulanan vergi politikasından diğerleri kadar etkilenmemişlerdir.

Diğer halkların Yahudileri sevmemesi bir su-i zandan veya yanlış anlamadan kaynaklanmış değildir. Aksine halkların Yahudileri sevmemeye başlaması, onların geleneksel liderlerinden ve uydurma kitaplarından tüm halklardan nefret etmeyi, onlara düşman muamelesi yapmayı öğrendikleri kanaatine kesin olarak varmalarından sonradır. Yahudiler iktidarı ele geçirdiklerinde zulmetmiş ve cebberrut davranmış, ama ayakları kaydığında yeraltına çekilip faaliyetlerini karanlıkta sürdürmüşlerdir.

Halkların Yahudileri sevmemesinin bir diğer sebebi de tahkir düşüncesidir. Çünkü Yahudi yaşantısına baktıklarında ondan nefret etmekten ziyade - tarihin çarpıtılıp kitaplarına sokulmasından, düşmanlarına karşı mücadelede her tür asalet duygusundan uzaklaşmaya kadar - onu tahkire davet eden hususlar buluyorlardı. Yahudi, amacına ulaşmak için büyüye başvurmaktan da

10 How.

çekinmemiştir. Bilindiği gibi büyü İbranîlerin ve daha önceki halkların bildikleri bir sanattır. Tevrat, Yahudileri bu işten menetmiş, tahtı Davud'a bırakan Şaul da bu işle uğraşanları ülkeden kovmuştu.[11] Yahudi avam tabakası baş kahinin giydiği ayin elbisesinin sihirli bir güce sahip olduğuna inanıyordu[12] ve dolayısıyla Romalıların bu merasim elbisesini müsadere etmeleri Yahudi mukaddesatına aleni bir düşmanlık olarak nitelendirilmişti.

Yahudi polemikleri

Antisemitizm konusunda yukarıdakilere ilave olarak diyebiliriz ki, Yahudileri aşağılamayı, onlardan nefret etmeyi başlatanlar Yunanlılar ve diğer halklar değildir. Araştırmacılar, Yunanlıların M.Ö. III. Yüzyılın son dönemlerine kadar Yahudilere sempati beslediklerini, hatta bazı hallerde hüsn-ü nazarla baktıklarını, ama İskender'in ve Mısır ve Suriye'deki ilk ardıllarının ölümünü müteakip bu balayının sona erdiğini, iki taraf arasında sürtüşmelerin başladığını belirtmektedirler.

Yunan elitleri, Roma'nın yıldızının parlamasından sonra Yahudilerin kendilerine besledikleri dostâne duyguların sahte olduğunu, çok geçmeden Yahudilerin kalbindeki Yunan sevgisinin yerini Romalı sevgisine bıraktığını görmüş, böylece onlara kötü gözle bakmaya başlamışlardı. Gerçekten de Yunan şehirlerinde yaşayan Yahudiler, Akdeniz'in doğu havzasında Yunan yıldızının sönmeye, yerine Roma yıldızının parlamaya başladığını hissettikleri an, hemen yönlerini değiştirip, Romalıların hizmetine girmekte, onların askeri seferlerine iştirak etmekte tereddüt göstermemişlerdi. Judaea'da Haşmoneylerin Selevkuslara karşı Roma'dan yardım istediklerini, Roma'nın da Yahudileri manevi himayesi altına almaya sıcak baktığını hatırlayalım.

Yukarıda belirtilen diğer nefret ve aşağılama unsurları iyice belirginleşince, Yunanlı aydınlar kalemlerini Yahudilerin kötü yönlerini ortaya koymak, onların nüfuz ve para kazanmak için aşağılık yollara başvurduklarını göstermek için oynatmaya başlamış,

11 *I. Samuel*, 28/3.

12 Can., 10, p. 324.

onların kendi mahallelerine gömülüp kalmalarıyla, orada tuhaf dini gelenek, âdet ve törenlerini uygulamalarıyla alay etmişlerdi.

Hellenik Roma dünyasının tanıdığı en meşhur edebiyatçıların bazıları Yahudilere düşmanca tavır sergileme hareketine katılmışlardır. Müthiş hatip Apollonius, dilci ve aynı zamanda İskenderiyeli retorik düşünce ekolünün önderi Apion, meşhur Romalı siyasetçi Çiçero, hayatını aşağılıklarla mücadeleye adamış Seneca.. bunlar arasındadır.

Antisemitistlerin Yahudilere karşı yönelttikleri suçlamaların hepsinin doğru ve haklı olduğunu söyleyemeyiz. Unutmamak gerekir ki, bu antisemitistler putperesttiler ve Yahudileri suçlamalarının en önemli sebebi de onların o sıralar devlete ve vatana sadakatin yegane sembolü olarak görülen imparatora tapmayı reddetmeleriydi. Ama imparatora tapmayı reddetmeleriyle, onun kendilerine karşı âtıfet göstermesini ve hoşnutluğunu kazanmak için yalakalık yapmalarını da te'lif edemeyiz.

Yahudi tarihçi Josephus, Yahudi düşmanlarının ithamlarını çelişkili olarak nitelemekte ve dolayısıyla onların batıl ithamlar olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Örneğin Apollonius'a yazdığı reddiyede bu çelişkiye işaretle şöyle demektedir: "Apolonius bizi bir yerde kafir ve insanlık düşmanı olmakla suçluyor, başka bir yerde korkak olarak gösteriyor, ama üçüncü bir yerde hiçbir şeyi takmayan çılgınlık derecesinde tehevvür sergilemekle suçlayarak kendi kendini nakzetmektedir."[13]

Britannica Ansiklopedisi ise Josephus'un ithamlara karşı verdiği cevaba şu sözlerle yorum getiriyor: "Bu suçlamalardaki çelişki, her dönemde antisemitist edebiyatın sabit alametidir."

Ama Yahudi tarihini incelediğimiz zaman asıl çelişkinin onların yaşantılarında olduğunu ve antisemitist dedikleri kişilerin sözlerinin temelsiz bir suçlama olmadığını görürüz.

Gerçi Yahudiler imparatora hiçbir zaman gerçek anlamda ibadet etmediler, ama amaçlarıyla ilgili olduğunda ona bağlılıklarını ispat için herhangi bir bedel ödemekte tereddüt etmiyorlardı. Bu yüzden Apollonius onları aynı anda hem korkaklık, hem de te-

13 En. Brit., see Anti-Semitism.

hevvürle suçlar ki, - bana göre,- haklıydı. Yahudilerin tabiatındaki bu çelişkiye işaret eden tarihi şahitler çoktur.

Belki de bunu doğrulamak için tarihin sayfalarını didiklememize ihtiyaç yoktur. Bu çelişki konusunda bir örnek sunmamız yeterlidir. Korkaklıkları konusunda vereceğimiz örnek Davud'un İsrail oğulları için şekillendirdiği ilk siyasi örgütlenmenin Gatalı Attay'ın yönetimindeki altı yüz Filistinliden oluşan çetenin yardımıyla oluştuğudur. Tehevvürlerine gelince, düşmanlarından zayıf olduklarını unutarak onlara vahşice davranmaları çılgınlık noktasına varan bir tehevvürün açık belgisidir. Romalılara karşı tapınağın ikinci kez yıkılmasına yol açan baş kaldırı olaylarında korkaklık ve tehevvür gibi iki zıt özelliğin bariz örneklerini buluruz.

Uzağa gitmeye gerek yok. Modern İsrail, Yahudi yaşantısındaki çelişki yumağının en yakın ve en doğru şahididir. Çünkü dört bir yanı Arap ülkeleriyle çevrilmiş Filistin toprağında bir Yahudi devletinin kurulması, özü itibariyle bir çılgın tehevvürüdür. Arap halklarının bugün içinde bulundukları zaaf ve geri kalmışlık durumu ne olursa olsun, Sanhedrin'in çevresi kuşatılmış bu gettoda İsrail denilen bir devleti kurdurmakla tüm Yahudilere karşı en çirkin komployu kurma suçunu işlediğini tarih ispat edecektir.

Sanhedrin büyük güçlerin ne kadar yardımını alırsa alsın, ne kadar paralı asker kullanırsa kullansın, bu durum asla eşyanın tabiatını değiştirmeyecek, seyyar tacir asla kahraman bir savaşçıya dönüşmeyecektir. Kutsal kitaplarının ruhuna çirkinlik, hilekârlık ve zifiri karanlıkta dolap çevirme damgasını vurduğu bir halk, korkaklık ve tehevvür arasında bocalayıp kalmaktan kurtulamaz. Bir aykırılıklar kümesi..

Sanhedrin'in İsa'ya karşı tutumu da Yahudi'nin korkaklıkla tehevvür çelişkisinin bariz bir şahididir. İsa'yı takibata uğratmak, ona düşmanlık peyda ettirmek, Sanhedrin'in ruhundaki açık korkaklığa delalet etmektedir. Romalı validen onu tıpkı aşağılık insanlar ve hırsızlar gibi asarak öldürmesini istemeleri ise, tehevvürlerinin ve işin akibetini görebilecek basirete sahip olmadıklarının açık bir delilidir. İsa peygamberin Sanhedrin üyelerini içi pislikle dolu, dışı badanalı mezarlar olarak tanımlamaya iten benzetmesi oldukça beliğ bir teşbihtir. Hatta Matta İncili'nin 23. ba-

bının 13-36 ibareleri, elbette ki iki rezillik arasındaki keskin sınırda duran Yahudi'nin çelişkisininin bir delilidir. "Ey kör kılavuzlar! Küçük sineği süzer ayırır, ama deveyi yutarsınız!"[14]

Kaydetmek gerekir ki, nasıl faziletler bir kavme vakfedilmemişse, rezillikler de başka bir kavmin sırtına yamanmış değildir. İster köklü, ister geçici olsun, iyi veya kötü sıfatlar, her kavimde şartlara bağlı olarak artar veya eksilir. Bu sıfatlar arasında herhangi bir birey veya cemaatın ırkî özelliğinden kaynaklananı yoktur. Asil içgüdüler adaptasyon ve eğitime bağlı olduğuna göre, ilk ağızda kazanılan özellikler çevre faktörleri ve hümanist kültür verilerinden ciddi ölçüde etkilenir. Ne uyuyan sürekli uyur, ne uyanık kişi sürekli uyanık kalır. Ne hastalık daimidir, ne de sıhhat. Ancak, hayatın şartları ve tabiatın dengesi değişince, bazen korkaklar öne atılabilir, çılgınlar kendilerini dengeleyebilirler (...)

Yahudiler ve uygarlık

Eski Hellen aydınlarından Yahudi düşmanı olanlar, onları, millet olarak insanlık medeniyetine kayda değer bir şey sunmamak, uluslararası çapta mümtaz şahsiyetler yetiştirememekle itham ettiler. Yahudiler hakkında bu görüşü savunanların en başında eski coğrafyacı Strabon gelmektedir.[15]

Yahudi aydınlarının kendilerine dokunan bu suçlamalara bir cevap vermeleri gerekirdi. Tarihçiler bu tür Yahudi edebiyatına "polemik edebiyatı" adını verdiler.

Yahudilerin hasımlarına cevap vermede kullandıkları üslup birbirinden farklı oldu. Örneğin İskenderiyeli Yahudi filozof Philo, kendi halkını kayırmacılık ve hamiyet duygularıyla savundu, ama aynı zamanda hikmet ve vakarı da ihmal etmedi. Halbuki tarihçi Josephus'da yalanları gerçeklerle karıştırma eğilimi vardır. Bir grup Yahudi aydını ise aleni çarpıtma ve hurafalere sığınmayı prensip edindi ki, bunların en önemlileri Artabanus, Aristobolus ve Aristeas'dır.

14 *Matta*, 23/24.

15 En. Bib., see Dispersion, Literary Controversy.

Bu müzevvirler ve benzerlerine göre İbranîlerin büyük atası olan İbrahim, astronominin kurucusu, Yakub oğlu Yusuf geometrinin babası ve tarımın mucididir. Mûsa ise Mısır'ı eyaletlere bölmüş, Mısırlılar için hayvanlara tapınma ritüellerini belirlemiştir. Yine onlara göre Yanun filizoflarından Sokrat, Eflatun ve Pisagor, felsefelerinin örneğini var olduğu iddia edilen Mûsa Tevrat'ından almışlardı ve Tevrat'ı avuçlarının içi gibi biliyorlardı.

Polemik edebiyatına sarılan Yahudiler, iddialarını teyit için mazideki atalarını ve onların insanlığa sundukları faziletli işleri öven kasideler yazmış, sonra bunları tarihte yaşadığı iddia edilen ama çoğu hayali kişilerden oluşan Yunan şairlerine atfetmişlerdir. Aynı Yahudiler fal ve büyüyle ilgili kitaplar yazarak, bunları eski putperest falcılara atfetmiş, bu falcıların Allah'ın tüm insanları doğru yola sevketmesi için Yahu halkını seçtiğini haber verdiklerini ileri sürmüşlerdir. "Mesih, putlara tapmayı terkeder ve diri olan Allah'a hizmet ederlerse, tüm halkları kurtarmak için gelecektir."[16]

Polemik edebiyatına sarılan sahtekâr Yahudiler, insanları yanlış yönlendirmek amacıyla kimliklerini gizlemeyi tercih etmişlerdir. Örneğin Aristeas, kendisinin aslen Yunanlı olduğunu, Yahudiler ve Mûsevilik hakkında yalnızca bir dost olarak kalem oynattığını ileri sürmüş, ama daha sonra araştırmacılar onun muahhar Ptolemeler zamanında yaşayan İskenderiyeli bir Yahudi olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Yine araştırmacılar polemik edebiyatı yapan Yahudilerin tamamının Hellenleşmiş diaspora Yahudileri olduğunu, yazdıkları şeylerde Hellen kültüründen ciddi şekilde etkilendiklerini, Mûseviliği ve eski önderlerini savunmaya çalışırken doğrudan Hellen kültürünü övdüklerini tespit etmişlerdir. Örneğin Yunan filozoflarının hikmeti Mûsa'nın Tevrat'ından öğrendikleri iddiası aslında Yunan filozoflarının üstünlüğünü zımnen itiraftır. Ama polemik edebiyatına soyunanlar, gerçekleri çarpıtarak bu üstünlüğü Tevrat'a maletmeye çalışmışlardır. Keza İbranîlerin atalarının kadim uygarlıkların, astronomi, tarım ve şehircilik vs. nin mucit ve kurucuları oldukları iddiası da, Yahudi aydınlarının yabancı uygarlıkların temel unsurlarına duyduğu saygının bariz bir göster-

16 Dic., see Alexandria.

gesidir. Çünkü bu temel unsurların intihalinde, haksız yere eski kültürlerine bağlamakta tereddüt etmemişlerdir.

Bu polemik edebiyatı da müdafisiz değildi ve sahtekârlar, gerçekleri çarpıtanlar suçlayacak birilerini bulmuşlardır. Deniliyor ki, inançları lehine delil getirmek amacıyla çarpıtma ve tezvire başvuran dindar Yahudiler, kesinlikle tezvirin ve çarpıtmanın ne olduğunu bilmeden iyi niyet ve hakiki imanla bunu yapmışlardır. Hatta polemik edebiyatını masum gösterenler daha da ileri giderek, sahtekârların hile ve yalancılıkla suçlanmasını reddetmiş ve şöyle demişlerdir: Sahtekârlar, yaptıkları işten Allah'ın hoşnut olduğuna inanmalarının dışında bir tezvirde bulunmamışlardır, çünkü puta tapmak ve gerçekleri çarpıtmak gibi iki kötü işten birini tercih etmek zorundaydılar. Laf aramızda, bir kaside yazarak onu geçmişte yaşamış kişilere atfetmek gibi bir çarpıtma, putlara tapmakla kıyaslanınca ehven-i şerdir. Devasız bir hastayı az zararlı bir bakteri iğnesiyle şifaya kavuşturmak da iyi bir iş değil midir?[17]

Polemik edebiyatının olumsuz etkileri

Polemik edebiyatıyla uğraşan Hellenleşmiş Yahudilerin, Mûsevilik adına bir tebşir görevi yerine getirme gibi dertleri yoktu, aksine onlar, bazen haklı bazen haksız olarak yönetilen suçlamalar karşısında kendilerini savunuyorlardı.

Sünnetsizlerin tepkilerinin Yahudilere kin kusmaktan, intikamda ifrata, ortaya attıkları görüşlerin, savunmaların doğruluğuna inandırmaya ve taraftar toplamaya kadar bir çok sahada olması zaten beklenirdi. Yahudilere âtıfet besleyen sünnetsizlerden işi sonuna kadar götürüp ahir akibette tam anlamıyla Mûseviliğe geçen, şeriatta belirtilen tüm öğreti ve yükümlülükleri yerine getirenlere, onları İsrail oğullarından ayırt etmek için "mühtedi" adı verildi. Yine sünnetsizler arasında Yahudilere âtıfet beslemekle birlikte şeriat kurallarını ağır bulan, Yahudi ritüellerini, yasaklarını ve zorunlu uzleti hiçe sayan ve bazı mali yükümlülükleri yerine getirmekten kaçınanlara ise "Allah'tan korkanlar" veya "Tanrı'ya tapanlar" denildi.

17 Can. 9, pp. 429 F.

Hellenleşmiş Yahudilerden bazılarının, Mûsevi olmak isteyen sünnetsizlere kolaylık olsun diye sünnet olmak ve cumartesi günü çalışmamak gibi kimi şeriat emirlerinin kaldırılmasını istedikleri, Yüksek Kurul'un bu talebe onay vermeyi reddetmesine rağmen, yine de Yahudilere âtıfet besleyenlerin hoş karşılanması, onlara hüsn-ü ikbal gösterilmesi ve "Allah'tan korkanlar" veya "Tanrı'ya tapanlar" adının verilmesini olumlu karşıladığını kaydetmek gerekir.

Belki de Yüksek Kurul'un bu sahada gösterdiği kolaylık, Yahudi sempatizanların kendi çıkarlarına hizmet etmesini teşvik etmek, nüfuzunu artırmak ve düşmanlarına darbe indirmek amacına matuftu.

Bu eski Yahudi metodunu günümüzde uluslararası siyonizmin çalışma şeklinde de görüyoruz. Yahudi olmayan bazı bireyler ve gruplar tüm enerjilerini siyonizmin amaçlarının gerçekleşmesine teksif etmektedirler. Yeri geldiğinde bu konuya tekrar dönülecektir.

Erken Hristiyanlık çağında diaspora Yahudilerin bir arada yaşadıkları toplulukların ileri gelen kesimi arasından taraftarlar bulmak için çaba sarfettiklerini biliyoruz. Elçilerin İşleri kitabının yazarı Yahudilerin Antakya'daki dostları Tanrı'ya tapanları İsa'nın şakirtlerine ve ondan sonra Hristiyanlığı yaymaya çalışanlara baskı yaptırmak için nasıl kullandıklarına işaret etmektedir: "Ne var ki Yahudiler, Tanrı'ya tapan saygın kadınlarla kentin ileri gelen erkeklerini kışkırttılar. Pavlos'la Barnabas'a karşı bir baskı hareketi başlatıp onları bölge sınırlarının dışına attılar."[18]

Demek ki Yahudiler aristokrat tabakaya mensup Tanrı'ya tapanları ve mühtedileri, amaçlarını gerçekleştirmek için nüfuzlarından faydalanmak maksadıyla seçiyorlardı.

18 *Elçilerin İşleri*, 13/50.

XXV
NERON VE POPPAEA

Bahsettiğimiz çağda Yahudilere yardım eli uzatan sünnetsizlerle ilgili önemli bir hikayeye sahibiz. Belki de bu hikaye, hunriz Neron'un Roma'yı yaktıkları suçlamasıyla erken Hristiyanlara yaptığı takibatın sebeplerine biraz daha aydınlık kazandırmamıza yarayacaktır.

Neron, Miladi 37 yılında Domitius'un oğlu olarak dünyaya geldi. Annesi, imparator Claudius'un kızkardeşinin kızı ve aynı zamanda imparatorun dördüncü karısı olan Agrippina idi. Agrippina, devlet idaresinde ipleri ele geçirmek istiyor; kocası ve aynı zamanda dayısı olan Claudius'un ölümünden sonra tahta oğlu Neron'u çıkarmayı amaçlıyordu. Neron'u Claudius'un üçüncü karısı Messalina'dan olan kızı Octavia ile evlendirdi. Claudius, Miladı 54 yılında zehirlenerek öldürüldü. Belki de Agrippina iktidara giden yolu kısaltmak istemiştir. Çünkü Claudius'u öldüren zehiri onun hazırladığı söylenir. Böylece Neron henüz 17 yaşındayken tahta çıktı.[1]

Neron, aşırı tedirgin ve çelişkili bir kişiydi. Sanata düşkünlüğü sebebiyle Hellenizme aşırı bir sevgisi vardı. Roma'nın mutluluk kaynağı olan vahşi oyunları sevmediğini gizlemedi ve hatta gladyatörlerin yırtıcı hayvanlarla boğuşma oyununu kaldırdı. Buraya kadar Neron'u temiz ruhlu, şefkatli bir insan olarak görüyo-

1 Neron'un Roma tahtına çıkmasından bir yıl bile geçmeden Agrippina'nın adını ve yarım heykelinin resmini taşıyan Roma sikkeleri darbedildi.

ruz. Fakat sonradan ne olduysa, birden yırtıcı bir vahşiye dönüştü. Artık insanlıkla bağdaşmayan en çirkin suçları işlemekten çekinmiyordu.

Annesinin her işe burnunu sokmasından sıkılıyor ve bir kukla değil, imparator olduğunu ispat etmek istiyordu.. İşte tam o günlerde ruhunu, kalbini ve aklını pençeleri arasına alan Poppaea'yla karşılaştı.

Poppaea, son derece şuh ve fettan bir kadındı. Fevkalâde güzelliğinin yanı sıra hayli akıllıydı da. Ama kayıtsızdı. Yüksek idealleri vardı, sıradan bir hayatı bırakmış, kendini kafasındaki amaca hazırlamaya başlamıştı.

Miladi 58 yılında Neron'la karşılaştığında devlet ricalinden biriyle evliydi, fakat ona bir oğul verdikten sonra tekmeyi basmış ve Neron'un çok samimi arkadaşı Otto[2] ile evlenmişti. Neron böylece bu fettan kadını tanımak için yeterli fırsatı yakalamış, aradığı yitik malını onun cazibesinde bulmuş, onun baştan çıkartıcı çekiciliğiyle çarpılmış, adeta kara sevdaya tutulmuştu.

Poppaea'yla ilk karşılaşmasını takip eden yıllar zarfında Neron'un hayatındaki en önemli olay bu aşktı. Poppaea'yla başbaşa kalabilmek için ilk önce onun kocası ve aynı zamanda kendisinin samimi arkadaşı olan Otto'yu imparatorluğun bir eyaletine vali olarak atadı. Fakat Poppaea Neron'un sıradan bir odalığı değil, gözdesi ve imparatoriçesi olmak istiyordu. Bir yandan Neron'la annesi, diğer yandan Neron'la karısı arasındaki çekişmeyi farkettikten sonra, taraflar arasındaki bu çatlakta kendi yolunu genişletmeye girişti. İşin sonu korkunç şekilde kanlı bitecek ve perde oğlunun kılıcıyla can veren annenin ölümüyle kapanacaktı. Neron, anasını öldürmeden önce olaya takdir-i ilahinin bir tecellisi süsü vermeyi planlamış, adamlarına annesinin tek başına gezintiye çıktığı tekneyi batırmalarını emretmiş, ne var ki tekne batırılmasına rağmen Agrippina yüzerek sahile ulaşmayı ve kurtulmayı başarmıştı. Ama Neron eli kolu bağlı oturmayı kabul etmedi ve bir hileyle annesini öldürerek, imparator oğlunu öldürmeye teşebbüs ettikten sonra vicdan azabına dayanamayıp intihar ettiğini duyurdu.

2 Otto M. 69 yılında kısa bir süre imparatorluk tahtına oturmuştu.

Neron, karısı imparatoriçe Oktavia'dan da zina suçuyla itham edip, öldürtmek suretiyle kurtuldu. Artık Poppaea'nın önünde engel kalmamıştı. Nihayet Miladi 62 yılında imparator onunla evlendi ve böylece bu fettan kadın emeline ulaşmış oldu.

Rivayete göre bir defasında Neron'la Poppaea arasında şiddetli bir tartışma çıkmış ve Neron hayvani bir öfkeye kapılarak attığı ağır bir tekmeyle karısının işini bitirmiş. Neron sonra çok üzülmüş ve işlediği cinayetin bedelini ödemek istermiş gibi onu doğu kraliçelerine has bir şekilde mumyalatıp, Roma tanrıları arasına koydurmuş.

Neron bu olaydan sonra fazla yaşamadı ve 9 Haziran 68'de terk-i dünya eyledi.

Peki sonrası? Yahudiler ve erken Hristiyanlardan gelen "müh-tediler" ve Tanrı'ya tapanlar bu hikayenin neresindeydiler? Bu dramatik hikayenin bizim konumuzla ve yaptığımız tahlille alâkası ne?

Poppaea, doğu dinlerini tamahkâr kişiliğini oluşturmaya layık bir unsur olarak görüyordu ve diğer dinler Roma'da yasak olduğu için gözüne ilişen tek din Müsevilikti.

Josephus'un büyükelçiliği

Bu Yahudi tarihçi, Kudüs'deki Sanhedrin'in kararıyla Roma imparatorunu tutuklu bulunan birkaç Yahudi kahinini serbest bırakmaya ikna etmek amacıyla başkente gelmişti. Bu kahinler Caesaria'da vali Phelix tarafından tutuklanmış, kimine göre ağır, kimine göre önemsiz bir suç işledikleri için yargılanmak üzere korumalarla birlikte Roma'ya gönderilmişti.[3]

Elimizdeki pek çok kaynaktan hiçbirinde, söz konusu kahinler tarafından işlenen ve Roma'ya gönderilmelerine sebep olan bu hafif veya ağır suçun ne olduğu konusunda bilgi bulamadık. Keza Sanhedrin'in bizzat ilgilenip, kurtarılmaları için Josephus'u elçi olarak gönderdikleri bu kahinlerin önemini de anlayamadık.

3 Even., see Josephus.

Josephus'un Roma'ya geliş tarihi konusunda da tarihçiler arasında bir söz birliği yok. Kimine göre Filistin'de Miladi 66 yılında başlayan Yahudi isyanından önce, kimine göre de 64 yılında Roma'ya gelmiştir.[4] Britannica Ansiklopedisi Josephus'un ziyaret tarihi olarak 64 yılını gösterirken, Yahudi Ansiklopedisi yalnızca Josephus'un Roma'yı ziyaret ettiğinde 26 yaşında olduğuna işaret etmekle yetinmiş.

Yahudi Ansiklopedisi Josephus'un 37/38 yılında dünyaya geldiğini belirttiğine göre bu ziyaretin 63 veya 64 yılında gerçekleştiği sonucuna varabiliriz.[5] Bu durumda rahatlıkla onun 64 yılından önceki bir tarihte bu ülkeyi ziyaret ettiğini söyleyebiliriz.

Josephus, imparatorluk sarayında bir Yahudiyle karşılaşır.[6] Bu şahıs onu imparatoriçe Poppaea'ya takdim eder. Yahudi elçinin talebini kabul eden Poppaea, kahinlerin affı konusunda imparator nezdinde ricada bulunur. Böylece tutuklular serbest bırakılır ve Josephus arkadaşlarıyla birlikte ve değerli hediyelerle Kudüs'e döner. Geri dönüş, tapınağın ikinci kez yıkılmasıyla son bulan isyan ateşinin yakılmasından önce ve 66 yılında gerçekleşmiştir.

Poppaea ve Yahudiler

Poppaea'nın Yahudiler için yaptıkları yalnızca bu hikayede oynadığı rolle sınırlı değildir. Aksine o, Neron'un sarayında Yahudilerin sağlam dayanaklarıydı. Yahudi Ansiklopedisi onun Yahudiler lehine yaptıklarından övgüyle söz ederek şöyle diyor:

"Festos'un Filistin valiliği yaptığı dönemde (Miladi 60-62) Kudüs tapınağında görevli kahinlerle iğrenç kral II. Agrippas arasında bir tartışma çıktı. Tartışmanın sebebi Agrippas'ın ikametgahın-

4 Aynı kaynak.

5 J. En., see Josephus, Flavius.

6 Can. 16, p. 657'de bu kişiden bahsedilirken "mime" kelimesi kullanılmıştır ki, Yunanca mimos kelimesinden alınan bu terim, gerçek hayattan kesitler sunulan oyunlarda aktör veya aktrisin mimiklerle oynadığı rolü ifade etmek için istimal edilir. Yahudi Ansiklopedisi bu şahsın Alityrus adında bir şaklaban ve imparatoriçe Poppaea'nın özel nedimi olduğunu belirtmektedir.

da tapınağa nazır bir bar yaptırmış olmasıydı. Kahinler barın tapınağın iç kısmına nazır olmasını binanın kutsiyetinin çiğnenmesi olarak değerlendirdiler ve Agrippas'ın barına takılanların nazarları düşmesin diye araya bir duvar çektirdiler. Agrippas Roma valisi Festos'a müracaat ederek kahinleri duvarı yıkmaya zorlamasını istedi. Kahinler valinin talebini reddettiler ve mesele Neron'a arzedildi. Poppaea'nın devreye girmesi ve kahinlerin yanında yer alması sebebiyle Neron duvarın yıkılmasına izin vermedi."

Aralarında Taberiye'nin de bulunduğu dört şehri kasabalarıyla birlikte krallığına kattığı için Neron II. Agrippas'a ziyadesiyle sempati besliyordu. Buna rağmen Poppaea'nın kahinlerin yanında yer alması, Neron'un hem kral Agrippas, hem de imparatorun Filistin'deki vekili olan vali Festos'un arzusunun hilafına karar alması için yeterli olmuştu.

Poppaea'nın Yahudilerin ve özellikle kahinlerin yanında yer almasını sağlayan bu hamasetin sırrı nedir? Yahudiydi desek, doğuştan Yahudi olmadığı kesin. Acaba bir "mühtedi" veya Allah'a inanan Yahudilerden miydi yahut Yahudilere arka çıkması kendini beğenmişliğinden mi kaynaklanıyordu?

Tarihçiler Poppaea için şöyle diyorlar: "Poppaea, doğu dinlerini tamahkâr kişiliğini oluşturmaya layık bir unsur olarak görüyordu ve diğer dinler Roma'da yasak olduğu için gözüne ilişen tek din Mûsevilikti.

Josephus imparatoriçe Poppaea'dan bahsederken onu "mühtediler" (proselytes) listesine dahil etme cesaretini gösteremiş ve yalnızca "Yüce Tanrı'ya inanan bir kadındı" demekle yetinmiştir."[7]

Yahudi Ansiklopedisi, Poppaea'nın Roma'nın yüksek ailelerine mensup kadınlara yaraşır bir davranış sergilediğini ve Mûseviliğe meylettiğini belirterek, ölünce Yahudi âdetlerine göre defnedilmesini vasiyet ettiğini, ama Neron'un bunu yerine getirmediğini belirtmektedir.[8]

Bu konuda bir tahlil yapmadan önce Yahudi Ansiklopedisi'nin Roma'nın yüksek sosyetesine mensup kadınlarının Mûseviliğe meyletmesiyle övünmesi üzerinde biraz dursak iyi olur.

7 Can. 10, p. 715.

8 J. En., see Nero.

Tarihin erken Hristiyanlık çağındaki sosyal durumlarla ilgili rivayetleri, o sıradaki Roma yüksek sosyetesine mensup kadınların birinci derecede ilgi odağı olan Mûsevik konusunda oldukça kötüdür. O sıralar zaten toplum ahlaki çöküntü halindeydi. Roma'nın yüksek sosyetesinin birinci meşgalesi olan komplo ve desiselerle ilgili bazı örnekler vermiştik.

Roma toplumunun skandallar ve iğrençliklerle kirlenmesinde en büyük rolü kadınlar oynuyordu. "Augustus'un zinayı suç kabul eden bir kanun çıkarmasına rağmen, Caligula gibi uçkur düşkünleri, bizzat Augustus'un kızı Julia ve III. Claudius'un hatunu Messalina gibi imparatorluk ailesine mensup kadınlar, iğrenç seks günahlarının tiksindirici örnekleridir."[9]

Mûseviliği korumanın ve ona inananları çoğaltmanın hiçbir zaman Sanhedrin'in hedefi olmadığını biliyoruz. O, taraftarları ve mühtedileri (proselytes) cezbetmekle uğraşıyordu ve en büyük, belki de tek düşüncesi Yahudilere ve Mûseviliğe faydası dokunacak en nüfuzlu ve otoriter kişileri dünyevi çıkarlarına hizmet için kullanmaktı.

İsa peygamberin din bilginleri ve Ferisîlere hitap ederken kullandığı şu sözler bizi bu satırları yazmaya zorlamaktadır: "Yazıklar olsun size, ey din bilginleri ve Ferisîler, iki yüzlüler! Tek bir kişiyi dininize döndürmek için denizleri, kıtaları dolaşırsınız. Dininize döneni de kendinizden iki kat cehennemlik yaparsınız."[10]

Her halükârda Poppaea, fitnesine ortak olan Neron nezdindeki nüfuzunu özel hallerde Yüksek Kurul ve genel olarak Roma Yahudileri için sonuna kadar kullanmıştır. Tarihçilerin Romalı Yahudilerin Neron zamanında hiç de mütevazi olmayan bir nüfuza sahip oldukları şeklindeki sözleri aynıyla hakikattir.

Hristiyanlara takibat

64 yılında Haziran ayının bir gecesi Roma'yı yakıp kavuran meşhur yangın birden başladı. Tam yedi gece devam eden yangın başkentin yarısından fazlasını kül etti.

9 Can., 11, p. 752.

10 *Matta,* 23/15.

Bugüne kadar yapılan araştırmalar gerçek faili tam olarak ortaya çıkarabilmiş değil. En ağır itham altında kalan kişi Neron'du. Rivayete göre Neron eski Yunan edebiyatına âşıktı. Efsanevi Yunan ozanı Homeros'un Truva'nın yakılışı destanını ezbere bilir ve hep bu yangın manzarasını gözünde canlandırmaya çalışırdı. Nihayet hayalini gerçekleştirmek istedi ve Roma'yı yakarak, korkunç alevlerin orayı burayı yalamasını zevkle seyrederken, bir yandan da Homeros'un Truva yangınıyla ilgili destanını enstrümanıyla çalıp terennüm ediyordu. Başka bir rivayete göre ise Neron dünyanın en büyük başkentini yeniden kurdururken güzelliğin asil zevkini tatmak amacıyla sara nöbetlerinden birinde Roma'yı yakmıştır.

Ne var ki Neron'un yangını çıkartan kişi olarak suçlanmasıyla ilgili bilgilerin hiçbirisi kesin bir delile istinat etmemektedir.

Roma başkentinde yaşayanlar Hristiyanları hedef alan her türlü iftirayı tastik etmeye hazırdılar. Onların her türlü kötülüğü yapabilecek tiynette kişiler olduğu şeklinde propagandalar yürütülüyordu. Böylece imparator ve çevresindekiler parmaklarıyla Hristiyanları göstermeye başladılar. Kasıtlı olarak yangın çıkartmanın cezası diri diri yakılmak olduğu için, bu kanun Hristiyanlara darbe indirmek amacıyla kullanıldı. Sonuçta kimisi yakıldı, kimisi asıldı, kimisi çılgın köpeklere yem olması için hayvan postları içine sokuldu.

Gerçek nerede?

Gerçeği bulmamız için olayların bir tahlilini yapmamız gerekiyor. Karşımızdaki sahnede üç gruba ayırabileceğimiz aktörler var:

a) Saray yani Neron ve karısı Poppaea;

b) Josephus'un temsil ettiği Sanhedrin;

c) Roma'da başlarında Papa Pavlos'un bulunduğu Hristiyanlar.

Şimdi olayların seyrine bir bakalım.

Kudüs'deki Sanhedrin, çok geniş bilgisi, aşırı zekası ve enerjisiyle Yüksek Kurul'un çıkarlarına zarar verecek şekilde Hristiyanlık propagandası yapan Aziz Pavlos'dan kurtulmaya karar ver-

miş ve onun Miladi 58 yılında Kudüs'e gerçekleştirdiği beşinci ve son ziyareti sırasında tasfiye edilmesi için elinden geleni yapmıştı, ama Lisias adında Romalı bir subay onu katillerin elinden kurtarıp korumalar eşliğinde Caesaria valisi Felix'e teslim etmişti. Pavlos burada iki yıl hapis yattıktan sonra, yeni vali Festos davasını imparatorun huzurunda anlatması için onu Roma'ya göndermekten başka bir yol bulamamıştı. Pavlos, Roma vatandaşı haklarına sahipti ve kendi durumuyla ilgili son merci olarak derdini imparatora arzetme hakkı vardı.[11]

Devlet ricali arasında da Hristiyanlığı kabul eden veya ona âtıfet besleyenler vardı. Bunu Pavlos'un Filipililere gönderdiği mektuptan da anlıyoruz: "Bütün kutsallar, özellikle Sezar'ın ev halkından olanlar size selam ederler."[12]

Kaydetmek gerekir ki, Neron'un saltanatı sırasında 62 yılından önceki dönemde fiili nüfuz filozof Seneca ve praefectus Paros'un elindeydi.[13] O sıralarda Yahudilerin durumu pek de iç açıcı değildi ve rüzgarın onlardan yana esmesi ancak Miladi 62'de Seneca ve Paros'un sahneden çekilip, aynı yıl Poppaea'nın imparatoriçe ilan edilmesiyle birlikte başlamıştır.

Bu durum bize, Aziz Pavlos'un Miladi 61 yılı Martında Roma'ya gelişinden sonra iyi muamele görmesinin ve tekrar hapse gönderilmeyerek dini faaliyetlerini sürdürmesine imkan tanıyacak şekilde sabit bir adreste kalmaya zorlanışının sebebini önemli ölçüde izah etmektedir. "Pavlos tam iki yıl kendi kiraladığı evde kaldı ve ziyaretine gelen herkesi kabul etti. Hiçbir engelle karşılaşmadan Tanrı'nın egemenliğini tam bir cesaretle duyuruyor, Rab İse Mesih'le ilgili gerçekleri öğretiyordu."[14]

11 Roma hukukuna göre mahalli yöneticiler derdini imparatora arzetmeden önce Roma vatandaşı olan bir kişiye sopa attırma veya idam etme hakkına sahip değildi. Roma vatandaşı idama çarptırılsa bile başı kılıçla kesilerek öldürülür; asarak idam etme veya yakma, yahut vahşi hayvanların önüne atılma cezaları ise ancak kölelere ve aşağı tabakadan suçlulara verilebilirdi.

12 *Filipililere mektup*, 4/22.

13 Paros'un hem praefectus praetorio (hassa alayı komutanı), hem de imparator sekreteri olduğu belirtilmektedir. Praefectus praetorio patricianların tensib ve tasfiyesinde baş rolü oynardı.

14 *Elçilerin İşleri*, 28/30-31.

Aziz Lukas'ın Elçilerin İşleri adlı kitabının en son cümlesi böyle. Ondan sonra Aziz Pavlos'la ilgili yazılanlar genelde birbirini tutmaz. Onun hakkında söylenenlerden tercihe şayan olanı, diktatör Neron zamanının son günlerinde başının kılıçla vurularak Roma'da öldürüldüğüdür. Acaba Neron iki yıllık zorunlu ikametin ardından Pavlos'u serbest bırakmış mıydı?

Araştırmacıların bir kısmı bu görüşte ise de, benim olayların seyrinden çıkardığım mütevazi sonuç tamamıyla başkadır.

Benim kanaatime göre Aziz Pavlos, muhtemelen Hristiyanlığı kabul eden korumalarının yardımıyla zorunlu ikamet ettiği yere sığınmak zorunda kalmıştır. Niçin gizlendiği meselesine gelince, imparatorluk sarayında Yahudilerin nüfuzunun güçlenmesine yol açan şartlar, olayları net bir şekilde görmemize imkan tanımaktadır.

Seneca ve Paros sahneden çekilmiş, Neron 62 yılında Poppaea'yla resmen evlendiğini ilan etmişti. Bu olay, Yahudi nüfuzunun imparator sarayına girişi, önce imparatoriçe, arkasından imparatorla olan ilişkilerinde gizlilik ve çekingenliği gerektiren tüm engellerin ortadan kalkması demekti.

Kudüs'deki Yüksek Kurul'un olayların bu şekilde gelişmesini sabırla beklediği muhakkak. Nitekim bu gelişmelerle ilgili haberler Kudüs'e ulaşınca Yüksek Kurul hemen fırsatı değerlendirmek amacıyla Miladi 63 veya 64'de Josephus'u Roma'ya elçi olarak göndermiştir.

Kanaatimizce Josephus'un Roma'ya elçi olarak gelişi, basit veya ağır bir suçtan dolayı hapse atılan birkaç Yahudi kahininin serbest bırakılması için aracılık etmekten çok daha başka bir amaca matuftu. Belgeler bu Yahudi kahinlerin Roma'ya vali Felix zamanında sevkedildiklerini gösteriyor.[15] Felix ise Caesaria'da Miladi 52-60 yılları arasında görev yapmıştır. İyi ama Kudüs'deki Yüksek Kurul hapsedilen kahinlerinin serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla bir elçi göndermek için neden bu kadar uzun süre bekledi? Felix'in bu kahinleri görev süresinin en son günlerinde tutuklatıp Roma'ya sevkettiğini kabul etsek bile, o tarihten Josephus'un elçi olarak geldiği tarihe kadar geçen süre kesinlikle üç yıldan daha az değildir.

15 J. En., see Josephus, Flavius.

Şu halde hapsedilen Yahudi kahinler hikayesi, Josephus'un Roma'ya asıl geliş sebebini gizlemek için başvurulan bir kamuflajdı.

Roma sarayındaki bariz Yahudi düşmanlarının ve özellikle Seneca ve Paros'un sahneden çekilmesinden sonra başkentte Hristiyanlığın tasfiyesi için uygun zaman gelmişti. Tapınak duvarı meselesinde Yüksek Kurul'un sevgisini kazanmak için aşırı gayretini ispat etmiş olan "Yüce Tanrı'ya inanan" Poppaea, nihayet iktidarın en tepesine ulaşmıştı ve dolayısıyla şartlar değişmeden ve fırsat elden kaçmadan hızlı davranmak gerekiyordu.

Romalı Hristiyanların ve özellikle de Aziz Pavlos'un olup bitenlerden bîhaber olmadıkları, rüzgarın Yahudi gemisinin yelkenlerini şişirmekte olduğunu gördükleri şüphesiz. Temkinli hareket etmek zorundaydılar ve bu yüzden Pavlos, zorunlu ikamete tâbi tutulduğu evden gizlice İtalya'da bilinmeyen başka bir yere geçmiş ve orada "İbranilere Mektub"u yazmıştı.

Pavlos'un Roma'dan kaçıp gizlendiği bir sırada Josephus oraya çıkıp geliyordu (Miladi 63 sonları ve 64 başı arasında).

Yüksek Kurul'un Neron'un hücrelerine nüfuz etmiş çılgınlıkla Homeros'un Truva destanından esinlenerek şehri yakıp sonra yeniden kurmanın zevkini yaşamak için böyle bir deliliği yapmayı hayalledîğini yakinen bilmesi şaşırtıcı olmaz. Çünkü kralların şah damarından girmeyi fettan bir maşuka veya sevgili bir eş yahut zeki bir nedimden başkası biraz zor başarır ki, biz, Neron'un sarayında neticede Yahudi olan Poppaea ve bir şaklabanın kişiliğinde bunlardan ikisiyle tanışmıştık.

Neticede o meşhur yangından sonra Hristiyanlara karşı şiddetli bir takibat başlatıldı.

Bu işten kimin çıkarı var?

Roma'nın yakılışını müteakiben Hristiyanlara karşı başlatılan şiddetli takibat münasebetiyle o klasik soruyu soralım: Bu işten kimin çıkarı vardı?

Acaba bu kişi Neropolis adını vereceği yeni bir başkent kurmak suretiyle hayalini gerçekleştirmek isteyen Neron muydu?

Yoksa Roma'nın tahrip edilişinin başta Yahudiler olmak üzere tacir ve stokçulara şehrin yeniden imarının sağlayacağı ticari faydaların yanı sıra, Roma ve diğer şehirlerde Hristiyanların kökünü kazınmasını kendileri için büyük bir zafer olarak gören Yüksek Kurul muydu?

Eğer bu yangını çıkarma düşüncesi Neron'un kendi düşüncesi idiyse, onu kraliçesi Poppaea'dan gizlemesi pek mantıklı görünmüyor. Çünkü Neron'un annesinin öldürülmesinde ve arkasından çalışma hürriyetlerini sınırlayan tüm unsurları ortadan kaldırmak için işledikleri cinayetlerde suç ortağı idiler.

Hatta Yüksek Kurul'un böyle bir yangın çıkarmayı aklından dahi geçirmediğini farzetsek bile, attığı her adımı amaç ve arzularını gerçekleştirmeye yönelik olan Poppaea'nın böyle bir komployu saklayarak Yüksek Kurul'dan gizlemesi akla yatkın görünmüyor. Çünkü çıkarılacak yangının sağlayacağı kazançtan payını garanti altına almak için, böyle bir plandan haberleri olmasa dahi, Yahudi müttefiklerini bilgilendirmesi gerekirdi..

Böyle bir çıkar hesabı olmasa dahi, Yüksek Kurul'un Neron ve devletin sırlarına vakıf olmaları Roma'daki Yahudilerin Kudüs'deki önderliklerine karşı bağlılık vazifesini yerine getirdiklerini göstermektedir. Poppaea da bir Yahudiydi ve Yahudiliğinin üçüncü dereceden yani mühtedi ve Tanrı'dan korkanlar grubundan olması bağlılığını azaltmazdı.

Olayların seyri ve yürütülen mantık, onun Roma'nın yakılışındaki sorumluluğu bulunduğuna şüphe bırakmıyor. Roma'yı yakan veya Neron'a yakması telkininde bulunan bizzat Yüksek Kurul olmasa bile, Neron'u - eğer suçlu o ise, - korumuş, suçlunun yakalanması için sarfedilen tüm çabaları boşa çıkarmak amacıyla onun çevresini sisle kaplamıştır. Eğer Yüksek Kurul Roma yangınında suç izlerini ortadan kaldırabilmiş olsaydı, yangının çıkış sebebini şüpheli hale getiremez ve suçu takibata maruz kalan Hristiyanlar üzerine yıkamazdı.

Roma Hristiyanları, işin sorumluluğunu Hristiyanların üzerine yıkmaktan başka bir şey düşünmeyenlerin işledikleri bir suçun masum kurbanları olmuşlardır.

Hristiyanlar Roma'yı niçin yaksınlar ki? İsa'nın müjdelediği sevgi ve barış prensipleri inanan kişilerin kalplerindeydi ve canlılığını koruyordu: "Düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin."[16]

Erken Hristiyanlar İsa'nın yeryüzüne hızlı bir şekilde döneceğini umuyorlardı. Hayatta iken onun döneceğini ümit eden Aziz Pavlos'un şu sözleri de bunu göstermektedir: "Rab'bin sözüne dayanarak size diyoruz ki, biz yaşamakta olanlar, Rab'bin gelişinde hayatta olanlar, gözlerini yaşama kapayanların önüne asla geçmeyeceğiz."[17]

Dolayısıyla bu mü'minleri dünyanın sonunun geldiği, kıyametin kopmasının an meselesi olduğu şeklinde bir inanca kapılmaya sevk eden bir itki bulmak hayli zor. Nitekim Aziz Pavlos ve Petrus'un Hristiyanları iyi veya kötü olmalarına bakmaksızın baştaki yöneticilere itaate davet eden şeyler yazmaları da bu konuda teyit edici başka bir delildir: "Herkes, baştaki yönetime bağlı olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur.. Yönetime karşı direnen Tanrı buyruğuna karşı gelmiş olur."[18] ; "Sevgili kardeşler, size yalvarırım, cana karşı savaşan benliğin tutkularından kaçının. Çünkü bu dünyada yabancı ve konuksunuz.. İnanmayanlar arasında olumlu bir yaşam sürün. Öyle ki, kötülük yapanlarmışsınız gibi size iftira etseler de, iyi işlerinizi görerek Tanrı'yı, kendilerine yaklaştığı gün yüceltsinler."[19] Petrus, Hristiyanları hükümdar ve valilere itaata davet ederek sözlerini şöyle sürdürüyor: "Herkese saygılı davranın. Kardeşleri sevin. Allah'dan korkun, hükümdara saygılı olun."

Böyle prensipleri olan bir cemaatin, en korkunç suçlardan birini işleme fiiliyle itham edilmesi bariz bir çelişki değil midir? Yahut Neron'un Roma'nın yakılışından sonraki hayatı boyunca en şiddetli takibata uğrattığı Hristiyanların başında bu prensipleri koyan iki öğretmenin bulunması şaşırtıcı bir farklılık değil midir?

Josephus'un 66 yılında beraberinde değerli hediyelerle Roma'dan Filistin'e dönüşüyle ilgili olarak yazdıklarını hatırlayalım.

16 *Matta*, 5/44.
17 *I. Selanikliler*, 4/15.
18 *Romalılar*, 13/1.
19 *I. Petrus*, 2/11 vd.

Yüksek Kurul nezdinde Roma'dayken Hristiyanlara yapılan mezalimin bizzat şahidi olan Josephus'un verdiği bol bilgiden daha değerli bir hediye olur mu?

Evet, Josephus, Sanhedrin'in elde ettiği kara zaferden mutlu bir şekilde dönmüştü.

***

Hristiyanlığın önde gelen kişileri zalim Neron'un elinden öyle ağır yaralar almışlardı ki, sonunda onun öldükten sonra "antichrist" yani Deccal Mesih sıfatıyla bir daha geleceğine inanmışlardı.

Yahudilerse Neron'u ödülsüz bırakmadılar. Talmud'da onun ömrünün son günlerinde hidayeti bularak Yahudi dinine geçtiği, mezarı ziyaret edilen Yahudi rabbilerden Mayer'in[20] onun soyundan gelen bir rabbi olduğu belirtilmektedir.

Yahudi efsaneleri nasıl Makedonyalı İskender ve diğer hükümdarı Kudüs'e getirmişse, Neron'u da Filistin'e getirmiştir. Güya Neron burada bir Yahudi çocuğun Hezekiyal kitabından okuduğu "Edom'da öcümü halkım İsrail'in eliyle alacağım. Öfkemi ve gazabımı Edom'da gösterecekler. İntikamımı tadacaklar. Efendi Tanrı böyle diyor"[21] sözleri dinliyormuş. Çocuk bu sözleri okuyunca Neron şöyle demiş: "Tanrı ellerini yıkamak ve suçu bana yıkmak istiyor. Beni araç olarak kullanacak, sonra da beni cezalandıracak."[22]

Yahudiler ve yakılan şehirler

Roma'yı Yahudilerin yakmış olabileceği görüşü, bir peşin hüküm veya kasıtlı davranış değildir. Çünkü bizzat Neron zamanında imparatorluğun diğer şehirlerinde de buna benzer olaylarda şüpheler onlar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Miladi 66-67 yılları arasında Antakya'da Antiochus adında bir Yahudi mürted zuhur etmişti. Antakya'daki baş kahinin büyük

20 Rabbi Mayer'in Taberiye şehrinin iki km. güneyinde göl sahiline yakın bir yerde bir mezarı bulunmaktadır.

21 *Hezekiyel*, 35/15.

22 J. En., see Nero.

oğluydu. Şehir tiyatrosuna girerek herkesin önünde Yahudilerin tüm şehri bir gece yakmayı planladığını açık açık söyledi.[23] Sonra halka şehre gelen birkaç Yahudi yabancıyı göstererek yakma işini bunların gerçekleştireceğini bildirdi. Halk bu yabancıları yakalayıp yaktı, arkasından şehirdeki Yahudilere saldırdılar. Birçoğunu öldürüp, yağmaladılar ve evlerini yaktılar.

Kudüs tapınağının Miladi 70'de ikinci defa yıkılmasından sonra Antakya'da büyük bir yangın çıktı. Devlet kütüphanesi ve mahkeme binası yandı. İtfaiyeciler yangını ancak birçok bina yandıktan ve binlerce resmi evrak kül olduktan sonra söndürebildi. Bu defa da o mürted Antiochus Yahudileri suçladı.

Her iki olayda da Antiochus'un suçlamaları temelsiz miydi? Yahudi baş kahinin büyük oğlu kendi ırkdaşlarına karşı cinayet işliyor, töhmetleriyle onlara kin ve düşmanlık mı sergiliyordu?

Şimdi soralım: Önemli bir Yahudi aileden gelmiş olması hasebiyle Yahudilerin pek çok sırlarını bilmesi mümkün olan Antiochus, kendi dininden neden dönmüştü? Antiochus, konumu itibariyle Antakya Yahudileri arasında önemli bir mevkiye gelebilirdi. Muhtemelen başka bir sebepten dolayı karşı tarafın safında yer almıştı ve belki de Roma'nın yakılışının onun kendi ırkdaşlarına bu iki suçlamayı yöneltmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Tarihçi Josephus yangınla ilgili olarak Yahudileri savunmakta ve onlara yönetilen suçlamaları redderek şöyle demektedir: General Titüs'ün Antakya yangınıyla ilgili yaptığı soruşturma sonucunda, mali kriz içinde bulunan bazı vatandaşların borçlarından kurtulmak için resmi evrakları yaktıkları anlaşılmıştır.

Örgütlü olmayan birilerinin planladıkları şeyin icraat safhasına dökülmeden önce yakalanmadan şer fiillerini görçekleştirebilmeleri hayli zordur. Titüs'ün yaptığı soruşturma ise esasen suçlamayı Yahudiler üzerinden başka bir yöne çekmeye matuftu. Nitekim tapınağın yıkılışından bahsederken bu Romalı generalin isyan halindeki Yahudilerle işbirliği etmeye çalıştığını göreceğiz. Babası Vespasianus imparator olduğu için (M. 69) Titüs olaylara yüksek sorumluluk mevkisinden bakmak zorundaydı. Eğer tapınağın taşları savrulmuş, keresteleri ve duvarları yanmışsa, bunun

23 How.

izlerinin imparatorluğun ve imparatorun başına büyük problemler açacak şekilde tüm diaspora Yahudilerine yansıyacak kadar büyümemesi gerekirdi. Çünkü diaspora Yahudileri - Roma yönetimine göre, - imparatorluğun şu veya bu bölgesinde çıkan halk ayaklanmalarını bastırmak için rahatlıkla kullanılabilecek yahut devletin çıkarları uğruna devreye sokulabilecek fiili bir güçtü.

Bu yüzden Titüs'ün Antakya Yahudilerine karşı davranışı müsamahakârdı. Şehir sakinleri tapınağın yıkılışından sonra oradaki Yahudilerin kovulmasını talep ettiklerinde, Titüs, tapınakları yıkıldıktan sonra onların gidecek yeri olmadığını, gittikleri yerlerde de kimsenin kabul etmeyeceğini belirterek mazur görülmeleri gerektiğini kaydetti. Bunun üzerine şehir sakinleri hiç olmazsa Yahudilere tanınan imtiyazların kaldırılması talebinde bulundular. Titüs bunu da kabul etmedi, ama Kudüs'den ve tapınaktan getirilen ganimetlerden bir miktarını şehir halkına dağıttı.

Miladi 70 yılında tapınağı yıktıktan sonra Filistin'de Yahudileri tasfiye eden muzaffer bir kumandan olmasına rağmen Titüs'ü onlara karşı âtıfet beslemeye iten bir faktörden burada bahsetmemiz gerekir ki, o da kral II. Agrippas'ın önceki sevgilisi Berneki ile Titüs arasındaki aşk ilişkisiydi.

Esasen yukarıda bahsettiğimiz Antakya yangını olayı Titüs için adlî bir soruşturmadan ziyade siyasi bir soruşturma için yeterli bir delil olabilirdi. Özellikle Kudüs ve tapınağın tahribini müteakiben insanların Yahudilere Tanrı'nın şiddetli intikam aldığı bir topluluk gözüyle bakmaya başlamasından sonra, şehirde çıkan yangınla ilgili resmi tahkikat neticesinde alenen onların suçlu olduğu sonucuna varmış olsa dahi, Titüs'ü Yahudilerin başındaki belayı hafifletmeye, Antakya ve diğer şehirlerde maruz kaldıkları davranışlardan korumaya iten şartlar hakkında yeterli bilgiye sahibiz.

Tarihçi Gibbon'un görüşü

Roma yangını meselesini kapattıktan sonra artık XVIII. Yüzyılın meşhur tarihçisi Edward Gibbon'un "Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküşü" adlı eserinde serdettiği görüşlere yer verebiliriz. Yazarın eserinin Arapça çevirisinin 427-428. sayfalarında belirttiği görüşü harfi harfine aktarıyorum:

"Tacitus, çoğu zaman düşüncelerine ve bu ara hal ve koşullarına göre eksiğin tamamlanmasını okuyucunun merakına ya da derin kavrayışına bırakarak, kendi düşüncesini açıklamamaktadır. Şu halde basitlikleri ve sessizlikleriyle onun nefretine değmemesi ve gözüne bile çarpmaması gereken Hristiyanlara karşı Neron'un öfkesini uyandıran bir nedenin varlığını düşünmemiz olasıdır. Kendi yurtlarında ezilmiş olan Yahudiler, başkentin içerisinde kalabalık bir grup oluşturuyorlar, imparatorun ve öbür halkın kuşkularına daha açık bir hedef durumunda bulunuyorlardı. Roma boyunduruğuna karşı şiddetli tiksintisiyle tanınmış yenik bir ulusun, başkentteki bu durumu sanki yatışma bilmez öcünü gidermek amacıyla bu canavarca araca başvurması gibiydi. Ama Yahudilerin sarayda ve zalim hükümdarın yüreğinde bile güçlü savunucuları vardı. Neron'un karısı ve her sözünü dinleticisi olan Poppaea ile, hükümdarın gözüne girmiş olan İbrahim oğullarından bir şaklaban, zulüm görmüş Yahudiler için şefaatte bulunmaktaydılar. Onların yerine başka kurbanlar sunmak gerekiyordu. Bu nedenle Roma yangınını Yahudilere değil, her türlü ve en korkunç suçları işleyebilecek olan Galililerin yeni ve tehlikeli dinine inananlara yüklemelidir. Birbirinden tamamıyla ayrı, gelenekleri ve ilkeleri bakımından taban tabana zıt iki insan sınıfı Galileli adı altında adlandırılıyordu. Bunlar, Nasıriye'deki İsa'nın dinini benimsemiş olan inananlar ve Galileli Juda'nın sancağını izleyenlerdi. Birinciler insanlara dosttu, ikinciler ise düşman.. Aralarında bir benzerlik de vardı ve bu değişmez bir inatçılıktı ki her ikisini de inançları söz konusu olunca, işkencelere ve ölüme karşı duyarsız kılıyordu. Yoldaşları arasında başkaldırma ateşini körüklemiş olan Juda yanlıları kısa bir süre sonra Kudüs'ün yıkıntıları içerisine gömüldüler; İsa'nın izinden gidenlerse daha ünlü olarak Hristiyan adını aldıktan sonra, imparatorluğun her yanına yayıldılar.

"Tacitus'un Hadrianus döneminde, büyük bir dürüstlük ve adalet duygusuyla, adları neredeyse öfkeyle anılan bir topluluğa yamayacağı suç ve günahları Hristiyanlara maletmesi ne kadar tabii idi."

Gibbon'dan yaptığımız alıntı burada bitti. Ancak bu konuda gözden geçirilmeye değer başka çalışmalar bulursak, meseleye yeni bir şeyler ilave edebiliriz.

XXVI
POLEMİK SİYASETİNİN OLUMSUZ SONUÇLARI

"Putperest halklar, inanç konusunda taassuptan uzak durmalarına rağmen, aynı kuralı Yahudi dini söz konusu olduğunda göz ardı etmektedirler. Putperestler, tanrılarına aşırı hakaretin her türlüsünü yapan, onların nazarında kutsal olan her şeye küfreden bu halka karşı duydukları öfkeyle temeyyüz ediyorlardı. Bu öfkeyi en fazla duyan putperest halk da Mısır halkıydı. Çünkü Yetmişler Tercümesi sayesinde Yahudi halkının doğuşunu takip eden dönemde atalarının gözünden kaçan çirkin manzarayla tanışmışlardı."[1]

Yahudi Ansiklopedisi'nin yukarıda verilen konu başlığıyla ilgili görüşü böyle. Bu, ele aldığımız dönemde ve onu takip eden yüzyıllarda diaspora Yahudilerine uygulanan baskıların sebebi konusunda dikkatle ele almamız ve göz önünde bulundurmamız gereken bir düşünce şekli.

Elinizdeki eserin daha önceki bölümlerinde Tevrat yazarlarının Yahudilerin ruhuna gayr-ı Yahudilere karşı zerkettikleri nefret faktörü, Yahudilerin diğer insanlara karşı sergiledikleri davranışların ana ve hatta tek çıkış noktasıydı.

Yahudi Ansiklopedisi'nin Yahudilerin sünnetsizlerin mukaddesatını tahkir ve tanrılarına sövmede ısrarcı tutumu konusundaki itirafta, diaspora Yahudileriyle diğer insanlar arasında zaman zaman alevlenen itişip kakışmaların gerisindeki bazı sırları bulabiliriz.

1 J. En., see Polemics

Yahudi, başkalarının mukaddesatına hakaret ediyor, ama kendi mukaddesatına hakaret edilmesine razı olmuyordu. Halbuki bir insan ancak başkalarına kötülükten kaçındığı zaman kendisine kötülük yapılmamasını bekleyebilir.

Yahudi'nin ruhuna kök salan gurur, kendisini diğerlerini basit görmeye iten "seçilmiş halk" olma hurafesinin bir sonucuydu. Diğer insanlar bu basit görmeye misliyle karşılık verdiklerinde, Yahudi hemen protesto ediyor, bağırıp çağırıyordu. Putperestlerin dini duygularının tahrik edilmesinin yanı sıra, Yahudinin yaşadığı hayat tarzı da bu öfke ve fitnenin yaratılmasında önemli rol oynuyordu.

Şimdi, diaspora Yahudilerinin tapınağın ikinci defa yıkılmasından önce maruz kaldıkları baskının yalnızca onların önceki davranışlarına karşı bir tepki eylemi olduğunu gösteren bazı örnekler vereceğiz.

İskenderiye fitnesi (Miladi 38)

Caligula, Miladi 37'de Roma İmparatorluğu tahtına çıktı. İnsan haklarına saygı göstermeyen, şiddet yanlısı, zalim ve kötü ahlakli bir kişiydi. I. Herod'un torunu (I.) Agrippas, Caligula tahta çıkmadan önce Roma'da hapis yatmaktaydı. Halk, Agrippas'a yapılanların da etkisiyle Caligula'dan zulüm ve despotizmin üstadı diye bahsediyordu.[2]

Agrippas, Miladi 38 yılında samimi arkadaşı Caligula'nın teklifiyle Roma'nın kokuşmuşluğunu ve rezilliklerini bırakarak Filistin'in bir kısmının kralı olarak bölgeye doğru yola çıktı.

İskenderiye halkı daha önceki ziyaretinden Agrippas'ı tanıyordu. Bu ziyaret onun için hiç de olumlu geçmemişti, çünkü o şehirde bazılarına büyük miktarda borcu vardı ve gizlice İtalya'ya kaçmıştı.[3] İskenderiyeli Yahudiler, Caligula'nın arkadaşı ve nedi-

2 Can., 10, p. 660.

3 Anlaşılan Yahudi Ansiklopedisi, Yahudilerin belirgin bir şekilde suçlanmasına zemin oluşturan bu gerçeği (borç ve borçtan dolayı kaçmayı) görmezden gelmekte; yalnızca bizzat Yahudilerin çıkardığı İskenderiye fitnesi sırasında onlara karşı uygulanan acımasız tenkilden söz etmektedir.

mi olan Yahudi kral Agrippas'ı karşılamaya hazırlanmış, gerçi Agrippas bu izzat ikramı reddetmişse de, onlar ısrar ederek şaşaalı bir karşılama töreni düzenlemişlerdi.

İskenderiye halkının ve özellikle de Yunanlıların, tahrik olmak için böyle bir meydan okumaya ihtiyaçları yoktu. Çünkü İskenderiye'deki Yunanlıların Roma'nın Mısır ve Suriye'yi işgal ederek Makedonyalı İskender'in halefleri olan Ptoleme ve Selevkus devletlerini tasfiye etmesinden sonra milli bir davaları vardı.

Yunanlıların İskenderiye'nin kuruluşundan itibaren kucak açıp bağırlarına bastıkları Yahudiler ise, Roma'nın Mısır'ı işgalinden itibaren onları Yunanlılara karşı kışkırtmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı. Yunanlılar İskenderiye'de Julius Caesar'ın kuvvetlerine karşı taşkınlık yaptıklarında Yahudiler Romalılara yardım etmiş, onlar da bu eylemi vatana ihanet olarak değerlendirmişlerdi.

Yahudiler, Romalıların himayesi ve âtıfeti altında olduklarını âşikârane göstermek için şımarık davranışlar sergiliyorlardı ve İskenderiye'den bir üç kağıtçı, hilekâr ve müflis olarak kaçıp giden atanmış Yahudi kralı karşılamaya çıkmak gibi ahmakça bir davranışla bir arada yaşadıkları insanları kasıtlı olarak öfkelendirmişlerdi.

Yunanlılar, Yahudilerin karşılamaya çıktığı Agrippas'a karşı bir nümayiş düzenleyerek, ona benzettikleri elbise giydirilmiş sakat bir yaratığı İskenderiye sokaklarında gezdirerek alay ettiler. Tabii olarak Yahudiler bunu imparatorun samimi arkadaşı Agrippas'a yapılmış bir hakaret olarak değerlendirdiler.

Yunanlılar, imparatorun gazabını Yahudilere tevcih etmek amacıyla Gaius'un heykelinin tüm Yahudi sinagoglarına dikilmesi konusunda daha önce çıkardığı fermanın uygulanması gerektiğini bağıra bağıra anlatmaya başladılar. Yahudiler bu fermanın uygulanmasını reddedince, Roma legatı bir bildiri yayınlayarak Yahudileri yabancı ve sığıntı olarak gösterdi. Yunanlı kalabalığı Yahudilere saldırtmak için bu kadarı yeterliydi. Göstericiler Yahudi sinagoglarına zorla girerek Caligula'nın heykellerini diktiler. Ayrıca bazı sinagogları ve Yahudi evlerini yağmalayarak, birçoğunu da boğazladılar.

Roma legatı, bu fitnenin çıkışına Yahudilerin sebep olduğunu göstermek amacıyla İskenderiye Yahudi İhtiyarlar Heyeti'nin bazı üyelerini halkın gözü önünde kırbaçlattı. Ayrıca Yahudi dini törenlerinin yapılmasını durdurdu ve sinagogu kapattı.

İskenderiyeli Yahudiler, diğer diaspora Yahudileriyle ve Filistin'dekilerle sıkı ilişki içindeydiler. Bu yüzden İskenderiye fitnesinin belaları, Yahudilere yapılanlardan sıkıldıklarını göstermek istercesine daha büyük dalgalar halinde diğer yerlere de sıçradı. Suriye ve Filistin'deki bazı şehirlerden başka, Antakya, Caesaria ve Yobna'da - imparatorun özel mülkü,- karışıklıklar çıktı, ama bunlar Gaius'u heykellerinin Kudüs tapınağına konulması konusunda kati ferman çıkarmasından başka bir sonuç getirmedi. Eğer Gaius düşmanlarının hançer darbeleriyle M. 41 yılının Ocak ayında ölmemiş olsaydı, herhalde kopacak kasırga Kudüs'de ve Filistin'in diğer şehirlerinde taş üstünde taş bırakmayacaktı.

Claudius tahta çıkınca İskenderiye Yahudileri düşmanlarından intikam alma saatinin geldiği zannına kapıldılar. Claudius'la (I.) Agrippas arasındaki dostluğa güveniyorlardı. Tıpkı daha önce Gaius (Caligula) ile Agrippas arasındaki samimiyete güvendikleri gibi..

Fakat Claudius durum ve mevkileri ne olursa olsun fitneyi çıkaranların kellelerinin alınması için kati ferman çıkardı. Böylece ortalık yatıştı ve fitne ateşi söndü.

Claudius, selefinin İskenderiye ve diğer imparatorluk şehirlerindeki Yahudilerden geri aldığı imtiyazları tekrar verdiyse de, kendilerine sağlanan âtıfetin kadrini bildiklerini bariz bir şekilde göstermelerini emrettikten başka, İskenderiye Yahudilerinden Mısır'ın diğer şehirlerinden veya Suriye ve Filistin'den daha başka Yahudileri oraya çağırmamaları konusunda uyararak, aksi halde kendilerini tüm dünyaya veba yayma suçuyla itham edip cezalandıracağını bildirdi.

Hristiyanlık ve olumsuzluklar

Sanhedrin, erken Hristiyanlığın Yahudi diniyle alâkalı kusur ve şaibeleri ayıklamak için üstlendiği rolü akim bırakmak amacıyla tüm imkanlarını devreye sokmaya çalışıyordu.

Hristiyanlıktan önce Mûseviliğe yönelen saldırılar iki kaynaktan geliyordu: Taptığı putu aşağılayan Yahudiye karşı bir aşağılama ile cevap veren putperest ve dininin kendisini zorladığı getto hayatından ve ağır boyunduruktan sıkılan Hellenleşmiş Yahudi. Gerçi Sanhedrin'in bu iki düşmanla başetmesi kolay değildi, ama her iki hasmın da tevarüs ettikleri dar inanç kalıpları içindeki etkileri sınırlıydı. Çünkü her ikisi de inanan kişinin vicdanının kabul edebileceği yeni bir alternatif sunmaktan âcizdi.

Fakat Hristiyanlık öyle değildi. Çünkü Hristiyanlık Mûseviliği reddetmiyor, aksine en azından ilk bakışta iki din arasında bir ayırım olmadığı intibaını veriyordu ve esasen Mûseviliğin bir kolu olarak doğmuş gibi görünüyordu. Hristiyanlar, Yahudiliğin - yalnızca- bir şubesi gibiydiler ve İsa'nın bu ülkede bulunduğu dönemde klise ve müdavimlerinin Mesih'e intisap etmemiş olmaları da bunun bir delilidir. Hristiyan (Christ) adını da zaten I. Asrın kırklı yıllarında Antakya'da almışlardı. "Şakirtlere ilk önce Antakya'da Hristiyan (Christ) denildi."[4] Çünkü onlara daha önce İsa'nın doğum yeri olan Nasıra şehrine nispeten Nasıralılar deniliyordu.

Her ne kadar Sanhedrin İsa ve taraftarları için "mürted Yahudiler" hükmünü vermişse de, herhangi bir konuda yorum veya tefsir yapacak, içtihatta bulunacak oldukları zaman klasik Mûsevilik mefhumlarından fazlasıyla uzaklaşmış olmakla birlikte, ellerindeki Tevrat sifirlerine iman ettiklerini belirten Hristiyanlar, bu acımasız hükme pek aldırış etmiyorlardı. Seçilmiş halk olmanın ırkî mensubiyetle değil, inanç ve amelle bağlantılı olduğunu kabul ediyorlardı. Sünneti kaldırmış, Cumartesi günü çalışma yasağını dinlemez olmuş, maddi anlamdaki temizlik ve pislik kavramlarını reddetmişlerdi vs..

Belki de Yahudilerle putperestler arasında süregelen çekişmede Hristiyanlığın üstlendiği en tehlikeli rol, dinin Yahudilerin seçilmiş halk olma inancından kaynaklanan tecrit hayatı düşüncesini çürütmesi ve Yahudinin diğer insanların yaratıldığı çamurdan daha üstün bir çamurdan yaratılmış olduğunu ileri süren geleneği tenkit etmesiydi. "Yoksa Allah yalnızca Yahudilerin mi? Diğer halkların da Tanrısı değil mi? Tabii diğer halk-

4 *Elçilerin Işleri*, 11/26.

ların da Tanrısı"[5] ; "Artık bu Yahudi, bu Yunanlı; bu köle, bu hür; bu kadın, bu erkek diye bir şey yok. Çünkü hepiniz İsa Mesih'de birsiniz. Eğer Mesih'e aitseniz, İbrahim'in soyundansınız ve vaade göre de mirasçısınız."[6]

Kültürlü putperestleri en çok sinirlendiren şey, Yahudilerin imtiyazlı halk oldukları iddiası ve kendilerinin tahammül etmekte bir anlam bulamadıkları ağır şeriat yasalarının boyunduruğuna baş eğmeleriydi. Halbuki erken Hristiyanlık kültürlü putpereste şöyle sesleniyordu: Bense insanın seçilmiş olma iddiasını tamamıyla kaldırdım ve şeriat boyunduruğunu fırlatıp attım. Bu yüzden gelin hepiniz tek olan Allah'a imanda birleşin... Elbetteki putperestin bu çağrıya cevap vermesi kolay değildi ve hemen olamazdı. Çünkü Yahudilerle bir arada yaşamaktan ve onların Yahudiliğinden doğan su-i zanların kalıntıları ruhlarında yer etmişti. Belki de bu davette reddedilmesi gereken yeni bir Yahudi hilesi vardır diye düşünüyorlardı. Bu yüzden Hristiyanlığı, ancak onu Yahudilikten ve şark zihniyetinden tamamen soyutladıktan sonra kabul ettiler.

Çağdaş Yahudilerden M. E. Rafah adlı bir yazarın bu konuda Batılı Hristiyanlara hitaben yazdığı açık mektupda söyledikleri, gerçekten çirkin şeylerdi: "Siz ey Hristiyanlar! Mesih'i astılar, daha doğrusu yücelttiler diye Yahudilere kin beslemeyin. Siz ey Hristiyanlar, bizi, Yahudi Pavlos'un Roma'da yaktığı devrim ateşi denizinde bir damla mesabesindeki Bolşevik ihtilalinin ateşini yakmakla suçluyorsunuz."[7]

Aslında Hristiyanlığın sancakdarı olan Pavlos ve arkadaşlarının Roma, Antakya, İskenderun'da ve diğer Roma İmparatorluğu'nda yaktıkları devrim ateşi, insanlığa aydınlık yolu gösteren barış, sevgi ve selamet ateşiydi. Yahudilerse Mesih'in öldürülmesi konusunda gözünü kırpmayan, ondan sonra şakirtlerini ortadan kaldırmak için çalışan Sanhedrin'in açtığı kanlı şiddet yoluna sapmışlardır. Milletler arasında Hristiyanlık Pavlos, Barnabas ve benzerlerinin gayretleriyle yayılınca Sanhedrin bir kez daha onları ateş, kan ve teşhir çukuruna atmaktan çekinmedi.

5 *Romalılara mektup*, 3/29.

6 *Galatyalılara mektup*, 3/28-30.

7 *Century Magazine*, Şubat 1928.

Kısacası Hristiyanlık, Yahudiliğin insanlık ruhuna - ister Yahudi ister sünnetsiz olsun,- ekmeyi başaramadığı hayır tohumlarını ekmiş, ama Yahudi Yüksek Konseyi bu hayırlı faaliyete ateşle karşılık vermiş, Yahudi ruhunda çöküp kalan insanlık düşmanı adavet ve kötülük teressübatıyla erken Hristiyanlığın karşısına dikilmiştir.

XXVII
TAPINAĞIN İKİNCİ YIKILIŞI

I. Herod'dan söz ederken iktidarını sağlamlaştırmak için sırtını Roma'ya dayadığını ve onu memnun edecek bir siyaset uyguladığını belirtmiştik. Fakat onu görevinden aldırmaya çalışan Yahudilerin tüm gayretleri boşa gitmiş, ölümünden sonra ise varislerinden kurtulma ümitleri yenilenmişti. Bu yüzden Yahudi sekenenin çoğunluğunu teşkil eden Ferisîler, imparator Augustus'a aşağıdaki önemli başlıkları içeren bir dilekçe sunmuşlardı:

1. I. Herod'un atadığı baş kahinin görevinden alınması;

2. Kudüs'de doğrudan Roma himayesinde olacak bir Yahudi kahin hükumetinin yeniden tesisi;

3. Bütün yabancıların (sünnetsizlerin) Kudüs'den çıkarılması.

Babasından sonra Yahudiye [Judaea] bölgesinde hüküm süren Archelaus, bu isteklerin arkasından başlayan karışıklıkları bastırmak için ordusunu göndermekte tereddüt göstermedi. Bu defa krallığın kaldırılmasını talep eden elli kişilik bir Yahudi elçilik heyeti Roma'ya doğru yola çıktı.

Archelaus da Roma'ya gitti ve imparatordan yerinde bırakılması talebinde bulundu. Augustus, Archelaus'u hayal kırıklığına uğratmadı ve krallık sınırlarını Judaea, Samaria, Edom [Idumea], Caesaria ve Yafa olarak belirledi; Gazze'yi ise Suriye eyaleti sınırlarına kattı. Fakat kral unvanını doğrudan kendisi tevcih etmedi ve bu işi bölgedeki eyalet valilerine bıraktı.

Archelaus, hükmettiği bölgede dokuz yıllık bir tecrübeden sonra başarısız bulundu. Basiretsiz ve hayal gücü zayıf biriydi. Ancak zorbalık ve baskıyla iktidarda kalabileceğini sanıyordu. Bu yüzden Samaria ve Judaea eşrafı imparatorun müdahelede bulunmasını talep ettiler. Augustus bu defa onların taleplerini yerine getirdi ve Archelaus'u Gallia'ya sürgün etti.

İmparator I. Octavius Augustus, devlet işlerini adaletle yürütme konusunda dikkatliydi. Vergilerin dikkatle hazırlanmış nüfus sayımlarına göre belirlenmesi halinde imparatorluk tebaasına adil bir şekilde yükleneceğini düşünüyordu. Bu yüzden tüm imparatorlukta tarım alanları, akarlar ve diğer servetlerin mülkiyetini de içine alan periyodik istatistikler hazırlanmasını emretti. Böylece bu periyodik istatistikler sayesinde adil bir vergi zemini hazırlandı.

Kabile hayatı yaşayan toplumların medeni toplumlara göre, türü ne olursa olsun, nüfus sayım çalışmalarına karşı çıkmaya, baş kaldırmaya daha meyyal oldukları tarihen sabittir. Örneğin kabile hayatı yaşayan Gallia halkları Octavius'un istatistik politikasına meydan okumuş ve bu işe nefret dolu nazarla bakmışlardır.

Filistin'deki tepki

Archelaus'un Filistin'de güvenliği sağlayamaması ve Avrupa'ya sürgün edilmesinden sonra Judaea'yı Miladi 6 yılından itibaren İncil'in tabiriyle "vali" denilen imparator naipleri yönetmeye başladı. Biz yine de belirlenen görevleri imparator naipliği ise de (Procurator), asıl görevi imparatorluk hazinesine mültezimler vasıtasıyla vergi toplamak olduğu için bunları "vali" olarak adlandıracağız. İmparator naibi veya vali, ayrıyeten mahalli bir askeri gücün de komutanıydı. Muhtemelen bu, klasik askeri bir güçten ziyade kolluk kuvvetiydi. Asıl askeri güçlerin komutası ise Filistin valisinin doğrudan bağlı olduğu Suriye genel valisinin yetkisi dahilindeydi.

İmparator Augustus, Filistin'deki Yahudilerin taleplerinin çoğunu yerine getirmişti. Önemli sayılacak ölçüde otonomi hakkı tanımış, şeriatlarını ve göreneklerini uygulamaları konusunda daha fazla özgürlük vermişti. Böylece başında baş kahinin bulun-

duğu bu aristokratik kurum, Sanhedrin'de yeniden varlığına kavuşmuştu. O sırada Sanhedrin'de Sadukîlerden oluşan aristokrat tabaka temsilcilerinin yanı sıra Ferisî cemaatinin temsilcileri de bulunuyordu.

Yahudiler imparatora tapma[1] mecburiyetinden affedilmiş ve dini duygularına hürmeten putperestlik sembollerini yansıtan imparatorluk arma (Roma kartalı) ve sancaklarının Kudüs'e sokulması yasaklanmıştı, ama baş kahini tayin hakkı yine Roma valisinindi. Atanan baş kahinler imparatora sadakat yemini etmek zorundaydılar. Ayrıca her gün iki defa Kudüs tapınağında imparator adına iki kurban sunuluyor, Romalı memurlar belli ölçüde tapınak işlerine nezaret ediyorlardı.

İşte Filistin'de istatistik çalışmaları yapılması konusunda ferman çıkartıldığında yani Miladi 6 yılında durum bu merkezde idi.

O dönemin tarihi olaylarından anladığımız kadarıyla bu fermana karşı doğrudan tepki eylemine Kannaîlerden (Zealots) Judas isimli Galile'li [El-Celil] bir Yahudi elebaşılık ediyordu. Kannaîler veya Zealotlar, Roma'nın nüfus sayım siyasetine boyun eğmeyi bir tür kölelik olarak görmüşler, bu yüzden Judaea'nın Roma'ya itaatini kabulünün Tanrı'ya ibadette samimiyetle tezat teşkil ettiğini haykırarak, Kudüs'de tapınağın kutsiyetini bozmaya cür'et eden her Romalıyı boğazlama haklarının bulunduğu kararı almış ve vergi ödemeyi reddetmişlerdi.

O günkü sosyal şartlar komuoyunu Kannaîlerin başlattığı hareket lehinde tavır takınmaya teşvik etmekteydi. Yahudi aristokrat tabakaya mensup olanlar, serveti, kahinlik makamını ve diğer gözde mevkileri ellerine geçirmişlerdi ve tabii olarak durumlarını korumak için Roma'nın himayesine sığınıyorlardı. Elbette bunun için kendi din kardeşlerinin aleyhine olarak Romalı memurlara bir bedel ödüyor, onların bir dediklerini iki etmiyor ve yönetimdeki işlerini kolaylaştırıyorlardı. Halbuki aşağı tabakadan olan kendi kardeşleri arazi dağıtımının Tevrat'da belirtildiği şekilde ve Mûsa aleyhisselam döneminde olduğu gibi

1 Roma imparatoruna tapmak devlete sadakatin semboluydu. Değişik halk ve inançlara mensup putperestler zorlanmadan bu tapınmayı kabul ediyorlardı. Çünkü onların tanrıları fazla kıskanç değildi, ama Yahudilerin durumu farklıydı.

yeniden tanzim edilmesini istiyorlardı. Daha önce işaret edildiği gibi, Essenîlerin ebedileşmesinde de muhtemelen bu düşünceler rol oynamıştır.[2]

İstatistik çalışmalarıyla Kannaîler ve düşmanları arasındaki çatışmalarla geçen sürede[3] bazen kıtlık derecesine varan ekonomik krizlerin[4] hiç eksik olmadığı göz önünde bulundurulursa, Kannaîlerin Yahudiler üzerindeki nüfuzunun artmasına yol açan sebeplerden birini anlamış oluruz. İsyan dalgasının genişlemesinde putperest Romalılara karşı dini tutuculuktan, her şeye sahip aristokrat kesime duyulan sosyal öfkeye kadar pek çok faktör rol oynamıştır. Bu arada bazı Romalı valilerin ahmakça davranışları kadar, diaspora Yahudileriyle ve Roma İmparatorluğu'nun değişik yerlerinde yaşayan diğerleri arasındaki sürtüşmelerin de bu arbedede rolü olmuştur. Çünkü bu sürtüşmeler Filistin'deki Yahudilerin birbirleriyle ve Romalı efendileriyle olan ilişkilerine de doğrudan veya dolaylı yoldan tesir ediyordu. Nitekim Miladi 37 yılında İskenderiye'de vukû bulan olayların nasıl aksettiğini, Antakya, Caesaria ve diğer şehirlerde kargaşalara yol açtığını, hatta imparator Gaius'un kafasına göre hareket edip heykellerinin Kudüs tapınağına konulmasını emrettiğinde Judaea'da şiddetli bir ayaklanmanın çıkmasına ramak kaldığını görmüştük...

Beklenen Mesih avuntusu

Saf insanları oyalayan, kalplerini esir alan ve onları - zaman zaman- tüm sözü evirip çevirenlerin elinde oyuncak haline getiren en büyük yalan, beklenen Mesih'in ortaya çıkacağı, kendisiyle birlikte olan Yahudilerle beraber tüm dünyaya hakim olacağıdır. Sözünü ettiğimiz o yüzyılda bir dizi kehanet iddiaları ortaya atılmış, Essenîler ve benzerlerinin beklenen Mesih'in gelişinin yakın olduğu şeklindeki inançları bu kehanetlerin zuhuruna zemin hazırlamıştır.

2 Can. 10, p. 850.

3 Miladi 6-66 yılları arası.

İncillerin değişik yerlerinde İsa peygamberin bu konuyla ilgili sözleri vardır: "Birçokları 'Ben O'yum' diyerek benim adımla gelip birçok kişiyi saptıracaklar."[5]

Nitekim İsa peygamber göğe uruc ettikten hemen sonra Theudas isimli bir sahtekâr zuhur ederek (Miladi 44) Mesih olduğunu ileri sürdü ve Yahudileri isyana teşvik etmeye başladı. Romalı vali onu öldürüp kellesini Kudüs'e göndermekten başka çare bulamadı.[6] Keza Miladi 66 yılı başlarında Menahem ben Ya'ir isimli başka bir yalancı ortaya çıktı.[7] Bazen alayişlerle, bazen tehditlerle kendisinin Mesih olduğunu iddia ediyordu. Başına Mesih'in tacını koymak için tapınağa doğru giderken sabık müridlerinden biri tarafından öldürüldü.

Tehevvürle korkaklık arasında

O dönemde Mesih'in gelişinin yakın olduğu inancının, Yahudi avam tabakasından pek çok kişiyi Romalılara karşı saldırgan ve mütecaviz bir tavır takınmaya, zaferden sonra dünya hakimiyetinde Mesih'e ortak olmak için birden tekrar dirilecekleri ümidiyle ölümü hiçe saymaya ittiği muhakkak.

Bu insanlar, rüzgar kendilerinden yana eserken son derece yüksek moralliydiler, fakat rüzgar tersten estiğinde tüm maneviyatlarını yitiriyorlar, ölümle burun buruna gelmiş, canını kurtaracak yer arayan kalabalığa dönüşüyorlardı. Romalılarla Yahudiler arasındaki çarpışmaların umumi manzarası böyleydi. Zaferin kesin olduğu müjdesini aldıklarında coşuyor, yenileceklerini anladıkların moralleri bozuluyor, Romalılar karşısında kanalizasyonlarda ve yeraltı geçitlerinde gizleniyorlardı.

Kitab-ı Mukaddes Ansiklopedisi, Kudüs'de şehrin yukarı kesimini koruyan surun yıkıldığı sırada çarpışmanın son aşamasını

4 Filistin I. Agrippas'ın öldürülmesinden sonra önemli bir kıtlığa maruz kalmıştır (Miladi 44).

5 *Markos,* 13/6.

6 Can. 10, p. 580; *Elçilerin İşleri,* 5/36.

7 Menahem, bazen Galileli Judas'ın bazen de Yethir'in oğlu olduğunu iddia etmişse de, Galile'li Judas'ın akrabalarındandı.

şu sözlerle anlatıyor: "Şu anda anlaşıldı ki, kuşatmacılara karşı direnenlerin gücü en sonunda kırıldı. Sur yıkılınca onların önde gelen savaşçıları aciz ve korkak bir şekilde yer altındaki geçitlerde gizlenecek yer aramaya başladılar."[8]

En ateşli savaşçıların böylesine acz ve korkaklık duygusuna kapılmaları ancak Mesih'in gelişinden ve mutlu hayata hızlı dönüşten ümit kesildiği zaman olabilir diye düşünüyoruz.

Romalılar bir çarpışmadan sonra yeraltı geçitlerinde Yahudi savaşçıların elebaşlarından John of Gishalu ve Simon bar Giora'yı ele geçirmişler; birini müebbet hapse mahkum etmiş, diğerini bu tür zaferlerden sonra başkentte düzenlenen şenlikleri seyretmesi için Roma'ya göndermiş, şenlikten sonra da Capitol duvarı yakınında öldürmüşlerdir.

Massada kalesinde

Massada kalesinin harabeleri, denizin batı kesiminde, 1500 kadem yükseklikteki bir dağın tepesindedir ve daha sonraları Essenî parşömenlerinin bulunduğu Kumran harabelerinin 51 km. güneyindedir.

Miladi 66 yılına kadar bu müstahkem kalede bir Roma garnizonu kalıyordu. Kudüs'de sözde beklenen Mesih Menahem'in öldürülmesinden sonra başta onun akrabası Eliazer ben Ya'ir olmak üzere yardımcıları güney istikametinde kaçarak Massada kalesine ulaştılar. Kaleyi işgal ederek Roma garnizonundan olanların tamamını katlettiler.

Kale, Kudüs'ün düşüp tapınağın yıkılmasından sonra da Eliazer ve çetesinin elinde kaldı. 73 yılında bir Roma birliği Filistin'in güney sınırı üzerindeki son Yahudi direniş noktası olan Massada kalesinin üzerine yürüdü ve kaleyi ele geçirdi.

Tarihçilerin anlattıklarına göre Eliazer artık her şeyin bittiğini anlayınca, adamlarının gözünü kırpmadan yerine getirdikleri çılgınca bir karar aldı. Kaledeki eli silah tutmayan tüm Yahudileri katlettikten, arkasından çoluk çocuklarını da kılıçtan geçirdikten

8 En. Bib., see Israel, Blockade.

sonra kendi kendilerini ortadan kaldırdılar. Romalılar kaleye girdiklerinde içeride canlı kalmamıştı.

Tarihçilerin anlattıkları böyle. Modern tarihçiler ise olayın sorumluluğunu, vatanseverlik duyguları en yüksek grup olarak niteledikleri Kannaî (Zealot)lere yüklemektedirler. Bu tarihçiler onları Josephus'un yalnızca kendi şahsi çıkarları için hareket eden komplocu ve fırsat düşkünleri olarak nitelemesinin aksine, davaları uğruna fedakârlığın, sebat ve kendini kurban etmenin en parlak örneklerini sunan savaşçı grup olarak görmektedirler.

Günümüz Yahudileri Massada kalesi olayına özel bir önem vermekte ve burada geçen hadiseyi yarı gerçek yarı hayali manzaralarla süsleyerek, Eliazer ve adamlarının yaptıklarının bir benzerini ancak Yahudilerin yapabileceklerini söylemektedirler.

Öncülüğünü General Yigael Yadin'in[9] yaptığı arkeoloji ve kazı ekipleri, muhtemelen kale ankazı altında Massada'daki Yahudilerin sonuyla ilgili rivayetlerin doğruluğunu ispat edecek maddi bir delil bulmak için yoğun faaliyetlerde bulundular.

Aşağıda bu heyetlerin ulaştığı sonuçların özetini bulacaksınız:

Haber ajanslarının 3/4/1965'de geçtikleri haber şöyle: İsrail'deki Massada heyeti on bir ay devam eden kazılardan sonra çalışmalarını durdurdu. Heyette otuz ülkeden gönüllüler yer almaktaydı. Kazı çalışmaları Londra'da yayınlanan Observer gazetesinin yanı sıra özel şirketlerce finanse edildi. Kapanış töreninde cumhurbaşkanı vekili Abba Eban ve Observer yazarı David Store hazır bulundu. Kazı ekibi Miladi 73 yılında Massada kalesinde Roma ordularına karşı savaşan Yahudi cemaatı hakkında yazılı bir kayda rastlayamadı. Yalnızca bir sinagog kalıntısı, seramik kap kacaklar ve oyma havuzlar bulundu. Haber ajanslarının bil-

9 İsrail ordusu komutanlarındandı. Filistin'in eski tarihinin yeniden yazılmasında siyonizmin yürüdüğü yolda sağlam temeller oluşturması amacıyla İsrail'de yapılan kazı çalışmaları konusunda büyük gayretler sarfetmiştir. //Massada kalesi ve civarı günümüzde milli park haline getirilmiştir. Yom Kippur dışında her gün ziyarete açık olan eski kalenin tepesinde İsrail silahlı kuvvetleri her yıl "Massada bir daha asla düşmeyecek" sloganıyla tören düzenlemektedir. (çev.)

dirdiğine göre çalışmaların ikinci aşaması gelecek Aralık ayında başlayacak. Çalışmaların iki yıl sürmesi bekleniyor. [10]

Bundan dört buçuk yıl sonra, 25/10/1969 tarihinde New York Üniversitesi'ne bağlı İbrani Araştırmalar Enstitüsü'nde görevli bir kadın profesör şu açıklamayı yaptı: "M.Ö. I. Yüzyılda yaşayan Yahudi tarihçisi Josephus Flavius'un Miladi 73'de vukû bulduğunu söylediği toplu Yahudi intiharının tarihî bir dayanağı yoktur. Josephus, otuz dokuz vatandaşının intihara sevkettikten sonra günah işlediği düşüncesinden kurtulmak için bu rivayeti uydurmuş, daha sonra Romalıların saflarına katılmıştır." Aynı kadın tarihçi, intiharla ilgili tarihi belgeler olduğu konusundaki iddialar için ise şöyle dedi: "Yahudi müdafiler çarpışarak ölmüş veya Massada kalesinin düşmesinden sonra ülkeden kaçmışlardır.."[11]

Josephus: Tarihçi ve general

Adı bu rivayette sık sık geçen Josephus konuya yabancı değildi. Biz onu tarafgir bir tarihçi oluşundan çok, hem Yahudilere hem de başkalarına insaflı davranan gerçeğe tutunmak yerine kendi ırkdaşlarını yüceltmek için tarihi çarpıtan yönüyle tanımıştık. Şimdiyse başka bir yönüyle tanıyacağız.

Hatırlarsanız, daha önce onun Roma'ya elçi olarak geldiğini, orada hapisteki Yahudi kahinlerin serbest bırakılması amacıyla Poppaea'dan imparator nezdinde şefaatçi olmasını talep ettiğini, arkasından yanında değerli hediyelerle ve mutlu bir şekilde Filistin'e döndüğünü belirtmiştik. Geri dönüş tarihi sonun başlangıç yılı yani Yahudilerle Romalılar arasında ilk çatışmaların başladığı 66 senesiydi.

Öncelikle kaydetmek gerekir ki, biz, Yahudi-Romalı çatışmaları derken, tüm Yahudilerin değil, içlerinden yalnızca belli bir kesiminin katıldığı çatışmaları kastediyoruz. Çünkü çatışmaları bir grup başlattıktan sonra diğerleri de kendilerini bu silahlı savaşın ortasında bulurlar. Savaş taraftarları geleneksel Yüksek Kurul'u bu işin içinde yer almaya ve savaş meydanlarında komuta

10 *El-Yevmiyyat el-Filistiniyye*, Merkez el-Ebhas M. T. F. Beyrut, 1.
11 Age., 10.

sorumluluğunu yüklenmeye icbar etmek için maddi ve manevi baskı uygulamaktan kaçınmamıştır. Yüksek Kurul, kumanda sorumluluğunu reddetmesi halinde iki seçenekle karşı karşıya geleceğini gayet iyi biliyordu. Yani ya Filistin dışına kaçarak canlarını kurtaracaklar, ya da pelerininin altına hançer gizleyerek yanlarına yaklaşan birinin saldırısına maruz kalacaklardı.

Yüksek Kurul böylece ülkenin savunma sorumluluğunu üzerine aldı ve Yahudilerin yaşadığı bölgeyi Filistin'den ayırdı. Bu bölgenin batı sınırını Lydda, doğu sınırını Ürdün'ün doğusunda yer alan Tiberias çiziyordu. Güneyi İdumea, güneyi ise Galile idi. Ayrıca bölgeyi yedi sancağa bölmüşlerdi ve her bir sancağın başında kendi komutanı bulunuyordu.

Galile sancağının kumandası Josephus'daydı. Tarihçiler Josephus'un büyük komutanlardan biri olarak atanmasını Yüksek Kurul'un Roma'yla girilen çatışma konusunda ciddi olmamasından kaynaklandığını, savaşın sevk ve idare sorumluluğunu kabul etmesininse savaş taraftarı partinin iradesine boyun eğmekten başka çaresinin olmadığı şeklinde yorumluyorlar. Nitekim ilk fırsatta Yüksek Kurul geri çekilmiş ve teroristlerin aleyhine dönmüştür.

Gerçekten de araştırmacı genel durumu değerlendiğinde, Yüksek Kurul'un Roma'ya karşı düşmanca tavır takınmasının kesinlikle çıkarına olmadığını, çünkü üyelerinin büyük çoğunluğunun yaşadığı rahat hayatı Romalılara borçlu olan aristokrat kesimden geldiğini kolayca farkedecektir. İşte Josephus'un bu oyuna katılması da, Yüksek Kurul'un sadakatini pekiştirmesi ve uzlaşmaya, uygun zaman gelince de Kannaîlere ve müttefikleri aleyhine dönmeye hazır olduğunu göstermesi yönündeki iradesinin gizli bir işaretiydi.

Josephus "Yahudi Savaşları" (Jewish Wars) adlı eserinde, Sanhedrin'in Galile sancağı komutanlığını kendisine havale ettiğini belirterek, isyanın orada fazla yaygın olmadığını, kendisinden isteneninse halkı[12] isyana en meyyal kişiler olan Samaria'da Roma'ya sadakati muhafaza ederek olayların fazla yayılmasını önlemek olduğunu kaydetmektedir.

12 Galile halkının aslen Haşmoney krallığı zamanında Yahudiliğe geçmeyi hoş karşılamayan bir Arap kabilesinden oluştuğu daha önce belirtilmişti.

Yahudi Ansiklopedisi, güya halkın tamamının Roma'ya başkaldırmaya istekliği olduğunu vurgulamak istercesine bizzat Josephus'un söylediklerini reddederek şöyle diyor: "Josephus'un söyledikleri gerçeklerin basit bir çarpıtılmasıdır."[13]

Yahudi Ansiklopedisi Josephus'un söylediklerinin neden gerçeklerin tahrifi olduğununu açıklamamış, ama muhtemelen ansiklopediye göre bunun sebebi Josephus'un eserlerini Roma'ya yerleştikten sonra yazması ve Kudüs'ün düşüp, tapınağın yıkılışının ardından Yahudilerle Romalılar arasındaki ilişkilerin düzeltilmesini arzu etmiş olması olabilir. Aynı kaynağa göre Josephus Roma İmparatorluğu ile Yahudiler arasında ortak çıkarlar olduğunu göstermek istiyordu. Josephus'un bazı eserlerini önce Aramice olarak yazıp, sonra Yunancaya tercüme ettiği; Aramice yazdıklarının imparatorluğun doğu sınırlarında tebaaya yönelik propaganda niteliği taşıdığı; halka Roma ordularının mağlup edilemez büyüklükte olduğunu hatırlatarak, Roma'ya karşı isyana niyetlenmemelerini, aksi takdirde akibetlerinin Yahudi isyancılarınki gibi olacağını belirttiği söylenmektedir.

Her ne olursa olsun Josephus'un tarihi gerçekleri çarpıttığı sözü doğrudur ve bunun ispata ihtiyacı da yoktur. Çünkü bir yandan Roma'ya yağ çekmek istiyor, diğer yandan da yaşadığı çağda Yahudilerin maruz kaldıkları aşağılanma dalgası karşısında onları masum göstererek, saygı ve takdire layık bir halk olduklarını göstermeyi amaçlıyordu.

Geleneksel Yüksek Kurul'un Roma'ya karşı düşmanca tavır takınma konusunda ciddi şekilde zorlandığı da doğrudur ve güneş ışıklarını engellemek nasıl mümkün değilse Yahudi Ansiklopedisi de bu gerçeği inkâr edemez.

Şimdi de Josephus'un Romalılara karşı katıldığı askeri operasyonlara bir göz atalım.

İmparator Neron Filistin'deki kargaşaya son vermek istediğinde, tecrübeli generali Flavius Vespasianus'u görevlendirdi. Vespasianus ve oğlu Titüs Akka'da buluşmak üzere sözleştiler. Roma kuvvetleri Galile'deki Yahudi ordusuyla hesaplaşmak üzere hareket etti.

13 J. En., see Josephus, Flavius.

Yahudi Ansiklopedisi, Josephus'un emrindeki ordunun yüz bin piyade, beş bin atlıdan oluştuğunu; bizzat Josephus'un hassa birliğinin sayısının ise beş yüz olduğunu kaydetmektedir. Buna karşılık Roma kuvvetleri 50-60 bin kadar savaşçıdan oluşuyordu ve bunun üç bölüğü Romalı, kalanları ise Yahudi kral II. Agrippa, Anadolu genel valilerinden Antiochus ve İmisia hakimi kral Sumes'in hazırladığı yardımcı milis kuvvetleriydi.[14]

Josphus, savaş daha başlamadan önce sanki mağlup olacağını biliyormuş gibi, Kudüs'deki genel karargaha önceden bir mektup göndererek ordusunun kötü durumunu rapor etmiştir.

Josephus, ordusunun vurucu gücünü Safforia şehrinin iki buçuk mil açığına mevzilendirmişti. Vespasianus daha ordusundan altı bin kişiyi Safforia'ya mevzilendirmeden Josephus'un yüz bin kişilik ordusu hiçbir çatışmaya girmeden erimiş, askerleri gerilla savaşı sürdürmek amacıyla müstahkem şehirlere sığınmışlardır. Josephus'un kendisi de Jotapata kalesine bekinmiştir.[15] Burada Vespasianus'un kuşatmasına ancak kırk yedi gün direnmiş ve Miladi 67 yılının Temmuzunda Romalı komutana teslim olarak onun ve oğlu Titüs'ün Roma tahtına çıkacakları kehanetinde bulunmuştur.

Josephus'un kendi ifadesine göre bu kehanetinden dolayı iyi muamele görmüş ve Vespasianus'un tahta çıkmasından sonra (Miladi 69) serbest bırakılarak Filistin operasyonlarının 70 yılında son bulmasına kadar Titüs'e danışman yapılmış ve onunla birlikte Roma'ya dönüp 100 yılında vefat edinceye kadar orada yaşamıştır..

Şimdi tekrar Massada kalesine dönüp, kalıntıları üzerinde birkaç dakika duralım.

14 Bunlar Roma İmparatorluğu bünyesinde yer alan küçük otonom devletçiklerin krallarıydı. Sonuncunun adı muhtemelen Arapça bir ismin bozulmuş şeklidir ve doğrusu Humus kralı Suheym olmalıdır. Daha önce Humus'da II. Agrippa'nın Durusilla adlı kızıyla evlenen Azizus (Aziz) adında bir kral vardı.

15 Miladi I. Yüzyılda bu kasabayı Filistin haritasında Galile'de Safforia'nın kuzeyinde buluyoruz. Şu isimler o kasabanın muhtemel müteradifleridir: Yiftah (Yeşu, 15/43), Yatıbbat (Çölde Sayım, 22/33; Yasanın Tekrarı, 7/10), Yatıbba (II. Krallar, 21/19). Ancak tüm bu müteradiflerin Samaria sancağıyla bağlantısı yoktur.

Ateşli siyonistlerin tarihçilerin Massada kalesine sığınan Yahudi çete üyelerinin birbirlerini öldürerek intihar ettikleri yolundaki rivayetlerini ispat için sarfettikleri gayretlerin boşa çıkartılışını görmüştük.

Bayan tarihçi Dr. T. Rosemarine, Yahudi çete üyelerinin Massada kalesine girip oradaki Romalıları katlettiklerini, sonra ülkeden kaçtıklarını veya Roma ordusu tarafından kuşatılarak dört bir yana dağılmak zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Rosemarine ayrıca, Josephus'un kaydının ve ona dayanan diğer tarihçilerin, bu grubun intihar ettiği veya birbirini öldürdüğü şeklindeki sözlerinin gerçeği yansıtmadığını, Josephus'un otuz dokuz vatandaşını intihara sevkettikten sonra günah işlediği düşüncesinden kurtulmak için bu rivayeti uydurduğunu, daha sonra Romalıların saflarına katıldığını yazmaktadır.

Fakat ben, Massada hikayesiyle Josephus'un kendisiyle ilgili naklettiği hikaye arasında bir karşılaştırma yaptığımda onun vicdan azabı çektiği kanaatine varamadım.

Josephus'un kendisiyle ilgili naklettiği hikayeye göre kendisi Jotapata kalesine sığınmış, orada kırk beş gün direnmiş; kale Romalıların eline geçince otuz dokuz[16] adamıyla birlikte yeraltındaki bir mahzene saklanmış, kırk kişi burada yaygın geleneğe uyarak düşmanın eline düşmektense birbirlerini öldürme konusunda anlaşmış; sonra ikisi hariç kalanları birbirini öldürmüş. Bunlardan birisi olan Josephus, kader arkadaşını Romalılara teslim olmak suretiyle katliamdan kurtulmaya ikna etmiş.

Dr. Rosemarine'nin Josephus'un mahzene sığınan kişilerin birbirlerini öldürdükleri hikayesine inanırken, Massada kalesine sığınanların intihar etmiş olmasını neden reddettiğini anlayabilmiş değilim. Sanırım her iki rivayeti de reddetmek daha doğrudur. Yani ne Jotapata'da birbirini öldürme veya intihar var, ne de Massada kalesinde. Josephus her halükârda bir yalancıdır ve tek düşüncesi halkının hiç kimsenin olmadığı kadar şerefli bir halk olduğu izlenimi vermektir.

16 Hikaye çekici hale getirilmek için seçilmiş rakam. Çünkü 40 rakamı, Ali Baba ve Kırk Haramiler hikayesinde olduğu gibi büyüleyici bir masal rakamıdır.

Bir kere Massada çetesindekiler kendilerinin suç işlemiş hançerli katiller olduklarını, kaleye kapanmadan önce bağışlanmayacak cinayetler işlediklerini gayet iyi biliyorlardı. Taşıdıkları hançerler bedelini ödeyen kişinin mülküydü. Bu hançerleri çok tehlikeli bir silah olarak kullanmakta tereddüt göstermiyorlardı. Baş kahin Jonathan'a suikast tertiplemeleri bunun en iyi delillerindendir. Hem de kimin hesabına? Putperest Roma valisi Felix'in![17]

Roma devleti bu çetenin Massada kalesine kapanmadan önceki suçlarını affetse bile, kaleyi ele geçirdikten sonra içerideki Romalıları katletmesini asla affetmezdi. Etme bulma dünyası bu.. Onların Massada kalesinde yaptıklarının Romalıların Yahudilere yaptıklarının bir karşılığı olması tabiidir.

Terör ve şiddete bulaşmış bir çete üyelerinin, bir gün gelip aralarında ihtilaf çıkınca birbirlerinin gırtlağını kesmeleri eşyanın tabiatındandır. Ölen ölmüş, kaçan kaçmıştır ve Romalılar geldiğinde her şeyin bitmiş olduğunu görmüşlerdir.

Olaylar zinciri

Roma valisinin Judaea'da yapılmasını istediği nüfus sayımı Miladi 6 yılında Galileli Judas'ın - yakışıklı olduğundan dolayı Judas deniliyordu,- önderliğinde başlayan Zealots isyanının doğrudan sebebiydi. Şiarları, Romanın sayım talebinin kabul edilmesinin köleliği kabul etmek, Judaea'nın Roma'ya bağlılığını itirafınsa Allah'a karşı samimiyetsizlik olduğu idi.

Nüfus sayım emri verildiği günden sonra Kannaîler, vergi ödemeyi reddettikleri gibi, her vesileyle Roma yönetimini rahatsız etmekte tereddüt göstermediler. Filistin'de sosyo-ekonomik durum ziyadesiyle kötü olduğu için, Kannaîler, hayatlarının her sahasını etkileyen kötülüklerden kurtaracak kral Mesih'in geleceğine inanan avam tabakası arasında taraftar ve sempatizanlar bulmakta güçlük çekmiyorlardı.

Romalıların kötü yönetimi de çoğu kez halk arasında gruplaşmaların artmasında önemli rol oynuyordu. Kaydetmek gerekir ki,

17 En. Bib., see Israel, Felix: Sicarii.

Romalılar da çoğu kez Yahudilerin ne istediğini tam olarak anlayamıyorlardı. I. Herod zamanında doğrudan Roma mandasını istemişler ve Judaea'da krallığın ilgasını talep etmişlerdi. Romalılar eyalet sistemi getirip procuratorlar tayin edince, bu defa da ona karşı çıkmışlar ve içlerinden bir grup krallığın tekrar konulmasını ve Herod ailesinin dönmesini istemişti.

Romalar Sadukîleri memnun edince Ferisîler karşı çıkıyor, hem Ferisîleri, hem de Sadukîleri benimseyince bu defa Sicarii [Zealots] denilen Kannaîler onlara ateş püskürüyorlardı.

Sonunda Claudius, Herod hanedanından I. Agrippa'nın yetkilerini genişleterek 41 yılında procuratorluğu kaldırdı.

I.Agrippa, hilekâr ve aşağılık birisi olduğu için Hristiyanları takibat altına almak suretiyle Yahudilerin desteğini kazanmayı başardı ve böylece İsa'nın şakirtlerinden Aziz Butros'u hapsederken Aziz Yakub'u katlettirdi. Fakat Roma'nın procurators sistemini başlattığını görecek kadar yaşamadı ve 44 yılında öldü. Onun ölümünden hemen sonra Judaea'da Theudas adında sahte bir Mesih ortaya çıktı. Halkı Romalılara karşı savaşmaya ve kutsal Judaea krallığını tesise davet etti. Kısa süre sonra görevinden alınan vali Phatos tarafından öldürüldü.

Roma, atadığı yeni valiyi mürted Yahudiler arasından seçmekle hata etti. Tibarius Alexandre isimli bu mürted Yahudi, İskenderiye asıllıydı. İleride olacak olaylarda gerek Judaea'da ve gerekse İskenderiye'de Yahudilere karşı son derece zalimce muamele ettiğini göreceğiz. Ondan sonra 48-66 yılları arasında beş vali daha görev yaptı. Bunların bazıları Yahudilere zulmetti, bazıları ise mutedil bir yol seçti.[18]

Sonuncu vali Florius zamanı sonun başlangıcıydı.

Yahudiler ödemeleri gereken vergiyi eksik ödemiş, bunun üzerine Florius tapınağın bazı mallarını müsadere etmişti. Yahudiler buna şiddetle karşı çıktılar. Kudüs'de durum iyice gerildi. Florius, Kudüs'un yukarı kesiminin kamilen kılıçtan geçirilmesi-

18 Örneğin bu beş validen birincisi Tevrat'ı yırtıp pisleyen ve valinin karargahının bulunduğu Caesaria'daki Yahudileri öfkelendiren Romalı bir askeri ölümle cezalandırmıştır.

ni emretti. Roma vatandaşlığını elde etmiş kişiler de asılarak öldürülen ahali arasındaydı.

Bu olaydan sonra şiddet yanlısı Yahudiler, kendilerinden olmayan kişilerin tapınakta kurban sunmasına izin vermeme kararı aldılar. Yani artık Roma imparatoru adına tapınakta günlük kurban takdim edilmeyecekti.

Sanhedrin'in durumu

Bu şiddet yanlısı karar Yahudi Yüksek Kurulu'nu oldukça zor durumda bıraktı ve henüz uygulama aşamasına geçilmeden önce kararı bertaraf etmek için ümitsiz bir gayret sarfetti. Fakat vali Florius Sanhedrin'e karşı olumsuz bir tavır sergiledi ve hiçbir yardım vermedi. Yahudi kralı II. Agrippa[19] ise üç bin süvariyle Sanhedrin'i takviye etti. Sanhedrin bu askerlerin yardımıyla tapınağı işgal eden isyancılara karşı dört hafta direnmeyi başardı. Fakat isyancılar Sanhedrin'in direnişini kırarak borçlarla ve kurulun alacaklarıyla ilgili evrakları yaktılar. Arkasından Antonia kalesini ele geçirerek düşmanlarını kral sarayında kuşatma altına aldılar. Roma askerlerinden ve yerli milislerden oluşan garnizon silah bırakıp geri çekileceğini duyurdu. Savaş komitesi yerli milislerin - Agrippa'nın göstermelik askerleri dahil,- çekip gitmesine izin verdi, ama yemin edilerek söz verilmesine rağmen komutanları hariç Roma askerlerinin tamamını kılıçtan geçirdi.

Sünnetsizlerin tepkisi

Yahudi zulmünün hemen akabinde diğer şehirlerdeki sünnetsizler öfkeden küplere bindiler. Sünnetsizler, Caesaria şehrinde aynı gün harekete geçerek buldukları Yahudileri kılıçtan geçirdiler, hayatta kalanları da hapse attılar. Yahudi isyancılar, Caesaria katliamına tepki olarak gerilla teşkilatları kurarak, ellerindeki tüm imkanlarla sünnetsizlerin şehirlerini basıp bulduklarını kılıçtan geçirdiler.

19 Claudius, babası I. Agrippa 44 yılında ölünce oğlu II. Agrippa'yı henüz 17 yaşında olmasına rağmen kral unvanıyla ödüllendirdi.

Sünnetsizler olayları çaresizce seyretmeyi kabullenmediler ve Yahudilere karşı bir tenkil hareketine giriştiler. Sur şehrinin sahil şeridiyle Askalan'a kadar olan bölgeyi ele geçirdiler. İlk başta Yahudi isyankârların Romalı askerlere yaptıkları zulme tepki olarak başlayan bu fırtınadan kendilerini korumayı başaran İskenderiye Yahudileri dahi bu tenkil ve boğazlama hareketinden nasiplerini aldılar.

Florius şehrinde düzeni sağlamaktan âciz kalınca Suriye genel valisi Annius Gallus'dan yardım istedi, fakat o da nizamı tesis etmekte başarılı olamadı. Gallus'un başarısızlığı Yahudileri daha da şımarttı ve bunu rüyalarının gerçekleşmesinin yakınlaştığı yolunda atılmış büyük bir adım olarak değerlendirdiler.

Artık Roma'nın işi ciddiye almaktan başka çaresi kalmamıştı. Vespasianus, Neron'dan isyanın tamamıyla bastırılıp Filistin'de düzenin yeniden sağlanması konusunda aldığı kesin talimatla harekete geçti.

Josephus'un kumandasındaki Yahudi ordularının Miladi 67 Haziranında Galile'de darmadağın olmasından ve savaşçıların bölgedeki ana şehirlere yığılmasından sonra Vespasianus bunları tek tek isyancılardan temizlemeye başladı.

Vespasianus, o kışı Caesaria'da geçirdikten sonra Kudüs'ü kuşatma altına alıp, Samaria, İdumea [Edom] ve Beriyye'yi işgal etti. Yahudilerin elinde başkent dışında üç kale kaldı. Bunlardan birisi de sözünü ettiğimiz Massada idi.

Neron'un 68 Haziranında intiharı Yahudilere nefes alma ve düşünme fırsatı verdi. Vespaisianus'un yürüttüğü askeri operasyonlar yeni imparatordan emir gelinceye kadar durmuştu.

Kudüs'de iç çatışma

Roma'nın askeri operasyonları sırasında Kudüs civarındaki tüm isyancı güçler ve taraflar başkente yığılmış; zıt görüşler birbiriyle çatışmaya, her kafadan bir ses çıkmaya, Yahudileri gururla ahmaklığın sınırında tutan ateşli görüşler birbirine karışmaya başlamıştı.

Sicariler, Zealotlar ve eşkıyalar Romalıların önünden kaçarak Sanhedrin üyelerinden Sadukîler, Ferisîler, tacirler ve tapınak do-

layısıyla maddi ve sosyal çıkarlar sağlayan meslek erbabıyla buluşmak üzere Kudüs'e gelmişlerdi. Yahudiler için Kudüs'e haccetmek farzdı ve yılın bir mevsiminde tapınağı ziyaret etmek için her yerden gelirlerdi. Dış dünyadan bu kutsal şehre getirilen mallar gümrük vergilerinden muaf tutuluyordu. Tapınağı bünyesinde bulunduran Kudüs'ün düşman Roma ordusunun kışlası haline gelmesi, belki de kaybedecek hiçbir şeyi olmayanların dışında, kimsenin hoşuna gitmiyordu.

Giskala'lı Yohanna'nın önderliğinde Galile'den kaçan Zealotların Kudüs'e gelişiyle birlikte başkentteki kuvvetler dengesi değişti. Yahudilerin Filistin'in her yerinde Romalılar karşısında dayanamaması, direnişçilerin sesini kesmiş ve ufukta düşmanla uzlaşma ihtimali gözükmüştü. Yohanna ve çetesinin Kudüs'e gelişi, sönmekte olan ateşi yeniden körükledi ve tahripkâr gücünü iade etti.

Yakılan ateşin kıvılcımları kahinler ve aristokratların, özellikle de Sanhedrin üyelerinin üzerine sıçradı. Savaş taraftarı olanlar, kendilerine katılmayan herkesi Roma yanlısı ve kutsal dava düşmanı ilan ederek, geleneksel Yahudi liderlerinden yakalayabildiklerini tutukladılar. Bu tutuklananlara herhangi bir mahkeme huzurunda kendilerini savunma hakkı verilmedi. Kendilerini halkı hainlerin elinden kurtarıcı olarak niteleyen bu kişiler, tutukluların boyunlarını vurdular.

Zeolotlar, kendi adamlarını rahat korumak için tüm yüksek makamları uhdelerine aldılar. Baş kahinin belli haham ailelerinden seçilmesi geleneğini kaldırarak, kura yoluyla seçimi öngören eski usulü canlandırdılar.

Fakat aristokrat tabakası yelkenleri hemen suya indirmek niyetinde değildi. Kanuna karşı çıkanlardan yaka silken kesimi harekete geçirerek, tapınağın dış revaklarını Zealotlardan temizleyip, orta avluya ittiler.

Durum Zealotların kontrolünden çıkmak üzereydi ki, Giskala'lı Yohanna Edomlulardan yardım istemelerini önerdi. Kudüs surları dışında savaşmaya susamış yirmi bin Edomlu vardı. Edomlular geleneksel Yüksek Kurul'a karşı öfkeliydiler. Ondan tiksiniyor ve başlarına gelen belanın sorumluluğunu ona yüklüyorlardı.

Bir gece zifiri karanlıktan faydalanarak tapınaktan dışarı çıkmayı başaran bir grup Zealot, Edomlularla geri döndü. Şehir halkını uykuda bastıran Edomlular, Zealotların düşmanlarını ortadan kaldırdılar.

Zealotlar, yetmiş kişilik yeni bir Yüksek Kurul oluşturdular, ama herhangi bir kanuni kurumun yönetim konusunda onların canice metodlarıyla örtüşmediğini görerek çok kısa süre sonra kurulu dağıttılar.

"İdumealılar bir süre sonra ne için kendilerinden yardım istendiğini anladılar ve kana bulanmış şehri utanç içinde terkettiler. Şehir, sadakatinden şüphelendikleri herkesi kılıç altına yatıran Zeolotlara kaldı. Böylece tüm Kudüs mahvolmuş, aciz ve perişan bir kitleye dönüştü."[20]

Yahudiler arasındaki iç savaş, onların Romalılar karşısında uğradıkları askeri yenilginin yol açtığından daha beter sonuçları beraberinde getirdi.[21]

Neron'un intiharıyla birlikte askeri operasyonların durmasının sağladığı fırsattan yararlanıp saflarını yeni bir savaş için takviye etmek veya onurlu bir barış anlaşması yapmak yerine, birbirlerinin gırtlağını kesmeye başladılar ve bu durum tarafgirlik, haset ve kötü niyetlerin parçaladığı saflarının daha da zayıflamasına yol açtı.[22]

İç savaşta yeni bir partner

Vespasianus, Kudüs ve civarındaki olup bitenleri soğukkanlılık ve sessizlik içinde gözlüyordu. Meyveyi henüz olgunlaşmadan toplamak istemiyordu ve Yahudilerin ahmakça tutumları sebebiyle kendisini fazla yormaya gerek bırakmayacak bir ziyafet hazırladıklarını anlamıştı.

Hırsızlar ve eşkıyalar, Neron'un intiharı üzerine askeri operasyonların durmasından faydalanarak, Roma ordusunun ulaşama-

20 En. Bib., see Israel, At Jerusalem.

21 Can. 10, p. 660.

22 En. Bib., see Israel, Vespasian.

dığı yerlerde soygun yapmaya, adam kaçırmaya ve faaliyet alanı Massada kalesiyle Ayn Gedi arasında sınırlı kalan Eliazer ben Ya'ir yönetimindeki Massada kalesi çetesinden güvenlikte olanları dehşete salmaya başlamışlardı.

Bu eşkıyaların en dikkat çeken lideri Şemon Bargiora (Şemon ibn ed-Dahil) idi. Öyle ki çetesini güçlendirerek Hebron şehrini işgal etmiş, oradan topladığı ganimetlerle gücünü daha da artırarak kendisini İdumea'nın efendisi ilan etmişti.

Ne var ki Kudüs'de Gisgala'lı Yohanna ile kendisine iltihak eden İdumea'lı savaşçılar arasında anlaşmazlık çıkınca, İdumealılar Şemon'dan Yohanna'ya karşı kendilerine yardımcı olmasını istediler. Şemon'un hızlı bir şekilde Kudüs'e gelmesi üzerine Yohanna ve beraberindeki Zeolatlar tapınağın yukarı kısmına çekildiler. (Miladi 69 Nisanı).

Aynı yılın Haziran ayında Vespasianus Kudüs'ün çevresindeki çemberi daraltmaya başladı ve İdumea'yı tekrar işgal etti. Böylece Kudüs yolu açıldı, ama Vespasianus bir kez daha Roma'daki kargaşalar sebebiyle operasyonları durdurmak zorunda kaldı.

Artık Kudüs'un kuşatma işi oğlu Titüs'un sorumluluğuna tevdi edilmişti, fakat o sıralar İskenderiye'de bulunan Titüs'un operasyon bölgesine gelmesi ancak 70 yılının Nisan ayında gerçekleşebildi.

Kudüs'ün muhasarası

Titüs çadırını Kudüs'e bir buçuk saat uzaklıkta bir yere diktiğinde, kutsal şehir Pesah (hamursuz) bayramını kutlamak amacıyla dünyanın dört bir yanından gelen Yahudi hacılarla doluydu.[23]

Zealotların estirdiği terör Romalılarla barış yapılmasını isteyenlerin nefesini kesmişti. Savaş partisi liderleri - aralarındaki ihtilaflara rağmen,- Titüs'ün Vespasianus'un imparator olduktan sonra hapisten çıkarıp serbest bıraktığı Josephus aracılığıyla gönderdiği barış teklifine olumlu cevap vermediler. Bu arada 48 yı-

23 Josephus Kudüs'un nüfusunun hac mevsiminde yerli ahali ve hacılarla birlikte iki milyona çıktığını söylüyorsa da, bu tarihçinin mübalağalarına alışığız.

lından önce Filistin'de valilik yapan Tibarius Alexandre isimli mürted Yahudi, Titüs savaş meclisinin başkanıydı ve Titüs İskenderiye'den dönerken tecrübelerinden yararlanmak amacıyla onu da beraberinde getirmişti.

O sırada meşhur Ferisî din adamı Yohanna ben Zakkay, kuşatma altındaki şehirden şakirtlerinin Zeolatlar tarafından tanınmaması için kefene sararak dışarı çıkarmaları sayesinde kurtulmuş ve Roma askeri karargahına gelmişti.[24]

Kudüs'ün çevresi kuşatma altına alınmış olmasına rağmen, içeride Yahudiler arasında çatışmalar artarak devam etti ve hatta Eliazer b. Şemon önderliğinde yerli Zealotlardan üçüncü bir partinin kurulmasıyla şiddetini daha da artırdı. Böylece birbiriyle çarpışan parti sayısı üçe çıktı: Gisgala'lı Yohanna'nın partisi, Şemon Bargiora'nın partisi ve Eliazer b. Şemon'un partisi.

Gisgala'lı Yohanna Eliazer'i saf dışı bırakarak tapınağın avlusundan kovunca meydan iki rakip partiye kaldı. Gisgala'lı Yohanna'nın sekiz, Şemon Bargiora'nın on beş bin adamı vardı.

Her iki lider de muhasara altındaki şehrin savunmasını güçlendirmek için kaçınılmaz olan milli birlik sloganıyla işin sonunu düşünmeden birbirini tasfiye etmeye çalışıyordu. Fakat Roma ordusunun mancınıklarla attığı taşlar şehrin dış surlarını dövmeye başlayınca, Yohanna ve Şemon yaklaşan tehlike karşısında güçlerini birleştirmenin kaçınılmaz olduğunu anladılar.

Savaşın Roma lehine gelişmeye başlaması üzerine Titüs bir kez daha Josephus'u Yahudilere göndererek teslim olmaları çağrısında bulundu. Titüs, hac için Kudüs'de yığılan halkın ve yerli ahalinin veba salgınından kırılmaya başladığını, şehir içinde birbirini asıp kesen partiler yüzünden gıda stoklarının tükenip açlık başgösterdiğini biliyordu.[25] Titüs'ün amacı şehri ve özellikle tapınağı tahribattan kurtarmaktı. Ama parti liderleri teslimiyet görüşmelerine yanaşmayı reddettiler ve tapınağın ve Allah'ın üstün gücünün zaferin teminatı olduğunu açıkladılar. Anlaşılan Zeolatların ve eşkıyaların liderleri işledikleri cinayetlerle Allah'ın adalet ve iyilik emirlerini çiğnediklerini unutmuşlardı.

24 Can. 10, p. 861.

25 Can. 10, p. 860.

Terörist liderlerin tavrı böyle olmakla birlikte halk başka bir yöne meyletmişti ve bir fırsatını bulan kaçıp Romalıların himayesine sığınıyordu. Parti önderleri bu tehlikeli durum karşısında elleri bağlı beklemektense, kuşatma altında şehirden dışarı çıkışı önlemek için ağır tedbirler aldılar. Halk arasında terör estirmeye, milletin erzakını müsadere edip savaşçılara dağıtmaya başladılar.

Titüs, kazandığı yeni başarılardan sonra Josephus'u üçüncü defa elçi olarak gönderdi. Arkasından şahsi bir gayretle hiç olmazsa Kudüs'ü bekleyen feci akibetten tapınağın kurtulması için teröristlerden orasını boşaltmalarını istedi. Teröristler üçüncü barış teklifini de reddettikleri gibi, Antonia kalesiyle tapınağın iç avlusunun surları arasında kalan binaları kendi elleriyle ateşe verdiler.[26] Artık her şey beklenen akibete doğru yaklaşıyordu.

Tapınağın yan duvarlarını yalamaya başlayan alevler iç revaklara doğru uzanmıştı. Halk, korku ve dehşet içinde alevlerin tapınağın bölümlerini yiyip bitirişini seyrediyordu. Titüs de hayatında ilk defa en kutsal tapınağın kapısının çılgın alevlerin darbeleriyle acı içinde kıvrandığını müşahede ediyordu.

Böylesi bir dehşet anında ortaya fırlayan bir falcı, insanları kurtuluş işaretlerinin nihai gerçekleşmesini gözleriyle görmeleri için tapınağa doğru gitmeye çağırdı. Ama çılgın alevlerin dilleri, korkudan ödleri patlayan savaşçılar, ölüler ve inleyen yaralılar, tüm bunlar kurtuluş dilinden, kurtuluş işaretlerinden, Mesih ve kurtarışlarından farklı bir dille konuşuyordu. Adil bir hükümdü bu. Vaftizci Yohanna[27] ve Nasıralı Jesus'un[28] söyledikleri doğru çıkmıştı. (9 Ağustos 70)

Binlerce kişi tapınak yangınında helak olmuştu. Gisgala'lı Yohanna ve bazı Zeclatlar şehrin yukarı kesimine sığınarak kurtulmanın yollarını aradılar. Bu arada Romalılar sunakta sancaklarını dikmişler, önünde kurbanlar kesmişlerdi ve muzaffer komutan Titüs'ü selamlıyorlardı.

Yapılan uzun görüşmelerden sonra çete reisleri serbestçe çekip gitmelerine izin verilmesi şartıyla şehri teslim edeceklerini

26 En. Bib., see Israel, Blockade.

27 *Matta*, 3/7-10.

28 *Matta*, 23/37-38; *Luka*, 19/41-44.

açıkladılar, ama Titüs şehrin yakılmasını emretti. 70 yılının Eylül ayı sonun sonuydu.

Her ne kadar Kudüs ve tapınağın tahribi konusundaki rivayetler ve tarihi kayıtlar arasında farklılıklar ve şüpheli versiyonlar varsa da, üzerinde görüş birliği sağlanan olayların özeti bundan ibarettir (...)

Yahudilerin genel olarak Romalılardan çektikleri, önce ve sonra olan olaylar, sıradan Yahudilerin canlarının Yüksek Kurul'un arzularının gerçekleşmesi yolunda hiçbir değeri olmadığını apaçık bir şekilde göstermektedir. Yahudi önderlerinden beklenen Mesih olduğunu iddia eden herkes, koyu bir yalancı olduğunu kesinlikle biliyordu, ama yine de hiçbiri yakılan fitne ateşinin odunu olarak sıradan Yahudileri kullanmakta tereddüt etmemiştir.

Yıkımdan sonra

Bir yandan birbirini yiyen Yahudi grupları, diğer yandan Yahudilerle Romalılar arasındaki çatışmaların maddi ve edebi güç alanlarında korkunç tahribatlar yapması tabii idi.

Yahudilere göre Babil sürgününden kurtulmalarıyla birlikte ikinci kez inşa edilen tapınak, gelenek ve şiarlarını temelleri üzerinde geliştirdikleri en büyük dini payandalarıydı. Vespasianus'un bastırmasından sonra Galile'den kaçarak Kudüs'ü ele geçiren Zealotların reis ve üyelerini ortadan kaldırdıkları Sanhedrin da artık yoktu. Bu durumda Filistin Yahudileri ibadet ve yaşam tarzlarında diaspora Yahudileriyle aynı çizgide buluşmak zorundaydılar. Sadukîler varlıklarını tapınak, Kudüs ve devletin varlığına bağlamışlardı, ama bunlar ortadan kalkınca cemaat olarak varlıkları sona erdi. Yohanna b. Zakkay'ın önderliğindeki Ferisîler Yabne'yi[29] kendilerine merkez edinerek, Yahudi yaşantısı için yeni prensipler koymaya başladılar. Yahudiler arasında çıkan ihtilaflara bakan yetmiş iki üyeli bir mahkeme teşkil etmek suretiyle Sanhedrin'i dirilttiler. Judaea bölgesinde Romalıların bu mahkemeyi tanımadıkları konusunda herhangi bir kayıt yok, ama di-

29 Yafa'nın 12 mil güneyinde Ramla kazasına bağlı bir yerleşim birimi.

aspora Yahudilerinin buradan çıkan kararları kanun mesabesinde görmesinden ne kadar önemli olduğu anlaşılıyor.

Hatta diaspora Yahudilerinin daha sonra Jüpiter Capitulinos tapınağına yönlendirilen ve vaktiyle tapınak için ödemiş oldukları iki dirhemlik vergi yerine güvenilir adamları[30] vasıtasıyla Sanhedrin'e ödedikleri başka bir vergi koydular.

Filistin Yahudileri yeni duruma kısa zamanda adapte oldular ki, muhtemelen Kudüs'ün muhasarası ve tapınağın tahrip edilişi sırasında yaşadıkları kötü günlerden kurtulup fazla istikrarlı ve müreffeh olmasa da değişik bir ortamda mutluluğu bulmalarının bunda önemli rolü olmuştur.

Tüm bunlara rağmen Yahudi yazıcıları (peruşim) Allah'ın Yahudilerin başına saldığı bu korkunç beladan hiç ders almamışlardı ve yine dindaşlarını dünyaya hakim olarak ve Allah'ın emriyle hükmedecek beklenen Mesiya'nın gelişiyle ilgili kehanetlerle beslemeye devam ettiler. Gelişiyle birlikte kurtuluş saatinin çalacağı söylenen beklenen Mesiya [Mesih] rivayetleri, Yahudilerin eşi benzeri olmayan zor günler yaşamaya başladıkları dönemde yaygınlık kazanmaktaydı.

Fakat beklenen Mesiya'nın insanların müdahalesi olmadan Allah'ın bir işi olarak gerçekleşeceği inancına rağmen Yahudiler her yeni bir felaket anında Mesiya'yı bir an önce getiriyorlardı ve bu defaki Mesiya Bar Kohba isyanında tecessüm edecekti.

Tapınağın yıkılışı ve diaspoya Yahudileri

Kudüs'de kuşatma altına alınan Yahudiler, diaspora Yahudilerini Romalılara karşı ayaklandırmaya çalıştılar. Sicariler, Zealotlar ve eşkıyalar Filistin'de sıradan Yahudilerin başına gelen felaketleri engelleyememişler, şimdi Roma dünyasında tüm Yahudileri imparatorluğa karşı ayaklandırmanın yollarını aramaya başlamışlardı. Fakat çatışmaların ilk aşamalarında katılım çok az olmuş, sonuçlar ortaya çıkmaya başladıktan sonra da ortadan kalkmıştır.

30 Yahudilerin bu güvenilir kişilere verdikleri unvan onları apostles seviyesine çıkarmaktadır. Halbuki apostle İsa'nın on iki havarisine verilen lâkapdır.

Daha önce Antakyalı mürted Yahudi Antiochus'un, Antakya'yı yakma planlarını ortaya çıkarıp, iddiasını ispat için bazı yabancı Yahudileri topluluğa hedef gösterdiğini, ama bunu Vespasianus'un imparatorun emriyle Filistin'de askeri operasyonlar yapmak amacıyla İskenderiye'den hareket eden oğlu Titüs'le buluşmak üzere Akka'ya giderken Antakya'ya uğraması sırasında yaptığını okumuştuk.

Bu olay üzerine Antakya'daki Yahudiler ağır baskılara maruz kalmışlardı ve Filistin'deki askeri operasyonların diaspora Yahudileriyle sünnetsizler arasında sürtüşmelere yol açması normaldi. Nitekim Yahudilerin kuşatma altına alınan Roma garnizonu konusunda verdikleri sözü tutmayarak silahsızlandırdıktan sonra hepsini kılıçtan geçirmelerine sünnetsizlerin nasıl bir tepki gösterdiklerini görmüştük.

Kudüs ve tapınağın yıkılışını müteakiben gösterilen şiddetli tepkiler birden fazla yerde ortaya çıkmıştı.

Titüs'un Antakya'ya doğru yola çıkmadan önce Beyrut'da konakladığı sırada Antakya'da yangın çıkmış, bu şehirdeki baş kahinin büyük oğlu mürted Antiochus yangını Yahudilerin çıkardığını duyurmuştu. Ahali söylenenlere bu defa daha fazla inanmış ve her yerde Yahudilere saldırmaya başlamıştı. Eğer vali vekili olaya müdahalede bulunmasaydı, Yahudi tarihinde başka bir kara gün daha yaşanmış olacaktı.

Yahudi-Romalı çatışmasının akisleri İskenderiye'de beklenenden erken görüldü. Sünnetsizler, Roma'da imparator Neron'a bir elçilik heyeti gönderilmesini tartıştıkları bir toplantı düzenlediler, fakat toplantı onlarla Yahudiler arasında bir çatışmayla sonuçlandı. İskenderiye'nin mürted Yahudi valisi Tibarius Alexandre kendi kabiledaşlarına yaptıkları işin nasıl bir ahmaklık olduğunu göstermek istediyse de, Yahudi fitnesini bastırmak için elinin altında bulunan garnizona ilaveten Syrine'den yeni gelen orduları da devreye sokmaya mecbur kaldı. Josephus, ortalık sakinleşinceye kadar elli bin Yahudi'nin öldüğünü kaydetmektedir. Ondan sonra Kudüs düşünceye kadar bölgede başka bir olay olmadı. Ama Kudüs'ün düşmesiyle birlikte Filistin'den kaçan bazı aşırılık yanlısı Zealotlar, şehir Yahudilerini Romalılara karşı isyan etmeye kışkırttılar. İmparator Vespasianus, İskenderiye'de çıkan karı-

şıklıklar üzerine, vaktiyle Selevkuslarla Hoşmoneyler arasında vukû bulan çatışmalar arefesinde Filistinden kaçarak Mısır'a gelen Onias'ın Leontopolis'de kurduğu Yahudi tapınağının yıkılmasını emretti. Böylece kurulduğundan 243 yıl sonra bu tapınakta yapılan Yahudi ibadetleri sona erdi.

İmparator Trajan

Bu imparatorun döneminde (M. 98-117) imparatorluğun Irak'dan Barka'ya kadar uzanan değişik bölgelerinde Yahudilerin çıkardığı çok sert karışıklıklar yaşandı.

Trajan'ın karısı Plotina'nın Yahudilere âtıfet beslediği, kocasının kalbini onlar lehine çelmeye çalıştığını belirtmek gerekir. Putperest şehitlerin işleri adı verilen[31] kasidelerden birinde bu konuya açıkça değinilmektedir.

110 veya 113 yılında Yahudilerle Yunanlılar arasındaki geleneksel çatışma mevsimlerinden bir yenisinin girmekte olduğunu hatırlatan karanlık bulutlar Mısır semalarında yığılmaya başlamıştı.

Bir defasında Yunanlıların önderlerinden Hermiskos, imparatorun karısının tesiriyle Yahudilere meylettiğini hatırlatarak Trajan'a meclisin Yahudilerle dolu olduğunu söyler. Trajan öfkelenirse de Hermiskos bunu görmezden gelerek konuşmasını sürdürür: Anlaşılan Yahudileri hatırlatmam canını sıkıyor.. Madem öyle, senin de kendi halkının çocuklarına yardım etmen, kafir Yahudileri savunmaya yeltenmemen gerekir.[32]

Birbirine benzer iki durum arasında bir bağlantı kurabilir miyiz?

Neron'un hanımı Poppaea'nın Yahudilere âtıfet beslemesi ve Yahudilerin bunu istismar ederek 70 yılında tapınağın yıkılmasıyla son bulan bir isyanı başlatmaları ile Trajan'ın karısı Plotina'nın gösterdiği âtıfeti istismar eden Yahudilerin nihayet 135 yılında Filistin'den köklerinin kazınmasına yol açan isyana girişmeleri. İki durum arasında bir karşılaştırma yaparken gözden kaçırılmaması gereken bir hakikat vardır ki, o da Trajan ve Ploti-

31 İskenderunlu Yunanlıların Romalılardan milli haklarını almaları konusunda verdikleri mücadelenin aşamalarını anlatan edebi eserler.

32 Dr. Mustafa el-İbadi, *Mısr min İskender el-ekber ila*..

na'nın, tarihi kayıtların da gösterdiği gibi, Neron ve Poppaea'ya nispetle daha faziletli olduklarıdır.

Trajan ve Partlar

113 yılında Part kralı, Neron zamanından beri Roma ile Partya arasında yürürlükte olan anlaşmayı bozunca, meseleyi kesin bir çözüme kavuşturmak isteyen Trajan, Roma'dan doğuya doğru harekete geçti. 114 yılını ilk baharında Ermenistan'a saldıran Trajan, arkasından Mezopotamya'ya doğru ilerleyip 115/116 kışını geçirmek üzere Antakya'ya döndü.

Antakya şehri 13 Aralık 115'de sabah saatlerinde başlayan bir depremle sarsıldı ve günlerce süren sarsıntılar sonrasında şehir tam bir harabeye döndü. Kışı burada geçiren Trajan 116 yılı ilkbaharında doğu yolculuğunu başlatarak Medain'i [Ctesiphon] işgal edip, Basra Körfezi'ne ulaştı. Trajan'ın işgal ettiği bölgelerde düzeni sağlamakla uğraştığı günlerde Partlar saflarını yeniden düzenlemiş, Romalılara karşı saldırıya geçmiş ve böylece Mezopotamya'da yeni bir isyan patlak vermişti.

Yahudiler, kendileri için uygun saatin geldiği zannına kapılmışlardı, ama kendilerine karşı âtıfet besleyen Trajan'ın ordularına karşı Partların saflarında yer aldılar. Çarpışmalar Irak'dan Suriye, Filistin, Kıbrıs, Mısır ve Barka'ya sıçradı. Yahudiler kendilerini oldukça güçlü gördüklerinden Barka ve Kıbrıs'da sergilediklerinden daha vahşi davranışlar sergilediler.

Örneğin Kıbrıs'ın başkenti Salamis'de Yahudi olmayan ahaliyi diğerlerinden ayırdılar. Onların Kıbrıs'da sergiledikleri vahşetin ne boyutlara ulaştığını, Roma imparatorunun adada düzeni sağladıktan sonra Yahudilerin buraya adım atmalarını yasaklamasından ve bu fermana aykırı hareket edenlerin öldürüleceğine hükmetmesinden anlıyoruz.

Sirene (Barka) şehrinde ise Yahudiler Andrew[33] isimli birinin önderliğinde epey zamandır kusmak istedikleri kini aleniyete

33 Kaynaklarda bu şahsın adı değişik biçimlerde geçmektedir: Andrew, Andeos ve Lukuas.

dökmek için duruma hakim oldular. Tarifi imkansız vahşi yöntemlerle 220 bin sünnetsizi katlettiler. Kurbanlarının derilerini soyup pardesü gibi kullandıktan başka cesetlerini küçük parçalara ayırıyorlardı. Kurbanlarının etlerini yemekten, kafataslarını cilalamaktan ve Tevrat yazarlarının öğütlerini uygulamaktan çekinmiyorlardı.[34] Düşmanlarını testerelerle ikiye böldüler, etlerini vahşi hayvanlara attılar ve bazen de ölünceye kadar birbirleriyle vuruşmaya zorladılar.[35]

Bu Yahudi fitnelerini bastırmak için bazen düzenli ordular, bazen de genel valilerin yerli sekeneden oluşturdukları milis kuvvetleri devreye sokuldu. Pek çok şehir neredeyse yerle bir oldu. Pek çok tarım arazisi ıslah edilemez şekilde çöle dönüştü. Kısacası Roma İmparatorluğu'nun bir çok bölgesinde ekonomik hayat tamamıyla felç oldu.[36] Öyle ki, Trajan'ın halefi Hadrianus, devlete ait tarım alanlarının bir kısmını Yahudi fitnesinin yol açtığı zararları ıslah çalışma tedbirleri kabilinden satmak zorunda kaldı.

Belki de Trajan'ın ömrünün son iki yılını (115-117) alan bu Yahudi fitnesinden çıkarılması gereken en önemli ders, diaspora Yahudilerinin birbirinden uzaklaşma yerine birbirlerine kenetlendiğidir ve muhtemelen diaspora Yahudilerinin yaşantılarına damgasını vuran amillerden birisi bu sağlam organizasyondu. Öbür türlü gizli milis güçleri hazırlayarak, yeri ve zamanı geldiğinde devreye sokmak üzere yeraltı savaşçı örgütlenme olmadan ve böylesine mükemmel bir organizasyon gerçekleştirilmeden birçok yerde düşmanlara karşı yürüme ve duruma hızlı bir şekilde hakim olmanın sebebi açıklanamaz. İskender'in ardıllarının iktidarlarından beri, Makkabi kitabının da belirttiği gibi, Yahudi cemaatleri arasında güçlü bir ilişki vardı. Hatta denilebilir ki, Kudüs'ün düşüşü ve tapınağın ikinci kez yıkılışı felaketi, diasporadaki her Yahudi'yi işittiğinde Filistin'de yıkılan devletin alternatifi olabilecek yeni bir aktiviteye çağıran güçlü bir borazan sesiydi.

Yahudi yaşantısının bir parçası olan gelişmelerin şekli ne olursa olsun, imparatorluk boyutunda yol açtığı vahim sonuçlar, Yahu-

34 "Davud orada yaşayan halkı dışarı çıkarıp testereyle, demir kazma ve baltayla yapılan işlerde, tuğla yapımında çalıştırdı." (II. Samuel, 12/23)

35 Dic. See Jews.

36 Can. 11, p. 653.

dinin başkalarıyla olan ilişkilerindeki ana çıkış noktasının, kendilerinin dışındaki herkesten şiddetli nefrete sevk eden bir aşırılık, hem de boyutlarını düşmanlarına uyguladıkları vahşetlerde gördüğümüz tarifi imkansız bir aşırılık olduğunu göstermektedir.

Belki de giriştikleri vahşi eylemlerin sonuçlarını görmelerini engelleyen bu aşırı nefret, Yahudilerin çevrelerindeki dairenin nasıl daralacağını, nasıl bir tenkile tabi tutulacaklarını düşünmelerini engelliyordu. Ama onlar için en önemli olanı, ruhlarının derinlerine kök salan nefret hastalığını yatıştırmak için önlerine çıkan her fırsatı sonuna kadar değerlendirmekti..

Bar Kohba

Hadrianus, amcası Trajan'ın 117'de ölümünü metaakiben tahta çıktı. Tarihçiler, onun iyi bir insan olduğunu, ama imparatorluğun çıkarları tehlikeye maruz kaldığında bir yırtıcı kesildiğini kaydetmektedirler. Yine tarihçilere göre Hadrianus, sadece amcası Trajan'ın zaferleriyle en geniş sınırlarına kavuşan imparatorluğun selametini savunmak için savaşmıştır.

Hadrianus'un üzerinde en çok kafa yorduğu konu, Britanya'da ve Avrupa'da Pax Romana'yı korumak amacıyla kuzeyli barbarlara karşı surları sağlamlaştırmaktı ve bu yüzden amcasının başlattığı bazı imar işlerini askıya almıştı. Yine de Kudüs'ün harap ve perişan vaziyette kalmasının bu uygarlık çizgisi içinde anlamsız olduğunu görmüş, şehrin yeniden imarını kararlaştırarak, ona Roma kolonisi sıfatı vermek suretiyle bir saygınlık kazandırmıştı.

Yahudiler, imparatorun bu kararından hiç memnun olmadılar ve onu kötülüklerin zirvesi olarak kabul ettiler. Çünkü onlara göre Kudüs'ün koloni ilan edilmesi sünnetsizlerin buraya dolması, şehrin kâfirler şehri haline gelmesi demekti. Üstüne üstlük Hadrianus'un sünneti yasaklaması ve sünnet olanları iğdişlerle aynı gruba sokması, kararın özellikle Yahudileri hedef almamasına rağmen, bardağı taşıran son damla mesabesindeydi.[37]

37 Sünnet, İbranilerden çok daha önce eski Mısır halkları ve Araplar arasında yaygın bir gelenekti. Hatta eski Latin Amarika halklarından bazılarının da sünnet oldukları tespit edilmiştir.

Yahudiler Roma'nın bu politikasına karşı sert bir başkaldırı olarak silaha sarıldılar. Mevcut bilgiler, Yahudilerin bu defa gerilla taktiklerine başvurduklarını, dağlarda, mağaralarda ve kuytu yerlerde gizlenerek Romalılara karşı vur-kaç uygulamalarına başladıklarını göstermektedir.[38] Yahudiler arasında Davud soyundan gelen Bar Kohba (Yıldızın oğlu) adında bir komutan ortaya çıkmış ve kendisinin beklenen Mesih olduğunu iddia etmişti. Rivayete göre Bar Kohba'yı kendisinin yenilmez Mesih olduğu vehmine salan haham Akiba onu bu sıfatı kullanmaya teşvik etmiştir. Balı Kohba, Akiba'nın yardımıyla Yahudileri bir sancak altında toplayıp, Romalıların ilk başlarda fazla ehemmiyet vermedikleri bir direnişe sevketmeyi başarmıştır. Romalıların düşmanı fazla önemsememesi, onlara Kudüs'ü işgal edip, yeni hükumetin merkezi yapma imkanı tanımıştır. Balı Kohba, Kudüs'de bir de sikke kestirerek üzerine şu yazıyı yazdırmıştır: "Şemon, İsrail emîri".

Yahudiler, Mesihle kurtuluş vaktinin geldiği hülyasına kapılmışlardı. Diaspora Yahudileri de Judaea'daki kardeşlerinin çağrısına katılarak Bar Kohba hareketine destek verme yarışına girmişlerdi.

İşler iyice çığırından çıkıp, iş ciddiye binince Hadrianus 134 yılı yazında bizzat operasyon bölgesine gelmek zorunda kaldı. Arkasından Britanya'daki tecrübeli komutanı Julius Severus'u çağırıp Yahudilere karşı savaşı yönetmesini emretti.

Nihai savaşta yalnızca kahramanca bir direniş sergileyen Kudüs kalesi düşmekle kalmadı, Bar Kohba da savaş meydanında öldü ve ondan sonraki adı da Yıldızın oğlu değil, Barkozba yani "yalancının oğlu" oldu.

38 Rivayete göre Bar Kohba Romalılarla girdiği bir çatışmayı dua ile başlatarak şöyle demiştir: "Efendim (Tanrım), düşmanlara yardım etme, bizimse yardıma ihtiyacımız yok." [Nath]1967 savaşı sonrasında yabancı gazetecilerden birisi İsrail Savunma Bakanı Moşe Dayan'a şu soruyu sorar: - Sayın general, bu savaşta Allah'ın İsrail'le birlikte olduğuna inanıyor musunuz? Dayan şu cevabı verir: - Kanaatimce Allah'la birlikte olan İsrail'di.. Zafer kazandığında Yahudi böyledir işte.. Gururdan burnu bir ikarış havada ve .. Yahve'den üstün olduğunu iddia ediyor.

Savaş sonunda 985 köy, 50 müstahkem dağ kalesi yerle bir edilmiş, 580 bin Yahudi katledilmişti. Açlık, yangın ve veba yüzünden ölen Yahudilerin sayısı bilinmiyordu.[39] Roma'nın kayıpları da ağırdı, ama mevcut kaynaklar bu konuda rakam vermemektedir.

İmparator Hadrianus Kudüs'ü sünnetsizlerin şehri olarak onartıp Aelia Capitolina adını verdi.[40] Romalılar Zerubbabil Tapınağı'nın yerine Jupiter Capitolinus'un bir heykelini diktiler. İmparatorluk ayrıca Yahudilerin şehir çevresine yaklaşmalarını yasaklayan bir ferman yayınladı.[41]

Bar Kohba intifadasının akibeti de böyle oldu ve direniş son nefesini verdi.

39 Can. 11 p. 314.

40 Aelinus, Hadrianus'un ilk adıydı.

41 Nath, Yahudilerin Yahudi yılının dokuz Ağustos gününe tekaabul eden tarihte Aelia'ya girmelerine ve tapınağın ikinci yıkılışı münasebetiyle ağlama duvarında ağlamalarına izin verilmesini sağlamak için büyük miktarlarda rüşvet teklif edip, pek çok gayret sarfettiklerini kaydetmektedir.

XXVIII
TALMUD*

Giriş

Talmud alimleri, Mûsa'nun ömrünün son kırk iki yılı boyunca Tanrı'dan on emir de dahil olmak üzere altıyüz on üç kanun telakki ettiğini ileri sürüyorlar. Bu kanunların ve amaçlarının halkın anlayabileceği şekilde yorumu yeterlidir. Yine aynı iddiaya göre bizzat kanunlar parşömen varak levhalar üzerine yazılmıştı ve yorum da sözlü şeriatın temelidir.

Talmud alimleri, sözlü şeriatın doğruluğunu ispat etmek ve tenkitlerden korumak için Mûsa'nın önce kardeşi Harun'u çadırına çağırdığını ve Tanrı'dan telakki ettiklerini ona aktardığını, daha sonra Harun'un oğullarını çadıra alıp babalarının dinlediklerini onlara da dinlettirdiğini; arkasından İsrail'in yetmiş yaşlı kişisini Allah'ın vasiyet ve öğretilerini Mûsa'dan dinlemeleri için çadıra çağırdığını ve en son olarak halktan dileyenin içeri girerek Mûsa'nın ağızından sözleri bizzat dinlemeye izin verildiğini ileri sürüyorlar.

Böylece kanunları Harun dört, oğulları üç, yaşlılar iki ve halk da bir defa doğrudan Mûsa'nın ağzından dinlemişlerdir.

---

* Elinizdeki kitabın bu bölümünde zaman zaman Arap dünyasındaki polemikler ve yazarın Arap olması hasebiyle yine hissi davrandığı bazı paragraflar, akademik bir kitapta yer almaması gereken şeyler olduğu düşüncesiyle çıkarılmıştır. (çev.)

Talimin bu ilk aşamasından sonra Mûsa, Harun'dan öğrendiklerini tekrar etmesini ister. Arkasından oğulları dinlediklerini tekrar ederler, daha sonra yaşlı yetmişler sözlü ve yazılı şeriatı birbirlerine öğretmelerine izin verilen halkın zihnine yerleşmesi için tekrar ederler.[1]

Talmudcuların sözlü şeriat dedikleri bu takdim, sözlü şeriatı kabul etmeyen bazı Yahudi cemaatleri tarafından reddedilmiştir. Daha önce Sadukîerin sözlü şeriatı kesinlikle kabul etmedikleri belirtilmişti. Keza Samirîler (Samarialılar) de yazılı Mûsa Tevratı olarak ancak ilk beş kitabı kutsal kabul ederler.

Biz burada Talmud üzerinde detaylı bir şekilde duracak ve onu tartışacak değiliz. Talmud'un İngilizce ve Arapçaya yapılan güzel çevirilerinin ışığında konuya detaylı bir şekilde girmek mümkün ise de, bu, elinizdeki kitabın sınırlarını aşar.

Dolayısıyla Mûsa'ya ait olduğu söylenen sözlü şeriatın, Talmud alimlerinin İsa'dan önce I. Yüzyıldan beri Mişna'yı yani Tevrat'ın tekrarını üzerine bina ettikleri temel olduğunu söylemekle yetinelim. Mişna, Miladi III. Yüzyılın birinci çeyreğinde yani tapınağın ikinci yıkılışından yüz elli yıl sonra Yahuda HaNasi tarafından kaleme alınmıştır.

Nasıl yazılı şeriat Tevrat'ın tefsir ve yorumu olarak Mişna doğmuşsa, sözlü şeriat Mişna'dan da Gmara denilen yorumlar ve tefsirler doğmuştur. Gmara'nın nihai şeklini Miladi I. Binyılın birinci yarısında aldığı söylenmektedir.

Mişna ve Gmara genel olarak Talmud denilen kitabı oluşturur. O da ikiye ayrılır: Halfa – kanunlar ve farzlar; Hagara – Kıssalar, efsaneler, örnekler, hikmetli sözler vs.

Babil ve Kudüs Talmudu, Mişna ve Gmara'da kullanılan dünya dilleri, Talmud'un yaşayan dillere çevirisi, tercüme ve basımlarından sonraki gelişmeler bu kitabın konusu değildir. Çünkü bu konulardan birine daldığımızda asıl üzerinde durmamız gereken noktalara yeterince eğilmemiz zorlaşır.

1 Pol., p. 4.

Araplar ve Talmud

Çağdaş Arap okuyucunun Talmud hakkındaki genel görüşü, Ortodoks Yahudinin bu kitaba yüklediği kutsiyetin Tevrat'a yüklenen kutsiyetten daha az olmadığıdır. Günümüz okuyucusunun Talmud'u kötü bir kitap olarak görmesi normaldir. Talmud ve içeriğiyle ilgili bilgilere sahip olsaydı, onun tüm çağlarda insanlık düşmanı fikirlerin en tehlikelisi olduğu hükmüne varırdı.

Filistin Kurtuluş Örgütü'ne bağlı Etüdler Merkezi'nin Dr. Esad Razuk'un "Talmud ve Siyonizm" adlı çalışmasını 1970 yılında yayınlamasına kadar herhangi bir Arap yazarın Talmud'la ilgili umumi görüşü yadırgadığına şahit olmadık. Dr. Esad Razuk, Filistin meselesiyle ilgilenen okuyucuya yabancı biri değildir. Onun 1968 yılında aynı merkezin yayınladığı "Büyük İsrail" adlı değerli çalışmasını da unutamayız.

Ama galiba Dr. Razuk "Talmud ve Siyonizm" adlı eserini yazarken ruhi, psikolojik ve fikri yönden pek iyi durumda değildi ve sanırım Etüdler Merkezi de bu çalışmayı yayınlamakla ondan pek iyi durumda olmadığını ortaya koymuştur. Şahsen biz, Dr. Razuk'a bu eserde sergilediği basiretsizliği yakıştıramadığımız gibi, onun daha önceki takdire şayan çalışmalarındaki bilimsel sorumluğu taşımadığını gördük.

Dr. Razuk, Talmud'u görmeyen Arap yazarlara hücum ederek şöyle diyor: "Böyle tehlikeli bir konuyla uğraşmak büyük bir sorumluluk ister. Araştırmacıların inceleme ve doğruluğunu araştırma zahmetine katlanmadan nakledilegelen görüşleri papagan gibi tekrarlamaya devam etmeleri bunaklıktır." (s. 14); "Neden cehalette ısrar edip, araştırmadan kaçınarak düşmanımızı bize çevireceği ve bizi dünya kamuoyunda başarısız gösterme çalışmalarında kullanacağı silahlarla daha fazla techiz ediyoruz?.. Ne zamana kadar kendimizin en inatçı düşmanı olarak kalacağız? Davamızın haklılığını görmezden gelmeyi sürdürüyor, onun insanî ruhunu yok ediyor, sonra da dünyadan yanımızda yer almasını ve davamızı desteklemesini istiyoruz?" (s. 15).

Dr. Razuk sözlerini şöyle sürdürüyor: "Arapların Talmud hakkındaki genel kanaati, onun geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde

Avrupa'daki benzerlerinden nakledilen bir geleneğin doğurduğu çocuk olduğu, gerçekte bize hiçbir fayda sağlamayan siyasi ve ırkî fazlalıklar gibi antisemitist hareket tarafından sürümü yapılarak tarih meyanında bir belge haline geldiği şeklindedir." (s. 26) ; "Bu üç bölümde, Arapların Talmud hakkındaki görüşlerinin dayandığı Avrupaî kökleri incelemeye çalıştık. Verilen bazı örneklerden Avrupa patentli bu görüş ve tutumların bize nasıl sızdığı ve arkasından Arapların siyasi siyonizm karşısında sergilemesi gereken asıl duruştan ayrı olarak bereketli bir toprak bulduğunu; Talmud ve öğretileriyle ilgili sathi görüşlerin tüm hata ve önyargılarıyla birlikte nakledilerek genelleştirilmesi üzerine kurulu antisemitist Avrupa dalgasının arkasında bazı dini etkenlerin siyonizmin gelişmesine nasıl yardımcı olduğunu gördük." (s. 105)

Dr. Razuk, kitabının sonlarına doğru sesini biraz daha yükselterek şöyle diyor: "Neden davanın özünden uzaklaşarak çözüntünün dış kısımlarıyla oyalanıyoruz? Talmudî Yahudi veya Talmuda göre Yahudi'den bahsetmemiz bir saçmalıktır ve hiçbir faydası yoktur. Çünkü Talmudî Yahudi topraklarımızdaki bu açgözlü siyonist kadar bizim düşmanımız değildir.." (s. 302) (...)

Gördüğümüz gibi Dr. Razuk muarızlarını, daha doğrusu kendisinden önce bu konuda kalem oynatan Arap yazarları bunaklık, cehalet, basiretsizlik, papağanlık ve kendisinin Miladi II. Binyılda Avrupa ve Doğuda Talmud kurbanları hakkında yazarların ve araştırmacıların naklettiklerine duyduğu öfkeyi duyma sorumluluğundan kaçmakla suçlamaktadır.

Yahudilerin Hristiyan veya gayr-ı Yahudinin canlı bedeninden kan alarak Nisan ayının (İbrani yılının başlangıcı) üçüncü haftası boyunca hamursuz orucunda yedikleri ekmek gibi bazı dini ritüellerinde kullandıkları görüşü insanlar arasında yaygındır.

Dımaşk olayı (1840)

5 Şubat 1840 tarihinde, Dımaşk şehrinde Papaz Thomas el-Kebuşi birden esrarengiz bir şekilde ortadan kayboldu. Arkasından yardımcısı İbrahim Ammara da sırra kadem bastı. Şehirdeki Hristiyanlar bazı deliller topladıktan sonra Yahudileri suçladılar.

Söylediklerine göre Papaz Thomas en son olarak Yahudi mahallesine girerken görülmüş. Mesele Dımaşk'daki Fransız konsolosluğuna iletildikten sonra Papaz Thomas ve yardımcısını öldürmekle suçlanan bir grup Yahudi hakkında tahkikat başlatıldı.

Yahudilere isnat edilen suç Papaz Thomas'ı Fısıh kuzusu kurban etmek yerine mayasız ekmek (mazzot) yapmak için insan kurban kanı kullanmak amacıyla öldürüp kanını almak ve dinî ritüel amaçlı işletmekti. Dr. Razuk, Dımaşk olayını böyle basit sözlerle anlatarak[2] şu yorumlarda bulunmaktadır:

1. Talmudî Yahudiler mayasız ekmek yapmak için insan kanı akıtma suçlamasıyla zulme uğratılmışlardır;

2. Olay ve onu müteakiben başlatılan tahkikat Osmanlı topraklarındaki yabancı nüfuzunu harekete geçirmiştir;

3. Yabancı konsolosluklar iki kısma ayrılmışlar; bir kısmı[3] Yahudi aleyhtarı bir tavır takınmış, diğeri ise (İngiltere ve Rusya) Yahudileri savunarak, masum olduklarını belirtmişlerdir.

4. Yahudi önderlerinden ve mütefekkirlerinden bir grup, Yahudi dayanışması çağrısında bulunmuş ve her yerde maruz kaldıkları baskı ve problemlerden kurtuluş için siyasi siyonist çözüme davetiye çıkarmışlardır.

Yazar, Dımaşk olayında Yahudilerin masum olduğuna, Sultan Abdülmecid'in çıkardığı bir fermanla Yahudileri yöneltilen suçlamalardan akladığını delil olarak göstermektedir.

Bilimsel sorumluluk Dr. Razuk'un Sultan'ı bu fermanı çıkarmaya zorlayan şartları araştırmasını gerektirirdi. Çünkü yapılan tahkikat Papaz Thomas ve yardımcısını kaçıranlara isnat edilen suçun sübutunu ortaya koymuş ve faillerine idam cezası verilmiştir.

Yahudi asıllı İngiliz maslahatgüzarı Moses Montefiore ve yine Yahudi asıllı Fransız avukat Adolphe Cremieux başkanlığında bir Avrupa heyeti Mısır'a gelerek meseleyi Mehmet Ali Paşa'ya arzetmişlerdir.[4] Heyetin amacı Yahudi katillerin affedilmesini sağlamaktı. Fakat Cremieux, onların affının kabulünü reddederek,

2 Dr. Esad Razuk, Et-Talmud ve's-sıhyoniyye, s. 27.

3 Muhtemelen bu grubun başında Fransa vardı.

4 Olayın olduğu dönemde Suriye Mısır yönetimine bağlı idi.

suçsuzluklarının ilanıyla birlikte kayıtsız şartsız serbest bırakılmaları talebinde bulunmuştur.[5] Olayın bu şekilde sonuçlanması, her ne kadar emperyalist Yahudi gücünün Osmanlı topraklarında ziyadesiyle güçlendiğini gösterirse de, Papaz Thomas'ın katillerinin masum olduğu anlamına gelmez.

"Talmud ve Siyonizm"in yazarının iddia ettiği gibi olayın Osmanlı topraklarındaki ecnebi nüfuzu harekete geçirmesi meselesi aleni bir çarpıtmadır. Çünkü Babıali'deki ecnebi nüfuzu "hasta adam" çağında tartışma konusu bile değildir. Olayın yabancı temsilcilikleri ikiye böldüğü iddiasına gelince, bu kabul edilebilir bir şey değildir. Çünkü güçlü Avrupa ülkelerinin hasta adamın mirası üzerindeki çekişmeleri XIX. Yüzyılın tartışma kabul etmez gerçeklerindendir.

Gelelim yazarın bu olayın Yahudi dayanışmasına ve siyonizmin faaliyetinin yoğunlaşmasına yol açtığı iddiasına. Bu konuda Dr. Esad Razuk'a "Büyük İsrail" adlı kitabında siyonizm düşüncesinin diriltilmesinde emperyalizmin rolü hakkında yazdıklarını hatırlatmamız yeterlidir.

Papalık ve kan iftirası

"Talmud ve Siyonizm"in yazarı sünnetsizlerin kanının dökülmesi iftirası konusunda Talmud ve Yahudileri müdafaa babında Papa IV. İnnocent'in yayınladığı 5/7/1247 tarihli tebliğini şahit olarak göstermektedir.

"Almanya Yahudilerinden üzücü bir şikayet aldık. Şikayette şöyle deniliyor: 'Şehir ve kasabalarınızdaki önemli zevattan ve baronlardan başka, klise adamlarından ve laiklerden bazı prensler, bizlere karşı kötü tuzaklar kurmakta, mallarımızı zorla elimizden almak amacıyla çeşitli bahaneler uydurmaktadırlar. Onlar bunu Mesihi iman esaslarının Yahudi inancının temelini oluşturduğunu yani deyim yerindeyse Kitab-ı Mukaddes'in şeriat tavsiyesiyle konuştuğunu, onun diğer tavsiyelerin bir cümlesini bile ortadan kaldırmadığını, kısacası Yahudilere hamursuz bayramı törenlerinde bir ölünün cesedine dahi dokunmayı ya-

5 Zaza, age., s. 227.

sakladığını akledip düşünmediklerinden yapıyorlar. Ne var ki Yahudiler, haksız yere, bu öfke arasında, boğazlanmış bir çocuğun kalbiyle ayin yapmakla suçlanıyorlar. Suçlamayı yapanlar, bunu Yahudilere şeriatın emrettiğini ileri sürüyorlar. Halbuki şeriat böyle bir ameli yasaklamaktadır. Bundan başka her nerede ölü bir adam cesedi bulunsa, iğrenç bir şekilde ölüm sebebi Yahudilerden bilinmektedir."[6]

Bilimsel bir araştırmada, araştırmacının elindeki metnin hangi şartlarda hazırlandığını göz önünde bulundurmadan onu ele aldığı konuda belge olarak kullanması doğru olmaz. Bilimsel araştırmada amaç, bir futbol maçında bacak arasından gol atmak değildir.

Papalık sözü edilen yüzyılda (XIII. Yüzyıl) tüm kıtada Avrupa krallıklarıyla amansız bir iktidar mücadelesine girmişti. Tek başına bu keyfiyet dahi, dinle uzaktan yakından ilişkisi olmayan koltuk sevdalısı bir sorumlunun yaptığı dini içtihadın sıhhatinden şüphe etmek için yeterlidir.

Papa IV. İnnocent'in sözü edilen bu duyuruyu yayınladığı dönemde papalık Almanya, Sicilya ve Güney İtalya imparatoru II. Frederich'le amansız bir savaş halindeydi. Frederich, 1244'de bir grup Müslümanı Güney İtalya'ya iskan etmiş, bunlar Frederich'in işaretiyle papalık topraklarına saldırmış, bunun üzerine Papa IV. İnnocent Roma'dan Cenova'ya, oradan da Fransa'ya kaçmak zorunda kalmıştı.[7]

Papa Fransa'nın Lion şehrinde düzenlediği bir konsilde (1245) II. Frederich'i görevinden azlettiğini bildiren bir karar yayınlamış, arkasından din adamlarından başka baronları ve halkı imparatora karşı kışkırtmak amacıyla Almanya'ya hareket etmişti.

İşte papalık böyle bir ahvalde Yahudileri himaye altına alan, onları sünnetsizlerin kanını dökme iftirasından aklayan menşurunu yayınlamıştı. Kararın Almanya'daki Yahudilerin şikayeti üzerine alındığını göz önünde bulundurursak, sebebi de kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktır. Kısacası papa, II. Frederich'le tutuştuğu savaşta Almanların ve Alman olmayanların desteğini sağ-

6 Dr. Esad Razuk, *Et-Talmud ve ve's-sıhyoniyye*, s. 53.

7 Dr. Said Abdülfettah Aşur, *Avrupa fi'l usur el-vusta*, Kahire, 1966, s. 402.

lamak zorundaydı. Ayrıca Yahudilerin çekişen iki taraftan birinin yanında yer almasının, kuvvetler dengesini, özellikle de maddi alanda o tarafın lehine değiştireceğini unutmamak gerekir.

Papa IV. İnnocent ve Yahudiler konusunda sözü daha fazla uzatmak niyetinde değiliz. Yahudi zenginlerin, genellikle kendi ırkdaşlarını da vahşi hedefler haline getiren Haçlı Seferleri'ni finanse ettikleri tarihen sabittir. Dolayısıyla Papa IV. İnnocent ve diğer yetkili kişilerin amaçlarını gerçekleştirmek için Yahudilerin mallarını kullanmak maksadıyla sempatilerini kazanmaya çalışmaları tabiidir. Yüksek faiz garanti olduktan, menkul ve gayr-ı menkul teminatlar cazipken, Yahudi zenginleri mallarıyla iktidar sahiplerini avlamaktan ne menedebilir ki?[8]

"Ortaçağda Yahudiler Avrupa'da ve Doğu'da kapitalist kesimi temsil ediyorlardı. Aslında çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardı, ama para, din ve kan bağları onları birbirine bağlıyordu. Böylece hem ticari faaliyetlerle, hem büyük projelerini gerçekleştirmek isteyen kiliselere borç vererek ve Haçlı projelerini uygulamak isteyen prens ve şovalyelere krediler açmak suretiyle çok büyük servetler yığdılar. Kilisenin kendi cemaatine faiz yemeyi yasaklamasını fırsat bilerek aşırı kârlar sağladılar."[9]

Kısacası Papa IV. İnnocent'in Yahudiler konusunda aldığı karar, karşılıklı çıkar ilişkisi bazında yapılmış bir ticari anlaşma niteliğindedir. Yahudilerin sünnetsiz kanını dökme iftirasından arındırılması konusunda bundan daha öte bir delil olamaz.

Talmud'un batıniyeti

Dr. Razuk, sözü edilen eserinin 12. sayfasında "Talmud batınî kitaplardan değildir veya çevresi gizlilik, gizem ve garabet halesiyle çevrili bir kitap da değildir. Aksine isteyen herkesin ulaşabileceği, araştırmacıya açık, birinci el güvenilir bir kaynaktır" demek suretiyle apaçık bir hataya daha düşmüştür.

Yahudi din kitapları bir takım gizli sembol ve işaretlere ziyadesiyle dayanmaktadır ve Tevrat da bu semboller konusunda istisna

8 Age., s. 283.

9 Aynı yerde.

teşkil etmez. Kullanılan rakam ve sözcüklerin lafzî sınırlarla bağlı olmayan anlamları vardır ve bu konu üzerinde biraz detaylı durmaya kalkarsak onlarca ve belki yüzlerce sayfa karalamamız gerekecektir, ama biz yalnızca birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Örneğin Çıkış kitabında (12/40) şöyle deniliyor: "İsrailliler Mısır'da dört yüz otuz yıl yaşadılar." Normal olarak bu sözde yoruma veya te'vile gerek yok, ama Talmud onu verildiği şekliyle kabul etmiyor ve İsrailliler in Mısır'da yalnızca iki yüz on yıl yaşadıklarını ileri sürüyor. Talmud'a göre 430 yıl, Tanrı'nın "barış ahdi" denilen rüyada İbrahim'e görünüşü ile Mûsa önderliğinde gerçekleşen fiilî çıkış arasındaki zaman diliminin tamamıdır.[10]

Yine aynı Çıkış kitabında (17/11) şöyle deniliyor: "Mûsa elini kaldırdıkça İsrailliler, indirdikçe Amalekliler kazanıyordu." Bu sözler Tevrat yazarlarının İsrailliler le Amalekliler [Amalika] arasında geçen bir savaşı anlatıyor. Çıkış kitabındaki cümle böyle, ama Talmud başka bir şey diyor: Mûsa'nın eli savaşı etkiler, onu alevlendirir veya yatıştırır mı? Hayır.. Ama İsrail oğulları huşû dolu kalplerle bakışlarını göğe çevirip oradaki büyük Baba'ya bakarlarsa kötülük onlara asla yaklaşmayacaktır.[11] Görüldüğü gibi burada Talmud'un söyledikleri Çıkış kitabındaki sözlerin lafzî sınırları dahilinde yapılmış bir yorum değil. Aksine burada yorumcu veya te'vilcilerin Çıkış kitabındaki ibareye yüklemek istedikleri bir sembol söz konusudur.

Yine Çıkış yolculuğu sırasında İsrail oğulları yılanlar tarafından ısırıldıkları için Mûsa'ya şikayette bulunurlar. "Rab, Mûsa'ya 'Bir yılan yap ve onu bir direğin üzerine koy. Isırılan herkes ona bakınca yaşayacaktır' dedi. Böylece Mûsa tunç bir yılan yaparak direğin üzerine koydu. Yılan tarafından ısırılan kişiler tunç yılana bakınca yaşadı."[12] Talmud yorumcuları bu sözü bir sembol kabul ederek şöyle diyorlar: Tunçdan yapılmış bir yılanın hayatı olumlu veya olumsuz etkileme gücü var mı? Hayır. Ama İsrailliler yukarıya, gökteki büyük Baba'ya bakarlarsa, hayat veren O'dur.[13]

10 Pol., s. 168.
11 Age. s. 263.
12 *Çölde Sayım*, 21/8-9.
13 Pol., s. 263.

Talmud'un Tevrat sifirlerine sembol ekollerinin aklına yatan ve yatmayan anlamlar yüklediklerini göstermek için bu kadar örnek yeter. Demek ki Talmud, herhangi bir araştırmacının kapağını açabileceği kitaplar listesinden çıkartılacak kadar sembollere yüklenmiş ve batınî kitaplar arasına girmiştir.

Uzağa gitmeye gerek yok. Talmud yorumcularının övüp göklere çıkardıkları apokrif kitapları Tevrat'a alınmamıştır. Talmud yorumcuları Tevrat'ı yazan meslektaşlarıyla alay etmiş ve yeni bir apokrif doğurmuşlardır ki, tıpkı seleflerinin Tevrat apokrifini tekellerine aldıkları gibi hahamlar da onu tekellerinde tutmaktadırlar.

Belki de Dr. Razuk'un eserinin 182-185. sayfasında 12. sayfada söylediği "isteyen her araştırmacının ulaşabileceği bir kitaptır" şeklindeki sözlerini nakzeder tarzda kaleme aldığı şu sözler Talmud'un batınî bir kitap olduğunun başka bir delilidir.. İsteyenler s. 185'de Tevrat'da Talmud'un 248 emir ve 365 yasak tespit ettiğini ve bunları insan vücudunun organlarıyla örtüştürdüğünü belirten satırları okuyabilir. Dr. Razuk şöyle diyor: "Talmudçular ve İşrakiler cümlelerin hesabını Taryag lafzıyla sembolize etmişlerdir: T=400+r=200+y=10+g=2 – 612." Bu semboller herkesin ulaşabileceği, araştırmacıların kavrayabileceği bir şey midir? Bu soruya evet cevabının verilebileceğini hiç sanmıyorum. Normal insan aklı Tevrat yazarları ve ardılları Talmudçular arasında - asırlar boyunca- bir anlaşma olduğu ve her harfin gizli bir anlamı bulunduğu sonucuna varır. Üstelik yalnız geleneksel Yüksek Kurul üyelerinin bildiği bu sırrı diğer insanlar gibi sıradan Yahudiler de bilmezler.

Kan ve Hamursuz Bayramı

Çıkış kitabında Hamursuz Bayramı'yla ilgili ibareleri gözden geçirdiğimize göre Talmudçuların metodunu ödünç almamızda bir sakınca yoktur.

İlk dikkatimizi çeken şey, bu bayramla kan arasındaki sıkı ilişkidir. Fısıh koyunu kesilir ve kanı kapının yan ve üst sövelerine sürülür. Neden? Tanrı Mısırlıları vurmak için geldiğinde, yan ve üst ve sövelerdeki kan işaretini görecek ve orasının bir İsrailliye ait olduğunu anlayıp geçip gidecek ve içeridekileri helak etmeyecek.[14]

14 *Çıkış*, 2/21-23.

Burada kısa bir kenar notu koyuyoruz: Talmud bu hikayede Tevrat'a ters düşmekte ve bazı Mısırlıların o gece İsraillilerin evlerine sığındıklarını, ama bunun onların hayatlarını kurtarmadığını anlatmaktadır. Bu yüzden İsrailli Mısır'dan çıkış için uyandığında çevresinde bir Mısırlının cesedini buluyordu.[15]

Koyunun yani Fısıh koyununun kesilip kanının kapılara sürülmesinden sonra, Mısır topraklarında su gibi kan aktı. "Çünkü ölü olmayan ev yoktu."[16]

Tevrat'ın Arapça çevirisinde öldürmeden bahsedilirken "eçtaze" kelimesinin kullanılması dikkat çekmektedir. Yani Tanrı "Mısırlıları vurmak için aşıp geldi"[17] ve keza "Bu gece Mısır topraklarına geçip, orada ilk doğan bütün hayvan ve insanları öldüreceğim"[18] diyor. Fakat İsraillilerin olduğu tarafa geçmek söz konusu olunca "abere" fiili kullanılıyor. "Kan sizin bulunduğunuz evleri gösteren işaret olacak. Ben kanı görünce oradan geçip gideceğim."; "Bu Rab'bin Fısıh kurbanıdır diyeceksiniz; çünkü Rab Mısırlıları öldürürken evlerimizin üzerinden geçip bizi bağışladı."[19]

Tevrat'ın İngilizce çevirisinde de geçip gitmek anlamında "pass over" fiili kullanılmıştır ki, Pesah [Fısıh] bayramı da yine İngilizcede "Passover" kelimesiyle karşılanmaktadır. Bu isimlendirme her iki metinde de geçen "yectazu" kelimesiyle bağlantılı katl olayı ile bayram anlamında kullanılan "passover" kelimesi arasında bir bağ olduğunu göstermektedir. İngilizcede her iki anlam için kullanılan kelimeler arasındaki ilişki ve benzerlik, bu bayram için Arapçada kullanılan "Fısıh" sözcüğüyle "yectazu" arasında bulunmaması sebebiyle üzerinde durmuyoruz. Eğer İbranice bilip de kelime türetim kurallarına vakıf olsaydım, sanırım bu kelimenin İbranicesi üzerinde durmak daha cazip olurdu.

Her ne ise, İngilizce Tevrat'da "pass over" sözcüğü hem bayram hem de Tanrı'nın Mısırlıları katletmek için "geçip gitmesi" için kullanılmıştır. Talmud'un Sinnaherib'in ordularının Hezkiya

15 Pol., p. 166.
16 *Çıkış*, 12/30.
17 *Çıkış*, 12/21-23.
18 *Çıkış*, 12/12-13.
19 *Çıkış*, 12/27.

zamanında Kudüs önlerinde kırılmasından bahsederken "pass over" kelimesini kullanması de dikkat çekicidir ve ayrıca Talmud'un tam bir örtüşme sağlamak amacıyla İsraillilerin Mısır'ın çıkış tarihi olduğu iddia edilen 15 Nisanı Sinnaherib'in ordusunun kırılma tarihi olarak göstermesi de göz önünde bulundurulmalıdır. Talmud'da şöyle deniliyor: "Tanrı, kendi halkı için bir kez daha geçti ve saldırgan ordu askeri kampında öldü." Burada "pass over" kelimesi italik olarak yazılmıştır ki, "passover" sözcünün özelliği ve Fısıh bayramının kanla olan ilişkisi konusunda başka bir delildir.

Kurban edilen ilkler

"Rab, size ve atalarınıza ant içerek söz verdiği gibi, sizi Kenan eline getirecektir. Orayı size verdiği zaman, ilk doğan erkek çocuklarınızın ve hayvanlarınızın hepsini Rab'be adayacaksınız. Çünkü bunlar Rab'be aittir. İlk doğan her sıpanın bedelini bir kuzuyla ödeyin. Bedelini ödemezseniz, boynunu kırın. Bütün ilk doğan erkek çocuklarınızın bedelini ödemelisiniz.

"İleride oğullarınız size 'Bunun anlamı ne?' diye sorduklarında, 'Rab bizi güçlü eliyle Mısır'dan, köle olduğumuz ülkeden çıkardı' diye yanıtlarsınız. Firavun bizi salıvermemekte diretince, Rab Mısır'da insanların ve hayvanların bütün ilk doğanlarını öldürdü. İşte bunun için hayvanların doğan erkek yavrularını Rab'be kurban ediyoruz. İlk doğan erkek çocuklarımızın bedelini ise bir hayvanla ödüyoruz. Bu uygulama elinizde bir belirti ve alnınızda bir anma işareti olacak; Rab'bın bizi Mısır'dan güçlü eliyle çıkardığını anımsatacak."[20]

Bu metni dikkatle incelediğimiz zaman, kolayca şu sonuçlara ulaşabiliriz:

1. Çıkış, Tanrı'nın Mısır'daki ilk doğan çocukların ve hayvanların tamamını öldürdükten sonra olmuştur;

2. Tanrı, bu olayın hatırlanması için İsrailliye 'her çocuğun ve hayvanın ilk doğanını Tanrı'ya adayacaksın. Erkek olanlar Tanrı'ya aittir' demektedir;

20 *Çıkış*, 13/11-16.

3. Ey İsrailli, her doğan ilk erkek hayvanı Rab'bine kurban olarak sun; erkek çocuğunu ise Rab'be ada!;

4. İsraillilerin erkek çocuklarının yerine bir hayvan kurban edilmesi gerektiği belirtilirken, İsrailli olmayanların ilk erkek çocukları bu farizadan istisna edilmemiştir;

5. Eğer bu fariza ilk doğan hayvanlar için konulmuş olsaydı, metinde iki defa geçen genelleştirme ifadesinden sonra İsrail çocuklarından her ilk doğanın feda edilmesi emrinin tekrarına gerek kalmazdı: "Her ilk doğanı Rab'be sunacaksın"; "Her ilk doğanın erkeğini Rabbe kurban et." Burada "ilk doğan" (rahimden ilk çıkan) ibaresi hem insan hem de hayvan için kullanılmıştır.

Tüm bunlardan sonra Talmud yorumcusunun içtihatta bulunarak sünnetsizin kanının dökülmesini ve bu kanın Fısıh hamurunda ve Purim (Ester) bayramı gibi diğer bayramlarda kullanılmasını Yahudinin elindeki bir belirti ve alnındaki işaret olarak değerlendirmesi caiz olmaz mı?

Hristiyan kanı

Yüzyıllar boyunca Yahudi'ye yamanan bu iftirada genel olarak sünnetsiz ve özel olarak Hristiyan kanı arasında neden bir tercih vardı?

İsa Mesih, Yahudiler nazarında mürted bir Yahudi idi ve mürtedin cezası da ölümdü. Daha önce Yüksek Kurul'un Hristiyanlığı henüz yatağındayken boğmayı başaramadığı için duyduğu öldürücü intikam duygusunun ruhlarının derinliklerine nüfuz ettiği belirtilmişti. Bu arada Mişna'nın da ancak III. Yüzyılda yazıldığını hatırlatmış olalım.

Yahudileri Hristiyan kanı akıtmakla suçlayanlar onların Roma valisi Pilates huzurunda söyledikleri "O'nun kanının sorumluluğu bize ve çocuklarımıza aittir"[21] sözünü delil olarak sunuyorlar. Bu sözün anlamı Mesih İsa'nın öldürülmesinin sorumluluğu nesiller boyunca Yahudilerin boynundadır demektir.

Ama Talmud yorumcusu bu söze olmadık, akıl almadık bir te'vil getirmekte ve "Eğer bu ibarede 'fiilen' kelimesini kullanmış

21 *Matta*, 27/25.

olsalardı, o zaman "Mesih'in kanı" sözcüğünü harfiyen kabul edebilirdik."

Ama acaba Talmudçuların "O'nun kanının sorumluluğu bize ve çocuklarımıza aittir" ibaresinden herhangi bir Hristiyanın kanının helal olduğu anlamı çıkarmaları için İsa Mesih'in kanı ondan sonra herhangi bir Hristiyanın kanında temsil edilir mi? Onlar, bir genelleştirme yaparak her Hristiyanı - aslen Yahudi olmayıp Hristiyanlığı kabul etse dahi, - veya heretik yahut putperesti mürted kabul ediyorlar ki, onlara göre Yahudi olmayan herkes heretik veya putperesttir.

Daha önce kimsenin ileri sürmediği bir görüşü burada nasıl kaydedeceğimi ben de bilmiyorum.

Matta İncili'nde şöyle deniliyor: "Yemek sırasında İsa eline ekmek aldı, şükredip ekmeği böldü ve öğrencilerine verdi. 'Alın, yiyin' dedi, 'Bu benim bedenimdir.' Sonra bir kâse alıp şükretti ve bunu öğrencilerine vererek, 'Hepiniz bundan için' dedi. 'Çünkü bu benim kanımdır, günahların bağışlanması için birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanıdır.'"[22]

Bu dini vazifeyi yerine getiren Hristiyan İsa'nın bedeninin ve kanının kendisinde temsil edildiğine inanmaktadır ki, bu, Yahudi Yüksek Kurul'una ve Ahd-i Cedid'le neshedilen Ahd-i Kadim için büyük bir meydan okumadır. Belki de yalnızca bu keyfiyet, bir Hristiyanın aza-i bedeninin İsa'nın bedeni ve kanından olduğunu itiraf edip, bunda ısrar ettiği sürece Talmudçunun onun kanını helal görmesi için yeterlidir.

Yabancıların en değerli olanlarını öldürün

Dr. Esad Razuk, Talmud'u sünnetsiz kanının akıtılması iftirasından kurtarabilmek amacıyla hayli gayret sarfettikten sonra, Talmud'da geçen şu sözleri yazmak zorunda kalmış: "Yabancıların en değerli olanlarını öldürün ve başını en güzel engerekler arasında ezin!"

Bu Talmudi sözün ağırlığını hafifletmek için bayağı terlediği için, doğrusunu söylemek gerekirse, Dr. Razuk'a üzülüyorum.

22 *Matta*, 26/26-28.

Belki de Dr. Razuk bu ibarenin çok ağır kaçtığını görerek, bazılarının yaptığı gibi, bir ilavede bulunmuş: "Savaş sırasında.."

Görüyorsunuz ki, cümleye "savaş sırasında" ibaresini eklemek timsahın göz yaşlarını andırıyor. Bir Yahudi'nin savaş sırasında yabancıların en değerlilerinin öldürülmesi tavsiyesinde bulunacak birine ihtiyacı mı var? Savaş sırasında değerli olan da öldürülür, değersiz olan da. Savaşın genel kuralı budur ve üstelik bu kural İsrail oğullarında en acımasız olanıdır. Çünkü onların savaş kanunu Kenan şehirlerinin ele geçirilmesi için verilen mücadele sırasında erkek, kadın ve çocuk ayırımı yapmadan herkesin öldürülmesini emrediyordu ve amaç da yalnızca kendilerinin yaşayacağı büyük bir getto yaratmaktı. Halbuki İsrail savaş kanunu diğer şehirlere müsamahakâr davranmakta ve yalnızca tüm erkeklerin kılıçtan geçirilmesini emretmekteydi.[23]

Talmud'daki "Yabancıların en değerli olanları öldürün.. savaş sırasında" sözü, ancak araştırmacının bunun Tevrat'ın hükmünü iptal ettiği ve savaş halindeki İsrailliye düşmanın en önemli ve en cesurlarını öldürüp, aşağılık ve korkakları sağ bırakmakla yetinmesi emrettiği şeklinde bir anlam çıkardığında geçersizdir.

Peki, Yahudiler nezdinde savaş durumuyla barış durumunu nasıl birbirinden ayırt edebilir, aralarına bir sınır çekebiliriz? Çünkü Talmud yazıldığında Yahudilerin savaş veya barış ilan edebilecek bir devleti yoktu. Olan devleti, kendi adamlarına gizli talimatlar gönderen yeraltına çekilmiş gizli bir devletti. Yahut Talmud'un iki kapağı arasındaki kanun ve kurallar ancak daha sonra bir devlet kurulduğunda tatbik edilmek üzere vazedilmişti.

Her halukârda, Miladi 70 yılında tapınağın ikinci kez yıkılışından sonra Yüksek Kurul'un zaman zaman orada burada çıkarları doğrulduğunda bazı faaliyetlerde bulunsa bile, dünyaya düşmanca meydan okuyacak durumda olmadığını göz önünde bulundurmak gerekir. Ve belki de Yahudi hayatına damga vuran getto yaşantısı, Yüksek Kurul'un diğer halklarla uyuşmayı reddetmesi ve dünya ile ilan edilmiş veya edilmemiş bir savaşta ısrarının en bariz delilidir.

23 *Yasanın Tekrarı*, 20/10-18.

Şu halde "Yabancıların en değerlilerini öldürün" şeklindeki emrin yalnızca savaş durumunda geçerli bir emir mi, yoksa genel bir uygulama mı olduğu şeklindeki tartışma şeklî bir tartışmadır ve boşuna zaman kaybetmekten başka bir şey değildir.

Öldürmeyeceksin!

"Öldürmeyeceksin!" emri, on emir arasındadır ve Yüksek Kurul bunu tüm insanlığı değil yalnızca dar bir Yahudi toplumuyla sınırlı özel bir kanun olarak algılamıştır. Keza "Zina etmeyecek, çalmayacaksın" emri de "öldürmeyeceksin" emrinden sonra gelmiştir. Onu "Komşuna karşı yalan yere şahitlik etmeyeceksin" emri, onu da şu emirler takip etmiştir: "Komşunun evine, karısına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin."[24]

"Allah'ın ilk oğlu", seçilen, kutsal ve hatta ilah[25] olduğu düşüncesi ruhuna yerleşen Yahudi'yi bu emirlerin tüm insanlığı teşmil ettiğine ve yakınının (yani komşusunun) İsrail oğullarından olmayan birinin olabileceğine hiçbir şey ikna edemez.

Bu yüzdendir ki Talmud, "öldürmeyeceksin" emrinin İsrailli olmayan birini teşmil edebileceğini bütünüyle inkâr ve reddederek, o emri yok sayarak "yabancıların en iyilerini öldürün" demiştir.

Bu yüzdendir ki Talmud "Bir putperest bir Yahudi'yi öldürürse, ölümü haketmiştir"[26] demiş ve Mûsa'nın vaktiyle bir İsrailliyi döven Mısır'lıyı öldürmesini mesnet kabul etmiş ve hatta bu emirle de yetinmeyip "Kim hür bir İsrailliye vurursa, kutsal bir kişiye saldırmış gibidir" demiştir.

"Çalmayacaksın" emrine rağmen Talmud Yahudiye bir putperesti talan etme ve çaldığı tartışma kabul etmez bir hak olarak saklama izni vermiştir.[27]

Talmudî içtihat Yahudi'ye yabancıyı öldürme izni verdikten sonra, artık onun yabancı aleyhine yalan yere şahitlik etmesine,

24 *Çıkış*, 20/13-17.

25 *Mezmurlar*, 82/6-7.

26 Razuk, *et-Talmud ve'sıhyoniyye*, s. 260-261.

27 Age., s. 55.

yabancının evine, karısına veya kölesine veya öküzüne yahut eşeğine ve sahip olduğu herhangi bir şeye göz dikmesine kimse mani olamaz.

Kanın haram kılınması

Bir sünnetsizin ve Hristiyanın kanının akıtılması konusunda Talmudçuları savunanlar, bu konuda Talmud metinlerinin açık bir tutum sergilemediğini ileri sürerek Papa X. Gregory'nin şu sözlerini tekrar ediyorlar: "Yahudi şeriatı Yahudilere kan akıtmayı veya yemeyi yahut içmeyi yasakladığını bilmemize rağmen..."[28]

Yahudilerde kanın yasaklanması Yasanın Tekrarı kitabının 12. babında geçmektedir ve ceylan veya geyik gibi eti helal kılınan bazı hayvanların yenilmesine verilen izinden hemen sonra yer almaktadır. Yine aynı babın 23.cü ibaresinde ceylan ve geyik eti helal kılınmakta, ama kanın yenilmesi (yani içilmesi) yasaklanmaktadır. "Çünkü kan candır, canı etle birlikte yeme."

Kesilen hayvanların kanlarını içmemek kaydıyla yenilmesi helal etler sıralanırken ve dini ayinlerde kurban sunulacak hayvanlar anlatılırken kanın haram kılındığından bahsedilmesi, genel olarak hayvanlarla ilgilidir ve dolayısıyla bu yasak Çölde Sayım kitabını yazanların Tanrı'nın dilinden şu sözleri söylemelerini engellememiştir: "İşte halk bir dişi aslan gibi uyanıyor. Avını yiyip bitirmedikçe, öldürülenlerin kanını içmedikçe rahat etmeyen aslan gibi kalkıyor."[29] Bir halkın düşmanlarından öldürdüklerinin kanını içmesi galiba bir Sami menkıbesi. Bu sözden anladığımız kadarıyla Çölde Sayım kitabını yazanlar, İsrail oğullarına düşmanlarının kanını içmeyi helal kılmaktadırlar. Tabiatıyla bu durum bizi hamura sünnetsiz kanı katma, bu kanı Purim bayramı ayinlerinde veya benzeri ritüellerde kullanma konusunda söylenenleri şiddetle reddetmenin pek de doğru olmadığı kanaatine sevketmektedir. Yahudi'ye düşman olan sünnetsizlerden nefret etmeyi kışkırtarak Yahudilerin uzletini güçlendirmek isteyen Talmud yorumcusunun bu tür Tevrat metinlerini veya eski sözlü gelenekleri göz önünde bulundurmadığını düşünemeyiz.

28 *Çölde Sayım*, 23/24.

29 *Çölde Sayım*, 23/24.

Dr. Hasen Zaza'nın söylediği şu sözlerle yönelttiği soruyu aynen biz de soruyoruz: "Ortaçağın tamamında ve yeniçağın önemli bir diliminde ağırlığını koruyan bu tür ithamlar karşısında insan şu soruyu soruyor: Tüm bunlar söylenti mi? Onlarca nesil boyunca tüm dünyaya yayılan bunca söylenti, iftira ve alna çalınan lekenin gerçekle hiçbir ilgisi olmayan bir utanç seli olması mümkün mü?"[30]

Söylenti mi gerçek mi?

Yahudilerin gizlice sünnetsizlerin kanını akıttığı veya öldürdüğü suçlamasında bulunan ilk kişinin daha önce sözü edilen İskenderiyeli dilbilimci Apion [Appianes] olduğu söylenmektedir. Bu yazar Yahudileri şu sözlerle suçluyordu: "Onlar, bilâhare kurban etmek amacıyla tapınakta her yıl bir Yunanlı çocuğu bilerek semirtiyorlar."[31]

Burada şu noktaya da dikkat çekmemiz gerekiyor: Yahudi Yüksek Kurulu [Sanhedrin] tapınağın en kutsal özel bölümünü yalnızca kendine ayırmakta, oraya bakmayı yasaklamakta ve bizzat sıradan Yahudilerin girmesine dahi ısrarla izin vermemektedir. Bu durum başkalarını Yahudi dininin yalnızca Sanhedrin üyelerinin tekelinde bulunan sırlar silsilesi olduğu düşüncesine sevketmiştir. Nitekim Çölde Sayım kitabı Yahudi avam tabakasının Tanrı'nın evi aleyhinde konuşmasını şu şekilde nitelendirmektedir: "İsrail oğulları Mûsa'ya şöyle dediler: 'Mahvolduk, helak olduk. Hepimiz helak olduk. Tanrı'nın evine yaklaşan herkes ölüyor. Hepimiz tamamıyla yok olacağız."

Eğer tapınağın tüm kısımları umuma açık olsaydı, o zaman Yahudileri masum olabilecekleri bir konuda suçlamak zorlaşır; Apion veya bir başkası zalimce de olsa Yahudilere böyle bir ayıp yakıştıramazlardı. Tapınağın en kutsal kısmının yalnızca Yahudi ileri gelenlerine açık, diğer Yahudilere ve gayr-ı Yahudilere kapalı olmasının onlara karşı bazı şüphelerin doğmasına, haklı haksız bir takım suçlamaların yöneltilmesine zemin hazırlaması kaçınılmazdı.

30 HAZ, s. 225.

31 Razuk, *et-Talmud ve's-sihyoniyye*, s. 40, dipnot.

Apion'u Yahudilere bu özel suçlamayı yöneltmesinin sebebi, IV. Antiochus Epiphanes'in Kudüs tapınağının en kutsal bölümüne zorla girip orada kahinlerin dini törenlerden birinde kurban sunmak için hazırladığı o Yunanlıyı görmüş olmasıdır.

2130 yıl öncesini geride bırakarak Londra'da yayınlanan siyonist Jewish Cronicle gazetesinin 17/5/1963 tarihli nüshasında yayınlanan şu habere bir göz atalım:

"Litvanya'nın başkenti Vilna'dan da başka kan alma haberleri geldi. Nikolay J. Bumezi adında bir Yahudi, sekiz yaşındaki oğluyla oynamak için evine gelen Jeya adlı altı yaşındaki bir çocuğun yüzünden ve boynundan kan almakla suçlanmıştır. Yine iddiaya göre Bumezi aldığı kanı komşu bir kasabada bir sinagoga mayasız hamurunda kullanılmak üzere satmıştır. Ancak, suçlanan kişinin oğlu yapılan soruşturma babası aleyhine şahitlik yaparak, isnadın doğru olduğunu ve çocuğun boynundan kan alındığını doğrulamıştır." Jewish Cronicle, haberi şu cümle ile sonlandırıyor: "Bu, bu yıl Sovyetler Birliği'nde meydana gelen dördüncü olaydır."

Aynı tarihlerde haber ajansları şu haberi geçmiştir: "Nikolay T. adlı Yahudi, Sovyetler Birliği'nin Cuziniye bölgesinde bir Hristiyan çocuğu öldürerek, kanını Fısıh bayramından önce Lotakis şehri sinagogunda hamursuz ekmek yapımında kullanmıştır. Sovyet yetkilileri suçluyu yakalayarak mahkeme sevketmiştir. Yetkili merciler, halkı yatıştırmak için fevkalade gayret göstermiş ve Yahudilerden intikam almaya yönelik fiillerde bulunmalarını engellemiştir."

Günümüzde İsrail kuruluşunun Yahudilere canlarının istediği gibi Arap kanı dökme imkanı sunmuştur. Bu vakıayı Allah'a ve tarihe havale ediyor, gözümle gördüğüm, kulağımla duyduğum olayları inkâra yeltenenlere meydan okuyorum.

1962 yılında yani yaklaşık bundan kırk iki yıl önce, Beyrut'un Mazraa semtindeki el-Huluv kampına Nasıra şehrinden Edvar Nassar adında Filistinli bir genç getirildi. Lübnan'la işgal altındaki Filistin arasındaki sınırdan gizlice girmişti. O da birçok Filistinli genç gibi, Arap ülkelerinde, gaspedilen Filistin topraklarında buraların asıl sahipleri olan Arap azınlığın hâlâ maruz kaldığı

tenkilden kurtulacağı bir yer bulma ümidindeydi. Fakat Arap ülkeleri bir çok sebepden dolayı - ki bu sebeplerin ürkütücü ve ciddi olduğunda şüphe yoktur, - bu gençleri reddediyor (çok nadir haller dışında) ve yapılan tahkikattan sonra işgal altındaki Filistin'e geri gönderiyorlardı.

Edvar Nassar, Huluv kampında sorgulanmak üzere tecrit odasına alındı ve bir süre sonra birden Edvar'ın korkunç bir acıyla çığlıklar attığı duyuldu. Hemen içeriye dalan askerler zavallı delikanlıyı yerde kendinden geçmiş vaziyette buldular. Alelacele çağırılan doktor, delikanlının ambulansla hastaneye kaldırılmasını emretti. Yapılan tıbbı muayene sonunda delikanlının bayılma sebebinin aşırı şekilde kansız kalması olduğu anlaşıldı. Delikanlı kendine geldikten sonra İsrailli yetkililerin Arap mahkumların - ki o da onlardan biriydi,- beyinlerinden bol miktarda kan alarak İsrail Kan Bankası'na gönderdiklerini anlattı. Yine anlattığına göre İsrail hapishanelerine düşen her Arap'dan belirli aralıklarla ölümüne yol açacak ölçüde kan alınmaktaydı. Bu mahkumun hapisten çıktıktan sonra kansızlıktan dolayı ölmesi veya daimi bir hastalığa yakalanması İsraillileri ilgilendirmiyordu.

M. Ö. II. Yüzyılda IV. Antiochus döneminden XX. Yüzyıla kadar sünnetsizlerin katledilip kanlarının Yahudi hamursuz bayramında kullanılması konusunda pek çok olay tespit edilmiştir. Konumuzun akışı içinde gerektiğinde bunlardan bazılarını nakledeceğiz. Öbür türlü Arap yazarların eserlerinde daha önce yazılmış olanları burada tekrar etmeyi gerekli görmedik.

Yahudi mantığının tutarsızlığı

Her ne kadar Talmudçular Talmud'da anlatılanların alay konusu edilmesinin önünü almak amacıyla bazı yorumlarda bulunuyorlarsa da, bu efsanevi hikayelerin saçmalıklarını tartışma konusu yapmayacağız.

Talmud'da dünyanın yaratılışı, Allah'ın Adem'i yarattığı çamurun çeşitli yerlerden toplanışı, örneğin başının miad dünyası çamurundan yaratıldığı, Mûsa'nın asasının Adem'in asası olduğu vs.. gibi hurafeler üzerinde asla durmayacağız. Burada yalnızca

Mûsa'nın Etyopya'yı ele geçirişi, isyan eden Asurîlerin kökünü kazıyarak, itaat altına alışı ve Etyopyalılara vergi vermek zorunda bırakışını anlatan hurafeden[32] söz etmek dahi yeterlidir.

Talmud'daki teşri esaslarına geçtiğimizde, saçmalığın Talmud'un yazılış sebebi olan delil gösterme temeli üzerine kurulduğunu görüyoruz.

1. Talmudçular, Hillel HaNasi ile bir öğrencisi arasında medresede geçen bu konuşmayı naklediyorlar:

Öğrenci - Kaç şeriat var?

Hillel - İki. Biri sözlü, diğeri yazılı.

Öğrenci - İkincisine inanırım, ama birincisine neden inanayım?

Bunun üzerine Hillel tahtaya İbrani alfabesini yazar ve ilk harfi göstererek öğrencisine sorar:

Hillel - Bu harf nedir?

Öğrenci - Alf [Elif].

Hillel - Aferin. Peki sonraki? (İkinci harfi göstererek)

Öğrenci - Bet [Beta/be].

Hillel - Bir daha aferin. Ama bunun Alf, bunun Bet olduğunu nasıl bildin?

Öğrenci - Çünkü öğretmenlerimizden ve seleflerimizden böyle öğrendik.

Hillel - Pekala. Bunu tam bir inançla kabul ettiğin gibi şeriatı da kabul et.[33]

Yazılı şeriatın yanı sıra sözlü şeriatı (Talmud'u) kabul konusunda öğrencinin ikna edilmesi için ileri sürülen delilin saçmalığını görüyor musunuz?

2. Talmud, Hillel HaNasi'nin, Tevrat'ın borcu silme kanununa getirdiği değişikliği büyük takdirle kaydediyor. Bu kanun, bir Yahudinin yedinci yılın girişiyle birlikte başka bir Yahudi-

32 Pol, p. 136.

33 Pol., p. 230.

den alacağı varsa onu affetmesini emretmektedir.[34] Talmud'un bu kanunu servetler arasındaki dengesizliği düzeltmek için belli şartlarda uygulanabilirdi, ama Herod döneminde büyük acılara sebep oldu. Zenginler, yedinci yılın girişiyle birlikte mallarını kaybedecekleri düşüncesiyle ihtiyacı olanlara borç vermekten kaçınmaya başladılar.

İşte Hillel HaNasi, alacaklının münasip gördüğü herhangi bir zamanda alacaklarını tahsil etmesine imkan sağlayan kanuni bir salahiyet elde etme hakkının olduğunu belirterek bu şer işin çaresini bulmuştur.[35]

Talmudcuların Hillel HaNasi'nin fetvasına onay veren tutumlarına, Herod dönemindeki şartların ve para ilişkilerinin değişmesinden ve Hillel'in yedinci yıl kanununu doğrudan değiştirmeden "bu belanın çaresini" bulduğundan bahsetmelerine rağmen, biz onun eskiden beri yürürlükte olan bir kanunu bir kalemde çizip attığını, yerine yeni bir kanun kayduğunu ve onun da o günden itibaren uygulanageldiğini söyleyebiliriz.

Talmud'da rastladığımız bir çok hususun mantık saçmalığı yani Yahudi veya gayr-ı Yahudi bir araştırmacının eksiklerini farkettiği mantıkla ilgili verdiğimiz örnekler dahilinde bu değişikliğe itiraz etmiyoruz, ama pek çok insan ve hatta çıplak kralın giydiği göz alıcı elbiseyi begendiğini fısıldayan cumhur dahi böyle bir uygulama içindedir..

Mesih'in asılması üzerine

Dr. Razuk (s. 67) bir hahamın dini konularda kültürlü bir Hristiyana İsa peygamberin asılma hikayesiyle ilgili olarak yönelttiği bir soruyu sormaktadır. Hahamın sorusu şöyle: "Eğer kurtarıcınızın asılması dünyanın yaratılışından beri inayet-i ilahînin bir takdiri ise, nasıl olur da Yahudileri bundan sorumlu tutar ve onların bu işi yaptıklarını iddia edersiniz veya hatta onlar bu işte kudret-i ilahînin zorladığı mücerret bir vasıta iken nasıl günahkâr olarak görürsünüz?"

34 *Yasanın Tekrarı*, 15/1-2.

35 Pol., p. 231.

Dr. Razuk'un Yahudi meselesinin tartışılmasında önemli bir örnek olarak gördüğü bu soru, Yahudinin yönelttiği sorunun yalnızca özüdür.

Dini işlerde bilgi sahibi olduğu söylenen Hristiyanın bu soruya nasıl bir cevap verdiğini bilmiyoruz, ama Tevrat'ın sayfalarını karıştırarak gerekli cevabı biz verebiliriz. Örneğin Yeremya kitabında (25/8-14) Tanrı'nın Babil kralı ve aynı zamanda kulu Nabukadnasar'ı Filistin'deki İsraillilerin yerleşim birimlerine nasıl gönderdiğini, "bütün ülkenin virane ve dehşet verici bir yer haline geldiğini" görüyoruz. Halbuki daha sonra aynı Tanrı Babil kralını ve halkını işledikleri günahlardan dolayı cezalandırarak ülkelerini "ebedi harabe"ye çeviriyor.

Peki Tanrı, yalnızca irade-i ilahiyeyi yerine getirme aracı olan Babil kralını neden cezalandırıyor? Bu kralın yaptığı tek şey Tanrı'nın işledikleri günahlar yüzünden Nabukadnasar aracılığıyla İsraillileri cezalandırma iradesinin yerine getirilmesinde rol oynamaktan ibaretse, Allah neden Babil kralını günahkâr olarak görüyor?

Hahamın kültürlü Hristiyana sorduğu yukarıda belirtilen sorunun Yahudi meselesinin tartışılmasında emsalsiz bir örnek olmayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü Yahudi'nin bu anlayışı, bizzat Yeremya kitabında geçen kısas ve karşı kısas olayına ters düşmektedir. Yahudiler kendileriyle ilgili hükümlerin diğer milletlerle ilgili hükümler için bir ölçü olmadığını söyleyebilir ki, bu, onlara yabancı bir anlayış değildir. Çünkü onlara göre Tevrat diğer insanlara değil, İsrail oğulları göz önünde bulundurularak indirilmiştir.

Biz ve Batı antisemitizmi

Dr. Razuk'un "Talmud ve Siyonizm" adlı eserinde verdiği Talmud metinlerinden, onun Yahudi'nin dünyanın diğer halklarına beslediği şiddetli kinin vahşi bir yansıtıcısı olduğunu gösteren örnekler sunmuştuk. Dr. Razuk, Talmud düşmanlarını zalimlik ve taassupla suçlamakta ve bunu antisemitizme bağlamaktadır. Doktorumuz, Araplardan siyonizme karşı mücadelelerinde Batılı antisemitist yazarların basiretsizce yürüttükleri bir geleneğin zincirini boyunlarından çıkarıp atmalarını istemektedir. Hemen be-

lirtelim ki, Arap siyasi ve düşünürleri arasında da Dr. Razuk'u bu konuda destekleyen ve Yahudilikle siyonizmi, keza Yahudilerle siyonistleri birbirinden ayırt edenler vardır. Bunlara göre eğer Yahudilikle siyonizmi birbirine karıştırır, Yahudilerle siyonistleri birbirinden ayırt etmezsek, Avrupa'nın bugün dahi muzdarip olduğu antisemitizm damgasını kendi alnımıza vurmuş olurmuşuz. Yine onlara göre Yahudileri bir dinin salikleri, siyonistleri ise siyasi bir hareketin militanları olarak görürsek, dünya kamuoyunda antisemitist olarak değil kurtuluş savaşçıları olarak sempati toplarmışız ve güya Filistin direnişi böyle bir tutum sergilediği için, pek çok solcuyu ve bu arada bazı Yahudileri ve hatta gasp edilen Filistin'e yerleşen Yahudileri yanlarına çekmişmiş.

Anlaşılan bizi Avrupa'nın modası geçmiş antisemitizm halkasından kurtulmaya davet edenler, yine Batının modern solunun zincirini boynumuza takmamızda ısrar ediyorlar. Sanki kader bize sürekli Batı kâbusu altında bocalayıp durmamızı, onun aklıyla düşünüp, onun direktifiyle hareket etmemizi ferman buyurmuş!

Yahudilerle siyonistler arasında fark görenler, aldıkları bu kararla mantık münafığı olduklarını gayet iyi biliyorlar. Ama bizim bu dünyada ilericilerin dümen suyunduğu gitmemiz lazım gelir ve tabii olarak solun yönettiği dünya kurtuluş hareketinin bir parçası olduğumuza göre onun hoşnut olacağı başka bir dil kullanmamız gerekir! Ve sol cephede Yahudiler de bulunduğuna göre siyonist kişiliğin yaratılmasında Yahudi din kitaplarının oynadığı rolü görmezden gelmemiz, Yahudi soluyla dünya solunu incitmememiz lazım gelir!!..

XXIX
ARAP YARIMADASI'NDAKİ YAHUDİLER

Ebu'l Farac el-Isfahanî "El-Egânî" adlı eserinde şöyle diyor: "Mûsa aleyhisselam Amaliklere karşı bir ordu sevketmişti. Oldukça ileri gitmişler ve Suriye'ye kadar gelmişlerdi. Mûsa, ordusuna onları yenerlerse hepsini kılıçtan geçirmelerini emretti. Gerçekten de onları mağlup edip kralın oğlu hariç hepsini öldürdüler. Çok güzel bir çocuktu; ona acıyıp dokunmadılar. Mûsa'nın vefatından sonra Suriye'ye gelerek İsrail oğullarına yaptıklarını anlatınca, halk onlara "Sizler asisiniz! Asla buraya, yanımıza gelmeyin!" diye karşılık verip, kovdu.

Kendi aralarında "Halkını yenip katlettiğimiz ülkeden bize hayır yok" diyerek Medine'ye döndüler ve oraya yerleştiler. Bu olay Yemen'de Arim selinin taşması üzerine Evs ve Hazrec kabilelerinin gelişinden önce idi. Bu Yahudilerden Kurayza, Nadîr, Beni Kaynaka ve diğerlerinin kaydedebileceğim bir nesebi yok. Çünkü Arap değiller. Çünkü Araplar şecerelerini yazarlar. Araplar yalnızca onların halefleridir."

Eski tarihçilerden bir çoğu El-Isfahanî'nin görüşünü takip ederek, Mûsa ve Amalikler hikayesinden Yahudilerin aslen Arap Yarımadası'ndan oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Biz, daha önceki bölümlerde Mûsa ve Amalikler arasında geçen çarpışmalar hakkında Tevrat'da yazılanları naklettiğimiz için, el-Isfahanî'nin Yahudilerin yarımadanın asli sakinleri olduğu şeklindeki rivayetinin ilmi bir değeri yoktur.

Bununla birlikte eski İbranîlerin İbrahim peygamberden itibaren Arap Yarımadası ve kuzey bölgeleriyle olan ilişkisi doğrudur. Yahudilerin, Davud ve Süleyman'ın Sur kralı Hiram'la kurdukları temastan sonra ticarette maharet sahibi olmaları, eski doğunun ticaret hayatında uzun bir geçmişi olan yarımada sakinleriyle daha fazla iç içe geçmelerini sağlamıştır.

Eğer Isfahanî'nin İsrail kabilelerinin Medine şehrine yerleşmeleri hikayesi bir uydurma ise, o takdirde tapınağın Nabukadnasar tarafından ilk yıkılışından sonra bazı Yahudilerin Arap Yarımadası'na sığındıkları gözardı edilmesi gereken bir husustur. Çünkü bu Babil kralının tüm Filistin Yahudilerini Irak'a sürmediğini, büyük bir kesiminin Mısır'a muhaceret ettiğini biliyoruz. Elbette o dönemde Arap Yarımadası da Filistin'den yapılan bu göçlerden birazcık nasibini almıştır. Ama tapınağın ikinci kez Titüs tarafından yıkılmasından sonra bazı Filistinli Yahudilerin yarımadaya muhaceret ettikleri neredeyse kesindir.

Her halükârda El-Eganî'nin yazarının rivayeti bize iki gerçeği özetleme imkanı sağlamaktadır ki, birincisi Medine'de Yahudi varlığının daha eski oluşu, ikincisi ise bunların aslen Arap asıllı olması ihtimalinin reddi.[1]

Bazı tarihçiler, yarımada Yahudilerin Arap orijinli olduklarını ileri sürerek, bunların Arap isimleri taşımalarının İsrail oğullarından değil Arap veya muhaceret eden Aramîlerden olduklarını gösterdiğini teyit etmektedirler.[2] Ancak, bu tarihçiler sanırım Yahudilerin bir arada yaşadıkları insanların isimlerini hızlı bir şekilde aldıklarını unutmaktadırlar. Nitekim bunun örnekleri Makedonyalı İskender'in fetihlerinden hemen sonra başlayan Hellen çağından itibaren Yahudiler arasında bariz bir şekilde görmüştük.

1 Iraklı bilim adamı merhum Dr. Ahmet Susa ise Selenge Yayınları arasında çıkan ve yine tarafımızdan tercüme edilen "Araplar ve Yahudiler" adlı eserinde tamamen aksi bir görüş belirterek, bu kabilelerin aslen Arap olduğunu, fakat Yahudi misyonerlerin dini propagandaları sayesinde zamanında Mûseviliği kabul ettiklerini bazı delillerle ispat etmektedir. İsteyen okuyucu bu konuda kesin bir sonuca varmak için, yazarın sözü edilen eserinin 342-344. sayfalarına bakabilirler (çev.)

2 Bu tarihçiler arasında en dikkat çekici olanı Ph. Hitti'dir.

Arap nesepçileri (soy kütüğü uzmanları) Arap kabilelerinin soy kütüklerini çıkarmakta çok titizdiler ve dolayısıyla Yemen ve Suriye'de Mûseviliği veya Hristiyanlığı kabul eden Arap kabilelerinin soy kütüklerini çıkarmışlardı. Medine ve Hicaz'ın diğer bölgelerindeki Yahudilere gelince, nesepçiler onların Arap olmadıklarını, yarımadaya muhaceret ederek çıkıp geldiklerini bildikleri için soy kütükleriyle ilgilenmemişlerdir.

Hicaz Yahudilerinin Arap kökenli olmadıkları konusundaki başka bir delil ise, onların yaşam ve muamele tarzlarıyla diğer ülkelerdeki diaspora Yahudileri arasındaki hayat tarzı arasındaki bariz benzerliktir. Örneğin başkalarından ayrı olarak yaşamak, komşularına fahiş faiz uygulamak gibi özellikler nerede bulunurlarsa bulunsunlar hemen tüm Yahudilerin ortak özellikleri arasındadır.

Yemen Yahudileri

Arap kabileleriyle ilgili haber nakledenler, Yahudiliğin Yemen'e girişiyle ilgili olarak gerçek tarihten ziyade hurafeye yakın bir olay anlatırlar. Rivayete göre Himyeri kralı Habeşli savaşçıların önünden kaçarak Medine'ye gelir.[3] (M.S. IV. Yüzyıl). Bu Himyeri kralı beraberindeki Habeşlilerle birlikte Yemen'e dönerken iki Yahudi din adamını da yanında götürür. Bunlar ona Mûseviliği anlatırlar. Kral onları dinledikten sonra Mûseviliği kabul eder ve halkına da bu yönde telkinde bulunur. Fakat halkı kralın isteğini kabul etmez ve iş ateşle muhakeme edilmeye kadar gelir. Ateş, Yahudiliği kabul etmeye yanaşmayanı yakar; iki Yahudi din alimi ise kitaplarıyla birlikte ateşten hiç etkilenmeden çıkarlar.

Talmut'da benzerlerine sık rastladığımız bu rivayetin doğruluk derecesi ne olursa olsun, gerçek olan bir şey var ki, o da Yahudilerin zaman zaman Filistin'den gerçekleştirdikleri muhaceretlerle Hicaz'a yerleştikleri gibi Yemen'e de yerleştikleridir. Aynı kaynaklara göre Yahudileşen son Yemen kral Zünnüvas'dı, fakat Yemen birinci Habeş istilası sırasında Hristiyanlıkla tanıştı ve Hristiyan rahiplerden birisi bu işgal arefesinde Necran'da bir kilise kurmayı başardı.

3 Habeşler İslamdan önce biri Miladi dördüncü, diğeri altıncı yüzyılda olmak üzere iki defa Yemen'i işgal etmişlerdir.

Ashab-ı Uhdûd

Arap Yarımadası'nda Yahudilikle Hristiyanlık arasındaki en meşhur olay Uhdûd vakıası adıyla bilinir ki, Kur'an'da şu şekilde anlatılır: "Hazırladıkları hendekleri tutuşturulmuş ateşle doldurup çevresinde oturarak iman eden kimselere, dinlerinden dönmeleri için yaptıkları işkenceleri seyredenlere lanet edilmiştir. Bu inkârcıların, iman edenleri ateş azabına uğratmaları, onların sadece, göklerin ve yerin hükümranlığı kendisinde bulunan, Aziz ve Hamid olan Allah'a iman etmiş olmalarındandır."

Bazı tarihçiler Himyeri kralı Zünnüvas'a atfedilen Uhdûd (çukur) katliamını anlatırken, vatan duygusunun Zünnüvas'ı Necranlı Hristiyanları tenkil edip ateş çukurlarında yakmaya sevkettiğini belirtmektedirler.

Bu Hristiyanlar din kardeşleri Habeşlilere, dolayısıyla da Bizanslılara yakınlık duyuyorlardı. Çünkü Bizans'ın Hristiyanlığı sayesinde Arap Yarımadası'nın güneyinde siyasi hakimiyeti ellerinde tutuyorlardı. Bu tarihçilerin yorumuna göre Zünnüvas'ın Yemen Hristiyanlarına indirdiği darbe, yabancı ihtiraslarına karşı ülkenin ve krallığın bir tür savunmasıydı. Ne var ki onun Necran Hristiyanlarına karşı uyguladığı vahşet, Habeşlileri din kardeşlerinin bir an önce intikamını almaya sevketti. Böylece Himyeri devleti yıkılırken Yemen Miladi 525 yılında bir kez daha Habeşlilerin nüfuzu altına girdi.

Zünnüvas, Yemen'den Hristiyanlığı uzaklaştırmaya karar verince, çukurlar açtırarak içini ateşle doldurdu. Hristiyanlara ya kralın dinine geçmek ya da kendini ateşe atmak arasında bir tercih hakkı bırakılmıştı. (Eylül 523). İbni Kesîr Zünnüvas'ın şehit ettiği Hristiyanların sayısının yirmi bin civarında olduğunu kaydetmektedir.[4]

Tabii olarak bu korkunç olay Habeş necaşisi ile Bizans kralının kulağına ulaşmıştı. Bu iki hükümdardan hangisinin önce harekete geçtiği bizi burada ilgilendirmiyor. Rivayete göre Habeş necaşisi Bizans kralından harekete geçmek için izin istemiş veya Bizans kralı necaşiden doğrudan Yemen üzerine yürümesi tale-

4 İbni Kesir, *El-Bidaye ve'n Nihaye*, I.

binde bulunmuştur. Sonuçta Habeş necaşisi 70 bin kişilik bir ordu hazırlayarak kumandan Arbat'ın emrinde Yemen'e sevketmiştir. (Zünnüvas ise halkının başına gelenleri görünce atını denize sürmüş, sığ sularda batıncaya kadar ilerlemiş ve orada son nefesini vermiştir).[5]

Zünnüvas putperest miydi?

Zünnüvas'ın Yahudi dinini kabul etmiş bir Himyeri kralı, Yahudilerin de Allah'ın Kur'an'daki "Ashab-ı uhdûdu öldürdüler" buyruğunun doğrudan muhatapları olduğu söylenir. Bazı modern tarihçiler şu görüşü savunuyorlar: "Zünnüvas, bir putperestti ve ravilerin anlattıkları gibi Yahudi değildi. Yahudiler gelmeden önce Hristiyanlara karşı tahammüllüydü, çünkü ülkesinde Hristiyanlığın yayılışı ile, Bizans ve Habeş nüfuzunun güçlenişi arasında sıkışıp kalmıştı. Himyerilerin büyük çoğunluğu putperestti ve imparator Konstantin'in Yemen'de Hristiyanlığı yayması için gönderdiği rahip Theophilos'u reddetmişlerdi. Himyeri Hristiyanlar ise - Habeş rivayetine göre, - necaşiye hediyeler gönderiyor, vergilerini ona ödüyorlardı. Tabi ki Himyer kralı böyle bir müdaheleye sessiz kalamazdı."

Bu görüşü savunanlar şu âyeti delil gösteriyorlar: "Aziz ve Hamid olan Allah'a inandıkları için onlardan intikam alındı." Bir mü'minden imanından dolayı intikam alan Yahudi değil, putperesttir. Çünkü tevhit mesajına inanan Yahudi, bu mesajdan dolayı kendi milletinden olmayan bir mü'minden intikam almaz.

Esasen biz bu âyetin Hristiyanlara baskı yapanların putperestler olduğu görüşünün teyidi için kullanılmasını doğru bulmuyoruz. Çünkü Yahudilerin tek Allah'a iman eden mü'minlere azap ettikleri kesinkes doğrudur. Kendilerini tevhit mesajına bağlanan diğer insanlardan üstün gören Yahudiler, tek Allah'a inananların yalnızca kendileri olduğuna, kendilerine katılan ve tabi olanlar dışında kimsenin bu imana ortak olma hakkının bulunmadığına sarsılmaz bir şekilde inanıyorlardı.

5 *Taberi*, IV, s. 938.

Yahudilik ve Hristiyanlığın Kur'an inmeden önce semavi dinlerden olduğu, birinin diğerine tercih edilmeyeceğini söyleyerek, dolayısıyla "ashab-ı uhdûd"un Yahudi değil putperst olduğu sonucunu çıkarmak, tenkit edilmeye dahi değmez bir teşebbüstür.

Her iki dinin de eşit seviyede tevhit akidesine sahip olduğunu farzetsek bile, Hristiyanlığın Yahudiliğe tercih edilmesi gerekir. Çünkü Meryem oğlu Isa'nın reddi, Yahudilerin iman eksikliğindendir, bunun günah ve sorumluluğu da kendilerine aittir. Nitekim Kur'an bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır: "Meryem oğlu İsa havarilere 'Allah yolunda kimler bana yardımcıdır?' dediğinde, havariler 'bizler Allah'ın yardımcılarıyız' dediler. Yahudilerden bir kısmı buna inandı, bir kısmı inkâr etti. Biz de inananları düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler."

Demek ki muvahhid Hristiyan, Hz. Muhammed gönderilmeden önce gerçek imanla inanan kişidir. İsa'yı reddeden kişi ise, muvaahhid dahi olsa, onun mesajını inkâr etmiş demektir.

Kur'an metninden Zünnüvas'ın tepelediği Hristiyanların tevhit mesajına tam olarak inandıkları anlaşılıyor. Öbür türlü olsaydı Kur'an onlardan 'Aziz ve Hamid olan Allah'a inananlar' diye bahsetmezdi. Dolayısıyla Kur'an'daki "ashab-ı uhdûd" âyeti, Necran Hristiyanlarının putperestliğe dönmeyi reddettikleri için tepelendikleri şeklinde yorumlanmaya müsait değildir. Tenkilin sebebi belki budur, ama başka bir sebep de olabilir ki, o da Mûseviliğin reddedilmesi, tek Tanrı'ya iman çizgisinden sapmaları düzeltmek için gelen Mesihî mesajın inkârını kabul etmemeleridir.

Yahudilerin sorumluluğu

Bu sözle Zünnüvas'ın ve taraftarlarının Yahudi olduklarını söyleyenlere karşı çıktığımız sanılmasın. Bir insanın Yahudi olduğunu reddetmek veya ispat etmek gibi bir derdimiz de yok. Bizim demek istediğimiz, Kur'an'daki 'ashab-ı uhdûd' âyetinin Zünnüvas'ın putperestliği konusunda delil olarak gösterilmesinin temelsiz bir isnat olduğudur.

Zünnüvas ister putperest olsun, ister Yahudi, ama Yahudilerin 'ashab-ı uhdûd' olayındaki sorumluluğu inkâr veya örtbas edile-

mez. Taberî'nin olayla ilgili rivayetine göre, Yahudi'nin biri Hristiyanların haksız yere iki oğlunu öldürdükleri iddiasıyla Zünnüvas'ı onlara karşı tahrik eder, o da Hristiyanları tenkil için bunu bir fırsat sayar.

Taberî'nin rivayetinde cahiliyye geleneklerine ters düşen tuhaf bir durum söz konusu. Eğer Zünnüvas'ı tahrik eden Yahudi nesebi bilinen bir Arap olsaydı, maruz kaldığı zulmü Zünnüvas'a mı şikayet eder yoksa cahilliye kabile geleneklerine göre kutsal sayılan bir görevi bizzat yerine getiremeyecekse kabilesine varıp katilden intikam alınmasını mı isterdi?

Günümüzde Arap köylerinde ve hatta vadilerde yaşayanların bir cinayeti gizlediklerini, hükumetin olayı öğrenip genel düzeni korumak adına katili bizzat cezalandırmasını istemediklerini görüyoruz. Maksatları ise, katilden intikamı bizzat kendilerinin veya aşiretlerinin almasıdır. Günümüzde böyle olursa, cahiliye dönemindeki bir Arab'ın hükümdara şikayette bulunarak, ömür boyu kendini ve soyunu utanç içinde bırakıp, kendisini de aşiretini de düşmandan kısas almaktan nasıl mahrum edebilir? Eski Yemen'in ulaştığı medeni seviyeye rağmen, cahiliye geleneğine karşı çıkmak basit bir şey değildi. Çünkü böyle bir kıyaslama yapmak bizi yanıltacağı gibi, o günkü hükümdarın günümüzdeki hükumetler gibi kabileler üzerinde hakimiyet tesis ettiği şeklinde yanlış bir zanna kapılmamıza da yol açar.

Tüm bunlardan şu sonucu çıkarabiliriz: Zünnüvas'ı Hristiyanlar üzerine saldırtan kişi, Arap asıllı bir Yahudi değil, dışarıdan Yemen'e muhaceret eden bir İsrailliydi.

Aklımızdayken meşhur bir Yahudi geleneğine de işaret edelim. Yahudiler, eğer bir hükümdar düşman veya hasmının inancına uzaksa, onun düşmanlarından intikam almasına yardım ederler. Örneğin kendilerini ve Hristiyanları putperestlere karşı aynı inancın bir safta toplaması gerektiğini göz önünde dahi bulundurmadan, erken Hristiyanlar döneminde, onlara karşı putperestlerle kol kola yürüdüklerini biliyoruz. Peygamberimiz döneminde Yahudilerden bahsederken, Yahudilerin tarihin tanıdığı en temiz tevhit inancına sahip Müslümanlara karşı düşmanca bir tavır sergilemekte ısrar ettiklerini göreceğiz. Kur'an'da şöyle buyu-

rulur: "Kendilerine Kitap'dan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve batıla (tanrılara) iman ederler, ama kâfirler için de 'Bunlar Allah'ı iman edenlerden daha doğru yoldadır' derler. Onlar Allah'ın lanet ettiği kişilerdir. Allah'ın lanet ettiği kişinin ise yardımcısı yoktur." (Nisâ/51-52)

Yahudiler Peygamber efendimizin getirdiği tevhit mesajıyla - ki hâlâ öyledir,- boy ölçüşecek başka bir mesaj olmadığını biliyorlardı, ama yine Kureyşli kâfirler onlara 'Bizim dinimiz mi üstündür, yoksa bu adamın (Muhammed'in) ki mi?' diye sorduklarında, hiç utanıp sıkılmadan Kureyş putperestliğinin Muhammed'in dininden üstün olduğunu söylüyorlardı ki, bu yüzden Allah onlara lanet etmiş ve nusretinden mahrum bırakmıştır.

Yahudi tarihçi İsrael Welfenson bu konuyla ilgili olarak şöyle diyor: "Bu Yahudilerin böyle fahiş bir hataya düşmemeleri ve vaziyet kafirlerin isteklerini yerine getirmeye uygun olmasa dahi, Kureyş eşrafı önünde putlara tapmanın İslam dininden daha iyi olduğunu alenen söylememeleri gerekirdi. (Onların istekleri Yahudilerin, Kureyş müşriklerinin ve diğer kabilelerin birleşerek Hendek savaşında Müslümanlara saldırmasıydı.) Çünkü asırlardır atalar adına putperest halklar arasında tevhit sancağını taşıyan, tarihin değişik dönemlerinde tek bir Tanrı'ya iman etmelerinden dolayı takibat altına alınan ve pek çok darbe yiyen İsrail oğullarının ve aralarındaki tüm azizlerin yalnızca putlara taptıkları için değil, kendileriyle kavga ettikleri ve putperestlerden nefret etmeyi, onlara adavet sergilemeyi emreden Tevrat'ın öğretilerine karşı çıkan müşriklerin mağlup edilmesi konusunda hayatlarını feda etmeleri gerekirdi."[6]

Welfenson'u çok sıkı takip etmek gerekiyor: Yahudilerin tarihin çeşitli dönemlerinde tek Tanrı'ya iman ettikleri için pek çok takibat ve tenkile uğradıkları iddiası doğru değildir. Doğru olan, tüm delil ve burhanların gösterdiği gibi, Yahudilerin tek Tanrı'ya iman etmelerinden dolayı dini takibata nadiren uğradıkları, fakat maruz kaldıkları baskı ve takibatın çoğunun bu olayla hemen hemen ilgisi bulunmayan başka işlerine karşı duyulan tepkilerden kaynaklandığıdır.

6 Ahmed İbrahim eş-Şerif, *Mekke ve'l Medine fi'l Cahiliyye*, s. 142-143.

Ashab-ı uhdüd olayında çizdiğimiz tablo, Yahudilerin baskısının başkalarının İsraillilere yaptıkları fiile karşı duyulan bir tepki olduğunu gösteren yüzlerce olaya ilave edilecek yeni bir tablodur.

Yahudilerin Necran Hristiyanlarına yaptıkları şey, tevhit inancısını savunmak için yapılan bir eylem midir? Asla.. Buradaki Hristiyanların Habeş hükümdarına veya Bizans imparatoruna dini yönden bağlılık gösterdikleri iddiası doğru olsa bile, kesinlikle Yahudi inancı aleyhine bir tehlike teşkil etmiyorlardı. Onlar Zünnüvas'ın himayesi altındaydılar ve Zünnüvas da Yahudi değilse bile, bu korkunç olayı yapacak kadar Yahudilere yakın ve müttefik bir putperestti. Bu gerçek, yabancı müdahelesinin ve Habeşlerin Yemen'i işgalinin sorumluluğunu Yahudilerin omuzuna yüklemektedir. Çünkü Hristiyanlara karşı sergilenen vahşi baskı, Habeş hükümdarına Yemen'i işgal etmek ve Zünnüvas'ın çukurlarda yaktığı yirmi bin Hristiyanın intikamını hem Yahudi ve hem de putperestlerden almak için yeterli bahane yaratmıştı.

Kâbe'nin tarihi boyunca Habeş kralı tarafından 570 yılında ilk saldırıya maruz kaldığını göz önünde bulundursak, Yahudilerin Yemen'in Habeşliler tarafından işgalindeki doğrudan sorumluluklarının ağırlığını, Mekke'yi işgal ettirerek bilahâre Arap Yarımadası'nın diğer kesimlerini hakimiyet alma gayretlerini, Bizanslılarla Farslar arasındaki uluslalarası nüfuz savaşı alanını Arap ülkeleri sınırlarından, Suriye ve Irak civarından daha derin ve yeni bölgelere kaydırma emellerini anlayabiliriz.

Hicaz Yahudileri

Filistin'den Hicaz yöresine muhaceret eden Yahudiler tarıma elverişli olan veya Şam'la Yemen arasındaki kervan yolu üzerinde bulunan toprakları yurt edindiler. Ayrıca Yahudiler Medine'nin dışında Vadi'il Kura, Hayber, Fedek, Cerba ve Teyma'yı da yurt edinmişlerdi.

Yesrib (Medine) tartışmasız Yahudi nüfuz bölgesi sayılıyordu. Bu durum Arim selleri sebebiyle Ezd boyuna mensup Yemen kabilelerinin Yesrib'e gelip yerleşmelerine kadar devam etti. Bunların en meşhurları Evs ve Hazreç kabileleridir. Evs ve Hazreç, Ha-

rise b. Sağlebe b. Amr b. Harise el-Gıtrif'in iki oğlunun adıdır. Gassanîlerin soyu Evs ve Hazreç'le birlikte bu Harise'de birleşmektedir. Gassanîler, Amr b. Amir b. Harise el-Gıtrif'in çocuklarıdır. Gassanî adı ise Hassan b. Sabit'in şiirinde geçen Gassan suyundan gelmektedir.

Sordun, söyleyeyim: Ezd'in bir koluyuz biz,
Ve de Gassan suyundan gelir bizim adımız.

Evs kabilesi Yesrib'in güney ve doğu kesimlerine, Hazreç ise batı kesimine, Yahudi Beni Kaynaka kabilesine komşu olarak yerleşti. Bu Araplar Yahudilerle komşu ve müttefik olarak bir anlaşma yaptılar ki, bu da Yahudilerin Yesrib'deki merkezini güçlendirdi. Ne de olsa Evs ve Hazreç oğulları onların hükmü altında yaşıyor, köklü Yemen uygarlığının verilerini onların hizmetine sunuyorlardı.

Yahudiler, Evs ve Hazreç kabilesi üzerinde tahakküm kurarak, onları ağır biçimde sömürdüler. Hatta "Ahbar" kitaplarında anlatılan bir efsaneye göre, Feton adlı bir Yahudi kralı Evs ve Hazreç kabilesine mensup kadınların namuslarını kirletirmiş. Sonunda Malik b. Aclan adında gözüpek ve atılgan bir genç bu ırz düşmanı kralı öldürmüş.[7] Yine rivayete göre Beni Kayla kabilesinin sabrı taşınca reisleri Malik b. Aclan, Miladi V. Yüzyılda Şam diyarındaki kardeşleri Gassanîlere müracaat etmiş. Gassanî emîrlerinden Ebû Cübeyle, Malik'in şikayetini ve Yahudilerin zulüm hikayesini dinledikten sonra şöyle demiş: "Vallahi, bizden bir aşiret bir yere konduğunda oradaki halka baskın çıkar. Siz niye öyle yapmadınız?"[8] Sonra Ebû Cübeyle bir orduyla yola çıkmış ve sanki Yemen'e gidiyormuş süsü vermiş. Yesrib'e yaklaşınca Evs ve Hazreç halkını çağırtmış. Onlar çıkıp gelince bir yere götürmüş. Sonra Yahudilere haber gönderip hemen kendisini karşılamaya gelmelerini istemiş. Kalelerine bekinirlerse kuşatma uzar, kendileri-

7 El-Isfahanî bu efsaneyi detaylı bir şekilde anlatırsa da, Melik Tasam'dan rivayet edilen daha önceki devirlere ait bir efsaneyi hatırlatmaktadır. Ne yazık ki, bu efsanenin doğruluğunu tahkik etme imkanımız yok, ama her halükârda Yahudilerin hakimiyetleri altındaki insanların namuslarına tebelleş olup, zulmettiklerini göstermektedir ki, bunun da delile ihtiyacı yoktur.

8 El-Aganî.

ne güvenlerini kırma planlarım suya düşer korkusuyla böyle yapmış. Yahudiler, kendisine yemek çıkarmalarını emreden Cübeyle'yi karşılamaya çıkmışlar. O da çevresinde toplandıklarında hepsini öldürtmüş. Sonra da Evs ve Hazreç halkına şöyle demiş: Biz bunları öldürdükten sonra siz geri kalan Yahudileri mağlup edemezseniz, sizi yakarım!

Sonra Ebû Cübeyle Şam'a dönmüş. Evs ve Hazreç, Yahudilerin üzerine çullanarak, onları Yesrib'de iki paralık etmişler.

Hicretten önce Medine toplumu

Beni Kayla (Evs ve Hazreç ana tarafından onlara bağlanır) Yesrib'de Yahudilere baskın çıkınca, şehir halkı arasındaki sosyal ilişkiler özel bir şekle büründü. Bu iki Arap kabilesi birbirleriyle pek de iyi geçinemiyordu. Medine Yahudileri ise Evs'le Hazreç arasında zaman zaman çıkan anlaşmazlıklardan uzak durmuyorlardı. Çünkü Yahudiler arasında da buna benzer anlaşmazlıklar vardı. Beni Kurayza, Beni Nadîr ve Beni Kaynaka adlı bu üç Yahudi kabilesi Evs ve Hazreç arasında çıkan çekişmelerden veya aralarındaki iyi komşuluk ilişkilerinden ciddi şekilde etkileniyorlardı. Bu yüzden Yahudi kabilelerinden herhangi birisi tarafsız kalsa, bir diğeri Arap kabileleriyle kısa veya uzun ömürlü bir ittifak sağlıyordu.

Ebû Cübeyle'nin seferinden sonra siyasi hakimiyet Yahudilerden çıkıp Beni Kayla'ya geçmesine rağmen, ekonomik hakimiyet Yahudilerin elindeydi. Zenaat işleri onların tekelindeydi ve özellikle silah yapımcılığı kendilerini Davud peygamberin şakirtleri olarak gören Beni Kaynaka'nın uhdesindeydi.[9] Keza takı sanatı da aynı kabilenin tekelindeydi.

Şehirde yaşayan Araplarsa genellikle çiftçilikle uğraşıyorlardı. Yahudiler hem şehir içindeki dahili ticareti, hem de Mekke ve Taif başta olmak üzere diğer Hicaz şehirleriyle yapılan alış verişi kontrol altında tutuyorlar; silah, takı ve hurma şarabı satıyor, altın ve gümüş alım-satımıyla uğraşıyor, çevrelerinde ticaret ve pa-

9 Bu keyfiyet, Medine Yahudilerin Arap asıllı olmadıkları, Filistin'den muhaceret ederek geldikleri konusunda başka bir delildir.

ra işinden anlamayanların cehaletinden faydalanarak fahiş tefecilik yapıyorlardı.

Medine'deki küçük Arap çiftçilerini en çok ezen şey, Yahudilerle yaptıkları muzabene ve muhakale[10] anlaşmalarıydı. Çünkü çiftçilerin krediye ihtiyaçları vardı ve bu yüzden böyle anlaşmalar yapmaya mecbur kalıyorlardı. Yahudi tacirler bu fırsatı iyi değerlendiriyor ve fiyatları istedikleri gibi ayarlıyorlardı. Buna bir de fahiş faizi eklediğimizde alınan krediler ödenemez hale geliyor, bu da Medine'nin küçük çiftçilerini ezim ezim eziyor; pek çoğu tarla ve bostanlarını ağır borçlarına karşılık alacaklıya vermek zorunda kalıyordu.

Tilkilerle komşuluk

Arap tarihçiler "Bias günü"* olaylarını anlatırken önemli bir noktaya dikkat çekmektedirler.

"Bias Günü" Hicretten beş yıl önce Evs'le Hazreç arasında vukû bulan kanlı bir çekişmeden bahseder. Evs kabilesi o gün Hazreç kabilesine üstün gelir ve adamakıllı hırpalar. Evs eşrafı çarpışmaların devam etmesi halinde Hazreçli kardeşlerinin kırılacağını anlar ve içlerinden biri şöyle bağırır: "Evs halkı! Aklınızı başınıza alın ve kardeşlerinizi yok etmeyin! Onların komşuluğu tilkilerin komşuluğundan iyidir!" Böylece Evs kabilesi sakinleşir de, çarpışmalar ve yağmalamalar son bulur.

Burada geçen 'tilkiler'den murat Yahudilerdir. Yahudiler de o Bias Günü'nde yer alan taraflardan biriydi. Beni Kurayza ve Beni Nadîr Evslerin, Beni Kaynaka da Hazreç'in yanında yer almıştı. Evs'in yanında yer alan Yahudiler Hazreç'in müttefiki olan kendi Yahudi

10 Muzabene, hurmayı kabala pazarlıkla dalında satmak; muhakale ise arpa ve buğdayı henüz başak halindeyken, şu kadar ölçek arpa, şu kadar ölçek buğday çıkar hesabıyla satmaktır.

* Bias Günü: Evs ve Hazreç kabilesini temsilen iki grub arasında yapılan çarpışmanın anısına verilen bir isimdir. "Arap Günleri"nde geçen Bias, Medine'nin kuzeydoğusuna iki gecelik uzaklıkta bir yerin adıdır. Çarpışma burada olduğu için de Arap kaynaklarına "Bias günü" olarak geçmiştir. (çev.)

kardeşlerini de yağmalıyorlardı. Ancak bu bilgiler ışığı altında barış günlerinde Yahudilerle muamelede bulunmalarından dolayı Evs ve Hazreç halkının ruhunda iz bırakan yaranın derinliğini anlayabiliriz. Bu yara, Kurazya ve Nadîr oğullarının Bias gününde Evs'le müttefik olmalarının dahi iyi edemediği derin bir yaradır.

Belki de Evs eşrafı Bias gününde, akıllarını başlarına devşirerek, Yahudilerin kendileriyle Hazreçli kardeşleri arasına serptikleri nifak tohumlarını, Yahudilerin gerçek çehresini hatırlayabilmiş; Hazreçli kardeşlerini kırarak, Gassanî Ebû Cübeyle'nin kurtarmak için gelişine kadar kendilerini ekonomik yönden ezen, onlara köle muamelesi yapan Yahudiler/tilkiler karşısında tek başlarına kalmaktan kurtulabilmişlerdir.

Yahudi kitaplarında Araplar

Yahudi din kitaplarında - Tevrat veya Talmud- Arapların nasıl anlatıldığını merak eden kişi, önde gelen Yahudi yazar ve yorumcuların ilk atalarına bağladıkları bu millete karşı gizli bir kin beslediklerini farkedecektir.

Talmud'da anlatılan bazı hurafelere göre, İsmail oğullarından Mûsa şeriatını kabul etmelerini istendi.[11] İsmail oğulları şeriatta ne söylendiğini sordular. Cevap "Çalmayacaksın!" şeklindeydi. Onlar şöyle dediler: Büyük atamıza (İsmail) Tanrı tarafından 'senin elin her insanın üzerinde olacak' demişken biz bu şeriatı nasıl kabul edebiliriz?[12] Sonra Esav'ın (Yakub'un kardeşi) oğullarından şeriatı kabul etmeleri istendi. Onlar şeriatta ne bulunduğunu sordular. "Öldürmeyeceksin" yazılı cevabı verildi. "Bunu kabul edemeyiz, çünük babamız İshak'a "kılıç gücüyle yaşayacaksınız" denildi cevabını verdiler. İsrail oğullarından şeriatı kabul etmeleri istendiğinde 'Kabul ve itaat ediyoruz" cevabını verdiler.

11 Burada talep bilinmeyen bir kişiden gelirse de, onun Tanrı veya elçilerinden biri olduğu söylenir.

12 Talmudcular burada Tevrat'daki şu sözlere işaret ediyorlar: "Oğlun yaban eşeğine benzer biri olacak; o herkese, herkes de ona karşı çıkacak." (Yaratılış, 16/12).

Bu Talmudî hurafeden, Yahudi Yüksek Kurulu'nun Arapları Yahudilere nasıl tanıtmak istediğini görüyoruz. Bu hurafenin yazılışından amaç, Arapların "hırsız" [sârık] olarak tanıtılmasıdır. Talmud'a göre Allah Arapların kaderini daha ilk günden böyle yazmıştır. Muhtemelen bu tanımlama Yahudiler vasıtasıyla Yunanlılara ve Romalılara geçmiş ve Araplardan uzun yıllar boyunca yazışmalarda ve kitaplarda "Saracens" olarak söz edilmiştir ki, kimilerine göre "hırsızlar" (sarrakin) anlamındadır. Kimileri de bu kelimenin "sare" ve "kîn" yani Sara'nın kölesi anlamına gelen iki sözcükten oluştuğunu, İbrahim'in hanımı Hacer'in ilk hanımı Sara'nın halayığı olmasına işaret edildiğini belirtmektedirler. Üçüncü bir ihtimal ise, kelimenin coğrafyacı Ptoleme'nin Sarkanu[13] adıyla verdiği bir Arap bölgesinin adından gelmiş olmasıdır. Fakat bize göre Batılı yazarların taassubu, Araplara ve İslama karşı kalplerinde besledikleri kini ifade etmek amacıyla tahkir edici hırsızlık ve kölelik anlamı yükledikleri Saracens adını kullanmayı cazip hale getirmiştir.

Talmudcuların bir başka iddiası şöyle: "Dört şey vardır ki, bir olan şanı yüce Allah onları yarattığına pişman olmuştur: Sürgün, Keldaniler, İsmailîliler ve kötülük eğilimi."[14] Talmud yorumcusu İsmailî kelimesiyle tüm hayatlarını çadır altında geçiren Arapların kastedildiğini belirterek Eyup kitabında geçen bu sözlerden muradın Araplar olduğunu söylemektedir: "Soyguncuların çadırlarında rahatlık var; Tanrı'yı gazaba getirenler güvenlik içinde; Tanrı'ya değil, kendi bileklerine güveniyorlar." (Eyüp, 12/6) Yorumcunun bu sözlerle Arapların kastedildiği hükmüne nasıl vardığını bilmiyoruz. Bu, olsa olsa Talmud'un öncelikle Araplara karşı yükselttiği nefret dalgasından kaynaklanmıştır. Ama Araplara karşı nefret duygularını yaymaya ilk başlayanlar Talmudcular değildir. Tevrat yazarları bu konuda onlardan öncedir: "Yeruşalim halkı Yehoram'ın en küçük oğlu Ahazya'yı babasının yerine kral yaptı. Çünkü Araplarla ordugaha gelen akıncılar büyük kardeşlerinin hepsini öldürmüştü."[15] ; "Filistlilere, Gur-Baal'da yaşayan Araplara ve Meunlulara karşı Tanrı ona yardım etti."[16]

13 Tay kabilesinin Şurat ve Nufud arasında yer alan menzilleri.

14 Ahmed İbrahim eş-Şerif, *Mekke ve'l Medine fi'l Cahiliyye*, s. 265.

15 II. *Tarihler*, 22/1.

16 II. *Tarihler*, 26/7.

Tevrat yazarları Ezra ve Nehemya döneminde Kudüs surlarının onarılmasına ve Zerubbabil tarafından tapınağın yeniden inşasına Arap reislerinin şiddetle karşı çıktığını belirterek, onlara duydukları öfkeyi saklamıyorlar. Dahası, Mezmurlarda da (83. Mezmur) Araplara ve komşularına bedduada bulunulmaktadır: "Onlara Midyan'a, Kişon vadisinde Sisera'ya ve Yavin'e yaptığını yap; onlar Eyn-Dar'da yok oldular, toprak için gübreye döndüler; onların soylularına Orev ve Zeev'e yaptığını, beylerine Zevah ve Salmunna'ya yaptığını yap.. Ey Tanrım, savrulan toza, rüzgarın sürüklediği saman çöpüne çevir onları! Orman yangını gibi, dağları tutuşturan alev gibi, fırtınanla kovala, kasırganla dehşete düşür onları! Utançla kapla yüzlerini.. Sonsuza dek utanç ve dehşet içinde kalsınlar, rezil olup yok olsunlar".

Bu öfke selinin, bu zelzelenin sebebi nedir? İsrailliler bu insanlardan Allah'a iman etmelerini istediler de onlar yok mu dediler ki Tevrat yazarları onlara ateş püskürüyor ve bedduada bulunuyorlar? Sebep bu değil.. Aksine onlara göre Edomlu, İsmaili, Moablı, Haceri, dağlı, Ammonlu, Amalekli, Filistinli, Surlu, Asuri ve Lut oğulları.. evet onlara göre tüm bu topluluklar İsrail oğullarına karşı ittifak yapmışlardır: "Senin halkına karşı kurnazlık peşindeler; koruduğun insanlara dolap çeviriyorlar. 'Gelin bu ulusun kökünü kazıyalım; İsrail'in adı bir daha anılmasın' diyorlar."

Bu uluslararası büyük komplo ne zaman düzenlendi, tüm bu kavimler nasıl bir araya gelip ittifak sağladılar? Bunu yalnızca 83. cü Mezmuru yazanlar biliyorlar! Ama Yahudilerin nefretini kazananlar yalnızca Araplar değildir ve başka halklar da bu nefretten nasiplerini almışlardır.

İsrail'de yayınlanan HaAretz gazetesi yazı işleri müdürü olan siyonist bir yazar klasik Yahudi nefreti konusunda şöyle diyor: "Şahsi kanaatimi açıklamak istiyorum. Ben, dünyada Yahudileri seven bir halkın bulunduğuna kesinlikle inanmıyorum. Keza Yahudi halkının da örneğin İzlandalıları, Portekizlileri sevdiğine inanmıyorum, ama İzlandalıları ve Portekizlileri bizi sevmeye iten bir sebep de göremiyorum." HaAretz gazetesi yazarı doğru söylüyor, ama bir eksikle. O da geleneksel Yüksek Kurul'un kalbinde yeşerttiği bu nefretin tüm Yahudilerin kalbinde yer ettiğidir..

XXX
İSLAM VE YAHUDİLER

Cahiliyye döneminde Mûsevilik ve Hristiyanlığı bilmelerine rağmen Arabistan halkının çoğu putperestti.

Arabistan'la dış dünyanın ilişkisinin kesilerek Arapların bu iki dinden bihaber kalmalarına izin verilmesi mümkün olmadığı gibi, onların sahrada içlerine kapanarak yabancıların maddi ve manevi akınlarına maruz kalmamaları da mümkün değildi. Öbür türlü olmuş olsaydı, komşu ülkelerdeki kadim medeniyetleri kuranların tanıştığı putperest inançlarla Arap Yarımadası halkının putperest inançları arasında güçlü benzerlikler söz konusu olamazdı.

Arap putperestler aya, güneşe ve Venüs (Çolpan) yıldızına taparlardı. Sonuncusuna yarımadanın güneyinde Aştar, kuzeyinde Uzza deniliyordu ki, Kenan edebiyatında Aştar ve Amorî edebiyatında eski Sümerlerde İnanda denilen Aşera ile aynı idi.[1] Keza güneşe hem Mısırlılar, hem de eski Irak ve Suriyeliler tapıyorlardı. Cahiliye Arapları da güneşe taparlardı. Yemen putperestlerinin en büyük tanrısı aydı ve güneş de onun karısıydı. Güneş ay için Aştar'ı doğuran Lat'dı. Böylece Araplarda güneş, ay, Aştar üçlü inanç sistemi tamamlanırken, eski Mısır'da da Oziris, İzis ve Hor üçlüsü tamamlanmıştı.

Tanrı'nın Yakub'un İsrael (veya İsrail) adında bulunan adı "el" (veya il) ise eski Kenan edebiyatında en büyük tanrıdır. El, Arap Yarımadası'na da yolculuk etmiş ve orada Hübel adını almıştır.

1 Blm. II'ye bkz.

Burada bu tanrıların kökenleri, isimlerinin türevleri ve onları ilk önce kimin icat edip başkalarına transfer ettikleri tartışmasına girecek değiliz. Aksine bizi burada ilgilendiren husus, cahiliye Araplarının eski inançlardan bihaber olmadıkları; ad ve sayıları değişik olsa da Mısır, Suriye ve Irak'daki komşularının taptıkları tanrılarla tanıştıklarıdır. Cahiliye Arapları bundan başka bazı hayvanları ve ağaçları da kutsal kabul ediyorlardı, ama onların put tanrılara tapınmaları sathi bir tapınma idi ve kalplerinin derinliklerine inmemişti. Örneğin gerektiğinde yenilebilecek tanrılarını yiyorlardı. Başka bir örnek verelim. Meşhur Arap şairi İmr'ul Kays, babası Beni Esed tarafından öldürülünce onun intikamını almak üzere Arap adeti gereği taptığı put'la istişare ederek, ne yapması gerektiğini öğrenmek ister. Eline üç ok alır. Bunlardan birinin üzerinde "evet", diğerinde "hayır", öbüründe ise tekrar istişare etmesi gerektiği yazılıydı. İlkin bir ok seçer, "hayır" çıkar. Ama babasının acısı yüreğini yakıyordu. Tekrar denemek ister yine hayır çıkar. Son bir şans diyerek üçüncü defa ok seçer. Ama nafile, cevap yine "hayır" dır. Bunun üzerine çok hiddetlenen şair oku alıp tanrısının yüzüne fırlatarak haykırır: "Alçak! Öldürülen kendi baban olsaydı, intikamını almaktan beni alıkoymazdın."[2]

Bu ve benzeri örnekler Arapların putlarını pek de önemsemediklerini, bilge kişilerinin daha üstün bir din arayışı içinde olduklarını göstermektedir. Halbuki daha üstün bir din arayanların önünde yalnızca iki seçenek vardı: Mûsevilik veya Hristiyanlık.

Hristiyanlık, İslamdan önce Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olmuştu ve bu dinin salikleri - şu veya bu şekilde,- farklı mezheplere intisap etmelerine bakılmaksızın imparatora siyasi bağlılıklarını göstermek zorundaydılar. Fakat Araplar hürriyetlerine çok düşkün halklardan oldukları için başka birinin tebaası olmalarını gerektiren bir dini şiddetle reddettiler.

Hürriyetlerine aşırı düşkünlükleri yüzünden Hristiyanlığı reddeden Araplar, bu defa da kendilerini aşırı beğenmiş olmanın verdiği gururla Mûseviliği putperestliğin yerine ikame etmeyi reddettiler. Kendilerini Allah'ın en sevgili ve en temiz kulları olarak gören, başka halkları merdivenin en alt basamağına yerleştiren

2 Seyyid Abdülaziz Salim, *Tarih el-Arab fi'l cahiliyye*, s. 487.

bu Yahudiler de kim oluyordu? Eğer putperestlikten vazgeçip Mûseviliği kabul ederse kendisini bekleyen akibet ne idi? İsrail oğullarının asil Yahudileri yanında sığıntı bir Yahudi veya eski bir Arap deyişiyle velaketen Yahudi olacaktı ki, kabile sınırlarını dünyanın sınırları sanan Arap için bu daha da ağırdı.

Sanırım yukarıda söylediklerimizden Mûsevilik ve Hristiyanlığın İslamdan önce Arap Yarımadası'nda neden bocaladığı, Arap bilgelerin diğer inançlara karşı haniflik[3] denilen tevhit inancını tercih etmelerinin sebebi anlaşılmıştır.

(...)

İslamın gelişinden ve kıblenin Beyt el-Mukaddes'den Kâbe'ye çevrilişinden sonra, halledilmesi gereken temel meselelerden birisi olarak Yahudi problemi kalmıştı. Esasen Yahudilerin diğer halklar ve milletlerle olan ilişkilerinin bilimsel bir anlayışla tahlili, bu meselenin ve tarihi dönem içindeki gelişmelerin anlaşılması için geniş bir giriş sayılır. Yahudilerin Araplarla olan ilişkileri, onların bugün ve gelecekteki durumlarında en önemli yeri işgal edeceği için üzerinde önemle durulması gereken konulardandır.

İslam düşmanları tarih boyunca Peygamber efendimiz ve ümmeti hakkında olmadık iftiralara başvurdukları için, kıblenin değiştirilmesiyle onlara iyi bir darbe indirilmişti. Çünkü kıble değiştirilmeden önce Peygamber efendimizin Beni İsrail peygamberlerinden birisi olduğu söyleniyordu.

Bazı Yahudi tarihçileri şöyle diyorlardı: "Hristiyanlık gibi Muhammed'in yedinci yüzyılda getirdiği İslam dini de, Yahudilik ağacının bir dalıydı. İsa ne ise Muhammed de o idi. Esasen Muhammed yeni bir din getirme düşüncesinde değildi ve aslında kendisini bir Yahudi peygamberi olarak tanıtmıştı. Mescid de kilise gibi toplayıcı özelliğe sahipti. Namaz konusunda, haram yiyeceklerin tanımlamasında, sünnette, sağlık öğütlerinde, evlilik,

3 Haniflik: İslamdan önce yarımadada kendini gösteren ve mütekamil din seviyesine çıkmayan dini bir harekettir. Hanifliğe davet edenler kendilerini İbrahim'in soyundan kabul ediyor, tek Allah'a, hesap gününe inanıyor, putlara kurban sunmuyor, murdar et yemiyor, kan içmiyorlardı. Haniflerin en meşhurları Kuss b. Saide, Ümeyye b. Ebi'ssalt ve Züheyr b. Ebi Selma idi.

boşanma ve Kitab-ı Mukaddes'in tetkiki konusunda Muhammed ve arkadaşları Yahudi metodlarını aynen uygulamışlardır."[4]

Yahudi yazar, gerçekleri bariz bir şekilde çarpıttıktan sonra temelsiz bir sonuca varmaktadır: "Bu, Arap ve Yahudi kültürleri arasındaki yakınlığın sırrını ve yine bu iki kültürün İspanya ve Kuzey Afrika'da aynı paralelde bir gelişme göstermesinin sebebini kısmen açıklamaktadır."

Hristiyanlığın doğuşu sırasında Yahudilerin İsa peygamber ve keza bilâhare Peygamberimiz Muhammed için "Bu iki adam risaleti kabul ettiler, resulü reddettiler yani onlar Yahudilerin dinini kabul ettiler, ama bu dinin sahibi Yahudileri reddettiler" dediklerini anlatmıştık.

Bizim bu söze vereceğimiz cevap şudur: Yahudiler dinlerinin tamamının kendi düşüncelerinin ürünü olduğuna, dolayısıyla Hristiyanlık ve İslam'ın onunla örtüşen kısımlarının kendilerinden veya dinlerinden alıntılandığına inanıyorlar. Halbuki o örtüşen kısımlar Allah katından gelmiştir ve peygamberlerini gönderen Allah, elbette dilediği peygamberi dilediği halka göndermeye kâdirdir.

Bir kere onlar şayet dinlerinin kendi düşüncelerinin ürünü olduğunu söylüyorlarsa, zaten o dini semavi dinler arasından çıkarıyorlar demektir. Eğer dinlerinin Allah katından olduğunu söllüyor da Allah'dan peygamberlik ve risalet imtiyazları aldıklarını ilave ediyorlarsa, insanlık dairesinin dışına çıkıyorlar demektir. Çünkü insanlık, kulluk yalnızca Yahudiler için takdir edilemeyecek kadar Allah katında değerlidir.

Bir diğer yandan Peygamber efendimizin mesajının neredesinde Yahudilik var? Bir kere tanrıları pek çok halkın sayılamayacak kadar çok tanrıları arasında yalnızca bir tanesidir. Her halkın, her şehrin ayrı ayrı tanrıları vardı ve İbranîlerin tanrısı da bunlar arasındaydı. Onlar tanrılığı eski çağlarda böyle anlıyorlardı ve bu yüzden "Var mı senin gibisi ilahlar arasında, ya Rab?"[5] diyorlardı. Bir yerde Mûsa'nın Harun'un tanrısı (Sen de onun için tanrı

4 See Jep.

5 *Çıkış*, 15/11.

gibi olacaksın)[6] bir başka yerde Mûsa'nın firavunun tanrısı (Ben seni firavun için tanrı yaptım)[7] demek için "ilah" (tanrı) sözcüğünü kullanıyorlardı. Hatta kendilerinin tanrılar olduğuna işaret etmek amacıyla da (Siz ilahlarsınız diyorum, yüceler yücesinin oğullarısınız hepiniz!)[8] kullanıyorlardı bu sözcüğü. Yahudilerden ve Hristiyanlığın zuhurundan söz ederken "tanrı" (ilah) kelimesinin ayağa düşmesinden Tevrat yazarlarının sorumlu olduklarını, halkın ona kendilerinden biriymiş gibi davranmalarına yol açtıklarını belirtmiştik. Çünkü bu tanrı çocuklar edinir, krallar doğurur. "Bana sen oğlumsun dedi. Bugün seni doğurdum!"[9]

Bu kadarla bitse iyi de, Talmud - hâşâ lillah - Allah'ın vücut ölçülerini bile verir. Talmud'a göre Allah'ın yalnızca alnının genişliği beş bin zirâdır; tacında bin kantar[10] altın vardır; güneş ve yıldızlar parıltılarını parmağındaki yüzükten alırlar.[11] Yahudilerin iddiasına göre, tanrılarına kulluktan dolayı "refaha erecekleri" için, tacın hizmetkarı olan ve Sandenfun denilen bir meleğe zaman zaman tapmalarının sebebi, belki de Yahve'nin tacındaki bin kantar altındır. Herhalde bu meleğin taşıdığı altına tapıyorlardır!

Böyle bir tanrı tasviri ile İslamın tarif ettiği Allah Teala'yı birbiriyle mukayese etmek bayağılık olmaz mı? Onların uydurma Tevrat'larında anlatılan babaları Yahudi İbrahim, İshak ve Yakub nerde, Kur'an'ın anlattığı İbrahim, İshak ve Yakub nerde? Tevrat'a göre bu peygamberler yalan söylerler, münafıklık ederler, aldatırlar, korkudan tir tir titrerler. Neyse ki İslam dini geldi de onları Yahudilerin insafından kurtarıp yüceltti.

Atalarla ilgili söylenenler Tevrat sifirlerinde en aşağılık ayıplar yakıştırılan, pis ameller ve hatta Süleyman'da olduğu gibi Allah'a şirk koşma suçlarıyla damgalanan on iki kabile, Mûsa, Davud, Süleyman ve diğerleri için de söylenmiştir.

---

6 *Çıkış*, 4/16.

7 *Çıkış*, 7/1.

8 *Mezmurlar*, 83/6.

9 *Mezmurlar*, 2/7.

10 Bir kantar, ortalama 50 kg.dir (Ancak, ülkeden ülkeye göre farklı rakamlarla ifade edilmektedir. Örneğin Mısır'da 44,93, Suriye 256, 4 kg.)

11 Dr. Ali Abdulvahid Vafi, *El-Yahudiyye ve'l Yahud*, s. 37.

Yahudilerin reddettikleri, ismetine dil uzattıkları ve pislik attıkları İsa'yı peygamber olarak kabul eden İslamiyet nasıl olur da Yahudiliğin bir kolu olabilir ki?

Yahudilerin bugün sahip oldukları inanç ve görenekleri kendilerinden önceki halklardan ödünç almadıklarını kim söyleyebilir? Çünkü gerçekte onlar, komşularında buldukları iyi kötü ne varsa pek çok ödünçleme yapmışlardır. Halbuki İslam bu konuda bariz bir üstünlüğe sahiptir. Çünkü o, öncekilerin güzel geleneklerini kesinlikle kabul etmiş, ama tevhid temizliğini, sadeliğini ve fıtratını kirletecek olanları bir kenara itmiştir.

Yahudilik Yahudileri kahinlere kölelik etmeye sevkederken, - Talmud'da gördüğümüz gibi, - İslam insanı ruhuna ve vicdanına ters düşen, kendisini Allah Teala'ya mutlak bağlanmaktan uzaklaştıran her türlü zincirden kurtarmıştır.

İsrail insanına - Yahudiliği kabul etse dahi,- İsraillinin büyülü kölesi gözüyle bakan Yahudilikle kendisinden daha aşağıda olanın zimmetini büyüğünün omuzuna yükleyerek mü'minleri kardeş yapan İslam arasında dağlar kadar fark vardır.

Allah rahmet eylesin, Dr. Ahmed Emin bilmiyorum şu sözü nerden bulmuş: "Yahudilerde kölelik vardı. Yahudi dini de kölelere iyi davranılmasını emretmiş, kölelik süresini yedi yıl olarak belirlemişti. Köle, yedi yıldan sonra azat edilirdi. Fakat Yahudi dininin bu emirleri yalnızca İbrani köleler için geçerliydi. Yedi yıl köle olarak çalıştırıldıktan sonra serbest bırakılacak olan sadece İbrani köleydi. Eğer köle İbranî değilse, köleliği ölene kadar devam ederdi. Yahudi dini, İbrani olmayan kölelere asla iyi muamele edilmesi tavsiyesinde bulunmamıştır."[12]

Halbuki İslam kölelerin azat edilmesini teşvik ederken Müslüman ve Müslüman olmayan diye bir ayırım yapmamış, mümkün olduğunca kısa sürede azat edilmeleri tavsiyesinde bulunmuştur.

İslamın gelişinden sonra Arap Yarımadası halkı arasında köleliğin kalmadığı bir vakıadır. Çünkü artık Arap insanı ya Müslüman olmak zorundaydı, ya da hakkı kılıçtı. Yahudilik, İbraninin yedi yıl köle olarak kullanılıp sonra serbest bırakılmasını, İbrani

12 Ahmed Emin, *Fecr el-Islam*, s. 87.

olmayanın ölene kadar köle olarak kalmasını emrederken, İslam Arap insanının köle edilmesini yasaklamış, Müslüman olsun veya olmasın kölelerin azat edilmesi için fırsatlar sunmuştur.

Burada İslamın gelişinden sonra Arap insanının köle edilmesinin yasaklanışının ırkî bir imtiyaz gibi algılanmaması gerekir. Eğer öyle olsaydı İslamı kabul etmekle kılıç arasında bir tercihte bulunmak zorunda bırakılmazdı. Dolayısıyla tercihte devletin bir çıkarı vardı. Çünkü Arap Yarımadası'nda her yönüyle birleşmiş tek bir ümmet mevcuttu. İbni Abbas'dan nakledilen bir hadisde Peygamberimiz "Yeryüzünde iki kıble olmaz, Müslümana da cizye yüklenmez" buyurmuştur.[13] Yani aynı toprağın insanların bağlılığının değişik inançlar arasında taksim edilmesi doğru değildir.

Eğer Yahudi yazarlarda ve hempâlarında zerrece haya olsaydı, Yahudi ve Arap kültürünün Endülüs'de aynı paralel üzerinde ilerlediğini söylemezlerdi. Yahudilerin tarihlerinin bütün safhalarında diğer uygarlıklara parazit oldukları bir vakıadır. Örneğin eski Filistin'de Kenanlıların kültürünü ödünç almış, onların uygarlıklarını uygulamışlar; sürgünden sonra ise Babil'de Perslerden ve Zerdüştizmden bazı şeyler alarak akidelerine ilave etmiş, daha sonraları da Hellen kültüründen etkilenmişlerdir.

Araplar kendi uygarlıklarını kurduklarında Yahudiler Bağdat, Kurtuba ve diğer Arap ve İslam başkentlerine dağılarak, İslamî düşüncelerden, görenek ve ritüellerden hoşlarına gidenleri kendi akidelerine sokmuşlardır. Bunun en bariz örneği Anan b. Davud adlı bir Yahudi'nin Irak'da kurduğu Karaî mezhebidir.[14] Bu mezhepten başka mezhepler de türemiş ve hepsi de günümüze kadar Talmud'a karşı çıkmışlardır. Karaîliği incelediğimiz zaman bunun İslami mezheplerden Mutezile'den etkilendiğini görüyoruz. Bilindiği gibi Mutezile de teşrî usullerinin yalnızca Kur'an'dan istihraç edilmesini savunarak, Allah'ın "Biz ise bir kitapta her şeyi sayıp yazmışızdır" âyetini delil gösterdiler. Peygamberin hadislerinin kullanılmasını yasaklayarak, O'nun daha sonra ikinci bir Kur'an olmaması için sözlerinin yazılmasını yasaklamasını delil olarak ortaya sürdüler. Belki de Mutezile, siyasilerin veya din adamlarının sıkıştıkça durumu kurtarmak için Peygamberimizin

13 Müsned, Ahmed b. Hanbel, no. 1949.

14 VIII. Yüzyılda, Halife Ebu Cafer el-Mansur zamanında.

hadislerine sığındıklarını, O'nun söylemediklerini söylenmiş gibi gösterdiklerini görmüştü. Yahudilerin daha önce başka akideleri tahrip ettikleri gibi İslamı da - eğer Allah'ın lutfu olmamış, din alimleri uyanık davranmamış olsalardı,- tahrip etmek amacıyla İsrailiyyat denilen uydurmaların çıkışında nasıl bir rol oynadıklarını unutmuş değiliz.

Mutezile nasıl aklın ön plana çıkarılmasını ve yalnızca Allah'ın kitabının esas alınmasını istemişse, Anan b. Davud sadece aklın ön plana çıkarılmasını ve yalnızca Tevrat'ın ilk beş kitabının esas alınmasını savunuyor, Talmud'u ise kesinlikle reddediyordu. Eğer Anan b. Davud ve ondan sonra gelenler İslami huccetlerden ve Müslüman kelam bilgilerinin görüşlerinden yararlanmamış olsalardı, Talmudcuların karşısında tutunamaz, varlıklarını günümüze kadar sürdüremezlerdi.

Yahudilerin daha önce Tanrı'yı nasıl tasavvur ettiklerini biliyoruz. Endülüslü Mûsa b. Meymun bu tasavvuru reddetmiş ve İslamın tanımlamasına çok yakın bir tasavvur getirmiştir. İbni Meymun'a göre Allah tekdir, eşi benzeri, bedeni yoktur ve beden arazlarından kesinle münezzehtir; her şeyi yaratan, her işi tedbir eden, ezelden var olan, hazırda mevcut olandır; ilk ve son O'dur.

Bununla birlikte biz kesinlikle İslamın daha önceki uygarlıklardan etkilenmediğini söylemiyoruz. Çünkü insanlığın yarattığı uygarlık, ademoğlunun yeryüzüne indiği günden bu yana oluşturulan halkalardan ibaret bir zincirdir. Bu zincirin halkaları kıyamete kadar da birbirine ulanmaya devam edecektir. Ayrıca Allah, aklı yalnızca bir millete verip, öbürlerini ondan mahrum bırakmamıştır. Ne Arap aklı hiç kimsede olmayan özelliklere sahiptir, ne da şark aklı bu özelliklerden mahrumdur. Keza herkesin hayranlıkla seyrettiği Yunan uygarlığı da yoktan varolmuş değildir ve aksine köklerini daha önce Mısır, Irak ve Suriye yeşeren uygarlıklardan almıştır..

Yahudi tahribatları

Medine'de İslamla Yahudilik arasına bir çizgi çekilme vaktinin uzaması beklenmiyordu. İslamın, fakirin zayıfı, zenginin fakiri

ezmesinin önüne bir set çekmesi tabiatındandı. Kureyş müşrikleri İslamın devrimci öğretilerinden teşvişlenmeye başlamışlardı. Gerçi hicretten sonra Medine'deki Yahudilerle münafıklar da aynı endişeleri taşıyorlardı, ama diğerlerine nisbetle Arapları ticari, ekonomik ve sosyal yönden sömürüleri fazla olduğu için Yahudilerin korkuları daha da fazlaydı.

Allah, Müslümanlara anlaşmalarına ve sözleşmelerine sadık kalmalarını emretmişti, ama Yahudiler kendilerinin dışındaki insanlarla yaptıkları anlaşmalara sadık kalmamayı kendilerine caiz görüyorlardı. Daha önce bu rezaleti işledikleri bir bayramları olduğundan söz etmiştik.

Adamın birisi İbni Abbas'a bir defasında şöyle der: "Biz ehl-i zimmetin tavuğunu ve koyununu aşırıyoruz ve bunu yapmamızda bir sakınca yok diyoruz." İbni Abbas şu cevabı verir: Bu yaptığınız ehl-i kitabın "ümmilere yaptıklarımız için kimse bizi kınayamaz" demesi gibidir. Onlar vergilerini ödedikleri sürece mallarını ancak gönül rızasıyla alabilirsiniz."[15]

Kurtubi, "Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan, tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez. Bu da onların, 'Ümmilere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur' demelerindendir. Allah adına bile bile yalan söylüyorlar" âyetini yorumlarken şöyle der: "Söylendiğine göre Yahudiler Araplardan borç almışlardı. Mesele mahkemeye intikal edince Yahudiler, 'bizim size borcumuz yok, çünkü siz dininizi terk ettiniz, bizim de size olan borcumuz düştü' dediler ve bunun Tevrat'ın hükmü olduğunu iddia ettiler. Bunun üzerine Allah onlara şu âyetle cevap verdi: "Ümmilere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur." Aksine. Yani dediğiniz gibi değildir. Sonra şu sözlerle devam etti: "Kim Allah'dan korkup anlaşmasına sadık kalırsa, bilesiniz ki Allah müttakileri sever." Eş'as b. Kays'dan rivayet edilmiştir. "Bir Yahudiyle aramda bir toprak parçası vardı. Yahudi bunu inkar etti. Meseleyi Peygamber (s.a.v)e intikal ettirdim. Allah'ın Resulü bana "Delilin var mı?" dedi. "Yok" dedim. Yahudi'ye dönüp "Yemin et"

15 Kurtubi tefsiri.

dedi. Bense "Tabii ki yemin eder ve malımı alıp götürür" dedim. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: "Allah'a verdikleri sözü ve imanlarını az bir pahaya satanlar rezildir ve ahirette de kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz, onların yüzüne bakmaz, onları temize çıkarmaz. Onlar için şiddetli bir azap vardır."

Ümmilerle veya sünnetsizlerle bir iş yaptığı sürece Yahudi'nin anlaşmayı bozması, yalan yere yemin etmesi, çalması ve her türlü haramı kendine helal saymasında bir tuhaflık yok. Nitekim Tevrat'da Abram'ı firavuna yalan söyleten, Yakub'a dayısı ve kaynanası Laban'ın koyunlarını çaldırtan, kardeşi Esav'ın hakkını yiyerek babasının gözüne girmek için İshak'a aldattıran onlar değil midir? Mısır'dan çıkarken Mısır halkına yalan söyleyerek altınlarını alıp götürmediler mi? Yahudi olmayan herkese yüksek faizle borç vermelerini helal kılan kendi kitapları Tevrat değil mi? Tevrat'ı yazanlar doğruyla doğru eğriyle eğri olmayı kendilerine caiz görmediler mi? Yahudiler nazarında kötü olan kişi gayr-ı Yahudilerin tümü değil mi?

Dolayısıyla ekonomik, sosyal ve siyasi sebeplere binaen Medine'de Müslümanlarla Yahudiler arasında sürtüşmelerin çıkması kaçınılmazdı. Kur'an âyetleri de iki taraf arasındaki sürtüşmelere zaten işaret etmektedir.

Bedir savaşından sonra

Göründüğü kadarıyla Yahudiler, Müslümanların Bedir'de yankısı bütün yarımadayı sarsan ezici zaferine kadar genç İslam davasının boyutunu anlayamamışlardı. Allah'ın Kur'an'da "Furkan günü" dediği o gün Kureyş kabilesi Ebû Cehil, Ümeyye b. Halaf, Ebû Süfyan'ın hanımı Hind'in kardeşi Velid b. Atebe, Ümmü Muaviye, babası Atebe b. Rebia ve amcası Veşibe b. Rebia gibi önde gelen kişilerini kaybetmişti. Yahudi Ka'b b. Eşref de Peygamberimizle alay ediyor ve Müslümanların mağlup olacağını sanıyordu. Fakat Bedir'de Müslümanların zafer kazandığı haberi Medine'ye gelince, "Doğru mu?" dedi. "Ne yani Muhammed şu iki adamın[16]

16 Peygamberimiz Zeyd b. Harise ve Abdullah b. Revaha'ya ordudan önce Medine'ye gelerek zaferi müjedelemelerini emretmişti.

bahsettiği kişileri öldürdü mü? Onlar ki Arapların en şereflisi, insanların efendisidir. Vallahi eğer Muhammed bu adamları öldürmüşse, yaşanmaz artık bu dünyada!"

Sonra alelacele Mekke'ye giderek Bedir'de öldürülen Kureyş eşrafı için göz yaşı döküp şiirler söyledi ve Müşrikleri Muhammed efendimize karşı kışkırtmaya başladı. Medine'ye döndükten sonra ileri geri konuşmasını sürdürdü. Bunun üzerine bazı Müslümanlar Peygamber efendimizden onu öldürmek için izin istediler. O da izin verdi ve Ka'b ortadan kaldırıldı.

Peygamberimizi hicveden, İslam düşmanlarını Müslümanlara karşı kışkırtan Ebû Afik adında başka bir Yahudi daha vardı. O da Peygamberimizle Medine Yahudileri arasında yapılan anlaşmaya ihanet etmede Ka'b b. Eşref'in yolundan gidiyordu. Bu yüzden onun da akibeti Ka'b'ınki gibi oldu ve Salim b. Umeyr adlı bir Müslüman tarafından katledildi.

Beni Kaynaka'nın kovulması

Kaynaka oğulları, Müslümanlarla birlikte Medine'de yaşayan Yahudilerdi. Bedir savaşından sonra müşriklerle Müslümanlar arasındaki mücadele kızışınca henüz kurulan İslam Devleti'nin güvenliği Müslümanları tedbirli olmaya, şüphelilere karşı daha katı davranmaya zorluyordu.

Siret kitaplarında bahsedildiğine göre bir defasında Kaynaka oğullarına mensup bir Yahudi kuyumcunun dükkanında Müslüman bir kadının edep yerini açıp alay etmişler ve bu olay Müslümanları ciddi şekilde öfkelendirmişti. Peygamberimiz Kaynaka oğullarını ihanet etmemeleri ve devlete karşı komplo kurmaya kalkışmamaları konusunda uyardıysa da bu sözlerinin bir faydası olmadığı gibi Yahudiler daha da şımardılar ve "Bedir'de kazandığın zaferle fazla gururlanma ya Muhammed!" dediler. "Savaş nedir bilmeyen insanlarla karşılaştın da bir fırsat yakaladın. Eğer biz seninle savaşırsak, o zaman görürsün savaşçı neymiş!"

Bu aleni meydan okumadan sonra Medine'nin o dik kafalılardan temizlenmesi şart olmuştu. Dolayısıyla Peygamberimiz de

onları şehirden kovdu; mallarını, ağırlıklarını ve hafif silahlarını almalarına izin verdi. Bir kısmı Hayber tarafına doğru giderken, diğer bir kısmı kuzeye yönelip Suriye taraflarına gitti.

Nadîr oğullarının kovuluşu

Bedir savaşının üzerinden henüz bir ay geçmemişken Ebû Süfyan, Kureyş kabilesinin savaşta kaybettiği itibarını tekrar kazandırmak amacıyla Mekke'den iki yüz savaşçıyla birlikte karşı tarafı umursamaz havasıyla Medine yakınlarına geldi ve Nadîr oğulları kalesine misafir oldu. Kabile reisi Selam b. Mişkem onları gayet iyi karşıladı, yiyecek yardımında bulundu ve Medine'deki Müslümanlar aleyhine casusluk yapmaya başladı. Ebû Süfyan şehrin kenar mahallelerinden El-Arid'e saldırarak, Ansar'dan bir kişiyi ve dostunu öldürdü. Ayrıca iki evi ve bir hurmalığı yakıp hızlı bir şekilde Mekke'ye doğru tekrar yola koyuldu. Peygamberimiz hemen arkalarından bir müfreze çıkardıysa da, kaçar gibi hızlı giden müşriklerin arkasından yetişemediler.

Uhud savaşından sonra Yahudiler, Müslümanların işinin bittiği hülyasına kapılarak onlara karşı bir takım hareketlere girişmemeleri konusundaki uyarılara kulak asmadılar. Hatta Peygamberimizi öldürmek için bir suikast dahi tertiplediler. Komplo Mekkeli müşriklere yardım eden Nadîr oğulları mahallesinde düzenlendiği için derhal Müslümanlar tarafından kuşatma altına alınarak, silahlarına ve taşınmaz mallarına el konulduktan sonra taşınabilir mallarıyla birlikte şehirden çıkıp gitmek mecburiyetinde bırakıldılar.

Hendek savaşında

Nadîr oğulları Medine'den kovulduktan sonra Hayber'e yerleştiler ve oradaki Yahudileri, önlerine gelen Arapları Müslümanlara karşı kışkırtmak için tahrik etmeye başladılar. Nadîr oğulları reisi Hayy b. Ahtab, Hayber'deki Yahudi eşrafını Arap kabileleriyle ortak bir cephe oluşturarak Medine üzerine yürüyüp, çiçeği burnundaki İslam Devleti'ni ortadan kaldırma konusunda ikna etti. Daha sonra Hayy başkanlığında bir heyet planı uygulamak

üzere Mekke'ye doğru yola koyuldu. Heyette Selam b. Ebi Hakin ve kardeşi Kinane de vardı. Kureyşliler Hayy b. Ahtab'a kabilesi Beni Nadîr'in nerde olduğunu sordu. "Onları Hayber'le Medine arasında bıraktım, sizin iltihakınızdan sonra hep birlikte Muhammed ve arkadaşlarının üzerine yürümek için bekliyorlar" cevabını verdi. Kurayza oğullarının nerede olduğu sorusuna ise "Onlar, hile yapmak için Medine'de kaldılar. Siz gelince sizin safınıza geçecekler" diye karşılık verdi.

Yahudilerin Kureyş'i Peygamberimize karşı kışkırtmaları, şerefini küçük düşürücü sözler sarf etmeleri onların bu koalisyonda yer almaları için yeterli oldu. Heyet, Mekke'de işini bitirdikten sonra civardaki Arap kabilelerinden Müslümanlarla görülecek hesabı olanlarla da temasa geçti. Yahudi Heyet'i, cahiliye döneminden beri Hayber'in müttefiki olan Gaftan kabilesine uğradı. Heyette bulunan Hayber eşrafı, şehir bağlarındaki bir yıllık ürünün Gaftan oğullarına verileceği taahhüdünde bulundu. Gaftan oğullarının ikna edilmesinden sonra sırasıyla Mürre, Fezare, Eşca', Süleym ve Benî Sa'd kabilelerine uğrayarak hepsinden Müslümanların üzerine yürüme konusunda söz aldılar.

Daha sonra Hayy b. Ahtab Kurayza oğulları reisi Ka'b b. Esed'le görüşerek, onu Müslümanlarla yaptığı anlaşmayı bozmaya ve şehre saldıracak koalisyona katılmaya ikna etmeye çalıştı. Kurayza oğulları reisi durumunun nazik olduğunun farkındaydı. Şehir çevresine savunma amaçlı hendek kazan Müslümanlar Kurayza oğullarının kendilerini arkadan vurabileceğini hesaba katmamış ve onların evlerinin ve kalelerinin bulunduğu kısma hendek kazmamışlardı. Ancak Müslümanların galip gelmesi halinde, onlarla baş başa kaldıklarında ahvalleri ne olacaktı? Bu yüzden Kurayza oğulları reisi Hayy b. Ahtab'ın teklifini kabul etmekte uzunca bir tereddüt geçirdi. Hayy b. Ahtab, ona bunun bir Yahudi davası olduğunu, saldırının başarısız olması halinde halkıyla birlikte kalesine sığınabileceğini bildirerek ikna etmeyi başardı. Zaten kimse de o dönemin en mükemmel silahlarıyla teçhiz edilmiş yaklaşık on bin kişilik Yahudi-putperest koalisyonuna karşı Müslümanlara bir şans vermiyordu.

Ama Allah hakkı galip getirdi, batılı yerle bir etti ve Yahudilerle müşriklerin planlarını boşa çıkardı. Koalisyon yenilmiş ve

zafer Müslümanlarda kalmıştı. Tabii olarak ihanet edenlerden, anlaşmayı bozanlardan hesap sorma vakti de gelmişti. Peygamberimiz onları kalelerinde kuşatma altına aldı. Yahudiler Evs kabilesi reisi Sa'd b. Muaz'ın haklarında hüküm vermesini istediler.

Hicret arefesinde Kurayza oğulları ile Nadîr oğullarının Evs'in yanında yer aldıklarını, Kaynaka oğullarınınsa Hazreç kabilesinin müttefiki olduğunu daha önce görmüştük. Hazreç kabilesinin münafık reisi Abdullah hafifletici bir karar çıkmasında önemli rol oynamış ve böylece Kaynaka oğulları hafif silahları ve taşınabilir mallarıyla birlikte Medine'den çıkıp gitmişlerdi. Evs kabilesinden bazıları da reisleri Sa'd'a gelerek tıpkı Hazreç reisinin Kaynaka oğullarına yaptığı gibi kendi tebaasını kayırması ricasında bulundular. Sa'd onlara şu cevabı verdi: "Sa'd'ın Allah için kimsenin ayıplamasından korkmayacağı an geldi!" Sa'd'ın kararı, erkeklerin öldürülmesi, kadınların ve çocukların esir edilmesi ve mallarının bölüşülmesi şeklinde oldu. Öldürülen erkekler[17] arasında Kurayza oğulları reisinin kalesine sığınan ve onunla aynı kaderi paylaşan Beni Nadîr reisi Hayy b. Ahtab da vardı.

Hayber'in düşüşü ve boşaltılması

Yahudiler, koalisyon güçlerinin Hendek savaşında uğradıkları yenilgiden gerekli dersi almamışlardı ve Hayber, Teyma, Vadi'l Kura'daki Yahudilerden başka başta Gaftan oğulları olmak üzere bazı Arap kabileleriyle muhavereye devam ediyorlardı. Merkezleri Hayber'di.

Peygamberimiz Hicretin altıncı yılında Mekke'yi ziyaret ederek Umre yapmaya karar verdi. Kureyş kabilesi Müslümanların Mekke'ye girişini önlemeye kalkıştılar ve mesele Hudeybiye anlaşmasıyla tatlıya bağlandı. Peygamberimiz Hudeybiye anlaşmasından sonra vakit kaybeden Yahudilerin planlarını boşa çıkarmak amacıyla Hayber üzerine yürüdü.

17 Beni Kurayza'dan öldürülen erkeklerin sayısı 700-900 civarında idi. Kaynaka oğullarının şehrin boşaltılması sırasındaki savaşçı sayısı ise 700 civarındaydı. Nadîr oğullarınınki de aynı rakamdaydı.

Peygamberimiz şehre saldırmadan önce bazı Müslümanlara özel bir görev verdi. Abdullah b. Atik komutasında dört kişilik bir grubu Hayber'in reisi Selam b. Ebi'l Hukayl'ı öldürmesi için gönderdi. Bir başka grup da Selam'dan sonra Hayber'in reisliğini üstlenen Esir b. Zarim'i öldürmek için yola çıktı. Her iki grup da vazifesini başarıyla tamamladı.

Müslümanlar 1400 kişilik bir güçle Hayber'e doğru akmaya başladılar. Medine ile Hayber arasını üç günde kat ederek hiçbir şeyden haberi olmayan Yahudilerin kalesi önünde bittiler. Yahudilerin kahramanca direnmesine rağmen kale şiddetli bir çatışmadan sonra düştü ve böylece Yahudilerin galip geleceğini ümit eden Kureyşlilerin de ümitleri boşa çıkmış oldu. Artık bütün yarımada Hudeybiye anlaşmasından ve Hayber'in düşüşünden sonra, İslam sancağının her yerde dalgalanmasının önlenemeyeceğini anlamıştı.

Peygamberimiz Hayber Yahudilerini evlerinden ve tarlalarından atmadı. Yalnızca savaş suçluları hakkında ölüm veya sürgün kararı verdi. Fakat isteyenlere tarlalarını ekerek, mahsulü Müslümanlarla bölüşme yolunu açık bıraktı.

Hayber'in düşüşünden sonra Fedek, el-Cerba ve Vadi'l Feres Yahudileri kendi istekleriyle silah bıraktılar. Teyma Yahudileri de direnmekten vazgeçerek vergi vermeyi kabul ettiler. Fakat Halife Ömer zamanında Hayber Yahudileri yine uslu durmayacak ve Arap Yarımadası'ndan nihai olarak sürüleceklerdir.

Abdullah b. Ömer'den[18] nakledilmiştir: Ben, Zübeyr ve Mikdad b. Esved, anlaşmamız gereği Hayber'deki mallarımızın başına gitmek üzere yola çıktık ve oraya varınca herkes kendi tarlasına gitti. Gece uyurken birileri üzerime çullanıp bileğimi kırdılar. Sabahleyin acı içinde arkadaşlarıma seslendim. Bana bunu kimin yaptığını sordular, bilmediğimi söyledim. Kırık kolumu sardıktan sonra beni Ömer'e götürdüler. Ömer "Yahudilerin işi bu!" dedi ve ayağa kalkarak çevresindekilere şöyle hitap etti: "Arkadaşlar! Peygamberimiz (s.a.v) Hayber Yahudilerine istediğimiz zaman onları kovma hakkımız bulunduğu bildirmişti. Abdullah b. Ömer'e saldırmış ve gördüğünüz gibi kolunu kırmışlardır. Daha

18 Müsned, İmam Ahmed b. Hanbel.

önce de Ansar'a böyle bir dûşmanlık sergilemişlerdi. Bu işi yapanların onların arkadaşları olduğu muhakkak. Burada onlardan başka dûşmanımız yok. Kimin Hayber'de malı varsa malının başında bulunsun. Çûnkû Yahudileri oradan kovacağım."

İşte hicaz Yahudilerinin Peygamberimize karşı sergiledikleri tavırlar ve işte getirdiği mesajdan emin, devletinin çıkarına dûşkûn Muhammed (s.a.v)in tahammûlû imkansız bu davranışlara karşı usulet ve suhuletle sergilediği tavırlar. Yahudi tarihçilerin ve onların yalan bilgilerle donattıkları Batılı mûsteşrik dostlarının gerçekleri anlatmayacaklarından eminiz, ama gözler kör olmasa da kalpler körleşir.

XXXI
İSLAM ÜLKELERİNDEKİ YAHUDİLER

Yükselen İslam devletlerinin Arap Yarımadasını hakimiyet altına almasından, Asya ve Afrika'da büyük fetihler gerçekleştirmesinden sonra Yahudiler düşmanca hareketlerini alenen sürdüremeyeceklerini ve ancak amaçlarını yer altına çekilerek gerçekleştirebileceklerini çok iyi anlamışlardı.

Yahudiler daha önce Hristiyanlığa sızmadıkları ve başına bela olmadıkları kadar İslama sızıp, dini ve inançları tahrip etmek için çirkin yöntemlere başvurdular.

İsrailiyyat

Ebû Hureyre'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Yahudilerin İslama ve Müslümanlar arasına soktukları şeyler, tarihi çarpıtmış, din bilginleri ve hadis ravilerini yormuştur."

Burada Yahudilerin kimlerin Müslüman olduğu, kimlerin iyi, kimlerin kötü niyetli olduğunu tasnif edecek değiliz. Ama hiç çekinmeden şunu söyleyebiliriz: İslama samimi ve gayr-ı samimi olarak giren bir Yahudi'nin geçmişinden tamamıyla soyutlanması beklenemeyeceği gibi, önceki inancını bütünüyle bir kenara atıp yeni bir inancı sindirmesi de mümkün değildir.

Bu realite, İslam alimlerini daha önce Mûsevi olan Müslümanların rivayet ettiklerini, özellikle de şeri hükümler ve benzerleriyle ilgili nakillerini alırken sıkıntıya sokmuştur. Geçmişle ilgili bil-

giler konusunda ise İslam bilginleri Müslüman olan Yahudilerden nakiller alırken aşırı bir sıkıntı yaşamamışlardır, ama bu yüzden Kur'an yorumlarına bol miktarda Tevrat ve Talmud rivayetleri girmiştir. Çok üzücüdür ki, günümüzde dahi bazı cami imamlarından vaaz ve hutbelerinde İbrahim'le Sara'nın firavunla olan hikayelerini, Davud ve doksan dokuz koyun kıssasını, devler ve dişlerinden yapılan yataklarla ilgili ninnileri dinliyoruz.[1]

1 Yazarın Arap olması hasebiyle bu konuda yalnızca Arap ülkelerindeki camilerde olup bitenlerden bahsetmesi normaldir. Halbuki Türkler, Pakistanlılar, Persler vs. gibi tercüme Müslümanı olan ülkelerdeki durum çok daha vahimdir. Bilgili, modern din adamlarını elbette tenzih ederiz, ama Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yaptığı halde İslam adına, Allah adına akıl almaz cinayetler işleyen din adamlarını maalesef gördük. Bunlar cehaletleri yüzünden Allah'ı Yahudilerin Yahve'siyle özdeşleştirdiklerinin farkında bile değillerdir. Burada küçük bir hatıramı anlatmama izin verin. Yetmişli yıllarda İstanbul Erenköy camiine Cuma namazı için gitmiştim. Diyanetin görevlendirdiği vaiz efendi, mutad veçhile yine bir kıyamet sahnesini tasvir ediyordu. Cennetlik olanlarla cehennemliklerin ayrılıp herkesin gideceği yere giderken sanki oradaymış, olayı bizzat görmüş gibi bir hadise naklediyordu. Güya cehennemlik olan bir kişi zebaniler arasında cehenneme doğru ağır adımlarla yol alırken, her dokuz on metrede durup arkasına bir bakarmış. Bu sırada - hâşâ lillah- Allah da cennetin balkonundan onları seyredermiş. Bu geriye dönüp dönüp bakma işi beş on defa tekrarlandıktan sonra, Allah meleklere sormuş, "Gidin sorun bakalım, şu kulum niye ikide birde dönüp dönüp arkasına bakıyor?" Melekler varıp sormuşlar, adam şu cevabı vermiş: "Allah'dan yalnız kafirler ümit keserler, ben ise kafir değilim. Acaba Allah beni affeder mi ümidiyle dönüp dönüp bakıyordum." Melekler gelip adamın sözlerini Allah'a aktarmışlar. Allah "Sen ne iyi kulummuşsun, son anda dahi benden ümidini kesmedin, affettim seni" buyurmuş. Ben dayanamayıp ayağa fırladım ve vaiz efendiye, "Sen ne yaptığını sanıyorsun? Şu sözlerinde cinayet işliyorsun! Biz Allah'ı zamandan mekandan münezzeh biliriz, sen tuttun O'nu balkona oturttun. Yahudilerin Yahve'si de böyle. Biz Allah'ın kalplerden geçenleri dahi bildiğine inanırız, sen O'nu bu adamın kalbinden geçenleri bilmeyen Tanrı mesabesine indirip, işi meleklere havale ettirdin! Üçüncüsü de burada farkında olmadan Müslümanlara günah pasaportu çıkarıyorsun. Yani istediğiniz günahı işleyin, kıyamet günü böyle yaparsanız cennete girersiniz demek istiyorsun" diye bağırdım. Eğer

İslam dünyası bugün tüm gelecekleri halline bağlı olan çok büyük bir kriz yaşamaktadırlar. Müslümanların günümüzde bir fatihin elinden çekmediği bu acıları yaşamaları günah değil midir?

İbni Sevdâ

İslama tahribat ve yıkıcı faaliyetlerde bulunma amacıyla giren en tehlikeli Yahudi, İbni Sevdâ da denilen Abdullah ibni Sebe'dir. Yemen'in Sana şehrinden olan bu iğrenç adam, Hz. Osman'ın hilafetinin yedinci yılında Müslüman olmuş ve ilk günden itibaren de dini konularda aşırı tutucu bir davranış sergilemiştir.

Müslümanlar Hz. Osman zamanında fetihlerin genişlemesi ve ganimet bolluğu sebebiyle lükse saplanmaya başlamışlardı ve çok değerli bazı sahabenin halkın bu lüks düşkünlüğünü tenkit etmeleri tabii idi. Bu lüks ve savurganlığa karşı çıkanların başında sahabe Ebû Zer el-Gıfarî geliyordu. İbni Sebe, fitne ateşini onun vasıtasıyla tutuşturmak için Ebû Zer'e yaklaştı. Bu iğrenç adamın, İslamın ve Müslümanların çıkarı için çırpınıp duran bu değerli sahabede yitik malını bulduğu şüphesiz.

İbni Sevda, Ebû Zer'in arkasına sığınarak İslama zehirlerini bulaştırmaya ve Müslümanları zehirli hançerleriyle vurmaya başladı. Abdullah ibni Sebe'yi maddi ve fikri yönden destekleyen, Müslümanların devletini yıkmayı, ülkelerini parçalamayı sağlayacak her türlü silahla donatanın geleneksel Yüksek Kurul olduğunu söylersek mübalağa etmiş sayılmayız.

---

birkaç hamiyetli Müslümanın müdahalesi olmasaydı o cahil cemaat tarafından ya linç edilmiştim, ya da öldürülmüştüm. Daha sonra gelip olayı İstanbul Müftülüğü'ne anlattım. Yetkili kişi, ellerini çaresizlik içinde iki yana sallamaktan başka bir şey yapamadı. Bilmiyorum, burada kime kızmak lazım? Diyanet İşleri Başkanlığı'na mı, o eçhel-i cühela vaize mi, yoksa Yahudilere veya o vaizi koyun gibi dinleyen hayatında eline kitap almamış, kitaba düşman o cemaate mi? (çev.)

Osman'ın öldürülüşü

İbni Sebe, halkı üçüncü halife Osman'a karşı kışkırtmak için İslam başkentleri arasında dolaşmaya başlamıştı. Kûfe, Basra, Dımaşk ve Mısır'a uğramış, buralarda vakti zamanı geldiğinde harekete geçmeye hazır örgütlü gizli hücreler oluşturmuştu. Sebeciler halkın Medine üzerine yürümesini isteyen Ali ve Aişe dilinden yazılmış sahte mektuplar yayınlıyorlardı.

Sebeci isyan hareketi giderek güçlenmeye başlamıştı. Nihayet H. 35 yılında komplocular kendi aralarında yazışmaya başladılar ve halife Osman'ı öldürmek amacıyla Medine'de buluşmak üzere anlaştılar. Sonunda Peygamber'in şehrine fesat, soygun ve cinayetleri sirayet ettirmişlerdi.

Hz. Aişe'nin şöyle dediği naklolunmaktadır: "Şehir ve köylerde yaşayan avam tabakası, Medine'deki köleler bir araya toplanarak haram kan döktüler, ülkede haramı helal yaptılar, haram ayı helal aya çevirdiler ve haram mal topladılar."

Ali ibni Ebi Talib, kendisine biat edildikten sonra bedevilerin şehirden çıkarılmasını emrederek, kölelere azat edildiklerini bildirdi.[2] Ama İbni Sebe ve taraftarları halkı sınıflara ayırmaya devam etti; köleleri ve bedevileri emîrulmü'mininin talebine olumlu cevap vermemeye çağırdı. Böylece şehir isyancıların kontrolünde kaldı; soygun, talan ve eşkıyalığın haddi hesabı yoktu.

Dini tahribat

Abdullah ibni Sebe'nin fitilini ateşlediği Yahudi fitnesi Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra ümmetin siyasi varlığını parçalayan bu tehlikeli çizgide durmadı. Aksine dini inançlarda kirlenme, yozlaşma ve fesat başladı. Eğer İslamın üzerine bina edildiği Kur'an ve Peygamberin sünnet ve hadisleri olmamış olsaydı, şüphesiz İslamın akibeti de Yahudiler tarafından bozulan diğer semavi dinlerin sonu gibi olurdu.

Dr. Hasen İbrahim Hasen şöyle der: "O (Abdullah ibni Sebe) İslam'da şianın kurucusu değilse bile, kesinlikle bu mezhebin

2 M. Druza, *Tarih el-cins el-arabi*, Sayda, 1961, 6.

inanç prensiplerini koyan kişidir. Rec'a mezhebini[3] kurdu ve 'İsa'nın geri döneceğini söyleyip de Muhammed'in geri döneceğinden bahsetmeyen kişiye şaşıyorum diyerek 'Kur'an'ı sana farz eden, elbette seni geri dönülecek yere döndürecektir' (Kasas/85) âyetini delil gösterirdi.

İbni Sebe, bazı İslami fırkaların inanç sistemlerine tenasuh (reenkarnasyon) fikrini sokarak, Vasaye[4] mezhebini ve hilafette hakk-ı ilahi görüşünü soktu.[5] İbni Sebe bu kadarla da yetinmedi ve Hz. Ali'ye vesayet, ismet ve rec'a sıfatlarından başka tapılması gereken Tanrı sıfatını da yakıştırdı. Müfrit Şia'nın bazı mensupları İbni Sevda'nın Hz. Ali'ye yakıştırdığı bu iftiraların peşine takılarak, onun Tanrı olduğunu söylediler ve hatta akla hayale gelmedik tabiatüstü güçler izafe ettiler. Örneğin şimşek onun sesi, yıldırım tebessümüdür vs...

Yahudiler Ali'nin Tanrılığı iddiasını yaymakla kalmadılar, İslam ümmetinin parçalanması için ne lazım geliyorsa yaptılar. Nitekim Müslümanlar arasından Hariciler denilen bir grup çıkmış;

3 Rec'iyye mezhebi, Yahudilerdeki peygamber Eli'nin geri döneceği fikrinden çıkmıştır. Yahudilere göre Eli göğe çıkmıştır ve beklenen Mesiya gelmeden önce dönerek onun yolunu açacaktır. İbni Sebe bu fikri geliştirerek Arap peygamberin de, Ali'nin de döneceğini ileri sürmüş. Bu mezhep günümüzde bazı sapık İslami fırkalarda Beklenen Mesih görüşünde temsil edilmektedir.

4 İbni Sebe şu sözleri yayıyordu: Her peygamberin bir vekili vardır, Ali de Muhammed'in vekilidir. Rasullah'ın vasiyetini yerine getirmeyen ve onun vasiyetini gizleyenden daha zalim kimdir? (Ahmed Emin, Fecr el-Islam, s. 254)

5 İbni Sebe'nin hakk-ı ilahi görüşünü Farslardan aldığı söylenir. Halbuki hakk-ı ilahinin kralda olduğu görüşü Yahudi Tevrat'ında vardır: ".. eğer çevremdeki tüm halklar gibi ben de kendime bir kral tayin edeceğim dersen, mutlaka Allah'ın Rab'bin seçeceği adamı kendine kral yapacaksın" (Yasanın Tekrarı, 17/15) Yani kralı seçen ve mesheden Tanrı'dır. Muhtemelen Tevrat yazarları bu fikri Babil'den almış, daha sonra Yasanın Tekrarı kitabına sokmuşlardır. Bildiğimiz kadarıyla Ebû Bekir, kendisine "Halifetullah" denilmesini reddetmiş ve onun yerine "Resulullah'ın Halifesi" denilmesini emretmiştir ki, bu, yöneticinin hakk-ı ilahiden soyutlandığını açıkça göstermektedir.

bunlar ilk önceleri yalnızca Hz. Ali'ye muhalefet etmiş, arkasından da tüm Müslümanlara adavet sergilemişlerdir. Bu Yahudi mezhebini benimseyen bir Acem İslam dinine girerek, Müslümanlara karşı en iyi şekilde mücadele etmek için Arapçayı, edebiyatı ve Arap kabileleriyle ilgili bilgileri mükemmelen öğrenmiştir ki, Abbasîler döneminde pek çok eser vermesiyle tanınan bu kişi Ebû Ubeyde Muammer ibn'el Müsenna'dır. Dr. Ahmed Emin, ondan bahsederken 'Araplardan nefret eder ve onları küçük düşürmek için kitaplar yazardı' demektedir.[6]

Ehl-i Zimmet

Ehl-i zimmet, İslam hakimiyeti altındaki topraklarda yaşayanlardan Müslümanların zimmetine (sorumluluğuna) giren kişilerdir. Bu terim ilk önceleri ehl-i kitaptan Yahudi ve Hristiyanlar, bir de Sabiler için kullanılmış, daha sonra kapsamı genişleyerek devletin reayasının büyük bir çoğunluğunu teşmil etmiştir.[7]

Tarihçi Philip Hitti şöyle diyor: "İslam'da ehl-i zimmet, vergi ve haracını ödediği sürece oldukça geniş bir hürriyete sahiptir. Onların dini ve cinai davalarına kendi din adamları bakar. Ancak dava Müslümanlarla alâkalı ise durum değişir."

İslam devletinde ehl-i zimmete yapılacak muamelenin esasları Peygamberimizin talimatlarıyla belirlenmiştir ve usulet, suhulet ve adalet esastır. Nitekim Peygamberimiz şöyle buyurur: "Zımmîye azap eden bana azap etmiş sayılır; bana azap eden de Allah'a azap etmiş demektir." Hz. Ali ise onlar hakkında şöyle der: "Onlar vergiyi, malları kendi malımız, kanları kendi kanımız gibi olsun diye ödüyorlar."

Dr. Hitti, ehl-i zimmetin Abbasîler döneminde gördüğü iyi muamele konusunda şöyle diyor: "Halifeler dönemindeki Hristiyanlık hayatında dikkat çeken en güzel olaylardan birisi de Hristiyanlığın genişleme ve yayılma imkanı bulması, hatta Hindistan ve Çin'e kadar uzanarak misyonerlik merkezleri açmasıdır."[8]

6 Ahmed Emin, *Fecr el-İslam*, s. 265.
7 Hitti, *Tarih el-İslam*, 2.
8 Age., 2/436.

Yahudilerin durumları

Dr. Hitti sözlerini şöyle sürdürüyor: "Yahudiler, bazı Kur'an âyetlerinde tenkit edilmelerine rağmen Hristiyanlara nispetle daha iyi muamele gördüler. Bunun sebebi sayılarının az olması idi. Kimse kötü muamele görme endişesi taşımazdı. Mukaddesi, Suriye'deki kuyumcu ve bankerlerin Yahudi, katiplerin ve doktorların çoğunun Hristiyan olduğunu kaydetmektedir. Bazı halifeler döneminde ve özellikle de Mu'tazıd devrinde (Miladi 892-902) Yahudilerin devlet içinde önemli merkezleri olduğunu görüyoruz. Örneğin Bağdat'da şehrin yıkılışına kadar sürekli gelişen bir Yahudi kolonisi mevcuttu. Todelolu Benyamin (Endülüslü Yahudi seyyah) 1169 civarında bu koloniyi ziyaret etmiş ve orada on haham okulu, birisi ana sinagog olmak üzere lüks mermerle kaplı, gümüş ve altınla bezeli on üç sinagog görmüştür. Koloni reisi, tüm Hristiyanların başındaki katolikos gibi kendi halkı için kanunlar koyma yetkisine sahipti.

"Cemaatin temsilcisi halifenin huzuruna çıktığında zerduz ipek elbiseler giyer, başına mücevherlerle süslü beyaz bir sarık geçirir; süvarilerin arasında ilerler ve önden giden bir kişi yüksek sesle 'Davud oğlu efendimiz için yol açın!' diye bağırırdı.

Dr. Hitti, sayıca az olmalarına ve halkın onlara kötü davranmasının yasaklanmasına rağmen, Yahudilere Hristiyanlardan daha iyi muamele edildiğini sebepleriyle izah etmiştir. Hitti ve ondan önce bu konuyla ilgilenen tarihçiler, İslam devletinin Bizans'la savaş halinde bulunmasına, zaferin münavebeli olarak gidip gelmesine ve üstelik Bizans'ın bir Hristiyan devleti olmasına rağmen, İslam topraklarındaki hiçbir Hristiyanın - mezhep farklılıklarına rağmen,- sadakati bir yana bırakmadığını ittifaken kaydetmektedirler. Yahudilere gelince, devlet onların sadakatinden hiç şüphe etmiyordu ve bunda sayılarının az olmasının da rolü vardı.

Fakat biz, İslam devletinin diğerlerine nispetle Yahudilere daha iyi davrandığı vakıasını kabul etsek bile, bu konuda farklı düşünüyoruz. Çünkü baştaki yöneticinin âtıfetini kazanma ve sempatisine mazhar olma konusunda takip ettiği klasik metod, aynı anda hem iyi hem kötü bir metoddur ki, her yerde ve her zaman bunun pek çok örnekleri görülmüştür. Ester kitabında Yahudile-

rin baştaki hükümdar ve valilerle olan münasebetlerinde tavırlarının daima yeni güçten yana olduğunu görmüştük. Onların Araplar veya diğer halkların hükümdarlarıyla olan ilişkilerinde de aynı yolu takip ettikleri muhakkak.

Çağdaş Yahudi yazar Goitein, İslam fetihlerinin özellikle Yahudilerin değişik hususlarda durumlarının iyi yönde düzelmesine büyük ölçüde katkısı olduğunu belirterek, onların kilisenin baskısına maruz bir grup olmaktan çıkıp özel statüye sahip reaya arasına girdiklerini; İslam şeriatının Hristiyanla Yahudi arasında bir ayırım yapmadığını ve İslam kanunlarının genel olarak Roma kanunlarına nispetle Yahudiler üzerinde daha az baskı uyguladığını kaydetmektedir.[9]

Goitein, polemiklerine şöyle devam ediyor: "Son olarak, bir zamanların ünlü Sâsânî ve Bizans imparatorluklarının düşüşüyle neticelenen değişimle, özellikle de Yahudi halkının Mesihi restorasyonu için yeni ümitler doğmuştu.. Dolayısıyla her yerde ve özellikle Filistin, Suriye ve Endülüs'de Yahudileri kendilerine müttefik olarak gören Müslüman fatihlerin mücadelesinde geniş çaplı bir Yahudi faaliyeti görmek bizi şaşırtmıyor."[10]

Goitein'in Yahudilere hak ettiklerinden daha fazlasını verme gayretini bir yana bırakırsak, onun Yahudileri büyük İslamî fetihlerin şerefine ortak etmeye çalıştığını görürüz. Ama bizim için önemli olan nokta, onun Yahudilerin bu defa yeni güç olarak yükselen Arapların eteğine yapışma gayreti içinde olduklarını vurgulamasıdır. Yahudiler, önemli tarihi değişimleri büyük inkılabların doğurduğu istikrarsızlıktan faydalanmak ve durumların değişmesine binaen nüfuz alanlarını yenilemek, zenginliklerden pay almak için bir fırsat olarak görüyorlardı. Yahudilerin Mesiya [Mesih] önderliğinde Filistine dönme ve tüm dünyada Yahudi hakimiyetinin zirveye çıkışının yenilenmesi anlamına gelen Mesihi restorasyonu, belki de geleneksel siyonizmin bizzat Yahudi'yi aldatmak, asırlar boyunca bu hamutu Yahudilerin boynunda tutarak, onları kendi çıkarları uğrunda kullanmak için elde tuttuğu bir araçtı.

9 Go., p. 62.
10 Age., p. 62-63.

Dünyada çıkan büyük savaşlar, Sanhedrin için Mesiya fikrinin gerçekleşmesi yolunda yeni bir ümitti. Ne zaman Yahudiler vahşi bir takibata maruz kalsalar, bu, hemen beklenen Mesih'in zuhurunun yakınlaştığının büyük işareti olarak görülüyor ve hatta Yahudilerin büyük nimetlere konmaları, huzur ve barışa kavuşmaları da yine aynı makam tarafından beklenen Mesih'in gelişinin bariz bir öncüsü olarak değerlendiriliyordu.

Burada, birbirini nakzeden bir takım faraziyeler üzerine bir sonuç bina etmekte herhangi bir sakınca görmeyen geleneksel Yahudi düşüncesindeki büyük tehlike kendini göstermektedir ki, o da savaşlar ve büyük fitneler çıkarmak, barışa davet etmek yahut baskılara sabretmeye teşvik etmek veya kendilerini bekleyen ferah günleri terennüm etmek suretiyle, tüm bu kargaşalardan Mesihi düşüncenin restorasyonunu gerçekleştirmektir. Sanhedrin bu düşüncenin uydurma ve hurafeden ibaret olduğunu kendisi çok iyi bilmektedir, ama her zaman ve mekanda Yahudi avam tabakasıyla yaptığı en kârlı ticaret budur.

Mesih örnekleri

Biraz önce söylediklerimizi teyit eden bazı Mesih örnekleri şunlardır:

1. Theudas (Miladi 44 civarı). İskenderiye'de (Miladi 38) ve diğer Roma İmparatorluğu şehirlerinde çıkan Yahudi katliamları ve genel kargaşalar sırasında zuhur etti.

2. Menahem b. Ba'ir (veya Galileli Judas). Filistin'de Yahudi kıyamı arefesinde Miladi 66 yılında Mesihliğini ilan etti.

3. Bar Kohba. Miladi 130-135 yılları arasında faaliyet gösterdi ve o günkü büyük Talmud bilgini rabbi Akiba'dan destek gördü. Bar Kohba'nın imparator Hadrianus'a karşı kıyamı Filistin'deki Yahudi varlığı için sonun sonu oldu.

İslam devleti ortaya çıkıncaya kadar uzun bir sessizlik dönemi yaşandı. İslam ülkelerinde bolluk, refah ve dini serbesti nimetlerinden faydalanan Yahudilerde beklenen Mesih düşüncesi yeniden hortladı. Bunlardan en önemlileri şunlardır:

a) Ebû İsa el-Isfahanî. Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervan (M. 685-705) döneminde ortaya çıktı.

b) Yuğdan. Ebû İsa el-Isfahanî'nin öğrencisi. Yuğdan'ın ardından gidenler İsseviye adıyla anılan bir mezheb kurdular.

c) Serenus. Halife Ömer b. Abdülaziz döneminde (717-720) ortaya çıktı ve isyan çıkarmak ve Talmud hükümlerinin iptal edilmesi için faaliyetlerde bulundu.[11]

Ömer ibni Abdülaziz ve Yahudiler

Tarihçi Hitti, ehl-i zimmetin Arap veya İslam hakimiyet tarihinin belli dönemlerinde bazı özgürlük sınırlamalarına tâbi tutulduklarını kaydetmekle birlikte, bu sınırlamaları gerektiren şeraite değinmekten kaçınmaktadır. Örneğin Ömer ibni Abdülaziz'in Hristiyan ve Yahudilerle ilgili sert fermanlar yayınladığını belirttikten sonra, bunu Harun Reşid, arkasından Mütevekkil, Fatimî halifeleri, Memluklar ve diğerleri dönemindeki uygulamaların takip ettiğini ileri sürmekte, ama ehl-i zimmetin özgürlüğünü sınırlayan yöneticilerin isimlerini herhangi bir açıklama yapmadan sıralamaktadır. Bu yüzden konuya biraz eğilme gerekliliğini duyduk.

Örneğin adil halife Ömer ibni Abdülaziz, yönetimi altında bulunan ülke halkından herhangi bir grubu bir diğerine tercih etme konusunda hiçbir kayd-ı şart altında kalmamıştır. Kendisine biat edildiğinde İslam ümmeti çöküş ve gerileme aşamasındaydı. İşleri kontrol altında tutmak, durumları düzeltmek için halife olmadan önceki lüks yaşantısını bir yana bıraktı. Kendisine karşı ancak büyük adamların takdir edebileceği bir tarzda çok katı davrandı. Bu raşit Emevî halifesi hakkında tarih, edebiyat ve fıkıh kitaplarıyla, halifelerin biyografilerini anlatan eserlerde yazılanları nakletmeye yerimiz müsait değil.

Şu halde önce kendini zapt-u rapt altına almakla, arzularına ket vurmakla işe başlayan Ömer ibni Abdülaziz'in Emevî emîrlerini imtiyazlarından soyutlayarak onları diğer Müslümanlarla ay-

11 Zaza, D. Hasen, *El-Fikr ed-din el-Israili*, s. 135.

nı seviyeye indirmesinde şaşılacak bir şey yok. Ömer ibni Abdülaziz, halkların mahvına yol açan lükse karşı bütün gücüyle savaş açtığı gibi, ümmeti güç ve şeref basamaklarında yükselten asli prensiplerin tatbikinde de son derece sıkı davranmıştır.

Ömer ibni Abdülaziz dedesi İbni Hattab'ın kendisine gayr-ı Müslimlerden yazı yazma konusunda becerikli birini getirdiklerinde "Mü'minlerden başkasını çevreme almam" diyerek sözlerini şöyle sürdürdüğünü biliyordu: "Ehl-i kitabı kullanmayın. Çünkü onlar rüşvet (veya faiz)i helal sayarlar. İşlerinizin veya koyunlarınızın başına Allah Teala'dan korkanları getirin." Bu yüzdendir ki Ömer ibni Abdülaziz devletin idari mercilerinin gayr-ı müslimlerin eline verilmemesini emretmiştir.

Eğer servetin İslam ordularının peşine takılan ve onlardan ganimet almakla uğraşan mevali ve ehl-i zimmetin elinde toplanmaya başladığını bilmiş olsaydı, o zaman Ömer ibni Abdülaziz'in kendinden önceki Emevî halifeleri zamanında ehl-i zimmetin faydalandığı özgürlüğe bazı sınırlamalar getirmesindeki hikmeti anlayabilirdik.

Yahudi yazar Goitein, Emevî saltanatının yıkılışında Yahudi sermayesinin oynadığı role işaret ederek şöyle diyor: "Sermaye çoğu kez bu mevalinin veya fetih ordusunu müteakip yüklü ganimetlerin Müslümanların ellerinden çıkarılmasına aracılık eden Yahudi ve Hristiyanların eline geçiyordu. Yeni bir kapitalist sınıfın doğuşunun ilk işareti, 750 yılında Emevî idaresinin devrilmesiydi ki, bu devrim çoğunlukla Emevîlere karşı propagandayı yönlendiren kapitalist-sermayedarlar tarafından planlanıp tertip edilmişti."[12]

Yukarıda verilen tarihlerden, Ömer ibni Abdülaziz'in saltanat devrinin tamamlanmasından Emevî devletinin yıkılışına kadar geçen sürenin 30 yıl gibi çok kısa bir süre olduğu görülecektir ki, bu basiretli ve adil halifenin ehl-i zimmet ve özellikle de Yahudilere karşı kontrollü davranılması konusunda yaptığı icraatların ne kadar haklı olduğunu göstermek için yeterlidir.

12 Go., p. 101.

Harun Reşid

Abbasî halifesi Harun Reşid'in de ehli zimmet konusunda katı kararlar aldığı söylenmektedir.

Tarih biliminin de büyük tarihçilerin de insaflı olması, doğruların bazılarını görüp bazılarını görmezden gelmemesi gerekir. Gerek Emevîler ve gerekse Abbasîler döneminde Araplarla Bizans arasında sınır çatışmaları bir duruyor, bir başlıyordu. Dr. Hitti, Abbasî halifesi Harun Reşid'in İslam ordularının fethinden sonra ehl-i zimmetin sınır boylarındaki tapınaklarıyla şehirlerde kurdukları tapınakların yıkılmasıyla ilgili verdiği emrin tarihini kaydetmektedir. Hitti, bu tarihin Miladi 807 olduğunu belirtiyor.[13]

O dönemin olaylarına bir göz atalım:

709'da Hazar hakanı Arapların hakimiyeti altındaki Ermenistan'a saldırdı. Orada bir sürü kargaşa yaşandıktan sonra Harun Reşid tarafından geri atıldı. Hazarların bu saldırısı, Kafkasların güney sınırlarına yapılan son saldırıdır.[14] Harun Reşid, Hazarları Ermenistan'dan kovduğu aynı yılda Bizans imparatoriçesi İrene'yle barış anlaşması yaparak, ona yıllık bir vergi yükledi. 803'de İrene'nin yerine geçen Phocas, anlaşmayı bozarak vergi ödemeyi kesti. Bunun üzerine Harun Reşid 804'de Bizans'a bir sefer düzenledi ve Phocas'ı itaat altına alarak, tekrar vergi ödemesini sağladı, fakat Phocas 805'de halifenin Fars bölgesindeki iç karışıklıkları önlemekle meşgul olmasını fırsat bilerek anlaşmayı tekrar bozdu. Harun Reşid'in 806'da bir kez daha Bizans sınırlarında gövde gösterisi yapmak zorunda kalması, Phocas ve veliahdını Abbasî hakimiyetini tanımaya mecbur etti. Bizans imparatoru önceki vergiden başka yeni yıllık vergisini de ödedi ve ayrıca bir daha Arap ordularının yıktıkları kaleleri tekrar yapmayacağı taahhüdünde bulundu. Ama yine sözünü tutmayacak ve Harun Reşid üçüncü bir tedip seferi düzenlemek zorunda kalacaktı. İşte Arap tarihinin bu döneminde ve Arap yurdunun bu bölgesindeki ahval o sıralar böyleydi.

Araplar, ordunun Arap toplumunun yaşadığı problemlerden uzak kalması için, sınır karakolları ve şehirler kurmuşlardı. İşte

13 Hitti, *Tarih el-Arab*, 2.

14 Camed, 4, pp. 187, f.

bu karakollar ve şehirler ehli zimmete mensup tacirler için cazibe merkezleri haline gelmişti. Buralara akın eden tacirler, askerle sıkı fıkı olup, onların ihtiyaçlarını karşılıyor, oralara yerleşiyor, sonra kendilerine Pazar yerleri, dükkanlar ve tapınaklar kuruyorlardı. Bu insanların Arap ordularının peşine takılıp gitmelerini, onlar aleyhine casusluk yapmalarını, düşmana bilgi sızdırmalarını önleyecek herhangi bir tedbir de yoktu.

Böyle bir durumda Harun Reşid'in düşman sınırı üzerindeki kuvvetlerini korumak için bir takım tedbirler almasını zulüm ve haksızlık olarak niteleyenler müfteridir, çılgındır. Halife, yapılan tüm anlaşmaları bozan, verdiği sözü tutmayan, Hristiyan iman ve haysiyetini iki paralık eden Bizans'a ve onlarla aynı dinden olan ehl-i zimmete bu durumda nasıl güvenebilirdi ki? Demek ki Harun Reşid, Bizans imparatoru gibi kendisine saygısı olmayan, sözüne güvenilmeyen birinin sergilediği en iğrenç davranışlar karşısında aldığı bu tedbirden dolayı suçlanamaz.

Harun Reşid'in kamu ortak çıkarları için tehlike yaratmayacak konulardaki ahlaki davranış örneğini, Beyt el-Mukaddes'in en kutsal kesiminin anahtarlarını Şarlman'a hediye etmesinde bulabiliriz. Halifenin bu kutsal hediyeyi vermesinin arkasındaki uzak siyasetle ilgili söylenebilecek şey ise, onun uzak görüşlü, ifrata kaçmadan taşı gediğine koymasını bildiği şeklinde olabilir.

Tacirlerin orduların peşine takılmalarından bahsederken, Yahudilerin en önde koştuklarını mutlaka belirtmeliyiz. Yahudilerin Harun Reşid dönemiyle bir başka şekilde bağlantısı olan hikayesi de vardır.

Hazar melikinin Yahudiliği

Hazar meliki ve mevkebinin Harun Reşid zamanında Yahudileştiği söylenmektedir. Hazarlar, İtil nehrinin güney havzasına yerleşen ve Miladi VII-IX. Yüzyıllar arasında güçlü bir imparatorluk kurmuş bir halktır. Perslere karşı Bizans'ın geleneksel müttefikiydiler. Sâsânî devletinin Araplar tarafından yıkılmasından sonra ise Bizans'la olan ittifaklarını Araplara karşı sürdürdüler. Hazarlarla Arapların ilk sürtüşmeleri Halife Osman zamanında olmuş ve ondan da devam edip gitmiştir.

Miladi 732 yılında Bizans imparatoru III. Leo, on beş yaşındaki oğlu Konstantin'i Hazar hakanının daha sonra Hristiyanlığı kabul ederek İrene adını alan kızıyla evlendirmişti. 750 yılında ise bu kraliçe Bizans tahtına çıkan ve Hazar Leo lâkabı verilen imparatorun anası olacaktı.

Hazarlar genellikle pagandı. Arapların 690'de Derbend'de indirdiği darbeden sonra içlerinden bazıları Müslüman olmuş, küçük bir grup ise Hristiyan misyonerlerin propagandası sonucunda Hristiyanlığı kabul etmiştir.

Hazarlar, Miladi VII. ve VIII. Yüzyıllarda vaktiyle Kırım Yarımadası'na ve Kafkaslara yerleşmiş bulunan Yahudilerle tanıştılar. Hazar melikinin ve çevresindekilerin Yahudiliği kabul edişleriyle ilgili efsanevi olayları burada anlatacak değiliz. Rivayete göre Hazar meliki bazı din adamları arasında yapılan bir tartışmadan sonra Mûseviliği kabul etmiştir. Onun Museviliği kabul etmesinin Bizans veya halifenin kanatları altında kalmaktan kurtulmak arzusundan kaynaklandığı söyleniyorsa, o zaman Hristiyanlık veya İslamı seçseydi ya şeklindeki bir söz okuyucuyu daha fazla ikna eder.

Camridge'in yayınladığı tarih serisinde Hazarlara ayrılan özel bölümde, onların dini grupları arasındaki yaşantı tarzından bahsedilerek, tam bir dinî tolerans olduğundan söz edilmektedir: Barbarlıkla nitelediğimiz bu devlet, ortaçağ ve hatta yeniçağ Avrupasındaki Hristiyan devletlerin çoğunun dahi boy ölçüşemeyeceği ve örnek alabilecekleri bir örnek oluşturabilirdi.

Bu sözleri yazan tarihçi, dini hoşgörü konusunda şöyle diyor: Hazar başkenti İtil'de - ki Arap tarihçiler ona el-Beyda diyorlar,- yer alan mahkemede yedi kadı bulunurdu. (Dokuz diyenler de vardır). Bunlardan ikisi Müslümanların, ikisi Hristiyanların, ikisi Yahudilerin ve bir tanesi de paganların davalarına bakardı. Davacıların birinin istinaf davası açmak istemesi halinde dava İslam mahkemesine götürülürdü. Çünkü o dönemde İslamî mahkeme en mükemmel sisteme sahipti.

Aynı tarihçi sözlerini şöyle sürdürüyor: Ama Hazar devletindeki çok dinlilik, devleti tehlikeli bir şekilde geriye doğru götürmüştür. Genel kanaat, devletin muzdarip olduğu kargaşaların melik ve mevkebinin Mûseviliği seçmiş olmasından kaynaklandığı şeklindedir.

Tüm tebaayı bir potada eritip, vahit bir etnos yaratamayan Hazar devleti, çürük temeller üzerine kurulmuş, dinlerin karışımından oluşmuş bir toplum olduğu için fazla uzun ömürlü olamadı ve Miladi X. Yüzyılda hızlı bir şekilde yıkılıp gitti.

Yahudilerin Hazar melikinin çevresini sarmaları

Hazar hakanı Yahudiliği kabul eder etmez, Yahudiler onun din değiştirme haberini yaymaya başladılar ve bunu büyük bir aşamanın başlangıcı kabul ederek, yine tarih boyunca yaptıkları gibi kendilerine iyilik edenlere karşı nankörlüklerini sergilediler. Tarihin bu diliminde İslam ve Hristiyan ülkelerinden Hazarya'ya doğru bir Yahudi hareketi başladı. Yahudi yazarlar ve hempâları, bunu Yahudilerin maruz kaldıkları takibatın bir sonucu gibi gördüler.

Onlara göre, daha önce belirtildiği gibi, Harun Reşid Yahudi özgürlüklerine sınırlama getirmiş, Abbasî halifesi Mütevekkil, 850 ve 854 yıllarında ağır baskılar uygulamıştır. Bu dönem, Hazar melikinin Yahudiliği kabulünden sonra Yahudi saldırganlığının ivme kazandığı, melik ve mevkebinin kendi dinlerini kabul ettiği bir devletin gölgesinde daha fazla kazanımlar elde etme gayretlerinin arttığı bir dönemdir.

Bizans'da imparator Romanus Lekapinos (919-944) iktidarının son dönemlerinde Yahudileri takibat altına aldırdı ve Hristiyanlığa geçmeye zorladı. Hristiyanlığı kabul etmek istemeyen Yahudiler, renkli rüyalarını süsleyen devletin hızlı bir şekilde çöküşüyle hülyalarının yıkılışına bizzat şahit olmak için Hazarya'ya kaçtılar.

Tarih boyunca Yahudilerin maruz kaldıkları baskılara - tamamı değilse bile, - zemin hazırlayan şartların, doğrudan Yahudilerin davranışlarından kaynaklandığı ve kimsenin bunu önleyecek durumda olmadığını gözler önüne serecek yüzlerce delil ileri sürebiliriz.

Yahudi yazarlar ve hempâları, Hazar devletinin Doğu Avrupa'da, Frankların Batı Avrupa'da oynadığı rolü oynadıklarını ileri sürüyorlar. Örneğin D. M. Dunlop, Hazar Yahudi Tarihi adlı eserinde şöyle der: "İslamın ilk zamanlarında Kafkaslardaki durumu, daha sonra bir biçimde Müslüman ordularının ulaşmış oldu-

ğu Pirenelerdeki duruma benziyor. Hazarlar da Franklar gibi, istilacıların gücünü kontrol altında tutabilecek kadar güçlüydüler. Doğuda Hazarlarla olan mücadele henüz bir sonuca bağlanmamışken, batıda vukû bulan büyük bir savaş (732), sonucu itibariyle karar noktasına gelinmesini sağlamıştır."

Olayın askeri boyutunu, kimin ne yaptığını tartışacak durumda değiliz, ama okuyucu bu karşılaştırmadaki hile unsurunu fark edebilir. Çünkü Yahudiler Doğudan Batıyı sıkıştıracak bir durum söz konusuyken kendilerinin güya Araplarla Batı arasına girdiklerini ileri sürerek Avrupalıları büyük bir minnet altına itmek istemektedirler.

Biraz önce Hazarların Hazarya'daki nüfusunu ve buna rağmen melik ve mevkebini Yahudileştirerek devletin yapısını kötü yönde etkilediklerini belirtmiştik. Bir an için Hazarların Doğuda oynadıkları rolün Batıda Frankların oynadıkları role benzediğini kabul etsek bile, Yahudilerin ve Mûseviliğin bu olayda herhangi bir olumlu katkısının bulunmadığı kesin bir vakıadır.

Yaptığı karşılaştırmanın ilhamıyla Yahudilere yapmadıkları bir şey için teşekkür eden Dunlop, yine de Mûseviliğin Hazarlar üzerindeki menfi etkisini gizlemeyi başaramamış: "Yahudilerin Hazarlara - en azından bir kısmına,- resmi baskı uygulamamasının sebebi, onların Yahudi ibadet ve dini vecibelerini hafife almalarından kaynaklanmıştır." Demek ki iddia edildiği gibi Hazar meliki ve mevkebinin Yahudiliği tercihi, Bizans'ın veya Bağdat'ın baskısı altına yaşamaktan kurtulma amacına matuf değilmiş. Muhtemelen Hazar meliki Yahudilik sayesinde çevresindeki iki büyük güç arasında bağımsız olacağı zannına kapılmıştır.

Yahudilerin Hazarlara dini konuda resmen baskı yapmadıkları meselesine gelince, bunun sebebi Hazarların Yahudi itikat ve dini vecibelerini hafife almaları değil, aksine Yahudi'nin Hazar devletinin çöküşüne sebep olması ve Yahudiliği kuvvetle yayılamayacağının anlaşılmasıdır. Sonuçta Yahudiler Hazar devletinden ellerini çekmiş, Hazarlara sırtlarını dönmüş ve yeni bir av aramak için çevrelerine bakınmaya başlamışlardır.

Fatımiler arasında (969-1171)

Yakub b. Killis: Fatımî halife El-Muizz Lidinillah üzerine oldukça nüfuz sahibi bir Yahudi'ydi. 969'da Muizz'i Mısır'ı fethetmeye ikna etmiştir. Yahudilerin fatih ordularının peşine takılarak ne büyük ticari faydalar sağladıklarını biliyoruz. Yakub, daha sonra Muizz'in oğlu Aziz Billah'a da vezirlik etmiş ve büyük vezirleri arasına girmeyi başarmıştır.

Bu Yahudi'nin asıl önemi Halife Muizz'in Mısır'a gelişinden önce başkumandan Cevher'in yaptırdığı Ezher Camii'ni laik bir medreseye dönüştürmesinden gelmektedir.

Şam valisi *Münşi*: Aziz Billah, Münşi adlı bir Yahudi'yi de Şam valisi olarak atamıştır. Özellikle yeni kurulan bir devletin ayaklarını yere sağlam basması arefesinde en önemli ve nüfuzlu iki makamı ele geçiren bu iki Yahudi sayesinde Yahudilerin nüfuzunun hangi noktaya ulaştığını tasavvur etmek mümkün.

Bu vesileyle Halife Aziz Billah'a yaklaşan bir kişinin şu satırla başlayan bir dilekçe sunduğunu da hatırlatalım: "Yahudileri Münşi, Hristiyanları İsa b. Nestures'le yücelten, Müslümanları senin vasıtanla zelil kılan kişiye.."[15]

İslamla yönetilen Fatımî devletinde ehl-i zimmetin Müslümanlara ne kadar baskın çıktıklarının apaçık bir delili. Elbette Müslümanların kendilerine layık görülen bu zulme karşı isyan etmelerinde şaşılacak bir şey yok. Sonunda Halife Aziz Billah, Müslümanları yatıştırmak için veziri İsa b. Nestures'i azletmiş, fakat ortalık yatışınca kızı Sitt'el Mülk'ün araya girmesi sonuca tekrar görevine iade etmiştir. Çünkü halifenin karısı bir Hristiyandı ve muhtemelen Sitt'el Mülk'ün annesi de bu kadındı. İsa b. Nestures sonunda Hakim Biemrillah zamanında katledilmiştir.

Hakim Biemrillah

Fatımî halifelerinden Hakim Biemrillah'a gelince, biraz kaçıktı ve akl-ı selimle işi yoktu. Saltanatının bazı dönemlerinde

15 Şeyh Muhammed el-Gazali, *Et-taassub ve'ttesamuh beyn'el mesihiyye ve'l-Islam*, Kahire, 1865, s. 332.

ehl-i sünnet kadar Yahudileri ve Hristiyanları da baskı altında tuttu. Ebû Bekir ve Ömer'in Medine'deki kabirlerini soymak istediyse de gizli planını uygulamaya kalkınca, şiddetli bir fırtına çıktı ve bu işle görevli casus meseleyi Medine valisine anlatıncaya kadar da dinmedi.[16]

Yahudi sinagoglarını, Hristiyan kiliselerini yıktıran Hakim Biemrillah, ya Şia mezhebine girmelerini ya da ülkeyi terk etmelerini bildirdi. Bunun üzerine Yahudi ve Hristiyanların bazıları İslama girdilerse de, büyük çoğunluğu Bizans, Nubia ve Habeşistan'a göç etti. Fakat 1021'de ölümünden önce yaptığı baskılara son vererek, tapınaklarını yeniden yapmalarına izin verdikten başka, mülklerini de iade etti. Göç edenlerin çoğu geri döndü ve Yahudilerden Müslüman olanların çoğu da irtida etti. Dr. Hasen İbrahim, 1020 yılının sonlarına doğru yalnızca bir günde yedi bin Yahudi'nin irtida ederek tekrar Mûseviliğe döndüğünü kaydetmektedir.

Hakim Biemrillah'ın biyografisinde Hristiyan veziri İbni Abdun'un ona Beyt el-Mukaddes'deki Kıyamet Kilisesi'ni yıkmasını söylediği rivayet edilmektedir. Hakim Biemrillah'ın saltanat dönemiyle Haçlı Seferleri'nin başladığı dönem arasında seksen yıl gibi bir zaman dilimi olduğuna göre, Hristiyan veziri hasta akıllı halifeye böyle bir tavsiyede bulunmaya sevk eden sebebi sorgulamak hakkımızdır. Acaba yalnızca nifak çıkarmak suretiyle daha fazla kazanç elde etmek mi istiyordu? Yoksa başka bir mezhebin kontrolündeki kiliseyi yıktırarak mezhep taassubunu mu sergilemek amacındaydı? Ben, her iki ihtimali de reddediyor ve tarihi bilgime dayanarak bu vezirin kiliseyi yıktırmak suretiyle Haçlıları daha bir hırs ve şevkle saldırtmak, bu yolla kutsal toprakları ve kutsal mezarı Müslümanların elinden kurtarmak, İslam topraklarını Ehl-i Salib'in ayakları altına vermek amacıyla yanıp tutuşan bir Haçlı casusu olduğunu düşünüyorum. Belki de konumuzun dışına çıkıyorum, ama maksadım aklıma gelen bir düşünceyi kaydetmekti ve muhtemelen benim görmediğim bir kaynakta benden önce başka birisi tarafından bu görüş dile getirilmiştir.

16 Dr. Hasen İbrahim Hasen, *Tarih ed-Devlet el-Fatımiyye*, Kahire, 1964.

Ebû Said Tüsterî

Bu Yahudi'nin hikayesi Yahudi gelenekleri içinde orijinal bir yere sahiptir. Ebû Said'in çok güzel bir cariyesi vardı. Onu Hakim Biemrillah'ın oğlu Zahir'e hediye etti. Cariye, Halife Zahir'e bir oğul doğurdu ve bu oğul 1036'da babasının ölümü üzerine halife oldu. Böylece Ebû Said'in cariyesi halife anası olmuş oldu. Ebû Said halifenin anasının özel müşaviri olarak atandı. Mustansır Billah adını alan halifeye biat edildiğinde henüz yedi yaşındaydı. Artık çocuk halifenin anasını elinde tutan bu Yahudi'nin nüfuzunun hangi noktaya ulaştığını tasavvur etmek de bize düşüyor.

Şimdi Ester hikayesine tekrar dönelim. Bilindiği gbi Ester Mordekay tarafından yetiştirildikten sonra sürmelenip süslenerek Pers kralı Ahoşveroş'un sarayına hediye edilmiş; Ester kısa süre içinde kralın hanımı ve kraliçesi olmuş; halkı Yahudileri vezir Haman'ın komplosundan kurtarmış, krala Yahudilerin tüm düşmanlarını temizletmiş ve onlara düşmanlarından istediklerini öldürme izni almıştı. Tamamıyla uydurma bir hurafeden ibaret olan bu masalda Yahudilerin sünnetsizlere karşı ne yapmaları gerektiğini gösteren dersler yok mudur?

Ebû Said Tüsterî'nin hikayesi de, bir Yahudi tarafından yetiştirildikten sonra halife hanımı veya anası olması için hükümdara hediye edilmesi cihetiyle uydurma Ester hikayesinin fiili bir uygulaması değil midir?

Yahudilerin ve halifenin özel lalası Tüsteri ve halife anasının nüfuzu artık Mısırlıların ağır küfürlerini mucip olmuş ve Mısırlı şair İbn el-Bevvab'ın şu dizeleri günümüze kadar gelmiştir:

Bir devir ki, adı devr-i Yahudi,
Para onda, şöhret onda, şan onda;
Vezir de onlardan, padişah da;
Demedim mi a Mısırlı ben sana:
Yahudi ol, Yahudi ol, Yahudi!
Felek bile Yahudi, görmedin mi?

Tüsteri'nin nüfuzu öyle arttı, devlet işlerine o kadar çok burnunu sokmaya başladı ki, sonunda Fatımî veziri Ebû Mansur onu ordunun Türk kumandanının reyhanına zehir sürmekle itham etti

de, üzerine çullanan üç Türk tarafından öldürüldü. Halife bu defa Tüsteri'nin kardeşi Ebû Nasr'ı özel divan katibi olarak atadı.

Fatımî siyasetinde Yahudi etkisi

Oleary, "Muhtasar Fatımî Halifeliği Tarihi" adlı eserinde şöyle der: "Doğu'daki mali sistem Kıptî ve Yahudilere öyle bir fırsat sundu ki, tüm zalimlik ve hainliklerini sergilediler. Bir türlü bastıramadıkları duygular, haklarında yapılan suçlamaların doğruluğunun bir delilidir. Sivil görevlerde Hristiyanların ve Yahudilerin kullanılması İslam ülkelerinde az veya çok yaygın bir örf olmakla birlikte, Fatımîler bu konuda daha önce hiç görülmedik bir şekilde aşırıya kaçtılar."[17]

Müslümanların Mısır'da Fatımî yönetiminin belli devrelerinde maruz kaldıkları baskılar, Fatımî ülkesindeki gayr-ı Müslim ve özellikle Yahudi nüfuz sahiplerinin planladığı ve uyguladığı baskılardı. Örneğin, Dr. Hasen İbrahim Hasen'in de kaydettiği gibi Hicri 381'de Mısır halkından birisi yanında Malik b. Enes'in Muvatta isimli eseri bulunduğu diye dövülerek şehirde sürüklenmiş;[18] cami duvarlarına, dükkanların ve odaların duvarlarına, mezarlar üzerine parlak harflerle sahabe-i kiram ve özellikle Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a lanetler yağdıran yazılar yazılmıştır. Suriyeli bir kişi, Hz. Ali'nin üstünlüğünü kabul etmedi diye şehrin Fatımî valisi tarafından asılarak öldürülmüştür.

Hicri 381 yılında yanında İmam Malik'in "Muvatta"sı bulunduğu diye adamı sokaklarda sürükleten halife kimdi? Bu kişi, H. 365-386 yılları arasında hüküm süren Aziz Billah'dan başkası değildi. Bu büyük halifenin vezir-i azamı, daha önce babası da vezirlik yapmış olan Yahudi Yakub b. Killis'di. Aynı halife Şam vilayetini Yahudi Münşi'nin yönetimine vermişti.

Mısır, Kuzey Afrika ve Suriye'de ehl-i sünnetin maruz kaldığı bu baskının bir ters etkisi kaçınılmazdı. Nitekim ehl-i sünnetin kendi mezhebini bırakarak Fatımîlerin şiasını kabul etmeye zorlanması Kuzey Afrika ve Suriye vilayetlerinin Fatımîlerin elinden

17 Age., s. 293.

18 Aynı yerde.

kayıp gitmesine yol açmış, Mısır'da ise pek az sayıda kişi Sünni mezhebini bırakarak Caferiye mezhebine geçmiştir.

Burada İslam mezhepleri konusunda bir tartışmaya girmek istemiyorum. Amacım yalnızca Yahudilerin Müslümanları birbirine kırdırma konusunda oynadıkları role dikkat çekmektir. Çünkü birinin Yahudi olmadıktan sonra Sünni veya Caferi olması Yahudi'nin umurunda değildir. Aksine onu ilgilendiren karşısındakilerin birbirlerini tamamıyla kırıp yok etmesidir.

Yakub b. Killis'in halife Muizz'e Mısır'ı fethetmesi tavsiyesi üzerinde de durmak gerekir. Çünkü bu tavsiyenin arkasında Müslümanlar arasında fitne ateşini yakma ve onları birbirine kırdırma niyeti yatmaktadır. Zira Yahudiler Abbasî Halifeliği'nin başkenti Bağdat'a, orada parlayan uygarlık ve bilim ışığına karşı büyük kin besliyorlardı. Irak'da Yahudiler nezdinde Süleyman ve Zerubbabil tapınağının bulunduğu Beyt el-Mukaddes (Urşelim)'den hemen sonra gelen yüce bir mekan vardı. Yahudi alimleri Talmud'u Irak'da bulunan Babil'de yazmışlardı. Abbasîlerin Irak'ı fethedip, Bağdat'ı kurarak orayı ilmin, edebiyatın ve fennin merkezi haline getirmeleri Yahudi'nin içindeki Babil'e eski haşmetini kazandırma gayretini yeniden alevlendirmişti.

Vakıa Yahudiler Dımaşk'da Emevî devletinin yıkılmasına maddi destekleriyle büyük katkı sağlamışlardı, ama özünde ve ana prensiplerinde bir önceki devletten pek de farklı olmayan yeni bir devlet yaratmayı da düşünmemişlerdi. Onlar eskinin yıkılıp yerine yenisi kurulurken sarf ettiklerinin misli mislini kazanmayı, nüfuz ve itibarlarının öncekinden daha güçlü olmasını amaçlamışlardı. Yeni güçten ümitleri kesilip, eski de tamamen ortadan kalkınca artık başka bir av aramaya başlamışlardı.

Yahudi Yüksek Kurulu, tarihi tecrübesi ve habis zekasıyla Kuzey Afrika'da ortaya çıkan yeni güç Fatımî devletinin Bağdat'daki eski gücün rakibi olabileceğini anlamıştı. Onlar, daima yeni güçle birlikteydiler ve bu yeni gücün hakim bir stratejik pozisyonda durarak eski gücün hiçbir izini taşımaması gerekiyordu. İşte Yakub b. Killis'in Muizz'e Mısır'ı fethedip, orayı merkez edinmesini tavsiye etmesinin sebebi bu idi. Mısır'ın uluslar arası kuvvetler dengesinde bariz bir rol oynayacak pozisyonda olduğu ise herkesin malumuydu.

Yahudiler, Mustansır Billah zamanında Abbasî Halifeliği'ne iyi bir darbe indirmeyi başardılar. Artık Irak'ın en ücra köşelerinde Fatımî propagandası yapılıyor, Bağdat'da yaklaşık kırk camide Fatımî halifesi adına hutbe okutuluyordu ve Abbasî halifesi kaçıp gitmişti. Ama Yahudilerin ve özellikle de Ebû Said Tüsterî ve kardeşi Ebû Nasr'ın sevinçleri uzun sürmeyecekti. Çünkü Mustansır zamanında Afrika ve Suriye vilayetleri halifelikten kopmuş, ahalisi de Fatımî mezhebinden çıkmıştı.

Fatımî akidesinin zayıflaması

Biraz önce Yahudilerin İslam itikadını vesayet, rec'a ve Hz. Ali'nin ilahlığı meselesini ortaya atan Yemenli Yahudi Abdullah ibni Sebe vasıtasıyla tahrip etme konusunda oynadıkları rolden bahsetmiştik.

Fatımî devletinin ilk kuruluş yıllarına baktığımızda, devletin kuruluş felsefesinin Peygamber efendimizden sonra hilafetin Hz. Ali'nin ve Fatıma'dan olan çocuklarının hakkı olduğunu savunan Caferiye mezhebine dayandığını görürüz. Şii Ebû Abdullah'ın başlattığı bu Fatımî propagandası Kuzey Afrika'da İmam Cafer es-Sadık'ın soyundan geldiği söylenen Abeydullah b. Muhammed vasıtasıyla oldukça yayıldı.

Fakat bu dava saflığını fazla koruyamadı ve bazı müfritler yavaş yavaş organizasyona sızmaya başladılar. Mutedil Caferi itikadının yoldan saparak İslam dışı batınî fırkalar arasına sokulmasında Yahudi Yüksek Kurulu'nun rolü olmuştur. Mutedil Caferi mezhebinin Fatımî müfritlerin eline geçmesiyle ortaya çıkan son nüshası İsmailiyye fırkasıdır ki, örneğini verdiğimiz Yakub b. Killis, Münşi, Ebû Said Tüsteri ve kardeşi Ebû Mansur gibi temsilcileri vasıtasıyla Fatımî sarayını elinde tutan Yahudi Yüksek Kurulu'nun bu işte parmağı olduğu muhakkak.

Hakim Biemrillah'ın iktidara gelmesinden itibaren Yahudi Yüksek Kurulu (Sanhedrin) ile İslam dışı kabul edilen batınî fırkalar arasındaki ilişkilerin hiç kesilmediğini gösteren deliller vardır ve bu bağların en tehlikelisi de masonluk vasıtasıyla kurulmuştur.

Meşhur Siyonist lider Theodor Herzl hatıralarında şöyle deniliyor: "Bombay'dan Hawkin Zaduc'a Hint prensi Ağa Han'ın siyonist olduğunu ve konuyla ilgili olarak Sultan'la görüşmeye hazır bulunduğunu bildirdi."[19] Bu bilginin doğru olduğu kesin. Herzl bu kaydı 29/4/1898 tarihinde yani Basel'deki siyonist kongresinden birkaç ay önce düşmüş. Bu kayıt, geleneksel Yahudi Yüksek Kurulu ile batınî fırkalar arasındaki ilişkilerin tıpkı geçmişte olduğu gibi hiç kesilmediğini göstermektedir. Burada sözü edilen Hawkin Bombay şehrinde yaşayan siyonist bir Yahudidir ve Paris'deki büyük haham Zaduc'a Herzl'in Siyonist olduğunu söylediği Ağa Han'ın Filistin'de Yahudi davası lehine tavır sergilemesi için Osmanlı Sultanı'yla Yahudiler arasında arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu bildirmektedir.

Ağa Han, İsmaililerin en büyük liderinin resmi lâkabıdır. Bu bilgi ile masonluk, siyonizm ve İsmailiyye arasında sağlam bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yahudiler ve Haçlı Seferleri

Daha önce Yahudilerin asırlar boyunca Emevî devletinin kuruluşundan önce Ebû Bekir, Ömer ve Osman[20] dönemindeki fütuhatı takip eden fetih hareketleri sırasında uluslar arası ticaret ve diğer ticari faaliyetler sayesinde çok önemli miktarda servet topladıklarını belirtmiştik. Hatta rivayete göre Emevîlerin düşmanları Ali taraftarlarıyla İbni Abbas taraftarlarını finanse etmek amacıyla kapitali devreye sokarak Emevî Halifeliği'nin yıkılışında rol aldıkları da söylenmektedir.

Zaman içinde Yahudilerin gerek İslam ülkelerinde ve gerekse Batı Avrupa'daki uluslar arası ticaret ve mali piyasalardaki payı daha da yükseldi. Değişik ve birbirinden uzak ülkelerde Talmud sancağı altında kendi aralarında irtibat sağlamaları, onların mali ve ticari merkezlerini güçlendiren en büyük unsurlardandır.

19 Herzl, s. 63.

20 Çünkü Hz. Ali döneminde iç savaşlar sebebiyle dış fetihler durdurulmak zorunda kalmıştır.

Döviz işleri, kuyumculuk, kredi verme, brokerlik vs. faaliyetlerle uğraşan Yahudiler eski güçlerin yıkılmasında ve yeni güçlerin desteklenmesindeki tarihi rollerini unutmadılar.

Aslında haçın gölgesinde ve İsa'nın kabrini Müslümanların elinden kurtarmak amacıyla düzenlenen Haçlı Seferleri'nin, Filistin'e yürüyen Haçlı prenslerinin masraflarını finanse etmek maksadıyla kredi musluklarını açan Yahudilerin âtıfetini kazandığını özellikle belirtmek gerekir. Fakat Yahudilerin asıl amacının XIII. Yüzyılda %43,5'a varan yüksek faizlerle[21] büyük kârlar sağlamak olduğunu kaydetmeliyiz. Kaydedilmesi gereken bir diğer husus ise, Haçlılar tarafından orada burada Yahudilere karşı bazı katliamlar düzenlenmesine rağmen, Yahudi finansörlerin bu Haçlı Seferleri'nin finanse edilmesini teşvik etmesidir.

Dünya çapında fırtına koparabilecek yeni bir gücün zuhuru, esasen geleneksel Yüksek Kurul'un ideallerinden biriydi. Çünkü çıkacak her fırtına, Kudüs'de İsrail'in itibarını iade edecek beklenen Mesiya'nın zuhurunu gerçekleştirmese bile, en azından pek çok sünnetsizin kanının dökülmesini sağlayarak Yahudi'ye bir kazanç sağlayacaktı. Bu arada biraz Yahudi kanı dökülecekse de, onlar kendi milletleri için yaptıklarından dolayı Yahve'ye şükür kurbanı olacaklardı. Örneğin Papaz Pierre Hermit tarafından düzenlenen sefer sırasında Macaristan'daki Yahudilerin maruz kaldığı katliamda öldürülenler gibi. (1096)

Finansmandan sonra fitne çıkarma

Avrupa'da Haçlı orduları henüz harekete geçmeden önce bunların finanse edilmesinin ardından, İslam ülkelerinde de kıpırdanan Yahudiler çeşitli iddialar ve sloganlarla fitne hareketlerine giriştiler.

1163 yılı civarında ortaya çıkan Davud b. Süleyman er-Rai (David Alroy) isimli bir kişi kendisinin Mesiya olduğunu[22] ileri sürerek, Yahudilerden Kudüs'ü kafirlerin elinden kurtarıp İsrail krallığını yeniden kurmaya çağırdı. Azerbaycan Yahudilerinden

21 Camed, 5, p. 486.

22 Dr. Hasen Zaza, *El-Fikr ed-dini*, s. 136 vd.

bir grup bu çağrıya karşılık verdi ve gönüllü bir cemaat oluşturarak, Bağdat ve Musul'daki Yahudilere heyet gönderip, onları tahribat ve tedhiş eylemlerinde bulunmaya, karışıklıklar çıkarmaya davet ettiler.

David Alroy, Müslümanların elinden doğum yeri Amed (Diyarbakır)ı geri almak istediyse de, başarısızlığa uğradı ve girdiği çatışmada öldü. Bu Mesihi fitnenin bir uzantısı Abbasî halifesinin Horasan valisinin devlete verdikleri zararlardan ötürü eyalet sakinlerine yüz talant altın vergi yüklemesi üzerine çıkmıştır. Dr. Hasen Zaza, adı geçen eserinde "David Alroy Kudüs'e yürüyerek orasının Arapların elinden kurtarılması çağrısında bulunuyordu" demektedir.[23]

Eğer bu söz doğru olmuş olsaydı, Yahudi Yüksek Kurulu'nun Kudüs'ü gayr-ı Yahudilerin elinden kurtarmak için kimisinden bahsettiğimiz, kimisinden ise daha sonra bahsedeceğimiz bazı gayretlerde bulunmasında bir sakınca olmadığını, eğer şehir Müslümanların elinde olsaydı, Kudüs'ü istirdat amacıyla her yerde onlarla sürekli artan çatışmalara girmelerinde şaşılacak bir şey bulunmadığını söylerdik. Fakat gerçek hiç de öyle değil. Eğer Dr. Zaza'nın David Alroy'un davasının başladığı tarih olarak gösterdiği 1163 yılı doğru olsaydı, David'in fitnesi konusunda bütünüyle yeni bir tahlilde bulunabilirdik. Ama Kudüs 1163 yılında Haçlıların elindeydi. Haçlılar şehri 1098'de işgal etmiş ve 1187'de Salahaddin Eyyubi tarafından kovuluncaya kadar da ellerinde tutmuşlardır.

Şu halde David Alroy'un Kudüs'ü Yahudilerin elinden kurtarmak istediği iddiası, şehir Arapların elinde olmadığı için asılsız bir iddiadır. Burada Haçlılar veya kafirler yerine yanlışlıkla Araplar diye yazıldığını varsayalım ve Dr. Zaza'nın metnini "Kudüs'e giderek orasını Yahudi düşmanlarının elinden kurtarma çağrısı yapıyordu" diye düzeltelim ve tarihi gerçeklere binaen o sırada Kudüs Hristiyanların elinde bulunduğu için de bu düşman denilen kişiler "Hristiyanlar" olsun.

Peki Kudüs'ü Frenklerin elinden kurtarmanın yolu İslam ülkelerinde fitne çıkarmak mıydı?

23 Age., s. 137.

Hayır.. Aksine David Alroy'un ve çıkardığı fitnenin amacı, her halükârda dışardan gelecek düşmanın işine kolaylaştırmak için içeride beşinci tabur[24] rolünü üstlenmekti.

Müslümanlar yavaş yavaş kendilerine gelmeye başlamışlardı. Örneğin Suriye'de yönetimi elinde tutan Nureddin Zengi, 1164'de Kudüs'ün Haçlı kralının Askalan'ı ele geçirip Mısır üzerine yürüme tehdidinde bulunmasından sonra Salahaddin'in amcası Şirkuh'u bir orduyla Mısır üzerine sevk etmişti.

Bu şartlar altında Abbasî halifesinin, Bağdat yönetimine destek veren Nureddin'e elinden geldiğince yardımcı olması gerekirdi. Halbuki o sırada halife güçlerini Haçlılara karşı savaş meydanına sürmek yerine başka bir yere sevk etmek mecburiyetindeydi. David Alroy'un Horasan, Kürdistan ve Azerbaycan'da çıkardığı fitne, tahrip aracı olmanın ötesinde, Müslüman kuvvetlerin Suriye topraklarından başka bir yöne çekilmesi ve halifenin ordularının İran'daki olayları bastırmakla uğraşmak suretiyle Mısır ve Suriye'deki ölüm kalım savaşına iştirak etmesini engelleme amacı taşıyordu.

Bu durum, Yahudilerin Müslümanlara karşı düşmanca hamlelerini sürdüren Haçlıları Batıda maddi finans sağlayarak, Doğuda ise fitneler çıkararak desteklediklerini göstermektedir.

Burada Maşrık'da (Kuzey afrika'da) İslam topraklarında olan olaylarla Batıda Endülüs'de cereyan eden hadiseler arasında da bir bağlantı kurmamız gerekmektedir.

Miladi 1107'de Endülüs'de Yahudileri İslam dinine geçmeye zorlayan ilk uygulama başlatıldı.[25] Muvahhidler'in Marakeş ve Endülüs'de ortaya çıkışları M. 1148'de Yahudiler için bir felaketti. İslamî inançlara sıkı sıkıya bağlı oldukları söylenen Muvahhidler döneminde Yahudiler dini âyinlerini gizli gizli yapıyorlardı ve bu durum daha sonra Crypto-judaism yani gizli Yahudiliğin ortaya çıkışına yol açmıştı. Muvahhidlerin başlattığı dini takibat

24 Beşinci tabur ifadesi ilk defa İspanya iç savaşı sırasında (1936) kullanılmıştır. General Franco Madrid'i dört taburla kuşattığında, içeriden kendisine taraftarlarından oluşan ve beşinci tabur adı verilen güçler yardım etmekteydi.

25 Camed, 7, p. 638.

Mûsa b. Meymun'un babasını ailesiyle birlikte Kurtuba'dan Kahire'ye göç etmeye zorlamıştır ki, daha sonra orada Meymunizm denilen akım başlayacaktır.

Endülüs Yahudileri, Toulouse savaşında (1212) Muvahhidlerin yenilmesiyle birlikte devletin yıkılışını bir bela çağının kapanıp kurtuluş devrinin açılışı olarak değerlendirdiler. Ortaçağ Cambridge Tarihi denilen bir Batı kaynağında böyle söyleniyor. Ama Endülüs'de Yahudilere karşı başlatılan Arap takibatının doğrudan sebepleri üzerinde detaylı bir araştırma yaptığımızda şu kısa soruyu sormak zorunda kalıyoruz: Yahudilerin Haçlı Seferleri'ni finanse etme çalışmalarıyla Endülüs ve Kuzey Afrika'da onlara karşı başlatılan intikam dalgası arasında bir ilişki yok mudur?*

Yukarıda belirtilen tarihleri incelediğimizde Yahudilerin zorla Müslüman olmaya ilk zorlanışının 1107'de yani Haçlıların Kudüs'ü işgalinden dokuz yıl sonra başladığını görüyoruz. Muvahhidlerin Yahudilere baskı yapma tarihi olarak gösterilen 1148'de ise Almanya imparatoru Conrad ile Fransa kralı VII. Louis'in başlattıkları İkinci Haçlı Seferi düzenlenmiş, Haçlılar Dımaşk'ı işgal etmeyi denemişler, ama geri atılmışlardır.

Ortaya attığımız bu soruyla ilgili söyleyeceklerimizi, aynı konuya tekrar dönmek üzere şimdilik burada kesiyoruz.

Yahudiler ve Moğollar

Moğollar, Hülagu kumandasında Bağdat'a saldırarak (1258) ele geçirdiler ve Abbasî halifesi Mutasım ve ailesini öldürdüler.

Tarihçi Wells şöyle der: "O dönemde Moğollar İslama karşı aşırı bir düşmanlık sergilediler. Bağdat'ı ele geçirdiklerinde yalnızca şehir halkını kılıçtan geçirmekle yetinmeyip, Sümerlerden beri El-Cezire'yi abad bir ülke haline getiren eski sulama sistemini de yıktılar. O tarihten itibaren El-Cezire, harabe ve kalıntılardan ibaret bir hıyâbâna dönüştü."[26]

* Okuyucular, Yahudilerin Hazarya'da, Asya'da ve özellikle Doğu ve Batı Avrupa'da yaptıkları şeyler hakkında detaylı bilgiyi Selenge Yayınları arasında çıkan L. N. Gumilev'in "Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları" adlı eserinin birinci cildinde bulabilirler. (çev.)

26 Wells, s. 229.

Moğollar burada devlet işlerinde Abbasî halifeliği zamanında bilgi ve tecrübesinin yanı sıra devlete mutlak itaat eden kişileri kullandılar. Bu durum Moğolların dikkatlerini ehl-i zimmetten Hristiyan ve Yahudiler üzerine yoğunlaştırmalarına yol açtı. Çünkü aradıkları ideal tipler bunlardı.

Haçlı Seferleri tarihi uzmanı Steven Runciman, meşhur yapıtında şöyle diyor: Yahudi Sa'd ed-Devle, selefi ve amcası Sultan Ahmed'in (yani Takudar'ın) öldürülmesinden sonra İran'da tahta çıkan İlhan Argun'un veziriydi.

Sultan Ahmed'in çocukluğunda Hristiyan Nesturi mezhebine göre yetiştirildiği, ancak bilâhare ömrünün son dönemlerine doğru İslam'a meylettiği hikaye edilmektedir. 1282'de İlhanlı tahtına çıktığında Müslümanlığı kabul ettiğini açıklamıştır. Runciman, Sultan Ahmed'in bu kararı Uluğ Hakan Kubilay ve kurultay üyelerinin, kendisinin bir suikastla öldürülmesini planlamalarına kızmasından sonra aldığını belirtmektedir. Gerçektende Sultan Ahmed 1284'de bir suikast sonucunda öldürülmüş ve tahta Argun Han geçmiştir. Yahudi Sa'd ed-Devle de yine en gözde vezirdir.

Argun Han - ki pagandı- ısrarla Hristiyan Batıyı Suriye ve Filistin'in işgal edilmesi konusunda kışkırttı, fakat Batı o sıralar kendi dertleriyle ve iç çatışmalarla meşguldü.

Bu kısa bakış dahi İran'da İlhanlı tahtına Argun Han'ın çıkışında, iktidara geldikten sonra İslamı seçen Sultan Ahmed'e komplo düzenlenmesinde rol oynayan Yahudi vezir Sa'd ed-Devle'nin parmağı bulunduğunu göstermektedir. Bu olay, genel olarak Yahudi avam tabakasının aleyhine de olsa, Yüksek Kurul'un da bu işte parmağı olduğuna delalet etmektedir.

Suriye topraklarındaki Yahudi avam tabakasının Haçlı Seferleri'nden ve bu yüzden çıkan savaşlardan Müslümanlar kadar zarar görmesine rağmen, Batının tahrik edilerek Haçlı Seferleri'nin başlatılması da ayrı bir delildir. 1099 yılında Haçlıların işgal ettiği Kudüs'deki tüm Müslümanların yanı sıra Yahudilerin de katledildiğini unutmamak gerekir.

Dr. Mustafa Şeyba şöyle der: "Moğollar daha önce Musul pazarında tellallık yapan Sa'd ed-Devle'yi tababetteki mahareti ve kendi dillerini iyi konuşmasından dolayı çok beğenerek, onu ve

oğlunu ülkelerine getirdiler. Bundan başka 1288 yılında Tiflis'den bir grup Yahudi'yi Bağdat'a göndererek, onları Müslüman terekelerinin başına getirdiler."[27]

Kendisini Sa'd ed-Devle diye tanıtan bu Yahudi, Moğollar arasında yerini adamakıllı sağlamlaştırdıktan sonra, 1289'da kendisine ait olduğunu ileri sürdüğü mülkleri geri almak için Irak'a geldi. Daha sonra Irak'ın işleri ona ve kardeşlerine tevdi edildi.

Sa'd ed-Devle'nin Mûsa b. Cafer'in kabrine varıp, hakarette bulunması, Müslümanların kutsal şeylerine dil uzatması, halkın öfkesini mucip oldu. Sa'd ed-Devle ve kardeşleri, selefinden iki yol sonra ve yaptığı taşkınlıklardan ötürü halk tarafından öldürüldü. Bu kibirli herifin öldürülmesi, Irak'ın diğer yerlerinde yaşayan Yahudilere verilmiş bir dersti.

Irak halkının Sa'd ed-Devle ve benzerlerine baş kaldırması, buradaki Yahudilere karşı girişilen ne ilk ayaklanmaydı, ne de son. Yahudiler zeki olarak bilinmelerine rağmen bazen son derece basiretsiz ve ahmakça davranışlarda da bulunuyorlardı ve muhtemelen diğer insanlardan aşırı şekilde nefret etmeleri gözlerini kör etmiş ve bu dünyayı kendi mülkleri sanmışlardı.

Yahudiler, hükümdarın putperest olmasından yararlanarak İslama karşı saldırılarını yoğunlaştırmışlardı. İzzuddevle ibni Kemmune adındaki bir Yahudi, yazdığı bir kitapta Müslüman inançları ve mukaddesatının yanı sıra imamlarıyla da alay etmiş ve hakaretlerde bulunmuştu. Sonunda halk ayaklandı ve Hille şehrinde onu yakalayarak öldürdü.

Abbasîlerin İslam dışına çıkmış batınî fırkaların önünü tıkamaları tabii idi. Fakat iktidar Abbasîlerin elinden çıktıktan sonra Yahudiler bu fırkaların ele başlarıyla temasa geçerek, pagan Moğolların himayesinde İslamı tahrip etmeyi amaçlayan fikri ve maddi faaliyetlerini sürdürmeleri konusunda tüm imkanlarını kullandılar.

27 Dr. Mustafa K. Şeyba, *El-Fikr eş-şii ve'n-nziaat es-sufiyye*, Bağdat, 1966, s. 80.

Reşidüddin Fazlullah

Moğol Gazan Han 1295'de Müslüman olunca, ehl-i zimmetten Hristiyan ve Yahudilerin durumunu Abbasîler dönemindeki duruma döndürdüyse de, geçmişinde Yahudi olan ve Müslüman geçinen Reşidüddin Fazlullah'ı kendisine vezir yapmayı da ihmal etmedi. Biraz önce sözünü ettiğimiz Sa'd ed-Devle ve İzzuddevle ibni Kemmune'nin verdiği ilhamla devlet işlerinde Yahudileri istihdam etmeye başladı.

Irak'da Şiilerin lideri Müslümanlara karşı cüretkârlıklarından ve nüfuzlarını kullanarak onları sömürmelerinden dolayı Yahudilere ziyadesiyle kızgındı. Onlara karşı alenen meydan okuyarak tapınaklarından birini İslami bir medreseye çevirdi. Reşidüddin Fazlullah çareyi onu katlettirmekte buldu ama kendisi de Gazan Han'ın yerine gelen Çoban tarafından öldürüldü ve onun ölümüyle birlikte Yahudilerin nüfuzu da zayıfladı.

Endülüs'deki Yahudiler

Müslümanlar Endülüs'ü 710'da fethettiklerinde buradaki Yahudiler onları sevgiyle karşıladılar. Her ne kadar Yahudilerin yeni bir gücün eteğine yapışmaları geleneksel şiarlarından ise de, burada ehl-i zimmeti oluşturan Hristiyanların ve Yahudilerin yeni fatihlere kucak açmalarında, Müslümanların kendi hemcinslerinden de olsa sabık yöneticilerden kötü muamele gören insanlara şefkatli davranmaları önemli rol oynamıştır.

Endülüs Yahudileri, Arap fatihlerde ne daha önceki gayr-ı Arap yöneticide, ne de vaktiyle Filistin'de kurdukları yarı devletteki Mûsevi yöneticilerde görmedikleri bir muamele ve nimet bulmuşlardı. Üzerlerindeki her türlü baskı kaldırılmış, Yahudiler hızlı bir yükseliş dönemine girmiş ve kabiliyeti olanlar Kurtuba, İşbiliye, Gırnata, Sarakuza ve diğer Endülüs şehirlerinde devlet kademelerini koşar adım tırmanmışlardı. Örneğin bunlardan biri, halife III. Abdurrahman zamanında saray hekimliği rütbesine yükselen Hasday b. Şafrut'du (915-975). Samuel b. Nacid, Gırnata valisinin sağ koluydu. Daha sonra oğlu da aynı makama getirilmiş, ama o, babasının bıraktığı mirasın hakkını verememişti.

Gerçi Endülüs'de Yahudilerin öncülük ettiği edebiyat akımının güçlenişine girersek söz uzayacaktır ama, eserlerini Arapça yazan Süleyman Cabirol, Bahiya b. Yahuda, Yahuda HaLevi ve Mûsa b. Meymun'u zikretmeden geçemeyiz. Bunlar edebiyatta öyle bir zirveye ulaştılar ki, Babil'de Talmud'un yazılış döneminde yaşayan Yahudi tarihçiler hariç, hiçbir Yahudi bu seviyeye gelememiştir.

Sanırım o dönemin Yahudi yazarların bazı sözlerini aktarmamız bizi zorunlu bir uzatmaya sevk edecektir. Örneğin Siyonist yazar Nesim Rigvan şöyle der: "Ortaçağlar, Yahudi-Müslüman Arap buluşmasının en yoğun ve faydalı olduğu dönemlerdi. Mesela nesillerdir İspanya'da yaşayan Yahudiler daha önceki bazı Hristiyan krallarının elinden çok zulüm ve kötülükler görmüşlerdi. Müslümanlar bu ülkeye gelince Yahudileri maruz kaldıkları zulümden kurtarmakla kalmadılar, aynı zamanda zenginlik ve derinlik yönünden Yahudilerin hiçbir ülke ve çağda ulaşmadıkları kültür seviyesini yakalamaya teşvik ettiler."[28]

Aynı yazar makalesinin başka bir yerinde şöyle diyor: "Yahudiler, tarihte daha önce bir benzerini yakalayamadıkları bu ortam sayesinde - tıpkı Babil Yahudileri gibi, - büyük projeleri, özellikle de kendi halklarının tarihleriyle ilgili önemli çalışmaları gerçekleştirme imkanı yakaladılar..."

Ama Yahudilerin bu gayretleri tek bir amaca matuftu: Seçkin halk olduklarını göstermek, elde kalan geleneklerini kurtarmak, onlara bir ümit zerk ederek gelecek çağrıyı beklemek! Bu ümit ve çağrı, İsrail'in yeniden kuruluşunu ve Yahudilere "Haydi Filistin'e!" diye fısıldayacak beklenen Mesiya'nın yolunu gözlemek değilse ne idi!!

28 El-Fikr es-sihyoni el-muasır, Beyrut, 1968'de çıkan "Yahudi ve Arapların Bir Arada Yaşama Devri" adlı makaleden. Nesim Rigvan Irak doğumlu Siyonist yazarlardandır. Halen İsrail'de yaşamaktadır ve Arapça olarak günlük çıkan Siyonist gazetesinin yazı işleri müdürüdür.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, El-Müsned

Ahmed Emin, Fecr el-İslam, Kahire, 1964.

Ahmed İbrahim eş-Şerif, Mekke ve'l Medine fi'l cahille ve ahd er-rassul, Kahire, 1965.

Ali Abdülvahid Vafi, Dr. El-Yahudiyye ve'l Yahud, Kahire.

Bin el-Haris, el-katiba el-müstaşrika kifah fi'l berriye, tercümet Habib Sadid, Dar e-şark ve'l garb, Kahire.

Bolus Hana Mesad, Hemeciyye et-tealim es-sıhyoniyye, takdim Muhammed Halife et-Tunisi, Beyrut, 1969.

Cevad Ali, Dr., Tarih el-arab kabl el-islam, Bağdat, 1952.

Ebu'l Ferec, Tarih muhtasar ed-düvel, Matbaat el-katolikiyye, Beyrut, 1980.

Edouard Gibbon, İzmihlal el-imparatoruyye er-romaniyye ve sukutuha. Arrabehu Muhammed Ali Ebu Durre, Muracat Ahmed Necib Haşim, El-cüz el-evvel.

El-Fikr e-Sihyoniy el-muasır, Makalun benu İsrail ve ard İsrail bi kalem Fir Belofsky.

Esad Razuk, Dr., Et-talmud ve's-sıhyoniyye, M. T. F., Merkez el-ebhas, Beyrut, 1970.

Es-Seyyid Abdülaziz Salim, Tarih el-arab fi asr el-cahiliyye, Beyrut, 1971.

Fieldmarshall Mongtgomery, el-Harb ibr et-tarih, ta'rib ve ta'lik el-Amid Fithi Abdullah en-Nemir, Kahire, 1972, I.

Gustave le Bon, El-Hudara el-Mısrıyye, terc. M. Sadık Rüstem, Kahire.

Hasan İbrahim Hasen, Dr., Tarih ed-devle el-fatımiyye, Kahire, 1964.

Hasen Selim, Dr., Mısr el-kadime, Kahire, 1948.

Hasen Zaza, Dr. el-Fikr id-dini el-israili, atvaruhu ve mezahibu, İskenderiye, 1971.

İbni Kesir, Es-Sire en-nebeviyye, II. Cilt, Kahire, 1964.

James H. Breasted, Kitab tarih Mısır, terc. Hüseyn Kemal, Kahire, 1929.

Kitab-ı Mukaddes.

Kur'an-ı Kerim.

Mahmud Na'na', Es-Sıhyoniyye fi's-sittinat, el-Fatikan ve'l Yahud, Kahire, 1964.

Muhammed Avez Muhammed, Dr., El-Isti'mar ve'l mezahib el-isti'mariyye.

Muhammed Ebu'l Mehasin Usfur, Mealim tarih eşşark el-edna el-kadim, Kahire, 1968.

Muhammed el-Gazali, Şeyh, et-Taassub ve-t-tesamuh beyn el-mesihiyye ve'l Islam, Kahire, 1965.

Muhammed İzzet Druze, Tarih el-cins el-arabi, Sayda, 1961.

Mustafa el-İbadi, Dr., Mısr min Iskender el-ekber ila'l feth el-arabi, Kahire, 1966.

Mustafa Kamil eş-Şeyba, Dr., El-Fikr eş-şii ve'n-nizaat es-sufiyye, Mekt. Nahda, Bağdat, 1966.

Mustafa Murad Debbağ, Biladuna Filistin, Beyrut, 1966.

Necib Mihael İbrahim Dr., Mısr ve'ş-şark el-edna el-kadim, Kahire, 1963.

Papa Şenude, el-Kenise el-mesihiyye fi asr er-rüsül, Kahire, 1971.

Philip Hitti, Tarih el-Arab, terc. D. Edvard Corci ve Dr. Cebrail Cebbur, Beyrut, 1958.

Philip Hitti, Tarih Suriye ve Lübnan ve Filistin, terc. D. Corc Hadda v d. Abdulkerim Rafik ve D. Cebrail Cebbur, Beyrut, 1958.

Sahih-i Buhari bi-şerh el-Kirmani

Said Abdülfettah Aşur, Dr., Avruba fi'l usur el-vusta, el-cüz'ül evvel, Et-tarih es-siyasi, Kahire, 1966.

Steven Runciman, el-Hudara el-bizantiyye, trc. Abdülaziz Tevfik Cavid, Kahire, 1961.

Şerh-u Zervaki ala Muvatta el-Imam Malik, Kahire, 1936.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Tarih e-rusul ve'l müluk.

Tefsir-i İbni Kesir

Tefsir-i Kurtubi

Vüzaret el-l'lam, Hey'e el/isti'lamat melef vesaik ve verak el-kadiyye el-filistiniyye, Kahire.

Wells H. G. Mealim tarih el-insaniyye, terc. Abdulaziz Tevfik Cavid, Kahire, 1959.

Wells H. G. Mucez tarih el-alem, terc. Abdulaziz Tevfik Cavid, Kahire, 1967.

Yevmiyyat el-Filistiniyye, Merkez el-Ebhas, M. T. F., Beyrut.

Yevmiyyat Hertzl, tecr. Helde Şağban Sayı', Merkez el-Ebhas, M. T. F., Beyrut, 1968.

Yabancı kaynaklar

Am.P. En. The American Peoples Encyclopaedia

Bic. Bible Cyclopaedia, by the rev. John P. Lawson, A. Fullarton & co., Edinburgh and London.

En. Am.Encyclopaedia Americana, New York, 1965.

En. Bib. Encyclopaedia Biblica, by th rev. T. K. Chyne and J. Sutherland, Black London, 1899.

En. Brit. Encyclopedia Britanica U.S. A., 1970.

Even. Every Man's Encyclopaedia.

J. En. Jewish Encyclopaedia, New York, 1901.

Dic. Dictionary of the Bible, by J. Hasting, Morrison and Gibb Limited, 1906.

Camed. The Camridge Ancient History, Camridge, 1925-1939.

The Camridge Medieval History.

Jep/Nath. Ausubel Nathan, Pictorial History of the Jewish People, New York, 1953.

How. Downey Glanville, A History of Antioch in Syria, Princeton, New Jersey, 1961.

Dun. Dunlop, D. M. The History of the Jewish Khazars, Princeten, New Jersey, 1954.

Go. Goitien, S. D. Jews and Arabs, their Contacts through the Ages, New York, 1955.

H. A. Hitti, Ph. History of the Arabs, London, 1940.

Pol. Polano, H., The Talud, London Tamus, 5636.

Run. Runciman Steven, A History of the Crusades, Camridge 1968.

İNDEKS

A

Abbasî-ler, 555, 561, 564, 570-571, 574, 576-579
Abd Hayba (yer adı), 47
Abdullah ibni Sebe (İbni Sevda), 552-553, 571
Abdülhamid Han, 315
Abdülmecid Han, 499
Abir-ler, 43-44, 112
Abner (Nerin'in oğlu), 152
Abram (İbrahim peygamber), 18, 43-46, 56-59, 61, 63-66, 69-70, 105, 417, 431, 543
Absalom (Davud'un oğlu), 170-172, 174, 181, 189
Adma (yer adı), 64
Adolphe Cremieux, 499
Adonya, 181
Afganistan, 50
Agrippa (Agrippas II), 445-446, 459-461, 475, 478-479
Agrippina, 442-443
Agus (Haham), 411-412, 415
Ağa Han, 572
Ahaşveroş (Pers kralı), 281-283, 285-287
Ahaz, 224-226, 228, 247, 385
Ahit Sandığı, 33, 139, 150-151, 153, 171-172, 174, 214, 246
Ahiya, 29, 220-221, 580
Ahmes (Firavun), 111, 117
Akabe Körfezi, 17, 350
Akdeniz, 16-17, 28, 31, 120, 125, 149, 251, 273, 334, 384, 386, 389, 435
Akhenaton (firavun), 47
Akkad-lar, 82, 134, 274
Akra, 329-331, 333, 335
Akron, 20, 123, 229
Alexandra Salome, 357
Alexandre Yuna (Yahudi kralı), 353, 355-358, 363, 365-366
Amalika (Amelik)ler, 125-127, 503
Amenhotep (firavun), 117, 150
Amestris, 286, 311
Amman, 23, 168, 174
Ammon, 26, 45, 80-81, 98, 107, 128, 147, 167-169, 174, 177, 186, 192, 203, 217, 237, 244, 297-298, 533
Amnon (Davud'un oğlu), 170, 174
Amon (put), 27, 320-321
Amon Ra (put), 320-321
Amorî-ler, 24, 27-28, 31-32, 46, 65, 69, 76, 127-128, 134, 136, 146, 148, 175, 203, 212, 534
Amos, 168, 213, 232, 239
Amuru, 31
Anan b. Davud, 540-541
Ananias, 354-355
Antakya, 165, 327-329, 331, 335, 338, 340, 344, 379, 383, 390, 397, 406, 441, 454-456, 461-462, 468, 488, 490

Antigones, 378-380
Antiochus Ephiphanes, 332
Antipas, 357, 359, 377-379
Apion, 436, 512-513
Apollinus, 329
Aram-ı Nehreyn, 74
Arap Yarımadası, 17, 175, 177, 520, 534, 539, 550
Archelaus, 465-466
Argun, 577
Aristo, 324, 352-353, 357-359, 361, 378-379, 405, 438
Aristobul, 352-353
Artabanos, 78-79
Artaxerxes (Pers kralı), 286, 297, 299, 305, 310-313, 404
Asdud (veya Aşdot), 123
Asi nehri, 188, 383
Askalan, 20, 123, 229, 234, 480, 575
Asos, 79, 321
Assurpanipal, 68
Asuri-ler, 31, 66, 68, 134, 141, 165-166, 173, 178, 188, 288, 293, 533
Aşirat, 31
Aştar, 29, 534
Aştarot, 31, 146, 192, 287
Avaris, 123
Ayn Calut, 17
Azerbaycan, 573, 575
Aziz Billah, 566, 569

B

Baal (put), 35-36, 146-147, 152, 204, 243, 247, 273, 300, 532
Babil, 17, 19-20, 31, 43, 65, 68, 134, 156, 162, 173, 179, 214, 218, 221, 226, 228-229, 232-238, 253, 354, 554
Babilli-ler, 31, 134, 229, 232-234, 237, 240, 246, 252, 259, 266-267, 276, 278, 297, 309, 346, 431
Banyas, 326
Bar Kohba, 487, 492-494, 558
Barka (Serenika), 311, 384, 489-490
Barnabas, 441, 463
Basemat, 87-89
Beka, 24, 62, 164
Benyamin, 52, 105, 121, 138-139, 152, 171-172, 174, 190, 199, 201, 281-282, 286, 292, 301, 328, 556
Berberî, 149
Bereketli Hilal, 17, 42, 51, 82
Berşaba (Bi'r Seb'a), 139, 159
Beyt el-Mukaddes, 17, 536, 562, 567, 570
Beyt Ibil, 143
Beyt Zekeriya, 331, 338
Beytlehem (Betlehem, Beyt el-Lahm), 22, 163-164, 186
Bi'r Seb'a, 45, 74
Bizans, 17, 522-523, 527, 556-557, 561-563, 565, 567
Bizanslı-lar, 17, 444, 522, 527
Boaz, 99, 155-156

C-Ç

Caesar, 373, 375-378, 460
Caesaria, 449-450, 461, 465, 468, 479-480
Caferiye (mezhep), 570-571
Caligula (imperator), 389, 447, 459-461
Cambyses (Pers kralı), 309-310
Chiera, 49
Cleopatra, 375
Crassus, 373
Cübeyl, 16
Cyrene, 384
Çiçeron, 388

D

Dan, 96, 145, 194, 199, 201, 217
David Alroy, 573-575
Davud, 15, 26, 33, 38-39, 97-99, 108, 144, 146, 150-164, 167-175, 177-182, 186, 189, 191-194, 196-200,

202, 207-208, 210, 214, 216, 218, 221, 238, 240, 245, 260, 265, 292, 306, 313, 351, 353, 357, 367, 371, 382, 384, 387, 411, 424, 435, 437, 493, 520, 529, 538, 551, 556, 573
Debora, 147-148
Demetrius, 331-333, 338, 340, 356
Dımaşk, 23-24, 78, 165, 222-225, 227, 234, 244, 498-499, 553, 570, 576
Dumuzi, 31

E

Ebimalik, 18, 59-62, 72, 74-75, 85, 96
Ebû Said Tûsterî (vezir), 568
Ebu'l Farac el-Isfahanî, 519
Edom (Idumaea), 26, 45, 101, 128, 167, 177, 182, 186, 189, 192-193, 217, 239, 265, 272, 343, 347, 352
Efrayim, 40, 96, 139, 198, 265
Efron, 74-75, 100
Ege, 15, 24, 101, 122, 149, 273
Eki, 29
El-Celil, 25-26, 408, 467
Elam, 64-66, 69, 73, 75, 229, 287, 382
Eliazer, 83, 330-331, 401, 470-471, 483-484
Eliazer b. Şemon, 484
Eliazer ben Ya'ir, 470, 483
Elohim, 40
Endûlûs, 540-541, 556-557, 575-576, 579-580
Enlil (put), 31
Eriha, 22-23, 99, 128, 139-140, 142-143, 212, 235, 270, 333, 351, 380
Ermenistan, 373, 382, 490, 561
Erpakşad, 44-45, 53, 67
Esarhaddon, 292
Esav, 18, 45, 83-84, 86-88, 92, 94, 98, 101, 107, 128, 258, 347, 531, 543
Esensî, 470
Ester, 264, 281-288, 394, 398, 402, 404, 431, 507, 556, 568
Eş-Şems, 42
Etrûsk-ler, 373
Evs, 519, 527-530, 547
Ezra, 203, 286, 291-292, 295-296, 299-302, 304-305, 307, 310-311, 325, 328, 348, 359, 361, 397, 404, 533

F

Fatımî-ler, 566, 568-571
Feddan-ı Aram, 45, 88-89, 100, 213, 248
Fenike, 16, 19, 28, 43, 48, 50, 82, 123, 134, 154, 176, 178, 182, 184, 196-197, 223, 229, 234, 239, 302-303, 312-313, 339, 355, 384, 389, 429
Ferisî, 353, 356, 362-368, 370, 372, 379, 411, 418-420, 424, 447, 465, 478, 480, 484, 486
Fırat, 24, 44-45, 56, 69, 83, 88, 107, 134, 143, 151, 165, 168, 185, 204-205, 224, 228, 241, 251, 298, 302, 307, 390
Filistî, 24
Filistin, 15-20, 22, 24-26, 54, 62-63, 66, 69, 74, 85, 111, İ22-123, 134, 148-154, 158-160, 163-166, 171-177, 180-182, 184, 186, 199, 204, 206, 210, 214, 218-220, 223, 230, 234, 251-253, 262, 275, 277, 290-292, 302, 309, 312-313, 318, 321, 326-328, 330-332, 335, 339, 342-347, 354-356, 359-360, 372, 375, 377, 380-383, 386, 390-391, 396, 398, 403-404, 408, 419, 427, 437, 445-446, 453-454, 456, 459, 461, 466-468, 470, 472-474, 477, 480-481, 484, 486-491, 497, 513-514, 517-518, 520, 527, 533, 540, 557-558, 572-573, 577, 579-580
Frigya, 383

G

G. A. Smith, 175-176
Gad, 199, 249
Galile, 25-26, 171, 183-184, 222, 224, 251, 353, 359, 372, 408, 457, 467, 473-474, 477, 480-481, 486, 558
Gallia, 466
Gassanî-ler, 528, 531
Gat, 123, 159, 164, 210, 223, 437
Gaumata, 309
Gazan Han, 579
Gazze, 15, 20, 24, 74, 122-123, 154, 166, 235, 239, 316, 321-323, 332, 335, 346, 349, 356, 359, 370, 465
George Smith, 68
Gerar, 18, 59, 62, 72, 74-75, 78, 85
Gerzim (Gerizim), 8, 348, 352, 360, 370
Gezer, 32, 73, 153, 165, 182-183, 185-186, 189, 204-207, 219, 352
Gibeon, 160-161, 171, 200
Gilead, 147, 152, 222-223, 335
Girgaş, 69
Girit, 15, 24, 122, 149
Gmara, 496
Golan, 356
Golyat, 158
Gomorra, 64, 71-72, 314
Goşen, 108-111
Gustave le Bon, 33-35, 58, 119, 132, 145, 205, 581

H

H. J. Breasted, 154
Habiru-lar, 20, 24, 46-52, 81, 86, 105, 107, 112, 123, 143, 145, 202, 211, 254-255, 264, 427
Habur, 24, 44, 56, 226
Hacer, 55, 69-70, 72-73, 77, 188, 431, 532
Haçlı-lar, 12, 17, 176, 502, 567, 572-577
Hadadazar, 164, 166-168
Hadrianus (imperator), 457, 491-494, 558
Hagay (Yahudi peygamber), 293, 309
Hakim Biemrillah (Fatımi halifesi), 12, 566-568, 571
Haleb, 66, 165
Halkias, 354
Halkiya, 40, 99
Ham b. Nuh, 135
Haman, 281, 283-284, 287-288, 568
Hammurabi, 46, 58, 74, 271-272
Hanibal, 339
Hanukka bayramı, 330, 395
Harran, 18, 44-46, 54-56, 75-76, 88-89, 100-101
Harun (Musa'nın kardeşi), 12, 97, 113, 115-116, 121, 124, 126-127, 129-132, 201, 212-213, 248-249, 259, 262-263, 282, 362, 495-496, 537, 559, 561-562, 564
Harun Reşid, 12, 282, 559, 561-562, 564
Hasidim-ler, 9, 329, 361-362, 370
Hasur, 66
Haşbun, 23, 128
Haşmoney-ler, 330, 332-333, 338, 340, 342-344, 347, 351, 353, 355, 357, 362, 379, 383, 396-397, 399-400, 424, 435, 473
Hatti-ler, 20, 24, 47, 54, 74-75, 81-82, 87-89, 100, 114, 119, 123-124, 127, 136, 146, 148, 151, 156, 165, 170, 174, 177, 180, 187-189, 193, 203, 212, 244, 251, 271, 273
Hattin, 17
Havran, 23-24, 128, 164, 170
Hayber, 11, 49-50, 527, 545-549
Hayber b. Maiyye, 49
Hayber Geçidi, 50
Hazar-lar, 12, 388, 561-565, 576
Hazreç (kabile), 527-531, 547

Heksos-lar, 20, 24, 27, 42, 47-49, 81-82, 86, 104-105, 108, 110-112, 116-117, 123, 202, 254-255, 266
Heliopolis, 79, 354, 360
Hellen, 79, 285, 306, 316, 324, 326-328, 330, 340, 361, 380, 399, 438-441, 462, 520, 540
Herkül, 28, 54, 73
Herod, 9, 342, 347, 372, 378-381, 408, 418-420, 459, 465, 478, 516
Herodot, 15, 187, 231, 311
Herzl T., 315, 428, 431, 572
Hezkiya, 42, 227-233, 308, 505
Hicaz, 11, 521, 527, 529, 549
Hillel HaNasi, 515-516
Hiram, 162, 174, 176-178, 182-184, 196, 200, 216, 221, 238, 251, 382, 520
Hirkan, 9, 305, 312, 333, 341, 347, 351-352, 357-359, 362-364, 366, 370, 377-382
Hirkanya, 305, 312, 382
Hivli-ler, 88-89, 95, 124, 146, 160, 212
Hoba, 64
Homeros, 48, 448, 451
Horani, 49
Horasan, 305, 312, 382, 574-575
Horus, 28, 54
Hoşea, 225-227, 236
Humus, 184, 235, 475
Hülagu, 576
Hydra, 28

I-İ

İbrahim (Abram), 15, 18, 26, 28-30, 33, 45-47, 50, 53-57, 60-62, 65, 67-81, 83-85, 87-89, 96, 100, 104-105, 107-108, 113-114, 137, 149, 151, 188, 199, 202, 210-211, 241, 263, 325, 350, 408-409, 415, 417, 439, 457, 463, 498, 503, 520, 526, 532, 536, 538, 551, 553, 567, 569, 581-582
İbrani-ler, 5, 17-19, 26, 28, 30-33, 35-36, 42-43, 55, 66-67, 70, 75-76, 78, 80-81, 83, 86-87, 92-93, 95, 105, 109, 112-113, 140, 152, 174, 188, 198, 202-203, 240-241, 247, 249, 255-256, 264-265, 271-273, 279, 281, 285, 288, 290, 304, 331, 345, 366, 368, 371, 379, 383-384, 393, 398-399, 451, 472, 492, 498, 505, 515, 539
İlhanlı-lar, 577
İlyada, 48
İlyas, 35-36
İmam Cafer es-Sadık, 571
İngiltere, 25, 341, 499
Irak, 17, 24, 27, 29-30, 42, 44, 46-47, 58, 65, 68, 81, 124, 229-230, 233, 270, 294, 309, 383, 489-490, 520, 527, 534-535, 540-541, 570-571, 578-580
İrene, 561, 563
İshak, 5, 18, 33, 45-46, 62-63, 71-72, 74-76, 78, 83-89, 94, 96, 100, 108, 113-114, 137, 149, 199, 202, 210-211, 241, 258, 265, 408-409, 415, 431, 531, 538, 543
İskender (Makedonyalı faith), 8, 278, 284-285, 313, 315-326, 346, 355, 374, 376, 378, 383, 385-386, 403-405, 432, 435, 454, 460, 489, 491, 520, 582
İskenderiye, 10, 375, 377, 383, 385-386, 388, 390, 397-398, 400, 402, 405-406, 425, 432, 436, 438-439, 459-461, 468, 478, 480, 483-484, 488, 512, 558, 581
İsmail, 69-75, 77, 83, 87-89, 106, 199, 237, 258, 350, 531
İssakar, 199
İştar, 28, 31, 253, 287

İturen, 353
İzis, 28, 534

J

Japon, 93, 384, 387
Japonya, 387
Jason, 328-329
Jonathan (Davud'un oğlu), 152, 158, 240, 330, 332-333, 340-341, 346, 477
Josephus Flavius (Yahudi tarihçi), 10, 47-48, 123, 306-308, 318, 340-342, 352, 354, 356, 363-364, 372, 380, 383, 388-389, 402, 404-406, 436, 438, 444-446, 448, 450-451, 453-455, 471-476, 480, 483-485, 488
Judaea (Yahuda, Yahudiye), 7, 48, 186, 189, 191, 200, 218-220, 222, 224-230, 232-233, 236-238, 246, 253, 293, 299, 341, 351, 353-354, 359-360, 366, 369-370, 372, 374, 377-379, 382-383, 385-386, 390, 397, 404, 406, 420, 435, 465-468, 477-478, 486, 493
Judas, 342, 372, 467, 469, 477, 558
Julius Severus, 493

K

Ka'b b. Eşref, 543-544
Kadeş, 123
Kannaî-ler, 371, 419, 471
Karak, 23
Karkaş, 165
Keddura, 75, 83
Kedorlaomer (kral), 64-66, 69, 73, 75, 77
Keldani-ler, 54, 56, 68-69, 71, 76, 252, 276, 278, 294, 306, 314, 319, 346, 532
Kenan eli, 5, 16-18, 23-24, 33, 42-46, 52, 54, 56-59, 65, 69, 71, 76, 78, 80-83, 90-91, 105-107, 116, 123, 125, 127-128, 134, 137-139, 143-144, 149, 151, 153, 155, 166, 197-198, 200, 202, 210, 214, 219, 223, 238-239, 242, 247-250, 255, 266, 300, 391-392, 506
Kenanlı-lar, 16-17, 19, 22, 24-25, 28, 30-34, 40, 45, 48, 55, 63, 82, 88-89, 96-97, 99, 114, 124, 127, 134-136, 138-139, 144-149, 151, 153, 155-156, 165, 167, 175, 179, 191, 203-204, 206, 210-212, 244, 248, 252, 263, 273, 345, 384, 393, 411, 427, 540
Keni, 5, 33, 47, 109, 147-149, 245, 276, 333, 414, 582
Keni Heber, 147
Khabarovsk (yer adı), 50
Kızıldeniz, 17
Kurayza, 519, 529-530, 546-547
Kurtuba, 540, 576, 579
Kuş, 135, 208, 230
Küçük Asya (Anadolu), 25, 187, 339, 355, 373, 382-383, 407

L

Laban, 18, 45, 83, 88-91, 93, 100, 180, 240, 445, 457, 543
Lagaş, 123
Larsa, 25, 31, 39, 72, 76, 82, 96, 100, 126, 136-137, 175, 204, 231, 239, 313, 319, 345, 365, 373, 401, 412, 428-429, 472, 503, 514, 521, 529, 537
Lasirus, 353-355
Lazkiye, 16, 273
Lea, 18, 88-89, 91-92, 96-97, 198-200
Leşt, 59
Levi (Yahudi boyu), 29-30, 37, 41, 96-97, 113, 115, 121, 129, 140-141, 171, 198, 200-201, 203, 244, 258-260, 263, 265, 296, 299, 301, 344, 351, 362-365, 391-392, 404, 409, 580

Levili-ler, 29-30, 37, 41, 97, 113, 115, 121, 129, 140-141, 171, 200-201, 203, 244, 258-260, 263, 265, 296, 299, 301, 344, 351, 362-365, 391-392, 404, 409
Libya, 153, 173, 197, 302, 311, 384, 386
Liontopolis, 406
Livyatan (çok başlı, efsanevi ejderha), 28, 255
Lucullus, 373
Lut, 18, 45, 56, 63-64, 71, 75-76, 80, 87, 107, 128, 172, 263, 533
Lübnan, 16-17, 28, 164, 183, 251, 384, 513, 582
Lydia, 383
Lysias, 331, 338

M

Makfela, 74-75
Makkabi-ler, 8-9, 41, 284, 330-338, 340-344, 346-351, 355, 362, 370, 387, 395-396, 398-402, 491
Manasse (Peygamber, Yahudi oymağı), 41, 96, 139, 144, 190, 249, 265
Manithon, 47-48
Marcus Antonius, 378-381
Mardok, 303, 308
Marduk, 31, 229, 276-277
Mari, 24, 56, 65, 185, 283, 290, 343, 348, 373-374, 409, 476, 496
Marius, 373
Markos, 410, 414, 418, 469
Maspero, 33
Matran Gregorius Haccar, 25
Matta, 99, 156, 176, 208, 264, 367, 371, 408-416, 437-438, 447, 453, 485, 507-508
Mattathias, 9, 330, 333, 337, 362, 378-379
Med-ler, 226, 228, 232, 276, 278, 309, 314
Medyen, 55, 113, 115, 129, 133
Mehmet Ali Paşa, 499
Melkisadık, 66-69
Menelaus, 328-329, 331
Menes, 68
Menfis, 59, 385
Menzile Gölü, 121-122
Merodak Baladan, 233
Meryem, 66, 132, 212, 415, 417, 524
Mezopotamya, 49, 80-82, 117, 123, 146, 173, 178, 218-219, 238, 304, 490
Mısır, 5, 9, 17-20, 22, 24, 26-35, 42, 44-48, 51-52, 55, 57-63, 65, 68-70, 72, 78-82, 85, 98, 100, 104-117, 119-126, 129-130, 226, 230, 244, 246, 325-326, 353-354, 386, 396, 492, 499, 538
Minfatah, 119
Mitanni-ler, 82, 219
Moab (yer ve kabile adı), 23, 26, 45, 80-81, 98-99, 107, 128, 156, 159, 167, 169, 174, 177, 186, 188, 192-193, 203, 217, 229, 265, 533
Moğol-lar, 12, 576-579
Mordekay (Yahudi vezir), 281-284, 286-288, 568
Moses Montefiore (Fransız büyükelçisi), 499
Murşili, 47
Mûsa, 15, 29, 32-35, 37, 40, 44, 51, 69, 78-80, 89, 97-99, 102, 113-117, 120-122, 124-133, 137-140, 145, 147, 172, 200, 205-206, 212-214, 241, 246, 248-250, 252, 256, 258-260, 262-263, 267-268, 270-272, 295-296, 299-300, 336-337, 344, 362, 364-365, 367-369, 371, 379, 385, 391-393, 403, 410-411, 414, 430, 439, 467, 495-496, 503, 510, 512, 514-515, 519, 531, 537-538

Mûsa b. Meymun, 541, 576, 580
Musri (yer adı ve krallık), 6, 187-190, 193, 226
Mustansır Billah, 568, 571
Mutezile, 540-541
Muvahhid-ler, 213, 524, 575-576
Münşi (Fatımi vezir), 566, 569, 571

N

Nabat-lar, 25, 190, 215, 349-350, 355-359, 377-378, 421
Nadîr oğulları, 11, 519, 529-531, 545-547
Nahor, 53-54, 75, 83
Nanna (put), 27, 30, 421
Natan, 157, 424, 498
Necran, 521-522, 524, 527
Neftali, 96, 199, 224
Neftis, 28
Neko (firavun), 233, 385
Neron (imperator), 10, 389, 434, 442-454, 457, 474, 480, 482, 488-490
Nicanor, 331-332, 335
Nikitas, 331
Nikomedes, 375
Ninhursag, 27
Ninova, 224, 226-227, 229-233
Ninurta, 31
Nomenius, 341
Nubiya, 173
Nuh, 44, 53, 67-68, 135-136, 241, 257, 270
Nureddin Zengi, 575
Nut, 27, 34, 112, 161, 194, 247, 292, 305, 315, 364, 377, 380, 436, 440, 518

O-Ö

Octavius, 379-381, 466
Onias, 327, 354, 360, 386, 489
Osmanlı İmparatorluğu, 175-176
Oziris, 28-29, 31, 534
Ömer ibni Abdülaziz, 12, 559-560

P

P. Wellhausen, 40
Pakistan, 50, 551
Palishan, 16
Partya, 338, 490
Pavlos, 406, 422, 441, 448-451, 453, 463
Pekah, 225, 227, 236
Pers-ler, 8, 20, 267, 276-278, 281, 284, 286-287, 291, 293, 297-298, 302-303, 305, 307-313, 315-321, 323-324, 346, 374, 382-383, 385-386, 403-404, 406, 419, 431, 540, 551, 562, 568
Petahya, 303
Petra (şehir), 23, 25, 357-358
Petrus, 422-423, 453
Pierre Hermit, 573
Pilates (Pont -), 410, 421, 507
Pitah, 27
Plotina, 489
Pompey (imperator), 358-359, 373, 375-377, 387
Poppaea (Neron'un hanımı), 10, 389, 442-452, 457, 472, 489-490
Pön, 339
Psammetik (firavun), 385-386
Ptoleme (krallık, hanedan), 326-327, 333, 336, 339-341, 349, 353-355, 375, 377, 385-386, 398, 400-402, 405-406, 439, 460, 532

Q

Qanneem (Zealots), 371-372

R

Ra', 16, 23-24, 55, 60-62, 70-73, 75-76, 83-84, 88, 96, 148, 203, 244, 247, 267, 273, 297, 299-300, 302, 304-305, 310, 314, 320-321, 335, 340, 353-359, 361, 377, 380-381, 387, 402, 471, 496, 513, 532-533, 547, 551

Rahab, 99, 156, 212
Rahel, 18, 52, 89, 91-92, 96, 104, 108, 112, 139, 144, 180, 198-199, 213
Ramses, 112, 116-117, 119-120, 123, 149
Rasşamra, 16, 145
Rebeka, 62, 84, 86-88, 96, 100, 431
Rehoboam (Yahudi kral), 29, 207, 215-216, 218-222, 245-246, 349
Resin, 227
Reşidüddin Fazlullah (İlhanlı veziri), 12, 579
Romalı-lar, 25, 308, 339-341, 343, 346, 349, 355, 358, 360, 364, 369, 371-374, 377-380, 383, 386-390, 396, 404-405, 414, 418-422, 435-437, 447, 449, 451, 453, 455, 460, 463, 467-478, 480-483, 485-490, 493-494, 532
Rosemarine T. Dr., 476
Ruben, 96, 106-108, 249

S-Ş

Sa'd ed-Devle, 577-579
Saba, 22, 93, 97, 105, 121, 207-208, 226, 236, 323, 326, 335, 446, 475, 500, 513, 546
Sabiler, 555
Sadık Üstad, 370-371
Saduk, 171, 367, 372
Saffora, 113, 115, 212
Sakarus, 358
Salahaddin Eyyubi, 574
Sam, 44-45, 53, 67, 135, 257
Samaria, 23, 108, 188, 191, 224-229, 236, 239, 242, 244, 275, 277, 291-293, 304, 348, 352, 359-360, 465-466, 473, 475, 480
Samirî-ler, 343, 348-349, 352, 360, 370, 372, 409, 411, 496
Samuel, 38, 126, 149-153, 157, 159-160, 162-164, 168-172, 177-180, 186, 196, 201, 241, 266, 397, 424, 435, 491, 579
Sanballat, 297-298, 301, 305, 348
Sanhedrin (Yahudi Yüksek Kurulu), 10, 306, 362-363, 403, 405-406, 420-421, 432, 437, 444, 447-448, 454, 461-463, 467, 473, 479-481, 486-487, 512, 558, 571
Sara, 60-61, 69-72, 76-77, 100
Saray (Sara), 18, 22, 40, 55-57, 59-60, 63, 70, 113, 170, 178, 182, 227, 282, 284, 286, 311-312, 357, 380, 433, 448, 457, 579
Sardinya, 388
Sargon, 29, 68, 218, 226-229, 234, 238, 293, 308
Sayda, 16, 192-193, 199, 224, 229, 234-235, 312, 383, 411, 553, 582
Selevkus-lar, 8, 279, 313, 326-335, 337-344, 346, 348-349, 351, 354-356, 362, 365-366, 370, 374, 383, 386, 396, 400, 405, 407, 435, 460, 489
Selim Hasen Dr., 86, 402
Semoyim, 64
Seneca, 389, 436, 449-451
Serenus, 559
Set (put), 28
Sibirya, 50
Sihon, 128-129, 249
Sin, 30, 125
Sinnaherib (kral), 7, 227-233, 238, 505-506
Sippar, 31
Sisera, 147-148, 533
Siti, 119-120
Siyon, 193, 263, 267, 270, 275, 314, 486
Sodom, 64, 66, 71-72, 314
Spartaküs, 373-374
Steven Runciman, 577, 582
Strabon, 377, 390, 438

Sukkot, 116, 120
Sultan Ahmed, 577
Sur, 16, 22, 42, 162, 178, 182-184, 196, 200, 205, 216, 218, 224, 235, 238-239, 382-383, 386, 520
Suriye, 15-17, 19, 23-25, 27, 36, 42, 44, 46-49, 54, 66, 81-82, 105, 122-123, 134, 149, 151, 153, 165-168, 173, 177, 185, 187-188, 223-224, 229-234, 273, 294, 302-303, 305, 309, 316, 326, 332, 339, 349-350, 354-355, 359, 370, 374, 378, 381-384, 386, 435, 460-461, 465-466, 480, 490, 499, 519, 521, 527, 534-535, 538, 541, 545, 556-557, 569, 571, 575, 577, 582
Susa, 303, 357, 481, 520
Süleyman, 6-7, 29, 34, 38, 40, 98, 104, 108, 132, 153-154, 156, 162, 164-165, 167, 172-173, 178, 180-187, 189-198, 200, 202, 204-210, 214-222, 224, 227, 235, 239, 245-246, 251, 264, 266, 276, 292
Süleyman tapınağı, 34, 40, 193-194, 217, 224, 227, 235, 246, 292
Sümer, 27, 30-32, 71, 123, 274, 534, 576
Süveyş, 22, 59, 122, 230, 377
Sydon, 16, 135, 229, 303, 312-313, 316, 320-322, 339
Sykes-Picot, 176
Şabako, 226, 230
Şafan, 40
Şalem, 48, 66-67, 69
Şam (Suriye), 23, 47, 64, 81, 117, 120, 149, 166-167, 176, 184, 251, 273, 349-350, 356, 358, 383, 406, 527-529, 566, 569
Şamas, 31
Şatt el-Arab, 65
Şaul (Saul), 126, 151-152, 158-162, 169, 171-172, 177, 180, 186, 191, 200-201, 221, 435
Şeba, 85, 171-174, 196, 200
Şekem, 22, 29, 47, 57, 95-96, 99-100, 144, 160, 211, 213, 215, 221, 349
Şemon, 330, 333, 341, 343, 346, 349, 351-352, 370, 399-400, 483-484, 493
Şenuda (Papaz), 414, 423
Şeria (Ürdün nehri), 22-23, 128-129, 139-140, 154, 177, 185, 190, 198, 249-250, 295
Şeşbasar, 291-293, 297, 348, 404
Şeşnak (firavun), 153, 173
Şimon, 96, 198, 211, 218
Şirkuh (S. Eyyubi'nin amcası), 575
Şis, 27
Şişank, 7, 190, 197, 204, 206, 219-222, 246

T

Tamar, 97-98, 156, 170, 174, 185-186, 211, 251
Tammuz, 28, 31, 54
Taralı, 5, 43, 53-56, 61, 76
Tatar (Moğol), 17
Tedmür, 6, 64, 183-186, 251
Tel Amarna, 47, 51, 142, 150
Tel el-Harirî, 56
Terafim, 180
Theudas, 469, 478, 558
Thotmes, 47
Tibarius Alexandre, 478, 484, 488
Tiberius, 23, 388
Tiglatpleser, 165-166, 188-189, 223-225, 227, 236-237, 247
Timoteos, 422
Titüs, 396, 455-456, 474-475, 483-486, 488, 520
Togarma, 187
Tohatmes, 117
Toynbee, 39, 289, 349
Trajan (imperator), 11, 489-492
Tryphon, 333

Tsoba, 6, 164-168, 184, 186-187
Tufan, 53, 56, 67-69, 241

U-Ü

Ubeyde, 356, 555
Ugarit, 7, 32, 48, 167, 255, 269, 273-274, 289
Uhdûd, 11, 522, 524, 527
Umran, 113, 201
Ur, 54, 56, 65, 76
Urayis, 48
Uriya, 156-157, 170, 174, 180
Utu, 27, 31
Ürdün, 6, 23, 25-26, 44-45, 52, 106, 127-128, 138, 141-142, 151, 155, 167, 171, 173, 217, 219, 222-223, 249-250, 332, 335, 352, 356-357, 473
Vaftizci Yohanna, 367, 371
Vespasianus (imperator), 455, 474-475, 480, 482-483, 486, 488

W

Wells H. G., 82-83, 149, 169, 178, 206, 221, 288, 323-324, 369, 376, 384, 576, 583
Wenkler, 54

X

Xerxes, 311

Y

Yabbuk, 93
Yael, 147-148
Yafa, 15, 22, 24, 32, 122, 153-154, 163-164, 166, 335, 346, 352, 359, 370, 378, 465, 486
Yafet, 135, 482
Yahuda (Yakub'un oğlu, krallık, şehir, bölge), 29, 40-42, 89, 97-98, 106, 108, 139, 144, 146, 150, 155-156, 160, 162-163, 170-172, 179, 189-191, 194-196, 198-199, 202, 211, 215-217, 223, 226-227, 230, 233, 235, 243-246, 252-253, 260, 265, 271, 280-281, 292-293, 299-301, 303, 305, 315, 330-332, 335, 338, 340, 346-348, 353, 357, 372, 379, 400, 496, 580
Yahuda HaNasi, 496
Yahve, 13, 30-32, 34, 89, 102, 114, 146, 202-204, 246, 252, 281, 296, 317, 321, 328, 336, 345, 352, 354, 374, 403, 424-425, 432, 493, 538, 551, 573
Yakub, 5, 18-19, 23, 32-33, 44-45, 52, 69, 76, 78, 81, 83-84, 86-100, 102, 104-105, 108, 112-114, 119, 128, 132, 137, 144, 151, 155, 158, 180, 198-199, 202, 210-213, 240-241, 248, 258, 263, 265, 268, 347, 408-409, 415, 433, 439, 478, 531, 534, 538, 543, 566, 569-571
Yakut, 49, 209
Yarovam, 29
Yebusi-ler, 48, 144, 148
Yedu, 317-318, 320
Yegar Sahaduta, 91
Yehoyakin (Yahudi kral), 234, 236, 280, 286
Yemen, 11, 377, 519, 521-523, 525, 527-528, 534, 552, 571
Yermuk, 17
Yeşaya, 16, 28, 42, 176, 213, 220-221, 231-232, 252, 258, 307-308, 314-315, 369, 415-416, 419, 424
Yeşu, 40, 44, 65, 99, 126-127, 129, 139, 142-145, 155-156, 160, 198, 200, 212, 242, 250-251, 270, 292-293, 475
Yisron, 113, 115, 133, 147
Yoab b. Saruba, 170, 181
Yohanna, 330, 351, 362, 367, 370-371, 481, 483-486

Yohanna ben Zakkay, 484
Yoşea, 41
Yoşeya, 232-233, 235, 271, 385
Yudit, 87, 89
Yuğdan, 559
Yusuf, 5, 8, 19, 23, 52, 78-79, 96, 102, 104-112, 116, 121, 138-139, 190, 198-199, 211, 215, 222, 248-249, 258, 261, 280, 391, 439

Z

Zaduc, 572
Zagros, 65
Zamzum, 80-81
Zealot, 372, 467, 471, 480-484, 486-488
Zekeriya, 331, 338, 371
Zerubbabil, 291-293, 297, 309, 313, 348, 354, 360, 364, 397, 404, 417, 424, 494, 533, 570
Zeus, 328
Zü'l Karneyn, 325
Zünnünas, 11, 521-525, 527